



Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Shota Rustaveli National Scientific Foundation

The Epoch of Liberalism in Georgian Literature

T b i l i s i
2 0 1 5

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი

ლიბერალიზმის ეპოქა ქართულ ლიტერატურაში

თბილისი
2 0 1 5

UDC (უაკ).....

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

საგამომცემლო პროგრამა ქართული მწერლობა - პერიოდები და მიმართულებანი“

პროგრამის ხელმძღვანელი – ირმა რატიანი

რედაქტორი – ზაზა აბზიანიძე

© – ზ.აბზიანიძე, თ.ვასაძე, ქ.ელაშვილი, ქ.ნინიძე, ო.ჯანელიძე,
მ.ჯალიაშვილი

გარეკანის დაზაინისათვის გამოყენებულია ანა ნიკოლაძის
ნამუშევარი – „შერწყმა“ (1967 წ.)



ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2015

ISBN.....

ლიბერალიზმის ეპოქა და მისი მნიშვნელობა ჩვენი თანამედროვეობისათვის

შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით კიდევ ერთი ფუნდამენტური სამეცნიერო ნაშრომი გამოიცა – „ლიბერალიზმის ეპოქა XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში“. იმ ფაქტში, რომ მონოგრაფია ისევ და ისევ შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის გრიფით გამოდის, არა მხოლოდ ონომასტიკური სიმბოლიკა დევს: „ლიბერალიზმის ეპოქა XIX საუკუნის ქართულ მწერლობაში“ განაგრძობს ლიტერატურის ინსტიტუტის საგამომცემლო პროგრამას – „ქართული მწერლობა: პერიოდები და მიმართულებანი“ და მესამე სამეცნიერო კრებული გახლავთ ზემოხსენებული პროგრამის ნუსხაში.

ამასთანავე, ჩვენი არჩევანი მხოლოდღა ლიტერატურულ ეპოქათა მიმდევრობის ტრადიციულ სქემას არ განუპირობებია. ამიტომაც, ვფიქრობ, აუცილებლად უნდა ითქვას ორიოდე სიტყვა აქ წარმოდგენილი სტატიების დომინანტურ იმპულსზე; იმაზე, თუ რას ნიშნავს „ლიბერალიზმის ეპოქა“ ქართული მწერლობის დღევანდელ მკვლევართათვის; როგორი თვისობრივი ცვლილებების ინსპირატორები იყვნენ ლიბერალიზმის აპოლოგეტები თანამედროვეთა მენტალობაში და როგორ მარადიულ გაკვეთილად აღიქმება მათი მოქალაქეობრივი გამბედაობა დღევანდელ ქართულ საზოგადოებაში ნეოკონსერვატიულ და ნეოლიბერალურ იდეოლოგიებს შორის მიმდინარე მძაფრი დაპირისპირების ფონზე.

ბუნებრივია, რომ კონფრონტაცია განსხვავებულ თაობებსა და იდეოლოგიებს შორის, ოდენ ჩვენი, ქართველთა პრეროგატივა არ გახლავთ და ეს მარადიული პრობლემა

არაერთი ისტორიკოსის, ფსიქოლოგის, ლიტერატურათმცოდნის კვლევის საგანი გამხდარა. ჩვენს მონოგრაფიაში, არაერთი პარადლელი თუ შეპირისპირება შესაძლებლობას იძლევა „ქართული ლიბერალიზმის“ მოდელი წარმოვისახოთ და გამოვაცალკევოთ ქართული სპეციფიკით ნაკარნახევი ნიშანთვისებები იმ, საზოგადო და საყოველთაო კანონზომიერებათაგან, რაც ქართულ მწერლებში აღბეჭდილი საზოგადოებრივი აზრის რეტროსპექტივას ისევე დაემჩნა, როგორც ევროპულ კულტურულ არეალში მოქცეულ ნებისმიერი სხვა ქვეყნის მენტალურ სურათს.

ამ, „საზოგადო და საყოველთაო კანონზომიერებათა“ არაერთი ტიპური სქემა არსებობს. აქედან ერთ-ერთი, განსაკუთრებით მკაფიო, ჩამოაყალიბა არა ლიტერატორმა, არამედ ფსიქოლოგმა (რაც სულ არაა გასაკვირი) – გამოჩენილმა გერმანელმა მეცნიერმა ფრიც რიმანმა. თავისი კლასიკური მონოგრაფია „შიშის ძირითადი ფორმები“ მან „ობსესიური სინდრომით“ („ობსესია“ – შემაშფოთებელი აზრებისა და წარმოდგენების დომინანტას გულისხმობს) შეპყრობილ ადამიანებს უძღვნა, მაგრამ, აქაც, ისევე, როგორც არაერთ მსგავსი მასშტაბის სხვა გამოკვლევებში, უნიკალური კონკრეტული მასალა მრავლისმთქმელ სოციოფსიქოლიგიურ განზოგადებაში გადადის. აი, ამ განზოგადების ერთი მეტყველი მაგალითი: „ცვლილებებისა და წარმავლობის წინაშე შიშის დაძლევა ნებისმიერ სფეროში ტრადიციების დაცვით ხდება. ოჯახურ, საზოგადოებრივ, პოლიტიკურ, მორალურ, მეცნიერულ თუ რელიგიურ ტრადიციებს დოგმატიზმამდე და კონსერვატიზმამდე მიყვავართ, რომლებიც ყალბი პრინციპულობით, ცრურწმენებითა და ფანატიზმით გამოირჩევა. რაც უფრო ჯიუტად იცავს ადამიანი ამ ტრადიციებს, მით უფრო შეუწყნარებელი ხდება იგი მათი მოწინააღმდეგის მიმართ; ამის უკან კი იმალება შიში იმისა, რომ ბევრ ნაცნობ, გააზრებულ, და უკვე ნაცად სასიკეთო მოვლენას, რომელიც ადამიანის უსაფრთხო არსებობას უზრუნველყოფს, შესაძლოა, ახალი ახალი თვალსაზრისებისა და ახლებური მიდგომის შემდეგ, საფრთხე დაემუქროს...

ამრიგად, რაც უფრო მეტად ცდილობს ადამიანი ძველის შენარჩუნებას, მით უფრო მეტად განიცდის შიშს წარმავლობის წინაშე; რაც უფრო მეტად ვეწინააღმდეგებით განვითარების პროცესებს, მით უფრო ხელს ვუწყობთ საწინააღმდეგო ძალების

ქმედებას, რაც განსაკუთრებით ცხადად დაგვანახა თაობათა ბრძოლამ. ის გარემოება, რომ ძველ თაობას ყოველივე არსებული შენარჩუნება სურს და ნებისმიერ სიახლეს ჯიუტად ეწინააღმდეგება, ახალ თაობას ხშირად ექსტრემიზმისაკენ უბიძგებს“ (ფრიც რიმანი, „შიშის ძირითადი ფორმები“, თბ, 2014, გვ. 170).

ფრიც რიმანის ამ „სოციალური ანამნეზის“ კითხვისას, თავისთვად ჩნდება ალუზია იმ „ობსესიურ-კომპულსიური სინდრომით“ („კომპულსია“ – რიტუალად ქცეული აკვიტებული ქცევაა, რომელსაც ადამიანი შემაშინებელი აზრებისა და წარმოდგენებისაგან თავდასაცავად მიმართავს) დაავადებული ქართული საზოგადოებისა, რომელიც XIX საუკუნის 60–იან წლებში სამშობლოში დაბრუნებულ „თერგდალეულებს“ დახვდათ.

მთელი შემდგომი ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ილია ჭავჭავაძემ და მისმა თანამოსანგრეებმა, მიზანდასახულად, ნაბიჯ–ნაბიჯ, მოახერხეს, გაეღვიძინათ ხელისუფალთა ავტორიტეტით, ყავდგასული ტრადიციებითა და წრმოდგენებით მონუსხული საზოგადოება და მისი ერთი, ყველაზე დინამიური და ინტელექტუალური ნაწილი თავის თანამოაზრეებად გაეხადათ. ამ თავდაუზოგავმა ბრძოლამ ეროვნული ინტელიგენციის შექმნისათვის განაპირობა, რომ XIX– XIX საუკუნეების მიჯნაზე მომხდარი ეპოქალური ძვრების ჟამს, საქართველოს ეროვნულ ინტერესებს პოლიტიკის, დიპლომატიის, სოციალურ თუ ეკონომიკურ სფეროში სწორედ ამ ახალბედა ინტელიგენციის წარმომადგენლები იცავდნენ. XXI საუკუნეში, იმ, „ახალბედა პოლიტიკოსთა“ მრავალი შეცდომისა და მარცხის შემდგომაც კი, მაინც დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ილიამ და მისმა თანამოსანგრეებმა გამოზარდეს ახალ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა ის ლეგიონი, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფოებრიობა გადარჩენას უნდა უმაღლოდეს.

სწორედ იმ ადამიანებს და იმ ისტორიულ–ლიტერატურულ პროცესებს ეძღვნება ჩვენი გამოკვლევების კრებული, რომელშიც შევეცადეთ არ გამოგვრჩენოდა საქართველოს მენტალური ისტორიის ესოდენ დიდი ეპოქის არცერთი მნიშვნელოვანი სფერო.

ნაშრომი „ლიბერალიზმის ეპოქა ქართულ მწერლობაში“ ამ სტრიქონების ავტორის ხელმძღვანელობით, შექმნა მეცნიერთა ჯგუფმა, რომელმაც ლიტერატურთა სამი თაობა გააერთიანა:

ლიტერატურის ინსტიტუტის თანამშრომლებს, ფილოლოგიის დოქტორებს – თამაზ ვასაძეს, მაია ჯალაიშვილს, ქეთევან ელაშვილს და ქეთევან ნინიძეს შეუერთდა ქართველ ისტორიკოსთა ერთ-ერთი გამორჩეული წარმომადგენელი – პროფ. ოთარ ჯანელიძე. ცალკე უნდა მოვიხსენიოთ მადლიერებით სამეცნიერო პროექტის კონსულტანტი, პროფ. ირმა რატიანი, რომლის ინიციატივით ხორციელდებოდა ლიტერატურის ინსტიტუტის ზემოხსენებული საგამომცემლო პროგრამა – „ქართული მწერლობა: პერიოდები და მიმართულებანი“.

ავტორთა ჯგუფს მონოგრაფიის დანიშნულებად მიაჩნია XXI საუკუნის გადასახედიდან დაანახოს მკითხველს კლასიკურ ლიბერალურ ღირებულებებზე ორიენტირებული ქართული საზოგადოებრივი აზრის დაბადებისა და დამკვიდრების ის პროცესი, რომელიც, 70-წლიანი პაუზის შემდეგ, თანამედროვე საქართველოში სრულიად იერცხვლილი სახით გაგრძელდა და რომლის რეტროსპექტივის, წარმატებებისა თუ დაბრკოლებების მიზეზთა შესწავლა, ჩვენს არა მხოლოდ სამეცნიერო, შეიძლება ითქვას, სასიცოცხლო ინტერესებს წარმოადგენს.

კაპიტალური ნაშრომი ამ თემაზე – „ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან“, პროფ. გიორგი აბზიანიძისა (რომელიც სწორედ რუსთაველის ინსტიტუტში, 30 წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა XIX საუკუნის განყოფილებას) ნახევარი საუკუნის წინ დაიწერა და მიუხედავად თავისი უნიკალური ხასიათისა, ობიექტურ მიზეზთა გამო, ცხადია, ვერ მოიცავდა საკითხთა იმ სპექტრს, რომელთა გამოკვლევა და გამოძიება მხოლოდ პოსტსაბჭოთა ეპოქაში გახდა შესაძლებელი.

ეს საკითხები, პირველ ყოვლისა „ლიბერალიზმის“, როგორც ტერმინის დეფინიციას ეხება. საბჭოთა ეპოქაში ამ ცნებას აშკარად გამოხატული ნეგატიური კონოტაცია ახლდა და, საუკეთესო შემთხვევაში, ჩაგრული სოციალური ფენებისადმი მოაზროვნე არისტოკრატთა გულმოწყალე დამოკიდებულებას აღნიშნავდა. აქ წარმოდგენილ ნაშრომში პირველად ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში, ტრადიციულ სოციალურ და ნაციონალურ პრობლემატიკასთან ერთად, კომპლექსურად იქნება წარმოდგენილი ლიბერალიზმისათვის ისეთი განუყოფელი ცნებები, როგორიცაა – ადამიანის უფლებანი, პიროვნული თავისუფლება, გენდერული თანასწორობა...

ყველა ეს საკითხი თავალმდევნებულია კლასიკური ლიბერალიზმის ეპოქის ისტორიულ-სოციალურ რეტრო-სპრეტივაში ოთარ ჯანელიძისა; ამ ეპოქის ლიტერატურული დისკურსის თვალმდევნებაშიც (ზაზა აბზიანიძე, თამაზ ვასაძე, მაია ჯაღიაშვილი) და ამ ისტორიულ-ლიტერატურულ ფონზე გენდრულ პრობლემათა შესწავლაშიც (ქეთევან ნინიძე). ჩვენი მონოგრაფიის თვისობრივად აახლებურ იერზე მრტყველებს ისეთი გამოკვლევა, როგორიცაა ქეთევან ელაშვილის „ლიბერალიზმის ეპოქის სიმბოლური პიროვნებანი“, რომელიც მკითხველს მკაფიო წარმოდგენას შეუქმნის ლიბერალიზმის ეპოქის „გეოგრაფიაზე“ და იმ ღირსშესანიშნავ ადამიანებზეც, რომელთა სახელები უკვე ისტორიის საკუთრებად იქცნენ, მაგრამ დღემდე მონაწილეობენ ჩვენი საზოგადოების ღირებულებრივ ორიენტირთა არჩევის უკუგდების ცოცხალ პროცესში.

მონოგრაფიის „კალენდარული სივრცე“ წმინდა ფორმალურად – 1861 წლით იწყება (ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილებით“) და 1899 წლით სრულდება. მაგრამ ცხადია, რომ იმ სოციალურ, პოლიტიკურ თუ ინტელექტუალურ ძალისხმევათა ერთიანობა, რომელიც შემდგომ „ეპოქად“ ინათლება, ძნელად თუ მოირგებს „კალენდარულ არტახებს“ და მომავალ მკვლევარებს თვითონ კარნახობს თავისი აღზევებისა თუ დაცხრომის ქრონოტოპს. ამ მხრივ, ნიშანდობლივი იყო გადაკტიონ ტაბიძის მიერ ეგზალტირებულად წამოსროლილი ფრაზა: „წიწამურში რომ მოჰკლეს ილია, / მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი...“ („წიწამურში რომ მოჰკლეს ილია“, 1920 წ.).

მართლაც, სიმბოლური თვალსაზრისით, თუ „ლიბერალიზმის ეპოქის“ ათვლას ილიას „მგზავრის წერილებიდან“ (1861 წ.) ვიწყებთ, ლოგიკურია ეს ეპოქა თავისი პროტაგონისტის სიცოცხლესთან ერთად დასრულდეს, ამ საკულტო ფიგურასთან ასოცირებულ იმედებთან და ილუზიებთან გამოთხოვებისას...

ისიც აღსანიშნავია, რომ ჩვენი ნაშრომის ერთი ყველაზე საინტერესო და მდიდარ ფაქტოლოგიურ მასალაზე დამყარებული გმოკვლევა პროფ. ოთარ ჯანელიძისა მკითხველს დაარწმუნებს, რომ 1907 წელს ქართული ლიბერალიზმის „მამის“ მკვლელობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა ლიბერალური იდეალის საბოლოო მარცხს და ლიბერალურმა ახალთაობამ, მეტ-ნაკლები წარმატებით, შესძლო თავისი იდეალების ქადაგება

საზოგადოებრივ და ლიტერატურულ ასპარეზზე საქართველოს ოკუპაციამდე საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წელს.

დიახ, კლასიკური ლიბერალიზმის ეპოქა საქართველოს დღემოკლე დემოკრატიასთან ერთად დასამარდა 1921 წლის თებერვალში. ამ დიდი ეპოქის დასასრულთან ერთად, სიტყვა „ლიბერალიზმი“ ცხადია არ გამქრალა, მაგრამ, ათეული წლების განმავლობაში, სემანტიკურად გამოშიგნული და იერცვლილი, ღექსიკონებისა და ისტორიის სახელდახელოდ შექმნილი სახელმძღვანელოების კუთვნილებად დარჩა. უკვე პოსტსაბჭოთა დროში, ზოგიერთი ლიბერალური იდეოლოგემა აღორძინდა „ნეოლიბერალიზმის“ ფირნიშით, მაგრამ ამ, განსხვავებულ ეპოქაში, ისინი მხოლოდ ლოკალურ ამოცანებზე იყვნენ გამიზნულნი და ოდნავადაც არ მიახლოვებიან კლასიკური ლიბერალიზმის მასშტაბს.

ლიბერალიზმის ეპოქის ისტორიულ-ლიტერატურული პანორამის წარმოსახვა, ამ ეპოქისათვის ნიშანდობლივ სოციალურ, ფილოსოფიურ, ეთიკურ და ესთეტიკურ ტენდენციათა მეცნიერული შესწავლა, ლიბერალიზმის ფენომენის „ქართული ნაირსახეობის“ შედარება-შეპირისპირება ლიბერალიზმის ევროპულ და რუსულ მოდელებთან და ყოველივე ამის თავმოყრა ერთ, „სქელტანიან“, თვისობრივად ახლებურ, მაქსიმალურად პროფესიონალურ, მაგრამ, ამასთანავე, „კითხვად“ წიგნში – ალბათ ამბიციურ და ძნელად განსახორციელებელ პროექტად მოეჩვენებოდა ადამიანს, რომ აქ წარმოდგენილ მეცნიერთა „პერფექციონისტულ“ ჯგუფს არ ჰქონოდა შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტისა და რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ყოველდღიური მხარდაჭერა.

ლიბერალიზმის ზოგადსაკაცობრიო პოსტულატები

ლიბერალიზმს, როგორც იდეოლოგიას, ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ეს იდეოლოგია თავისი არსით ეწინააღმდეგება მოელ წინარე ისტორიულ პროცესს და კაცობრიობის განვითარებაში არსებით ცვლილებას, შეიძლება ითქვას, გარდატეხას მოასწავებს.

XVII საუკუნის ინგლისში, სადაც ლიბერალიზმი იღებს სათავეს, უპირველესად ჯონ ლოკის და ადამ სმიტის ნააზრევის სახით, და შემდგომ სხვა დროსაც და სხვაგანაც, ლიბერალური იდეოლოგია მოგვევლინა პროტესტად ავტორიტარიზმის წინააღმდეგ. ლიბერალიზმი წარმოიშვა იმ ფუნდამენტური გარემოების კრიტიკულმა გაცნობიერებამ, რომ ადამიანთა დიდი უმრავლესობა მოკლებულია თავისუფლებას და ეს გარემოება ჰუმანურობის თვალსაზრისით არანორმალურია; ამიტომ იგი აუცილებლად უნდა აღმოიფხვრას.

ლოგიკურადაც და ისტორიულადაც ლიბერალიზმის კრიტიკის უპირველეს ობიექტად იქცა მმართველობის თვითნებურობა და, შესაბამისად, უპირველესი თავისუფლება, რომელიც გარანტირებული უნდა იქნეს, არის მოქალაქეთა უფლება, ეპყრობოდნენ მათ ისე, როგორც კანონი მოითხოვს. საყოველთაო თავისუფლების უმთავრესი პირობაა მისი საყოველთაო შემოფარგვლა კანონით. თავისუფალი მმართველობა უნდა ემყარებოდეს არა მმართველის თვითნებურ გადაწყვეტილებებს, არამედ კანონებს, რომლებსაც მმართველიც ემორჩილება. აქედან გამომდინარეობს, რომ თავისუფლებას და სამართლს შორის დაპირისპირება არ არსებობს. პირიქით, სამართალი აუცილებელია თავისუფლებისთვის, უფრო ზუსტად,

იმისთვის, რომ თავისუფლება საყოველთაო იყოს და არა მხოლოდ ცალკეული ინდივიდების და ჯგუფების პრივილეგია.

თავისუფლება სხვადასხვა ასპექტების, განზომილებების მომცველია. უწინარესია პირადი თავისუფლება, რომელსაც აზრის თავისუფლება უდევს სფუძვლად – ეს არის შინაგანი ციტადელი, რომელსაც მთლიანად თვით ინდივიდი უნდა განაგებდეს. მაგრამ აზრის თავისუფლების ღირებულება კნინდება, თუ მას არ ახლავს აზრთა გაზიარების თავისუფლება. ასე რომ, აზრის თავისუფლება ბუნებრივად შეივსება სიტყვის – ზეპირის თუ ბეჭდურის – თავისუფლებით, დისკუსიების თავისუფლებით.

აზრის თავისუფლება ისტორიულად – და საკმაოდ მტკივნეულად – ჩამოყალიბდა რელიგიური რწმენის თავისუფლების დამკვიდრების შედეგად. რელიგიური თავისუფლების სულისკვეთება ეფუძნება წარმოდგენას, რომ რელიგიური მრწამსი ადამინის ყველაზე ინტიმური გრძნობების და ფიქრების თანმდევი. ამიტომ მისი სხვებისთვის თავს მოხვევა გაუმართლებელია. რელიგია თვითიველი ადამინის პირადი, სხვათა ჩარევისთვის შეუვალი საქმეა. ამას გულისხმობს ე.წ. სინდისის თავისუფლება.

სოციალური თავისუფლების არსს შეადგენს ის, რომ ყველას აქვს უფლება, აირჩიოს ნებისმიერი საქმიანობა და ცდილობდეს ამაღლდეს სოციალურ-სახელმწიფოებრივი ცხოვრების „კიბეზე“ თავისი წარმომავლობის და მატერიალური შესაძლებლობების მიუხედავად. ღიბერალიზმი არ ცნობს პრივილეგიურულ სოციალურ „კასტებს“, გახევებულ სოციალურ იერარქიას.

ადამიანებს აქვთ ეკონომიკური თავისუფლება, ანუ უფლება, საკუთარი შეხედულებისამებრ აირჩიონ თავიანთი სამეურნეო საქმიანობის სახეობა და შეუზღუდავად წარმართონ და გააფართოვონ იგი. მათ აქვთ უფლება, თავისუფლად დადონ გარიგებები ერთმანეთთან, საქმიანობის ტიპის და რაობის ნიშნით შექმნან თავისუფალი გაერთიანებები, ასოციაციები.

ყველაზე უნივერსალური და სიცოცხლისუნარიანი ასოციაცია მაინც არის ოჯახი. ავტორიტარული სახელმწიფო ირეკლება ავტორიტარულ ოჯახში, რომელშიც მამაკაცი ცოლის და შვილების მბრძანებელია. გამათავისუფლებელი მოძრაობა აქ გამოიხატება იმაში, რომ ცოლი იქცეს პასუხისმგებლობის მქონე პიროვნებად, რომელსაც შეუძლია ჰქონდეს საკუთრება და დაცული იყოს ქმრის თვითნებობისგან; რომ მშობლების მიერ

ბავშვებზე ზრუნვის მოვალეობის შეუსრულებლობა ისჯებოდა; რომ ბავშვებს აუცილებლად უნდა მიეცეთ პირველადი განათლების მიღების შესაძლებლობა, ისე, რომ მათ შემდგომში შეეძლოთ უფრო ღრმა განათლების მიმართულების თავისუფლად არჩევა.

ლიბერალიზმისგან განუყოფელია ერების, ნაციების დამოუკიდებლობის აღიარება. ლიბერალიზმის ჩამოყალიბებაშიც დიდი როლი შეასრულა სწორედ ერების ბრძოლამ უცხოელთა ბატონობისგან თავისდასაღწევად, კოლონიური მდგომარეობისგან გასათავისუფლებად. ერებს აქვთ უფლება, თვითონ განაგონ და გადაწყვიტონ საკუთარი ბედი, შექმნან სუვერენული სახელმწიფოები. როგორც ინდივიდები უნდა იყვნენ თანაბრად თავისუფლები, თავისუფლებაში თანასწორები, ასევე ერები უნდა იყვნენ თანასწორუფლებიანები. ამდენად, ლიბერალიზმი ბუნებრივად ეწინააღმდეგება ნაციონალურ და რასობრივ დისკრიმინაციას, შესაბამისად დისკრიმინაციას რელიგიური ნიშნით, რელიგიური მრწამსის თავისუფლად არჩევის უფლების შეზღუდვას, რაც ხშირად განუყოფელია ნაციონალური და რასობრივი შევიწროებისგან.

ადამიანის უფლებათა საკითხი თავისთავად წამოჭრის მათი უზრუნველყოფის და დაცვის საკითხს. ადამიანის უფლებების დაცვის უზრუნველყოფია საყოველთაო საარჩევნო უფლების დოქტრინა და ხალხის სუვერენიტეტის აღიარება.

ლიბერალიზმი კანონზომიერად მოითხოვს სახელმწიფოს დემოკრატიულ წყობას, დამყარებულს ხალხის მიერ ხელისუფლების თავისუფლად არჩევაზე. ძალაუფლების მფლობელი სწორედ ხალხია, რომელიც ირჩევს ხელისუფლებას და აკონტროლებს მას. სხვაგვარ პირობებში ლიბერალური იდეოლოგია თავისთავს ვერ განახორციელებს, ლიბერალური ფასეულობები ფეხს ვერ მოიკიდებს.

ოღონდ ლიბერალიზმი კრიტიკულად ეკიდება ნებისმიერი ტიპის, მათ შორის დემოკრატიულ სახელმწიფოს, რადგან დემოკრატია შეიძლება იქცეს უმრავლესობის ბატონობად უმცირესობაზე. ლიბერალიზმისთვის პირველადი და მნიშვნელოვანესი, ყველაზე ძვირფასი ინდივიდია, მისი თვითრეალიზაცია – ინდივიდის შესაძლებლობების, ძალების, უნარების შეუზღუდავი და რაც შეიძლება სრული ხორცშესხმა; მისი უფლება, ჰქონდეს საკუთარი მსოფლგაგება და თავისუფლად გამოხატოს იგი.

ლიბერალიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებლის იერემია ბენტამის თვალთახედვით, საზოგადოების არსებობის მიზანია უზრუნველყოს მაქსიმალურად დიდი რაოდენობის ინდივიდთა მაქსიმალურად დიდი სარგებელი.

ინდივიდთა თავისუფლება თვით საზოგადოების განვითარების და კეთილდღეობის აუცილებელი პირობაა, რადგან რაც უფრო სრულად ავლენს ინდივიდი თავის კონსტრუქციულ ძალებს და უნარებს, მით უფრო ძლიერია საზოგადოება და სახელმწიფო. ამიტომ სახელმწიფოს მოეთხოვება ემორჩილებოდეს პრინციპს „არ შეუშალო ხელი“ – ეს პრინციპი ინდივიდთა ეკონომიკურ და ნებისმიერ სხვაგვარ საქმიანობაზე ვრცელდება.

როცა ლიბერალიზმი იცავს სიტყვის, პრესის და ა.შ. თავისუფლებას, ამას იმიტომაც აკეთებს, რომ მათ საზოგადოებისთვის სასარგებლო მოვლენებად მიიჩნევს. ეს ლიბერალური ფასეულობები მნიშვნელოვანია რაციონალობის მისაღწევად და ჭეშმარიტების ძიებისთვის – თავისუფალი საჯარო დებატები გონივრულ თვალსაზრისთა შემუშავების წინაპირობაა.

ჯონ სტიუარტ მილის შეხედულებით, საზოგადოებრივი აზრი შეიძლება თრგუნავდეს უმცირესობის პოზიციას, მაგრამ შესაძლებელია ამ აზრის სრულყოფა თავისუფალი დისკუსიების მეშვეობით, – მათი წყალობით დაიძლევა მცდარი წარმოდგენები, ცრურწმენები. მაგრამ თავისუფალ დისკუსიებს არ მიეყვართ ერთადერთ, დოგმატურად გაგებულ ჭეშმარიტებასთან.

მილი ფიქრობს, რომ მხოლოდ მაშინ ხდება ნამდვილად ცხადი ამა თუ იმ თვალსაზრისის არსი, როცა მას თავისუფალ დისკუსიაში იცავენ ან უარყოფენ. ლიბერალურობა რაციონალობის წანამძღვარია. შეხედულებათა მრავალფეროვნება, პლურალიზმი, ყოველგვარი თვალსაზრისების თავისუფალი განხილვა არგუმენტების და კონტრარგუმენტების მოხმობით საშუალებას აძლევს საზოგადოებას, შეძლებისდაგვარად სრული და ადეკვატური, გააზრებული წარმოდგენა ჰქონდეს სოციალური რეალობის შესახებ და ამის საფუძველზე მის გაუმჯობესებას ნაყოფიერად ცდილობდეს.

ყოველივე ის, რაც აქ ლიბერალიზმის შესახებ ითქვა, უფრო გასაგები იქნება, თუ მას განვიხილავთ ლიბერალიზმის საძირკვლის ერთ-ერთი ჩამყრელის ჯონ ლოკის (XVII ს.) ფილოსოფიურ - სოციოლოგიური კონცეფციის ფონზე.

ტრაქტატში „სახელმწიფოებრივი მმართველობის შესახებ“ ლოკი აყალიბებს პიროვნების სამ თანდაყოლილ უფლებას, რომელთაც ინდივიდები „ბუნებრივ მდგომარეობაში“ ერთმანეთს ანიჭებენ და რომლებსაც შემდგომში სახელმწიფო უზრუნველყოფს. ეს არის სიცოცხლის, თავისუფალი არსებობის და საკუთრების უფლებები. „ადამიანებმა უარი თქვეს ბუნებრივი მდგომარეობის შეუბოროტაობაზე მხოლოდ თავიანთი სიცოცხლის, თავისუფლების და ქონების შესანარჩუნებლად“.

ეს სამი უფლება წარმოქმნის სამართლებრივი წესრიგის ბაზისს. „თავისუფლება ის არის, რომ შევიწროებას არ განიცდიდე სხვების მხრიდან. ეს კი შეუძლებელია იქ, სადაც არა არის კანონი“. კანონი არსებითად უდრის ადამიანის შესაძლებლობას, თავისუფლად განაგებდეს საკუთარ პიროვნებას, ქმედებებს და მთელ თავის საკუთრებას.

ლოკის სამეღმეწიანი ფორმულა აღმოჩნდა ის პირველი „უჯრელი“, რომლიდანაც შემდგომ ადამიანის უფლებათა დიფერენცირებული სიმრავლე აღმოცენდა.

ლოკის შეხედულებით, სამი ძირეული უფლება ურთიერთგანმსაზღვრელია, განუყოფელია. საკუთარი მიზნების დადგენის უფლება (თავისუფალი არჩევანის უფლება) ნაკლები იქნება, თუ არ შეივსო ინდივიდუალური სასიცოცხლო ძალების განკარგვის თავისუფლებით (სიცოცხლის უფლება) და იმ პროდუქტების თავისუფლად განკარგვის უფლებით, რომლებშიც ხორცშესხმულია სუბიექტური მიზნები და სასიცოცხლო ძალები (საკუთრების უფლება).

საკუთრების უფლება შეზღუდული იქნება, თუ იგი ვრცელდება მხოლოდ ნივთებზე და არ იძლევა შრომის უნარის, სამუშაო ძალის ნებაყოფლობით გამოყენების შესაძლებლობას.

სიცოცხლის და თავისუფალი არსებობის უფლებები ბუნებრივად გადაიზრდება საკუთრების უფლებაში, რამდენადაც ეს უფლებები გულისხმობს, რომ ინდივიდი თავისი მიზნების და სასიცოცხლო ძალების მფლობელია. და პირიქით, საკუთრების უფლება და სიცოცხლის უფლება თავისთავად არის იგივე, რაც თავისუფლება, რადგან ისინი ქმნიან სივრცეს იმ ნების რეალიზაციისთვის, რომელიც თავისთავს გამოხატავს საკუთარი მოწოდების არჩევაში, მიზნების დასახვაში, სინდისის და სიტყვის თავისუფლებაში.

მაინც ლოკის კონცეფციაში უპირველეს ადგილს საკუთრების უფლება იკავებს. ინდივიდის დამოუკიდებლობას და ღირსებას

საზოგადოება და სახელმწიფო ყველაზე მკვეთრად მისი საკუთრების ხელშეუხებლობის აღიარებით გამოხატავენ.

საკუთრება წმინდაა, რამდენადაც მასში ხორცშესხმულია სუბიექტის შრომა, ანუ მიზანმიმართული, შეგნებული და გეგმაზომიერი საქმიანობა, რომლის მეშვეობითაც ის ამკვიდრებს თავისთავს როგორც საზოგადოების პატივისცემის ღირსი წევრი.

ინდივიდუალური კეთილდღეობის მისაღწევად და სარგებლის მისაღებად გამიზნული შრომა, ღოკის აზრით, არის ადამიანური აქტივობის გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე ფორმა. უპირველეს ყოვლისა, სწორედ მას გულისხმობს სიცოცხლის უფლება.

სიცოცხლის უფლების დარღვევაა არა მარტო ძალადობა, მკვლელობა, არამედ ინდივიდის ყოველგვარი დამონება, განსაკუთრებით კი მისი სამუშაო ძალის იძულებითი მითვისება. სიცოცხლის უფლება ჭეშმარიტად ხორციელდება მხოლოდ იქ, სადაც საზოგადოება შედგება ეკონომიკურად დამოუკიდებელი მწარმოებლებისგან. ნებისმიერ სხვაგვარ სოციუმში სიცოცხლის უფლება გარანტირებული არ არის.

თუ სიცოცხლის უფლების სიდრმისეული ინტენცია მონობის, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობის ფორმის, აკრძალვაა, თავისუფალი არსებობის უფლება, საბოლოო ანგარიშით, გულისხმობს პოლიტიკური მონობის, დესპოტიზმის უარყოფას. არც ერთი ადამიანი არ შეიძლება იყოს არა მარტო სხვა ადამიანის, არამედ სახელმწიფოს მონაც. დესპოტური სახელმწიფო ითვისებს არათუ ინდივიდის სამუშაო ძალას, არამედ, რაც მთვარია, მის უნარს, დაისახოს მიზნები, ეუფლება მის შეხედულებებს და სინდისს.

ამიტომ ღოკი საეჭვოდ მიიჩნევს სიცოცხლის და საკუთრების უფლებთა დეკლარირებებს, თუ ისინი არ ემყარება ინდივიდის თავისუფალი თვითგანსაზღვის გარანტიებს.

სინამდვილეში ადამიანები ვერ იქნებიან სრულფასოვანი მესაკუთრეები და მწარმოებლები, თუ მათ არ აქვთ უზრუნველყოფილი სინდისის თავისუფლება, უფლება, გააჩნდეთ დამოუკიდებელ-პიროვნული თვალსაზრისი ღმერთის და სამყაროს რაობის შესახებ, რომელიც გადაიზრდება პირადი მოწოდების თავისუფლად განსაზღვრის, ინდივიდუალური არსებობის საზრისის და საბოლოო მიზნების დადგენის უფლებაში.

რწმენის მოპოვება, უფრო ფართოდ, მსოფლმხედველობრივი ორიენტირების გამოკვეთა, ლოკის აზრით, ღრმად პიროვნული პროცესია, რომელსაც ხელისუფლება ისე უნდა ეკიდებოდეს, როგორც პერსონალურ ღვთისმსახურებას.

საკუთარი მრწამსი, შეხედულებები უპირველესი საკუთრება და უპირველესი თავისუფლებაა.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიული და სოციალური სინამდვილე

XIX საუკუნემ ბევრი რამ შეცვლა კაცობრიობის ისტორიაში. ამ ასწლეულის განსაკუთრებით მეორე ნახევარში ადამიანთა წინაშე ცივილიზაციური პროგრესის ისეთი სივრცეები გადაიშალა, რომელთაც წარსულში ძნელად ეძებნება ანალოგი.

„სხვათათვის დიდ საუკუნეს“ უწოდებდა ილია ჭავჭავაძე XIX საუკუნეს და ეს მართლაც ასე იყო. საუკუნის „სიდიდე“ და მასშტაბურობა სხვა ხალხების ცხოვრებას უფრო დაეტყო, ვიდრე საქართველოს. ეკონომიკური, პოლიტიკური თუ კულტურული განვითარების მხრივ დიფერენციაცია დაწინაურებულ და დანარჩენ ქვეყნებს შორის კიდევ უფრო გაღმავდა და თვალსაჩინო გახდა.

სოციალური ნიშნით XIX საუკუნის მნიშვნელოვანი მახასიათებელი იყო კაპიტალიზმის დამკვიდრება მისგან გამომდინარე ყველა დანართით თუ უარყოფითი შედეგით. ასევე, მონობის ლიკვიდაცია ამერიკის შეერთებულ შტატებში და ბატონყმობის გაუქმება რუსეთის იმპერიაში. იმავდროულად, ამ საუკუნეს გამჭოლ ზოლად გასდევს ჩაგრულ ხალხთა ბრძოლაც თავისუფლებისათვის, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თუ ადამიანური უფლებებისათვის.

მსოფლიოს წამყვან სახელმწიფოებში XIX საუკუნე მეცნიერებისა და ტექნიკის სფეროში არნახული მიღწევებით, სამრეწველო გადატრიალებით, საწარმოო ძალების სწრაფი აღმავლობით, ინდუსტრიალიზაციისა და ურბანიზაციის მაღალი ტემპით აღინიშნა. ამ ფონზე რუსეთის იმპერია ძველებურად აგრარულ ქვეყნად რჩებოდა, რომლის მოსახლეობის 76 % ჯერ კიდევ სოფლის მეურნეობაში იყო დასაქმებული. ამასთან,

გლეხობის აბსოლუტური უმრავლესობა მიწას კვლავაც თოხით და კავით ამუშავებდა და არა რკინის გუთნით. მოსახლეობის ცხოვრების დონე 4-ჯერ ჩამორჩებოდა ინგლისისას და ორჯერ გერმანიისას. ეს მეტროპოლიაში, თორემ კიდევ უფრო მძიმე იყო ვითარება ამ მხრივ განაპირა რეგიონებში და მათ შორის საქართველოშიც.

საქართველოს პოლიტიკური რეალობა რომანოვთა იმპერიაში მისი ინკორპორაციის შემდეგ ფაქტობრივად აღარ შეცვლილა. იგი კვლავ რჩებოდა უუფლებო კოლონიურ მხარედ, რომელსაც საკუთარი არათუ სახელმწიფოებრიობა, ისტორიული სახელიც კი ვეღარ შეერჩინა. ცნება „საქართველო“ იმპერიის სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულთა შორის აღარ ფიგურირებდა. თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად დაყოფილი ქვეყანა კავკასიის სამეფისნაცვლოში შედიოდა და რუსეთის ერთიან სივრცეში მისი მეშვეობით იყო ინტეგრირებული.

ადმინისტრაციული თვალსაზრისით კავკასიას მიხეილ ვორონცოვის დროიდან ავტონომია ჰქონდა მინიჭებული. მომდევნო მეფისნაცვლების კომპეტენცია კიდევ უფრო გაფართოვდა. მათ უფლება მიეცათ კავკასიასთან დაკავშირებული ნებისმიერი საკითხი მხოლოდ იმპერატორთან შეთანხმებით გადაეწყვიტათ (ჩხეტია, 1940: 69). მაგრამ ამას ადგილობრივ ხალხთა მსგომარეობა არ გაუუმჯობესებია. პირიქით, ცენტრალური ხელისუფლებისაგან მხარის ერთგვარმა დამოუკიდებლობამ და უკონტროლობამ ხელსაყრელი პირობები შექმნა მოხელეთა თვითნებობისა და ბოროტმოქმედებისათვის. სამოქალაქო და სამხედრო მმართველობა აქ ბოლომდე არავის გაუმიჯნავს, მმართველობის კოლონიური ხასიათი იგივე დარჩა, საოკუპაციო რეჟიმიც თავის ძალმოსილებას ინარჩუნებდა.

60-70-იან წლებში რუსეთში რიგი ლიბერალური რეფორმა განხორციელდა, მაგრამ მასშტაბური ცვლილებებისა და მოდერნიზაციისათვის მეტროპოლია მზად არ აღმოჩნდა. რუსეთის საზოგადოების დიდი ნაწილი, მათ შორის რევოლუციური წრეები ეჭვით უცქერდნენ ალექსანდრე მეორის რეფორმატორულ საქმიანობას. ტერორისტულმა ჯგუფებმა „ხელმწიფე განმათავისუფლებელზე“ რამდენიმე თავდასხმა მოაწვეეს, 1881 წლის 1 მარტს კი ნაროდოვოლცებმა ათვალწუნებული იმპერატორი სიცოცხლეს გამოასალმეს.

ამ ამბავს საქართველოშიც სიხარულით შეხვდნენ. ალეგორიული ხასიათის ლექსში აკაკი წერეთელმა რუსეთის მონარქის მკვლელობა გაზაფხულის მაუწყებელი მერცხლის შემოფრენად აღიქვა და მიიჩნია, რომ მომავალი, – ცარიზმის დამხობა და ეროვნული თავისუფლება – ახლოს იყო. თუმცა, ნამდვილი „გაზაფხულის“ დადგომას ჯერ კიდევ ბევრი უკლდა.

საიმპერიო ტახტზე მოკლული მეფის შვილი – ალექსანდრე მესამე ავიდა. მან სასწრაფოდ შეაჩერა მიმდინარე გარდაქმნების პროცესი, რომელიც „საბედისწერო შეცდომადა“ გამოაცხადა და გეზი თვითმპყრობელობის განმტკიცებისაკენ აიღო. ქვეყანაში სამხედრო-პოლიტიკური რეჟიმი გაბატონდა. დაიწყო პოლიტიკური რეაქცია.

ახალმა იმპერატორმა მოუთმენლად მიიჩნია კავკასიის ავტონომია და 1882 წელს მეფისნაცვლის თანამდებობის გაუქმებისა და მთავარმართებლობის აღდგენის ბრძანება გამოსცა. აქაური გუბერნიები უშუალოდ ისევ საიმპერიო ცენტრს დაუქვემდებარეს. კვლავ შემოღებულ იქნა გენერალ-გუბერნატორთა თანამდებობანი, მაზრები და ქალაქები საპოლიციო უზენადა დაჰყვეს, რომელთაც ბოქაულები განაგებდნენ. განსაკუთრებით გაძლიერდა კონტროლი მოსახლეობის კეთილსაიმედობაზე, გამკაცრდა ცენზურა.

მთავარმართებელს უფლება მიეცა, სასამართლო დადგენილებების გარეშე, მხარიდან ხუთი წლის ვადით გაესახლებინა ნებისმიერი საეკვო პირი. გენერალ-გუბერნატორებს საკუთარი შეხედულებისამებრ შეეძლოთ სამხედრო წესების გამოცხადება და წესრიგის დასაცავად შეიარაღებული ჯარის ნაწილების გამოყენება.

პოლიცია და ჟანდარმერია სდევნიდა, აპატიმრებდა, საპყრობილეებსა და კატორღაში გზავნიდა პროგრესული აზრის მატარებელ ადამიანებს. ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა პოლიტიკურ ბრალდებულთა ადმინისტრაციული წესით დასჯა და სხვ.

კავკასიის მეფისნაცვალი მიხეილ ნიკოლოზის-მე რომანოვი 1882 წლის დამდეგს რუსეთში გაიწვიეს. მთავარმართებლის პოსტზე დაინიშნა გენერალი დონდუკოვ-კორსაკოვი, რომელიც 1890 წელს თავადმა შერემეტიევმა შეცვალა, ამ უკანასკნელის ნაცვლად კი 1896 წელს თავადი გოლიცინი გამოიგზავნა. სამივე მათგანის მმართველობა ქართველი და სხვა კავკასიელი ეროვნების მცხოვრებთა მკვეთრი შევიწროებით აღინიშნა.

უკიდურესად შეიზღუდა სახელმწიფო და სასამართლო დაწესებულებებში ადგილობრივი კადრების მიღება. აქამდეც ბიუროკრატიული სახელისუფლო სტრუქტურები ხალხისათვის სრულიად დაისშო, უცხო და მიუწვდომელი გახდა.

მასობრივი ხასიათი შეიძინა და გაფართოვდა საქართველოს კოლონიზაცია. იმ ვითრებაში, როცა ქართველი გლეხობა სრულ უმიწობას განიცდიდა, კავკასიის ადმინისტრაცია რუსეთის შორეული გუბერნიებიდან ჩამოსახლებულ ათასობით უცხოტომელს შავი ზღვის სანაპირო ზოლში საუკეთესო ადგილ-მამულს ურიგებდა და მყარად ამკვიდრებდა.

1865 წლისათვის თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში მარტო ორ ათეულზე მეტი რუსული სოფელი არსებობდა, რომლის მცხოვრებ კოლონისტთა რიცხვი 26 ათასს სულს აღწევდა (კომახია,).

ჯერ ყირიმის ომს (1853-1856), შემდეგ აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების გამო 1866 წელს მომხდარ აჯანყებას და განსაკუთრებით რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომს მოჰყვა აფხაზეთის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის (დაახლოებით 50 ათასი სულის) გადასახლება ოსმალეთში. მუჰაჯირობის შედეგად აფხაზეთის ტერიტორიის ფართო სივრცე გავერანდა და გაუკაცრიელდა. ამ კუთხის შავი ზღვისპირა ზოლში რუს მოახალშენეთა გარდა სხვა უცხოტომელებიც ჩამოსახლეს, მათ შორის ბერძნები, ბულგარელები, მოლდოველები. ამ გზით შეიქმნა სოფლები: ბაკლანკა, პეტროპავლოვსკოე, მიხაილოვსკოე, ესტონსკოე, პოლტავსკოე, ჩერნოგოვსკოე, ვესიოლაია, პილენ კოვო, პერვინ კადა სხვა.

თუ იმპერიის მასშტაბით რეაქციული კურსის მთავარი გამტარებლები სინოდის ობერ-პროკურორი კ. პობედონოსცევი, განათლების მინისტრი დ. ტოლსტოი, გაზეთ „მოსკოვსკიე ვედომოსტის“ რედაქტორი გ. კატკოვი იყვნენ, კავკასიის მთავარმართებელთა ძირითად საყრდენს სასწავლო ოლქის მზრუნველი კ. იანოვსკი და ეგზარქოსი პავლე წარმოადგენდნენ.

რეაქციონერმა მზრუნველმა ქართველი ხალხის ეროვნული მთლიანობის საზიანოდ, სამეგრელოს სკოლებში მეგრულ, სვანეთში სვანურ და აჭარაში თურქულ ენებზე სწავლების ცირკულარი გამოსცა. თავის ამ მოქმედებას იანოვსკი პედაგოგიური მოსაზრებით და იმის მომიზეზებით ამართლებდა, რომ, თითქოს, მეგრელები, აჭარელები და სვანები ქართველები არ იყვნენ და ცალკე ეროვნებებს წარმოადგენდნენ.

ხელისუფლება ისეთ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართველი ერის გათიშვასა და დანაწევრებას, რომ საამისოდ დიდძალ სახსრებს გამოჰყოფდა და მათ ხარჯვას არ ერიდებოდა. პეტერბურგიდან საქართველოში სპეციალურად მოაგვლინეს მეცნიერებათა აკადემიის წარმომადგენელი პროფესორი გრენი, რომელსაც რუსული დამწერლობის საფუძველზე მეგრული ანბანის შექმნა დაეკისრა. ამ იდეას მხარი ზოგიერთმა ვაიქართველმაც დაუჭირა. ანბანი შეადგინეს და მეგრულ ენაზე საღვთო წიგნების თარგმნაც დაიწყო. მომდევნო ნაბიჯი სამეგრელოს ეკლესიებში ღვთისმსახურების მეგრულ ენაზე გადაყვანა უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ადგილობრივმა სამღვდელოებამ, მთელმა პროგრესულმა საზოგადოებამ ხმა აღიმადლა და დაგმო ცარიზმის ეს მზაკვრული წამოწევა. პრაქტიკულად გამოუყენებელი დარჩა რუსულის ბაზაზე შედგენილი სვანური ანბანიც და ასევე, სამრევლო სკოლებისთვის განკუთვნილი მეგრულ და სვანურ ენებზე გამოცემული პირველ-დაწყებითი სახელმძღვანელოებიც.

მეფის მთავრობა ათასგვარ საშუალებას მიმართავდა ქართველი და აფხაზი ხალხების ურთიერთგაუცხოების, მათი საუკუნოვანი ერთობის დარღვევისა და გათიშვის მიზნით. აფხაზეთში კოლონიზაციის გაძლიერებით, იმპერიული საეკლესიო პოლიტიკის განხორციელებითა თუ სხვა რუსიფიკატორული ღონისძიებებით თვითმპყრობელობა ესწრაფოდა, მოეწვიტა ეს კუთხე საქართველოსაგან და ექცია იგი რუსულ პროვინციად.

ცარიზმის ამ მუხანათურ ღონისძიებებში ერთ-ერთ მთავარ როლს ასრულებდა ეგზარქოსი პავლე, რომლის მეცადინეობით 1885 წელს აფხაზეთი ცალკე ეპარქიად გამოიყო, ოდნავ მოგვიანებით კი აფხაზეთ-სამურზაყანოს ეკლესიებში ქართულად წირვა-ლოცვა აიკრძალა. გრძელდებოდა ეკლესია-მონასტრების ქურდული ძარცვა, გაჰქონდათ ძველი ხელნაწერები, ძვირფასი ხატები, ჯვრები და სხვ. საერთოდ, რუს ეგზარქოსთა ხელში საქართველოს ეკლესიამ დაკარგა წინანდელი მიმზიდველობა, დაკნინდა მისი ავტორიტეტი და მრევლის გარკვეულმა ნაწილმა ზურგი აქცია სარწმუნოებას.

თავისი ქართველთმომუდლოების გამოსახატად ეგზარქოსმა პავლემ მარჯვედ გამოიყენა 1886 წლის გაზაფხულზე მომხდარი ფაქტი. ამ წელს თბილისის სასულიერო სემინარიის ყოფილმა მოწაფემ იოსებ ლალიაშვილმა, უსამართლო მოპყრობისათვის, განგმირა სასულიერო სემინარიის რექტორი, დეკანოზი ჩუღეცკი.

მოკლული რექტორის დაკრძალვის დღეს, სიონის ტაძარში გამოსვლისას პავლემ საჯაროდ დასწევლა საქართველო და ქართველი ერი. ეგზარქოსის მკრეხელობამ უკიდურესად აღაშფოთა ქართველობა და დიდი მღვდლმარვა გამოიწვია. ერის შეღახული ღირსების დაცვა ღიმიტრი ყიფიანმა იტვირთა. მან საპროტესტო წერილი გაუგზავნა ეგზარქოსს და უღირს მწყემსმთავარს საქართველოს დატოვება მოსთხოვა.

ნაცვლად იმისა, რომ უღირსი მღვდელმთავარი გაეწვიათ, მთავარმართებელმა დონდუკოვ-კორსაკოვმა 72 წლის ღიმიტრი ყიფიანი დასაჯა და სტავროპოლში გადაასახლა. მოხუც მოღვაწეს ესეც არ აკმარეს და მიგზავნილ მკვლელთა ხელით 1887 წლის 26 აგვისტოს სიცოცხლეც მოუსწრაფეს.

სამშობლოსათვის თავდადებული მამულიშვილი დიდი პატივით ჩამოასვენეს და მისი ნეშტი მთაწმინდას მიიბარეს. ღიმიტრი ყიფიანის დაკრძალვა ქართველმა ხალხმა თვითმპყრობელობის საწინააღმდეგო მძლავრ დემონსტრაციად გადააქცია.

კოლონიური პოლიტიკა თავის დაღს ასვამდა საქართველოში არსებულ სოციალურ ურთიერთობებსაც. პატრონელობასა და სათავადო სისტემაზე დაფუძნებული ქართული ფეოდალური ურთიერთობა რუსულისაგან განსხვავებული იყო. „ხშირ შემთხვევაში სახეზე გვქონდა უბრალო პატრონატი, ყმა გლეხი მიწის მუდმივ მფლობელად ითვლებოდა; მკაცრად და სამუდამოდ იყო განსაზღვრული ბეგარა და სხვა აუცილებელი ვალდებულებანი, არც თუ იშვიათად იღებოდა წერილობითი ხელშეკრულებები და პირობები. ... ყმა გლეხებს ჰქონდათ უფლება საკუთარი მოთხოვნებისათვის ესარგებლათ მემამულეთა ტყითა და საძოვრებით“ (ჯავახიშვილი, 1986: 164-165). XIX საუკუნის შუა ხანებიდან თვითმპყრობელობამ შეძლო ქართული სოციალური წყობის არსებითი ნიველირება და მისი იმპერიულ ბატონყმურ სტრუქტურასთან შერწყმა.

ბატონყმობის გაუქმებამ მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა საქართველოს სოციალურ ცხოვრებაშიც, თუმცა მოსახლეობის წოდებრივი დაყოფის პრინციპი არ გაუქმებულა. ძირითად საზოგადოებრივ კლასებად კვლავ თავადაზნაურობა და გლეხოება რჩებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე მათგანი დიდ ქონებრივ დიფერენციაციას განიცდიდა და კაპიტალიზმის განვითარების პარალელურად, არსებითად, მათივე წიაღიდან

წარმოიშეებოდა ახალი სოციალური ფენები – ბურჟუაზია და პროლეტარიატი.

ქართველმა წარჩინებულმა წოდებამ მართვა-გამგეობის სამემკვიდრო პრივილეგიები დაკარგა, თუმცა თავადაზნაურობა უწინდებურად გაბატონებულ მდგომარეობას ინარჩუნებდა. რიცხოვრივად ქართველი არისტოკრატია მთელი მოსახლეობის 4-5 პროცენტს არ აღემატებოდა, მაგრამ ეკონომიკურად და უფლებრივად იგი დომინანტობდა. საქართველოს მიწა-წყლის უდიდესი ნაწილი დიდგვაროვანთა ხელში იყო მოქცეული. უმსხვილესი მიწათმფლობელნი იყვნენ თავადი ფალავანდიშვილები (ახალქალაქის მაზრაში), ორბელიანები და ბარათაშვილები (ბორჩალოს მაზრაში), მანაბელი (დუშეთის მაზრაში), ამირჯიბი (გორის მაზრაში) და სხვ.

თავადთა პოლიტიკურ შეუვალობას ძირს უთხრიდა სათავადო სისტემის მოშლა, სათავადო სახლების ოჯახებად გაყრა-დანაწევრება, ქონებისა და ადგილ-მამულის გამიჯვნა, რომელიც შლიდა პატრიარქალურ საერთო-საგვარეულო მიწისმფლობელობას და მემამულეებს ინდივიდუალურ მესაკუთრეებად აქცევდა. ეს მოვლენა, თუ ერთის მხრივ ქართველი თავადების დამცრობას განაპირობებდა, იმავდროულად ხელსაყრელ პირობებსაც ქმნიდა სოფლად პროგრესული ბურჟუაზიული ურთიერთობების დამკვიდრებისათვის ფეოდალურ სინამდვილესთან შედარებით.

მრავალრიცხოვანი იყო საქართველოს აზნაურთა ფენა, რომელსაც გაცილებით მცირე ყმა-მამული და მოკრძალებული შემოსავალი გააჩნდა. აზნაურობა, მართალია, ეკლესიისა თუ თავადთა ვასალური დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლდა და, რანგით ამაღლებული, თავადებთან ერთად რუს მემამულე-პომეშნიკებს გაუთანაბრდა, მაგრამ ამით მისი ქონებრივი შესაძლებლობა არ გაუმჯობესებულა.

მიუხედავად ამისა, თუ ადრე რუსული მმართველობის სამსახურში ქართული არისტოკრატის უმნიშვნელო წარმომადგენლობა იმყოფებოდა, ვორონცოვის დროიდან ამ წოდების სწრაფვამ იმპერიის სამხედრო ასპარეზისაკენ თითქმის საყოველთაო ხასიათი მიიღო. ჩოხა-ახალუხმა მოიხდინა და შეიფერა რუსული პაგონები თუ ეპოლეტები. ასეულობით ქართველი თავადი თუ აზნაური მეფის არმიის გენერალი და ოფიცერი გახდა. დამპყრობლის დროშის ქვეშ ისინი

თავდადებით იბრძოდნენ ცარიზმის ომებში და სახელს უხვეჭდნენ რუსულ იარაღს.

თავადი და აზნაური მოსახლეობის სხვა ფენებისაგან გამოირჩეოდა თავისი წარმოშობით, აღზრდით, ცხოვრების წესით, მანერებითა და ჩაცმა-დახურვითაც კი. ეს დარდიმანდი ხალხი ახალ ვითარებაშიც ძველი ზნე-ჩვეულებით ცდილობდა ღელოს გატანას, არადა ეკონომიკურ ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებები, ფულად-სასაქონლო ურთიერთობების შემოჭრა და გაღრმავება სულ სხვა აღლოსა და უნარს მოითხოვდა. ქართველი თავადაზნაურობა მოუშზადებელი აღმოჩნდა ამ სიახლისათვის და უნუგეშოდ ჩამორჩა დროს. მხოლოდ ერთეულებმა თუ მოახერხეს მეურნეობის ახალ ყაიდაზე გარდაქმნა, ევროპული ტექნიკის შემოტანა და შრომის რაციონალიზაციის საფუძველზე წარმოების გაუმჯობესება.

მემამულეთა უმრავლესობამ, განსაკუთრებით ბატონყმობის გაუქმების შემდგომ, როცა მას ყმა-გლეხობა ფაქტობრივად შემოეცალა, არსებობის სხვა ფორმა აირჩია და ხელი მიჰყო მიწების გაყიდვას. ფულზე მოთხოვნილების ზრდასთან ერთად, მიწა საქართველოში გაცხოველებული ვაჭრობის საგნად იქცა. მიწას ყველა სოციალური ფენის წარმომადგენლები ყიდდნენ, მაგრამ უფრო მეტად – თავადები და აზნაურები. მყიდველი ძირითადად ვაჭართა, მევახშეთა, მრეწველთა და სხვ. არაქართულ წრეს განეკუთნებოდა. მიწის გარკვეული ნაკვეთების შეძენას არცთუ იშვიათად გლეხებიც ახერხებდნენ.

ხშირი იყო ვალის სარგებელში მამულის დაგირავების შემთხვევები, რაც უმეტესად მიწის კრედიტორთა საკუთრებაში გადასვლით მთავრდებოდა, ასე რომ მსხვილ მამულიანობას თანდათან ბოლო ეღებოდა, ხოლო მცირე მამულის მფლობელნი კიდევ უფრო ღარიბდებოდნენ. წარმოიქმნებოდა მატერიალურად შეჭირვებული, ხელმოკლე აზნაურობის („კეთილშობილ ღატაკთა“) და მიწის წვრილმესაკუთრეთა მნიშვნელოვანი მასა.

XIX საუკუნის 60-იანი წლებისათვის საქართველოსა ქალაქის მოსახლეობის რიცხვი სოფლის მოსახლეობის ხარჯზე გასამმაგდა და 140 ათასს გადააჭარბა. ურბანიზაციის ტემპი კიდევ უფრო საგრძნობი იყო მომდევნო ათწლეულებში. გაიზარდა ქალაქების როლი და მნიშვნელობა ქვეყნის როგორც სამეურნეო, ისე კულტურულ ცხოვრებაში. შეიცვალა ქალაქის მკვიდრთა სოციალური შემადგენლობაც. დაირღვა ზღვარი წოდებათა შორის და განმსაზღვრელი არა წარმომავლობა,

არამედ ქალაქელთა ქონებრივი მდგომარეობა და საქმიანობის ხასიათი გახდა. წარმოიშვნენ კაპიტალისტური საზოგადოების ახალი ფენები: ერთის მხრივ, საწარმოო საშუალებათა მფლობელნი, რომელსაც ბურჟუაზია ეწოდა და მეორე მხრივ, ნებით დაქირავებული მუშები (იგივე პროლეტარები). მომრავლდა ვაჭართა და საშუალო მეწარმეთა ე.წ. წვრილბურჟუაზიული ფენა, გაიზარდა მომსახურების სფეროში დასაქმებულ ადამიანთა რაოდენობა და სხვ.

საქალაქო ცხოვრებაში გამოიკვეთა ისეთი სოციალური ელემენტის როლი, როგორიც იყო მოქალაქე. მოქალაქის წოდება და პრივილეგიები მემკვიდრეობით გადაეცემოდა, თუმცა ქონებრივი თვალსაზრისით განირჩეოდნენ პირველხარისხოვანი, შეძლებული, მეორე და მესამე ხარისხის მოქალაქეები. პირველხარისხოვანი მოქალაქენი ამ დროიდან რუსეთში არსებულ საპატიო მოქალაქის კატეგორიას გაუთანაბრეს. რამდენადაც თავადაზნაურობა ნივთიერად ღარიბდებოდა და ქვეითდებოდა, იმდენად მოქალაქეობა, როგორც წოდება, იზრდებოდა და ძლიერდებოდა.

კაპიტალისტური ურთიერთობის განვითარებას საქართველოში რიგი თავისებურება გააჩნდა. მაგალითად, აქ მისი დონე არ ყოფილა მაღალი და მეორეც, ეროვნული ბურჟუაზია, რომლის თვალსაჩინო წარმომადგენლები თითებზე ჩამოითვლებოდნენ (ძმები ზუბალაშვილები, დავით სარაჯიშვილი, აკაკი ხოშტარია და სხვ.), რაოდენობრივად და ქონებრივად დიდად ჩამორჩებოდა უცხოტომელ, განსაკუთრებით სომხური წარმომავლობის კაპიტალისტებს. თავისი სისუსტის გამო, განსხვავებით ევროპული ანალოგისაგან, ქართული ბურჟუაზია ვერ იქცა ერის მესვეურ ძალად. მან ვერ შეძლო, ჩანაცვლებოდა დაკნინების გზაზე დამდგარ ფეოდალურ არისტოკრატიას და ვერც ქვეყნის განვითარების მესაჭეობა იტვირთა.

სპეციფიკური იყო ჩვენში მუშათა სოციალური მდგომარეობაც. სამრეწველო წარმოების გაფართოების კვალობაზე რეფორმის შემდგომ პერიოდში მუშათა ოდენობა შესამჩნევად გაიზარდა, მაგრამ რიცხობრივად იგი საქართველოს მოსახლეობის სრულიად უმნიშვნელო ნაწილს – 1,4%-ს არ აღემატებოდა (დაახლოებით 28-32 ათასი). ნებით დაქირავებულ მუშათა კატეგორიას გაკოტრებული წვრილი ხელოსნები, ქარგლები და შეგირდები, ასევე სოფლიდან აყრილი და ქალაქს

შეკედლებული უღარიბესი გლეხები ავსებდნენ. ეთნიკურად ქართველი ეროვნების მუშახელი ფრიალ ჭარბობდა რუსეთიდან თუ ირან-ოსმალეთიდან შემოსულ მუშათა ერთობლიობას. ქართველი მუშების უმეტესობა ჯერ კიდევ მჭიდროდ იყო დაკავშირებული მიწასთან და მთლიანად არ მოწყვეტოდა სოფელს. ეს გარემოება თავისებურად აისახებოდა მუშათა ფსიქოლოგიაზე და მათ ცნობიერებასაც გარკვეულ დალს ასვამდა. სოფლად თუნდაც ერთი ციდა მეურნეობის ფლობა ქართველ მუშას მესაკუთრის გრძნობით მსჭვალავდა და ამით ძირეულად განასხვავებდა მას ყოველგვარ ქონებას მოკლებული რუსი პროლეტარისაგან.

საქართველოს დაბალი წოდების სოფლის მცხოვრებთა შორის რეფორმამდელ პერიოდში რაოდენობრივად საბატონო გლეხები ჭარბობდნენ. მაღალი იყო სახაზინო გლეხთა, მოჯამაგირეთა თუ შინაყმათა რიცხვიც. გლეხთა ამ ფენებს ერთმანეთისაგან ბევრი რამ განასხვავებდა. მაგალითად, სახელმწიფო გლეხი გაცილებით ნაკლებად განიცდიდა ფეოდალურ ჩაგვრას და საბატონო გლეხებთან შედარებით დამოუკიდებელი მეურნეობის განვითარებისათვის მეტი შესაძლებლობა გააჩნდა.

კამერალური აღწერის მონაცემები ცხადყოფენ, რომ სახელმწიფო გლეხთა საგრძნობი ნაწილი ესწრაფვოდა და კიდევაც ახერხებდა მიწის ნაკვეთების შესყიდვას. თბილისის გუბერნიაში გლეხთა ეს კატეგორია საშუალოდ 10,9 დესეტინა მიწას ფლობდა, ხოლო ქუთაისის გუბერნიაში – 3,3 დესეტინას.

საგლეხო რეფორმამ ცვლილებები შეიტანა ყოფილ საბატონო ყმათა მდგომარეობაშიც. მრავალი მათგანი ახლა მესაკუთრე გახდა და დაქირავებული შრომის გამოყენებით გარკვეული ქონებაც დააგროვა. თუმცა კვლავაც დიდი იყო მცირემიწიან და საერთოდ, უმამულო გლეხთა ფენაც, რომელიც სოფლად დარჩენის შემთხვევაში იძულებული იყო, დაემუშავებინა სხვისი მიწა და მოსავლის მეოთხედი (ზოგჯერ ნახევარიც) ნაკვეთის მფლობელისათვის მიეცა. ვიდრე გლეხი მიწას არ გამოისყიდდა, ძალაში რჩებოდა ასევე ძველი გადასახადებიცა და ბეგარავალდებულებანიც (ე.წ. დროებითვალდებულება). ახალი სოციალური ცვლილებები გლეხურ წიაღშიც ქონებრივ უთანასწორობას ადრმავებდა. გლეხური მოსახლეობის დიდი ნაწილის გადატაკების პარალელურად, იზრდებოდა საშუალო და შეძლებულ გლეხთა (ე. წ. კულაკთა) ოდენობაც.

გამოანგარიშებულია, რომ XIX საუკუნის 80-იანი წლებისათვის საქართველოში საშუალო გლეხთა რიცხვი მთელი გლეხური მოსახლეობის 60 %-ს, უღარიბესი ფენა 35-ს, ხოლო „კულაკობა“ 5 %-ს შეადგენდა (საქართველოს, 2004: 167).

თავისებურებებით ხასიათდებოდა ხიზან გლეხთა ცხოვრებაც. ხიზნები იურიდიულად, პირადად თავისუფლები იყვნენ, მაგრამ უმიწობის გამო ამ თავისუფლებას ვერ ინარჩუნებდნენ და ისევ მებატონეთა უღელში ებმებოდნენ. მრავალი ათეული წლის განმავლობაში ხიზნობა იბრძოდა იმ მიწებზე დასამკვიდრებლად, რომელსაც სარგებლობის უფლებით ფლობდა, მაგრამ ამოდ.

აგრარული ურთიერთობების მოუწესრიგებლობა, დროებით-ვადლებულების გაჭიანურება, მიწის საიჯარო ღირებულების განუწყვეტელი ზრდა, სახელმწიფო და სხვა გადასახადების მატება გლეხთა მდგომარეობას აუარესებდა. წოდებათშორისი წინანდელი მშვიდობიანი თანაცხოვრება, რომელიც რუს მოხელეებსაც აღნიშნული აქვთ (Русский, 1892: 98), თანდათან მიწისმფლობელ მემამულეთა და გლეხობას შორის შეურიგებლობასა და დაპირისპირებაში გადაიზარდა. საქართველოს ადგილობრივ ადმინისტრაციას გლეხობის მემამულეთა სრულ მორჩილებაში მოქცევა დაევა და საამისოდ სამხედრო ეგზეკუციების ნებაც დაერთო. ეგზეკუციებს მანამდეც მიმართავდნენ, მაგრამ ეს თვითნებურად ხდებოდა. 1842 წელს კი გამოცემული იქნა სამხედრო მინისტრ ა. ჩერნიშევის ცირკულარი, რომელიც ამის ნებას ოფიციალურად იძლეოდა (ჯავახიშვილი, 1986: 162-163). ქართველ თავადაზნაურობას, მსგავსად რუსი თავადაზნაურობისა, თავიანთი ყმა გლეხების ჯარში გამწესების ან ციმბირში გადასახლების უფლება მიეცა. (AKAK, 1881, 8). ასე, რომ ბატონყმობის მოდელმა საქართველოში არსებითად რუსული ნიშან-თვისებები შეიძინა.

საბატონყმო რეფორმის შედეგად გლეხობამ ყმობას თავი დაადწია და იურიდიული თავისუფლება მოიპოვა, მაგრამ აგრარული საკითხი მათ სასარგებლოდ არ გადაწყვეტილა. ამიტომაც იყო, რომ გრძელდებოდა მიწას მოწყურებულ გლეხთა მღელვარება და საპროტესტო გამოსვლები. 1873-1876 წლებში სამეგრელოს სოფლები გლეხთა აჯანყების ცეცხლში იყო გახვეული. 1875-1876 წლებში აბოხოქრებულ თავისუფალ სვანეთს რუსული ხელისუფლება არნახული სისასტიკით გაუსწორდა, დამსჯელმა ექსპედიციამ ძირისძირამდე დაანგრია

და გადაწვა სოფელი ხალდე. 1878 წელს სამხედრო ძალის გამოყენებით ჩაახშეს ქიზიყის გლეხთა აჯანყება და სხვა.

სოციალური გათიშულობა და წოდებათა შორის ხიდნატეხილობა კოლონიურ უღელთან ერთად დიდად აბრკოლებდა ქართველთა ეროვნულ ერთიანობას. ილია ჭავჭავაძის სიტყვით, „თავადს აზნაური სძულდა, აზნაურს თავადი, გლეხს ორივე“. ამ ტრადიციულ წინააღმდეგობას რეფორმის შემდგომ ხანებში კიდევ ერთი დაპირისპირება დაემატა, – ამჯერად მეწარმეებსა და მუშებს შორის და არც გამდიდრებულ ყოფილ გლეხთა ურთიერთობა ყოფილა მშვიდი სოფლად თავიანთ გუშინდელ თანამოძმეებთან. მოწინავე ქართველი მოღვაწეები ცდილობდნენ, შეეწელებინათ სოციალური უთანასწორობის სიმძაფრე, ვიდრე საუკუნის ბოლოსათვის გამოჩნდებოდა ახალი პოლიტიკური ძალა – სოციალ-დემოკრატიის სახით, რომელმაც ხსენებული პრობლემის გადაჭრა სხვა, კლასობრივი ბრძოლის გაღრმავებითა და რევოლუციის გზით დააპირა.

დამოწმებანი:

ჩხეტია, 1940: ჩხეტია, შ. რუსული მმართველობის სისტემა საქართველოში (1801-1840 წ. წ.), ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის (ენიმკის) მოამბე, თბ.: 1940, ტ.8.

კომახია: კომახია, მ. საქართველოს ეთნიკური რუკის ფორმირება, ეთნიკური უმცირესობების მიმოხილვა.

<http://diversity.ge/geo/resources.php?coi=0%7C13%7C13>

ჯავახიშვილი, 1986: ჯავახიშვილი, ი. პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა საქართველოში XIX საუკუნის საქართველოში, ჟურნ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1986, № 2-3.

საქართველოს, 2004: საქართველოს ისტორია. XIX საუკუნე, თბ., 2004.

Русский, 1892: Русский, архив, 1892, кн. II, ч. 5.

АКАК, 1881: АКАК, т. VIII, Тифлис 1881: № 8.

ქეთევან ელაშვილი

სიმბოლური პორტრეტები

„ისტორიული ფიგურები არ
ქმნიან ისტორიას – ეს
ჯეშმარიტებაა, მაგრამ
თავისთავად, ისტორია არ
იქმნება ისტორიულ ფიგურათა
გარეშე – ეს რეალობაა“.
(სერჟ მოსკოვიჩი)

წინათქმა

ერთი ცხადია, რომ კაცობრიობის ისტორია ისტორიულ ფიგურათა გარეშე საოცრად უინტერესო და ერთფეროვანი მოგვეჩვენებოდა. მართალია, უმეტეს შემთხვევაში ხალხის სახელით ხდებოდა ხმამაღალი „ისტორიული განცხადებები“, მაგრამ ლეგიტიმური თუ ქარიზმატული ლიდერებისათვის ხალხი მარტოოდენ ერთგვარ „იარაღს“ წარმოადგენდა და ისინი ზედმიწევნით კარგად ფლობდნენ ხალხის მართვის ფსიქოლოგიურ ბერკეტს. აქვე ისიც გასათვალისწინებელია, რომ სწორედ ემოციური იმპულსის ზედა ზღვარზე იწყება ხოლმე ნებისმიერი ისტორიული პერიპეტიები, – ოღონდ საწყის ეტაპზე მითოლოგიზირებული პოზიტიური ელფერით.

მითი აუცილებელი წინა პირობაა „პოლიტიკური მუხტის“ გასაღივებლად, რომელიც პოლიტიკურ ლიდერთა მიერ წინასწარ მოფიქრებული „პოლიტიკური რწმენა“, – პროვოცირებული არა გონებრივი საწყისით, არამედ სიმბოლური თვალსაწიერით...

გამორჩეული ისტორიული პირები (პოზიტიური თუ ნეგატიური ელფერის), არა აქვს მნიშვნელობა მათ რა სახელდებით მოვიხსენიებთ, როგორც ბელადებს თუ დიქტატორებს, ერთი ნიშნით არიან მსგავსნი; ისინი თავისთავად სიცოცხლეში ქმნიან საკუთარ ლეგენდებს და წინასწარ გამოგონილ „პოლიტიკურ ყალიბებთან“ ახდენდნენ თვითიდენტიფიცირებას. ამგვარი ისტორიული ფიგურები ფლობენ განსაკუთრებულ პიროვნულ სიბღს – ქარიზმას, რომლის ძალითაც უპირობო თავყვანისცემითა თუ ბრმა მორჩილებით იწამლება ხოლმე საზოგადოება. ეს იგივე განუზომელი „ავტორიტეტის შარავანდედია“, ყოფლისმომცველი რწმენაა და მტკიცე ნებელობა, რომელიც თავდაპირველად გამოიკვეთა ფრანგულ კულტურაში შემდეგ ის გაჟღერდა გერმანულ მსოფლხედვაში და მხოლოდ ამერიკულ პოლიტიკურ აზრში მოხდა მისი საბოლოო სახელდება – ქარიზმის სახელწოდებით. ჰეიუდის განმარტებით „ქარიზმა არის შარმი ან პიროვნული სიბლი; უნარი, აღძრა სხვებში ერთგულება, ემოციური დამოუკიდებლობა ან თავყვანისცემაჲ კი“. ისტორიული ფიგურა ქარიზმის ანუ „პოლიტიკური შარმის“ წყალობით ახდენს საზოგადოების დიდი ნაწილის მონუსხვას, რისთვისაც მიმართავს საკუთარი თავის მითოლოგიზაციას.

ეს ტენდენციები გაცილებით თვალშისაცემი გახდა „ლიბერალიზმის ეპოქაში“, რადგან წინარე ეპოქებში ისტორიულ ფიგურათა უმეტესი ნაწილი სამეფო პირები იყვნენ, რომელთა დინასტიურ საკრალიზების ერთ-ერთ წინა პირობას სწორედ ქარიზმის ელემენტები წარმოადგენდა.

ლიბერალიზმმა, როგორც პოლიტიკურმა იდეოლოგიამ, XIX საუკუნეში მოახდინა ქრესტომათიული ანუ კანონიკური „დინასტიური მითების“ რღვევა და მოახდინა ისტორიულ პირთა „თავისუფალი დაბადება“. თავისუფლების „ლიბერალური დიაპაზონის“ აღსაქმელად აუცილებელია თავად ლიბერალიზმის ისტორიული დისკურსი. უფლისგან ბოძებული „თავისუფალი ნება“ კაცობრიობის ცხოვრების (ისტორიის) მარადიულ, თანამდევ „ზნეობრივ მდევრად“ იქცა და მხოლოდ XIX ს-ში შეიძინა კონცეპტუალური მნიშვნელობა – ლიბერალური მსოფლმხედველობის სახით. ლიბერალიზმი, რომანტიზმისა არ იყოს (წინარე არქეტიპული არსებობის მიუხედავად), უპირველეს ყოვლისა, ევროპული სულისკვეთებისა თუ ფასეულობებითაა ნასაზრდოები.

„ლიბერალიზმი“ პოლიტიკურ არსს იძენს 1812 წელს, – ესპანეთში, ხოლო მოგვიანებით კი, – უკვე XIX ს-ის 40-იან წლებში ამ ტერმინით მთელ ევროპაში ფართოდ აღინიშნებოდა პოლიტიკურ იდეათა განსაკუთრებული ერთობლიობა“ (ჭიჭუჭიძე 2004: 28).

მიუხედავად იმისა, რომ ლიბერალური იდეები თავისი არსით ჰუმანურია (მას ლათინური ძირი აქვს და, როგორც მოგეხსენებათ, თავისუფლებას ნიშნავს), მაგრამ ამ იდეათა დასამკვიდრებლად ზოგჯერ რევოლუციური ამოფრქვევებიც იყო საჭირო. დასრულებული სახით „ლიბერალიზმი“ მხოლოდ XIX საუკუნემ წარმოშვა; მაგრამ ამასთანავე გასათვალისწინებელია, რომ ლიბერალური სულისკვეთების იყო მეჩვიდმეტე საუკუნის ინგლისის რევოლუცია (1688 წელი) და მეთვრამეტე საუკუნის საფრანგეთის რევოლუცია – 1789 წელი (ასევე ამერიკის რევოლუცია – 1775-83 წლებისა).

სანამ ევროპის პოლიტიკური ცნობიერება ლიბერალურ იდეოლოგიაზე გადაეწყობოდა (ეს მოხდა XIX საუკუნეში; როგორც ვნახეთ, – გაცილებით ადრე დაიწყო მონარქიის აბსოლუტური ძალაუფლების რღვევა – „მეფეთა დინასტიურ, ღვთაებრივ უფლებას“ დაუპირისპირდა ფილოსოფიურ-პოლიტიკურად არგუმენტირებული ადამიანთა უზენაესი ფასეულობა – თავისუფლება).

ლიბერალიზმის განვითარების ადრეულ ეტაპზე თავისუფლება, როგორც ბუნებრივი უფლება ისე იყო გაგებული. შემდგომში კი თავისუფლების დიაპაზონი ერთობ შემჭიდროვდა ანუ აბსოლუტური თავისუფლება ერთადერთ პირობამდე იქნა დაყვანილი – ადამიანს შეეძლო მხოლოდ საკუთარი ნიჭის, ცოდნისა და პოტენციალის შეუზღუდავი ფლობა–გამოყენება.

XIX საუკუნის ისტორიულმა მოვლენებმა ლიბერალური იდეოლოგიის განვითარების გარკვეული ბერკეტებიც კი შეიმუშავეს პოლიტიკური კანონზომიერებების შესანარჩუნებლად, ერთ-ერთი ასეთია ჯონ სტიუარტ მილის პოლიტიკური თხზულება – „თავისუფლების შესახებ“ (On Liberty, 1859), სადაც პიროვნების თავისუფლების უმცირესი შეზღუდვა მხოლოდ იმ შემთხვევაშია დასაშვები, როცა ის სხვებისთვის საფრთხეს წარმოადგენს, ანუ უსაზღვრო თავისუფლება ნებისმიერი საზოგადოებისთვის შეიძლება ერთგვარ საშიშროებადაც კი იქცეს.

ლიბერალური იდეოლოგიით თავისუფლების არსი უშუალოდ უკავშირდება თავისუფალ აზროვნებას, – „გონების ხანას“, რადგან სწორედ დიდმა განმანათლებლებმა (ჟან-ჟაკ რუსო, იმანუელ კანტი, ადამ სმიტი, ჯერემი ბენტამი) „მოაზროვნე გონების“ რწმენას დაუქვემდებარეს საზოგადოების „პოლიტიკური ზნე“, რამაც ლიბერალიზმში განავითარა სწრაფვა პროგრესისადმი. ამიტომაც, საზოგადოების ლიბერალური ცნობიერება აღიარებს მორალურ, კულტურულ, პოლიტიკურ მრავალფეროვნებას, როგორც „იდეთა ლაკმუსს“. ლიბერალური სულისკვეთება ასევე ყოველად წარმოუდგენელია შემწყნარებლობის გარეშე, რომლის ქრესტომათიული ფორმულა ვოლტერის მიერ იყო დეკლარირებული: „მზავს, რასაც ამბობ, მაგრამ საფლავის კარამდე დავიცავ შენს უფლებას, თქვა შენი სათქმელი“.

ლიბერალიზმის ცნება, თავისი განვითარების პირველ ეტაპზე, საზოგადოებრივი ცხოვრების ფილოსოფიასაც ნიშნავდა, რადგან საზოგადოების მართვა ხდებოდა საზოგადოებისვე წევრთა ნებაყოფლობითი და ურთიერთსასარგებლო თანამშრომლობის გზით, რასაც „კლასიკურ ლიბერალიზმსაც“ კი უწოდებენ. თავისი არსით „ლიბერალიზმი“ წარმოადგენდა იმ მრავალგანზომილებიან მოძღვრებათა ერთიანობას/ნაკრებს, რომელნიც აცნობიერებდნენ თავისუფლებას ყოფიერ სამყაროში.

ამიტომაც იყო, რომ, ხშირ შემთხვევაში, „შეუზღუდავი აზროვნების“ ფილოსოფიური დოქტრინები სახელმწიფოთა „პოლიტიკური რყევების“ მიზეზი ხდებოდა. რადგან სახელმწიფო თავის არსში მოიცავდა, როგორც ლიბერალური სულისკვეთების წარმოშობას, ასევე დესპოტური მართვის საბედისწერო მარცვლის გაღვივების საფრთხეც მასშივე იყო კოდირებული. ამ კოდის მოხსნის „ფუნდამენტური გზა“ მაინც განმანათლებლობის ეპოქაში იწყება. თუმცა ლიბერალიზმი, როგორც პოლიტიკური მსოფლმხედველობა, თავისი არსებობის მამკვიდრებელ ნაბიჯებს XIX საუკუნეში დგამს და კლასიკური სახით ფორმირდება.

ასე და ამგვარად, – ფილოსოფიური ცოდნით თუ „პოლიტიკური გაკვეთილებით“ აღჭურვილმა ევროპამ შეაბიჯა XIX საუკუნეში და პიროვნების თავისუფლების ორი გზა აირჩია; ერთი სულიერი, – მიწიერ ვნებათაღელვიდან მედიტაციური თვითშეცნობით გამიჯვნა ანუ რომანტიზმი. მეორე კი – ძლიერი ნებელობა და არა მარტო „სულიერი ამბოხით“, არამედ „პოლიტიკური ამბოხითაც“ საკუთარი „თავისუფლების“

მოპოვება. ეს კი უკვე ლიბერალიზმის, როგორც პოლიტიკური იდეოლოგიის გავრცელების საწყისი ეტაპი იყო მთელ ევროპაში.

მაგრამ ყველაზე ქრესტომათიულ პოლიტიკურ თხზულებად მაინც ნიკოლო მაკიაველის (1469-1527) „მთავარი“ გვევლინება, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა ევროპაში „პოლიტიკური ანბანის“ შექმნას. ამასთანავე, სწორედ მაკიაველის შეხედულებები იქცა გამორჩეულ პოლიტიკურ პირთა სულისკვეთებად, რისი პოლიტიკური ილუსტრაციაა სულ ასლახანს აღმოჩენილი და გამოცემული ნაპოლეონ ბონაპარტის კომენტარები მაკიაველის „მთავარზე“.

XIX საუკუნის ევროპა საკმაოდ მდიდარია ისტორიულ ფიგურათა მიერ ინსპირირებული პოლიტიკური დინებებით (პოზიტიურ თუ ნეგატიური მიმართულებებისა). ამ „დინებებს“ ვერც საქართველომ აუქცია გვერდი.

ლიბერალიზმის ევროპული წარმომავლობა თუ არსი ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებაშიც სწორედ გამორჩეულ პოლიტიკურ ფიგურათა მითოლოგიზაციის გზით დამკვიდრდა. ბუნებრივია, – ამ პროცესს წინ უძღვოდა ამ პირთა სიმბოლურ პორტრეტთა წარმოშობაც; რასაც, თავის მხრივ, ამაფრებდა ჩვენი ისტორიული სწრაფვა ევროპული ფასეულობებისადმი და სკუთარი კულტურული თუ ისტორიული ბიოგრაფიის არსებობაც...

თუმცადა, იმავდროულად, თავისებური „პოლიტიკური მისტიკაც“ იკვეთება: პარადოქსია, რომ ქართულ სინამდვილეში ლიბერალური ტენდენციები სწორედ ყველაზე არალიბერალური ევროპული სახელმწიფოდან – რუსეთის იმპერიიდან შემოიჭრა და, შესაბამისად, აქ ლიბერალიზმს თავისი დამკვიდრების გზაზე სრულიად განსხვავებული პოლიტიკური კულტურა (უფრო ზუსტნი თუ ვიქნებით – „აპოლიტიკური კულტურა“) და ეროვნული ინფანტილიზმი დახვდა; აქ ისტორიული პერიპეტიები ზედმეტად მითოპოეტიზირებული იყო, ხოლო ცხოვრებისეული დრამები კი მკაცრი ზნეობრივი ცენზურის ქვეშ მოქცეული.

ამგვარ „ენაზე“ მეტყველებდა XIX საუკუნე ქართველთათვის (თუმცადა, ეს ხელწერა არც XXI საუკუნისათვისაა უცხო – ქ.ე.)...

სახელმწიფოებრივ ცნობიერებას მოწყვეტილი ერი (1801 წლის ანექსიის ერთგვარი დამდა – ქ.ე.) რეალობიდან თავის გახიზნით იყუჩებდა ისტორიულ ტკივილს და მხოლოდდა, – გამორჩეულ პოლიტიკურ ფიგურათა სიმბოლურ პორტრეტთა

თვალმედევნებით, ზოგჯერ ისტორიულ ბედისწერასთან კვლავ შეჭიდების სურვილი უბრუნდებოდა წამიერ.

სიმბოლურ პორტრეტთა „პოლიტიკური ალბომის“ ქართული ვერსია კი ამგვარია. ევროპული გაფორმა – გარიბალდი, მაძინი, კოშუტი; რუსული „აქცენტები“ – ბელინსკი, ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, გერცენი; და თქვენ წარმოიდგინეთ, ლათინოამერიკელი ჩანართიც კი – ხოსე მარტი.

ჯუზეპე გარიბალდი (1807-1882)

„ეს იყო უცნაური დრო. ეს
იყო გარიბალდის დრო. ეს იყო
იტალიის დრო მაშინდელ
თბილისში... გიყვარდა
გარიბალდიც, გიყვარდა
იტალიელების ბრძოლა
თავისუფლებისათვის. თბილისში
მაშინ მოდაში იყო
გარიბალდური ქუდი. ბევრ
ადამიანს სახელში ეკიდა
გარიბალდის ფოტო. მოდიოდა
ათასგვარი ნამდვილი თუ
ტყუილი ამბავი იტალიიდან
გარიბალდელთა ომების
შესახებ...“
(აკა მორჩილაძე)

XIX საუკუნის „ლიბერალური სულისკვეთების“ ყველაზე იმპულსური ამოფრქვევა იტალიაში მოხდა და „ეროვნული თვითაალების“ ცეცხლი მოედო მთელ ევროპას. ვინც კი იცნობს ჯუზეპე მაძინის პოლიტიკური კონცეფციების მასშტაბს, უთუოდ, პირველი გაფიქრებით, „იტალიურ ფენომენს“ სწორედ მის სახელს დაუკავშირებს. არადა, ის რევოლუციური პათოსი და ერთპიროვნული გამარჯვების პათეტიკა, რომელმაც ზოგადევროპული ხასიათიც კი შეიძინა, მხოლოდ და მხოლოდ, ჯუზეპე გარიბალდის სახელთან ასოცირდება.

ჩვენი „ევროპული ცნობისწადილიდან“ გამომდინარე, გარიბალდის სახელი XIX საუკუნის საქართველოში უმაღლესი გაითავისეს. ასე წარმოიშვა „ქართული გარიბალდიანაც“: „მრავალთა შორის გარიბალდის ქართველი თავჯანსმცემლებიც ჰყავდა, იგი ქართველთა გმირიც იყო და ამისთვისაა, რომ XIX საუკუნის ქართული პრესა გარიბალდის ცხოვრებისა და

ბრძოლის გზას დაწვრილებით აცნობდა ქართველ მკითხველს... პირველი სიტყვა მასზე ჟურნალმა „ცისკარმა“ თქვა (1862 წელს), როცა დაიბეჭდა რედაქციის განზრახვა გარიბალდის ვრცელი ბიოგრაფიის გამოქვეყნებისა, რასაც მოჰყვა იმავე წლის დეკემბრის ნომერში „რამდენიმე ცნობა გარიბალდზე და 1862 წლის ოთხ ნომერში „გარიბალდის ცხოვრება“ ანტონ ფურცელაძისა. ამ დროს იღია ჭავჭავაძეს დაწერილი ჰქონდა თავისი – „მესმის, მესმის სანატრელი“ (ეს ლექსი 1860 წლის 29 ივლისთაა დათარიღებული, ხოლო იმავე წლის 10 ივლისს გარიბალდის მნიშვნელობა ბრძოლა...); გარიბალდი მაღალი სულიაო, აცხადებდა ნ. ნიკოლაძე... სერგეი მესხი 70-იანი წლების დასაწყისში პარიზს იყო, იქიდან ეკატერინე მელიქიშვილს ესმიანებოდა და გარიბალდის ამბებს აცნობდა... 1974 წელს მან დაბეჭდა წერილი „დროებაში“ (1874 წ., № 19-21) „იოსებ გარიბალდი“ (ეს წერილი ასევე სახელდებული იყო „დიდი კაცები“ – ქ.ე.)... ი. მანსვეტაშვილი უცხოეთში ყოფნისას (1888 წ.) მკითხველს აცნობდა გარიბალდის ოჯახის წევრებს... „ივერიაშივე“ დაიბეჭდა ვარლამ ჩერქეზიშვილის წერილი გარიბალდისა და კოშუტის შესახებ... დავით მიქელაძე-მეველე „დროების“ მკითხველს 1873 წელს აცნობდა იმ კამათის მიმდინარეობას, რაც საფრანგეთის ეროვნულ კრებაზე გამართულა გარიბალდისთან დაკავშირებით, რაც მთავარია, დ. მიქელაძემ სრულიად შემთხვევით გაიცნო გარიბალდი პირდაპ... გარიბალდის დიდ თავყანისმცემლად დარჩა ანტონ ფურცელაძე... ქ. რომს სამიძიმრის დეპეშა გაუგზავნეს „ანტონის ახირებით“ (გარიბალდის გარდაცვალების გამო – ქ.ე.), რომელიც ოცდათხუთმეტი პირისაგან იყო ხელმოწერილი... (ხუციშვილი 1982: 16).

XIX საუკუნის ქართველ მოღვაწეთა მიერ გარიბალდის ღვაწლის ჯეროვანი შეფასება (მით უფრო – გარდაცვალების მერე, ეს ხომ ქართული ხასიათია...) სწორედ ამ „სამიძიმრის ტელეგრამითაა“ გაცხადებული: „პატივისმცემელნი ხალხთა დიდებული განმათავისუფლებელისა, ყველა დროების დიდი მოქალაქის ჯუზეპე გარიბალდისა, თქვენის პირით მთელ იტალიის ერს უცხადებთ, რომ ამ კეთილშობილის გენიოსისა და ადამიანის უფლებისათვის დაუღალავ მებრძოლის სიკვდილმა იმგვარადვე შეგვაძრწუნა ჩვენ, როგორც შეძრწუნებულია აშკამად მთელი კეთილშობილი ერი იტალიისა“.

ეს დეპეშაც კი ცხადყოფს, თუ საქართველოში რამდენად იყო გათავისებული გარიბალდის ფენომენი და ამიტომაც, სავსებით ბუნებრივია, ის „გადმოქართულების ტენდენციებიც“, რაც გარიბალდის სახელთან დაკავშირებით იკვეთებოდა; თუნდაც სერგეი მესხის მიერ ჯუზეპე გარიბალდის – იოსებ გარიბალდად „მონათვლა“, ანდა ივანე გომართელის 1905 წელს გამოცემული წიგნი – „ჯუზეპე გარიბალდი“. ივანე გომართელი ყველაზე მნიშვნელოვან ეპიზოდებში სწორედ „ქართულ შეფერილობას“ იყენებს. ასე მაგალითად, XIX საუკუნის იტალიის დანაწევრებას ქართველი მკითხველისათვის ამგვარად ხდის გასაგებს; „იტალიის მკვიდრ მცხოვრებლებს შეადგენენ იტალიელები. იტალიის სხვა და სხვა კუთხეში ისინი სხვა და სხვა სახელს ატარებენ, მაგრამ ყველა ერთი ჩამომავლობის არის, ისე როგორც იმერლები, ქართველები, კახელები, რაჭველები, სვანები, მეგრელები, გურულები, აჭარლები და სხვანი ერთი მოდგმისანი არიან და ერთ ერთს, ქართველებს, შეადგენენ (გომართელი 1905: 5). გარიბალდის განუმეორებელი ანიტას (ცოლის, მეგობრის, თანამებრძოლის) გომართელისეული ინტერპრეტაცია კი ამგვარია. „...ანიტა გარიბალდის მხოლოდ მამულსა და შვილებს აბარებდა... – „გულის უკანასკნელ დღემდე შენს წმინდა დანიშნულებას ემსახურე, შვილებსაც ეპატრონე და კარგ გზაზე დააყენე, რომ შენს შემდეგ მამულის სამსახური მათ განაგრძონ“. ეს იყო მამულისათვის ტანჯული ქალის სიტყვები. ამავე სიტყვებით განუტევებდნენ ხოლმე სულს უწინ ჩვენი ქართველი დედები...“ (გომართელი 1905: 32).

ბატალური ეპიზოდების სიმძაფრისათვის კი, გომართელი გარიბალდისა და მეფე ერეკლეს სახელებს ერთგვარად აწყვილებს კიდევ; „როცა ნეაპოლიტანის სამეფოც აჯანყდა... გარიბალდიმ მცირეოდენის ამალით ნეაპოლიტანის ჯარს გზა შეუკრა. გარიბალდიმ, როგორც მეფე ერეკლემ იცოდა (გაცხარებული ბრძოლის დროს ის ცხენიდან გადმოაგდეს, ყველას მოკლული ეგონა, მაგრამ მარდად მოახტა ცხენს), გაჭირვების დროს, მეორე ხელში ქუდი ააფრიალა იმის ნიშნით, რომ ცოცხალი ვართ და მტერს დაურბინა“ (გომართელი 1905: 29).

როგორც იტალიისთვის გარიბალდი იყო „გზის მაჩვენებელი ვარსკვლავი“ (გომართელი 1905: 26) ქართველ ერსაც ამგვარი ეროვნული გმირის – მესიის მოლოდინი ჰქონდა მარადუამს.

„ნაციონალურ-რევოლუციური მოძრაობის იდეებმა, ილია ჭავჭავაძე გაიტაცა ჯერ კიდევ ჭაბუკობის ხანაში. ახადგაზრდა პოეტი ოცნებობდა იტალიის ნაციონალურ-რევოლუციური მოძრაობის ბელადის გარიბალდის რაზმში ჩაწერაზე...“ (აბზიანიძე 1959: 38). ილია ჭავჭავაძეც ცდილობდა ერში „გმირის აღმოცენებას“, იქნებოდა ეს „ბაზალეთის ტბის ძირას ოქროს აკვანში მწოლიარე ვაჟკაცი სახელოვანი“... თუ ის „სამოქალაქო ნება“, რომელსაც „ზნეობრივი ნიადაგი“ უნდა მოემზადებინა „მამულისა ჩვეულებისაებრ სვლას“ გადაჩვეული ერისათვის.

იტალიის „პოლიტიკური მაგალითით“ ილია, გარკვეულწილად, ცდილობდა ქართული ეროვნული სპექტრის ერთგვად განზოგადებასაც: „მეოთხე სახელმწიფო (ილიას წერილი – „ევროპა 1886 წელს“), რომელსაც ეხლანდელის საქმეთა მიმდინარეობაში ხმა აქვს ცოტად თუ ბევრად გაელენიანი, იტალია არის... მრავალმა თავისი საკუთარი ბედნიერება მტლად დაუდო ამ დიდს საქმეს შეერთებისას... ამ შეერთების მახლობელი განმახორციელებელი ორი კაცი იყო: ერთი კავური და მეორე გარიბალდი. პირველი ჭკუა და მეორე – „ხმალი იტალიისა“. ისევ ილია („გავლილი წელიწადი ევროპაში“ – 1883 წ.) - „გარიბალდისთანა კაცები უნათებენ ადამიანს ერთობ გამშრალ-გაციებულ გრძნობას და უჩვენებენ იმას ნამდვილ გზას წინმსვლელობისა და წარმატებისა“. ამასთანავე, ილიამ თითქოსდა იწინასწარმეტყველა საკუთარი ბედისწერაც, როცა 1883 წელს წერდა („შინაური მიმოხილვა“): „იქ ევროპაში, ერისათვის მოღვაწე კაცი არამც თუ მარტო ქვეყნის სახელი და დიდებაა, არამედ თვითვეულის თანამემამულისაცა ცალკედ... ამისთანა კაცის დაფასება და დამსახურებულის პატივისცემა ცხადი მაგალითია, რომ ერის გონება ახილებულია“... ქართულ სინამდვილეში კი, თანაგანცდისა თუ თანააღფრთოვანების ფენომენი, რატომღაც ჩამკვდარი იყო (სამწუხაროდ, არც XXI საუკუნეშია ამ მხრივ პროგრესი – ქ.ე.). საერთოდ, XIX საუკუნეში, „ისტორიული ბედის“ გარკვეული თანამსგავსება არსებობდა საქართველოსა და იტალიას შორის. ამიტომაც იყო ქართველ ერში ჯუშუპე გარიბალდის ამგვარი მიმდებლობა.

მაგრამ, მაინც რა იყო გარიბალდის „მსოფლიო ხიბლის“ – განუზომელი ქარიზმის მიზეზი?! რამ გადააქცია ეს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ლიდერი საყოველთაო საკულტო ფიგურად?! ჯუშუპე გარიბალდი იყო რბილი, მგრძნობიარე და გულისხმიერი ადამიანი. ძალიან ადვილად

შეეძლო გარშემომყოფთა გულის მონადირება და ყურადღების ცენტრში ყოფნა. ამას თავისი უშუალობითა თუ გულწრფელობით ახერხებდა და კიდევ, – რაღაც უჩვეულო ენერგიას ფლობდა, რომლის წყალობითაც მის „რჩეულობას თანამებრძოლებიცა თუ მოწინააღმდეგენიც აღიარებდნენ.

თავად გარიბალდი კი, ყველა ზემოქამთვლილ თვისებებსა თუ ღირსებას, მხოლოდ და მხოლოდ, მშობლების კეთილ საწყისს მიაწერდა. ამის შესახებ ის „მემუარების“ პირველსავე გვერდებზე წერდა. „სანამ მე დავიწყებდე ჩემი ცხოვრების შესახებ თხრობას, მინდა გავიხსენო ჩემი კეთილი მშობლები; რომელთა სულიერებამაც და საოცარმა სითბომ განსაზღვრა ჩემი პიროვნების ჩამოყალიბება“ (გარიბალდი 1966: 14). მშობლებთან სათუთი დამოკიდებულება საგანგებოდ აქვს ხაზგასმული „გარიბალდის ცხოვრების“ ქართველ ავტორსაც: „კაპრერის კურძულზედ სამ-თვალი ოდა ედგა... ლოგინის თავთან დედის სურათი ეკიდა, რომელსაც გარიბალდი ყველას დიდის აღტაცებით აჩვენებდა“ (გომართელი 1905: 14).

წარმოდგენელია, წერდნენ გარბალდიზე და არ გაგახსენდეს მისი შემთხვევითი მსხვერპლი – „ცნობილი ჭრიჭინა“, რომელსაც პატარა ჯუზეპეს გაუფრთხილებლობით ფეხი დაუზიანდა. და შემდგომ ის თვითგვემა - „ოთახში ჩაკეცვა და დიდხანს, დიდხანს გულამოსკენილი ტირილი...“ ბავშვობის დროინდელი „ცრემლები“ შეიძლება ეს ერთგვარი „ინიციაციაც“ იყო... მომავალში ხომ, – ამ „კეთილ გულს“ ყველა ღირსებააყრილი უნდა დაეცვა მთელ მსოფლიოში (ეროვნული ჩაგვრა ყველაზე მეტად აკნინებს ადამიანის ღირსებას – ქე).

ჯუზეპე გარიბალდის ერთ მოწოდებაზე, მთელი 35 წლის განმავლობაში, ათჯერ მაინც მოეწყო მასშტაბური შეიარაღებული მოძრაობა – ერთიანი იტალიის წმინდა სახელით. რამაც გარიბალდი აქცია ტირანიის წინააღმდეგ ბრძოლის სიმბოლოდ.

სრულიად ახალგაზრდამ, ბედისწერის კარნახით, გარიბალდიმ მიიღო „პოლიტიკური ნათლობა“, გახდა რა მაძინის მიერ დაარსებული „ახალგაზრდა იტალიის“ წევრი, შესაბამისად „მოიწამლა“ რესპუბლიკური იდეებით; და მას შემდეგ, ყოველთვის ღრმად სწამდა, რომ სახელმწიფოს მართვის ყველაზე საუკეთესო ფორმას სწორედ რესპუბლიკა წარმოადგენდა.

გარიბალდის „პოლიტიკური ცხოვრების“ პირველი ნაბიჯი („სავოიას ექსპედიცია“), სამწუხაროდ, მისთვის სასიკვდილო განაჩენითა და სამშობლოდან გადახვეწით დასრულდა. გარიბალდი სწორედ იმგვარი პიროვნება იყო, რომელმაც (ეს იყო 1834-1848 წლამდე) „სამშობლოს ხსნის პათოსი“ სამხრეთ ამერიკის განმათავისუფლებელ „მოძრაობებში“ ერთნაირად გამოავლინა. აქ, ის დაეუფლა პარტიზანული ბრძოლის ხელოვნებას და მოთმინებით ელოდებოდა იმ „საუკეთესო დროს“, როცა შეძლებდა სამშობლოში დაბრუნებას.

გარიბალდი თავისი ცხოვრების „სამხრეთამერიკულ პერიოდი“ არც „მემუარებში“ დავიწყნია. იტალიის გამორჩეული ეროვნული გმირისათვის ეს იყო ერთობ საამაყო „ბიოგრაფიული ფურცელი“... თავის დიდ სიყვარულს ანიტას (ერთგულ მეუღლეს, თანამოაზრესა და თანამებრძოლს...) ხომ იქ, ბრაზილიაში შეხვდა; „ქალს, რომლის გამბედაობისაც ზოჯერ შურდა კიდევ გარიბალდის... ის ცხოვრებაში ეძებდა მხოლოდ იმგვარ ქალს, რომელიც საყვარელი არსებაც იქნებოდა და მთელი ცხოვრება მეგობრობასაც გაუწევდა... გარიბალდისთვის ქალი (სხვათა შორის გარიბალდიელთა შორის იბრძოდა ერთი ქალიც – ცნობილ „ათასეულში“ იყო როზალია მონტმასონი, ფ. კრისპის მეუღლე) ხომ ამქვეყნად ყველაზე სრულყოფილი ქმნილება იყო...“ (მემუარები 1966: 52).

გარიბალდის „სამხრეთამერიკულ ბრძოლებს“ თვალყურს მთელი „რევოლუციური იტალია“ ადევნებდა და როცა დადგა შესატყვისი მომენტი და „რევოლუციურმა დუდილმა“ პიკს მიაღწია ჯუზეპე გარიბალდი დაბრუნდა იტალიაში. თავისი „მეამბოხის ვნება“ და მხედართმთავრული ტალანტი გარიბალდიმ გამოავლინა სწორედ რომის რესპუბლიკის დაცვისას (1849 წელს).

ამიტომაც ამავე წლითაა დათარიღებული გარიბალდის შემდეგი ჩანაწერი (რომელიც ძლიერ გვაგონებს „მაძინის რომს“...): „რომი! ის ჩემთვის წარმოადგენს მსოფლიოს დედაქალაქს... რომი, რომლის სახელთანაცაა დაკავშირებული იტალიის აღორძინების იდეა. რომი – ესაა ჩემი ცხოვრების მთავარი აზრი...“

რომისთვის გადამწყვეტი ბრძოლა 1849 წლის 30 აპრილს დაიწყო, როცა მისკენ დაიძრა საფრანგეთის შეიარაღებული არმია გენერალ – უდინოს მეთაურობით. რომის შემოგარენის დაცვა გარიბალდის ვოლონტიორებს დაევალოთ, რომლებიც

თავდაუზოგავად იბრძოდნენ (ლომისებრ ეკვეთნენ მტერს...) და საფრანგეთის არმიამ სრული გაანადგურებისაგან თავი სამარცხვინო გაქცევით იხსნა.. ამ ბრძოლით აღფრთოვანებული და ამაყი გარიბალდი ანიტას წერდა: „ჩემი ცხოვრების ერთი საათი რომში, ტოლფასი იყო – მთელი ცხოვრების ასწლეულის“. თუმცაღა, ეს გამარჯვება ხანმოკლე აღმოჩნდა, რადგან გენერალმა უდინომ დაარღვია საზავო ხელშეკრულება და საფრანგეთიდან შემომატებული სამხედრო ძალით (30 000 კაცი) და „პაპის დროშით“ კვლავ დაიძრა რომისაკენ. 2 ივლისს გარიბალდიმ წმინდა პეტრეს მოედანზე შეკრება თავისი ვოლონტიორები და მოუწოდა: „მებრძოლებო! ვისაც სურს, რომ მე გამომყევს, – ვთავაზობ შიმშილს, სიცხეს, არანაირ წახალისებას... ჩვენ არ გვექნება კაზარმები, სურსათ-სანოვავე, ...მაგრამ გვექნება მწყობრი მარში და თავდაუზოგავი შეტევები. ერთი სიტყვით, ვისაც უყვარს სამშობლო და დიდება, ჩემთან ერთად წამოვა!“ გარიბალდის ამ გულწრფელმა პათეტიკამ 4000 კაცი აანთო. მთელი ერთი თვე იცავდნენ თავის პოზიციებს გარიბალდელები, მაგრამ ბოლოს მაინც დათმეს და უკან დაიხიეს...

მიუხედავად იმისა, რომ 1848-1849 წლების რევოლუცია ჩაახშო ავსტრიულმა და ფრანგულმა იარაღმა, მას მაინც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იტალიის გაერთიანების ისტორიაში.

ჯუზეპე გარიბალდისათვის დიწყო სამშობლოდან გადახვეწის მეორე პერიოდი; „მე აუცილებლად უნდა გავქრე, თუნდაც ზღვაში მომიწიოს გადავარდნა“ – ამ განწყობით გაუჩინარდა იგი მთელი ოთხი წლით (თავდაპირველად ჩრდილოეთ აფრიკაში იმყოფებოდა – ტუნისში, შემდეგ ნიუ-იორკში დასახლდა – საპნის ქარხნის უბრალო მუშად და ბოლოს კი, – კაპიტანის რანგში სერავდა წყნარ ოკეანეს თავისი საეაჭრო ხომალდით).

1854 წელს ჯუზეპე გარიბალდი დაბრუნდა იტალიაში და სამოსახლოდ კაპრერას მცირე კუნძული შეარჩია (თუმცა ის ქ. ნიცაში იყო დაბადებული), რომელიც შემდეგ შეისყიდა.

1854-1859 წლები ერთგვარი „რევოლუციური სიჩუმის“ პერიოდი იყო მთელ ევროპაში. რევოლუციური პერიპეტიები იტალიაში თავისი სიმძაფრის ფაზაში მხოლოდ 1859-1860 წლებში შედის, რამაც, საბოლოო ჯამში, იტალია სრულ გაერთიანებამდე მიიყვანა. პიემონტმა (ანუ – პაპის ხელისუფლებამ) თავისი ტაქტიკა შეიცვალა გამგრიახი პრემიერ-

მინისტრის – კამილიო კაეურის წყალობით. მან აწარმოა გარიბალდისთან მოლაპარაკება ვოლონტიორების გადაბირების მიზნით. თავად გარიბალდიმ კაეურთან თავისი „პოლიტიკური დაზავება“ ამგვარად შეაფასა: „მე შევეჩვიე საკუთარი პრინციპების დათმობას, თუ ამას იტალიის გაერთიანება მოითხოვს...“ მაგრამ – „მე შემოიძლია ამაყად განვაცხადო, რომ ვრჩები რესპუბლიკელად“...

„თუკი მეფეს (ვიქტორ-ემანუილი) და მის პირველ მინისტრს შეეძლო გარიბალდისა და მთელი რევოლუციური დემოკრატიის თავიანთი ინტერესებისადმი დაქვემდებარება, სამაგიეროდ, გარიბალდი იმედოვნებდა, რომ კარგად შეიარაღებულ პიემონტის არმიას გამოიყენებდა იტალიის რევოლუციის სასიკეთოდ“ (გარიბალდი 1966: 38).

1859-1860 წლებში გარიბალდის ტრიუმფალურმა „სელამ“ მოიცვა მთელი იტალია, მაგრამ სამაგიეროდ, შეაშინა კაეური, ვიქტორ-ემანუილი და თავად ნაპოლეონ III-ეც, რომელმაც მოინდომა სამარცხვინო დაზავება და ომის შეწყვეტა (1859 წლის 11 ივლისის – „ვილაფრანსკის ზავი“).

მიუხედავად იმისა, რომ გარიბალდი აღაშფოთა „მოკავშირეების“ ამ ნაბიჯმა, სამაგიეროდ – მისთვის დამთავრდა „მეფეთა სამსახურში“ ყოფნა და კვლავ „ხელფეხგახსნილ“ იტალიელ პატრიოტად გადაიქცა.

1859 წლის მიწურულს კი უკვე დაიწყო სიცილიის „ცნობილი ამბოხი“ – მაძინის რესპუბლიკური პარტიის მეთაურობით. მცირე ყოყმანის შემდეგ, გარიბალდიც ჩაერთო ამ „ექსპედიციაში“. სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა გარიბალდის „ათასეული“, რომელთაც გადამწყვეტი როლი ითამაშა იტალიის გაერთიანების საქმეში. „ათასეულთან“ დაკავშირებით ერთი მნიშვნელოვანი შტრიხიც: სამხრეთამერიკული კულტურის გავლენით, გარიბალდიმ შექმნა ეროვნული, საბრძოლო სამოსის სიმბოლიკა: წითელი პერანგი, პონჩოსდამაგვარი მოსასხამი და გარიბალდის ქუდი (სტილიზირებული სომბრერო). ამ სამოსს განსაკუთრებული პათეტიკა შემოჰქონდა მთელ იტალიაში. რატომღაც, გარიბალდის ამ „სამოსის სტილი“ აღიზიანებდა ნიკო ნიკოლაძეს: „...განა ამ ბატონების ახლანდელი გმირები: გარიბალდი და სხვები არ ატარებენ ღვლარჭნილი, კაშკაშა წითელი ფერის ტანსაცმელს, როცა უბრალოდ შეეძლოთ ჩაცმა?“ („პოლიტიკური ინდეფერენტიზმი და ჩვენი ჟურნალისტები“, – „ტიფლისკი ვესტნიკი“, 1875).

არადა, სწორედ „ყოფით ტრადიციაში წითელი – აქტიური მამაკაცური საწყისის, ცეცხლის, მზის ენერგიის, აგრესიის, ომისა და რევოლუციის სიმბოლოა (საინტერესოა ერნესტ იუნგერის განმარტება წითელის, როგორც „ძალაუფლების და ამბოხის ფერისა“)“ (აბზიანიძე, ელაშვილი 2012: 81).

ეს წითელი ფერი არა მარტო ვოლონტიორებისათვის იქცა „იმპერატივად“, არამედ ერთგვარი „რევოლუციური ცეცხლი“ წაუკიდა მთელ იტალიას.

გარბადლის საოცრად უშუალო დამოკიდებულება ჰქონდა თავის „ათასეულის“ ჯარისკაცებთანაც. საბრძოლო ოპერაციების დროს ის მხოლოდ ზოგადი სახის განკარგულებებს გასცემდა, დანარჩენი ინიციატივა უკვე შედარებით დაბალი რანგის მეთაურებს უნდა გამოეჩინათ. გარიბადლი ძალიან დიდ დროს უთმობდა თავისი ჯარისკაცების აღზრდას, მათ ფორმირებას; საბრძოლო ოპერაციების მიღმა, – გარიბადლი თავისი მებრძოლებისათვის იყო ძმა და მეგობარი, ზოგჯერ მშობელი მამაც. თანამებრძოლებისადმი ამგვარ უშუალო დამოკიდებულებას – დიდ სიყვარულს და ერთგულებას გარიბადლი ასერხებდა, რაღაც განსაკუთრებული ხიბლით. ამ „მკაცრი ცხოვრების გმირს“ უყვარდა ყველაფერი ლამაზი და მშვენიერი. განსაკუთრებით უყვარდა ბუნება.

„ათასეულის“ ლეგენდარული ეპოპეა (1859-1860 წლების რევოლუცია) დასრულდა 6 სექტემბერს გარიბადლიელთა შესვლით პალერმოში. სიცილიის კუნძულზე ხელისუფლების ახალი ფორმა დამკვიდრდა – რევოლუციურ-დემოკრატიული დიქტატურა. თავად გარიბადლი დიქტატურასთან თავის დამოკიდებულებას ამგვარად ხსნის; „დიქტატურის შესახებ გაერცვლდა ათასგვარი მითქმა-მოთქმა. მე ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე მივიღე ის, რადგან ზოგიერთ შემთხვევასა თუ გართულებულ სიტუაციებში, მიმაჩნია, რომ დიქტატურა წარმოადგენს ერთგვარ „მაშველ ღუზას“...

გარიბადლი დაასახელეს სიცილიის დიქტატორად. 1860 წლის 6 ნოემბერს ნეაპოლში ჩამოვიდა ვიქტორ-ემანუილი. გარიბადლიმ თავისი უფლებამოსილება სწორედ მას გადასცა და არმიაც დაიშალა. 1859-1860 წლების რევოლუციის სულისჩამდგმელნი და ორგანიზატორები იყვნენ ჯუზეპე გარიბადლი და ჯუზეპე მაძინი.

მაძინიმაც და გარიბადლიმაც ამ პერიოდში არაერთხელ განიცადეს განხიბლვა არა მარტო ერთმანეთისაგან, არამედ

თავად ამ „ექსპედიციის“ ორგანიზატორთა მხრიდანაც – იქნებოდა ეს კავური თუ ვიქტორ-ემანუილი.

1859-1860 წლების მაძინისეული შეფასება ასეთი იყო: „ჩვენ, მე და გარიბალდი და სხვანი, რატომღაც არასწორი „გზით“ წავედით... დავუშვით გამოუსწორებელი შეცდომები და ახლა, ვიმკით ამის შედეგებს“... და რაც მთავარია, მაძინის ამ მოვლენების დროს მუდმივად ჰქონდა შეგრძნება, რომ „საკუთარ სამშობლოში იყო ზედმეტი და „გაძევებული“ (გარიბალდისგან განსხვავებით). თუმცა, მალე გარიბალდიც იმავე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ვიქტორ-ემანუილმა მასაც უბრძანა, რომ სასწრაფოდ შეეწყვიტა „ეს ლაშქრობა“, დაეყარათ იარაღი. ამიტომაც გარიბალდმა ვიქტორ ემანუილს თხოვა გადადგომა, რაც მაძინის მხრიდან მის სისუსტედ შეფასდა. თუმცა, გარიბალდის ამ „ჰეროიკულმა ლაშქრობამ“ მთელ იტალიაში მაინც არნახული ენთუზიაზმი გამოიწვია. მაგრამ თავად გარიბალდმა მსხვერპლად ყველაზე ძვირფასი რამ გაიღო: ნაპოლეონ III-მ „ექსპედიციაში“ თანადგომის საფასურად – ნიცა და სავოია მოითხოვა. გამძვინვარებულმა გარიბალდმა (რომელიც სწორედ ნიცას დეპუტატი იყო პარლამენტში) კავურის წინააღმდეგ წარმოსთქვა „მამხილებელი სიტყვა“ და უარი თქვა დეპუტატობაზე.

სამწუხაროდ, იტალია არადემოკრატიული განვითარების გზას დაადგა და წარმოიშვა კონსტიტუციურ-მონარქიული სახელმწიფო, რომელსაც არაფერი საერთო არ ჰქონდა გარიბალდისა თუ მაძინის „ოცნების იტალიასთან“.

1861 წელს იტალიის სამეფო ტახტზე ადის ვიქტორ-ემანუილი, რომლის იურისდიქციის გარეშე დარჩა – „პაპის სახელმწიფო“ (პიემონტი) და ვენეცია.

გარიბალდის ჰეროიკული ბუნება კი არ ცხრებოდა და ბრძოლის ახალ საშუალებებს ეძებდა. ამიტომაც, 1862 წელს მან დარაზმა თავისი თანამოაზრენი და გააერთიანა ერთი ლოზუნგის ქვეშ – „რომი ან სიკვდილი!“ ვიქტორ-ემანუილი ამჯერადაც დაუპირისპირდა გარიბალდის (ოღონდ უფრო მძაფრად), – ის „შეთქმულად“ გამოაცხადა და მის განსაიარაღებლად, ლამის მთელი მოქმედი არმია გამოიყვანა. ასპრომონტის მთებში გარიბალდი ფეხში დაიჭრა – ცხოვრებაში მიღებული ათ ჭრილობათაგან ეს ყველაზე მძიმე და საბედისწერო აღმოჩნდა (მისი განკურნება შეძლო ცნობილმა რუსმა ქირურგმა ნ.ი. პიროგოვმა, – გასამგზავრებლად პიროგოვს მოწაფეებმა 1000 ფრანკი შეუგროვეს).

1866 წელს კი გარიბალდი ისევ იტალიურ არმიას შეუერთდა და კვლავ თავგამოდებით იბრძოდა ავსტრიელების წინააღმდეგ, რასაც მოჰყვა ვენეციის იტალიასთან შეერთება. უკანასკნელი მცდელობა რომის გასათავისუფლებლად 1867 წელს წამოიწყო გარიბალდმა. მაგრამ საფრანგეთის და პაპის არმიის მიერ აღმოჩნდა დამარცხებული, ხოლო მეფემ ნაჩქარევი გადაწყვეტილება მიიღო და იტალიის სახალხო გმირი დააპატიმრა.

თუმცა, რომს დიდხანს აღარ ეწერა იტალიისგან მოწყვეტილი ყოფილიყო და 1870 წლის ზაფხულში მთელი რომი მოიცვა სახალხო მღელვარებამ. რაღა თქმა უნდა, – გარიბალდიც კვლავ გამოჩნდა „რევოლუცილის ავანსცენაზე“, როგორც ერთპიროვნული ტრიუმფატორი... ამ პერიოდში როგორც ვხედავთ, ის დიდების პიკზე იმყოფება, რისი შეცნობაც უკვე მთელ მსოფლიოში ხდება. ამავე პათოსითაა თუნდაც ნიკო ნიკოლაძის შემდეგი პუბლიკაცია – „ბაზენის საქმე“ („დროება“, 1873)... „გარიბალდს მართლა რომ ნამეტანი თავყანისცემა აქვს ხალხისაგან. იტალიელები ხშირად პირჯვარს იწერენ მასზედ, როცა ნახავენ და მოიხსენებენ გაჭირვებაში: „გარიბალდი მიშველეო!“ თითქმის ყველა იტალიელს – უბრალო ხალხს, რასაკვირველია, გულზედ ჰკიდია გარიბალდის სურათი, ხატის მაგივრად. ამისთანა კაცების სახელები, რასაკვირველია, არ მოკვდებიან, სანამ ქვეყანაზედ ადამიანობა იქნება“.

გარიბალდის „საბრძოლო ბიოგრაფია“ თუ მისი „ეროვნული იდეალი“, „თავისუფალი რომის“ გარეშე, რაღაც დიდი, სულიერი ტკივილის მატარებელი იყო. 20 სექტემბერს, გარიბალდის მოწოდებით, მოხალისეები და სამეფო არმია რომში შეიჭრა. 1871 წელს რომი უკვე იტალიის დედაქალაქად გამოაცხადეს, რითაც ფაქტიურად, – დასრულდა იტალიის ნაციონალური სახელმწიფოს შექმნის ხანგრძლივი პროცესი...

1874 წელს იტალიის პარლამენტმა განუზომელი ეროვნული ღვაწლისათვის გარიბალდის უბოძა რენტა – 100 000 ლირის ოდენობის. იტალიის სახალხო გმირმა, თავდაპირველად, უარი თქვა, თუმცა შემდეგ – 1876 წელს (ოჯახის წევრების დაუინებოთ) მიიღო ეს „ფულადი საჩუქარი“.

ცხოვრების ბოლო წლები თავის სამფლობელოში – კაპრერას კუნძულზე გაატარა (ერთ-ერთი კუნძული სარდინიასთან). გარიბალდი გარდაიცვალა 1882 წლის 2 ივლისს. ჯუზეპე გარიბალდის სიმბოლური პორტრეტს დასრულებულად

ვერ ჩავთვლით, თუ არ გავითვალისწინებთ მის მხატვრულ მემკვიდრეობასაც.

იტალიის „ეროვნული სულის“ მატარებელი იყო გარიბალდი და მისი ნაწარმოებები, ცხადია, უპირველეს ყოვლისა, რევოლუციური რომანტიკითაა გამორჩეული, თუმცა აქვე შეიმჩნევა გულწრფელ, კოლორიტულ პერსონაჟთა მთელი „გაღერა“...

გარიბალდის ლიტერატურულ ნაწარმოებთა ნუსხა ამგვარია: სამი რომანი; „კლელია ანუ სასულიერო პირთა ხელისუფლება“ – 1870 წელი („კლელია“ ქართულად თარგმნა თედო სახოკიამ); „მოხალისე კანტონი“ – 1870 წელი; „ათასეული“ – 1874 წელი; ასევე ლექსები; მაგრამ გარიბალდის მხატვრული მემკვიდრეობიდან, – ყველაზე მნიშვნელოვანი მაინც მისი „მემუარები“ იყო. თავად გარიბალდი „მემუარებს“ ამგვარად აფასებდა (წერილი მეგობარ მწერალ ქალს – ე. ფონ შვარცს, რომლის ფსევდონიმი იყო – ე. მელენა): „არაფერი რომანტიკული არაა ჩემს „მემუარებში“. ვგრძნობ ამის ხაზგასმის აუცილებლობას, განსაკუთრებით კი რომანების დაწერის შემდეგ...“ „მემუარებზე“ მუშაობა მან დაიწყო 1849 წლის შემოდგომაზე (სამშობლოდან მეორედ გაძევების პერიოდში), 60-70-იან წლებში კი კვლავ მიუბრუნდა „მოგონებებს“.

გარიბალდისვე თხოვნით (სამწუხაროდ...) „მემუარების“ ლიტერატურული გადამუშავება მოახდინეს მისმა უახლოესმა მეგობრებმა. ესენი იყვნენ: ალექსანდრე დიუმა-მამა, გერმანელი მწერალი ქალი – ე. მელენა; ამერიკელი – ტ. დუაიტი და იტალიელი გენერალი ფ. კარანო.

„მემუარების“ შესაბამისად გამოიცა ინგლისურ, იტალიურ, ფრანგულ და გერმანულ ენაზე. მათგან ყველაზე თავისუფალი თარგმანი, საკუთარი ფანტაზიით გავრცობილი იყო „მემუარების“ დიუმასეული ვარიანტი. 1888 წელს გარიბალდის გარდაცვალების შემდეგ, კვლავ გამოიცა „მემუარების“ საბოლოო ვერსია. ამჯერად, გარიბალდის ვაჟიშვილის მენოტისა და გარიბალდის მეგობრის – ა. ლემის მიერ შევსებული და რედაქტირებული. ისე კი ცნობისათვის: გარიბალდის ბიოგრაფებს მიაჩნიათ, რომ ორიგინალთან ყველაზე ახლოს ე. მელენასეული გამოცემა არის...

„მემუარებმა“ ყველაზე უკეთ შემოგვინახა გარიბალდის პეროიკული პათეტიკის ცხოველმყოფელობა, რითაც თავად გარიბალდივემ შეუქმნა საკუთარ თავს სრულყოფილი „ძეგლი“.

ჯუზეპე გარიბალდის ძეგლი ქ. ნიცაში აღმართეს 1891 წელს. ეს ფაქტი „ნიკო ყიფიანმა (დიმიტრიძემ) ნიციდან აცნობა „ივერიის“ მკითხველთ“ (ხუციშვილი 1982: 16), რადგან გარიბალდის სახელის ნებისმიერ ფორმით უკვდავყოფა მსოფლიოს პროგრესული საზოგადოების ღირსებას წარმოადგენდა; გამონაკლისი არც XIX საუკუნის საქართველო იყო...

„ქართულმა გარიბალდიანამ“ XXI საუკუნეში კვლავ შეგვახსენა თავი. ოღონდ, რაღა თქმა უნდა, XIX საუკუნის პათოსით. ეს შესძლო აკა მორჩილაძემ („საქართველოს რევულები – XIX საუკუნის სურათები“) და გარიბალდის სახელის გაუღერებით ერთ აბზაცში გააცოცხლა „ლიბერალური ეპოქის“ მთელი სულისკვეთა.

თუ მცირედან უკუსვლას მივმართავთ და XX საუკუნის 80-იან წლებში გადავინაცვლებთ (კერძოდ კი 1982 წელს), როცა ქართველი ერის „საბჭოური მონუსხვის“ დაღმასვლა დაიწყო, – „ლიტერატურულ საქართველოში“ ჩნდება სოლომონ ხუციშვილის „ქართული გარიბალდიანა“.

ერთი შეხედვით, – იტალიის ეროვნული გმირის „ქართული ბიოგრაფიული ფურცლები“; არადა, სინამდვილეში ეს იყო – ეროვნული თვითშეგნებასთან კვლავ დაბრუნების მცდელობა, რადგან გარიბალდის სახელი უკვე განზოგადებული იყო და წარმოადგენდა დამოუკიდებელ პოლიტიკურ სიმბოლოს – „ფენიქსისებრი“ სიმბოლოლოგიური სპექტრით...

ჯუზეპე მაძინი (1805-1872)

„მე ყოველთვის პირისპირ ვეჯახები
ჩემს ბედისწერას....“
(*მაძინი*)

ჯუზეპე მაძინი – ყველაზე რთული და ტრაგიკული პოლიტიკოსთაგანია; რომანტიკოსი და მეოცნებე ადამიანი, რომელსაც მთელი ცხოვრება ავადმყოფურად ეშინოდა ხალხის მასისა თუ ხალხმრავალი თავყრილობებისა“ (კიროვა 1981: 178) და მუდამუამ ისწრაფოდა „შემოქმედებითი განმარტოებისათვის“... ის ხომ „პოეტად“ იყო დაბადებული... არადა, მაძინის ცხოვრების წესი – „მისი რევოლუციონერული მისია“, სრულიად გამორიცხავდა ამგვარ „ფუფუნებას“. ყველაზე არაშესატყვის პირობებშიც კი (1870 წლის 15 აგვისტოდან 15 ოქტომბრამდე გაეტის ციხე-სიმაგრეში იყო გამომწყვდეული) მას შეეძლო „იღუპიურ სამყაროში“ ჩადირვა და ოცნება, რომ დაეწერა წიგნი ბაირონზე.

მამამისთანაც (გენუის უნივერსიტეტის საპატიო პროფესორი – კითხულობდა ლექციებს ანატომიაში) სწორედ ამ ნიადაგზე ჰქონდა უთანხმოება, რადგან ის თვლიდა, რომ მისმა ვაჟიშვილმა პოლიტიკურ მოღვაწეობაში ფუჭად გაფლანგა თავისი ნიჭი; მამამისს მიაჩნდა, რომ მაძინის ცხოვრება მხოლოდ მწერლობისათვის უნდა მიეძღვნა – ამაში ხედავდა ჯუზეპეს ჭეშმარიტ დანიშნულებას.

თავდაპირველად მაძინიმაც ამ გზით დაიწყო „სვლა“; დაამთავრა რა გენუის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი (1827 წელს), – სწორედ ლიტერატურულ-კრიტიკულ ჟურნალებში თანამშრომლობდა.

მაძინის შეეძლო თავდავიწყებით და დაუსრულებლად მწერლობაზე საუბარი – იქნებოდა ეს ალორძინების პერიოდის

ფილოსოფოსები თუ პოეტები, მაგრამ ყველაზე მეტად მაინც დანტე იტაცებდა. ის იყო პოლიტიკოსი, რომელიც გონებაში დაუსრულებლად თხზავდა ისტორიული დრამებისა თუ რომანების მძაფრ სიუჟეტებს და მთელი ცნობიერი ცხოვრება თან დაატარებდა – ვერ ელეოდა მათ... წიგნთამეტყველებასთან ამგვარ განდობას თავადაც ადასტურებს შემდეგი ჩანაწერით: „ყოველთვის დიდ მღელვარებას იწვევს ჩემში წიგნების კითხვა, განსაკუთრებით კი ისტორიული ქრონიკების“...

მაგრამ (მაძინიმ იმიტომ რომ იტალიელი იყო) მიიღო მტკიცე გადაწყვეტილება, რომ თავისი „შემოქმედებითი ნებელობა“, მხოლოდ და მხოლოდ, „პოლიტიკური გონისათვის“ დაექვემდებარებინა. მთელი თავისი ცხოვრება ცდილობდა იტალია „თავისუფლების პროგრესულ გზაზე“ გაეყვანა, რადგან ღრმად სწამდა, რომ სწორედ მის ნაციას ჰქონდა მინიჭებული „უზენაესი მისია“ შეექმნა მთელ ევროპაში – „ახალი ეპოქის პროგრესული საზოგადოება“ (მაძინის უტოპიური იდეები ორიგინალობით არ გამოიჩეოდა – ქე). მაძინი, როგორც „მოაზროვნე რევოლუციონერი“ ავტორია არაერთი „პოლიტიკური სენტენციისა“ (იქნებოდა ეს ცალკეული თეზისები თუ ლოზუნგები); „რევოლუციას ყოველთვის ხალხი ახდენს – ხალხისავე სახელით“. „რეფორმები მეფეთა საქმეა, რევოლუციის საიდუმლოს კი – მხოლოდ ხალხი ფლობს“. ანდა, – „ღმერთი და ხალხი“.

საერთოდ, მისთვის ხალხის ფენომენი ერთობ ორაზროვანი და მაინც ამოუცნობი დარჩა, მიუხედავად 40-იან წლებში დაწერილი ცნობილი ნაშრომისა – „ადამიანის მოვალეობანი“. მისთვის, ასევე არანაკლებ მნიშვნელოვანი იყო, უფლის შეცნობა „გონიერი ადამიანის“ მიერ. „მაძინი ღრმადმორწმუნე დედის შვილი იყო (დედა მარია მაძინი), მაგრამ მას, სამწუხაროდ, აღარ სწამდა არც კათოლიკური ღმრთისა და არც კათოლიკური ეკლესიის; თუმცადა მასში მაინც საოცრად დიდი იყო თანდაყოლილი „რწმენის მოთხოვნილება“ (კიროვა 1981: 8) და ეგებ ამიტომაც შექმნა „თავისი რელიგია“. გენეტიკური რელიგიური ცნობიერება და ფილოსოფიურ-პოლიტიკური ხედვა „სულიერ წნეხში“ აქცევდა ამ გამორჩეულ, რაღაც ნიშნით „მაგიურ მოღვაწეს“. ეს ტენდენციები საოცრად ნათლად იკვეთება მის პირად წერილებშიც, განსაკუთრებით კი ლონდონური პერიოდის ამონარიდებში (1837 წელი); „...კვამლივით გაიფანტა და გაქრა ჩემი ახალგაზრდობის ოცნება, გაქრა

იმედიც და ჩემში მხოლოდ „იდეამ“ დაისადგურა... „იდეა“ კულტად იქცა, მოვალეობა კი – „რელიგიად“... მე ამჟამად მარტოსული ვარ (ყველაზე მეტად განიცდიდა სულითმონათესავე დედასთან განშორებას – ქე.) ღარიბი და მიუსაფარი, თანაც მარცხგამოვლილი ვარ... მაგრამ ჩემი რწმენა მაინც ურყევია. მე მარტო ვარ ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით, – მორალურად, ფიზიკურად, პიროვნულად... ამ სიმარტოვეში მე განუწყვეტლივ ვფიქრობ, ვფიქრობ და მწამს, რომ კაცობრიობას ექნება ნათელი მომავალი... იმიტომ რომ ადამიანს გააჩნია უზენაესი ფუნქცია უფლის წინაშე... რომ არა ჩემი რწმენა, ალბათ დიდი ხანია თავს მოვიკლავდი...“ თვითმკვლელობის შესახებ არაერთგზის წერდა მაძინი. ასეთ დროს, როგორც არასდროს გრძნობდა ამოუცნობ იდუმალებას რწმენაზე ფიქრით დამძიმებული...

საბედისწეროდ მისტიკურია, რომ პირველად – სამშობლოდან გამოძევებულ მაძინის, ლონდონი (1837 წლის 12 იანვარს ის უკვე იქაა) ცივ, პირქუშ და აბსოლუტურად „უცხო ქალაქად“ მოეჩვენა, მოგვიანებით კი (50-იან წლებში) ლონდონს უკვე თავის ნავთსაყუდელად თვლიდა. აი, ამიტომაც ჩნდება წერილი-აღსარება (მატილდა ბიგესს) „...ეს სრული ჭეშმარიტებაა, მე ორი სული მაქვს; ერთი იტალიას ეკუთვნის (ის ბოლომდე ერთგული დარჩა თავის იტალიის – ქე.), მეორე კი – სიყვარულითა და გრძნობით იფერფლება, აღმერთებს ყვავილთა სისათუთესა და მშვენიერებას, ტკბება უბრალო, ხალხური მელოდიებით... ის ახალგაზრდაა, მეოცნებე და პოეტური... ზოგჯერ სევდიანი, მაგრამ მაინც მომღიმარი...“ ეს სული მუდამ ლნდონში რჩებოდა მაძინისათვის, სადაც ყველაზე მეტად ხორცს ისხამდა მისი „ილუზიური სამყარო“...

მისი უკანასკნელი ამოსუნთქვის ჟამს კიდევ ერთხელ საცნაური გახდა მისი „ინგლისელობა“. მაძინი გარდაიცვალა 10 მარტს – პიზაში თავისი ძველი მეგობრისა და თანამებრძოლის სარა ნატანის სახლში. ის აქ არაღეგარულად – ინგლისური პასპორტით იმყოფებოდა, „მისტერ ბრაუნის“ სახელით... როცა მომაკვდავთან ექიმი მოიყვანეს, მან რატომღაც მაძინი ინგლისელად მიიჩნია. მაგრამ მაძინიმ ძლივს მოიკრიფა ძალა და მისი ბოლო სიტყვები იყო – არა, მე იტალიელი ვარ!...“ (კიროვა 1981: 174).

სწორედ მის იტალიელობაში იყო რაღაც „მისტიკური იმპულსი“, რომელმაც „რომანტიკული მაძინი“ უკან დახია და შვა სრულიად უჩვეულო პოლიტიკოსი და მოაზროვნე – ჯუზეპე

მაძინი. მისი „იტალიური გზა“ კი, რაღაცით ფატალური იყო; რევოლუციური ამოფრქვევების მიუხედავად, – შინაგანი აღმაფრენისა და გამარჯვების ეიფორიისა თუ დიდი ტკივილისა და საბედისწერო იმედგაცრუების უჩვეულო „ნასაკვი“ იყო.

„პოლიტიკურ ლაბირინთში“ მაძინი უნივერსიტეტის დამთავრებამდე (სულ რაღაც რამდენიმე თველა იყო დარჩენილი) აღმოჩნდა – გახდა რა გენუის კარბონარიელთა ფარული ორგანიზაციის წევრი. 1831 წელს კი უკვე იტალიიდანაც გაძევებული იქნა. მაძინისთვის ემიგრაცია საფრანგეთიდან იწყება (1831 წლის იანვრიდან...) და ხან პარიზშია, ხან ლიონში, ხან კორსიკაზე და ბოლოს მარსელი, სადაც შექმნა თავისი ცნობილი ორგანიზაცია – „ახალგაზრდა იტალია“ და დააარსა ამავე სახელწოდების ჟურნალიც. „ახალგაზრდა იტალია“ („ახალგაზრდა იტალიის“ წევრი იყო გარიბალდიც – 1833 წლიდან. ის იყო ხომალდი „კლორინდას“ მატროსი. რუსეთში, ტაგანროგში, მან შემთხვევით გაიცნო „ახალგაზრდა იტალიის“ წევრი – ჯოვანი ბატისტა) თავიდანვე გაემიჯნა ლოიალურ დაჯგუფებებს (ზომიერად მოაზროვნეებს); „ხანდაზმულებს“ ემინოდათ რევოლუციური ქარიშხლების, რომელთა გამკლავებაც მათ აღარ შეეძლოთ და ამიტომაც ზედმეტ სიფრთხილეს იჩენდნენ. რაც შეეხება „ახალგაზრდებს“ – მათ მთელი ქვეყნიერების გადატრიალება უნდოდათ. ცნება – „ახალგაზრდები“ მაძინისათვის, უპირველეს ყოვლისა, მორალური თუ სოციალური დატვირთვის იყო და არა ასაკის აღმნიშვნელი. შესაბამისად, მაძინის მიერ შედგენილი, „ახალგაზრდა იტალიის“ ფიციც საოცრად აპთოსური იყო: „ვფიცავ, ჩემი თავი ეუძღვნა სამშობლოს. ჩემი მორალური თუ ფიზიკური ძალა წავრმართო ჩემი სამშობლოს ასაღორძინებლად. ასევე ვფიცავ, ჩემი ძალა, ენერგია, გონება თუ ქმედება არ დავზოგო იტალიის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში (ეს ფიცი შეიქმნა 1831 წლის ზაფხულში)“.

კონსპირაციის მიზნით, „ახალგაზრდა იტალიის“ ქვედაჯგუფებანი არ იყო მრავალრიცხოვანი; მასში ერთიანდებოდა, როგორც წესი, 200-300 კაცი, ზოგჯერ კი 20-30; მთლიანად ორგანიზაციაში კი ირიცხებოდა 3000 ადამიანი. ამასთანავე, ემზადებოდა რა, მასშტაბური – ზოგადევროპული „აჯანყებებისათვის“ მაძინიმ შექმნა „ახალგაზრდა ევროპის“ პაკეტი – შესაბამისი ნაციონალური ორგანიზაციების სახით. „ახალგაზრდა პოლონეთი“; „ახალგაზრდა გერმანია“;

„ახალგაზრდა საფრანგეთი“ და... 1834 წლის დასაწყისში (გამოძევების გამო...) მაძინი უკვე ლონდონშია და ჰქონდა განცდა, რომ „რაც უყვარდა და რაც ძვირფასი იყო მისთვის, თითქოს სხვა სამყაროში დარჩა“. მას არ შეეძლო უსამართლობას შეგუებოდა და ვერც ვერაფერს ცვლიდა. „მსოფლიო არ არის ისეთი, როგორიც უნდა იყოს, ამიტომაც ვერ ვახერხებ ადაპტირებას“ – წერდა მაძინი და განუწყვეტლივ ეძებდა „ხსნის გზას“.

მაძინი იყო საოცრად კეთილი; არაერთგზის მიუცია უკანასკნელი კაპიკები უპოვართათვის. ამასთანავე იყო რთული ხასიათის პიროვნება, წინააღმდეგობებით სავსე – არა მარტო მეოცნებე, არამედ მებრძოლიც, რომელიც მთელი ცხოვრების მანძილზე ვერ ეგუებოდა თანამებრძოლთა სიკვდილს. სიკვდილი მისთვის უდიდესი ტრაგედია იყო. ყოველთვის ერთსა და იმავეს იმეორებდა – „მხოლოდ არა სიკვდილი, სიკვდილი შემზარავია და გამოუსწორებელი...“

ეს შეგრძნება ჰქონდა 1832 წლის მაისში, როცა სამხედრო ტრიბუნალის გადაწყვეტილებით (პიემონტში) 21 კაცს მიუსაჯეს სიკვდილით დასჯა და 12-ის შემთხვევაში აღასრულეს კიდევ. ასეთივე, მძაფრად ტრაგიკული იყო მისთვის ძმები ბანდიერების სიკვდილით დასჯა. ატილიო და ემილიო ბანდიერები – კონტრადმირალის შვილები, ავსტრიის სამხედრო ფლოტის ოფიცრები, რომლებიც 1844 წლიდან გაიქცნენ ხომალდიდან და ერთიანი იტალიის მებრძოლეს შეუერთდნენ. მაძინისათვის ეს პირად, დიდ ტრაგედიად იქცა და საკმაოდ ხმამაღალი შეფასება მისცა მათ მოწამეობრივ აღსასრულს. „ისინი იყვნენ საოცარი სულის ძლიერი პიროვნებები, რომელთა მსგავსს მე ბოლო ათი წელი არ შევხვედრებარ. ბანდიერების სიკვდილმა ჩემი გული მძაფრი ტკივილით მოიცვა. ტკივილით, რომლის მსგავსი დიდხანია აღარ განმიცდია...“

„რევოლუციური ბიოგრაფიის“ მიუხედავად, მისი პოეტური ბუნება, ბავშვივით დაუცველი და დამფრთხალი ხდებოდა სიკვდილის წინაშე, მით უფრო, როცა ეს უახლოეს ადამიანებს ეხებოდა; მამამისი 1848 წლის დეკემბერში გარდაიცვალა. ყველასდა გასაოცრად, როგორც თავად მაძინი აღნიშნავდა, ერთგვარად მშვიდად შეხვდა ამ ფაქტს. დედის სიკვდილმა (ის 1852 წელს გარდაიცვალა) კი საოცრად შეძრა. ის ხომ მაძინისათვის არა მარტო დედა, არამედ სულიერი მეგობარიც იყო, ამიტომაც, ამქვეყნად ამ უდიდესი დანაკარგის შევსება

არავის ძალუშდა. თავად მაძინიც ხშირად ამბობდა, რომ „ცხოვრებაში მისთვის ყველაზე დიდი ბედნიერება დედამისის შვილობა იყო“. ასე რომ, – სავსებით ბუნებრივად უნდა ჩაითვალოს (დედასთან მიმოწერისას) სულის ის სათუთი თუ ტრაგიკული „ამოთქმები“, რომელიც ყველასთვის დაგმანული ჰქონდა ამ „მეოცნებე პოლიტიკოსს“.

არა მარტო თავად მაძინი, არამედ ჯუდიტა სიდოლიც მარია მაძინისთან მიმოწერაში პოულობდა სულის სიმშვიდეს. ჯუდიტა სიდოლი იყო ჯუზეპე მაძინის დიდი სიყვარული. ეს სათუთი გრძნობა, რაღაც განუზომელ სიბლს მატებდა მაძინის პიროვნებას. ჯუდიტა იტალიელი ემიგრანტის (რაღა თქმა უნდა, – რევოლუციონერის) ქვრივი იყო, რომელიც 1832 წელს ჩავიდა მარსელში და გახდა „ახალგაზრდა იტალიის“ წევრი. ის ყოველთვის მაძინის ყველაზე სახიფათო დავალებებს ასრულებდა. „მათი სიყვარული იყო ერთობ რთული. ისინი, ცხოვრების წესიდან გამომდინარე, იშვიათად ხვდებოდნენ, – ისიც მხოლოდ კონსპირაციულ ბინებში...“ (კიროვა 1981: 35). ამიტომაც, განშორების დიდი სევდით იყო მოცული ყოველთვის მათი წერილები. ერთმანეთის აბსოლუტური შეცნობა, საოცარი თანაგანცდის მძაფრი ემოცია პირად მიმოწერაშიც ცხოველმყოფელს ხდიდა მათ დიდ და უჩვეულო სიყვარულს. ჯუდიტა არა მარტო საყვარელ ადამიანთან, არამედ დედამისთან მიმოწერაშიც იქარწყლებდა მაძინის მონატრებით გამოწვეულ ტკივილს. მარია მაძინიც ყოველთვის დიდ გულისხმიერებას იჩენდა სათაყვანებელი შვილის პირადი ცხოვრების მიმართ.

„ისეთი მძიმე წუთები, როგორიცაა პიპოსთან (იგულისხმება ჯუზეპე მაძინი) განშორება, მე მიჩნდება მოთხოვნილება, რომ თქვენ შეგასხენოთ ჩემი თავი. ვიცი, რომ მას ვუყვარვარ და ვახსოვარ. მეც ძალიან მიყვარს და არასოდეს დავივიწყებ...“ ამიტომაც იყო – განშორების ჟამს მაძინი თავსი თავზე მეტად (იმდენად უყვარდა – ქე.) ჯუდიტაზე ფიქრობდა და ეცოდებოდა – „ის ხომ ძალიან უბედურია...“ – წერდა მაძინი დედას. არადა, მისთვისაც არანაკლებ მძიმე იყო ეს წუთები; მას ხომ ჯუდიტა თავდავიწყებით უყვარდა, მაგრამ „გარემოებათა“ გათვალისწინებით საშინელ სასოწარკვეთასაც განიცდიდა ამ სიყვარულით; „მე ის გაცილებით მძაფრად მიყვარს, ვიდრე ის ფიქრობს. მე მასზე დაუსრულებლად ვოცნებობ – დღე და ღამე. ის სულ უფრო და უფრო ჩემი იდეა-ფიქსი ხდება...“ (1836 წლის იანვარში მეგობრისადმი მიწერილი წერილიდან ამონარიდი).

სამწუხაროდ, ეს იყო სიყვარული ორი პროფესიონალური რევოლუციონერისა, ორი პიროვნებისა, რომელთაც არ შეეძლოთ საკუთარი ცხოვრების განკარგვა. სულ რაღაც ნახევარი წლის ინტერვალით დაწერილ წერილში კი მაძინი ამგვარად წერს: „მე ძველებურად მიყვარს სიძლოი. თუმცა ვიცი, რომ მას აღარასოდეს ვნახავ. მიმოწერაც შეგწვევითე მასთან. დიდი ხანია მან დედობრივ მოვალეობას ანაცვალა ჩემი თავი (არჩევანი ჯუღიტამ შვილების სასარგებლოდ გააკეთა და სიყვარული...) მაგრამ მე... მხოლოდ მას ვეკუთვნი“.

მოხდა ისე, რომ ეს სიყვარული თავიდანვე განწირული იყო დიდი გრძნობის მიუხედავად. მაძინი ცხოვრების ბოლომდე მარტო დარჩა. თუმცაღა ქალებს ის ძალიან უყვარდათ და თავადაც საოცრად თბილი და დახვეწილი იყო მათ მიმართ, მაგრამ საერთოდ არ უფიქრია არცერთის ცოლად მოყვანა. არადა, ოჯახური სიმყუდროვის უკმარისობას მთელი ცხოვრება განიცდიდა, რასაც რელიგიურ-ფილოსოფიურ ჭრილში აღიქვამდა: „ეტყობა ღვთის ნებაა, რომ სიმარტოვეში ვიცხოვრე და სიმარტოვეშივე მოგვკლვ“. ანდა – „მე არ ვეკუთვნი ჩემ თავს, მე ვეკუთვნი უფალს, ჩემ ქვეყანას და „მოწამეობრივ სიმარტოვეს“. მე უნდა ვიყო მარტო, მაგრამ ეს სრულიად არ ნიშნავს, რომ ჩემი გული დადუმებულია“... (1839 წლის ჩანაწერი).

ამ „ეხოთერიკულ სიმარტოვეს“ ლონდონში (მეორე სამშობლოში) მაძინი ებრძოდა ორი კანარიის ჩიტით, რომელთა შესახებ ის საოცრად თბილად წერდა: „მათ ჩემი ოთახის მონოტონურ სიმარტოვეში შემოაქვთ სიცოცხლის მცირედი ნიშანწყალი“...

მაძინი, როგორც პოლიტიკოსი, თავისი ქარიზმატულობის მიუხედავად, ხშირად იყო თავის თანამოაზრეებისაგანაც შეუცნობელი და გულნატკენი... მისი ინტელექტი, ფილოსოფიური ხედვა, პოეტური ბუნება ერთგვარად შეუთავსებელი იყო რევოლუციის „რეალური კადრებისათვის“.

განსაკუთრებით წინააღმდეგობებით სავსე და ერთობ უცნაური „განწყობა“ არსებობდა (იტალიის „რჩეულ შვილთან“) მაძინისა და გარიბალდის შორის; ისინი ხან მოკავშირეები იყვნენ, ხანაც ისე იძაბებოდა მათი ურთიერთობა, რომ „მტრებადაც“ კი მოიაზრებოდნენ. „მე მას (იგულისხმება გარიბალდი) რატომღაც არ ვუყვარვარ, ოღონდ არ ვიცი რატომ“ – წერდა მაძინი. ყოველთვის უჭირდათ მაძინის თუ მაძინისტებს გარიბალდისთან საერთო ენის გამოხატვა. ეგებ იმიტომ, რომ

„...თავისუფლებისათვის მებრძოლთაგან (იგულისხმება ზოგიერთი...), რომლებიც ხალხთან ახლოს არიან ანდა ხალხის მასიდანაა მოსულნი (იგულისხმება გარიბალდი). ბუნდოვანი, ერთგვარად ინტუიტიური აღქმა აქვთ რევოლუციის, რადგან ისინი ნაკლებად ითვალისწინებენ რევოლუციის წინა პირობებსა თუ შედეგებს“ (კიროვა 1981: 21). ამიტომაც, იტალიის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის სახელით, მაძინის ხშირად უხდებოდა გარკვეულ კომპრომისებზე წასვლა, – განსაკუთრებით კი გარიბალდის შემთხვევაში. სწორედ ამას მოწმობს მაძინის ეს ფრიად დელიკატური წერილი (1859 წლის დეკემბერი). „თქვენ, რატომღაც უპასუხოდ დატოვეთ ჩემი ბოლო წერილი, მაგრამ ეს არ არის ეხლა მთავარი... მე თქვენ გწერთ იმიტომ რომ ვფიქრობ, მხოლოდ სამშობლოზე... გარიბალდო, ჩემო ძმაო! ჩვენს შორის გარკვეული ღრუბელი იყო ჩამოწოდილი... მაგრამ ორი ისეთი სული, როგორიც ჩვენია, იმიტომაა შექმნილი, რომ ერთმანეთი გვიყვარდეს და გვესმოდეს. სამშობლო ჩვენზე მთავარია; სწორედ მისი სახელით გთავაზობთ, რომ შევთანხმდეთ. უმორჩილესად გთხოვთ, მიპასუხეთ ამ წერილზე“.

გარიბალდი ჯერ კიდევ 50-იან წლებში ეკიდებოდა მაძინის „აჯანყებებს“ სიფრთხილითა და უნდობლობით. ეს განწყობა მას არც მაძინის 1860 წლის ექსპედიციის დროს შეუცვლია (ამ ურთიერთობის „ორაზროვნებას“ კიდევ ერთი შტრიხი ემატება – გარიბალდის თავის ხომალდს „მაძინი“ უწოდა – ქე.).

გარიბალდის მერყეობა (გადაწყვიტა 4 აპრილს პალერმოში დაწყებულმა აჯანყებამ, რომელიც ახლო მომავალში მთელ ნახევარკუნძულს მოედო...) მაძინის ერთიანი გეგმის სასიკეთოდ შეიცვალა და 1860 წლის 6 მაისს გარიბალდის „ათასეული“ გენუის სანაპიროდან სიცილიისკენ დაიძრა, ოღონდ „ათასეულის“ ექსპედიცია იყო მონარქისტული ღოზუნგით – „გაუმარჯოს ერთიან იტალიას და მის მეფეს (ვიქტორ-ემანუილს!)“ მაძინისა და გარიბალდის ერთიანი სამხედრო გეგმა ითვალისწინებდა აჯანყებულთა წარმატებით უზრუნველყოფას არა მარტო სიცილიაში, არამედ მთელ კონტინენტზე; სამხრეთ იტალიის განთავისუფლებას ბურბონთა ძალაუფლებისაგან, ვენეციის ავსტრალიელებისაგან, პაპის ხელისუფლების საერო ხელისუფლებისგან გამიჯვნას, საერთო ჯამში კი, იტალიის გაერთიანებას. მაძინის ჩანაფიქრის განხორციელება, ყველაზე რეალური იყო 1860 წლის აგვისტოს დასაწყისში. ამ პერიოდში

სიცილიაში უკვე იყო 20 000 ვოლონტიორი. 7 სექტემბერს გარიბალდი ტრიუმფით შევიდა ნეაპოლში. თავის რიგს უკვე ელოდა ჯერ ვენეცია და ბოლოს უკვე რომი. 11 სექტემბერს პიემონტის არმია ვიქტორ-ემანუილის მეთაურობით შეიჭრა პაპის სახელისუფლო სივრცეშიც – მის „სახელმწიფოში“ (მაგრამ ვიქტორ ემანუილი მაძინისგან განსხვავებული მიზნისთვის იბრძოდა). თავისი ამ ქმედებით მან შეაფერხეს „გარიბალდიელების“ სვლა რომის სახელმწიფოსკენ, რითაც ეს პროვინციები ხელუხლებელი დატოვეს პაპის მართველობისათვის. მაძინიმ კი კარგად უწყოდა, რომ „ექსპედიციას“ გეზი უნდა აეღო სწორედ რომისაკენ და არა ვენეციისაკენ. 1860 წლის 17 სექტემბერს მაძინი ჩავიდა ნეაპოლში, რათა გარიბალდი დაერწმუნებინა, რომ არ დაეყარა იარაღი და გაეთავისუფლებინა რომი. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ ჩანაფიქრს განხორციელება არ ეწერა და შეთანხმდნენ, რომ სამხედრო მოძრაობას მხოლოდ 1861 წლის მაისში განაახლებდნენ გარიბალდის მეთაურობით. თუმცა, იმავე ნეაპოლში მოსყიდული ბრბო მოაწედა მაძინის (სასტუმროს ნომრის) ფანჯრებს უკიდურესი მოთხოვნებით – „სიკვდილი მაძინის!“ თავად მაძინის წარბიც არ შეუხრია, კარგად იცოდა, რომ ისინი მხოლოდ ყვიროდნენ და არ მოკლავდნენ. მან, რაღა თქმა უნდა, უარი თქვა ვიქტორ-ემანუილის ამნისტიაზე, ნოემბრის ბოლოს კი, საერთოდაც, დატოვა ნეაპოლი და დეკემბერში უკვე ლონდონში დაბრუნდა.

1862 წელს მაძინი ქმნის არალეგალურ რესპუბლიკურ ორგანიზაციას – „წმინდა ფალანგას“, რადგან კარგად ესმოდა, რომ იტალიაში ჯერ კიდევ საკმაოდ ძლიერი იყო „მონარქისტული ილუზია“. ამიტომაც, მისი იდეა – „თავისუფალი რომი“ ძალაში რჩებოდა, რადგან რომი – „წმინდა ქალაქი“, „ნაციის ტაძარი“, „ნაციის გული“ იყო მისთვის და არ უნდოდა ამ საკრალური ფენომენის მონარქიის სახელით წაბილწვა... 1866 წლის შემოდგომაზე მაძინის სურდა ვოლონტიორების ლაშქრობის განახლება რომში. მაგრამ, ამჯერად უკვე გარიბალდი უარყოფს მაძინის ამ ჩანაფიქრს. „ჩემო ძვირფასო მაძინი – წერდა გარიბალდი – მე მიჭირს ამაზე საუბარი, მაგრამ თქვენ ილუზიებს ქმნით ქვეყნის მოწყობის თაობაზე, მაგრამ ეს ჯერჯერობით შეუძლებელია“. თუმცა, მოგვიანებით (1867 წლის 3 ოქტომბერს) თავად გარიბალდიმაც ვერ შეიკავა თავი და რომისკენ დაიძრა (მენტანიაში ბრძოლისას მან მარცხი

განიცადა საფრანგეთისა და პაპის კართან შეტაკებისას...), რასაც მოჰყვა გარიბალდის დაპატიმრება და სამი კვირა საპყრობილეში იყო გამომწყვდეული. 70-იან წლებში კვლავ ახალი ძალით იფეთქა შეიარაღებულმა ამბოხებამ პალერმოში და მაძინიც ისევ სიცილიაშია, რასაც მოჰყვა მისი ამჯერად უკვე ორთვიანი პატიმრობა ზემოდასახლებულ გაეტეს ციხეში და კვლავ არჩევანი – „მორიგ ამნისტიასა“ და იტალიის საზღვარგარეთ გაძევებას შორის (მან, რაღა თქმა უნდა, ეს უკანასკნელი აირჩია...). 1871 წლის შემოდგომაზე რომში შედგა კონგრესი (დონდონიდან მაძინის ინსტრუქციით...) – ხუთი დღე გრძელდებოდა, მაგრამ მაძინი არ დასწრებია.

მაძინის სიდიადემ (ქართულ სინამდვილეში მაძინის პოლიტიკური პორტრეტი მოგვაწოდა სერგეი მესხმა: მაძინი (შემოკლებული ბიოგრაფია). დაიბეჭდა „დროებაში“, 1872 წ., № 12, ინიციალებით – ს.მ; იხ.: სერგეი მესხი, თხზულებანი, ტ. I, (1868-1874 წწ.), თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1962, გვ. 199-204) მისი გარდაცვალების შემდეგ სულ სხვა მასშტაბი შეიძია. გენუაში, სტალინოს სასაფლაოზე, მაძინის დაკრძალვა ხელისუფლების წინააღმდეგ დემონსტრაციაში გადაიზარდა (500000 კაცი ესწრებოდა პროცესიას). ხოლო რომმა – მისი წარმოსახვის, უმთავრესმა სულიერმა ცენტრმა – „ახალი ეპოქის“ მისიის მტვირთველმა – მაძინისგანვე „მესამე რომად“ სახელდებლმა, ქედი მოიხარა მისი „რჩეულობის“ წინაშე. რომში პირველად მოხდა, რომ მასონთა დროშები ძირს იყო დაშვებული ქუჩებში; მაძინი ხომ მთელი ცხოვრება იტალიის დიდი და ერთგული ჭირისუფალი იყო, რომელიც, მხოლოდ და მხოლოდ, შავი ფერის სამოსს ატარებდა, როგორც თავისუფლება დაკარგული იტალიის გლოვის სიმბოლოს.

ლაიოშ კოშუტი (1802-1894)

„როცა თავისუფლება გადაიქცევა
ყველასგან აღიარებულ
ღვთაებად, მაშინ ნაცია აუცილებლად
წარსდგება მის
საკუთხეველთან, რათა მიიღოს კუროთხევა“.
(*ლაიოშ კოშუტი*)

„გარიბალდი, მაძინი და კოშუტი
გაუხდიათ ყველა
შეგნებულ მამულიშვილებს იდეალად“.
(*აკაკი წერეთელი*)

საკულტო ფიგურებად ქცელმა ამ „ისტორიულმა ტრიადამ“ ერთგვარად ჩამოაყალიბა XIX საუკუნის პროგრესული ცნობიერება, – ბუნებრივია, ღიბერალურ ღირებულებათა ერთპიროვნული აღიარებით. მათი „პოლიტიკური ბიოგრაფიები“ (თავისუფლების იდეით „მოწამლული“...), ერთი შეხედვით, თითქოსდა მონათესავენი, მაგრამ, იმავდროულად, მათი პიროვნული საწყისის გათვალისწინებით, – სრულიად უნიკალურ სიმბოლურ პორტრეტებს ქმნიან.

ლაიოშ კოშუტი ერთგვარი „ოქროს შუალედი“ იყო იტალიის ეროვნული ლიდერების; კოშუტი რაღაც „დოზით“ მაძინის დახვეწილი პოლიტიკური კულტურის ელემენტების მატარებელიც იყო, მაგრამ მისთვის არც გარიბალდის საბრძოლო პათეტიკის მუხტი იყო უცხო. შეიძლება ეს მისმა წარმომავლობამაც განაპირობა; უნგრეთში კოშუტების საგვარეულო XIII საუკუნიდანაა ცნობილი. კოშუტის წინაპრები მამულს დასავლეთ სლოვაკიაში ფლობდნენ. დედის ხაზით კი გერმანული ძირები ჰქონდა (დედა – კაროლინა ვებერი, აღმსარებლობით ლუთერანი გახლდათ...). სწორედ, ამ,

ეთნიკურად განსხვავებულმა „ლიბერალურმა ტანდემმა“ განსაზღვრა ლაიოშ კოშუტის პიროვნული საწყისი.

ის იყო (არა მარტო უნგრეთში, არამედ მთელ ევროპაში) ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, პროფესიონალი რევოლუციონერი, იურისტი (ჩინებული საუნივერსიტეტო განათლებით, მაგრამ პერსპექტიული საადვოკატო პრაქტიკის უარყოფელი...), პრემიერ-მინისტრი და მმართველი პრეზიდენტი უნგრეთის რევოლუციის დროს (1848-1849 წლები). ამასთანავე კოშუტი გამოირჩეოდა იმგვარი „ზებუნებრივი ხიბლით“ – ქარიზმით, რომ ვერც მისი თანამემამულეები და ვერც მისი ევროპელი თანამედროვენი ვერ უძლებდნენ ამ ზემოქმედებას და ინუსხებოდნენ.

ეს განწყობა იგრძნობა შანდორ პეტეფის ერთ-ერთ ბოლო წერილშიც (1849 წლის 11 ივლისი); „...იმ დღეს, როცა ჩვენ კოშუტით მოვიხიბლეთ, დაენიშნეთ სახალხო კრება, რათა პეტეფები (ბელაპეტის მცხოვრებნი) მოგვემზადებინა რევოლუციის „სისხლიანი ქარიშხლებისათვის“... იმავე წერილში, პეტეფის პოეტური სული სხვაგვარადაც იწყებს ფიქრს: „...როცა მე საერთოდ ვივიწყებ, რომ სამშობლო მაქვს, სწორედ მაშინ ვგრძნობ უსაზღვრო ბედნიერებას“... ალბათ, მოახლოვებლმა საბედისწერო განსაცდელმა (შანდორ პეტეფი დაიღუპა ერთ-ერთი შეტაკებისას 1849 წელს), რომელიც შემოქმედის სულმა წინასწარ შეიცნო და „მებრძოლ-პოეტს“ ამოათქმევინა ამგვარი რამ.

კოშუტის განუზომელი ხიბლით მონუსხული ინგლისელი ისტორიკოსი კი წერდა: „მას ჰქონდა ნატიფი სახე, იმპოზანტური ფიგურა; ამასთანავე, ძალზედ ელეგანტური და არტისტულიც იყო. იმდენად შთამბეჭდავი, თითქოსდა მხატვრის მიერ საგანგებოდ შექმნილი უზადო ნახატი... ყველა ამ სიკეთესთან ერთად ის იყო ჩინებული ორატორიც. სრულყოფილად ფლობდა ინგლისურ ენას (ასევე, რაღა თქმა უნდა, გერმანულს...) და „შექსპირის ენაზე“ იმდენად თავისუფლად, დახვეწილად, პათეტიკურად მეტყველებდა, რომ რაღაც განუზომელ ზემოქმედებას ახდენდა მსმენელზე და სრულიად იპყრობდა მათ. ის იყო აღმოსავლეთის მშვენიერების ჭეშმარიტად ამოუცნობი და დრამატული ძალა...“ (ფეკეტე 1978: 224). ერთი კია, ლაიოშ კოშუტმა თავისი მრავალმხრივი განათლებისა თუ შესაძლებლობის მიუხედავად, – თავისი ცხოვრება მხოლოდ პოლიტიკურ მოღვაწეობას მიუძღვნა, რადგან ის იმ ქვეყნის ღვიძლი შვილი იყო, სადაც მშობლიური ენა ლათინურით იყო

ჩანაცვლებული. 1830 წლიდან, სწორედ ამ მიზნით, დაიწყო გაზეთის გამოცემა, სადაც სარედაქციო კომენტარები ძირითადად უნგრულ ენაზე იწერებოდა (საპარლამენტო და საკომიტეტო მუშაობის დეტალური გაშუქება). მშობლიურ ენაზე შესრულებული ეს გამოცემა ხელიდან ხელში გადადიოდა. ხუთი წელი გასტანა ეროვნული პათოსის „გაღვიძების“ პერიოდმა. სამწუხაროდ, ამას მოჰყვა ლაიოშ კოშუტის დაპატიმრება (1837 წელს) – შეუსაბამო საბრალდებო განაჩენით (ეს იყო ოთხწლიანი პატიმრობა – სახელმწიფო დაღატაცისათვის). თუმცა 1840 წელს ის უკვე გაათავისუფლეს, – ჯანმრთელობის გაუარესების გამო... აღფრთოვანების ნიშნად, უნგრელმა ხალხმა ლაიოშ კოშუტს ნაციონალური საჩუქრის სახით გადასცა 10 000 ფორინტი (ეს თანხა შეგროვდა ხელმოწერებითა თუ შეწირულობებით). 1841 წლიდან კოშუტი უკვე მთავარი რედაქტორია „პეშტის ფურცლის“. გაზეთის ტირაჟი იმ დროისათვის საკმაოდ დიდი იყო – 7000. სწორედ ამ გამოცემით, – მან თავის ირგვლივ შემოიკრიბა ლიბერალები და რადიკალ-დემოკრატები, საერთო მოთხოვნით – ნაციონალური თავისუფლება (საწყის ეტაპზე ლიბერაბუღიზმი ხომ ძირითადად ეროვნული თვითიდენტიფიკაციის პრობლემას ანიჭებდა უპირატესობას...).

ამ პერიოდიდან ლაიოშ კოშუტი უკვე გადაიქცა უნგრეთის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთპიროვნულ ლიდერად. კოშუტის მზარდი პოპულარობის ჩანაცვლების მიზნით, ავსტრიის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა გამოეცა სამთავრობო უნგრული გაზეთი – „მსოფლიო“. მათ ესე არ იკმარეს, მოისყიდეს „პეშტის ფურცლის“ რედაქცია და აიძულეს კოშუტი გაეთავისუფლებინათ მთავარი რედაქტორის თანამდებობიდან. რადგან ავსტრიის ხელისუფლებამ, კარგად იცოდა, რომ კოშუტი, თავისი ფინანსური მდგომარეობის გამო, თავად ვეღარ დააარსებდა ახალ გაზეთს.

ბუნებრივია, პოლიტიკური მოსახრებებიდან გამომდინარე, კოშუტმა უარი თქვა სახელმწიფო სამსახურზე და ამიტომაც იყო ის სამი წელი უმუშევარი. თუმცადა, ამ პერიოდში კოშუტი „პოლიტიკური ქმედების“ აქტიურობით გამოირჩევა, რაც აისახა კიდევ პოლიტიკური პროგრამის შექმნაში, რომელიც ორიენტირებული იყო ევროპის მოწინავე რადიკალურ დემოკრატიულ იდეებზე. უპირველეს დებულებას წარმოადგენდა უნგრეთის დამოუკიდებლობა, ოღონდ სახელმწიფოს მოწყობა

მხოლოდ დემოკრატიულ საფუძველზე; თავისუფალი სასამართლო – ნაფიცი მსაჯულებით; სიტყვის თავისუფლება; ფეოდალური გადმონაშთების ლიკვიდაცია; ხელისუფლების შეცვლა საყოველთაო არჩევნების გზით და არა პრივილეგიებული ფენების წარმომადგენელთა უპირატესობის გათვალისწინებით; ეს პროგრამა არ ითვალისწინებდა რომელიმე ნაციის უფლებათა შეზღუდვას ან პირიქით, – გარკვეული პრივილეგიის მინიჭებას.

ამასთანვე, აქ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არც თავად კოშუტის პროგრამაში, არც მის კონკრეტულ გამოსვლებსა და მით უფრო, – გამოცემებში არ იყო ცხადად გამოკვეთილი იდეა, იმუამინდელი ავსტრიის იმპერიაში მცხოვრებ ხალხთა თავისუფალი კავშირის შესახებ. ამიტომაც, ავსტრიელთა მხრიდან ერთგვარი უნდობლობა იგრძნობოდა უნგრეთის ეროვნული ლიდერის მიმართ.

ლაიოშ კოშუტის პოლიტიკური დიაპაზონის მთელი მასშტაბი მაინც უნგრეთის რევოლუციამ (1848-1849 წლები) გამოავლინა, რომელიც საფრანგეთის იმავე წლის რევოლუციის კვალდაკვალ აღმოცენდა. რევოლუციური აფეთქების პირველი „ნაპერწკალი“ იყო კოშუტის 3 მარტის მოწოდება. რასაც მალევე მოჰყვა (15 მარტს) იმპერატორთან (17 წლის ფრანც-იოსიფთან) გაგზავნილი სპეციალური მოთხოვნა, საგანგებო ხაზგასმით, რომ უნგრეთისათვის შეექმნათ უფლებამოსილი უწყება. ამ სპეციალური სამინისტროს აუცილებლად უნდა გაეთვალისწინებინა პრესის თავისუფლება, კანონი ნაფიც მსაჯულთა შესახებ, აღმსარებლობის ლიბერალიზმი და სწავლების ნაციონალური სისტემა. რაღა თქმა უნდა, როგორც გამჭრიახი პოლიტიკოსი, კოშუტი (ამ მოთხოვნათა ინიციატორი და სულის ჩამდგმელი...) ყველაზე ხელსაყრელ დროს აღმოჩნდა ვენაში და ამიტომაც, ლიბერალურ თვითმმართველობაზე გადასასვლელად მან მიიღო „საიმპერატორო წყალობა“.

მაგრამ მარტო ეს არ კმაროდა; სწორედ ახლა იწყებოდა თავდაუზოგავი ბრძოლა ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის და ეროვნული პრესის საშუალებით „რევოლუციური დუდილის“ ფაზაში უნდა შეექვანათ უნგრელი ხალხი; რისთვისაც კოშუტი აარსებს კიდევ ერთ გაზეთს – „კოშუტის გაზეთს“ („კოშუტის ფურცელს“). კოშუტის თაოსნობით (1848 წელსვე) იწყება ბოხოქარი რეფორმატული ქმედება, რომელიც შეეხო უნგრეთის სახელმწიფოს ყველა რგოლს (განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი

რეფორმა იყო ბატონყმობის გაუქმება...)). სამწუხაროდ, ამ პროცესთა პარალელურად, ხორვატიასა და ავსტრიის ხელისუფლებას შორის მომწიფდა გარდაუვალი შეტაკების საშიშროება.

უნდა ითქვას, რომ ლაიოშ კოშუტი არა მარტო სახელმწიფოს მართვის ჩინებული სტრატეგი იყო, არამედ საკმაოდ კარგად ერკვეოდა ქვეყნის თავდაცვის საკითხებშიც. ამიტომაც, მან პარლამენტისაგან სასწრაფოდ მოითხოვა კრედიტი (12 მილიონი გულდენის ოდენობის) 200 000 კაციანი არმიის შესაქმნელად ანუ ზოგადად, საბრძოლო მზადყოფნისათვის... კოშუტის ამგვარ ქმედებას მოჰყვა იმპერატორის მხრიდან პარლამენტის დათხოვნა – ერთადერთი საბაბით, რომ შეწყვეტოდა კოშუტს ნაციონალური პრეზიდენტის უფლებამოსილება... მოვლენები უკვე ელვის სისწრაფით ვითარდებოდა – უნგრეთისაკენ დაიძრა ავსტრიის არმია (მისი უდიდებულესობა ვინდიშვერცის მხედარმთავერობით) აჯანყებულ ხორვატთა ჩასახშობად (ხორვატთა მეთაური კი იყო ბანა ელაჩინა). თავის მხრივ, – უნგრეთშიც კოშუტმა შექმნა ძლიერი, ბრძოლისუნარიანი არმია ერთგული თანამოაზრის გენერალ გერგეის სარდლობით. 1849 წლის 14 აპრილს კი უკვე გამოაცხადა უნგრეთის დამოუკიდებლობა და თავად გახდა ახლაგამოცხადებული დემოკრატიული რესპუბლიკის „მმართველი პრეზიდენტი“ („პრეზიდენტ-რეგენტი“). ეს უნგრეთის ისტორიისთვის იყო ერთობ საინტერესო, საპასუხისმგებლო და რთული პერიოდი, როცა საკუთარი ამბიციები, შიდა შუღლი უნდა ჩაეხშოთ, რათა თავი ერთპიროვნულად ყველას სამშობლოს ინტერესებისათვის დაექვემდებარებინა. სწორედ ამ დროს, – ლაიოშ კოშუტის „რჩეულობა“ თვალსაჩინო გახდა; ის თავად მეთაურობდა არმიის ქვედანაყოფებს; აწარმოებდა მოლაპარაკებას ინგლისთან, საფრანგეთთან; აპროტესტებდა რუსეთის იმპერიის ჩარევას ამ დაპირისპირებაში (რუსეთის მხარეს წარმოადგენდა პასკევიჩი...); წერდა პროკლამაციებს; წარმოსთქვამდა მოწოდებებს; ანუ უნგრეთის რევოლუციისთვის ლაიოშ კოშუტი იქცა „ანთებულ გულად“...

ყველაფრის მიუხედავად, ახლად ფეხადგმული რესპუბლიკა ხანგრძლივმა ბრძოლამ გამოვიტა და გაჩნდა „უნდობლობის ელემენტებიც“. ამ კრიზისულ პერიოდს ვერ გაუძლო გენერალ გერგეის პატივმოყვარეობაც და ის კოშუტს დაუპირისპირდა. მან 1849 წლის 14 აგვისტოს შეწყვიტა საომარი მოქმედება და

სრული კაპიტულაცია მოახდინა პასკევიჩთან, – უნგრეთის არმიის დიდ ნაწილთან ერთად. სამწუხაროდ, ეს იყო უკვე კრაიი უნგრეთის რევოლუციის. კოშუტს ისლა დარჩენოდა, რომ 5000 კაციანი არმიით წასულიყო თურქეთში, სადაც გარკვეული ხანი დაყო.

ავსტრიისა და რუსეთის იმპერიები თურქეთის მხარეს სთხოვდნენ კოშუტის დაუყოვნებლივ გადაცემას. თუმცა თურქეთის სულთანმა (რელიგიური ცნობიერებიდან გამომდინარე), სტუმარს ხელშეუხებლობის გარანტია მისცა. თურქეთი კოშუტმა მას შემდეგ დატოვა, რაც საიმპერატორო ხელისუფლებამ ჩამოხრჩობის განაჩენი გამოუტანა. მან ჯერ საფრანგეთს მიაშურა, მაგრამ ნაპოლეონ III-მ არ შეიფარა ცნობილი რევოლუციონერი – უკვე „პოლიტიკურ დამნაშავედ“ შერაცხილი. სამაგიეროდ, ინგლისში მას მოუწევს საზეიმო შეხვედრა (ტყუილად როდი ჰქონდა მაძინის საოცრად სათუთი დამოკიდებულება ინგლისის მიმართ – ქე). ინგლისში ყოფნის პერიოდში, ის ამერიკაშიც ჩადიოდა და ყველგან ერთადერთ რამეს ითხოვდა – უნგრელი ხალხისათვის თანადგომას. სულ მალე, კოშუტმა მოძებნა მუდმივი საცხოვრებელი – ის დასახლდა ტურინში, სადაც 40 წელი გაატარა (მცირე გამონაკლისის გარდა...).

უნგრეთის საზღვრებს გარეთ მყოფიც არ წყვეტს კოშუტი ბრძოლას ლიბერალურ ღირებულებათა დასაცავად. სწორედ ამ მიზნით, 1859 წელს მან შექმნა უნგრული ლეგიონი და გარიბალდის მხარდამხარ იბრძოდა... „რევოლუციის ქარიშხლებს“ მინავლებული უნგრეთი, ცხოვრების კვლავ ძველ წესს დაუბრუნდა და „ახალი შეთანხმების“ საფუძველზე ავსტრიამ კიდევ უფრო გააძლიერა თავისი მმართველობა უნგრეთში. 1867 წელს კოშუტმა გააპროტესტა თავისი ქვეყნის ამგვარი თანაცხოვრება „იმპერიის ფრთებქვეშ“ და უარყო იმპერატორ ფრანც-იოსიფის ამნისტია. არადა, იმპერატორს უნდოდა, რომ ლაიოშ კოშუტი სამშობლოში დაბრუნებულიყო, რადგან უნგრეთის გარეთ მყოფი, ის უფრო დიდ საშიშროებას წარმოადგენდა მათთვის. კოშუტის დასაბრუნებლად, 1879 წელს უნგრეთის ხელისუფლებამ სპეციალური კანონიც კი შემოიღო, რომლის მიხედვითაც, – ემიგრანტი თუ ათი წელი მაინც იყო სამშობლოდან წასული, ავტომატურად ჩამოერთმეოდა მოქალაქეობა.

ადგილი მისახვედრი არ იყო, რომ პირველ სამიზნედ სწორედ კოშუტს მიიჩნევდნენ – უნგრეთის ეროვნულ გმირს, რომელიც ამ კანონის ამოქმედებისთანავე „ყოფილ უნგრელად გადაიქცეოდა“... თუმცა, ევროპის ლიბერალურ პროცესებში ჩართულმა ლაიოშ კოშუტმა შეიძინა „პოლიტიკური მოქალაქის“ ერთგვარი იმუნიტეტი. უნგრეთიდან იძულებით ემიგრირებულ კოშუტს, – სამშობლოს თავისუფლების სულისკვეთებას უმძაფრებდა იტალიის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობათა უწყვეტი სპექტრი, თავისი აქტიური ჩართულობა ამ პროცესებში (მათ ხომ ერთი მტერი ჰყავდათ – ავსტრიის იმპერია) და ესახებოდა იმედი, რომ ერთიანი იტალიის შექმნას აუცილებლად მოჰყვებოდა უნგრეთის დამოუკიდებლობაც.

რაც მთავარია, მას არასოდეს არ გადაუხვევია თავისი უმთავრესი დებულებისაგან: „მე არასოდეს არ მივდექ ცარიელ უტოპიას, რადგან ძალიან კარგად ვიცი, რომ მეცნიერება სახელმწიფოს მართვის შესახებ არის ერთ-ერთი რეალური საგანთაგანი ამქვეყნად“.

ამიტომაც, ის იმედოვნებდა, რომ ევროპის „პოლიტიკური ჰორიზონტს, როგორც კი ნათელი დაადგებოდა, უნგრეთიც დაინახავდა „ხსნის გზას“. ეს გზა მისთვის იტალიის 1852 წლის გამოსვლების პერიოდიდან უფრო საცნაური გახდა. რასაც მოწმობს თუნდაც გერცენთან (კოშუტისა და გერცენის ურთიერთობა ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ემიგრაციის რთულ პერიოდთან ადაპტაციისთვის. რაც მთავარია, არც ერთმა არ იცოდა, რომ „ემიგრანტობა“ მათთვის საბოლოო ცხოვრებისეული განაჩენი იყო) მისი საუბარი: „ამჟამად ყველაფერი იტალიელებზეა დამოკიდებული... თუ ისინი კიდევ დაიწყებენ გამოსვლებს, მაშინ სიტყვას გაძღვეთ, რომ უნგრეთიც გამოფხიზლდება და კვლავ დაიწყებს აქტიურ ქმედებებს... მაგრამ კოშუტს არ უნდოდა იმის დაჯერება, რომ უნგრეთი „პოლიტიკურად ხერხემალგადატეხილი იყო“. ის შემდგომშიც, უკვე გარიბალდისთან მეოფი, მოუწოდებდა თანამემამულეებს კვლავ ხელში აეღოთ „თავისუფლების“ დროშა. მაგრამ ეს მოწოდება ოცნებად დარჩა: არც პრემიერ-მინისტრ კავურთან მოლაპარაკებამ ანუ იტალიის ეროვნულ ინტერესებთან „უნგრული ფენომენის“ გათვალისწინებამ არ გამოიღო შედეგი, – თუმცა კი არსებობდა საკმაოდ რეალური საბრძოლო გეგმაც (ვოლონტიერებთან ერთად უნგრეთის განთავისუფლება)... სამწუხარო რეალობა იმაში მდგომარეობდა,

რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ერის შინაგანი „პოლიტიკური დუდილის“ გამოხატულებას აღარ წარმოადგენდა; უკვე შეუძლებელი იყო, თუნდაც ლაიოშ კოშუტს შორეული ემიგრაციიდან გამოეფხიზლებინა ნაცია. ამიტომაც იქცა „ექსპედიცია უნგრეთში“ ერთგვარ მითად. მაგრამ კოშუტი საბოლოო მიზნებზე ორიენტირებული, – იმპერატორ ნაპოლეონ III-ს მოკავშირეც კი ხდება, არც კავურთან გარიგებისგან იხევს უკან. კოშუტმა ასევე კარგად იცოდა, რომ არაფრით არ შეიძლებოდა პოლიტიკოსი მარტოოდენ ზოგად პრინციპებზე ყოფილიყო ორიენტირებული. არადა, მას პოლიტიკური რყევებიდან გამომდინარე, უნდა შეიძლებოდა „მოულოდნელი სვლების“ გაკეთებაც. პერიოდულად, – კოშუტს „პოლიტიკური სისხლისგადასხმაც აცოცხლებდა; გარიბალდის სამხედრო პათეტიკა და სულისკვეთება აღაფრთოვანებდა და იმედგაცრუებისგან იკურნებოდა. ასევე რწმენას უმძაფრებდა მაძინის პოლიტიკური სიწრფელე და კულტურა, რევოლუციისადმი უსაზღვრო მსხვერპლშეწირვის უნარი...

მიუხედავად, მრავალწლიანი ემიგრაციისა, კოშუტი მხოლოდ უნგრეთის „პოლიტიკურ დინებასთან“ მიმართებაში აღიქვამდა მსოფლიო პოლიტიკას. ამიტომ, უნგრეთიდან იძულებით გადახვეწილი, კოშუტი თანამემუქეებისათვის სათაყვანებელ ეროვნულ გმირად რჩებოდა. ამას მოწმობს, თუნდაც 1892 წელს, მთელ უნგრეთში, კოშუტის 90 წლის იუბილის საზეიმო აღნიშვნა; ქალაქ პეშტას საპატიო მოქალაქეობის მინიჭება და ერთი ქუჩისათვის მისი სახელის წოდებაც. პეშტას უნგრეთის სხვა ქალაქებმაც მიბაძა... ეს იყო მართლაც, სახალხო, ეროვნული ზეიმი. ამასთანავე უნგრეთიდან ტურინში იყვნენ წარგზავნილები – კოშუტის ძველი მეგობრები თუ თანამოაზრენი და ეროვნული იდეებით ანთებული ახალგაზრდები. მაგრამ ამგვარი აღიარების მიუხედავად, იყო გულისტკივილიც და უსაფუძვლო ბრალდებანიც: „კოშუტი შეუძლოდ იყო, როდესაც შემთხვევით ხელში ჩაუვარდა გაზეთი – „ორმოცდაცხრა“, სადაც იყო დაბეჭდილი დეაკის (1867 წლის, 28 მარტის) საშინელი გამოსვლა; კოშუტს ის „უნგრეთის მესაფლეს“ უწოდებდა...“ (ფეკეტე 1978: 271). ბუნებრივია, ეს მძიმე დარტყმა იყო იმ ადამიანისათვის, ვინც „სამშობლოს ჯვარს“ უდრტვინევლად ატარებდა... კოშუტმა „პატრიარქალურ ასაკამდე“ იცხოვრა (ის 92 წლის ასაკში გარდაიცვალა ინსულტით). ის სიცოცხლის ბოლომდე, – „სიბერის მძიმე ტვირთის“ მიუხედავად,

მოელი შემართებით აგრძელებდა თავის თხზულებებზე მუშაობას. კიდევ ერთი ცხოვრებისეული პარადოქსი, – მხოლოდ გარდაცვალების შემდეგ შეძლო მან უნგრეთში დაბრუნება – ლამის ეროვნულ რიტუალად იქცა კოშუტის დაკრძალვის ცერემონიალი. ხალხის ნებას დაჰყვა იმპერატორი ფრანც-იოსიფიც და ამიტომაც, ლაიოშ კოშუტი დაკრძალეს პეშტაში – კორეპეშის სასაფლაოზე.

კოშუტის ფენომენი (ქართულ-უნგრული ურთიერთობის ისტორიის შესახებ ვ. იმერლიშვილის გამოკვლევა – „ქართულ-უნგრული კულტურული ურთიერთობანი“, XVIII-XX საუკუნეში, თბ., „მეცნიერება“, 1995) ილია ჭავჭავაძის მცდელობით, მეტად საინტერესოდ შემოიჭრა XIX საუკუნის ქართულ პოლიტიკურ სპექტში. თუნდაც საგურამოში არსებული ლაიოშ კოშუტის პორტრეტი, – ილიას საგანგებო წარწერით: „არასოდეს ჭეშმარიტებას ამქვეყნად ასე მძლავრად არ დაუქუხია“. ანდა ილიასავე კოშუტის გარდაცვალებისადმი დაწერილი წერილი – „ჰუნგრელთა სახელოვან შვილის კოშუტის გარდაცვალებას“. „1847 წელს კოშუტი არჩეულ იქნა, – წერს ილია, – ავსტრიის პარლამენტის დეპუტატო. კოშუტი მაშინვე მთავრობის წინააღმდეგ დასის მეთაურად გახდა და დიდის მეტყველებით დაიწყო ბრძოლა, იმპერიის სხვადასხვა ტომთა თანასწორობის, ხალხის ბეგარის შემცირებისა და ყოველი იმისათვის, რაც ნამდვილად ესაჭიროება ქვეყანას... მთავრობამ ჰუნგრეთის პარლამენტი გააუქმა... მაშინ კოშუტმა აღმართა ჰუნგრელთა განთავისუფლების დროშა და შეკრიბა ჯარი მტერთან საბრძოლველად. მაშინ კოშუტს მიანიჭეს ჰუნგრეთის დიქტატორობა, ჩააბარეს მთელი ქვეყანა და მისი სახელი დიდებით შეიმოსა“ (აბზიანიძე 1959: 60).

და მაინც, ყველაზე მეტყველი თავად ლაიოშ კოშუტის სიკვდილისწინა ჩანაწერია – უკანმოტოვებული ცხოვრების ხელახალი წაკითრვა: „ჩემზე ამბობენ, რომ მე თითქოსდა „წარსულის ადამიანი“ ვარ. მე ჩემს თავს არ ვთვლი აწმყოში სრულიად რეალიზებულ პიროვნებად, რომლის წინაშეც უნდა ილოცოს თანამედროვე ადამიანი“.

ესაა ჩემი საკურთხეველი...

თუ ბედისწერა უნგრელი ერის მომავალს და სახელს არ წაშლის, მაშინ უნგრეთი თავისუფალი მოქალაქეების სამშობლოდ გადაიქცევა“ (ლაიოშ კოშუტი, 1894 წელი).

ხოსე მარტი (1853-1895)

„კაცობრიობის მომავალი მშვიდობაა“.
(*ხოსე მარტი*)

არადა, მშვიდობისმოსურნე კუბელი პოეტისათვის (შანდორ პეტეფისა არ იყოს...) ცხოვრებამ რევოლუციური „გრგვინვა-გრიალით“ გაიარა, რადგან სამშობლოს თავისუფლება მხოლოდ მოწამეობრივი გზით მოიპოვება. შემოქმედებითი სული და მოაზროვნე გონება კი ამ „გზაზე“ უფრო დაუცველია და საბედისწერო განსაცდელით ძლიერ „დამძიმებული“. ასე იყო ხოსე მარტის შემთხვევაშიც.

აბოლოქრებულ XIX საუკუნეში „მთელი ევროპა თავისუფლების სახელით სიკეთისა თუ ბოროტების, ამაღლებისა თუ დაცემის „ბეწვის ხიდზე“ გადიოდა და იბადებოდნენ „ახალი გმირები“, „ლიდერები“, „ერის მოძღვარნი“ თუ „სულიერი მამები“... და ამ სახელთა ნაირგვარობაში „ევროპულ სახლს“ შორეული კუბიდან ხოსე მარტის სახელიც შეემატა.

არათუ ევროპა, არამედ ჩვენთანაც – საქართველოში „ი. ჭავჭავაძე ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს დაჩაგრულ ეროვნებათა განმათავისუფლებელ მოძრაობას და „ივერიის“ ფურცლებზე ეხმიანებოდა ყოველ მნიშვნელოვან მოვლენას ამ მიმართულებით. „კუბა მამაცურად იბრძვის თავისუფლებისათვის“, წერს „ივერია“ 1896 წლის პირველ ნომერში“ (აბზიანიძე 1959: 59). და, ბუნებრივია, – ამ კონტექსტში ხოსე მარტის სახელიც იკვეთება არაერთხელ... ცნობისათვის, – 1896 წლის „ივერიაში“ კუბის აჯანყების შესახებ არის ორი პუბლიკაცია (20 იანვარი, № 15 – „ესპანია და კუბა“, გვ. 3; 6 აპრილი, № 74 – „კუბა“, გვ. 3).

ჩვენი ეთნოფსიქოლოგიისათვის, – ხოსე მარტის უკომპრომისო ცხოვრების წესი, შეწირულობის ფენომენი, მაგრამ, იმავდროულად, სწორედ თანამოაზროვნეთაგან

დაუნდობელი ბრალდებანი და მისი ჯეროვანი დაუფასებლობა, რადაციით მშობლიური და ადვილად მისაღები იყო. ეგებ ამიტომაც, ხოსე მარტის სახელი საქართველოში თავისუფალი პოეტური აზროვნების სიმბოლოდ იქცა, რაც სიმბოლურ პიროვნებად დამკვიდრების წინა პირობა იყო.

სიმბოლური პიროვნება, უპირველეს ყოვლისა, ჯერ აღმატებული პიროვნული ფენომენით უნდა გამოირჩეოდეს, შემდეგ უნდა განასახიერებდეს რაიმე სიმბოლოს (ან ამის იდეუზიას მაინც უნდა ქმნიდეს) და, რაც მთავარია, ის თავისი მასშტაბით ერთი ერის პოლიტიკურ დიაპაზონს აუცილებლად უნდა აღემატებოდეს... ხოსე მარტი კი კიდევ ერთი ნიშნით გამოირჩეოდა; ის იყო პოეტი, შემოქმედი, დახვეწილი ინტელექტუალი, ესთეტი და მისი „შემოქმედებითი ნატურა“ ისეთივე მარტოსული იყო XIX ს-ის „რევოლუციურ ქარიშხლებში“, როგორც კუბის დროშაზე გამოსახული „მარტოდშენილი თეთრი ვარსკვლავი“.

ხოსე მარტის განსხვავებული „რევოლუციური პათოსი“ იმანაც განაპირობა, რომ იყო ცნობილი კუბელი მოაზროვნისა და ლიტერატორის რაფაელ მარია დე მენდივეს მოწაფეთაგანი (მისი სახელი 1865 წლის 19 მარტს მენდივემ საკუთარი ხელით ჩაწერა თავის აღსაზრდელთა შორის). მწერლობასა თუ ხელოვნებასთან განდობილნი, – ისინი უშუალოდ მენდივეს უცდომელი კომენტარებით ტკბებობდნენ ჰიუგოს იდეებით და ეთაყვანებოდნენ ბაირონის „მეამბოხე სულს“. ამასთანავე, სწორედ მენდივე იყო ის ადამიანი, ვინც ესპანურ ენაზე თარგმნა თომას მორი და ვიქტორ ჰიუგო. დონ რაფაელი ყველაფერს ივიწყებდა, როცა თავის შეგირდებს უყვებოდა სახელმწიფოთაგან „დაბადების“ შესახებ, ანდა თუნდაც ქრისტეფორე კოლუმბის მიერ „ახალი მიწის“ აღმოჩენის ეიფორიაზე, რასაც სამწუხაროდ, მოჰყვა მკვიდრი მოსახლეობის სამუდამო დაკაბადება ესპანეთის სამეფოს მიერ. ალბათ ამიტომაც, – ჩნდება ამ პერიოდში ხოსე მარტის ამგვარი „ჩანაწერი“: „თუ მეყოფა ძალა, რომ შევდგე ნამდვილ პიროვნებად, ამით მე მხოლოდ თქვენგან ვარ დავალებული; რადგან მე აქ, თქვენთან, ვხედავ დიდ სიკეთეს, რომლის მიმართაც მე ვივსები უსაზღვრო სიყვარულით“.

სწორედ ამ უჩვეულო სულიერმა ურთიერთობამ ინტელექტუალური სისავსე შესძინა ხოსე მარტის და მან, ერთხელ და სამუდამოდ, იწამა ჭეშმარიტება „უკომპრომისო

გამარჯვების“. ეს ორი, ურთიერთგამომრიცხავი საწყისი, უკიდვრანო შემოქმედებითი რესურსი და თავისუფლებისათვის ბრძოლის ჟინი, მას სრულიად განსხვავებულ პიროვნებად აყალიბებს. რევოლუციური ბიოგრაფიის მიუხედავად, ხოსე მარტის, სიცოცხლის ბოლომდე სწამდა ნებისმიერ ადამიანში კეთილი საწყისის არსებობა; ეგებ ამიტომაც, ის ყველგან ეძებდა „კეთილ, პატიოსან კუბელებს“, ნამდვილად „ნათელ ადამიანებს“, სწორედ ისეთს, – როგორიც თავად იყო. კუბელთათვის ის დარჩა „ინტელექტუალურ მებრძოლად“, ასევე „კუბის გულად“ მონათლა ის მაქსიმო გომესმა (გომესი – მეტსახელად „მოხუცი“, მამბთა შეიარაღებული ძალების მთავრსარდალი გახლდათ). იშვიათია, როცა თანამებრძოლი ამგვარი სახელდებით ანებივრებდეს თანამოაზრეს, ანუ აღიარებდეს მის განუზომელ მასშტაბს (არა თუ კუბელთათვის, არამედ მთელი ესპანურენოვანი ამერიკისათვის ის მსხნელად იყო მიჩნეული...). ეგებ იმიტომ, რომ ხოსე მარტი სრულიად განსხვავებულ ისტორიულ ფიგურად აღიქმებოდა: წამდეკავი ქარიზმით – პოეტური და რევოლუციური პათოსის თანაკვეთით, რომელიც რაღაც მაგიურ, ბოობქარ ენერგიად გარდაისახებოდა კუბელთათვის. არ ჰქონდა მნიშვნელობა ეს მისი პოეტური აღმაფრენა (ქართულ ენაზე ხოსე მარტის მურმან ლებანიძისეული თარგმანი – „კუბა ყვავილებში“, ლირიკა, დრამა ლექსად, გამოიცა 1974 წელს, გამომცემლობა „საქართველოს კპ ც“) იყო (თუნდაც „თავისუფალი ლექსები“, რომელიც რატომღაც არ წაიღო გამომცემლობაში და დაუდევრად თაროზე შემოდო...) თუ პოლიტიკური მონოგრაფია (70-იან წლებში დაწერილი წიგნი – „პოლიტიკური სატუსაღოები კუბაში“), ანდა მისი ცნობილი ესეი – „ჩვენი ამერიკა“ – ამერიკელი ხალხის ისტორიული და სულიერი საწყისის განსჯა), ყველგან ხოსე მარტის ინტელექტი, განსწავლულობა, თავისუფალი ნებელობა – მძაფრი რევოლუციური იმპულსით იყო დამუხტული.

პოეტი ხოსე მარტი და კუბის თავისუფლებისათვის მებრძოლი ხოსე მარტი („პრეზიდენტადაც“ კი სახელდებული...) ეს ის სრულყოფილი „შემოქმედი – პიროვნება“ იყო, რომელსაც ყველაზე მიუკერძოებლად შეეძლო ლექსის ფენომენის აღქმა (საკუთარის ჩათვლით...); „...პოეზია ხომ ყველაზე წმინდაა და ამიტომაც, მე ბოლომდე გულწრფელი ვარ ჩემს ლექსებში... ყველა ადამიანს ხომ თავისი სახე აქვს, ყველა პოეტურ შთაგონებას კი თავისი „ენა“ ... მე ძლიერ მომწონს ლექსების

„პოლიფონია“ – რთული ჟღერადობა; ლექსები ხომ ქანდაკების მსგავსნი არიან, ამიტომაც „წმინდა ფაიფურის“ მსგავს ხმას უნდა გამოსცემდეს, ისეთივე ზესწრაფულნი უნდა იყვნენ, როგორც ჩიტები, ვულკანის ლავასავით აალებადი და წამლექავი... მე მინდა მხოლოდ საკუთარ თავთან ვიყო მართალი (რაც აისახებოდა კიდევ მის შემოქმედებაში – ქ.ე.) და თუ ჩათვლიან, რომ ვარ ცოდვილი, მე არასოდეს არ შემოცხვება ჩემი ცოდვების...”

ხოხე მარტის ეს ჩანაწერი ერთგვარი აღსარებაცაა იმ ადამიანის, რომლისაც ხშირად არ ესმოდათ „იარაღის ხალხს“... ყველაზე „დიდი ბრალდება“ კი მისი ემიგრანტობის გამო იყო გამოწვეული. ის კი არ ესმოდა, რომ „გარეთ მყოფი“ მარტი, სულ უფრო და უფრო, იძირებოდა კუბის პრობლემებში და საერთოდ არ ჰქონდა მნიშვნელობა დროებით სად იქნებოდა; პარიზსა თუ ლონდონში, ესპანეთსა თუ ამერიკაში, მექსიკაში, ვენესუელაში თუ გვატემალაში (ემიგრანტობის გზა მისთვის 17 წლის ასაკში დაიწყო, როცა პავანიდან გააძევეს და გაასამართლეს...). ხოხე მარტი ყოველთვის დიდი სიფრთხილით ეკიდებოდა „მასობრივი აჯანყების“ დაწყებას (ამგვარი ორჭოფობის გამო „მშიშრადაც“ კი მოიხსენიებდნენ ზოგჯერ...), რადგან კარგად იცოდა, რომ ბრძოლის დაწყება გაცილებით ადვილი იყო, ვიდრე მისი წარმატებით დასრულება. მისი წინდახედულობა და პოლიტიკური სიფხიზლე კი ხშირად გაუგებარი იყო თანამოაზრეებისათვისაც, – იქნებოდა ეს გომესი თუ მასეო. ხოხე მარტის ანალიტიკური აზროვნება და ფილოსოფიური ხედვა არათუ კუბას, არამედ მთელ ესპანურენოვან ამერიკას წვდებოდა, რაგანაც ის თავისი ქვეყნის პრობლემებს მსოფლიო პოლიტიკურ ჭრილში ხედავდა. სწორედ იმიტომ, რომ ხოხე მარტი ძალიან ბევრს ფიქრობდა კუბის მომავალზე (მას არაერთი საგახეთო პუბლიკაცია ჰქონდა ამერიკის ინდუსტრიული განვითარების შესახებ); მას მიაჩნდა, რომ მისი ქვეყანა არ იყო მზად მსოფლიო „მექანიზირებული სამყაროს“, ერთ-ერთი წევრი გამხდარიყო ევროპისა და ამერიკის მსგავსად. კუბელი ხალხისთვის აუცილებელი იყო მიწის ფლობა, ანუ მიწათმოქმედების სწრაფი განვითარება საკუთარი ქვეყნის ინტერესიდან გამომდინარე. თუმცა მას ძლიერ იზიდავდა ყოველგვარი პროგრესი, ცხოვრებისეული ცვლილებების თავისუფალი აღქმა, ახალი ისტორიის შექმნის „პროცესი“ (ამის თვალისმიდევნება სულაც...), ქვეყნის პოლიტიკური დიაპაზონის

ყველა ის ნიშანი, რითაც XIX ს-ის ამერიკა სრულიად განსხვავდებოდა „ევროპული სტერეოტიპებისგან“ (მარტი ამერიკას ყველაზე განვითარებულ სახელმწიფოდ მიიჩნევდა...) და ალბათ, ამანაც დააწერინა ხოსე მარტის თავის ერთ-ერთ პირად წერილში ამგვარი რამ (აღლორეასადმი მიწერილი); „მე ამერიკის შვილი ვარ. მე მას ვეკუთვნი!“ ეგებ, ეს ემიგრაციის „დამდაც“ იყო. საკუთარ ფესვებს მოწვევითი პოეტი საკუთარ „ნაპირს“ ეძებდა, – მცირედი სიმშვიდის გარანტიით (რაც, პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, მას არც მექსიკაში, არც გვატემალაში და არც ვენესუელაში არ შეიძლება ჰქონოდა), რაც მეტ-ნაკლებად, ალბათ, მხოლოდ ნიუ-იორკში გახდა მისთვის შესაძლებელი. ეს კი მის პოლიტიკურ წერილშიც აისახა – „წერილი ნიუ-იორკიდან“, რომელსაც მთელ ლათინოამერიკულ ქვეყნებში ერთი ამოსუნთქვით კითხულობდნენ. თავად კი, – ასევე სულმოუთქმელად მსოფლიო მწერლობას ეწაფებოდა – დახვეწილი ლიტერატურული გემოვნებითა და ღრმა ფილოსოფიური ხედვით. ამის მეტყველი ილუსტრაციაა ჟურნალისტ ენრიკე ტრუხილიოსთან მისი პოლემიკა მწერლის ფენომენის შესახებ, – ტრუხილიო „დიდ“ პოეტად ბოდლერს მიიჩნევდა, ხოლო ხოსე მარტი კი უიტმენის პოეტურ გენიას აღიარებდა; „ხოსე მარტისთვის ბოდლერის პოეზიაში „დაბალი ფენის“ მკვეთრად გამოხატული მიუღებლობაა, მიუხედავად აზრის სიღრმისა და ვნებათაღელვისა, – ერთგვარი დაუნდობლობაც იკვეთება... მაშინ როდესაც მისთვის, რემბოს ცხოვრება ნიშნავს ღირსებისა და ვაჟკაცობის, ცხოვრების უნაყოფო ქიმერებთან ბრძოლისა... ხოსე მარტის მიაჩნდა, რომ პოეზიამ უარი უნდა თქვას ყოველდღიურ ამაოებაზე და ბარიკადებზე უნდა გადაინაცვლოს; როგორც ეს მოხდა რემბოს და ვერლენის შემთხვევაში; ანდა თუნდაც მაღარმე, რომელიც წერდა, რომ იქ, სადაც მხოლოდ პოეტის „მხატვრული ოსტატობა“ იკვეთება „სიცივე უბერავს“... ასეთ ფრანგ პოეტებთან კიდევ შეიძლება უიტმენის შედარება და არა ბოდლერთან...“ (ვიზენი 1964: 164-165). რადგან თავად მისთვის (როგორც მისი ბიოგრაფები მოგვითხრობენ...) „თითოეული ლექსი მისი ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი იყო, – სამუდამოდ დარჩენილი ქაღალდზე“... ხოსე მარტის პოეტრი პორტრეტის კიდევ ერთი საგულისხმო შტრიხი: როდესაც გარდაიცვალა მისი გვატემალელი თანამოაზრის გენერალ გრანადოსის ქალიშვილი – მარია, ხოსე მარტი ხელზე ეამბორა კუბოში ჩასვენებულ

ასულს და ამით თავისი სათუთი დამოკიდებულება კიდევ ერთხელ გამოხატა... ხოლო შემდეგ კი, უკვე ცივ ნიუ-იორკში ღექსი მიუძღვნა ამ მშვენიერ გოგონას; ...უნდოდა ეფიქრა, რომ მარია მის სიყვარულს ემსხვერპლა (არადა, ის მდინარეზე ბანაობისას გაცივდა...).

„ეს ზღაპარია გაშლილ ყვავილზე
– გოგონაზე გვაძეგალიდან...
დიდ სიყვარულს რომ ვერ გაუძლო
და ჩაიფერვლა...“ (სიტყვასიტყვითი თარგმანი – ქ.ე.).

მხოლოდ ამგვარ, – არაორდინალურ რევოლუციონერს შეეძლო საკუთარ სიკვდილს, ამაღლებულად, – თეთრ ცხენზე ამხედრებული შეგებებოდა ბრძოლის ველზე. პოეტური ინტუიციით, ხოსე მარტი გრძნობდა, რომ ჰავანაში დაბრუნებით „მთელმხარე ბედისწერას“ აფხიზლებდა. და, როგორც არასდროს, – იგრძნო, რომ ცხოვრების გასაყარზე იდგა და მოახლოებული განსაცდელის გამო, კიდევ ერთხელ წერილობით, პატიება ითხოვა მშობელი დედისაგან;

წერილი დედას – „დიდი გზის კარიბჭესთან მდგომი მე არ ვწყვეტ თქვენზე ფიქრს. ვიცი, რომ ჩემი სიყვარულის გამო ტკივილს ატარებთ და გამუდმებით გაწუხებთ კითხვა, თუ, მაინცდამაინც, თქვენს შვილს რატომ უხდება მთელი ცხოვრება მსხვერპლის გაღება... მაგრამ ვფიცავ, მე სხვანაირად არ შემიძლო. მამაკაცის ვაღია იყოს იქ, სადაც საჭიროა... თქვენ კი მუდამ ჩემთან ხართ – ჩემს ფიქრებსა თუ შეგრძნებებში... ესლა კი, მისურვეთ „კეთილი გზა“ და გწამდეთ თქვენი შვილი უღირსად არასოდეს მოიქცევა...“

სულ ბოლო წერილი, რომლის დასრულებაც ვერ შეძლო 18 მაისითაა დათარიღებული (19 მაისს გამთენიისას კი დაიღუპა...). „ჩემო ძვირფასო ძმაო! (იგულისხმება მისი ძველი მეგობარი – მეხიკოელი მანუელ მერკადო...) ბოლოს და ბოლოს შევძელი თქვენთვის მომეწერა. ყოველ წამს შეიძლება დავიღუპო ჩემი სამშობლოსათვის ბრძოლაში. თქვენ მე კარგად მიცნობთ“... წერილი ვერ დაასრულა, მაგრამ სამწუხაროდ დაასრულა ცხოვრება, რომელიც ყველაზე კარგად ესიტყვება ძველი რომაელი ფილოსოფოსის სენეკას სიბრძნეს.

„ცხოვრება ფასდება არა ხანგრძლივობით, არამედ, მხოლოდ და მხოლოდ, შინაარსით“. ხოსე მარტის ცხოვრების

„პოლიტიკური შინაარსი“ უსაზღვროდ მრავალფეროვანი და „ხნეობრივად დატვირთული“ იყო, რასაც მოწმობს მისი პუბლიცისტიკაც, მისი მოწოდებებიც და პირადი ჩანაწერებიც...

თუნდაც, ერთ-ერთი პირველი, – საკმაოდ ხმამაღალი განაცხადი 17 წლის ჭაბუკისა (მან თავის თავზე აიღო კარლოს დე კასტროს მიერ დაწერილი წერილი – მოწოდება), რითაც ის დაუპირისპირდა ესპანურ სახელისუფლო ბერკეტს და ამ პოლიტიკის გამტარ კუბელ ჩინოვნიკებს; „ეს წერილი მე დავწერე მარტოდმარტომ. მე არ შემეძლო, რომ არ დამეწერა, რადგან მთელი გულით ვგმობ ესპანეთის „წნეხს“ ჩემს მშვენიერ სამშობლოში. ვერ ვიცავ იმ თანამემამულეებს, რომლებიც ცდილობენ ამ პოლიტიკის განმტკიცებას. მე ვიცი, რომ ეს წერილი საბაბია, თქვენ გვდევნით და გვასამართლებთ მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენ თავისუფლების სამსახურში ვართ...“ ხოსე მარტი, მენდივეს წყალობით, ამ გზას სრულიად ახალგაზრდა მშობლიურ ჰავანაში დაადგა, – გამოსცა რა ყოველკვირეული „ლა პატრია ლიბრე“ – ზემოდასახელებული წერილი სწორედ აქ დაიბეჭდა.

ხოსე მარტი იმგვარი პიროვნება იყო, რომელიც, თუნდაც იძულებით ესპანეთში გადასახლებას, თავის სასიკეთოდ იყენებს. მადრიდისა და სარაგოსას უნივერსიტეტებში ეუფლება ფილოსოფიას, სამართალს და, რაც მთავარია, თავისი პროგრესული აზროვნებით, იღია ჭაფკავადის მსგავსად, ერთმანეთისგან ყოველთვის მიჯნავს ქვეყნის „პოლიტიკას“ „კულტურისგან“. ამიტომაც ასე წერდა: „რა არის მიზეზი ჩემი ესპანეთის არსიყვარულისა, უბრალოდ, მე ვერ ვიტან ესპანელ გენერლებს (საბედისწერო შეტაკებისას, 1895 წლის 19 მაისს, ესპანეთის ჯარი შეტევაზე გადავიდა პოლკოვნიკ ხიმეს დე სანდოვალის მეთაურობით...), მაღალჩინოსნებს, გრანდებს, რომლებიც ეპატრონებიან ჩემს სამშობლოს... მაგრამ მე მიყვარს ესპანელი ხალხი და მათი კულტურა“ (XIX ს-ის 70-იანი წლების ჩანაწერი). იმავე საუკუნის 80-იან წლებში, უფრო ზუსტად 1888 წელს, ილიაც დაახლოებით ამგვარ კონცეფციას ავითარებს („თერგდალეულნი“ და ახალი თაობა) „რუსული წნეხის“ თაობაზე თავის მშობლიურ მიწა-წყალზე; „ჩვენ იმ აზრისანი ვართ, რომ რუსულის მწერლობის შესწავლა და ცოდნა ჩვენთვის აუცილებლად საჭიროა, რომ რუსეთის ცხოვრება იმდენად საინტერესო და განსაკუთრებულის ხასიათისაა, რომ ორისავე შესწავლა ჩვენთვის აუცილებელს საჭიროებას

შეადგენს, მართლაც, რუსეთი ყოველის მხრით იმდენად შესანიშნავია, რომ დაწინაურებული ევროპა, საიდგანაც რუსეთმა გადმონერგა საკუთარს ნიადაგზე სწავლა-მეცნიერება და საიდგანაც დღესაც ეზიდება წყალსა და ჯავარსა განათლებისას, ჰკვირობს რუსულის მწერლობის სიმდიდრეს და თავისებურებს“). ილიასი არ იყოს, ხოსე მარტიც ყოველთვის „საზოგადო ჭირზე“ წერდა. „მე არ მინდა ჩემს თავზე საუბარი, არასოდეს არ ვწერ საკუთარ ტკივილზე თუ ტანჯვაზე, რადგან ჩემს გარშემო სხვები უფრო მეტად იტანჯებიან“. მთელი ცხოვრება „სხვათა“ (სხვათა შორის არათუ მხოლოდ კუბელ ხალხს, არამედ მთელ ესპანურენოვან ამერიკას გულისხმობდა ხოსე მარტი – ქე.) „ნაციონალური ტკივილის“ გათავისება-გააზრებას და შემდგომ უკვე, – ამ „გაჯანსაღებული იდეის“ რეალურ ცხოვრებაში დანერგვას მოანდომა. ბედისწერის ერთგვარი გამოცდა იყო მისთვის „მარადიული ხეციალი“ – სხვის კარზე ყოფნა – სამწუხაროდ, ხოსე მარტის შეგნებული ცხოვრება ამგვარად წარიმართა. თუმცა მას აღმოაჩნდა უნიკალური ნიჭი (ეს მექსიკა იქნებოდა, ვენესუელა თუ გვატემალა, ანდა სულაც „მისი ნიუ-იორკი“), რომ დროებითი თავშესაფარი საკუთარ „სამკვიდროდ“ აღექვა და იქ სრული ადაპტაცია თუ რეაბილიტაცია მოეხდინა... ასე იყო ვენესუელაში, როცა იქ ცხოვრების პერიოდში დააარსა ჟურნალი „ვენესუელის უწყებანი“ ანდა ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი მექსიკური პერიოდი, – მანუელ მერკადოს წყალობით (მეხიკოელი სენატორი). სწორედ ამ შეხვედრამ განსაზღვრა ხოსე მარტის შემდგომი ბედი, რადგან მერკადოს სახლი სავსე იყო პოლიტიკოსებით, პოეტებით, ჟურნალისტებით და მხატვრებით. ეს კი ხოსე მარტისათვის „მშობლიური სივრცე“ იყო, რომ არა ვთქვათ რა სხვადასხვა წამყვან რედაქციებში მერკადოსვე რეკომენდაციებზე („ელ ფედერალისტა“, „ლა რევიესტა უნივერსალი“...), მეხიკოშივე შეხვდა თავის ძველ ნაცნობს – კუბელ პედრო სანტასილს; გაიცნო პარლამენტის წევრი – იგნასიო რამირესი, „მექსიკელ ვოლტერად“ მონათლული; ასევე – დიდი პოეტი და ნოველისტი (წარმოშობით ინდიელი) იგნასიო ალტამირიანოსიც... თავისუფლების ალტამირიანოსეული ინტერპრეტაცია ერთგვარ რეფრენად იყო ქცეული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის „სახალით“ შეპყრობილი ქვეყნებისათვის; „იყო თავისუფალი ეს არაა სიამოვნება, ესაა ვალი იბრძოლო სხვების თავისუფლებისათვის!“

ეს სიტყვები, ალბათ ყველაზე მეტად ხოსე მარტის პიროვნებას ესადაგება – უდიდესი შემოქმედებითი თავისუფლების მქონე პოეტს და ქარიზმატულ რევოლუციონერს, რომელმაც თავისი ცხოვრება დაუღალავი „შინაგანი პათეტიკით“ განვლო.

P.S. მხოლოდ 1898 წლის 10 დეკემბერს მოიპოვა კუბამ თავისუფლება; დაიდო ხელშეკრულება და კუბა ესპანელებმა გადასცეს ამერიკის შეერთებულ შტატებს. კუბამ დაიწყო, ერთი შეხედვით, თავისუფალი არსებობა... თუმცა XX საუკუნეში „ამ თავისუფლებას“ უკვე სხვა სახელი დაერქვა...

რუსული აქცენტები

ლიბერალიზმის ეპოქას ვერ წავიკითხავთ, თუ იქიდან „რუსულ ფურცლებს“ ამოვხევეთ და მარტოოდენ ევროპულ მინიშნებებს დავტოვებთ. XIX საუკუნის მეორე ნახევრის, ქართული პოლიტიკური მსოფლმხედველობის აღმოცენება სრულიად წარმოუდგენელია ამ „გამორჩეული ოთხეულის“ გარეშე:

1. ბესარიონ გრიგოლის ძე ბელინსკი (1811-1848);
2. ალექსანდრე ივანეს ძე გერცენი (1812-1870);
3. ნიკოლოზ გაბრიელის ძე ჩერნიშევსკი (1828-1889);
4. ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე დობროლიუბოვი (1836-1861).

სწორედ ეს „ოთხეული“ გადაიქცა ჩვენი „თერგდალეულების“ ერთგვარ „დემოკრატიულ ნათლიად“. „თერგდალეულებისა“, რომლებმაც რუსეთში შეითვისეს „ნათელი აზრები განათლებულის საზოგადოებისა“ და შესაბამისად, რუსეთის „მოწინავე აზრსა“ თუ ევროპულ „ლიბერალურ სულისკვეთებას“ აზიარეს მეცხრამეტე საუკუნის ქართველობა. ილიას მიერ პეტერბურგიდან წამოღებული გარიბალდის სურათიც ამის დასტური იყო (ეს სურათი მის სამუშაო ოთახში იყო გაკრული – ნიშნად „გარიბალდიელობისა“...). საინტერესოა ის გარემოებაც, რომ დიდი იმპერიის შვილობის მიუხედავად, ამავე „ოთხეულისთვის“ უცხო არ იყო ეროვნულ-დემოკრატიული იდეებით გატაცება, რითაც მოცულ იყო XIX საუკუნის თითქმის მთელი ევროპა. ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსეთში დემოკრატიული მოძრაობა ნაკლებად იყო განვითარებული, მაგრამ ამ ქვეყნის დემოკრატიული ინტელიგენცია (ჯერ კიდევ იტალიის 1842-1849 წლების რევოლუციის პერიოდში) საკმაოდ დიდ ინტერესს იჩენდა იტალიის საკულტო პიროვნებათა მიმართ – იქნებოდა ეს მაძინი თუ გარიბალდი.

რუსეთის „მოწინავე ფრთიდან“ გერცენი (გერცენი ხანგრძლივი ემიგრაციის გამო, – ოჯახითაც კი იყო დაახლოებული ლაიოშ კოშუტთან) იყო ერთ-ერთი პირველი

ვინც დაუახლოვდა გარიბალდის. ეს მოხდა 1854 წლის თებერვალში, – ლონდონში, როდესაც იტალიის ეროვნული გმირი (ოლონდ ამჯერად, გემის კაპიტანის რანგში) ამერიკიდან ევროპაში დაბრუნდა. თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ, გაცილებით ადრე, ჯერ კიდევ 1848 წლიდან მოყოლებული, გერცენი საგულდაგულოდ ადევნებდა თვალყურს გარიბალდის „საბრძოლო ბიოგრაფიას“, რაც აღნიშნული აქვს კიდევ „წერილებში საფრანგეთიდან და იტალიიდან“. ამ ორმა, სრულიად განსხვავებული ხასიათის, პიროვნებამ (ერთმა – „ჩამქრალმა რევოლუციონერმა“ და ზედმეტად ლოიალურმა, მეორემ კი – „საბრძოლო ჟინით დამუხტულმა“ და რადიკალმა...) ეტყობა რაღაც ნიშნით იმდენად შეავსეს ერთმანეთი, რომ ნაცნობობიდან სულ რამდენიმე დღეში გარიბალდი გერცენს (ერთ წერილში) უკვე უწოდებს თავის „ცხოვრების მეგობარს“. შემდგომში, უკვე არაერთხელ, შეხვდა გერცენი გარიბალდის იტალიის სხვადასხვა ქალაქში. 1863 წლის 21 ნოემბრით დათარიღებულ წერილში გერცენი გარიბალდის წერდა, რომ მისი სახელი საოცრად პოპულარულია მთელ რუსეთში; ხოლო უკრაინასა და პოლონეთში მას, როგორც მხსნელს ისე ელიან...

გარიბალდის სახელმა რუსეთის ლიბერალურ წრეებში შეცვალა სახალხო გმირის აღქმის ფენომენი. იტალიის ნაციონალური მოძრაობის მიმართ გულგრილნი არც ჩენიშევსკი და დობროლიუბოვი დარჩენილან. კერძოდ, ჟურნალ „სოვრემენიკის“ ფურცლები არაერთხელ დაიპყრო სწორედ გარიბალდის. ჩერნიშევსკი „სოვრემენიკის“ პოლიტიკურ მიმოხილვებში საგანგებოდ განიხილავდა გარიბალდის სამხედრო ტაქტიკას, რაღა თქმა უნდა, გამოყოფდა „ათასეულის“ მნიშვნელობას; ის წერდა, რომ „ეს ათასი კაცი წარმოადგენს ბრძოლებში გამობრძმედილ ჯარისკაცებს... რაც მთავარია, არც ერთი მათგანი უკან არ დაიხევს, ტყვედ არ ჩაბარდება და იბრძოლებს უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე...“ ამასთანავე, „ჩერნიშევსკი (რუსი ლიბერალებისაგან განსხვავებით) ხედავდა რა გარკვეულ წინააღმდეგობას კავურის პოლიტიკასა და გარიბალდის სამხედრო „ექსპედიციებს“ შორის, რაღა თქმა უნდა, სწორედ გარიბალდის „შემტევ პოლიტიკას“ ანიჭებდა უპირატესობას“ (გარიბალდი 1966: 403). რაც შეეხება დობროლიუბოვს, – ის ჩერნიშევსკისა და ნეკრასოვის დაჟინებით გაემგზავრა ევროპაში სამკურნალოდ და სწორედ 1860 წლის მაისში აღმოჩნდა იტალიაში. ამიტომაც, დობროლიუბოვი

იმყოფებოდა ყველგან, სადაც კი იბრძოდნენ გარიბალდიელები და „ათასეულის“ წარმატებით აღფრთოვანებული რევოლუციური სულისკვეთების სტატიებს წერდა „სოვრემენიკისათვის“. დობროლიუბოვი გარიბალდიში ხედავდა იმგვარ პიროვნებას, რომელიც „წმინდა იდეით“ იყო ანთებული... მაგრამ გარიბალდის „დობროლიუბოვისეული პორტრეტი“ მაინც ყველაზე სრულყოფილად დახატულია სტატიაში – „მამა ალექსანდრე გავაცი და მისი ქადაგება“. ზემოხსენებულ სტატიათა პათოსს კი ჰქონდა ერთადერთი მიზანი, რომ რუსეთშიც ეფეთქა დამოურჩილებლობის ძლიერ იმპულსს. სხვათა შორის, დობროლიუბოვის ცხოვრების „იტალიური პერიოდი“ (სამწუხაროდ, სიკვდილის წინა...) არაა ბოლომდე შესწავლილი (დოსტოვესკის გარდა, გარიბალდით მონუსხული იყო ტურგენევიც. ხოლო ტოლსტოისათვის გარიბალდი იყო „დიდი ისტორიული ფიგურა“...). წერილთა პათეტიკის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ის იტალიის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მარტოოდენ დამკვირვებელი არ უნდა ყოფილიყო, რასაც მოწმობს თუნდაც დოსტოვესკის ნეკროლოგი დობროლიუბოვის შესახებ: „ის მთლიანად იყო ჩაძირული იმ „მჩქეფარე ცხოვრებაში“, რა სულისკვეთებითაც სუნთქავდა ერთიანი იტალია. დობროლიუბოვი ხომ იმ პერიოდის ყველა მოღვაწეს პირადად იცნობდა და სრული აქტიურობით გამოირჩეოდა... თავისი ხანმოკლე ცხოვრების „რიტმითაც“ დობროლიუბოვი თავადაც „ცხოვრების წინა ხაზზე“ იყო. ამიტომაც მას სულ სხვა სიმძაფრით შეეძლო შეეგრძნო არაორდინალური და საბედისწერო სიტუაციები. **დობროლიუბოვი** ამ „ოთხეულიდან“ იმითაც იყო გამორჩეული, რომ სრულიად ახალგაზრდა, 25 წლის ასაკში გარდაიცვალა. „დობროლიუბოვი ვერ მოესწრო თავის შემოქმედების შუადღეს“ (ნიკოლაძე 1961: 301). სულ რაღაც ხუთიოდე წელი მოუწია მას ჟურნალ „სოვრემენიკში“ მუშაობა (ის იყო ჩერნიშევსკის ახლო მეგობარი). ზოგს მთელი ცხოვრებაც კი არ ყოფნიდა იმისათვის, რომ თავისი განუმეორებლობის ამგვარი მასშტაბი გამოევლინა, როგორც ეს შეძლო დობროლიუბოვმა. ამიტომაც სავსებით ბუნებრივი იყო ჩერნიშევსკის სინანული და უსაზღვრო ტრაგიზმი. ჩერნიშევსკი დობროლიუბოვის გარდაცვალების გამო, 1862 წლის 10 თებერვალს წერდა გრინვალდს, რომ მის თვალზე თითქმის არ შემშრალა ცრემლი დობროლიუბოვის გარდაცვალების დღიდან, რაც ორთვენახევრის წინათ მოხდა. „მე

სასარგებლო კაცი ვარ, მაგრამ უმჯობესი იყო მე მომკვდარიყავი, ვიდრე ის, რუსმა ხალხმა მისი სახით დაკარგა საუკეთესო დამცველი“ (ბიწაძე 1964: 5). რუსი ხალხის სულიერი თუ ზნეობრივი გაჯანსაღებისათვის დობროლიუბოვს მიაჩნდა, რომ ხალხს, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შეძლებოდა ისტორიული მოვლენების სწორი შეფასება და „დიდ პიროვნებათა“ ხიბლისაგან განთავისუფლება. ამიტომაც მისი აზრით, – „ისტორიის საერთო მსვლელობაში ყველაზე დიდი მონაწილეობა მოდიოდა ხალხის წილად და მხოლოდ ძალიან მცირე წილი რჩებოდა ცალკე პიროვნებებისათვის“. ასევე დობროლიუბოვი ისტორიას აღიქვამდა თავისი ბუნებრივი „მსვლელობით“ და არა „იმ პროგრამით, რომელიც შედგენილი ჰქონდა ამა თუ იმ ისტორიულ მოღვაწეს“. ამგვარი მსჯელობის ცენტრალურ ფიგურას მისთვის წარმოდგენდა მხოლოდ „ადამიანი“ – თანდაყოლილი ეგოიზმით. თუმცა, ეს ბუნებრივი ეგოიზმი დობროლიუბოვისათვის იყო, როგორც ერთი მხრივ, – „უხეში, მდაბალი სახის ეგოიზმი“, მეორე მხრივ კი – „უმადლესი“, „კეთილშობილი“ – „გონიერული“. რაც მთავარია, დობროლიუბოვს თავის სტატიათა უმეტესობაში („უბრალო რუსი ხალხის დამახასიათებელი ნიშნები“, „ბნელი სამეფო“, „როდის დადგება ნამდვილი დღე“, „კეთილგანმზრახველობა და მოღვაწეობა“, „ავტორიტეტის მნიშვნელობის შესახებ აღზრდაში“, „რა არის ობლომოვშინა?“) ცდილობდა ყველაზე „დიდემური პრობლემის“ – ადამიანის ზნეობრივი არსის ფილოსოფიურ განსოგადებას. საერთოდ, დობროლიუბოვი საერთოდ ადამიანზე გაცილებით უფრო მაღალი წარმოდგენისა იყო, ვიდრე იმ საზოგადოებაზე, სადაც მას უშუალოდ უწევდა მოღვაწეობა. მისთვის ადამიანი უფრო „კეთილი საწყისით“ იბადებოდა და მხოლოდ კონკრეტული „სოციალური წრე“ ანუ „საზოგადოებრივი ატმოსფერო“ აყალიბებდა მასში „ბოროტებას“. ამიტომ დობროლიუბოვი კი არ განიკითხავდა, არამედ იცოდებდა ადამიანს „ბუნების ამგვარი დამახინჯებისათვის“ და ცდილობდა მათ ერთგვარ „განკურნებას“, რადგან სწორედ განკურნებულ ანდა დაბადებიდანვე „წესიერ ადამიანს“ ჰქონდა, მისი აზრით, პატრიოტიზმის გრძნობა; „პატრიოტიზმი კი მისთვის სხვა არაფერი იყო, თუ არა სურვილი სამშობლოს სასიკეთოდ შრომისა“. სწორედ ამიტომ მას პატრიოტიზმი მიაჩნდა კაცობრიობის თვითგადარჩენის უცდილობელ ფაქტორად.

დობროლიუბოვს საზოგადოების რევოლუციურ-დემოკრატიული განვითარების პერსპექტივის მიუხედავად, არასოდეს ყურადღების მიღმა არ დარჩენია თავად ჩვეულებრივი ადამიანი – „ბუნებით მოცემული სამართლიანობის მოთხოვნით“...

დობროლიუბოვის პორტრეტის ნაწილობრივი დახატვაც კი საესებით საკმარისია, რომ ჩავწედეთ ზაქარია ჭიჭინაძისეულ ილია ჭავჭავაძის ამგვარ დახასიათებას – ის ილიას „ქართველ დობროლიუბოვად“ თვლიდა (ზაქარია ჭიჭინაძე – ბროშურა, „ი. ჭავჭავაძე, როგორც ქართველთა ერთობის მღალადებელი“, 1879 წელი). დობროლიუბოვის ფენომენი არც ნიკო ნიკოლაძის პუბლიკაციების თემატიკისთვის იყო უცხო; ამიტომაც, „რუსული ჟურნალისტიკის მიმოხილვაში“ (1884 წ.) ის საკმაოდ ხმამაღლა აცხადებდა: „დობროლიუბოვისა და ზოგიერთ სხვათა სიკვდილით ჩვენი ლიტერატურა დაობლდაო (იგულისხმება – რუსული ლიტერატურა, ქ.-ქ.), ამბობენ ლიტერატურის ზოგიერთი მოყვარულები“... ანდა იმავე ხასიათის მსჯელობას განაგრძობს, როცა წერდა: „ჩვენებურ ჟურნალისტთა იროდებს სწორედ ის უნდათ, რომ აღიგავოს პირისაგან მიწის ის თაობა, რომელსაც საშუალება ჰქონდათ წაეკითხათ დობროლიუბოვისა და ჩერნიშევსკის ჩანაწერები“... („მთავარობა და ახალი თაობა“, 1866 წ.), „ორ თაობაში“ კი უკვე არათუ კატეგორიული განაცხადია ნიკო ნიკოლაძის, არამედ დობროლიუბოვის, როგორც მოაზროვნის მასშტაბიცაა გამოკვეთილი – „დობროლიუბოვი უეჭველი კატორვას მხოლოდ იმით გადაურჩა, რომ მიხვდა და დევნათა დაწყებამდე გარდაიცვალა“ (როგორც ცნობილია, – 1863 წლის ივლისში ჩერნიშევსკი დააპატიმრეს...).

დობროლიუბოვმა – ამ „გენიალურმა ჭაბუკმა“ (ჩერნიშევსკისეული სახელდება) თავისი კვალი დაამჩნია ქართული ლიბერალურ სულისკვეთებას: „თუ რა გატაცებით უყვარდა დობროლიუბოვი (ცნობისათვის – ა. ნიკოლაძე, ნ. დობროლიუბოვი და ქართველი მწერლები – წიგნში „რუსი კლასიკოსები და ქართული კულტურა“, 1961 წ. ამ სტატიაში ავტორს განზოგადებული აქვს დობროლიუბოვის უჩვეულო ნიჭიერების ამოფრქვევა ქართულ „საზოადოებრივ აზროვნებაში“) რუს და ქართველ ახალ თაობას, ცხადად გამოსჭვივის 60-იანი წლების შესახებ ნიკო ნიკოლაძის მოგონების იმ ადგილიდან, სადაც აღწერილია 1861 წლის პეტერბურგის სტუდენტთა ადრეულობაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებული რუსი და ქართველი ახალგაზრდობის

განწყობილებები... „...მთელ სტუდენტობას თავზარი დასცა ნოემბრის შუა რიცხვებში მოსულმა ცნობამ დობროლიუბოვის სიკვდილის შესახებ“... დობროლიუბოვის ზეგავლენითაა აღბეჭდილი ნიკო ნიკოლაძის ლიტერატურულ-კრიტიკული ნააზრევი. „დროების“ რედაქტორი, ცნობილი ქართველი პუბლიცისტი სერგეი მესხი ერთ კერძო წერილში აღნიშნავდა: „ნიკოლაძის კრიტიკული სტატია (ჟურ. „კრებულში“ – ა.ნ.) კარგა მოხერხებულად არის დაწერილი, მაგრამ მართლა, დობროლიუბოვის მონური მიბაძვის კვალი ამჩნევია“... განა დობროლიუბოვთან იღია ჭავჭავაძის იდეურ თანახიარობაზე არ მიგვითითებს ის ფაქტი, რომ ქართველი სამოციანელების მესვეურმა თავის ჟურნალში დაბეჭდა დობროლიუბოვის ცნობილი წერილი (ჩვენს მიერ ზემოდასახელებული – ქე.) „მამა ალექსანდრე გავაცი და მისი ქადაგება. ამ წერილში როგორც ცნობილია, აღწერილია იტალიის ნაციონალურ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა; მთელი სტატია მიმართულია რუსული მონარქიის დამხობისაკენ, წერილის ცენტრში დგას სახალხო რევოლუციის მოხდენის აუცილებლობის იდეა... ნ. ნიკოლაძის ზემოთ მოყვანილ მოგონებასა და ი. ჭავჭავაძის „ქართველის დედას“ შორის გადის საერთო ხაზი, რომელიც იდეურად უკავშირდება დობროლიუბოვის „მამა გავაცის“... ასეთია დობროლიუბოვის მოწინავე იდეებთან ქართველი მწერლების სულიერი კავშირი...“ (ნიკოლაძე 1961: 311-318).

მაგრამ მაინც, – რაღა თქმა უნდა, **ჩერნიშევსკი** იყო ამ ახალი ეპოქის „იდეური მამა“, რომელმაც მონუსხა ქართველ პეტერბურგელთა – შემდგომში კი „თერგდალეულებად“ წოდებული მთელი თაობა. „თერგდალეულთა თაობა გამომხატველი იყო იმ მიმდინარეობისა, რომელმაც უშუალოდ შეითვისა ჩერნიშევსკის რადიკალურ-დემოკრატიული შეხედულება. ამ თაობამ შემოიტანა ჩვენში რუსეთის 60-იანი წლების ახალი იდეები და გაცხარებული ბრძოლა გაჩაღდა ძველი თაობის ინტელიგენციის წინააღმდეგ... ამ „თერგდალეულთა თაობამ“ პირველად თავადაზნაურულ ორგანოში „ცისკარში“ შემდეგ კი საკუთარ ჟურნ. „საქართველოს მოამბეში“ (1863 წ.) წამოაყენა მთელი რიგი ღრმად მნიშვნელოვანი საკითხებისა. ორგანოს რედაქტორი ი. ჭავჭავაძე, პოეტი, ბელეტრისტი და პუბლიცისტი, დიდ გავლენას განიცდიდა, ხოლო 70-იანი წლების მეორე ნახევრიდან იგი გახდა თავადაზნაურული ლიბერალიზმის მეთაური

საქართველოში. ილია ჭავჭავაძის პირველი ნახევრის მოღვაწეობას აუცილებლად ატყვია ჩერნიშევსკის დემოკრატიული აზრებისა და საერთოდ 60-იანი წლების პროგრესული მიმდინარეობის გავლენა“ (ხუნდაძე 1929: 177). „ჩერნიშევსკი იყო თავისი ეპოქის უდიდესი ადამიანი, რომელმაც გავლენა მოახდინა რუსული საზოგადოებრივი აზროვნების ყველა სფეროზე... ჩერნიშევსკიმ გიგანტური ნაბიჯი გადადგა გასული საუკუნის რუსული ფილოსოფიის წინსვლაში... მის მატერიალისტურ ფილოსოფიასთან ორგანულად არის დაკავშირებული მისივე ესთეტიკური და ლიტერატურულ-კრიტიკული შეხედულებანი. ამ მხრივ, ჩერნიშევსკის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს მისი სადისერტაციო შრომა „ესთეტიკური დამოკიდებულება ხელოვნების სინამდვილესთან“ და აგრეთვე „ნარკვევები რუსული ლიტერატურის გოგოლის პერიოდზე“... ჩერნიშევსკის ხიბლავდა გმირული სულის და ესთეტიკური გრძნობების აღმზრდელი პუშკინის მზიური პოეზია, მძაფრი რეალისტური ხედვა გოგოლისა, რომელმაც საოცარი სინამდვილით დახატა რუსული ცხოვრების გრანდიოზული ტილო, გლეხური რევოლუციის პოეტური სტილია – ნეკრასოვი, ადამიანის სულის დიდი მესაიდუმლე ტოლსტოი და შთამაგონებელი სახე შჩედრინისა, რომლის დამცინავი ხარხარი რუსეთის ყველა კუთხეში ისმოდა.

ჩერნიშევსკიმ დიდი გავლენა მოახდინა რუსულ საზოგადოებაზე, როგორც მწერალმაც. მისი რომანი „რა ვაკეთოთ“ გადაიქცა მთელი მოაზროვნე რუსეთისათვის უსაყვარლეს წიგნად და რევოლუციური მოქმედების პროგრამად“ (ნიკოლაძე 1954: 246-248).

ქართველთა „ჩერნიშევსკობა“, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, იწყება „სოფრემენიკის“ (ჟურნალი „სოფრემენიკი“ – ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი; გამოდიოდა პეტერბურგში 1836-1866 წლებში. მისი დამაარსებელი და პირველი რედაქტორი იყო ა.ს. პუშკინი; 1838-1846 წლებში პლეტნევი; 1847-წლიდან კი ნეკრასოვი და პანაევი; 1854 წელს კი ჟურნალში თანამშრომლობა დაიწყო ჩერნიშევსკიმ, ხოლო 1856 წელს კი – დობროლიუბოვმა) „იდეურ გამგრძელებელ“ ჟურნალიდან – „საქართველოს მოამბე“, რასაც მოჰყვა ამ მიმდინარეობის სხვა გამოცემებიც; „დროება“ (1866-85), „კრებული“ (1871-73) და „მნათობი“ (1869-73).

ჩენიშვესკის „პოლიტიკური ხიბლით“ მონუსხულები იყვნენ 60-იანი წლების „მოწინავე ქართველები“ – კირილე ლორთქიფანიძე, გრიგოლ თარხან-მოურავი, ანტონ ფურცელაძე და სხვანი. აღარაფერი რომ ვთქვთ ილიასა და ნიკო ნიკოლაძეზე. ჩერნიშევსკით აღფრთოვანებას ამძაფრებდა მისი უშუალო დამოკიდებულება ახალგაზრდებთან, თუმცა იმავდროულად მამობრივი ზრუნვის ელემენტებიც გამოკრთოდა ამ ურთიერთობებში (საილუსტრაციოდ, თუნდაც ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვის მეგობრობა ანდა, ჩერნიშევსკის გავლენის ქვეშ მყოფი კავკასიელთა ჯგუფი... ამ მხრივ საკმაოდ საინტერესოა და მრავლისმთქმელია სამოციანელთა მოგონებები ჩერნიშევსკის შესახებ:

ნიკო ნიკოლაძე: „მე ჩაფლული ვიყავი მეორმოციანე წლების... ძველ წიგნებში, როცა ამხანაგებისაგან შევიტყვე, რომ ჩერნიშევსკის ოჯახიც გადმოვიდა პავლოვსკში სააგარაკოთ... ჩერნიშევსკის მეუღლე და მისი დაი, მეპატიჟებოდნენ დილის სეირნობაზე პავლოვსკის მშენიერ პარკში... როცა კი ჩერნიშევსკი ჩამოდიოდა პავლოვსკში, ცოლი აღარ შორდებოდა მას, მაშინ მეც უფრო ხშირად ვხვდებოდი ჩერნიშევსკის და უკეთ ვაკვირდებოდი ამ ადამიანს. მეტადრე მაშინ, როცა ოლგა სოკრატის ასულის თხოვნით დავბინავდი მათ აგარაკზე და დავდექი მეზონინში მის ძმასთან ერთად.

ჩერნიშევსკი იყო შუატანისა, ქერათმიანი, ოქროს სათვალეებით. დადიოდა ყოველთვის ძალიან სწრაფად, აჩქარებით დადიოდა. დიდიდან სადამომდე სულ მუშაობაში იყო გართული. ახლობლების სიტყვით, მან არავითარი გართობა არ იცოდა... იგი არა თუ არ სვამდა, არამედ თამბაქოსაც არ ეწეოდა. ცოლი და შვილები, საშა და მიშა, გაგიჟებით უყვარდა, პირდაპირ აღმერთებდა. თვით ოლგა სოკრატის ასული ზრუნავდა ჩერნიშევსკიზე... ის გვარწმუნებდა, რომ ჩერნიშევსკი არ არის ამქვეყნიური, არაფერი გაეგება ცხოვრებისა... (და კიდევ მას ყავდა ერთი ფეტიში – ხალხი, რახან ხალხში გადავარდა ჭეშმარიტების თესლი, შეუძლებელია მას არ დახვდეს იქ ნიადაგი... რამდენჯერ მინახავს ჩერნიშევსკი ამ თემაზე მოკამათე)... ამ იშვიათ წუთებში მას ჰქონდა შეხედულება ნამდვილი მოქადაგის, ფანატიკოსის“. ისევ ნიკოლაძე, ამჯერად 1873 წელს დაწერილი წერილი („სხვათა შორის“): „სად არიან დღეს ის გმირები, ვისი სიტყვები ჩვენ გონებას გვიხსნიდა. ვისი მაგალითი კაცად გვხდიდა, ვისი შრომა და ტანჯვა

გვაკეთიშობილებდა და გვამაღლებდა? „Одних уже нет, а те дале“: „ზოგი მოკვდა, ზოგი დაიკარგა, ზოგი კი“...

ი. ისარლიშვილი – ქართველ სტუდენტთა ერთ-ერთი წარმომადგენელი, ჩერნიშევსკის ოჯახთან დაახლოებული, წერდა: „ზოგიერთ ჩვენთაგანს დამოკიდებულება და გულდია მოპყრობა, რომელსაც ჩვენ ვხვდებოდით ჩერნიშევსკის ოჯახში, ძლიერ გვიტაცებდა სადამოებზე, რომელსაც ექსპრომტად აწყობდნენ ამ ოჯახში... თვით ჩერნიშევსკი იშვიათად გამოდიოდა ჩვენთან... ერთხელ, როგორც მახსოვს, ჩერნიშევსკები ჩემთან შემოვიდნენ მეოთხე სართულზე. ინიციატივა ყოველთვის ეკუთვნოდა ცოცხალს და მოქმედს ოღლა სოკრატის ასულს, რომელთანაც ჩვენ დავამყარეთ წმინდა ამხანაგური დამოკიდებულება. იმ კავკასიელთა რიცხვში, რომელნიც დადიოდნენ ჩერნიშევსკის ოჯახში მე მახსოვს ნ. ნიკოლაძე, გ. წერეთელი, ნ. ღოღობერიძე, ეჯუბოვი და სხვები“.

გ. თუმანიშვილიც ჩერნიშევსკით საერთო აღფრთოვანებას ამგვარად იხსენებს: „ნოვოროსიის უნივერსიტეტში ჩემს სტუდენტობის დროს, კავკასიელ სტუდენტებს ჰქონდათ თავისი ბიბლიოთეკა... ბიბლიოთეკაში იყო მხოლოდ ერთი პორტრეტი დიდი ჩარჩოებით ჩამოკიდებული კედელზე და ეს იყო ჩერნიშევსკის პორტრეტი... და ეს სრულიად არ იყო რაღაც გამონაკლისი მოვლენა. ის სავსებით ეგუებოდა იმ საერთო თავყვანისცემას, რომლითაც შემოსილი იყო ჩვენში ჩერნიშევსკის სახელი“.

მაგრამ ჩერნიშევსკის იდეებით ყველაზე მონუსხული და ამ იდეების ბოლომდე უზომოდ ერთგული დარჩა ნიკო ნიკოლაძე, რის გამო მას ზოგჯერ აკრიტიკებდნენ კიდეც. რასაც მოწმობს თუნდაც სერგეი მესხის ერთი წერილი (1873 წ.) – „...დობროლიუბოვის მონური მიბაძვის კვალი ამჩნევიაო“ (აქ იგულისხმება ჩერნიშევსკის ხაზიც, რომლის სახელი ხშირად ტაბუირებული იყო რიგი მიზეზების გამო...). თავად ნიკოლაძეც არ ახსენებდა ჩერნიშევსკის სახელს (ხშირ შემთხვევაში) თავის პუბლიკაციებში და მას ამგვარად მოიხსენიებდა: „პოლემიკურ მშვენიერებათა ავტორი“. ანდა – „ესთეტიკური დამოკიდებულების“ ავტორი... „დისერტაციის ავტორი“... „ახალი ტალანტი“ (რომელმაც ბელინსკი ჩაანაცვლა „სოვრემენიკში“...).

ნიკო ნიკოლაძე გადასახლებაში მყოფი ჩერნიშევსკის „პოლიტიკური მემკვიდრეობის“ გადარჩენას ცდილობდა. ამიტომაც იყო, რომ 1868 წელს მან ჟენევაში გამოსცა

ჩერნიშევსკის თხზულებათა პირველი ტომი და „რა ვაკეთოთ?“ წინასიტყვაობითა და უშუალო რედაქტირებით. „ნ. ნიკოლაძე განუწყვეტლად ზრუნავდა ნ.გ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლებაზე. 1882 წელს მას დაუკავშირდა საიდუმლო ორგანიზაციის „წმინდა რაზმის“ აგენტი... ნიკოლაძე შეეცადა დოკუმენტურად დაესაბუთებინა მისთვის ჩერნიშევსკის უდანაშაულობა (გადმოცემის თანახმად, ალექსანდრე III საიდუმლოდ უსმენდა ამ შეხვედრას). 1883 წელს ჩერნიშევსკი მართლაც განთავისუფლეს. ამ მოვლენას ნ. ნიკოლაძე გამოეხმაურა წერილით „ჩერნიშევსკის განთავისუფლება“ (გაგოიძე 1979: 29), რომელიც თბილისის გაზეთისათვის „ნოვოე ობოზრენიე“ დაწერა. მაგრამ მეფის ცენზურამ არ გაუშვა ეს სტატია. „ნ. ნიკოლაძე თავის სტატიაში მკითხველებს ამგვარად მიმართავდა: „მე უსაზღვროდ ბედნიერი ვარ... ნ. გ. ჩერნიშევსკის განთავისუფლებით. ნ. გ. ჩერნიშევსკის ბედი კოშმარად აწვა ყველას სინდისს, ვინც იცოდა მისი ხვედრი“... (ნიკოლაძე 1954: 265-267).

XIX საუკუნის „მოწინავე აზრის“ მსოფლმხედველობითი სპექტრი თითქმის მთლიანად დაპყრობილი ჰქონდა ჩერნიშევსკის პოლიტიკურ-ფილოსოფიურ კონცეფციებს. მის თხზულებებში ნათლად იკვეთებოდა ბელინსკის, როგორც მისი წინამორბედის ხელწერაც და ის „ნაპერწკალიც“, რომელიც ახალგაზრდული შემართებით დობროლიუბოვმა კიდევ უფრო მეტი „რევოლუციური გზებით“ აანთო. მაგრამ ნიკოლაძისთვის ჩერნიშევსკი ბოლომდე დარჩა მაინც „ისეთ ადამიანად, ისეთ ტალანტად, რომლის მსგავსი არც ერთ ქვეყანას არ წარმოუშვია“. ჩერნიშევსკის სახელი გადაჭდობილი იყო „ბობოქარი ბესარიონის“ სახელთან, რომელმაც ერთგვარად ნიადაგი მოუმზადა ჩერნიშევსკის დემოკრატიულ-რევოლუციურ იდეებს.

და საერთოდ, სწორედ **ბელინსკიდან** იწყება „დიდი ჰუმანური ამოცანებისა“ ანუ ლიბერალურ ღირებულებათა პერიოდი იმპერიის „მოწინავე საზოგადოებაში“. ეს ყოველივე კი, – ბელინსკის „მგზნებარე ტემპერამენტის“ გარეშე სრულიად წარმოუდგენელი იქნებოდა, რასაც მოწმობს კიდევ თავად ბელინსკისავე შემდეგი განმარტება: „...ჩემი ძალა არის არა ტალანტი, არამედ მგზნებარებაში, ჩემი ნატურის სუბიექტურ მხარეში...“ ამიტომაც, „ბობოქარი ბესარიონის“ (ანა ნიკოლაძისეული ქართული სახელდებით) წერილებში აღბეჭდილია დიდი აზრი, მძაფრი განცდა, მდიდარი სამყარო

გენიალური მოაზროვნისა... (რაც აისახა მის პირველივე წერილში – „ლიტერატურული ოცნებანი“, გამოქვეყნდა 1834 წელს ჟურნალში „Молва“... „კრიტიკოსის აზრით, ყოველივე ხალხის პოეზია ორგანულ ურთიერთობაშია მის ისტორიასთან და ლიტერატურა წარმოადგენს „ხალხის ცნობიერებას ისტორიულად გამოსატყვევ სიტყვიერ თხზულებებში“ (ნიკოლაძე 1954: 111).

არანაკლებ საინტერესო და საეტაპოა ბელინსკის მიერ „კრიტიკულად განზოგადებული“ გოგოლის ფენომენი (ნაშრომში – „რუსულ მოთხრობასა და ბ-ნ გოგოლის მოთხრობებზე“). უკვე ამ ლიტერატურულ წერილებში იკვეთება მისი, როგორც მოაზროვნის „მადიებელი სული“ თუ „კრიტიკული გენია“. და ისიც, რომ ძლიერი პიროვნული საწყისის გამო, ბელინსკის, როგორც არავის შეეძლო თავადვე გაეფანტა ის „იდეალისტური ბურუსი“, რაც ჰეგელის თეზისმა („ყოველი სინამდვილე გონიერია“) გამოიწვია მის 30-იანი წლების წერილებში. თუმცა აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ „კაცობრიობის გონებრივი განვითარების ისტორიაში იშვიათად შეხვდებით ჩადენილი შეცდომის ისეთი სიძლიერით და სისატიკით უარყოფას, როგორც ეს თავის დროებით იდეური დაბნეულობის მიმართ ჩაიდინა ბელინსკიმ“ (ნიკოლაძე 1954: 112). შინაგანი დილემის წინაშე აღმოჩენილი ბელინსკის ჩერნიშევსკისეულ შეფასება კი ამგვარი გახლდათ: „ბელინსკის თავისუფალი მგზნებარე ტემპერამენტი ვერ მოთავსდა ჰეგელის აბსოლუტური იდეალიზმის პროგრესტის სარეცელში და აუჯანყდა მას“. თავად ბელინსკის დაუნდობელი მხილება საკუთარი ქმედების მიმართ ერთმა პირადმა წერილმა (ვ. ბოტკინთან განდობა) ამ სახით შემოგვინახა; „გწვევლი ჩემს საზიზღარ მისწრაფებას საზიზღარ სინამდვილესთან შერიგებისას... გაუმარჯოს გონებას, გაიფანტოს წყვდიადი, როგორც ამბობდა დიდი პუშკინი“. ეს მეტად საინტერესო შტრიხია მისი სიმბოლური პიროვნების შესაქმნელად. ისევე, როგორც მისი ხედვა, – კაცობრიობის მარადიული უსასრულობის შეცნობის მცდელობა ანუ ისტორიულ კანონზომიერებათა დიალექტიკური წვდომა, რომლის ფილოსოფიურ ჭრილში ფორმულირება ასეა წარმოდგენილი; „კაცობრიობის განვითარებას არ აქვს დასასრული, და არასოდეს კაცობრიობა თავის თავს არ ეტყვის: შეჩერდი, საკმარისია, მეტი წინსვლა აღარ შეიძლება“. ბელინსკის, როგორც „რუსეთის გონებრივი მოძრაობის“, „უდიდესი

ავტორიტეტის“ ჯეროვანი შეფასებაა ჩერნიშევსკის წერილში – „გოგოლის პერიოდის ნარკვევები“, სადაც მან გამოკვეთა „პროგრესული აზრის“ განვითარების ერთგვარი „გზა“. „აქ პირველად ჩვენი სამშობლოს გონებრივმა ცხოვრებამ, – წერდა ჩერნიშევსკი, – წარმოშვა ადამიანები, რომლებიც მოდიოდნენ ევროპის მოაზროვნეებთან ერთად... იმ დროიდან, რაც ჩვენი გონებრივი მოძრაობის წარმომადგენლებმა დამოუკიდებლად გააკრიტიკეს ჰეგელის სისტემა, იგი უკვე არ ემორჩილებოდა აღარც ერთ უცხო ავტორიტეტს. ბელინსკი და მთავარი მისი თანამებრძოლები გახდნენ სრული დამოუკიდებელი გონებრივი მხრივ“. ამ დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი ფენომენი კი ბელინსკისათვის სწორედ მწერლობაშია საძიებელი და გამორჩეულ ავტორთა არსებობაში – ისეთები, როგორებიც იყვნენ პუშკინი – „რუსული ლიტერატურის მამათავარი“ და გოგოლი – „ზნეობრივი საწყისი რუსული საზოგადოებისა“. ამიტომაც, წერს ასეთ წერილს ბელინსკი გოგოლს; „თქვენ (იგულისხმება გოგოლი) ერთი გვეყავხართ ახლა ჩვენდა ჩემი ზნეობრივი არსებობა, ჩემი სიყვარული შემოქმედებისადმი მჭიდროდ არის დაკავშირებული თქვენ ხვედრთან. თქვენ რომ არ იყვეთ, – გამოვესალმებოდი ჩემი სამშობლოს მხატვრული ცხოვრების აწყობსა და მომავალს“. და მოხდა სრულიად წარმოუდგენელი რამ – „ამ რჩეულმა მწერალმა“ 1847 წელს რადიკალურად განსხვავებული სულისკვეთების ნაწარმოები გამოაქვეყნა – „მეგობრებთან მიმოწერის რჩეულ ადგილებს“, სადაც მთელი სიცხადით გამოიკვეთა „გოგოლის შინაგანი წინააღმდეგობით გამოწვეული სულიერი დრამა“. რაღა თქმა უნდა, ვინ თუ არა ბელინსკის უნდა გამოეხატა თავისი სამართლიანი აღშფოთება გოგოლის „შინაგანი მერყეობის“ გამო, რაც აისახა „სოვრემენიკში“ მოთავსებული რეცენზიით. ბელინსკის ამ პუბლიკაციას საშინელი აღშფოთებით შეხვდა თავად გოგოლი. „თანამედროვეთა გადმოცემით, სამი დღე სწერდა „ბობოქარი ბესარიონი“ თავის უკანასკნელ ანდერძს – „წერილი გოგოლისადმი“, რომელშიც მან შთაბერა თავისი რევოლუციური სულის მთელი ძალა“ (ნიკოლაძე 1954: 121).

და კიდევ ერთი, – ბელინსკი ამ წერილში გოგოლს ახსენებს სამშობლოს და ჭეშმარტების უზენაესობას. შესაბამისად წერდა, რომ „აქ საქმე ეხება არა თქვენს და ჩემს პირადობას, არამედ საგანს, რომელიც გაცილებით მაღლა დგას ჩემზე და თქვენზეც კი. აქ საქმე ეხება ჭეშმარიტებას, რუსულ საზოგადოებას,

რუსეთს“. სწორედ ამავე პერიოდისაა ბენისკის გამორჩეული სტატია – „1847 წლის რუსული ლიტერატურის მიმოხილვა“. ბელინსკი იყო ერთ-ერთი პირველი ვინც ჩამოაყალიბა ხელოვნებისა და ლიტერატურის სოციალური „კანონიკა“, რაც წარმოადგენდა მისი ცხოვრების ერთგვარ კრედოს; „სრულიად ვაღიარებთ რა, რომ ხელოვნება უწინარეს ყოვლისა ხელოვნებად უნდა დარჩეს... ჩვენს დროში ხელოვნება და ლიტერატურა მეტად, ვიდრე ოდესმე შეიქმნა საზოგადოების საკითხების ამსახველი“. ამასთანავე ბელინსკი იყო ერთ-ერთი პირველი, ვინც შეეცადა შეეცნო „რუსეთის პოეტური გენიის“ ფენომენი. ამის საილუსტრაციოდ მან განაზოგადა ლერმონტოვის არაორდინალური შემოქმედებითი სამყარო და არანაკლებ შეუცნობელი, – წინააღმდეგობათა თანკვეთით დამუხტული მისი პოეზიის დრამატიზმი.

ბელინსკისათვის მწერლობა და მწერლის „ცხოვრების ზნე“ წარმოადგენდა ფილოსოფიურ-ესთეტიკური წვდომის უმთავრეს ფენომენს და ისტორიულ-რეალისტური მიმართულების საფუძველს. მან არათუ რუსული ლიტერატურის საყოველთაო მნიშვნელობა დაასაბუთა (უპირველესად, მისი ეროვნულ ჭრილში მოქცევის ტენდენცია იკვეთება...), არამედ ბელინსკის სახელთან ასოცირდება „მებრძოლი კრიტიკის“ განვითარება. თავად ბელინსკისათვის სწორედ ღირსებასთან ასოცირდებოდა ლიტერატორობა. აკი წერდა კიდევ: „მე ლიტერატორი ვარ, ვამბობ ამას ავადმოყოფური და მასთან გახარებული და ამაყი რწმენით, რუსულ ლიტერატურას ეკუთვნის ჩემი სიცოცხლე“. თუმცა, როგორც ხდება ხოლმე, ეს სიცოცხლე საკმაოდ ადრე ჩაქრა – ბელინსკი 1848 წელს გარდაიცვალა 37 წლის ასაკში. და, დობროლიუბოვისა არ იყოს, ისიც მხოლოდ სიკვდილმა იხსნა საპყრობილისგან... ისე კი, მთელი ცხოვრება ცდილობდა თავად ერთგული დარჩენილიყო „გრძნობადი გონიერების“. ასევე მისთვის უმთავრესი იყო „სიყვარულის კანონი“ – უზენაესი ღირებულება, რომელიც ადამიანის ზნეობრივ ფორმირებას განაპირობებდა. თუმცა ისიც კარგად იცოდა, რომ „ეთიკის სამეფო ამჟვეყნისა არ იყო“. და ისღა დარჩენოდა „ცხოვრება საგმირო საქმეებისათვის გამოეყენებინა“...

თავისი მაღალი დანიშნულება – ადამიანის ღირსების დაცვა „მტკიცე, ღრმა, მგზნებარე და ურყევი რწმენით“ ბელინსკიმ ბოლომდე განახორციელა. რაც მთავარია, მისი „მოწინავე აზრი და მგზნებარე სულისკვეთება შეისისხლხორცა ქართულმა

მწერლობამ. თვითონ ბელინსკი საქართველოს თვლიდა რუსული პროეტური მუზის შთამაგონებლად“ (ნიკოლაძე 1954: 140). თავად, XIX საუკუნის 60-იანი წლების ქართული „მოწინავე საზოგადოებაც“ პოლიტიკური აზრის ერთგვარ ქრესტომათიად თვლიდა ბელინსკის ფილოსოფიურ-ესთეტიკურ ნააზრევს. განსაკუთრებით ილიას პუბლიცისტიკა იყო დაგაღებული ბელინსკის (ცნობისათვის, – ა. ნიკოლაძე, ბელინსკი და ქართული საზოგადოებრივი აზროვნება, წიგნში: ეტიუდები რუსული ლიტერატურის ისტორიიდან, 1954. ამ სტატიაში ავტორს საგულდაგულოდ აქვს შესწავლილი ბელინსკის ფენომენი ქართულ საზოგადოებაში) მსოფლმხედველობით. „ილია ჭავჭავაძის პირველსავე ლიტერატურულ წერილებში გარკვევით იყო გატარებული ბელინსკისეური შეხედულებანი მთელ რიგ ლიტერატურულ-საზოგადოებრივი ხასიათის საკითხებზე... რეალისტური ლიტერატურისა და ახალი საერთო სახალხო ეროვნული ენის პოზიციებიდან ებრძოდა ილია ჭავჭავაძე ძველ თაობას... „მამებისადმი“ მიმმართულ ერთ-ერთ საპასუხო სტატიას (პასუხი – ვუძღვნი თ.აღ. ვახტანგის ძეს ჭ.-ორბელიანს და იმ პირთა, ვინც ყურადღებას აღირსებს ამ სტატიას) ილია წინ უმძღვარებს ბელინსკის ვრცელ ციტატას... „მამები“ გააფთრებით იცავდნენ ძველ პოზიციებს და „ცისკრის“ ფურცლებიდან „ბელინსკობას“ უკიჟინებდნენ ილია ჭავჭავაძეს... ილია ხშირად ეყრდნობოდა ბელინსკის არა მარტო თეორიულ-ესთეტიკურ პრინციპებს, არამედ იყენებს „ბობოქარი ბესარიონის“ დიდი ლიტერატურული ბრძოლის გამოცდილებას „მამებთან“ პაექრობაში, კონკრეტული ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების გაშუქებისას... აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ილია ჭავჭავაძე არ აცდენია ბელინსკის პროგრესული სოციალურ-პოლიტიკური მსოფლმხედველობის გავლენას... ის შემდეგშიაც თავის „ივერიის“ ფურცლებზე არაერთხელ იხსენიებს ბელინსკის სახელს. 1891 წელს იგი „ივერიაში“ აქვეყნებს ბელინსკის წერილებს გერცენისადმი. ილია ჭავჭავაძესთან ერთად ბელინსკის სახელს სიყვარულით ეპყრობა აკაკი წერეთელი... პოეტი ბელინსკის უწოდებდა „შესანიშნავ კრიტიკოსს“ და ნატრობდა, რომ მის სამშობლოსაც მოვლინებოდა ბელინსკისეური გენია... დიდი ქართველი მოაზროვნე და კრიტიკოსი ნიკო ნიკოლაძე ბელინსკიში ხედავდა რუსი ხალხის არა მხოლოდ გონებრივ სიძლიერეს, არამედ მის მორალურ სისპეტაკესაც... ერთ თავის წერილში (ნიკოლაძე)

ასეთ საკითხს სვამს: „რისთვის არის ყოველი ჩვენთაგანისათვის ასე სიმპატიური, ასეთი ძვირფასი ბელინსკის ხსოვნა?... სრულიად უბრალოდ აიხსნება ეს, – ასაბუთებს ნ. ნიკოლაძე, – ხალხის ხსოვნაში მწერლები იჭრებიან არა მარტო იმდენათ იმით, თუ რა შეიტანეს ახალი მის ცნობიერებაში... რით გააუმჯობესეს მათ (ხალხის) ხვედრი, ზნეობა და შეხედულებანი“... ბელინსკის, როგორც ცნობილ რევოლუციურ-დემოკრატიულ მოაზროვნეს, ასახელებს გამოჩენილი ქართველი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი... 1882 წლის „იმედის“ ფურცლებზე ჩვენ ხშირად გვხვდება ბელინსკის სახელი (ანტონ ფურცელაძის წერილში „რამდენიმე სიტყვა“ – „იმედი“, 1882 წ., № 2). ამ ჟურნალში განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს სტეფანე ჭრელაშვილის წერილი, რომელშიც მოცემულია ორი რუსეთის იდეა... 1898 წელს ჟურნალ „მოამბეში“ გამოქვეყნდა ქართველი კრიტიკოსის ხომელელის (რომანოზ ფანცხავა) სტატია ბელინსკის შესახებ, დიდი რუსი მოაზროვნის გარდაცვალებიდან 50 წლის შესრულებასთან დაკავშირებით...“ (ნიკოლაძე 1954: 126-136).

ამ საკმაოდ ვრცელი ციტატიდანაც ნათლად იკვეთება „ბოლოქარი ბესარიონის“ პოლიტიკურ-ფილოსოფიურ კონცეფციათა „გონიერი კვალი“ ლიბერალური სულისკვეთებით გამსჭვალულ ქართველ მოღვაწეთა პუბლიკაციებში.

თუმცა აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ თავისი მსოფლმხედველობის მიუხედავად, ბელინსკი რჩებოდა იმგვარ რუს მოაზროვნე და დემოკრატად, რომელსაც სწამდა, რომ „ევროპის ცხოვრების სასწორზე დადებდა რუსულ აზრს“. ბელინსკისათვის რუსი ხალხი იყო „გენიალური ბავშვი“, რომელიც მომავალში, დაახლოებით 100 წლის შემდეგ (1840 წელს იწინასწარმეტყველა რუსეთის სახელმწიფოს „როლი“ ევროპულ ოჯახში) უნდა ეხილა „განათლებული მსოფლიოს სათავეში“.

რუს რევოლუციონურ-დემოკრატთა შორის სრულიად განსხვავებული აღმოჩნდა **გერცენი**, რომელმაც თავისი პოლიტიკური აზროვნება, თავდაპირველად, ზემოდასახელებულ მოღვაწეთა მსგავსად წარმართა. თუმცა მოგვიანებით, – მას აღმოაჩნდა საკმარისი ძალა, რომ განეცადა სრული „იდეოლოგიური ტრანსფორმაცია“; გერცენმა საშინელი დარტყმა მიიღო, როცა გააცნობიერა, რომ რევოლუციათა აღმოსაღმარებელი „პოლიტიკური მიზანმიმართულება“

აბსოლუტურად განსხვავებულია უკვე შემდგარი რევოლუციის ძალმომრეობისაგან. ამიტომაც წერდა გენცენი: „იენისის (გულისხმობდა საფრანგეთის 1848 წლის რევოლუციას) სისხლი შევიდა ჩემს ტვინსა და ნერვებში და მას შემდეგ ჩემში აღეზარდე ზიზი სისხლისადმი, თუ იგი იღვრება უკიდურესი აუცილებლობის გარეშე...“ სწორედ ამ გარემოებამ განაპირობა რუსეთის პოლიტიკურ აზროვნებაში „ნაჯახისა“ და „ცოცხის“ ტაქტიკის ურთიერთდაპირისპირების წარმოშობა. ბუნებრივია, – „ნაჯახის გზა“ გულისხმობდა ძლიერი აგრესიით საზოგადოებრივი წყობილების მყისიერ ცვლილებას, რაც შეეხება „ცოცხს“ ის მხოლოდ მშვიდად და უსაფრთხოდ აპირებდა საზოგადოების „პოლიტიკურ დასუფთავებას“. არსებული რადიკალიზმის, უკიდურესი აგრესიის, გარკვეული ბრალდებების (ყველაზე მძაფრი და მამხილებელი იყო ჩერნიშევსკის მხრიდან) საპასუხოდ გერცენი წერდა: „ნაჯახისაკენ... ჩვენ არ მოუწოდებთ მანამდე, სანამ დაგვრჩენია თუ გინდ ერთი გონივრული იმედი უნაჯახოდ საკითხის გადაჭრისა“...

არადა, რუსული რევოლუციურ-დემოკრატიული მოძრაობა არ ცნობდა ამგვარ „ჰუმანურ წიაღსელებს“, მას ერთგვარ სისუსტედ და უკანდახევად მიიჩნევდა, ისევე როგორც თავად ლიბერალიზმს, რაც ჩერნიშევსკის მხრიდან დაუნდობელი კრიტიკის საგნად იქცა: „ლიბერალიზმი შეიძლება მიმზიდველად გადაიქცეს იმ ადამიანებისათვის, რომელიც უზრუნველყოფილია მატერიალურად. თავისუფლება – ძლიერ სასიამოვნო რამ არის; მაგრამ ლიბერალიზმს თავისუფლება ძლიერ ვიწროდ, წმინდა ფორმალურად ესმის... ლიბერალები თითქმის ყველგან მტრები არიან დემოკრატებისა და არასოდეს არ არიან რადიკალები. მათ სურთ პოლიტიკური თავისუფლება“. თუმცა 60-იანი წლებისათვის „რევოლუციურ სიტუაციაში გერცენი, თავის მეგობარ ოგარიოვთან (ოგარიოვი – ნიკოლო ოგარიოვს გერცენთან აკავშირებდა ხანგრძლივი მეგობრობა და თანამოაზროვნეობა და ერთად დააარსეს „კოლოკოლი“) ერთად (კვლავ) რევოლუციურ-დემოკრატიული დროშის ქვეშ დადგა და ჩერნიშევსკის იდეური თანამებრძოლი შეიქმნა, მაგრამ ვიდრე ამ პოზიციამდე მივიდოდა, მან სულიერ ძიებათა წინააღმდეგობებით აღსავსე გზა განვლო“ (ნიკოლაძე 1961: 236).

გზა, რომელიც სამშობლოდან შორს მყოფი გერცენისათვის (ის 1847 წლიდან მოყოლებული ემიგრანტულ ცხოვრებას

ეწოდა) გაუსაძლისიც იყო, მაგრამ ამასთანავე, თავისი ქვეყნისათვის „პოლიტიკური მსაჯულის“ ამპლუაში მოვლენის საშუალებასაც იძლეოდა. ალბათ სწორედ ამან განაპრობა მისი კლასიკური ნაწარმოების შექმნა („Былое и думы“, 1851 წელი) – „რუსეთში რევოლუციური იდეების განვითარების შესახებ“. გერცენის მოღვაწეობის „ემიგრანტული ტრაექტორია“ კი ამგვარია:

1847-1852 წლები – პარიზი;

1852 წლიდან ლონდონი;

1852-1868 წლები – „თავისუფალი რუსული ტიპოგრაფიის“

შექმნისა და ევოლუციის პერიოდი;

1855-62 და 1869 წწ. – ალმანახი „Полярная звезда“;

1857-68 წლები – პოლიტიკური გაზეთ „Колокол“;

სწორედ გერცენის ევროპული პერიოდი აღმოჩნდა ქართული ლიბერალიზმისთვის მნიშვნელოვანი, რაც აისახა კიდევ ნიკო ნიკოლაძის „კოლოკოლის“ რედაქციაში „ახლო თანამშრომლად მიწვევაში“. თავად გერცენი კი ნიკო ნიკოლაძის გაცნობას (1865 წელი) შემდეგი სიტყვებით გვისურათებს: „მე თქვენთან მოვედი, რათა გთხოვთ მომცეთ რჩევა, მითხრა მე ერთმა ჭაბუკმა ქართველმა, რომელიც გარეგნულად ახალგაზრდა ვეფხვს ჩამოგავდა... „1865 წლის 11 აპრილით დათარიღებულ ბარათში გერცენი სწერს ოგარიოვს ნიკო ნიკოლაძესთან შემთხვევით შეხვედრის შესახებ. შემდეგ წერილში კი... რომ ნიკო ნიკოლაძის ბინა პარიზში დიდხანს ეძია, მაგრამ ვერ მიაკვლია, რადგან მისამართი ზუსტად არ იცოდა. მომდევნო ბარათში გერცენი თავის ადრესატს აცნობებს, რომ მან ნიკოლაძე მონახა და დაუნიშნა შეხვედრის დრო. მეტად საყურადღებოა გერცენის წერილი ოგარიოვისადმი, – „ნიკოლაძე ჩემთანაა“... და გერცენი ქებას ასხამს ნიკო ნიკოლაძის წერილს „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“, რომელიც 1865 წელს „კოლოკოლის“ ფურცლებზე დაიბეჭდა რიონელის ფსევდონიმით. „ქართული წერილი ძალიან კარგია“ – წერს გერცენი... ირკვევა, რომ ნიკოლაძის მრავალი სტატია „კოლოკოლში“ ჩვენთვის ჯერ უცნობი ფსევდონიმით ან უსახელოდაა დაბეჭდილი...“ (ნიკოლაძე 1961: 240-241). მაგრამ სულ მალე, კერძოდ კი 1865 წლის 25 მაისს „კოლოკოლში“ გამოქვეყნებულმა გერცენის წერილმა – „იმპერატორ ალექსანდრე მეორისადმი“, დაძაბა ურთიერთობა ნიკო ნიკოლაძესთან, რადგან ის „თვლიდა ამ წერილს გერცენის დიდ შეცდომად, რევოლუციური პრინციპულობის ერთგვარ

ღალატად, გამოჩენილი რევოლუციონერის ლიბერალური ილუზიის ნაყოფად“ (აბზიანიძე 1959: 282). ამ „განხეთქილებისა“ თუ „პოლიტიკური დისკუსიის“ გამოძახილი, ფაქტიურად თავის სიმძაფრეს ნიკოლაძისთვის არ კარგავს შემდგომაც; რისი დასტურიცაა თუნდაც მისი ეს წერილი („საუქმო საკითხავი“, 1889 წ.) „ორმოცი, ორმოცდაათი და სამოციანი წლების რუსული ლიტერატურის მრავალი სახელოვანი მოღვაწე, მართლაც და ცხოვრებაში ნამდვილად სულაც არ იყო ისეთი, როგორითაც მათ წარმოდგენას მიეჩნია საზოგადოება, ზოგიერთი მათგანი, მხოლოდ ი.ს. ტურგენევი, ფ.მ. დოსტოევსკი, ნ.პ. ოგარიევი, ა.ი. გერცენი და სხვანი, ვიწრო ავადმყოფური თავმოყვარეობის ადამიანები იყვნენ... საერთო საქმის არსებითი ინტერესები ყოველ ნაბიჯზე მსხვერპლად მიჰქონდათ თავისი პირადი, წვრილმანი გაღიზიანებისა, ქარაფშუტობისა და თვით ბაქიანობის წინაშე“.

ანდა, თუ ისევ ნიკოლაძის 1865 წლის პუბლიკაციებიდან მოვიხიშობთ ამონარიდებს; წერილი ოგარევს, 1865 წლის 12 ივნისი – გერცენის „წერილზე“; „მე ვწერდი, რომ, ნუთუ იგი ჯერ კიდევ ვერ განიხიბლა მის უდიდებულესობაში (იგულისხმება იმპერატორ ალექსანდრე მეორისადმი პათეტიკა – ქ.ე). მე ვაყენებდი ასე საკითხს და ოდნავადაც არ ვეჭვობდი გერცენის ასეთ სიბრყივეზე“.

იმავე წლის 22 ივლისს ისევ – წერილი ოგარევს: „მე არ ვიცი როგორ ჩამოვართვა ხელი ბატონ გერცენს მისი ახალი „წერილების“ გამო“. მაგრამ, ზემოდასახელებული „განხეთქილების“ მიუხედავად, „ნიკო ნიკოლაძე (მაინც) ფართო პროპაგანდას უწევდა საქართველოში გერცენის მატერიალისტურ ფილოსოფიას და მიაჩნდა იგი მძლავრ იარაღად მისტიციზმისა და ფილოსოფიური რეაქციის წინააღმდეგ საბრძოლველად“ (ნიკოლაძე 1961: 245). არა მარტო ნიკო ნიკოლაძე იყო გერცენის ფილოსოფიური შეხედულებით მონუსხული, არამედ გიორგი წერეთელიც, რომელიც „გერცენის მსგავსად, ოცნებობდა ისეთ საზოგადოებრივ წყობილებაზე, სადაც ადამიანის ნიჭს და ძალას თავისუფალი განვითარების ასპარეზი მიეცემოდა“ (ნიკოლაძე 1961: 246). მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ იყო რაღაც მისტიკური, როცა „დეკაბრისტების მემკვიდრე გერცენს პირველი ქართველი ფილოსოფოსი, რომელიც პირადად გაეცნო იყო სოლომონ დოდაშვილი. ისინი ერთმანეთს შეხვდნენ ქ. ვიატკაში, სადაც ორივე გადასახლებული იყო 30-იან წლებში... გერცენს

ქართველი მოღვაწეები იდეურად დაუკავშირდნენ 60-იან წლებში. მაგრამ ქართველი მესამოციანელები, როგორც ჩანს, გერცენის სახელს ჯერ კიდევ მოწაფეობის სკამიდან იცნობდნენ, როგორც აკაკი წერეთლის „ჩემი თავგადასავლიდან“ ვგებულობთ“... (ნიკოლაძე 1961: 239-240).

აღბათ ეს განაპირობა იმანაც, რომ ჩვენი ეთნოფსიქოლოგიისათვის გაცილებით მარტივი აღსაქმელი იყო სამყაროს შეცნობის „პოეტურ-ფილოსოფიური“ მოდელი, რაც ბუნებრივად ერწყმოდა გერცენის ფილოსოფიურ კონცეფციებს; მისი აზრით, „ადამიანები უფრო მეტად არიან პოეტები და მხატვრები, ვიდრე ფიქრობენ“, ანდა ის, რომ „ბუნების გაჩერება არ შეიძლება, იგი პროცესია, დინებაა, მოძრაობაა“, რომელშიც თანაჩართულობა მხოლოდ „ცივილურ ადამიანს“ შეუძლია. ამგვარად სახელდებულია ადამიანი, რომელიც სოციალურად დაცული საზოგადოების წევრია და შესწევს უნარი ხელი შეუწყოს კულტურის ფენომენის ინტეგრირებას ცხოვრებაში.

ამიტომაც, გერცენის შემოქმედებითი ბიოგრაფია საოცრად მდიდარია ჟანრობრივადაც; 30-იან წლებში იგი ქმნის ძირითადად მემუარული ხასიათის ნაწარმოებებს, რომანტიკული აღუზიებით. ამგვარია შემდეგი ნარკვევები; „პირველი შეხვედრა“ და „მეორე შეხვედრა“. ხოლო „ახალგაზრდა კაცის ნაწერებში“ უკვე ერთგვარი ტრანსფორმაციას განიცდის ავტორი თავისი მკვეთრად რეალისტური „აქცენტებით“.

40-იანი წლები კი „მამხილებელი ნარატივითაა“ გამორჩეული, ამ პერიოდში დაიწერა მისი ქრესტომათიული რომანი „ვინ არის დამნაშავე“; ასევე „ქურდი კაჭკაჭი“ და „ექიმი კრუპოვი“. რაც მთავარია, სწორედ ამ მხატვრულ-პოლიტიკურ ნაწარმოებში პოულობს ის თავის, სრულიად განსხვავებულ, ხელწერას, – ახდენს რა პუბლიცისტიკაში მხატვრული დიაპაზონის ინტეგრირებას. მაგრამ ყველაზე გამორჩეული მაინც მისი „ნამყო და ნააზრევია“. ნაწარმოები, რომელიც თექვსმეტი წლის მანძილზე იქმნებოდა და სადაც რუსეთისა თუ ევროპის „ცხოვრებაა“ მიმოხილული, – შესატყვისი „მემუარული ილუსტრაციებით“. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „მის მატერიალისტურ ფილოსოფიას საქართველოში ჰყავდა არა მხოლოდ იდეური თანამოაზრეები, არამედ, აგრეთვე, მოწინააღმდეგეებიც. ისინი ეკუთვნოდნენ „მამათა“ კონსერვატიულ ბანაკს... ძველი თაობის მეთაური გრიგოლ ორბელიანი ირონიით წერდა: „მაგონდება მე, თუ რა ძლიერ

დელავდა ჩვენი სატახტო ქალაქი გერცენის მომხიბლავი დილაექტით, მაგრამ, როცა „მოსკოვის უწყებანი“ აღაპარაკდა, – „კოლოკოლმა“ ხმა ჩაიწყვიტა, მოჯადოებაც გაჰქრა“ (ნიკოლაძე 1961: 247).

ეს საზოგადოების იმ ნაწილისათვის, რომელთაც ლიბერალური კონცეფციები აფრთხობდა და თავისუფლება სრული ანარქიის ნიშანსეგად მიაჩნდა. ამის მიუხედავად, გერცენის სახელის მითოლოგიზაცია ქართულ პუბლიცისტიკაში აქტიურად გრძელდებოდა; „ჯერ კიდევ 1869 წლის 13 მარტს გაზეთი „დროება“ იუწყებოდა, რომ თითქოს გერცენს გადაწყვეტილება მიეღო სამშობლოში დაბრუნების შესახებ, ხოლო ამავე წლის 17 აპრილს იგივე გაზეთი თავის აღრინდელ ცნობას უარყოფდა... გერცენი ორივე შემთხვევაში მოხსენებული იყო მხოლოდ როგორც „რუსი ემიგრანტი“. 1870 წელს ჟურნალი „კრებული“ აქვეყნებს გერცენის მოთხრობას „ექიმი კრუპოვი“, მაგრამ ცენზურის თვალის ასახვევად არ მოიხსენიებს ავტორსაც და სათაურსაც უცვლის. გადის დრო და 1901 წელს ჟურნალი „კვალი“ თავისი მეოცე ნომრის პირველ გვერდზე ათავსებს ა.ი. გერცენის პორტრეტს... 1912 წელს კი ქართული გაზეთები და ჟურნალები გამოეხმაურნენ გერცენის დაბადების 100 წლისთავს. „სახალხო გაზეთმა“ აღნიშნულ თარიღს მიუძღვნა დიდად შთამბეჭდავი სტატია („რაჭველის“ ფსევდონიმით) სათაურით – „ჩაგრულთა მოსარჩლე“. იმავე თარიღთან დაკავშირებით ცალკე წერილებად გამოქვეყნდა გაზეთ „შრომის“ რვა ნომერში გერცენისადმი მიძღვნილი ვრცელი სტატია. საიუბილეო თარიღს გამოეხმაურა აგრეთვე ჟურნალი „კოლხიდა“. ქება-დიდებით მოიხსენია გერცენი ჟურნალმა „განათლებაში“. აქ ჩვენ ვკითხულობთ: „იშვიათად მოიპოვება... ისეთი მტკიცე და შეურყვნელი მებრძოლი საკაცობრიო იდეალებისათვის, ისეთი უმწიკვლო, ბროლივით სუფთა ადამიანი, როგორიც იყო ა.ი. გერცენი“ (ღუდუშაური 1962: 27-28).

გერცენი იყო XIX საუკუნის იმგვარი მოაზროვნე (აქ გასათვალისწინებელია მისი გენეტიკური ხაზიც – დედამისი იყო გერმანელი, ლუიზა ჰააგი, მამა – რუსი დიდგვაროვანი ალექსანდრე იაკოვლევი; „გერცენი“ – ანუ „გულის შვილი“, მამისგან ბოძებული სახელდებაა და ვინმე, უთუოდ გაიფიქრებს, რომ ამ ონომასტიკამ განსაზღვრა მისი „პოლიტიკური გულისხმიერებაც“), რომლის პოლიტიკური სულისკვეთება

გამოაწროთ „პესტელისა და მისი ამხანაგების სიკვდილით დასჯამ, რამაც საბოლოოდ შეწყვიტა მისი ბავშვური სულის ძილი“...

XIX საუკუნის ქართულ სამოციანელთა პირველი „იდეოლოგიური ბიძგი“ სწორედ ზემოდასახელებულ რუს რევოლუციონერ-დემოკრატთა ნააზრევი იყო, რამაც ისინი იხსნა „ეროვნული ინფანტილიზმისგან“. შესაბამისად, ნიადაგი მომზადდა ჩვენში ევროპული ლიბერალიზმის ინტეგრირებისათვის და უკვე „მოწინავე ქართველებმა“ შეძლეს იმ „სადი მარცვლის“ შეთვისება, რომელ ნიადაგზეც მომავალში აღმოცენდა ქართული ლიბერალური მსოფლმხედველობა.

დაბოლოს, – სიმბოლური პიროვნებანი ერთგვარ „პოლიტიკურ მედიუმებად“ გვევლინებიან ამა თუ იმ ისტორიულ ველში და მათი ერთობ რომანტიკული ან მითოლოგიური არსებობა კონკრეტული ერისათვის „ისტორიული ნებელობის“ კელავ აღმოცენების მძაფრ სურვილს განაპირობებს...

ამასთანავე, სიმბოლური პიროვნებანი, თავის დამოუკიდებელ სიმბოლურ ისტორიებსაც ქმნიან ნებისმიერი ერისათვის (მხოლოდ სრულიად განსხვავებული ინტერპრეტაციებით...), როგორც ეს იყო XIX საუკუნის საქართველოს ცნობიერ ცხოვრებაში.

დამოწმებანი:

აბზიანიძე 1959: აბზიანიძე გ. ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული აზროვნების ისტორიიდან. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1959.

ბელინსკი 1948: ბელინსკი ბ. რჩეული თხზულება. თბ.: „სახელგამი“, 1948.

ბელინსკი 1954: Белинский Б. Избранное. М.: "Московский рабочий", 1954.

ბიწაძე 1964: ბიწაძე შ. ნ. დობროლიუბოვის ეთიკური შესედეულებანი. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1964.

გაგოიძე 1979: გაგოიძე ვ. ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი და XIX საუკუნის ქართველი სამოციანელები. თბ.: „ცოდნა“, 1979.

გარიბალდი 1966: Гарибальди Дж. Мемуары. М.: "Наука", 1966.

გერცენი 1953: გერცენი ა. ფილოსოფიური თხზულებანი. ტ. I. თბ.: „სახელგამი“, 1953.

გერცენი 1987: Герцен А. Избранные сочинения. М.: "Художественная литература", 1987.

გომართელი 1905: გომართელი ი. ჯუზეპე გარიბალდი. წიგნი პირველი ტფილისი: „სხივის“ ამხანაგობის გამოცემა, 1905.

დობროლიუბოვი 1986: Добролюбов Н. Избранное. М.: "Искусство", 1986.

ვიზენი 1964: Визен Л. Хосе Марти. М.: "Молодая Гвардия", 1964.

იმერლიშვილი 1995: იმერლიშვილი ვ. ქართულ-უნგრული კულტურულ-ლიტერატურული ურთიერთობანი XVII-XX საუკუნეში. თბ.: „მეცნიერება“, 1995.

კიროვა 1981: Кирова К. Э. Жизнь Джузеппе Мадзини. М.: "Наука", 1981.

ლიბერალიზმის საფუძვლები: www.nesgeorgia.org

მესხი 1962: მესხი ს. I ტომი (1868-1874). თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1962.

მოსკოვიჩი 1996: Москович С. Век толп. Москва: "Центр психологии и психотерапии", 1996.

ნიკოლაძე 1954: ნიკოლაძე ა. ეტიუდები რუსული ლიტერატურის ისტორიიდან. თბ.: „სახელგამი“, 1954.

ნიკოლაძე 1961: ნიკოლაძე ა. რუსი კლასიკოსები და ქართული კულტურა. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1961.

ნიკოლაძე 1962: ნიკოლაძე ნ. თხზულებანი. I. თბ.: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1962.

ნიკოლაძე 1963: ნიკოლაძე ნ. თხზულებანი. III (1872-1973). თბ.: „ცოდნა“, 1963.

ნიკოლაძე 1964: ნიკოლაძე ნ. თხზულებანი. IV. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1964.

ნიკოლაძე 1984: ნიკოლაძე ნ. მოგონებები, თბ., თსუ-ს გამომცემლობა, 1984.

ფეკეტე 1978: Фекете Ш. Лайош Кошут. М.: "Детская литература", 1978.

ღუდუშაური 1962: ღუდუშაური პ. გერცენი და ქართული საზოგადოება. თბ.: საქართველოს სსრ პოლიტიკურ და მეცნიერული ცოდნის გამავრცელებელი საზოგადოება, 1962.

ჩერნიშევსკი 1954: ჩერნიშევსკი ნ. რჩეული თხზულება. თბ.: „სახელგამი“, 1954.

ჩენიშევსკი 1978: Чернышевский Н. Избранные произведения. В трёх томах. Л.: "Художественная литература", 1978.

ჭავჭავაძე 1991: ჭავჭავაძე ი. თხზულებანი. ტ. V. კრიტიკა. თბ.: „მეცნიერება“, 1991.

ხუნდაძე 1929: ხუნდაძე ს. ნ.გ. ჩენიშევსკი. ცხოვრება, მოღვაწეობა, აზროვნება. ტფილისი: „სახელგამო“, 1929.

ხუციშვილი 1982: ხუციშვილი ს. ქართული გარიბალდიანა. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 16.VII. თბ.: 1982.

ჰეივუდი 2004: ჰეივუდი ე. პოლიტიკური იდეოლოგიები. თბ.: „ლოგოსი“, 2004.

ზნეობრივი დისკურსი

„ის ჰუმანური საწყისი, რომლის სახელითაც
კაცობრიობამ მოითხოვა სასჯელთა რიცხვიდან
სიკვდილით დასჯის გამორიცხვა... აღიარებულ
უნდა იქნას ადამიანთა ურთიერთობათა
ზნეობრივი სრულყოფის სფეროში კაცობრიობის
პროგრესის საუკეთესო მონაპოვრად...“
ილია

წინათქმა

ეთნოფსიქოლოგია თუ ეთნოკულტურა წარმოუდგენელია
ეთნოზნეობის გარეშე, რომელიც სახელმწიფოებრივი
ცნობიერების ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს. არადა,
სამეფოგაუქმებულ სამეფო კარზე ორიენტირებული ერისათვის
სახელმწიფოს ცნება XIX საუკუნეში (1801 წლის ანექსიიდან
მოყოლებული...) ერთობ ამორფული გახლდათ. „მამულისა
ჩვეულებისაებრ სვლას“ გადაჩვეული ქართველობა ევროპულ
ფასეულობებს დაეწაფა ხარბად, – ხშირ შემთხვევაში „რუსული
სარკმლიდან“.

ეთნოზნეობის სახეცვლილება ყველაზე მეტად დანაშაულის
„იმპერიალისტურ მსჯავრში“ გამოიხატა – ადამიანური
ფენომენის სრული უგულველყოფით...

ისტორიულად – ქართლს ცხოვრების მანძილზე ქართველი
ერი, თავისი ნებით, არასოდეს არ აწყობდა სიკვდილით დასჯის
მასობრივ სანახაობას, რადგან ეთნოზნეობა ერის „მამხილებელ
გონებად“ ჰქონდა მიჩნეული.

სულიერი ტვირთი (ილია ჭავჭავაძის „სარჩობელაზედ“)

სულიერი ტვირთი თვითშეცნობისა თუ თვითშეფასების გარდაუვალი ნებაა. – ბეწვის ხიდზე სიარულია და უპასუხოდ დარჩენილი ის კითხვაა, ერთობ უჩინარი, ადამიანის სულში რომ იჩენს თავს... ამგვარმა სულიერმა გზააბნეულობამ დაისადგურა ილიასეულ „დროულ“ პეტრეში და უმოწყალოდ ჩაკარგა ორი დღის „ბიბლიურ ლაბირინთში“.

ილია ჭავჭავაძის „სარჩობელაზედ“ სახისმეტყველებითი ელემენტებით გაჯერებული მოთხრობაა, რომელსაც ბიბლიური სიმბოლიკის მხატვრულ აზროვნებაში გამოსახვისა და იმავდროულად, ფილოსოფიური განზოგადების ზედმიწევნით დახვეწილი ფორმა აქვს. ამ ჭრილში მოცემულია წუთისოფლის განსახოვნება ორ, თითქოსდა, დაუსრულებელ პერიოდში და სწორედ აქ ხდება ორი ძმის „ქმედება“. აქ ეს ორი დღე არა ასტრონომიული თანმიმდევრობითაა ჩანაცვლებული, რადგანაც არსებობს ამ ორ დღეს შორის არაფრის შემცველი სიცარიელე – მთელი ოთხი წელი: და, რაღა თქმა უნდა, ამ შუალედური სიცარიელით, ავტორი გვაძლავს მეორე დღის გარდაუვალი დადგომისთვის.

ახლა დაეუბრუნდეთ პირველ დღეს... სწორედ პირველსავე დღეს ჩნდება ორი ძმა; უფროსი (ბეჟანი) – რომლის „ჩქარ-ჩქარი თვალთა ხამხამი ცხადად ამბობდა, რომ ამ კაცის კანში რაღაც უფხო გული იყო დამარხული“, უმცროსი ძმა კი – „წარბშეკრული და გულდახურული, თითქო რაღაცას ითმენსო და თავისთვის ძალას ატანს, შინაგანი ამღვრეულობა არავის ამცნოსო“ (ჭავჭავაძე 1988: 224).

მოთხრობაში „სარჩობელაზედ“ ძმები, ნაწილობრივ, ბიბლიური სიმბოლიკით არიან წარმოდგენილნი. კერძოდ, აქ აღინიშნება „აბელ-კაენის“ სიმბოლური ფენომენი, რაც გამოიხატება უფროსი ძმის მიერ უმცროსი ძმის სულიერ მოკვდინებაში, რომელიც საოცარი სიცხადითაა გადმოცემული; ხოლო უფროსი ძმის (ბეჟანის) ჩამოხრჩობის შემდეგ უკვე

უმცროსი ძმის განწირულობაც თვალში საცემია, რადგანაც მის გულში „ჩასახული ტკბილი ნაღველი“ საბოლოოდ ქრება. ეს „ტკბილი ნაღველი“ პეტრეს გულისხმიერებითაა ჩასახული მის გულში, რომელმაც ღამის დაიმორჩილა უმცროსი ძმა და რომელიც მის გულში ისე გაღვივდა, როგორც ნაცრის ქვეშ შენახული ნაღვერდალი.

ამ ჩასახულ იმედს იღია ტკბილადაც მოიხსენიებს და, იმავდროულად, ნაღვლიანი ელფერიტაც გვაწვდის, რადგანაც უმცროსი ძმის ცხოვრებაში მხოლოდ ძლიერ მოგვიანებით ჩნდება ერთადერთი გულთბილი და გულისხმიერი ადამიანი, ისეთი როგორიც იყო პეტრე. რაც შეეხება მის პიროვნულ პორტრეტს, მხოლოდ სახისმეტყველებითი ქარგითაა აჭრილი და სამი ძირითადი სიმბოლური

მახასიათებლითაა მოწოდებული. პეტრეს სახის ეს სიმბოლური ატრიბუტებია: „დროულობა“, „ღვინოსთან წილნაყარობა“ ანუ ქალაქის დუქნების ღვინით მომარაგება და თავად სახელი „პეტრე“. ამათგან უპირველესია მისი დროულობა, რომლის წყალობითაც იღია მიგვანიშნებს, რომ მხოლოდ პეტრეს შესწევს ძალა ქმედებისა და გარკვეულწილად, როგორც „დროული კაცი“, ისე შემოდის ძმების ცხოვრებაში. პეტრეს „დროულ კაცად“ მონათვლისას, ავტორი ჩვენს ყურადღებას მის ხანდაზმულობაზე კი არ ამახვილებს მარტოოდენ (ილიასათვის ხანდაზმულობა ცხოვრების სიბრძნეცაა, გამოცდილებაცაა ერთგვარი...), არამედ იმ დიდ მისიაზე, რომელიც ილიამ პეტრეს დააკისრა მთელი ამ ორი დღის განმავლობაში.

პეტრე ამ მოთხრობაში ავტორის მიერ მარტო „დროულ კაცად“ კი არ მოიხსენიება, არამედ საოცრად მიმდობ და წრფელ ადამიანადაც არის წარმოდგენილი, მაგრამ, უპირველეს ყოვლისა, პეტრე მაინც ღვინის ექქარისტული სპექტრითაა ჩვენში წარმოსახული. ავტორის მიერ მისი სწორედ ამ სახით წარმოდგენა საჭირო იყო მხოლოდ იმიტომ, რომ მომხდარიყო ძმებისა და პეტრეს ცხოვრების ერთგვარი თანხვედრა. სწორედ ამ ფონზე იკვეთება ილიას შემოქმედების ამოსავალი სიბრძნისმეტყველება...

ამ „ავტორისეულ“ სიბრძნეს ძმების გულისამაჩუყებელი, ცრუ თავგადასავლით შეძრული პეტრე ამოთქვამს; „უცხო ქვეყანაში რად იქნებით!.. ასე გონია, სათათრეთში იყვნეთ!.. ეს ქვეყანა საქრისტიანო საქართველოა, პურსაც გაჭმევთ და ღვინოსაც დაგაღვინებთ“ (ჭავჭავაძე 1988: 226).

ამასთან პეტრე „სულით ჯანსაღი“ ადამიანაცაა, რომლისთვისაც მიუღებელია საკუთარ სამშობლოში, თვისტომთა შორის უცხოდ ყოფნა, სადაც მისთვის ყოველგვარი ქმედება ქრისტიანული თვალთახედვით აღიქმება და მხოლოდ ამ „ქრისტიანული აღქმის“ გარეშე დარჩენილნი არიან პეტრესთვის უცხონი. ეს გაუცხოება კი მათი უღმერთობითაა გააზრებული და ამიტომაც, ძმების მონათხრობით გულშეძრული პეტრე, მთელი გულით იცოდებს იმ „ავკაცს“, რომელმაც ვითომდა ძმების ცოდვა დაიდო. პეტრეს ცხოვრების აღქმის თავისი საზომი გააჩნია. მისთვის მთავარია ადამიანის სიტყვა, ბოლომდე მიჰყვება სიტყვის ძალასა და არსს, მხოლოდ მოგვიანებით აცნობიერებს ადამიანის ქმედებას. და მხოლოდ მაშინ, როცა სიტყვასა და ქმედებას შორის თანხვედრა არ ხდება, პეტრეს ხინჯი უწნდება საკუთარი თავის და არა სიტყვის გამტეხთა მიმართ. ასე იყო ძმების „ცრუ აღსარების დროს“, რასაც მოჰყვა პეტრეს მიერ მათი ალაღი გულით სახელდახელოდ პურ-ღვინით გამასპინძლება, სადაც სპონტანურად ექპარისტული ელფერიც გამოკრთება...

ხოლო ამის შემდეგ ხდება ძმების მიერ პეტრესათვის ჯიბის შეჭრა, რომლის დროსაც ნიშანდობლივი იყო უმცროსი ძმის „პასიური“, „არაფრისშემცვლელი“ პროტესტი. ხოლო ძმების ეს საქციელი „დროული კაცისათვის“ მოუწევლებელი აღმოჩნდება – „ეს დროული კაცი... აი ტაი, ტაი, ტაი! ღმერთმა იმათ კი შეარგოთ და მე კი ეს სირცხვილადაც მეყოფა და სიცილადაც ...მას აქეთ რაც ის ხიფათი შეემთხვა ხელი აიღო მეურმეობაზე“ (ჭავჭავაძე 1988: 228) და პეტრემაც საკუთარ თავს მეტად მკაცრი განაჩენი გამოუტანა, რომელიც მხოლოდ ერთადერთი გარემოებით იყო განპირობებული, რომ „დროულმა კაცმა“ „ცოდვის ნაბიჯისგან“ ვერ იხსნა ძმები.

პეტრეს სახისმეტყველებით აღქმის ძირითადი ასპექტი კი მის ღვინოსთან წილნაყარობაშია, რადგანაც სწორედ „ექპარისტულ“ ღვინოშია განსახოვნებული ის ჭეშმარიტი ძალა და მადლი, რასაც უნდა გადაერჩინა ძმები; მადლი, რომლის ნაპერწკალიც მხოლოდ უმცროსი ძმის სულში გაღვივდა „ტკბილი ნაღველის“ სახით.

ილიას მიერ ამ „დროული კაცის“ პეტრედ მონათვლაში ერთგვარი სიმბოლიკა ჩადებული. კერძოდ, სახარებისეული სიმბოლიკით, პეტრე – „კლდე, ვინა... გულისხმის-ყოფა“ (ორბელიანი 1993: 625). სწორედ „გულისხმის-ყოფის“

მატარებლად მოიაზრება „ჩვენი დროული პეტრე“, რომლის პიროვნულ სახე-სიმბოლოს იღია მარტო სიკეთის შარავანდედით კი არ მოსაეს, არამედ მიაძიებობისა და თანადობის ერთგვარი ჩუქურთმითაც აპირკეთებს. ეს „ჩუქურთმა“ სამყაროს შეცნობის აპრიორული სახე-სიმბოლოა, რითაც პეტრე პირველსაწყისთან არის სულით ხორცამდე შეზრდილი და სამყაროს ერთიან, უწყვეტ, დინამიურ წრეშია ჩართული. წრეში, რომელსაც ადამიანის სიცოცხლე პყვია. სწორედ პეტრეშია გაცხადებული ღვთისშვილის – ადამიანის უანგარო და უსახლვრო სიყვარულის ის ძალა, რომელიც მას „სარჩობელასთან“ მიიყვანს და „ჭეშმარიტ აღსარებასაც“ მოასმენინებს. ეს მხოლოდ მეორე დღეს ხდება (იგულისხმება ოთხი წლის შემდეგ დამდგარი მეორე დღე, რაც გამოიხატება დროისა და სივრცის ბიბლიურ აღქმაში). სწორედ ამიტომ, მხოლოდ მეორე დღეს ხდება მოქმედების დასრულება და ძმების ქმედებასაც იღია მეორე დღეს უსვამს საკმაოდ მრავლისმოქმელ წერტილს. იქამდე კი, მეორე დღეს, კიდევ ერთხელ გადაიკვეთება ძმებისა და „დროული კაცის“ გზები, – კაცისა, რომელიც პირველი დღის წყალობით, უკვე „ნაწილობრივ ხელდასხმულია“.

ახლა დეტალურად მივეყვით მოქმედების განვითარებას. მეორე დღეს უკვე სარჩობელაა აღმართული. სარჩობელას, სახარებისეული განმარტებით, „შიშთ-ლი“ ეწოდება (მათე 27:5). თავის ჩამოხრჩობა (ორბელიანი 1993: 303). შიშთვილი – ხრჩობა (ი.ა.) სახრჩობელა; (თავის) დასახრჩობი თოკი (ი.ი.)“ (დექსიკონი 2008: 399). როგორი შინაარსობრივი და სიმბოლური დატვირთვისაცაა სარჩობელას ძველი ქართული განმარტება, იმგვარივე შეგრძნება ეუფლება პეტრეს უფროსი ძმის ჩამოხრჩობისას. მთელ ამ რიტუალს ის, როგორც წარმოდგენას, ისე აღიქვამს, რადგანაც მისთვის ყოველად მიუღებელია ადამიანის სიცოცხლის ხელყოფა. ხოლო მთელი ამ პროცედურის ფარსად აღქმისას, პეტრე ერთგვარად თავისუფლდება იმ პასუხისმგებლობისა და სინდისის ქენჯნისაგან, რაც ადამიანის სიკვდილით დასჯის, თუნდაც უნებლიე, მოწმეებს ეუფლებათ ხოლმე. ამიტომაც, მათ ხშირად წარმოდგენაზე მისული მაყურებლის გამომეტყველება აქვთ. ამ მაყურებელთა შორის მხოლოდ პეტრეა „უცხო“, რასაც თავისი სოფელელობითა და მიაძიებობით, ანუ ერთგვარი მოუშზადებლობით ხსნის. ამიტომაც, პეტრე საკუთარ თავს შემდეგი სიტყვებით ამხნევებს. „მართალი არ გეგონოს, ეგ სულ

მაცდურობაა, დაგცინებენ, იტყვიან, სოფლელია და მოტყუვდაო... ან კიდევ: „ეს რომ მართალი დარჩობა ყოფილიყო, ქვეები ხომ არ არიან ოჯახდაქცეულები, ერთს ცვარს ცრემლს ხომ ჩამოაგდებდნენ. რაც უნდა იყოს ღვთისკერძო ადამიანია, კატა ხომ არ არი! (ჭავჭავაძე 1988: 233).

ამ სიტყვებით ახშობს პეტრე გულსა და გონებაში აღძრულ ეჭვის მარცვალს, რადგანაც მისთვის გაცილებით მარტივია მომხდარის არა გაანალიზება, არამედ წარმოდგენის – ფარსის სახით აღქმა. ალბათ, ამიტომაც უწოდა ილიამ ამ ნაწარმოებს „სარჩობელაზედ“, სადაც პეტრესეული „შიშისთვალთაა“ დანახული „შიშთ–ლობა“, რადგანაც ამ დროს გაძლიერებულია ვიზუალური აღქმა და ცნობიერება უკანა პლანზეა გადასული.

ასევე საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში თითქმის არ მოიძებნება მსგავსი ზოგადჰუმანური და ქრისტიანული შემწყნარებლობის ამგვარად ტევადი ეპიზოდი – როგორიცაა უფროსი ძმის ჩამოხრჩობისას პეტრეს მიერ მღვდლის, სასულიერო პირის აბსოლუტური უარყოფა. „ე მღვდელი რაღას გაუგიჟებია, – ეუბნება პეტრე თავისთავს, – ტერტერა იქნება, თორემ მართალი მღვდელი ამას რად იკადრებდა“ (ჭავჭავაძე 1988: 232).

რადგანაც ადამიანის სიცოცხლის ძალდატანებით მოსპობის ჟამს (თუნდაც ის დამნაშავე იყოს) მღვდლის არსებობა და მისი უშუალო მონაწილეობა ამ რიტუალში (იგულისხმება მსჯავრდებულის სიკვდილის წინა ზიარება), ილიასათვის სცილდება ღმერთის მიერ „ხელდასხმული“ სასულიერო პირის ჭეშმარიტ ფუნქციას, აქ, მისი აზრით, ისიც უნებლიე მონაწილე ხდება ადამიანის მოკვდინებისა. ავტორისეული ეს პოზიცია და განწყობა გამოდის ადამიანური გონისა და ხედვის ფარგლებიდან და ზეაზროვნებაშია განზოგადებული. აქ ადამიანი ღვთისშვილად წოდებული, მარტო პირობითად კი არ არის, არამედ ამ ხედვიდან გამომდინარე, ილია კონკრეტულ პასუხისმგებლობას აკისრებს ადამიანს, რომელიც, თავად ადამიანური საწყისის მატარებელი, ცოდვის ფენომენის თავადმშობიცაა...

ამიტომაც, ავტორი პეტრესაც მიუჩენს მკაცრად, მხოლოდ მისთვის განკუთვნილ ადგილს და ათავისუფლებს უცოდველობის „მარადიული ხიბლისაგან“... მიუხედავად პეტრეს მრავალსახოვანი სახისმეტყველებითი გააზრებისა, ის ხომ, უპირველეს ყოვლისა, მაინც ადამიანია, რის გამოც უმცროსი ძმა

მას მამინაცვლის მეგობრადაც კი მიიჩნევს (მამინაცვლისა, რომელიც ამ ნაწარმოებში ბოროტების სათავეა) და ძმის სიკვდილშიაც სწორედ პეტრეს ადანაშაულებს. თუმცა თავად პეტრე ვერც კი აცნობიერებს ამ ბრალდების მთელ სიღრმეს. რას იზამ, პეტრე ხომ ერთი დროული, ალალი, სოფლელი კაცია, ილიამ კი მას ამქვეყნად დატრიალებული ადამიანური ცოდვა-მადლისათვის მოსთხოვა პასუხი...

დამოწმებანი:

ლექსიკონი 2008: ძველი ქართული ენის შეერთებული ლექსიკონი. თბ.: გამომცემლობა საქ. საპატრიარქოს გამომცემლობა“ (სსგ), 2008.

ორბელიანი 1993: ორბელიანი ს.-ს. ლექსიკონი ქართული. II, თბ.: გამომცემლობა „მერანი“, 1993.

ჭავჭავაძე 1988: ჭავჭავაძე ი. თხზულებანი. II, თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1988.

დანართი:

ილია ჭავჭავაძის წერილი ტუსაღებისათვის

ტფილისი, 1 მაისს.

ამას წინათ ჩვენი გაზეთის № 89-ში დაბეჭდილი იყო მეტეხის ციხის ეკლესიის მღვდლის მ. ივ. ლომოურის წერილი, რომელშიაც პატივცემული ავტორი მგრძნობიარე სიტყვებით აგვიწერდა ტუსაღების მდგომარეობასა და იმათ მუდმივ თხოვნას, რომ საკითხავი რამ წიგნები მოგვეცითო. მ. ლომოური ამ წერილით „კაცმოყვარე საზოგადოებას“ მიმართავდა და სთხოვდა შემწეობას ხსნებულ ტუსაღებისათვის ბიბლიოთეკის გამართვაში.

დარწმუნებული ვართ, რომ ხმა მ. ლომოურისა არ დარჩება „ხმად მღალაღებლად უდაბნოში“. დარწმუნებული ვართ, რომ ჩვენი საზოგადოება რომელსაც ყოველთვის გული შესტკივა უბედურთა და ბედისაგან დაჩაგრულთათვის ამ შემთხვევაშიაც გამოიჩენს გულმტკივნეულობას და ცოტა რასმესი შეწირვით ეცდება შეუმსუბუქოს ტუსაღებს იმათი მძიმე უღელი.

ჩვენი დიდებული მასწავლებლის ქრისტეს სწავლით, დამნაშავე და ბოროტმოქმედი კაცი ყველაზე პირველად უბედური, ავათმყოფი ქმნილებაა. კანონი და საზოგადოება შურისძიებისა და თავის ჯავრის ამოსაყრელად არ უნდა სჯიდეს მას. უბედურსა და ზნეობით ავათმყოფს გამხსნელება, დარიგება, სწორ გზაზე დაყენება, წამლობა ეჭირებაო.

ასე ამბობს ქრისტე და ამაში იმას, როგორც ბევრ სხვა შემთხვევაშიაც, ახალი დროის გამოჩენილი მეცნიერნიც და ფილოსოფოსნიც ეთანხმებიან.

და თუ ეს ასეა, თუ ტუსადი და რომელიმე ბოროტებისმომქმედი პირი ყველაზე უმაღლესი ზნეობით, სულით და გონებით ავთმყოფი არსებაა, მაშ იმის მოსარჩენად, იმის განსაკურნებლადაც ამ ავთმყოფობისდა შესაფერი წამალი და ექიმობა ეჭირება.

რა არის დაცემული ზნეობის წამალი? რა განკურნებს დაბნელებულ გონებას? რა მოუხდება სულით ავთმყოფს? – მეცნიერებმა და ფილოსოფოსებმა დიდი ხანია გვიჩვენებს ამგვარი სნეულების წამალი; ეს წამალი არის – ტკბილი სიტყვა, კეთილი დარიგება, კარგი წიგნები, სწავლა-განათლება და კაცობრივი მოპყრობა.

გამოცდილება და ათასმა მაგალითმა დაგვარწმუნა, რომ ტუსადების სასტიკად დასჯა, დატანჯვა და წვადება ამ ტუსადებს ვერ გაასწორებს, ვერ მოარჯულებს და სხვებსაც ვერ შეაშინებს; რამდენი მაგალითებია, რომ რომელიმე უბრალო დანაშაულობისათვის, ხანდისხან სულ ტყუილ-უბრალოდღაც დაუტუსადებიან ვინმე და როცა რამდენიმე წლის შემდეგ გამოუშვიათ სატუსადოდამ, ეს კაცი მხოლოდ ამის შემდეგ გადაქცეულა ნამდვილ ავაზაკად და ბოროტმომქმედათ. ყველას ესმდება ის შემთხვევა, როდესაც ორ ძმას ყუზანოვებს აღჩრობდნენ თფილისში ქურდობისა და ავაზაკობისათვის, იქვე, საღრჩობელასთან დაიჭირეს ერთი ვიღაც კინტო, რომელსაც ვიღაცისათვის ჯობეში ხელი ჩვაეყო და ფული ამოეცადა.

მაგრამ მაგალითები და დამტკიცება არც კი ეჭირება იმ ჭეშმარიტებას, რომ სისასტიკე და მკაცრობა ვერავის ვერც შეაშინებს და ვერც გაასწორებს; რომ ერთადერთი საშუალება ზნეობაგაფუჭებული, გზააბნეული კაცის გასასწორებლად არის მხოლოდ სწავლა-განათლება და ზნეობით გაწვრთნა. ამიტომაც განათლებულ ხალხებში ტუსადების შესახებ ყველაზე უმთავრესად ამ სახსარს ხმარობენ: იმათთან მუდამ დაიარებიან სამღვდლო პირნი დარიგების მისაცემად, იმათ აქვთ ჩინებული ბიბლიოთეკები, სადაც ყოველგვარ კარგ წიგნებს იშოვნიან საკითხავად, ვინც არ იცის, წერა-კითხვას ასწავლიან და უმჯავლად რომელსამე ხელობას, რომ როცა ვადა შეუსრულდებათ ტუსადობისა და თავისუფალი შეიქმნებიან შეძლონ თავისი სწავლითა და ხელობით პატიოსანი ღუკმა-პურის მოპოვება, შეეძლონ თავის დარჩენა პატიოსანის შრომითა და არა ცუდკაცობით, ავაზაკობით.

ამგვარი წესები ტუსადების შესახებ რუსეთშიაც თანდათან შემოდის, რუსეთშიაც თანდათან ცდილობს მმართველობა, რომ სისატიკისა და მკაცრობის ნაცვლად, ღმობიერების მოპყრობით და კეთილზნეობის, სწავლის ჩანერგვით მთარჯულოს ტუსადები. პეტერბურღში და რამდენსამე სხვა ქალაქებში, მაგალითად, ტუსადებს სხვადასხვა ხელობას ასწავლიან, და მცირეწლოვან დამნაშავეებისათვის გამართულია შკოლები, სადაც წერა-კითხვას, მეურნეობასა და ხელობას ასწავლიან.

მთავრობას იმდენი არც შეძლება აქვს და არც ღონისძიება, რომ ყველგან, საცა კი სატუსადოებია, გამართოს შკოლები, სახელოსნოები და ბიბლიოთეკები. ამ შემთხვევაში თვითონ საზოგადოებაა მოვალე, რომ დაეხმაროს მთავრობას.

ამიტომაც, ვიმეორებთ, ჩვენ სრული იმედი გვაქვს, რომ მ. ლომოურის ხმა და მოწოდება, რომ საზოგადოებამ ძალა მისცეს იმას მეტეხის ციხის ტუსადებისათვის ბიბლიოთეკის გამართვაში, ეს ხმა უდაბნოში მღალადებულ ხმად არ შეიქნება. იმედი გვაქვს, ჩვენს საზოგადოებაში ამოწნდებიან იმისთანა პირნი, რომელთაც ესმისთ ამ ქველის საქმის მნიშვნელობა და თუ წიგნებითა, თუ ფულით მოისურვებენ მ. ლომოურის წინებულის აზრისა და წინადადების განხორციელებას, დახმარებას. ამგვარ პირებს შეუძლიანთ თავიანთ შესაწირავით მიმართონ ან პირდაპირ მეტეხში მ. ლომოურთან ან სატუსადის ზედამხედველთან ან „დროების“ რედაქციაში.

[1880 წ.] 2 მაისი, გაზეთი „დროება“
(ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. XV,
პუბლიცისტური წერილები (სავარაუდონი),
„ილიას ფონდი“, 2007, გვ.105.

ჩვენს ხელში უნებლიეთ აღმოჩენილი „ეშმაკის ქვა“

ჭეშმარიტ მწერალს უნდა ხელეწიფებოდეს, როგორც მხატვრული, ასევე „ინტუიციური ხედვა“ და მხოლოდ ამ გზითაა შესაძლებელი, რომ ნაწარმოებმა თავი დააღწიოს ერთგვარ „ეპოქალურ ტყვეობას“ და მოხდეს მისი გმირების „ცხოვრებისეულ სივრცეში“ თავისუფალი განთავსება – მათი განზოგადება. სწორედ ასეთი ხედვის მწერალი იყო მიხეილ ჯავახიშვილი, რომელმაც ზედმიწევნით კარგად იცოდა, რომ „ჩვენი ეპოქის ყველაზე დიდი მონაპოვარი (გამოგონება-აღმოჩენა) თავად პიროვნებაა, რომლის ქმედებაც შემოფარგლულია მისი აზროვნებისა და განსჯის არეალით და რომელიც სხვის აზრს იღებს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა ახდენს მის შეფასებას“ (მოსკოვიჩი 1996: 38).

მიხეილ ჯავახიშვილი არა მარტო თავის ნაწარმოებში ცდილობდა პიროვნებათა წარმოჩენას, არამედ თავადაც მკვეთრად გამოხატული პიროვნება – მწერალი იყო, რადგანაც მხოლოდ ამ შემთხვევაშია შესაძლებელი დროის ფაქტორის აბსოლუტური უგულველყოფა და მწერლის ჭეშმარიტ წინასწარმეტყველად გარდასახვა. ასეთი ხელწერის მწერლის ყველაზე მცირე მოცულობის მოთხრობაც კი შეიძლება გაცილებით უფრო დატვირთული იყოს იმპულსურად და ემოციურად, ვიდრე ნებისმიერი თანამედროვის...

ამ ბოლო ათწლეულის განმავლობაში (იგულისხმება XX საუკუნის მიწურული) ჩვენ მიხეილ ჯავახიშვილის სულიერი ტკივილი, რომელმაც „ეშმაკის ქვა“ დააწერინა, გაცილებით მძაფრად გაგითავისეთ, რადგანაც, ჩვენდა სამწუხაროდ, ნებისმიერი ჩვენგანის ხელშიც არაერთხელ აღმოჩენილა ამ „ეშმაკის ქვის“ ანაზღაურება... მართალია უნებლიეთ, მაგრამ... და ისევე, როგორც XX საუკუნის დამდეგს, როდესაც დაიწერა ეს მოთხრობა (1908 წელი, პარიზი), ასევე ამ საუკუნის გასაყარზეც ჩვენს ცნობიერებაში საკმაოდ ცხადად შემოიჭრა „ბრბოს

ფენომენი“, რომლის „მწერლური ფსიქოლოგიის“ მხატვრულ ქარგაში მოქცევის მცდელობა გახლავთ მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობა.

ცნობილია, რომ „ბრბოს ფსიქოლოგია“ ასეთი სახელწოდებით ჩამოაყალიბა და დაამუშავა ფრანგმა ფსიქოლოგმა გუსტავ ლე ბონმა (1841-1931). მისი იდეა იყო განეკუთვნა „დაავადებული საზოგადოება“. ლე ბონი ასევე აღნიშნავდა, რომ XX საუკუნე, რომელშიც ისინი შევიდოდნენ, იქნებოდა ჭეშმარიტად ბრბოს საუკუნე. თუმცაღა, ჩვენი დრმა რწმენით, ამ საუკუნის გასვლის ჟამსაც, ყველაზე მძაფრად იკვეთება ბრბოს შეჭიდებულ პიროვნებათა უთანასწორო ორთაბრძოლა – ასეთი პიროვნება იყო „სოფლის ანგელოზი“ სოფიოც... „საოცარი არსება იყო: გულჩვილი, მგრძნობიარე და აღფრთოვანებული. თუ ვისმეს სურდა ენახა ამქვეყნად ჩამოსული ტანსხმული სიკეთე და სათნოება“ (ჯავახიშვილი 1958: 98), სოფიო უნდა ენახა.

ავტორი სოფიოს „პიროვნული პორტრეტის“ სრულყოფილად მოწოდებისათვის მას „სოფლის ანგელოზადაც“ კი მოიხსენიებს, რითაც ჩვენში ერთგვარად აძლიერებს ემოციურ ფონს და ჩვენ შინაგანად ვიმუხტებით... ამასთანავე უკვე ვგრძნობთ, რომ უნდა მოხდეს „სოფლად მოარული ანგელოზის“ „ანგელოზური ქმედების“ გადაფასება-გამოცდა, რადგანაც სოფიოს „სოფლის ანგელოზად“ სახელდებაშივეა ის ფარული წინააღმდეგობა, რომელიც არსებობს „სოფელსა“ და „ანგელოზს“ შორის (მიწაზე ვეხადგმული ანგელოზი).

ამიტომაც იყო, რომ სოფელელი „ტოლ-ამხანაგები სოფიოს დასცინოდნენ, ზურგს უკან კი ჰკიცხავდნენ“... (ჯავახიშვილი 1958: 99). თავდაპირველად „ისინი“ მხოლოდ სოფლის უმცირესობას წარმოადგენდნენ და მათ ქმედებას „სოფლის ანგელოზი“ საკუთარ სათნოებას უპირისპირებდა და „ცდილობდა, რომ მისი სიკეთე არავის არ გაეგო და არავის არ დაენახა“ (ჯავახიშვილი 1958: 99). თავისთავად ავტორიც გვაძლავს იმისათვის, რომ მომავალში სოფიოს გაცილებით „მძიმე გამოცდის“ ჩაბარება მოუწევს, რომლის დროსაც სოფელი უკვე ერთ „მძლავრ იმპულსად“ გადაიქცევა, „იმპულსად, რომელსაც მიხეილ ჯავახიშვილმა „ხალხის მორევი“ უწოდა, რითაც ქვეცნობიერად ის გაექცა მოთხრობის დასაწყისში აშკარად გაცხადებულ „ბრბოს“ სახელდებას, თუმცაღა „ხალხის მორევი“ – „ბრბოს“ კლასიკური ნიშნებითაა დახასიათებული.

„ბრბოში მოხვედრილი ადამიანის მდგომარეობა შეიძლება აღქმული იქნას, როგორც ბურანში მყოფის მდგომარეობა, სადაც ნებისმიერი პიროვნება კარგავს საკუთარ აზროვნებას და, თავისდა უნებურად, აღმოჩნდება მისტიურ ექსტაზში“ (მოსკოვიჩი 1996: 116).

ასე დაემართა სოფიოს მამასაც: სოფლის ამოხრებლის – „მგლის ლეკვის“ სიკერპითა და გაუტეხლობით გაოგნებული სოფელი „ხალხის მორევად“ იქცა, რომელმაც ყაჩაღი ფიზიკურად გაანადგურა – ჩაქოლა. „მგლის ლეკვის“ არაადამიანურმა, მხეცურმა საქციელმა – უმწეო ქვრივის ხანჯლით აკეპვამ, სოფელშიც „მხეცური ინსტიქტი“ გააღვიძა...

„მერე კი, როცა ხალხი აღელდა, როცა მისი ძლიერი კივილი აღშფოთებისა მომესმა და მეც გადმომეცა თავისი პირუტყვული სურვილი სამაგიეროს გადახდისა, შურისძიებისა, მეც ვიგრძენი, რომ მოვალე ვიყავი საერთო ფეხის ხმას აეყოლოდი, მეც შეერეულიყავი ხალხის მორევში და მის ტალღებში გამეთქვიფა ჩემი საკუთარი ნება, ადამიანური გრძნობა, პიროვნება და გონება“ (ჯავახიშვილი 1958: 106).

მიხეილ ჯავახიშვილი საკმაოდ ემოციურად და დეტალურად გვიხატავს მამის სულიერ მდგომარეობას და მეტი „ინტიმისათვის“ თხრობა პირველ პირშია, მაშინ როცა სოფიოს „პიროვნული განცდები“ და მისი „პიროვნული კვდომაც“ მამის სივრციდან იკვეთება. სწორედ, პირველად, მამის ცნობიერებაში იწყება შვილის „სულიერი კვდომა“. „მივხვდი, რომ ისიც იმავე უხილავსა და იდუმალ ძალას ჰყავდა დამორჩილებული, რომ ხალხის ყვირილმა ისიც გაიტაცა... რომ თავის დაპირებას ველარ შეასრულებდა და მოხუც დედაკაცს შვილს აღარ გადაურჩენდა“ (ჯავახიშვილი 1958: 107).

და ყველაზე ნიშანდობლივი მაინც სოფიოს „სოფლის ანგელოზად“ სახელდება, რომლის წყალობითაც მას არ უნდა დაეშვა სოფლის – „თუნდაც სამართლიან ბრბოდ“ გადაქცევა: აი, სწორედ ამიტომაც მიაყენა მიხეილ ჯავახიშვილმა სოფიოს სახლის კარს ყაჩაღის დედა. ეს იყო ავტორის უკანასკნელი გაბრძოლება, რომ გადაერჩინა არა „მგლის ლეკვი“, არამედ სოფიო – „სოფლის ანგელოზი“.

ამ მოთხრობაში საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ აქ მხოლოდ ერთი პირის (მამის) ფსიქოლოგიური მხარეა წარმოჩენილი, რომელშიც ერთგვარად განზოგადებულია შვილის უმართავი ემოცია; სოფიო მამის პიროვნული ხატის განსახოვნებაა, რის

გამოც სწორედ მამის სახით ხდება გრძნობადის მოწოდება, ხოლო შეიღი კი ცხადად გამოსახული შედეგია იმ ქმედებისა, რა ფუნქციის მატარებელიცაა ზოგადად პიროვნება – ამჯერად, „ლიტერატურული გმირი“.

ამიტომაცაა, რომ სანამ მოთხრობის ფინალში „ქვით“ ხელში ვიხილავთ სოფიოს, ამის შესახებ განაცხადს ჯერ მამა აკეთებს, რომელიც ამავე დროს იძლევა საკუთარი თავის შეფასებას: „ამ დროს მართლა მეც იმათი ვიყავი, ქვა ხელში შემრჩა“... (ჯავახიშვილი 1958: 107).

ასევე სოფიოს ხელშიაც აღმოჩნდება „ქვა“, რომელსაც „მაჰინოზირებელი ძალა“ ჰქონდა. გუსტავ ლე ბონის აზრით კი, „ბრბოში მოხვედრილი პიროვნების ფსიქოლოგიური ცვლილებების მიზეზი ჰიპნოზია“ (მოსკოვიჩი 1996: 116). ამგვარ ჰიპნოზზე თავად ავტორიც მიგვანიშნებს სოფიოს პირით: „მე... მე არ მინდოდა... ის დედაკაცი... იმ დედაკაცმა... შემაცდინა...“ (ჯავახიშვილი 1958: 108).

„იმ საბედისწერო ქვის მოხსენება „ეშმაკის ქვად“ და კეთილშობილი სულის ასეთი უდვით აღსასრული თავისთავად დაღადებს ლინჩის წესით გასამართლებისა და დასჯის არაჰუმანურობაზე, აშკარა ძალადობაზე დვითს უფლებათა მისატაცებლად და, რაც მთავარია, ასეთ ფსიქოლოგიურ გარემოცვაში სიწრფელისა და უმანკოების არსებობის მეტისმეტ გაძნელებაზე, თუ ყოველთვის მთლად მოსპობაზე არა“ (ჩხეიძე 1996: 125).

და აქ თითქოს დროც ჩერდება და ამ ტრაგედიის ორი მსხვერპლი რჩება მხოლოდ: „ფიზიკურად ჩაქოლილი მგლის ლეკვი“ და „სულიერად ჩაქოლილი სოფიო“... და შესაბამისად, – „მგლის ლეკვის“ დედა და „სოფლის ანგელოზის“ მამა, რომლებიც ამ მოთხრობაში უსახელოდ მოიხსენებიან, რადგანაც მათ მხოლოდ საკუთარი შეილების „ერთიანი წრიდან“ აღვიქვამთ.

საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ ამ „ორი მსხვერპლის“ გასათავისებლად და მათი სრულყოფილი ფსიქოლოგიური პორტრეტის შესაქმნელად მიხეილ ჯავახიშვილი მათ „მეტსახელებში“ ფუნქციონალურ დატვირთვასაც სდებს; სოფლის ყაჩაღი – „მგლის ლეკვი“ და სოფიო – „სოფლის ანგელოზი“. და ჩვენთვისაც უკვე ცხადი ხდება, რომ „მგლის ლეკვი“ უკან არ დაიხვეს, არ მოინანიებს თავის საქციელს და თავისი თანამზრახველის მსგავსად არ იქნება მიტვეებული.

სოფელმა, რომელმაც დაინდო ერთი ყაჩაღი, ჩაქოლა მეორე. ეს ბუნებრივიცაა, რადგანაც „ბრბო ადვილად შთაგონებადია და ადვილად ცვალებადი, ის შეიძლება ადვილად გადაიხაროს ერთი უკიდურესობიდან მეორისაკენ, სწორედ ამ თვისებების გამო, შეიძლება ითქვას, რომ ბრბო – ქალია“ (მოსკოვიჩი 1996: 153).

მაგრამ მიხეილ ჯავახიშვილს საოცრად უყვარს თავისი ხალხი და ის „ინსტიქტური“ ამოფრქვევა „სიმართლის გზაზე“ არ უნდა, რომ ბოლომდე „ბრბოს ფენომენით“ ახსნას და აი ამიტომაც, ამ ხალხს – „ხალხის მორევს“ („მორევისა“ და არა „ბრბოს“ სახელწოდებით) დაუტოვა უკან დასაბრუნებელი გზა; „ყველაფერი გათავდა, ხალხი ჯერ შესდგა, მერე გაიფანტა, ხმას აღარავინ იღებდა. ყველა ქურდივით მიიპარებოდა. ზოგი ზევით მირბოდა, ზოგი ქვევით... ერთმანეთს თვალს არიდებდნენ, რადგან ერთმანეთისა სცხვენოდათ“ (ჯავახიშვილი 1958: 108).

და ის მკითხველიც, რომელსაც ინტუიცია არ ღალატობს, უკვე გრძნობს, რომ ფაქტობრივად მოთხრობა დასრულდა, საჭიროა მხოლოდ შედეგის გაცხადება და ავტორიც არ აყოვნებს: „ერთი კვირის შემდეგ ავადმყოფი (იგულისხმება სოფიო) ხელიდან გამოგვეცალა“ (ჯავახიშვილი 1958:109).

მიუხედავად საოცარი ადამიანური სიბოლსა და კეთილგანწყობისა, მიხეილ ჯავახიშვილმა მაინც მკაცრი განაჩენი გამოუტანა სოფიოს. მას, „ანგელოზური“ საწყისისა და სათნოების პიროვნებას, არ აპატია „სულიერი კვდომა“... თუმცა ავტორი გაცილებით „ღმობიერი“ აღმოჩნდა სოფლის მიმართ და ამ მოთხრობაში აბოზოქრებული ხალხი – აზვირთებულ მორევთანაა ასოცირებული და არაბოლომდე „ბრბოსთან“. სწორედ ამიტომაც, საკუთარი ნამოქმედართ შეძრწუნებული სოფელი უკუიქცა, მაშინ როცა „ბრბო არასოდეს არ გაურბის თავის ნამოქმედარს, ის პირიქით, ყოველთვის ამაყოფს საკუთარი ქმედებით“ (მოსკოვიჩი 1996: 151).

მართალია, მთელმა სოფელმა „სოფიოს ხვედრი არ გაიზიარა“ საკუთარი ქმედების გამო, მხოლოდ და მხოლოდ იმ ელემენტარული ჭეშმარიტებით, რომ ის, რაც ეპატიება ადამიანს, ამ შემთხვევაში – სოფელს, მიუღებელია პიროვნებისათვის – სოფიოსათვის.

დაბოლოს, XIX საუკუნის მიწურულს ფილოსოფოსები და ფსიქოლოგები ერთხმად მისტიროდნენ „პიროვნებათა კვდომას“ და წინასწარმეტყველებდნენ, რომ XX საუკუნე იქცეოდა მკვეთრად გამოხატულ „ბრბოს საუკუნედ“... კი მაგრამ, რა

გველის ამჟამად?! ეგებ, სწორედ, – XXI იქცეს „პიროვნებათა საუკუნედ“...

დამოწმებანი:

მოსკოვიჩი 1996: Москович С. Век толп. Москва, "Центр психологии и психотерапии", 1996.

ჩხეიძე 1996: ჩხეიძე რ. „შურისგება“. თბ.: გამომცემლობა „ლოგოსი“, 1996.

ჯავახიშვილი 1958: ჯავახიშვილი მ. რჩეული თხზულებანი ექვს ტომად. I, თბ.: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1958.

ლიბერალური შეხედულებანი თერგდალეულთა ნააზრევში

კაპიტალისტური ურთიერთობის განვითარების კვლადაკვალ, XIX საუკუნის ევროპაში ახალი იდეოლოგია წარმოშვა, რომელიც ლიბერალიზმის სახელწოდებითაა ცნობილი. თავდაპირველად, ვიდრე საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობად ან კიდევ, სახელმწიფოებრივი მშენებლობის პრაქტიკად იქცეოდა, ლიბერალიზმი პოლიტიკური დოქტრინა იყო. იგი უპირისპირდებოდა ფეოდალური სახელმწიფოს პოლიტიკურ და რელიგიურ ლეგიტიმაციას, უარყოფდა თეორიას მონარქის ხელისუფლების ღვთაებრივი წარმომავლობის შესახებ, ამხედდა ფეოდალიზმის მანკიერ მხარეებს და იდეალად სახავდა იმგვარ საზოგადოებას, რომელიც ინდივიდის თავისუფლებას და კეთილდღეობას უზრუნველყოფს.

ლიბერალური პოლიტიკური შეხედულებები შემდეგში ეკონომიკური (თავისუფალი ბაზარი, კერძო საკუთრების ხელშეუხებლობა), სოციალური (თავისუფლება, თანასწორობა) თუ კულტურული (პირად ცხოვრებაში სახელმწიფოს მხრიდან ჩაურევლობა) ასპექტებით შეივსო, და მუხედვად იმისა, რომ მწყობრი თეორიული სისტემის სახე არასოდეს მიუღია, ფართოდ გავრცელდა, მათ შორის საქართველოშიც.

რა ნიადაგი, რა საზოგადოებრივი განწობა ხდებოდა ამ ახალ იდეურ მიმდინარეობას ქართულ რეალობაში?

„ლიბერტე“ თავისუფლებაა, ხოლო „ლიბერალი“ ყველაზე ზოგადი განმარტებით თავისუფლებისმოყვარეს ნიშნავს. საქართველოს მთელი ისტორია თავისუფლებისა და საკუთარი თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლის, ამდენად, თავისუფლებისმოყვარეობის ისტორიაა. მიუხედავად ამისა,

ქვეყანაში, სადაც იმ დროისათვის დიდი თუ პატარა საკითხი ეროვნული თვალსაზრისით განიზომებოდა, ეროვნულობისაგან ერთგვარად დისტანცირებულ სხენებულ იდეოლოგიას დამკვიდრება უნდა გაჭირვებოდა. გაუჭირდა კიდეც. უფროსმა თაობამ, რომელიც არსებულ სინამდვილეს შეჩვეული და მორგებულები იყო, ლიბერალიზმი მიუღებლად მიიჩნია, დაიწუნა, აითვალწუნა და მისი ქართველი მიმდევარი ახალგაზრდების აბუჩად აგდება სცადა (გრ. ორბელიანი: „ის ლიბერალი, ბურთივით მრგვალი“ და სხვ. ...). ეს, როგორც აკაკი წერეთელი იტყოდა, „ნათლის მჭირველი“ ახალგაზრდები კი, არც მეტი, არც ნაკლები, საუნივერსიტეტო ცოდნა-განათლებით აღჭურვილი, საქართველოსათვის გულანთებული და რუსეთიდან სამშობლოში „მამულის მსახურებისათვის“ დაბრუნებული თერგდალეულები იყვნენ.

ის გარემოება, რომ მამათა თაობის თვალში ილია ჭავჭავაძისა და მის თანამოაზრეთა „ლიბერალობა“ დაცინვის საგანი იყო, სრულიადაც არ არის გასაკვირი. ამგვარი ფაქტები სხვა ქვეყნების სინამდვილეშიც დასტურდება. როგორც კემბრიჯის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის პროფესორი რემონდ ჰოისი შენიშნავს: XIX საუკუნეში არსებობდა ადამიანთა ჯგუფი, რომელსაც მათი მოწინააღმდეგენი „ლიბერალებს“ უწოდებდნენ (ჰოისი 2014:).

ნებისმიერი იდეოლოგია, რომელიც გარე სამყაროდან საქართველოში შემოაღწევდა, ტრანსფორმაციას განიცდიდა. „ევროპიდან შემოსული თეორიები ჯერ რუსეთში იცვლიდა სახეს, შემდეგ კი საქართველოში, და საბოლოოდ, დამახინჯებულ ფორმას იღებდა. მით უმეტეს რომ, იდეოლოგიების შინაარსში გაუცნობიერებელი ბევრი პიროვნება, ამ მოღური მიმდინარეობებით სპეკულიანტობდა“. ამის გამო იყო, რომ ილია ჭავჭავაძე ლიბერალიზმის არსის დახასიათებისას იყენებდა გამოთქმას „ჭეშმარიტი ლიბერალობა“. ილიას სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ძნელი საქმეა, როცა კაცი ლიბერალობს და არ იცის-კი ცნობა აზრისა, თუ ქვეშ არ უწერია, ეს აზრი ამა და ამ ფერისააო“ (გოგიაშვილი 2008: 113).

„ლიბერალიზმი თავისი არსით კოსმოპოლიტური იდეოლოგიაა. ხოლო ლიბერალი – მსოფლიო მოქალაქე, კოსმოპოლიტი“ (უვანია 2006:). მიუხედავად ამ მართებული თვალსაზრისისა, იყო დრო, როდესაც ლიბერალობა ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა ეროვნული ტრადიციებსა და კულტურის,

პატრიოტიზმისა და ნაციონალური სახელმწიფოებრიობის იდეის უარყოფას. პირიქით, ლიბერალიზმი და ნაციონალიზმი ერთმანეთს კი არ უპირისპირდებოდნენ, არამედ თანაარსებობდნენ, ურთიერთს ავსებდნენ და ამდიდრებდნენ.

პოლიტიკური იდეოლოგიების ცნობილი მკვლევრის, ენდრიუ ჰეიუუდის სიტყვით, XIX საუკუნის შუა ხანების კონტინენტურ ევროპაში ნაციონალიზტობა თავისთავად ნიშნავდა ლიბერალობას და პირიქით (ჰეიუუდი, 2008: 161-162). ამერიკელი მეცნიერის ამ დასკვნას ქართული სინამდვილეც ადასტურებს. ასე იყო ჩვენშიც. თერგდალეულები ეროვნული იდეოლოგიის პარალელურად, საქართველოში თვითონ ამკვიდრებდნენ ლიბერალიზმის იმ პრინციპებს, რომლებიც, მათი აზრით, ხელს შეუწყობდა ერის წინსვლას და რომელთა განხორციელებაც შესაძლებელი იყო ლეგალური გზით.

როდესაც ამ საკითხზე ვსაუბრობთ, შეუძლებელია არ გავიხსენოთ ვაჟა-ფშაველას უკვდავი ტექსტი „პატრიოტიზმი და კოსმოპოლიტიზმი“, შექმნილი ჯერ კიდევ 1905 წელს, რომელიც ქართველ მწერალს მსოფლიოს დიდ მოაზროვნეთა გვერდით უმკვიდრებს ადგილს. „ზოგს ჰგონია, რომ ნამდვილი პატრიოტიზმი ეწინააღმდეგება კოსმოპოლიტიზმს, მაგრამ ეს შეცდომაა. ყოველი ნამდვილი პატრიოტი კოსმოპოლიტია ისე, როგორც ყოველი გონიერი კოსმოპოლიტი (და არა ჩვენებური) პატრიოტია“, წერდა ვაჟა-ფშაველა და დასძენდა: „ვინც უარყოფს თავის ეროვნებას, თავის ქვეყანას იმ ფიქრით, ვითომ კოსმოპოლიტი ვარო, ის არის მახინჯი გრძნობის პატრონი, იგი თავისავე შეუმჩნეველად დიდი მტერია კაცობრიობისა, რომელსაც ვითომ ერთგულებას და სიყვარულს უცხადებს. ღმერთმა დაგვიფაროს ისე გავიგოთ კოსმოპოლიტიზმი, ვითომ ყველამ თავის ეროვნებაზე ხელი აიღოსო“ (ვაჟა-ფშაველა 1905).

„ცალ-ცალკე ეროვნებათა განვითარება აუცილებელი პირობაა მთელის კაცობრიობის განვითარებისა“, ხაზს უსვამდა ვაჟა-ფშაველა (ვაჟა-ფშაველა 1905). ამავე თვალსაზრისს გაცილებით გვიან ენდრიუ ჰეიუუდი ასე გამოთქვამს: „ლიბერალური ნაციონალიზმი უმთავრესად იმ გარემოებას ეყრდნობა, რომ კაცობრიობა ბუნებრივად დაყოფილი მრავალ ერად და ყოველ მათგანს საკუთარი მეობა გააჩნია“ (ჰეიუუდი, 2008: 163).

ლიბერალურ ღირებულებათა საქართველოში შემოტანა და დამკვიდრება მნიშვნელოვანწილად ილია ჭავჭავაძის, აკაკი

წერეთლის, ნიკო ნიკოლაძის სახელებთანაა დაკავშირებული. მათი ძალისხმევა ქართული აზროვნებისა და პოლიტიკური კულტურის ევროპეიზაციისაკენ იყო მიმართული. თერგდალეულები გზას უკაფავდნენ დასავლურ მოწინავე შეხედულებებს, ცდილობდნენ შემხადებინათ მათთვის ქართული ნიადაგი და ქართველი ერი თვითიზოლაციიდან პროგრესის ფართო ასპარეზზე გაეყვანათ.

მკვლევრათა აზრით, ნიკო ნიკოლაძე ერთერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც ევროპული პრაგმატიზმისა და საქმიანობის, ევროპული პოლიტიკური რეალიზმის, ევროპული განათლების, ტექნიკისა და კულტურის საქართველოში დანერგვა ჯერ კიდევ 1870-იან წლებში დაიწყო (შუბითიძე 2013).

ჟურნალი „კლდე“ ნიკო ნიკოლაძის შესახებ მიუთითებდა: „ნ. ნიკოლაძე სულით და გულით ევროპელია, ევროპაში ნასწავლი, ევროპის იდეებით გამსჭვალული, ევროპის ტექნიკა-ინდუსტრიის მცოდნე, ინიციატივის კაცი, პრაქტიკული და საქმიანი. ... ნიკოლაძე... უწინარეს ყოვლისა, მუშაკია დაკავშირებული ხელებით, ცხოვრების ტექნიკი და ლაბორანტი. იგი რეალისტი, რეალური პოლიტიკის მწარმოებელი, ცხოვრების მცოდნე, მის ქარტეხილში ჩავარდნილი“ (ნიკო ნიკოლაძე 1996: 10).

„არც ერთ მაშინდელ ჩვენს მოღვაწეს არ უგრძნია ეპოქის სული ისე, როგორც ნ. ნიკოლაძემ იგრძნო, არავის ... მოუტანია ჩვენში იმდენი პროგრესიული და ევროპული აზრი (ამ სიტყვის კულტურული მნიშვნელობით), რამდენიც შემოიტანა ნ.ნიკოლაძემ“, წერდა სიმონ ხუნდაძე (ხუნდაძე 1927: 182).

ლიბერალიზმს რამდენიმე ფუნდამენტალური ღირებულება აქვს, რომელთაგან უმთავრესია თავისუფლება და კერძო საკუთრება. თავისუფლება მრავალგვარი შეიძლება იყოს: ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური, ეროვნული, პიროვნული და სხვა, ხოლო კერძო საკუთრება ერთია და იგი წარმოადგენს როგორც ყოველგვარი თავისუფლების საფუძველს, ისე მათი დაცვის ეფექტურ გარანტს. ინგლისელი სწავლულის მორის კრენსტონის თანახმად, ლიბერალი ესაა ადამიანი, რომელსაც სწამს თავისუფლების (სტენფორდის: 1996:).

თავისუფლების თემას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია თერგდალეულთა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ნააზრევში. მათთვის, როგორც სახელმწიფოებრიობამოშლილი და

კოლონიური ქვეყნის შვილებისათვის, წინა პლანზე ეროვნული თავისუფლების საკითხი იდგა. კარგადაა ცნობილი, რომ ქართველმა სამოციანელებმა შეცვალეს დამპყრობელთან შეთქმულება-აჯანყებებით დაპირისპირების მეთოდი და რუსეთის კოლონიური უღლისაგან თავდაღწევის ტაქტიკად მშვიდობიანი ბრძოლის გზა აირჩიეს. ეს არჩევანი შექმნილი რეალობის გონივრულ ანალიზს ეფუძნებოდა. XIX საუკუნის პირველი მესამედის დაუსრულებელ აჯანყებებში განცდილმა მარცხმა ქართველი ერის სასიცოცხლო ენერგია შეასუსტა. გაღებული მასშტაბური მსხვერპლი ისედაც მცირერიცხოვან ქვეყანას უმძიმეს შედეგებს უქადდა. საჭირო იყო იმგვარი საშუალების გამოძებნა, რომელიც სანუკვარ მიზანს შედარებით უსაფრთხოდ და ერისათვის ნაკლები ზიანით მიგვაღწევინებდა. ილია ჭავჭავაძეს შესანიშნავად ესმოდა, რომ თავისუფლება, როგორც ეროვნული ბედნიერების წინაპირობა, მსხვერპლის გარეშე წარმოუდგენელია („თავისუფლების მშოვნელი ამ ქვეყნად მხოლოდ თოფია“), მაგრამ ბრძენკაცი იმასაც ითვალისწინებდა, რომ გამუდმებული აჯანყებები ერს ღონეს აცლიდა და მის მომავალს უნუგეშოს ხდიდა. ამიტომაც ილიამ და თერგდალეულებმა უარი თქვეს კოლონიურ რეჟიმთან ძალით დაპირისპირებაზე, გეზი მშვიდობიანი ბრძოლაზე აიღეს, რომლის იარაღად ცოდნა და განათლება დაიგულებს. ეს მკაფიოდ ჩანს აკაკი წერეთლის ლექსში „დედა და შვილი“. როდესაც ეროვნული თავისუფლებისათვის გულანთებული შვილი დედას მიმართავს: „დედილო, მომეც ფარ-ხმალი, რომ ავასრულო ვალიო!“ – დედა პასუხობს:

„ადრეა შვილო ჯერ კიდევ,

წიგნია შენი ხმალიო!“

(სურგულაძე 1973: 277).

თერგდალეულებს ერისათვის იმაზე მეტი პრაქტიკული ამოცანა არ დაუსახავთ, რისი მიღწევაც კონკრეტულ ვითარებაში უმსხვერპლოდ და უზიანოდ იყო შესაძლებელი. დამპყრობლის მიმართ ამგვარი ფრთხილი, აუქჩარებელი და წინდახედული დამოკიდებულება სპეციალურ ლიტერატურაში „აქტიური ლოდინის ტაქტიკადაა“ სახელდებული. სხვაგვარად, „შესაძლებლის მაქსიმუმი“ ანუ მიღწეულით დროებითი დაკმაყოფილება და პარალელურად, მზადება უფრო მეტისთვის, საღი და რეალისტური პოლიტიკის გამოვლინებაა, რაც ნამდვილად დამახასიათებელი იყო

ქართველ სამოციანელთათვის (ჯანელიძე, 2002: 32). მაგრამ ამჯერად ჩვენ გვინტერესებს, რა მიმართებაში იყო ეროვნული თავისუფლების მოსაპოვებლად თერგდალეულთა მიერ არჩეული ტაქტიკა ლიბერალიზმის იდეოლოგიასთან.

ხალხთა შორის მშვიდობიანი ურთიერთობა და მშვიდობის ომზე პრიმატი ლიბერალიზმის საგულისხმო თვალთახედვაა. ცნობილია, რომ იმანუელ კანტი, ვიღპელმ ფონ ჰუმბოლტდი, იერემია ბენტამი და რიჩარდ კობდენი განადიდებდნენ „მუდმივ მშვიდობას“ და საერთოდ, ლიბერალთა უმრავლესობისა იზიარებდა აზრს, რომ წარმატებული ომი გამარჯვებულისათვისაც კი ბოროტებაა და მშვიდობა ყოველთვის უმჯობესია ომზე (მიზეხი, 2001).

ლიბერალებს ეჭვი არ ეპარებოდათ, რომ ნებისმიერი უთანხმოება შეიძლება არა ძალადობითა და ომით, არამედ მშვიდობიანი გზით, დისკუსიებითა და მოლაპარაკებებით მოგვარდეს (ჰეიფუდი, 2008: 22-23; 71).

ილია ჭავჭავაძეც მიიჩნევდა, რომ „ომი უბედურებაა, ომი დამთქმელია ადამიანის სიცოცხლისა, ადამიანის ღვაწლისა, მონაგარისა“ და რომ: „მორიგებით, მსვიდობიანობით საქმის გათავება, რასაკვირველია, ყოველთვის კარგია“ (ილია 1997: 175; 43).

ამდენად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თერგდალეულთა მშვიდობიანი ბრძოლის ტაქტიკა სრულად პასუხობს ლიბერალიზმის თეორიულ პოსტულატებს და თავსდება მის კონცეფციაში.

ლიბერალურ აზროვნებას შეესაბამება ასევე წოდებათა შერიგებისა და თანხმობის, ყველა საზოგადოებრივ ძალთა გაერთიანების ილია ჭავჭავაძისეული შეხედულება, რომელიც ჩვენს ისტორიოგრაფიაში „საერთო ნიადაგის“ თეორიის სახელწოდებითაა ცნობილი.

აზრი იმის შესახებ, რომ „საერთო ნიადაგის“ თეორია არსობრივად „ლიბერალ-რადიკალურია“, ჯერ კიდევ არჩილ ჯორჯაძემ გამოთქვა 1901 წელს ჟურნალ „მოამბეში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში – „პუბლიცისტი ილია ჭავჭავაძე“. განიხილავს რა ამ საკითხს, მკვლევარი ომარ გოგიაშვილი წერს: „ილიას „საერთო ნიადაგის“ თეორია და ლიბერალიზმის პრინციპები საერთო კონცეპტუალურ იდეას ეფუძნებოდა. ...ეს თეორია, ძირითადი მახასიათებლებით, ლიბერალიზმის სულისკვეთებისაა, თუმცა მისი საფუძველი და საყრდენი

ქართველი ერის ისტორიული მემკვიდრეობა, მისი ტრადიციული ღირებულებებია“. „...საერთო ნიადაგის“ თეორია კონსერვატიულ-ტრადიციონალისტურ საფუძველზე დგას, შენობა კი მთლიანად ლიბერალურია“ (გოგიაშვილი 2008: 113; 132).

თერგდალეულებს ყურადღების მიღმა არ დარჩენიათ ადამიანის უფლებები, რაც ლიბერალიზმის მოძღვრების პრიმატს შეადგენს. თერგდალეულთა აზრით, ადამიანის უფლებები საზოგადოებისა და სახელმწიფოს მხრიდან მუდმივი ზრუნვისა და დაცვის საგანი უნდა იყოს. ილია ჭავჭავაძე ამ საკითხს სულაც კაცობრიობის პროგრესს უკავშირებდა. მისი სიტყვით: „რა არის მთელი პროგრესი კაცობრიობისა, თუ არა ის, რომ ადამიანის პიროვნება, ადამიანის სინდისი, ყოფა-ცხოვრება, - უსაბუთოდ, უსაფუძვლოდ არავისაგან ხელშეხებული არ იყოს, არავისაგან შემწიკვლულ, შეგინებულ, შევიწროებულ“ (ილია 1997: 45).

თერგდალეულთა ნააზრევში განსაკუთრებით ხაზგასმულია ადამიანის ღირსების საკითხი, რომელიც „ჭეშმარიტ ლიბერალობას ... დიდი ასოებითაა აქვს დაწერილი თავის დროშაზედ“ (ილია 1955 ა: 168). ილია „კაცებურის ღირსების გრძნობას“ „ღვთაებრივ გრძნობას“, „ადამიანთათვის მომადლებულ საუნჯეს“ უწოდებდა, მასვე ადამიანის ღირსება „ზნეობით კუთვნილებად“ მიაჩნდა და მოითხოვდა, რომ იგი „ღრმად პატივცემული“ ყოფილიყო (ილია 1997: 288). არანაკლებ მნიშვნელოვანია, რომ თერგდალეულები ადამიანის უფლებებს ყოველთვის მოვალეობასთან კავშირში განიხილავდნენ, რაც ასევე ლიბერალური თვალთახედვაა. ნათქვამის საილუსტრაციოდ არერთი ციტატის მოხმობა შეიძლება მათი პუბლიცისტური ნაწერებიდან, მაგრამ დავეყრდნობოთ ილია ჭავჭავაძის გამონათქვამებით, რომლებიც ასე ჟღერს: „ადამიანის შვილი ერთის მხრით უფალია, მეორეს მხრით მოვალე“ (ილია 1997: 15) და „მოვალეობის გარეშე უფლება არ არსებობს, ხოლო მოვალეობა ისაა, რომ პატივი სცე, დაიცვა კიდევ სხვისი უფლება და არ დაარღვიო იგი“ (ილია 1961: 81).

ცნობილია, რომ ლიბერალიზმს თავისუფლების ზოგადი კონცეფცია ეკონომიკური თავისუფლებიდან გამოჰყავს, რომელიც მხოლოდ კერძო საკუთრებას შეიძლება ეფუძნებოდეს (გოგიაშვილი 2008: 137). კერძო საკუთრება უნივერსალური ღირებულებაა. ლიბერალური თვალსაზრისით იგი არ დაიყვანება მხოლოდ მატერიალურ ფასეულობებზე (მიწა, ბინა, ფული) და

მოიცავს ადამიანის საკუთრების ისეთ ფორმებს, როგორიცაა აზროვნება, რწმენა, აღმსარებლობა, მათი გამოხატვის საშუალებები და სხვ.

თერგალეულებს მკაფიოდ ჩამოყალიბებული შეხედულება ჰქონდათ კერძო საკუთრების რაობისა და მისი მნიშვნელობის შესახებ საზოგადოების განვითარებაში. „კერძო საკუთრება ჯერ კიდევ ქვაკუთხედად უდევს ... მთელს ცხოვრებას დაწინაურებულ ქვეყნებისას მთელ დედამიწის ზურგზე. ... კერძო საკუთრება, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, ჩვენდა საუბედუროდ თუ საბედნიეროდ, ჯერ კიდევ დიდ ხანს იქნება დიდს პატივში და მის სარბილზე ძალმომრეობა, ერთმანეთზე მისევა, ვინც გინდა იყოს, იაფად არ დაუჯდება“ წერდა ილია ჭავჭავაძე (ილია 1997: 222). ილიასავე სიტყვით, „ხელშეუხებლობა პირადის საკუთრებისა ... მერმისის ქვაკუთხედად არის აღიარებული, და ყოველს, რაც ჰზღუდავს და ჰხუთავს ამ ხელშეუხებლობას, რწული ძნელად იშვნევს, ძნელად იწყნარებს“ (ილია 1997: 233).

ლიბერალურ თეორიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ინდივიდუალიზმს, რომელიც პიროვნების პირად დამოუკიდებლობას, თვითდამკვიდრებას გულისხმობს და ნებისმიერი სოციალური ჯგუფის ან კოლექტივის წინაშე მის უზენაესობას აღიარებს. ინდივიდუალიზმი ადამიანთა საყოველთაო თანასწორობას ემყარება (პეიუვდი, 2008: 22-23; 70), ხოლო პიროვნული თავისუფლება ადამიანური ღირსების გარანტიას.

ადამიანის თავისუფლებისა და თანასწორობის საკითხებს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია თერგალეულთა პუბლიცისტიკაში. ილია ჭავჭავაძეს თანასწორობა იმ საჯარო უფლებად მიაჩნდა, რომელიც ყველას კუთვნილი და ყველასათვის ერთნაირად ძვირფასია. „თანასწორობა ...სულია და გული ყოველის წყობისა“, წერდა იგი (ილია 1997: 38). ძმობას, ერთობასა და თანასწორობას შეტრფოდა აკაკი წერეთელი (გოგებაშვილი 1955: 226-228), რომლის „მსოფლმხედველობა რადიკალურ იდეებთან ერთად ჭარბად შეიცავს ზომიერ-ლიბერალურ ნაკადსაც“ (გაფრინდაშვილი 1988: 157), ასევე, თანასწორობის უფლებას იცავდა ნიკო ნიკოლაძე, რომელიც ბევრს წერდა და ქადაგებდა „ლიბერალურ პრინციპთა ფარგლებში“ (ჯორჯაძე 1989: 281)

ლიბერალური კონცეფციით, თანასწორობაში არა სოციალური, არამედ უფლებრივი და სამართლებრივი

თანასწორობა მოიაზრება. სხვაგვარად, ესაა თანაბარი შესაძლებლობები, ასევე კანონის წინაშე ყველა ადამიანის თანასწორობის და პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპის აღიარება, რომელიც გულისხმობს, რომ თითოეული ამომრჩევლის ხმას თანაბარი წონა აქვს („ერთი პიროვნება - ერთი ხმა“).

თერგდალეულთა სხვა ნააზრევებიდან, რომელიც ასევე „ლიბერალიზმის საკვებით საზრდოობს“, გამოვყოფდით საკუთარი შესაძლებლობების რწმენას ანუ, როგორც ილია ჭავჭავაძე იტყოდა: „საკუთარი თავის მოიმედობას“. ამ უადრესად საგულისხმო პრინციპს თერგდალეულები იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ, რომ პირად ინიციატივას, საკუთარი უნარის, ნიჭისა და თვითმოქმედების გამოვლენას ქვეყნის წინსვლა-განვითარების პირობად სახავდნენ და არა ცალკეულ პიროვნებებს, არამედ მთელ ერს მოქალაქეობრივი აქტივობისაკენ მოუწოდებდნენ. „ჩვენი ცხოვრების შარა-გზა ჩვენვე უნდა გავიკაფოთ, ბედი და უბედობა ხელთ უნდა ვიგდოთ“, „ჩვენს გარეშე ჩვენი ხსნა სიზმარია“ - მოძღვრავდა ქართველ ერს ილია ჭავჭავაძე (ილია 1955 ბ: 321, 323). „ხალხი უნდა გამოფხიზლდეს, წელში გამაგრდეს, გონებრივად და ქონებრივად მოღონიერდეს და თვითონ გახდეს თავის ბატონ-პატრონი“, ასეთი იყო აკაკის შეხედულებაც (გომართელი 1966: 227).

როგორც ვნახეთ, თერგდალეულებს არ შეუქმნიათ თეორიული ტრაქტატები, მათ ცალკე კონკრეტული წერილიც კი არ მიუძღვნიათ ლიბერალიზმის იდეოლოგიისადმი, მაგრამ ყველაფრიდან ჩანს, რომ ისინი კარგად გაერკვნენ ამ იდეოლოგიის არსში, ჩაწვდნენ მის სულს და ლიბერალიზმის ძირითადი პრინციპები საქართველოს სპეციფიკას მიუსადაგეს.

დასასრულს ისევ არჩილ ჯორჯაძე მოვიშველიოთ, რომლის სიტყვით, „მესამოციანობა არის ახალი ერა ჩვენს კულტურაში, მან შემოიტანა ჩვენში მეცხრამეტე საუკუნეში ევროპაში მოარული სოციალ-პოლიტიკური თეორიები და ფორმულები“. ... მესამოციანებიდან იწყება გაეროპელება ქართულ აზროვნებისა. და თუ მაინც და მაინც საჭიროა დეფინიცია, ამ ეპოქის მთავარი დამახასიათებელი თვისება - ლიბერალიზმ-დემოკრატიზმშია“ (ჯორჯაძე 1989: 282).

დამოწმებანი:

- პოისი 2014:** Рэймонд Гойс, Неуют либерализма. განთავსებულია 14 მარტიდან 2014. მის.: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/5/go1.html>
- გოგიაშვილი 2008:** გოგიაშვილი ო. ილია დღეს, თბ., 2008.
- ჟვანია 2006:** ჟვანია ნ. საერთაშორისო პოლიტიკური ეკონომია. სალექციო კურსი სოციალურ მეცნიერებათა მაგისტრატურისათვის, თბ., 2006.
- ჰეიუელი, 2008:** ჰეიუელი ენდრიუ, პოლიტიკა = ოლიტიცს, თარგმ. გია ჭუმბურიძე, ზაზა ჭელიძე, თბ., 2008.
- ვაჟა-ფშაველა 1905:** ვაჟა-ფშაველა, ვაჟა-ფშაველა, პატრიოტიზმი და კოსმოპოლიტიზმი, გაზ. „ივერია“, 1905 წ., № 172.
- შუბითიძე 2013:** შუბითიძე ვ. ევროინტეგრაცია და საქართველო. განთავსებულია 16 ივლისიდან 2011. მის.: http://www.for.ge/view.php?for_id=10582&cat=12
- ნიკო ნიკოლაძე 1996:** ნიკო ნიკოლაძე - 150. საიუბილეო კრებული, თბ; 1996).
- სურგულაძე 1973:** სურგულაძე ა. ქართული საზოგადოებრივი აზრის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, თბ., 1973.
- ხუნდაძე 1927:** ხუნდაძე ს. სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, ტომი I, თბ., 1927).
- სტენფორდის 1996:** Stanford Encyclopedia of Philosophy. განთავსებულია 16 სექტემბერს 2010. მის.: <http://plato.stanford.edu/entries/liberalism/>
- ჯანელიძე, 2002:** ჯანელიძე ო. ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002.
- მიზესი, 2001:** Мизес Л. фон. Либерализм (Пер. с англ. А. В. Куряева), М., 2001. http://www.sotsium.ru/books/13/141/mises_lib06_ch1.html
- ილია 1997:** ილია ჭავჭავაძე, ამას ვამბობ და ვღაღადებ, ქუთაისი, 1997.
- ილია 1955 ა:** ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტ. V, თბ., 1955.
- ილია 1961:** ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტ. X , თბ., 1961.
- გოგებაშვილი 1955:** გოგებაშვილი ი. თხზულებანი, ტ. 4, თბ., 1955.

გაფრინდაშვილი 1988: გაფრინდაშვილი მ. ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, III, თბ., 1988.

ჯორჯაძე 1989: ჯორჯაძე ა. წერილები, თბ., 1989.

ილია 1955 ბ: ილია ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტ. IV, თბ., 1955.

გომართელი 1966: გომართელი ი. ქართული ლიტერატურა. მე-19 საუკუნე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1966.

ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ძირითადი
მიმდინარეობები
XIX საუკუნის მეორე ნახევარში

ეროვნულ-დემოკრატიზმი. XIX საუკუნემ მრავალი ახალი სოციალური და პოლიტიკური იდეა, საზოგადოებრივი აზროვნების საყურადღებო მიმართულება წარმოშვა, რომლებმაც მნიშვნელოვანი კვალი დააჩნიეს მსოფლიო ისტორიას. მათი უმრავლესობა ამ ასწლეულის მეორე ნახევარს განეკუთვნება. ახალი დროის ახალმა იდეებმა შესამჩნევი ცვლილებები გამოიწვიეს ქართველი ხალხის ცხოვრებაშიც და დიდწილად მისი მომავალიც განსაზღვრეს.

ისტორიულ ეპოქებს თავისი განსაკუთრებული იდეები აქვთ. საზოგადოებრივი აზროვნების ამა თუ იმ მიმდინარეობასაც, როგორც წესი, დროის მოთხოვნა წარმოშობს, თავად ეს მოთხოვნა კი საზოგადოების მომწიფების დონით, მისი განვითარების ხარისხითა და ისტორიული აუცილებლობით არის განპირობებული.

XIX საუკუნეს ეროვნული იდეის საუკუნეს უწოდებენ. ამ ასწლეულის თითქმის ყველა დიდი პოლიტიკური აქტი ეროვნულ საკითხთან არის დაკავშირებული. ალბერ სორელის სიტყვით, XIX საუკუნეში „ნაციონალურმა ევროპამ შეცვალა მეთვრამეტე საუკუნის კოსმოპოლიტური ევროპა“.

რა ვითარება იყო ამ მხრივ საქართველოში? „XIX საუკუნის ქართველობის აზროვნებისა და გრძნობის მიუდგომელი ისტორია რომ დაიწეროს, და უფრო ნათელსა და მზიან ეპოქისას დაედაროს, უნდა გაწითლდეს მგრძნობიარე ქართველი. არც ერთ ახალ აზრს, არც ერთ მიმდინარეობას, რომელიც ამ საუკუნის ქართველობას აღელვებდა,

ასულდგმულებადა, ჩვენ ეროვნულ ფუძიდან არ ამოჰყოლია ფესვი, არც ერთ ახალ იდეისათვის ქართველობის გენიას არ უწოვებია ძუძუ,” წერდა კონსტანტინე გამსახურდია (გამსახურდია 1917: 2). ვნახოთ, როგორ იყო სინამდვილეში.

XIX საუკუნის 60-90-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური რეალობა ერთ-ერთმა პირველმა გიორგი წერეთელმა დაახასიათა. სწორედ მის სახელს უკავშირდება ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში გავრცელებული თვალსაზრისი თერგდალეულთა შორის ორი დასის არსებობის შესახებ, მაგრამ ჩვენი კვლევის საგანი ამჟამად ეს საკითხი არ არის.

გიორგი წერეთელს ეკუთვნის ასევე მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების მიმართულებათა სხვაგვარი კლასიფიკაცია, რომელშიც სამი მთავარი აქტორი ფიგურირებს: 1. თერგდალეულები (თავადაზნაურული დასი); 2. ჟურნალ „იმედის“ ხალხოსანთა ჯგუფი და 3. სოციალ-დემოკრატიული მესამე დასი (წერეთელი 1895: 371).

XIX საუკუნის 60-90-იანი წლები საქართველოში ეროვნული და სოციალური მოძრაობის მძლავრი აღმავლობის ხანაა. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დაწინაურება თერგდალეულთა სახელს უკავშირდება, ხოლო სოციალური მოძრაობის გააქტიურება უმთავრესად სოციალ-დემოკრატიის დამსახურებაა.

ქართველ სამოციანელთა ანუ თერგდალეულთა აღიარებული წინამძღოლი ილია ჭავჭავაძე იყო. ილიამ გარს შემოიკრიბა თანამოაზრეთა წრე, ძლიერი ჯგუფი საუნივერსიტეტო განათლებით შეიარაღებული პიროვნებებისა (აკაკი და გიორგი წერეთლები, ნიკო ნიკოლაძე, კირილე ლორთქიფანიძე და სხვ.), რომელთაც შეეძლოთ საქართველოს მიღმა შეძენილი ცოდნა და გამოცდილება ქართული სინამდვილისათვის შეეხამებინათ.

თერგდალეულობა არ ყოფილა განსაზღვრული წესდებისა თუ პროგრამის საფუძველზე ჩამოყალიბებული პოლიტიკური გაერთიანება. ის იყო იდეურ-საზოგადოებრივი მიმდინარეობა, რომლის წევრებს სამშობლოს სიყვარული, ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის წყურვილი და მისწრაფება აახლოვებდათ.

ილია ჭავჭავაძემ და თერგდალეულებმა შეცვალეს დამპყრობელთან შეთქმულება-შეიარაღებული აჯანყებებით

დაპირისპირების ტაქტიკა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის მშვიდობიანი კურსი აირჩიეს. რუსეთის კოლონიური უფლის გადაგდების ამ ახალ, მშვიდობიან ხედვას იმპერიულ რეჟიმთან ბრძოლა სულ სხვა განზომილებაში გადაჰქონდა.

სამოციანელებმა ღვთაებრივი ტრადიის – მამულის, ენისა და სარწმუნოების დასაცავად, ანუ საქართველოსა და ქართველობის გადასარჩენად, თანამემამულეებს ლოკალური ამბოხებების, ამა თუ იმ წოდების „ცალ-ცალკე ბანაკებად გასვლის“ მაგივრად, პირველ რიგში ეროვნული გამოფხიზლების, განათლების შეძენის, დაცემული ვინაობის აღდგენის ამოცანა დაუსახეს. ამას ეროვნული გამოღვიძება, მამულიშვილობის დაღვიწხებული გრძნობის გაცოცხლება, პატრიოტული სულისკვეთების გაღვივება, „ცხოვრების ხნულში თესლად დარჩენილი გულისტკივილის“ გაცნობიერება, „წარსულის ანდერძების“ ფარზე აზიდვა, ერის დარაზმვა და შემართება უნდა მოჰყოლოდა.

ასე დაიბადა ეროვნული და სოციალური თავისუფლების ზოგადი, მაგრამ შთამბეჭდავი და შინაარსიანი პროგრამა – განახლების გზა, რომელიც „ჩატეხილი ხიდის“ გამოთვლებაზე, დიდ ეროვნულ თანხმობაზე, კონსოლიდაციაზე, ერის სულიერ წვრთნაზე, ზნეობრივ გაჯანსაღებაზე, „გასარწმუნოებულ მეცნიერებასა“ და „გამეცნიერებულ სარწმუნოებაზე“, სამშობლოს უანგარო სიყვარულზე, „ახსნილ შრომაზე“, „მაშვრალთა განკაცებაზე“, გუთანსა და ხმალზე გადიოდა. ყოველივე აღნიშნულის განსხეულებას რეალობად უნდა ექცია „მთელი საუკუნის საზიდი და საჭირნახულო“ (სპ. კეღია) მიზანი, კერძოდ „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“, რაც ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას გულისხმობდა.

სწორედ ეს იყო საფუძველი ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ახალი იდეური მიმართულების – ეროვნულ-დემოკრატიზმისა, რომელიც XIX საუკუნის სამ ოციან წლებში ჩამოყალიბდა. იგი საკაცობრიო გამოცდილების ეროვნულ პრიზმაში გარდატეხის შედეგად წარმოიშვა და ძირითადად ქართულმა სინამდვილემ შეაპირობა.

ეროვნულ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობა ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ადრინდელ მონაპოვარს დაეფუძნა, ამასთან, დრმად შეითვისა 30-იანი წლების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პრაქტიკა, დასავლეთ ევროპის რევოლუციური და ეროვნული მოძრაობის ტრადიციები,

კერძოდ, იტალიისა და პოლონეთის განმათავისუფლებელი ბრძოლების ენთუზიაზმი და შემართება (სურგულაძე 1980: 97).

ილია ჭავჭავაძის სიტყვით, „ჩვენის ახალ თაობის შექმნაში მოქმედობდა რამდენიმე ძალა, სახელდობრ, მთელი საშინაო და საზოგადო ვითარება, საკუთარი და უცხო მწერლობა (ჭავჭავაძე 1986: 278).

თქმა არ უნდა, ქართველ სამოციანელთა შეხედულებების ფორმირებაში გარკვეული როლი შეასრულა რუს განმანათ ლებელ-რევოლუციონერ-დემოკრატთა ნააზრევმა, რომელსაც ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში საფუძვლიანად გაეცნენ თერგდალეულები. ისინი გატაცებით ეწაფებოდნენ „სოვრემენნი კისა“ და „კოლოკოლის“ ყოველ ნომერს, რომლებშიც ბელინსკის, გერცენის, ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვის სტატიები ქვეყნდებოდა. ქართველი ახალგაზრდები, ბუნებრივია, თანაუგრძნობდნენ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მიმართულ მძლავრ მოძრაობას, რომელსაც უნდა დაემხო ცარიზმი, მოესპო ბატონყმობა და რუსეთის ჩაგრული ხალხებისათვის სოციალური თავისუფლება მოეტანა, მაგრამ მათ სავსებით არ აკმაყოფილებდათ რუსული რევოლუციური დემოკრატიზმი, რომელიც უგულებელყოფდა ეროვნულ საკითხს. ამიტომ, რუსეთსა და ევროპაში იმხანად მიმდინარე დემოკრატიული მოძრაობა თერგდალეულებმა ჩვენში ეროვნულ ნიადაგზე დააფუძნეს და საქართველოს სატკივარს მიუსადაგეს. ეს სატკივარი კი სპეციფიკური იყო და მას სახელმწიფოებადაკარგული პატარა ქვეყნის კოლონიური მდგომარეობა განაპირობებდა.

„ჩვენს ქვეყანას სულ სხვა ტკივილი აქვს, სულ სხვა ფათე რაკი სდევს – წერდა ილია ჭავჭავაძე თავის ერთ-ერთ საპროგრამო წერილში, - ჩვენებური დღევანდელი დღე სულ სხვასა თხოულობს, სულ სხვასა ჰღაღადებს“ (ჭავჭავაძე 1987: 226).

ეს „სხვა რამე“ კი, ილიასავე სიტყვით, იყო „ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენა, ფეხზე დაყენება და დაცვა ყოველის მოსალოდნელის ფათერაკისაგან... სხვა საგანი ამაზედ უმძიმესი, ამაზედ უსაჭიროესი არა აქვს ეხლანდელ საქართველოს შვილს... აი რისთვის უნდა მომზადდეს ჩვენი ემაწვილკაცობა, ...აი რა მოედანი უნდა შემოიხაზოს თავისის მოქმედებისათვის და რა გზა უნდა ამოირჩიოს“ (ჭავჭავაძე 1987: 227-228).

რომანოზ ხომელის (ფანცხავა) სიტყვით, თერგდალეულებმა ჩვენში მიმართულება მისცეს ახალ მოძრაობას, მას „თავისი განვითარებული გონების ფერი და ნიშან-წყალი დააჩნიეს“ (ხომელი 1886: 2).

თერგდალეულები საქართველოს „ადღენა-გამოხსნის“ საწინდრად ეროვნული ერთიანობის მიღწევას, საერთო იდეის ირგვლივ მთელი ერის დარაზმვას და შეკავშირებას მიიჩნევდნენ. ილია ჭავჭავაძემ, პირველმა ქართულ სინამდვილეში, მთელი სიმწვავეით დააყენა ხიდნატეხილობის აღმოფხვრის, ურთიერთდაპირისპირებულ წოდებათა შერიგების, საქართველოს ყველა სოციალური ფენის გაერთიანების ამოცანა. მანვე ამგვარი მთლიანობის საფუძვლად ეროვნულ ძალთა შეკავშირების – საერთო ნიადაგის თეორია გამოაცხადა, რომლის პრაქტიკული ხორცშესხმისათვის თანამოსაგრეებთან ერთად სიტყვითა და კალმით გატაცებით იბრძოდა.

საერთო ნიადაგის თეორია სავსებით შეესაბამება ნაციონალიზმის იდეოლოგიას, რომლის ძირითად საფუძვლად მიჩნეულია საზოგადოების სხვადასხვა ფენის კონსოლიდაცია საერთო მიზნისათვის ბრძოლაში მათი ურთიერთსაწინააღმდეგო კლასობრივი ინტერესების მიუხედავად.

ეროვნულ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობის ფორმირე ბაში მეტ-ნაკლები წვლილი XIX ასწლეულის მეორე ნახევრის ყველა მოაზროვნე პატრიოტ მამულიშვილს მიუძღვის, მაგრამ ილია ჭავჭავაძის დეაწლი განსაკუთრებულია. ვაჟა-ფშაველას სიტყვით, სწორედ ილიამ დააყენა ეროვნული საკითხი მკვიდრ ნიადაგზე, „იგია წარმომადგენელი მთელი საქართველოს ერისა, მისი იდეო ლოგი“ (ვაჟა ფშაველა 1961: 241). ამასვე ადასტურებს ცნობილი ეროვნულ-დემოკ რატი რევაზ გაბაშვილიც. იგი მიუთითებდა: ილიას „მომდევნო თაობას, მემკვიდრეებს და მოწაფეებს, შეიძლება ითქვას, ახალი არაფერი შეგვიქმნია, გარდა მისივე გაკვალულებში სიარულისა.“ (გაბაშვილი 1996: 202).

ქართველმა სამოციანელებმა რევოლუციურ-დემოკრატიულ იდეოლოგიაში რევოლუციური პათოსი, შეიძლება ითქვას, ეროვნული შეცვალეს. ამით მათ განმათავისუფლებელ ბრძოლას რევოლუციური რადიკალიზმი დააკლეს, მაგრამ ეროვნული სიმძაფრე შემატეს და ეროვნულ-დემოკრატიზმი ნაციონალიზმის ქართულ მიმართულებად აქციეს.

სამოციანელთა მთელი მოღვაწეობა, როგორც მიხაკო წერეთელი შენიშნავდა, „საქმიანი ნაციონალიზმი“ იყო. თვით ნაციონალიზმი, თერგდალეულთა აზრით, „იგივეა, რაც თავდაცვის ინსტიქტი“ (პაჭკორია 1972: 134). ამასთან ერთად იგი „კოლექტიური პიროვნების კოლექტიური თავისუფლებაა და როგორც კერძო პირი ვერ განვითარდება, ვერ გაიფუჭრება, თუ მის პიროვნებას და თავისებურობას ფართო გზა არ ექნება გახსნილი, ისე ერი დაი ჩაგრება, თუ მის ეროვნებას არ მიენიჭება სრული თავისუფლება, თუ არ მიენიჭება ეროვნული სამართალი, ეროვნული შკოლა, სრული გამგეობა, ეროვნული თვითმმართველობა“ (გოგებაშვილი 1905: 30). პატარა და ჩაგრული ქვეყნების ნაციონალიზმი ბუნებრივ მოვლენად აღიქმება, როგორც ერის მისწრაფება საკუთარი ინდივიდუალობის შენარჩუნებისა და გადარჩენისაკენ. იგი დაპყრობილ ერთა განთავისუფლების სულისჩამდგმელია და უმთავრესად თავდაცვით ხასიათს ატარებს (პატარიძე 1933: 3). სწორედ ამგვარი ნაციონალიზმი იქცა სახელმწიფოება წართმეული და კოლონიურ უღელქვეშ მოქცეული ქართველი ერის განმათავისუფლებელი იდეოლოგიის - ეროვნულ-დემოკრატიზმის თეორიულ საფუძვლად.

თერგდალეულთა რწმენით, საქართველოს მომავალი მის სავე წარსულსა და აწმყოს უნდა ეშვა. ამით აიხსნება, რომ ილიას მხატვრულსა და პუბლიცისტურ ნააზრევში, თანადროული ცხოვრების ავ-კარგზე გონიერი თვალთ დაკვირვების პარალელურად დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვანი წარსულის მიუკერძოებელ ანალიზს.

ილია ჭავჭავაძეს მიაჩნდა, რომ ისტორიული აზროვნება ერის თვითშემეცნების საფუძველია (სირაძე 1992: 9). თერგდალეულები წარსულს ისე განიხილავდნენ, როგორც აწმყოსთვის საჭირო გაკვეთილს (ბაქრაძე 1992: 39). „ჩვენ რომ ისტორიას მივმართავთ ხოლმე გადასულ გმირების გამოსაჩხრეკად, ამას განა მიტომ ჩავდივართ, რომ ის ძველი დრო გვენატრებოდეს, გვინდოდეს მისი დაბრუნება და მამული სათვის ქვაკუთხედად დადგება. სრულიადაც არა. ჩვენ იმ გმირებს სამაგალითოდ ვაძლევთ დღევანდელ მაჩანჩალებს, რომ ამათაც იმ ძველებისაგან ისწავლონ, თუ როგორ უნდა სამშობლოს სიყვარული და მისთვის თავდადება, რომ დღევანდელ დროსა და ცხოვრების მოთხოვნილებას ისეთივე შესაფერისი პასუხი გაცენ, როგორც

ჩვენი წინაპრები აძლევდნენ იმ ძველ დროს“ – წერდა აკაკი წერეთელი (წერეთელი 1961: 485).

რა იყო ეროვნულ-დემოკრატიზმის, როგორც მსოფლმხედველობის ძირითადი არსი?

ცნება „ეროვნულის“ პოლიტიკურ შინაარსს, ვიწრო გაგე ბით, მამული, ენა და სარწმუნოება ავსებდა, ხოლო, ფართო ჭრილში იგი ქართველი ერის თავისუფლებასა და სახელმწიფოებრივ სუვერენიტეტს გულისხმობდა. რაც შეეხება „დემოკრატიულს“, მის ცნებაში საყოველთაოდ ცნობილი კოსმოპოლიტური შინაარსის გარდა, სპეციფიკური, ქართული სინამდვილისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებიც მოიაზრება. სახელდობრ: წოდებათა შორის ჩატეხილი ხიდის აღდგენა, ბატონყმური ნაშთების ლიკვიდაცია, „შრომის ახსნა“, მაშვრალთა განკაცების პრობლემა და სხვა.

ეროვნულ-დემოკრატიზმში პრიორიტეტი მაინც ეროვნულ მომენტს ენიჭებოდა. იაკობ გოგებაშვილი წერდა: „უნდა გავტყდეთ და აღვიართო, რომ სოციალურის და ეკონომიურის კითხვების შემუშავება ტოლად არ მიდიოდა პირველის (ეროვნული, – ო. ჯ.) კითხვების განვითარებასთან და თვალსაჩინოდ უკან რჩებოდა. ეს აიხსნება იმ გარემოებით, რომ ეროვნული მდგომა რეობა უფრო საშიში იყო, ვიდრე ეკონომიური“ (გოგებაშვილი 1882: 109). ევროპის გამოცდილებაც (ირლანდია, ჩეხეთი, პოლონეთი) ამასვე ადასტურებდა. არჩილ ჯორჯაძის სიტყვით, იქ, სადაც „ერი თავის თავის პატრონი არ არის, სადაც ეროვნული პიროვ ნება დაჩაგრულია..., ენა, ლიტერატურა, სკოლა, სასამართლო და ყველა საზოგადო დაწესებულება უცხოელთა ხელშია..., სადაც ხალხი მოკლებულია იურიდიულ უფლებებს, ...ასეთ ქვეყნებში დემოკრატიულ მოძრაობას ღრმა ეროვნული ხასიათი ეძლევა, ჯერ თავისუფლება და დამოუკიდებლობა და მერე შინაური ცხოვრების მოწესრიგება ხალხის კეთილდღეობის მიხედვით“ (ონიკაძე 1983: 36).

ამრიგად, XIX საუკუნის ქართულმა სინამდვილემ და მისი გარდაქმნის საჭიროებამ დღის წესრიგში დააყენა ახალი იდეური მიმართულების – ეროვნულ-დემოკრატიზმის შექმნის აუცილებლობა.

ეროვნულ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობის თეორიული საფუძვლები ილია ჭავჭავაძისა და სხვა თერგდალეულთა ნააზრევში ჩამოყალიბდა. ამ იდეოლოგიის განმსაზღვრელი

ნიშანი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისაკენ მისწრაფება იყო დემოკრატიზმისა და კერძო საკუთრების პრინციპების საფუძველზე.

სამოციანელთა ძალისხმევით, ეროვნულ-დემოკრატიზმი სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის მებრძო ლი ქართველი ერის განმათავისუფლებელ მოძღვრებად იქცა, რომლის გამოკვეთილი ღოზუნგი იყო „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“.

ხალხოსნური იდეოლოგია. XIX საუკუნის 60–70 იან წლებში რუსეთში განხორციელებული ლიბერალური რეფორმები ქვეყანას ბურჟუაზიული განვითარების ფართო გზას უხსნიდა. რუსეთი მასშტაბურ მოდერნიზაციას იწყებდა, რაც ძირეულად შეცვლიდა რუსი ხალხის შემდგომ ბედსა და ცხოვრების მდინარებას. საზოგადოების გარკვეული ნაწილი, მათ შორის რევოლუციური წრეები („ნაროდნაია ვოლია“ და სხვ.) ეჭვით უცქერდნენ ალექსანდრე მეორის რეფორმატორულ საქმიანობას. რუსეთის ბურჟუაზიულ პერსპექტივას მოწინააღმდეგენი გამოუჩნდნენ. ეს იყო ე. წ. რაზნოვინცული ინტელიგენციის წარმომადგენელთა ჯგუფი მ. ბაკუნინის, პ. ლავროვის, პ. ტაჩოვისა და სხვ. შემადგენლობით, რომელიც შემდგომში ნაროდნიკებად იწოდდა. ისინი მიიჩნევდნენ, რომ რუსეთს განვითარების თვითმყოფადი გზა გააჩნია, მას არ ჭირდება კაპიტალისტური განვითარება, რადგან უშუალოდ უფრო მაღალი ეტაპის - სოციალიზმისაკენ მიემართება. „რუს გლეხი კომუნისტია თავისი ინსტიქტით, თავისი ტრადიციებით“, წერდა პ. ტაჩოვი (ტაჩოვი 1933: 90-91). რაც შეეხება საზოგადოებრივ პროგრესს, სოციალურ თანასწორობასა და სამართლიანობას, ნაროდნიკებს მისი მიღწევა თვითმპყრობელობის რევოლუციური დამხობით წარმოედგინათ. რევოლუცია ინტელიგენციის მოთავეობით გლეხობას უნდა განეხორციელებინა. გლეხური თემი განიხილებოდა, როგორც სოციალიზმის მთავარი საყრდენი. ნაროდნიკების აზრით, რუსეთის გლეხობაში ცოცხლობს ის საზოგადოებრივი და ეთიკური იდეალები, რომელიც შესაძლებელია ქვეყნის სოციალური და ეკონომიური მოწყობის მოდელად გამოდგეს. ყოველივე ამის გამო, ნაროდნიკული იდეოლოგია გლეხური დემოკრატიის იდეოლოგიადაა მიჩნეული.

ნაროდნიკული იდეოლოგიისა და მოძრაობის უმთავრეს მიზანს გლეხთა სრული განთავისუფლება და სოციალისტური წყობილების დამყარება შეადგენდა. ნაროდნიკები გლეხთა

ფენებს არსებული რეალობის რევოლუციურად გარდაქმნის აუცილებლობაში არწმუნებდნენ და საამისოდ მათ დარაზმვას ლამობდნენ.

ნაროდნიკული შეხედულებანი ფართოდ აიტაცა რუსეთის უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტობამ. სწორედ სტუდენტი ახალგაზრდობა იყო ამ იდეოლოგიის მთავარი პროპაგანდისტი და „ხალხში გამავრცელებელი“. აღსანიშნავია, რომ მათ შორის მრავლად გვხვდება ქართველი სტუდენტობაც. რუს ნაროდნიკებთან ერთად ისინიც გადიოდნენ სოფლებში და ქადაგებდნენ გლეხურ რევოლუციას. მაგალითად, 1875 წელს ჟანდარმერიის მიერ მოსკოვში გამოვლენილ და განადგურებულ ნაროდნიკულ ორგანიზაციაში, რომლის გახმაურებული სასამართლო ისტორიაში შევიდა „ორმოცდაათის პროცესის“ სახელწოდებით, დაკავშირებულნი იყვნენ: ივანე ჯაბადარი, გიორგი ზდანევიჩ-მაიაშვილი, მიხეილ ჩიკოძე, ანთიმოზ გამყრელიძე, ალექსანდრე ციციშვილი, ისიდორე ქიქოძე, და სხვები. ჯაბადარმა და ჩიკოძემ შეადგინეს „სრულიად რუსეთის სოციალ-რევოლუციონერთა ორგანიზაციის“ წესდება (ნარსია 1987: 523; ჩიკოძე 2013:)

ნაროდნიკთა დიდი ნაწილი პოლიციამ შეიპყრო. ბევრი მათგანი მთავრობამ ხანგრძლივი პატიმრობით ან ციმბირში გადასახლებით დასაჯა. მიუხედავად ფარული ორგანიზაციის ჩავარდნისა, ნაროდნიკული შეხედულებები დიდხანს შემორჩა რუსეთის რევოლუციურად განწყობილ ინტელიგენციას (ხოროსი, 1972: 14).

საქართველოში ხალხოსნური იდეებით გატაცება XIX საუკუნის 70-იან წლებში დაიწყო. საიდუმლო წრეები ჩამოყალიბდა თბილისში, გორში, ქუთაისში, თელავსა და ოზურგეთში. სოფრომ მგალობლიშვილის მოგონებათა თანახმად, ამ წრეების წევრები მიზნად ისახავდნენ თვითგანვითარებას, ისტორიისა და სოციალური მეცნიერების შესწავლას და შემდეგ „ხალხში გასვლას საქადაგებლად მონარქიული წყობილების წინააღმდეგ“ (მგალობლიშვილი 1938: 71). ხალხოსნური მოძრაობის ხელმძღვანელები და აქტიური მონაწილენი იყვნენ: ეგნატე იოსელიანი, ისიდორე ქიქოძე, მიხეილ ყიფიანი, სტეფანე ჭრელაშვილი და სხვ. ხალხოსანთა რიგებში არაერთი ქართველი მწერალი და პუბლიცისტი შედიოდა, კერძოდ: ანტონ ფურცელაძე, ნიკო ღომოური, სოფრომ მგალობლიშვილი, ნიკო

ხიზანიშვილი (ურბნელი), ესტატე მჭედლიძე (ბოსლეველი), ზაქარია ჭიჭინაძე და სხვები.

ქართველი ხალხოსნები „რუსი ნაროდნიკების თეორიული არსენალით სარგებლობდნენ. ... ეველაფერი, რასაც ისინი უწევდნენ პროპაგანდას ლავროვის, ბაკუნინის, ტაჩოვის, მიხაილოვსკის მოძღვრებიდან იყო აღებული, მათი თეორიების ქართულ სინამდვილესთან მისადაგების ცდას წარმოადგენდა“ (სურგულაძე 1973: 372).

რუს ნაროდნიკთა მსგავსად, ქართველი ხალხოსნებიც უსამართლო რეჟიმის დასამხოზად იბრძოდნენ და საყოველთაო კეთილდღეობის იმედს ჯერ გლეხთა საერთო აჯანყებაზე, მერე კი მღაბიო ხალხის განათლებასა და ეკონომიკურ გაძლიერებაზე ამყარებდნენ. ხალხოსნები სოფლის მშრომელ მოსახლეობაში ავრცელებდნენ საგანგებოდ ქართულად თარგმნილ რევოლუციური ხასიათის პოლიტიკურ თუ მხატვრულ ლიტერატურას, პროკლამაციებსა და სხვ., რომლებსაც სოფელ ტყვიაში მოწყობილ არალეგალურ სტამბაში ბეჭდავდნენ (შველიძე 1960: 48).

თავის „მოგონებებში“ იაკობ მანსვეტაშვილი წერდა: „ამ მოძღვრებამ ჩვენში კარგი ნიადაგი მოიპოვა, ხალხში სიარული, გლეხებში ახალი მოძღვრების გავრცელება, არც ისე ძნელი საქმე იყო. ნუ დავივიწყებთ, რომ უმრავლესობა მოსწავლე ახალგაზრდობისა სოფლის ღვიძლი შვილები იყვნენ, სოფელს არ იყვნენ მოწყვეტილნი. კარგად იცოდნენ მისი ავი და კარგი. კარგად ესმოდათ მისი დარდი და ნალველი, ისიც არ იყო მათთვის საიდუმლოდ, თუ ვინ იყო ხალხის მწავრელი, რა აწუხებდა მას, რა სტანჯავდა, რა იყო მუდმივი მისი საზრუნავი და სანატრი“ (მანსვეტაშვილი 1985: 8).

„ტეტიათა მოტრფიალეების“ (ასეც უწოდებდნენ ქართველ ხალხოსნებს) მოღვაწეობამ – „ხალხში სიარულმა“ და გლეხური ამბოხების პროპაგანდამ პრაქტიკული შედეგი ვერ ჰპოვა. მცირე გამონაკლისის გარდა, ქართველ გლეხკაცობას მთავრობასთან იარაღით დაპირისპირების ენთუზიაზმი არ გამოუხატავს. „ხალხი ჩვენ არ გვიკარებდა. ... როგორც კედელს ცერცვი, ისე ხედებოდა ხალხს ჩვენი სიტყვა“, იგონებდა ხალხოსანი მ. დავითაშვილი (დავითაშვილი 1933: 30).

სოფელმა, ფაქტობრივად, უარყო მიწისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლის ნაროდნიკული თვალსაზრისი. ამის მიუხედავად, ხალხოსნურ მოძრაობას ქართულ

საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში უკვალოდ არ ჩაუვლია. მას შემდეგ, რაც ჟანდარმერიამ აღმოაჩინა და გაანადგურა ხალხოსანთა ძირითადი ორგანიზაციები, მუშაობა ერთხანს მინელდა, თუმცა ოთხმოციანი წლების დამდეგიდან კვლავ გამოცოცხლდა და გარკვეულად სახეც იცვალა. ზოგმა ქართველმა ხალხოსანმა ისევ განაგრძო ფარული რევოლუციური საქმიანობა, უმრავლესობამ კი ხელი აიღო თვითმპყრობელობასთან ბრძოლის წინანდელ გზაზე და გლეხთა მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით კულტურულ და საგანმანათლებლო ასპარეზზე გადაინაცვლა.

ლეგალურმა ხალხოსნებმა დააფუძნეს თავიანთი ბეჭდვითი ორგანოებიც: 1881-1883 წლებში ისინი ქუთაისში გამოსცემდნენ გაზეთ „შრომას“ (რედაქტორი დ. დადიანი), ხოლო თბილისში ჟურნალ „იმედს“ (რედაქტორი მ. გურგენიძე). მათი მესვეურები ესარჩლებოდნენ უნუგეშო ყოფაში დარჩენილ თანამემამულეებს, ილაშქრებდნენ ბატონყმური გადმონაშთების წინააღმდეგ და ესწრაფოდნენ მათ დაუყოვნებლივ აღმოფხვრას.

ქართველი ხალხოსნები კრიტიკულნი იყვნენ წინა თაობის შეფასებაში. მართალია, მიიჩნევდნენ, რომ თერგდალეულებმა „მისცეს მიმართულება და სახე“ მოძრაობას 60-იან წლებში, მაგრამ იქვე დასძენდნენ, რომ „ამ მოძრაობამ მიიღო ერთგვარი ხასიათი, მეტისმეტი, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, - კულტურული და მხოლოდ მცირედ ხალხოსნური (მაიაშვილი 1882: 116), რომ თერგდალეულები დარჩნენ „რადიკალ-დემოკრატიულ“ (ზანდუკელი 1978: 14), რომ მათ არ ჰქონდათ „მტკიცე ნიადაგზე დამყარებული მოქმედების პროგრამა“ და სხვ.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ქართველ ხალხოსანთა მოძრაობაში „თვალსაჩინო ადგილი ეკავა ეროვნულ საკითხს“, რომ ეროვნული საკითხისადმი მიდგომაში ქართველი ხალხოსნები „გაცილებით თანმიმდევარნი, მწყობრი შეხედულებისანი იყვნენ, ვიდრე 70-იანი წლების რუსი ნაროდნიკები“ (შველიძე 1964: 43-44). ეს თვალსაზრისი ფაქტობრივი მასალით არ დასტურდება. პირიქით, ქართველი ხალხოსნების ერთი ნაწილი ეროვნული ღირებულებების მიმართ ნიჰილისტურ დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა. მაგალითად, ი. ჯაბადარი წერდა, რომ ნაროდნიკული მოძრაობის მონაწილე ქართველ ახალგაზრდებს რუსეთის სოციალური რევოლუციის იდეა იტაცებდა და არა ეროვნული მისწრაფება. რომ ის და მისი თანამემამულენი პოლიტიკურ მოძრაობაში ჩაებნენ არა როგორც

ქართველები, არამედ როგორც „საერთოოქსეთის რეოოლუციური ოჯახის წევრები,“ რომლებიც ხალხს არ ჰყოფდნენ ეთნიკური წარმომადელობისა და ეროვნების მიხედვით (სურგულაძე 1973: 378).

„იმედის“ პუბლიცისტები არ იწინარებდნენ წოდებათა შერიგებისა და თანამშრომლობის სამოცინანელთა იდეოლოგიას, იწუნებდნენ მათ სხვა შეხედულებებს, ეკამათებოდნენ „ივერიის“ ირგვლივ შემოკრებილ მოღვაწეებს. თუმცა, როდესაც ადმინისტრაციამ ხსენებული გამოცემები დახურა და ხალხოსნობამ დამოუკიდებელი იდეური მიმდინარეობის ელფერი დაჰკარგა, ამ მსოფლმხედველობის ერთგულ მიმდევართა ნაწილი სხვადასხვა საზოგადოებრივ დაჯგუფებაში გაერთიანდა, ნაწილი კი თერგდალეულთა ბანაკს მიეკედლა, რომელიც საქართველოში კვლავ გავლენიან პოლიტიკურ ძალად რჩებოდა.

მარქსიზმი. XIX საუკუნის 90-იანი წლების დამდეგიდან საქართველოში გავრცელებას იწყებს ახალი კოსმოპოლიტური იდეური მიმდინარეობა, რომელიც მარქსიზმის სახელწოდებითაა ცნობილი. მარქსიზმი ისეთ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ შეხედულებათა სისტემას წარმოადგენდა, რომელიც რეოოლუციური გარდაქმნების გზით კომუნისტური უკლასო საზოგადოების აშენებას ითვალისწინებდა.

ამ მოძღვრების ფუძემდებლები გერმანელი მოაზროვნენი, კარლ მარქსი და ფრიდრიხ ენგელსი იყვნენ. მათი შეხედულებანი ევროპის ქვეყნებში კაპიტალისტურ სინამდვილეზე დაკვირვებას, წინა ეპოქათა საზოგადოებრივი თუ მეცნიერული აზრის მიღწევების კრიტიკულ გადამუშავებას დაეფუძნა. მარქსისტული თეორიის უმთავრესი პრინციპები ასე გამოითქმის: კაცობრიობის პროგრესული განვითარების საწინდარი კლასობრივი ბრძოლაა; ისტორიის ჭეშმარიტი შემოქმედია ხალხთა მასები; ჩაგვრასა და ექსპლუატაციაზე დაფუძნებული კაპიტალისტური სისტემა დასაღუპადაა განწირული, მისი მესაფლავე პროლეტარიატი იქნება, მაგრამ გამარჯვების მისაღწევად აუცილებელია მსოფლიოს მთელი მუშათა კლასის მჭიდრო შეკავშირება („პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“); კლასად ორგანიზებულმა პროლეტარიატმა მუშათა მოძრაობის სახელმძღვანელოდ საჭიროა შექმნას თავისი პოლიტიკური პარტია; სოციალური სამართლიანობისა და კეთილდღეობის – კომუნისტური წყობილების დამყარებისათვის პროლეტარიატი რეოოლუციური

გზით უნდა დაეუფლოს პოლიტიკურ ძალაუფლებას (პროლეტარიატის დიქტატურა).

მარქსიზმი უარყოფდა კერძო საკუთრებას, რელიგიური რწმენის საჭიროებას, ყოფიერებას ცნობიერების განმსაზღვრელად მიიჩნევდა და სხვ. ერთი სიტყვით, ეს იყო რევოლუციური მსოფლმხედველობა, რომელიც მუშათა კლასის ბრძოლის იდეოლოგიად იქცა. აღსანიშნავია, რომ მარქსიზმის გარდა რუსეთსა და დასავლეთ ევროპაში აღმოცენდა მისგან რამდენადმე განსხვავებული სხვა სოციალისტური მიმდინარეობანიც (ნაროდნიკული სოციალიზმი, პროდონიზმი, ტრედუნიონიზმი, ანარქიზმი, ბლანკიზმი და სხვ.)

მართალია, ამ პერიოდისათვის საქართველოში საფაბრიკო-საქარხნო ინდუსტრია ფართოდ განვითარებული არ ყოფილა, მაგრამ მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაცია მიმდინარეობდა და ცალკეულ კლასებსა თუ ფენებს განსხვავებული შეხედულებები და მოთხოვნები უჩნდებოდათ. მიუხედავად იმისა, რომ მაშინ სამრეწველო საწარმოებში დასაქმებულ მუშათა ოდენობა 30 ათასს ძლივს აღწევდა, მძიმე ეკონომიკური და სოციალური პირობები ქართველ მუშებსაც აიძულებდათ, ეფიქრათ თავიანთი ინტერესების დაცავად.

მუშათა პირველი პროტესტი მათ ეკონომიკურ მოთხოვნებში გამოიხატა, რაც თანდათან გაფიცვებში, დემონსტრაციებსა და ადმინისტრაციასთან დაპირისპირების სხვა ფორმებში გადაიზარდა. ცალკეულ საწარმოებში ჩამოყალიბდა მუშათა და ხელოსანთა თვითგანვითარების წრეები, საკვირაო სკოლები, დაიწყო ხელნაწერი ჟურნალების გამოცემა და სხვ.

მუშათა ამგვარი გააქტიურება ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნიდა საქართველოში სოციალ-დემოკრატიული იდეების გასავრცელებლად. ახალი იდეოლოგია ჩვენში ორი – რუსეთისა და ევროპის გზით შემოდიოდა. რუსეთიდან იგი კავკასიაში გადმოსახლებულ თუ საგანგებოდ ჩამოსულ სოციალ-დემოკრატებს თ. აფანასიევს, ი. ლუზინს, გ. ფრანჩესკის, ო. კოგანსა და სხვებს შემოჰქონდათ, ევროპიდან კი სოციალისტური შეხედულებები საქართველოში საზღვარგარეთ მყოფი ქართველი ახალგაზრდების მეშვეობით აღწევდა. რუსული და დასავლეთ ევროპული სოციალ-დემოკრატიული მოძღვრებები ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდა და პირველის მიმდევრები

მეორის გამზიარებელთა თუ თანამგრძნობთ უპირისპირდებოდნენ.

მარქსისტული ანუ სოციალ-დემოკრატიული მიმართულების პირველი ჯგუფი ქართულ სინამდვილეში მწერალ ეგნატე ნინოშვილის ირგვლივ შემოკრებილმა ახალგაზრდებმა შეადგინეს. ესენი იყვნენ: სილიბისტრო ჯიბლაძე, ისიდორე რამიშვილი, ნოე ჟორდანია, კარლო ჩხეიძე, ვლადიმერ დარჩიაშვილი, მიხა ცხაკაია, ფილიპე მახარაძე და სხვ. მათ 1892 წელს ზესტაფონში, ხოლო 1893 წელს თბილისში გამართული შეკრებების შედეგად დააფუძნეს სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია, რომელსაც გიორგი წერეთელმა „მესამე დასი“ უწოდა. როგორც იმ დროინდელი პრესა შენიშნავდა: „ამ დასში არიან მრავალი სოფლის მასწავლებელნი, გონება განვითარებული სემინარიელნი, ინსტიტუტის კურსდამთავრებულნი და მეოთხმოცდაათე წლების ზოგიერთი სტუდენტობაც“ (ბარბაქაძე 2009:).

ახალი პოლიტიკური გაერთიანების შექმნის შესახებ საზოგადოებას ოფიციალურად 1894 წლის 8 მაისს, ეგნატე ნინოშვილის დაკრძალვისას ეუწყო. გარდაცვლილ მწერალთან გამოსათხოვარ სიტყვებში ს. ჯიბლაძემ და ვ. დარჩიაშვილმა ე. ნინოშვილი დასის მეთაურად აღიარეს და თავიანთი მიზანდასახულობა ზოგად შტრიხებში გაამჟღავნეს.

რომანოზ ხომელელის (ფანცხავა) სიტყვით: „1894 წელს, მაისის თვეში, გურიაში მოკვდა ქართველი ნიჭიერი ბელეტრისტ-პუბლიცისტი – ეგნატე ნინოშვილი. მისი კუბოს წინაშე, ეგრეთწოდებულმა, „მესამე დასმა“ საქვეყნოთ ფიცი დასდვა, რომ საქართველოს დემოკრატიისა და მუშისათვის ის თავს დასდებს და ენერგიას და სიცოცხლეს შესწირავს მისი პოლიტიკური გათავისუფლების საქმეს. ეს იყო ნამდვილი და ჭეშმარიტი ჰანიბალისებური ფიცი დაუვიწყარ მაისის თვეში“ (ხომელელი 1894:).

მესამე დასის პროგრამული დებულებები ნოე ჟორდანიამ შეიმუშავა და ნაშრომში „ეკონომიკური წარმატება და ეროვნება“ ისინი შემდეგნაირად ჩამოაყალიბა: ადამიანის ცხოვრების დედაბოძი ეკონომიკური კეთილდღეობაა; კეთილდღეობის მოპოვების პირდაპირი იარაღია ბურჟუაზიული განვითარების შედეგად გადარიბებული მოსახლეობის ნაწილის შეკავშირება; მოწინავე დასი ესწრაფვის მთელი ერისა და თითოეული პიროვნების თავისუფლებას (ჟორდანია, 1937: 23). მომდევნო პუბლიკაციებში

თავისი ნაზრევი ნ. ჟორდანიამ მნიშვნელოვნად განავრცო. მას მიაჩნდა, რომ ძველი პატრიარქალური ურთიერთობები საქართველოშიც არსებითად კაპიტალისტურმა სინამდვილემ შეცვალა („ჩვენი ქვეყანა უკვე ჩადგა მოქალაქეობრივ ხანაში“); ეროვნული განვითარება ნიშნავს ეკონომიკურ განვითარებას, რასაც თან მოსდევს პოლიტიკური ცვლილებები; ერი დასებად ნაწევრდება, მათ შორის კლასობრივი ბრძოლა მწვავედება. თუ მოწინავე ევროპაში ცვლილებათა ინიციატორი ბურჟუაზია იყო, ჩამორჩენილ ქვეყნებში ეს როლი „მუშა ხალხს“ ეკისრება და არა ინტელიგენციას. ეროვნულ პროგრესს კლასთა ბრძოლა განაპირობებს („წინსვლის დედა ძარღვი აქ არის დამარხული“) (ჯანელიძე 2009: 59) და სხვ.

თავიანთი შესვლულების პროპაგანდისტისა თვის ქართველი მარქსისტები გაზეთ „კვალს“ იყენებდნენ. „კვალის“ გამოსვლა XIX საუკუნის ბოლო ათწლეულის ქართული იდეური ცხოვრების თვალსაჩინო მოვლენა იყო. ამ ლიბერალური მიმართულების ორგანოს ოფიციალურად ანასტასია თუმანიშვილი რედაქტორობდა, ფაქტობრივად კი გიორგი წერეთელი ხელმძღვანელობდა. სწორედ მან მიიწვია გამოცემაში სათანამშრომლოდ მესამე დასელები, ხოლო 1898 წლიდან გაზეთი მთლინად მათვე დაუთმო. აქედან მოყოლებული „კვალი“ ქართველი მარქსისტების ლეგალური ორგანო გახდა, რომელსაც სათავეში ნოე ჟორდანია ედგა.

„კვალი“ „ივერიასთან“ პოლემიკაში ჩაერთო. კამათი სწავლა-აღზრდისა და განათლების პრობლემატიკაზე პაექრობით დაიწყო, მერე საქართველოში კლასთა ბრძოლისა თუ კაპიტალიზმის განვითარების საკითხებს გადაწვდა და ბოლოს მსოფლმხედველობრივ დაპირისპირებაში გადაიზარდა.

მესამე დასელები დაუპირისპირდნენ თერგდალეულთა ეროვნულ მსოფლმხედველობას, დაგმეს წოდებათა შერიგება-თანამშრომლობის, ერის გამთლიანების თვალსაზრისი და ყოველგვარი წინსვლის საშუალებად კლასობრივი ბრძოლა გამოაცხადეს. მართალია, ნოე ჟორდანია არ უარყოფდა ილია ჭავჭავაძისა და მის თანამოაზრეთა დგაწლს ქართველი ერის წინაშე XIX საუკუნის სამოციანი წლებისათვის, დადებითად აფასებდა გაზეთ „დროების“ მოღვაწეობასაც, მაგრამ „ივერიასა“ და მის ბანაკს ჩამორჩენილობასა და პროგრესის მტრობაში ადანაშაულებდა. „დღეს ჩვენს მწერლობაში „ივერიის“ წინამძღოლობით ყოველმხრივი რეაქციაა, რეაქცია აზრის,

ზნეობის, მოქალაქეობის, ქართული სიტყვიერების“ – წერდა ნოე ჟორდანიას და აცხადებდა, რომ ჩვენ ვებრძვიტ „ბნელეთის მოციქულის“ თავად ილია ჭავჭავაძის მიმართულებასო (ჟორდანიას 1900: 405-410). არანაკლებ დაუნდობელი იყო პუბლიკაციები ფილიპე მახარაძისა, რომელიც ქართველ სამოციანელებს და განსაკუთრებით ილია ჭავჭავაძეს ფეოდალურ აზროვნებას საყვედურობდა, მარქსიზმის პოზიციიდან სხვა უსამართლო და შეურაცხყოფელ ბრალდებებს უყენებდა.

მესამე დასელები უარყოფდნენ ეროვნული საკითხის აქტუალობას, ილაშქრებდნენ ეროვნული თანხმობის წინააღმდეგ, აღვივებდნენ სოციალურ შუღლსა და კლასობრივ წინააღმდეგობას, მოუწოდებდნენ ყველა იმ საზოგადოებრივ თუ პოლიტიკურ მიმდინარეობათა იდეური განადგურებისაკენ, რომელიც წინ ეღობებოდა საქართველოში სოციალ-დემოკრატიული შეხედულებების გაერცელებას.

მესამე დასის მარქსისტულმა იდეოლოგიამ XIX საუკუნის ქართველი ხალხის მნიშვნელოვანი ნაწილი ეროვნული გზიდან კოსმოპოლიტურ შარაზე გადაიყვანა და კლასობრივი დაპირისპირებისა და რევოლუციური ბრძოლის მიმართულებით გაიყოლია. კლასთა ბრძოლისა თუ მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის იდეებს მარქსიზმის მიმდევრები ძირითადად მუშათა წრეებში ავრცელებდნენ. სოციალ-დემოკრატი პროპაგანდისტები წიგნიერებას და პოლიტიკურ კულტურას მოკლებულ მუშებს მხარდაჭერისაკენ მოუწოდებდნენ და წარმატების შემთხვევაში მიწიერ სამოთხეს აღუთქვამდნენ. მთელ რიგ ობიექტურ გარემოებებთან ერთად, ამ სოციალური დემაგოგიით ახალი მიმდინარეობის მესვეურებმა მუშებზე საგრძნობი გავლენა მოიპოვეს.

მესამე დასს დიდი წვლილი მიუძღვის მუშა ხალხის გათვითცნობიერებაში, მათ შეკავშირებასა თუ პოლიტიკურად გაწაფვაში, მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში მარქსისტული იდეოლოგიის დამკვიდრებამ, სოციალ-დემოკრატთა პრაქტიკულმა მოღვაწეობამ დიდად ავნო ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, შეაფერხა ერის კონსოლიდაციის პროცესი, უკანა პლანზე გადასწია და გააჭიანურა ბრძოლა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის.

დამოწმებანი :

1. **გამსახურდია 1917:** გამსახურდია კ. გაორებული საქართველო, გაზ. „სახალხო ფურცელი“, 1917 წ., 5 მარტი.
2. **წერეთელი 1895:** წერეთელი გ. „კვალის“ ორი წლის ნაღვაწი, გაზ. „კვალის“, 1895, № 5.
3. **სურგულაძე 1980:** სურგულაძე ა. ნარკვევები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიიდან, თბ., 1980.
4. **ჭავჭავაძე 1986:** ჭავჭავაძე ი. „თერგდალეულნი“ და ახალი თაობა, რჩ. ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. 3, თბ., 1986.
5. **ჭავჭავაძე 1987:** ჭავჭავაძე ი. შინაური მიმოხილვა, რჩ. ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. 5, თბ., 1987.
6. **ხომელელი 1886:** ხომელელი რომანოზ, ზოგიერთი ფიქრი (ოდესიდაშ მოწერილი), გაზ. „ივერია“, 1886 წ., 12 მარტი.
7. **ვაჟა-ფშაველა 1961:** ვაჟა-ფშაველა, ყვაფ-ყორნები ილიას აჩრდილის გარშემო, თხზ. სრული კრებული ხუთ ტომად, ტ. V, თბ., 1961.
8. **გაბაშვილი 1996:** გაბაშვილი რ. ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკურ მოღვაწეობაზე, წიგნში - ილია ემიგრანტთა თვალით, I, თბ., 1996.
9. **პაჭკორია ... 1972:** პაჭკორია მ. რატიანი პ. ნიკო ნიკოლაძის უცნობი სტრიქონები, „ცისკარი“, 1972, № 3, გვ. 134).
10. **გოგებაშვილი 1905:** გოგებაშვილი ი. დიდი ვარამის შესახებ, კრებულში - ეროვნული თვითმმართველობა, ქუთაისი, 1905.
11. **პატარიძე 1933:** პატარიძე ე. ნაციონალიზმი თუ სოციალიზმი? ჟურნ. „სამშობლო“, პარიზი, 1933, № 5.
12. **სირაძე 1992:** სირაძე რ. ქრისტიანული კულტურა და ქართული მწერლობა, I, თბ., 1992.
13. **ბაქრაძე 1992:** ბაქრაძე ა. ილია და აკაკი, თბ., 1992.
14. **წერეთელი 1961:** წერეთელი ა. ქართველი ქალები, თხზ. სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XIV, თბ., 1961.
15. **გოგებაშვილი 1882:** გოგებაშვილი ი. შინაური მიმოხილვა, ჟურნ. „ივერია“, 1882, № 2.
16. **ონიკაძე 1983:** ონიკაძე დ. სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ეროვნული პროგრამა და ბრძოლა მისი განხორციელებისათვის, საკანდიდატო დისერტაცია, თბ. 1983, (ხელნაწერი).

17. ტკაჩოვი 1933: Ткачов П. Н. Избранные сочинения, т. III, М., 1933.
18. ნარსია 1987: ნარსია გ., ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 11, თბ., 1987.
19. ჩიკოიძე 2013: განთავსებულია 2 იენისიდან, 2013. მის.: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Чикоидзе,-Михаил-Николаевич>
20. ხოროსი 1972: Хорос В. Г. Народническая идеология и марксизм: (Конец XIX в.), М., 1972.
21. მგალობლიშვილი 1938: მგალობლიშვილი ს. მოგონებანი, თბ., 1938.
22. სურგულაძე 1973: სურგულაძე ა. ქართული საზოგადოებრივი აზრის XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, თბ., 1973.
23. შველიძე 1960: შველიძე ზ. რევოლუციურ-ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში, თბ., 1960.
24. მანსვეტაშვილი 1985: მანსვეტაშვილი ი. მოგონებანი, თბ., 1985.
25. დავითაშვილი 1930: დავითაშვილი მ. ნაროდნიკული მოძრაობა საქართველოში, თბ., 1933.
26. მაიაშვილი 1882: მაიაშვილი გ. წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ, ჟურნ. „ივერია“, 1882, № 7.
27. ზანდუკელი 1978: ზანდუკელი მ. თხზულებანი. ტ. 3. ახალი ქართული ლიტერატურა, თბ., 1978.
28. შველიძე 1964: შველიძე ზ. რევოლუციურ-ხალხოსნური მოძრაობის ისტორიიდან ამიერკავკასიაში: XIX საუკ. 60-იანი და 70-იანი წლების დამდეგი, თბ., 1964.
29. ბარბაქაძე 2009: ბარბაქაძე მ. „მესამე დასეღნი.“ განთავსებულია 1 ივლისიდან, 2009. მის.: <http://burusi.wordpress.com/page/1031/?dur=5944>
30. ხომღელი 18894: მის.: <http://www.bu.org.ge/x3643?page=8&tab=9>
31. ჟორდანია 1937: ჟორდანია ნ. ეკონომიური წარმატება და ეროვნება, პარიზი, 1937.
32. ჯანელიძე 2009: ჯანელიძე ო. საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია, თბ., 2009.
33. ჟორდანია 1900: ჟორდანია ნ. პრესსა, გაზ. „კვალი“, 1895 წ. 25 იენისი.

**ქართველი სტუდენტი-ახალგაზრდობა
საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ასპარეზზე**

(საზოგადოება „უფელი“, „საქართველოს თავისუფლების ლიგა“)

სტუდენტობა, როგორც ცალკე სოციალური ძალა, რუსეთის იმპერიაში XIX საუკუნის 60-ანი წლების დასაწყისში გამოიკვეთა. 1861 წლის სექტემბერში პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტებმა აკადემიური თავისუფლების შეზღუდვა გააპროტესტეს. როცა ადმინისტრაციამ ამის უფლება არ მისცა, ახალგაზრდებმა ქუჩას მიაშურეს. პოლიციამ გარეკა ქუჩის მასობრივი დემონსტრაცია და ასეულობით სტუდენტი ჯერ პეტრე-პავლეს, ხოლო შემდეგ კრონშტადტის ციხეში გამოამწყვდია.

ეს მანამდე უჩვეულო მოვლენა რუსეთში პირველ სტუდენტურ მღელვარებადაა მიჩნეული. ამ დროს იმპერიის ამ ერთ-ერთ უმთავრეს უნივერსიტეტში სამ ათეულამდე ქართველი ახალგაზრდა სწავლობდა. საგულისხმოა, რომ მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოსვლის მონაწილე იყო.

ამ მოვლენას ალექსანდრ ჰერცენმა თავის „კოლოკოლში“ მოწინავე სტატია მიუძღვნა და იგი რუსეთის სახელმწიფოში ახალი ხანის დასაწყისად გაიაზრა (ნიკოლაძე 1984: 132).

თუ წინათ იმპერიის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ატმოსფერო უნივერსიტეტებზე დიდ გავლენას ვერ ჰპოებდა, ახლა თავად უნივერსიტეტები და მათი სტუდენტობა იქცეოდნენ „საზოგადოებრივი განწყობის ბარომეტრად.“ ერთ-ერთი თანამედროვე ადეკვატურად აღწერდა მოვლენას, როდესაც შენიშნავდა: „სტუდენტი რუსეთში უკვე აღარ არის მოსწავლე, ის საზოგადოების მასწავლებელია. უკანასკნელი მას გარკვეული

სიამაყითა და პატივისცემით უყურებს. მრავალთა თვალში სტუდენტი რუსეთის მომავალ იმედს წარმოადგენს“ (გუკოვსკი 1945: 29).

დროთა განმავლობაში სტუდენტური გამოსვლები აკადემიური მოთხოვნებიდან პოლიტიკურ მოძრაობაში გადაიზარდა და იმპერიის გარდაქმნისათვის ბრძოლაში მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცა.

საბჭოთა ისტორიოგრაფია მიჩნევდა, რომ რადიკალურად განწყობილ სტუდენტთა ხელმძღვანელი ორგანოების როლში მათი ნახევრად ლეგალური ორგანიზაციები - სათვისტომოები გვევლინებოდნენ, რომლებიც 1850-1860-იან წლებში წარმოიშვნენ (გუსიატნიკოვი 1971: 27). ეს თვალსაზრისი დაზუსტებას საჭიროებს. სათვისტომოები ერთი მხარის, ერთი რეგიონის, ერთი ქალაქის ეთნიკურად ერთგვაროვან სტუდენტებს აერთიანებდნენ და ძირითად მიზნად საყოფაცხოვრებო და აკადემიურ სფეროში ურთიერთდახმარებას, სამშობლოსთან კავშირის შენარჩუნებაზე ზრუნვას ითვალისწინებდნენ. სათვისტომოებს გააჩნდათ თავიანთი წესდებები, რომლებსაც უნივერსიტეტების ადმინისტრაცია ამტკიცებდა. ადმინისტრაციის ნებართვითვე ეწეობოდა სტუდენტური ღონისძიებები, მათ შორის ეროვნული საღამოები, რომელთა შემოსავალიც თავს საერთო საღაროში იყრიდა და შემდეგ ხელმოკლე სტუდენტებზე ნაწილდებოდა. ეს რომ ნამდვილად ასე იყო, ამას საარქივო მასალებთან ერთად, იმ დროის ბევრი ქართველი სტუდენტის (ექვთიმე თაყაიშვილი, სამსონ ფირცხალავა, გიორგი ლასხიშვილი, რომანოზ ხომელი და სხვ.) მოგონებებიც მოწმობს. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ სათვისტომოების საქმიანობა ლეგალურად წარმოებდა.

მას შემდეგ, რაც სტუდენტი ახალგაზრდობა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური საკითხებითა და რევოლუციური საქმიანობით ფართოდ დაინტერესდა, რუსეთისა თუ უკრაინის საუნივერსიტეტო ქალაქებში აღმოცენებული ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოების მზერა ეროვნული და სოციალური თავისუფლების პრობლემებსაც გადაწვდა. მაგრამ ისინი არ ქცეულან სტუდენტთა რადიკალური მოძრაობის ხელმძღვანელ ორგანოებად. მეთაურის როლი სტუდენტურმა წრეებმა იკისრეს, რომლებიც ბევრ უმაღლეს სასწავლებელში სათვისტომოებისაგან დამოუკიდებლად ყალიბდებოდნენ და მათგან შემადგენლობის მხრივაც დიდად განსხვავდებოდნენ.

სტუდენტური წრეებიც, რომელთაგან ზოგი ფარულად აღმოცენდა, თავდაპირველად ახალგაზრდობის გონებრივი განვითარების, სოციალური და ეკონომიკური შინაარსის ლიტერატურის შესწავლის, ურთიერთდაახლოებისა და ურთიერთხელშეწყობის მიზნით წარმოიშობოდნენ და გარკვეული პროგრამით საქმიანობდნენ. ხშირად აარსებდნენ საიდუმლო ბიბლიოთეკებს, ურთიერთდახმარების საღაროებს და სხვ.

პირველი ამგვარი წრე პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველმა სტუდენტებმა 1862-1867 წლებში დააფუძნეს. ოდესის უნივერსიტეტში ასეთი წრე 1870 წელს დაარსებულა, კიევის უნივერსიტეტის წრე 1874 წლიდან საქმიანობდა, ხარკოვისა - 1884 წლიდან, მოსკოვისა - 1887, ხოლო ვარშავის წრეს სათავე 1891 წელს დასდებია (შველიძე 1969: 14-25).

თვითგანვითარების წრეები სტუდენტური ცხოვრების იმდენად სისხლხორცეული და განუყრელი მოვლენა იყო, რომ მსგავსი გაერთიანებები რუსეთის იმპერიის უმაღლესი სასწავლებლების გარდა, ქართველ სტუდენტებს დასავლეთ ევროპის საუნივერსიტეტო ქალაქებშიც ჰქონდათ ჩამოყალიბებული.

საზოგადოება „უღელი“. ქართველი ახალგაზრდობის გატაცებამ უმაღლესი განათლების დასაუფლებლად XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ფართო ხასიათი შეიძინა. თავდაპირველად ისინი პეტერბურგისა და მოსკოვის უნივერსიტეტებში მიემგზავრებოდნენ, მაგრამ თანდათან ქვეყნის სხვა უმაღლეს სასწავლებლებშიც მომრავლდნენ. ცოტა მოგვიანებით ქართველ სტუდენტებს შეეიცარიასა და საფრანგეთშიც ვხედავთ. აღსანიშნავია, რომ 70-იანი წლებიდან სტუდენტთა შორის ქართველი ქალებიც გამოჩნდნენ.

ეს მოვლენა თანადროულ საზოგადოებაში შეუმჩნეველი არ დარჩენილა. ლიბერალური პერიოდული პრესა, რომელიც თვითონ იყო ამ სიახლის ერთგვარი ტონის მიმცემი, ცდილობდა მკითხველიც დაერწმუნებინა ქალთა განათლების საჭიროებასა და საზოგადოებრივ საქმიანობაში მათი ჩართვის აუცილებლობაში. საიდუმლოტრაციოდ შეიძლება დავიმოწმოთ გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილი ელენე ყაზბეგის სტატია, რომელშიც ვკითხულობთ: „ჩვენში ნელ-ნელა იღვიძებს აქამდე მიუხდომი სწავლის სურვილი, კაცობრული ღირსება, რომლის გამო კი არ უნდა წუხდნენ, რომ ციურისში ჩვენი ახალგაზრდა ქალები წავიდნენ, - უნდა უხაროდესთ და ამაყობდნენ იმათი

პატრონები.... ჩვენი ბედნიერება ქმარში კი არა, ... გონების ცხოვრებაში იქნებოდა, როდესაც ჭირში და ლხინში ჩვენს მოძმეებთან ერთად ვიქნებოდით და ერთნაირი სწავლის საშუალებით, ერთნაირი თვალთ შევხედავდით ჩვენს ცხოვრებას, ერთი მხედველობა გვექნებოდა მომავალში, ერთ საქმეს ვემსახურებოდით და შევიქმნებოდით ყოვლად ღირსნი ჩვენი ძმებისა და მომავალი ქმრებისა“ (ყაზბეგი 1873: 3).

პროგრესული საზოგადოებრივი აზრი ისეთ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართველი ახალგაზრდების, განსაკუთრებით კი ქალების, დასავლეთ ევროპის უნივერსიტეტებში შესვლას, რომ ჟურნალ-გაზეთები ყოველი ამგვარ შემთხვევას საგანგებოდ აღნუსხავდნენ და ფართო მკითხველს აწვდიდნენ. მაგალითად, მარტო 1873 წელს გაზეთ „დროებაში“ (№№ 8, 9 და 10) სამი ამგვარი შინაარსის ინფორმაციაა დაბეჭდილი, საიდანაც ვგებულობთ, რომ სწავლის გასაგრძელებლად საზღვარგარეთ გამგზავრებულან ეკატერინე მელიქიშვილი, ოლღა გურამიშვილი, ოლიმპიადა და ეკატერინე ნიკოლაძეები.

საინტერესოა, რომ ამ სიახლემ ასახვა ქართულ მწერლობაშიც ჰპოვა. ცნობილ დრამატურგს დავით ერისთავს დაუწერია პიესა „წასვლა ევროპაში“, რომლის გმირი ქალი ნატაშა მიემგზავრება შვეიცარიაში, რათა იქ თავისუფლად ამოისუნთქოს და დაეწაფოს უმაღლეს ცოდნას (აბზიანიძე 1959: 457).

თვითმპყრობელური იმპერიის კოლონიურ, განაპირა მხარეში მცხოვრებ ქართველ ახალგაზრდებს შვეიცარია „ადოქმის ქვეყანად, თავისუფლების დედაბუდედ“ ეხატებოდათ და იქ ცხოვრებას ისე ნატრობდნენ, „როგორც მართლმორწმუნე მექაში წასვლას ქაბის თავყანისაცემლად“ (მანსვეტაშვილი 1936: 10).

ზემოთ დასახელებულთა გარდა, 1873 წელს შვეიცარიის ქალაქ ციურიხში თავი მოიყარეს სხვა ქართველმა ახალგაზრდებმაც. მათ შორის იყვნენ: ივანე მესხი, ვლადიმერ ნიკოლაძე, ალექსანდრე სუმბათაშვილი, დავით ქადაგიძე, პეტრე იზმაილოვი, ბოგუსლავა ზემიანსკაია, პელაგია ნაცვლიშვილი და ვლადიმერ ინანაშვილი.

ციურიხში ჯერ კიდევ XVI საუკუნის 20-იანი წლებში უღრის ცვინგლის მიერ დაარსებული თეოლოგიის კოლეჯის ბაზაზე 1833 წლიდან სახელგანთქმული უნივერსიტეტი, ხოლო მოგვიანებით უმაღლესი პოლიტექნიკური სასწავლებელიც ფუნქციონირებდა. ქართველები ორივე მათგანში სწავლობდნენ.

იმ ხანად ევროპაში იმყოფებოდნენ ნიკო ნიკოლაძე და გიორგი წერეთელიც. სწორედ მათი თაოსნობით, ციურისში მყოფმა ქართველმა სტუდენტებმა 1873 წლის მარტში ჩამოაყალიბეს ორგანიზაცია სახელწოდებით „უღელი“.

იმავე წლის 27 აპრილს გაზეთმა „დროება“ დაბეჭდა ციურიხიდან გამოგზავნილი კორესპონდენცია, რომლითაც მკითხველს ამ ფაქტის შესახებ აცნობა. ავტორი აღწერდა სტუდენტთა გეგმებს და აღნიშნავდა: „ეს ახალგაზრდები ცილამ ვარსკვლავების მოკრეფას არ აპირებენ, ... არც ქვეყნის გადაბრუნება აქვთ სახეში ... მსურთ მხოლოდ შეერთებული სწავლა და შრომა, რომელშიაც უნდა აბეჯითებდესთ ის მაღალი გრძნობა, რომელიც ორიოდ სიტყვით გამოიხატება: „თავის მშობელი ქვეყნის ბედნიერება და წარმატება“.

საზოგადოების ირგვლივ არსებულ მასალებში მკაფიოდ არ ჩანს თუ რატომ დაერქვა მას ეს სახელი, მაგრამ დასახული მიზნიდან გამომდინარე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ „უღელი“ მისმა დამფუძნებლებმა რუსეთის კოლონიური რეჟიმის სიმბოლოდ გაიაზრეს, მისგან თავდაღწევისათვის სათანადო გეგმა შეიმუშავეს, ორგანიზაცია დააფუძნეს და ხანგრძლივ მზადებას შეუდგნენ.

საზოგადოება რამდენიმე მიზანს ისახავდა, მათ შორის: საზღვარგარეთ მოსწავლე ქართველი სტუდენტი ახალგაზრდობის გაერთიანებას, ევროპის სოციალური მოძრაობისა და აზროვნების შესწავლასა და საქართველოში მის პოპულარიზაციას, ერთმანეთისათვის ცოდნის გაზიარებას, დახმარებას, ცივილიზებული კაცობრიობისათვის საქართველოსა და კავკასიის ცხოვრების გაცნობას და სხვა (აბზიანიძე 1959: 463).

დავით მესხის მოგონებების თანახმად, „უღელის“ დანიშნულება ყოფილა „თავის ირგვლივ შემოეკრიბა საზღვარგარეთელი ჩვენებური მოსწავლე ახალგაზრდობა, ეზრუნა იმისთვის, რომ ეს ახალგაზრდობა ბეჯითი სწავლის გზას დასდგომოდა, მეცნიერებას ზიარებოდა, საუბრები გაემართა ქართულ ცხოვრებაზე, საქართველოს ისტორია შეესწავლა, ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოები შეედგინა, და გამოეცა“ (მესხი 1940: 35-36).

უფრო ვრცლად ორგანიზაციის მიზნებზე ნიკო ნიკოლაძე გვიამბობს. მისი სიტყვით, ციურიხში მყოფ „ყაწვილებს გადაუწყვეტიათ ... ისეთი ძმური ამხანაგობის ან საზოგადოების

შედგენა, რომელშიაც თითოეულ წევრს მოვალეობა ექნება ერთი რომელიმე საგანი შეისწავლოს და დანარჩენ წევრებს თავისი ცოდნა ამ საგანზე გაუზიაროს. ... იმათ ერთმანეთში გაუნაწილებიათ ახალი ისტორიის შესწავლა სხვადასხვა ევროპელი ხალხებისა, გაზეთებისა და ჟურნალების კითხვა სხვადასხვა ენებზე. ზოგიერთ ჩვენ ცხოვრებაში გამოსადეგი საგნების გაცნობა და სხვ. და სხვ., და კვირაში ერთხელ, დანიშნულ დღეს, ისინი იკრიბებიან და თითოეული მათგანი დანარჩენს უკითხავს, რაც შესანიშნავი ნახა არჩეულ საგანში ... ამ ყმაწვილებს ... ძლიერ მტკიცედ სურთ როგორც საფუძვლიანი სწავლის მიღება, ისე თანამედროვე ისტორიის გაცნობა, იმ მიზნით, რომ შემდეგში, სწავლის დასრულების მერე, სასარგებლო და გამოსადეკ წევრებათ შეიქნენ ჩვენი საზოგადოების და ქვეყნისა“ (ნიკოლაძე 1873: 320-323).

ყველაფერი ეს თერგდალეულთა ცნობილი „მამულის მსახურებისათვის“ პროგრამის ფარგლებში თავსდება და ეროვნულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობისათვის ახალი ნაკადის შემზადებას ემსახურებოდა. ამიტომაც იმედოვნებდა ნიკო ნიკოლაძე: „ადრე თუ გვიან, ჩვენ საზოგადოებას შეეძინება გვარიანათ დამარაგებული ახალგაზრდობა, რომელსაც პატიოსან მიმართულებას გარდა საფუძვლათ ცოდნა და მოხერხება ექნება“ (ნიკოლაძე 1873: 327). „უღელში“ გაერთიანებული ახალგაზრდების საერთო ოცნება იყო სამშობლოს ეროვნული განთავისუფლება და ამ საზოგადოების ყველა ღონისძიებაც ძირითადად აქეთკენ იყო მიმართული“ (აბზიანიძე 1959: 487-488).

„უღელის“ შესახებ დოკუმენტური მასალა მწირია. მოგვეპოვება მხოლოდ საზოგადოების პირველი სამი სხდომის ოქმი (ისინი თავის დროზე სამშობლოში ნიკო ნიკოლაძეს ჩამოუტანია) და პერიოდული პრესის ორიოდე ინფორმაცია. მაგრამ დამატებით წყაროდ გვევლინება თვით საზოგადოების წევრთა ეპისტოლარული მეშვეობით, მრავალრიცხოვანი პირადი წერილების სახით, რომლებიც საქართველოს სიძველეთსაცავებში ინახება და ხელმისაწვდომია მკვლევართათვის.

რაც შეეხება საკითხის ისტორიოგრაფიას: „უღელის“ ისტორიის შესწავლა XX საუკუნის 20-30-იანი წლების მიჯნაზე ისტორიკოსმა სიმონ ხუნდაძემ დაიწყო (ნიკოლაძე 1932: 384-389). ამ დროს „უღელთან“ დაკავშირებული არაერთი პიროვნება ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო, რასაც დაწვებული საქმისთვის ხელი უნდა

შეეწო, მაგრამ მეცნიერის ნაადრევი გარდაცვალების გამო კვლევა დაუსრულებელი დარჩა. ცოტა მოგვიანებით პრობლემის გაშუქება მიზნად დაისახა ცნობილმა ქართველმა ლიტერატორმა გიორგი აბზიანიძემ. მან საგრძნობლად გააფართოვა თემის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა და მისი მეცნიერული ანალიზის საფუძველზე ევროპაში მოქმედი ქართული სტუდენტური ორგანიზაციის მოღვაწეობას ვრცელი ნარკვევი მიუძღვნა (აბზიანიძე 159: 451-511). საკითხის კვლევა არსებითად ამით ამოიწურა. ქვემოთ ჩვენ ძირითადად ხსენებულ ავტორთა ნაშრომებს დავეყრდნობით.

„უღელის“ იდეური ხელმძღვანელი ნიკო ნიკოლაძე იყო. საზოგადოების ორგანიზაციულ მუშაობას სერგეი მესხის ძმა - ივანე მესხი უძღვებოდა, რომელსაც საზოგადოების მდივნობა ჰქონდა მინდობილი (მესხი 1940: 35). შესასწავლი და დასამუშავებელი საკითხების თემატიკა საზოგადოების წევრებს შორის იმთავითვე გაუნაწილებიათ. დ. ქადაგიძეს უნდა მოეშადადებინა და დანარჩენებისათვის გაეცნო გერმანიის ისტორია 1789 წლიდან, ვლ. ინანაშვილს მართვა-გამგეობის სისტემა უნდა შეესწავლა, პ. იშმაილოვს ევალებოდა საფრანგეთის ისტორიის დამუშავება 1789 წლიდან მოყოლებული და ასევე, კავკასიის ეთნოგრაფიისა და ისტორიის საკითხებზე რეფერატების მომზადება, ალ. სუმბათაშვილისათვის დაუვალებიათ პოლიტიკური ეკონომიის ძირითად პრობლემებზე მუშაობა და სხვ. რაც შეეხება ფრანგულ, გერმანულ, რუსულ, ქართულ და სომხური ჟურნალ-გაზეთებისათვის თვალის დევნებას და სხვების ინფორმირებას, ეს საქმე ორგანიზაციის წევრ ქალებს უკისრიათ (აბზიანიძე 1959: 464).

დიდად საგულისხმოა, რომ ყოველი ამგვარი მოხსენება, საზოგადოების საერთო შეკრებაზე განხილვისა და შეესება-შესწორების შემდეგ, უნდა გაეგზავნათ თბილისში ქართული გამოცემების რედაქციებში ან ცალკე წიგნებად დასაბეჭდად.

„უღელის“ დაარსების დროისათვის შვეიცარიაში ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო პარიზის კომუნის გამოძახილი. სამშობლოში დევნილი ფრანგ კომუნართა ნაწილი აქ იყო შემოხიზნული, აქვე ედო ბინა რუსეთის რევოლუციური ემიგრაციის მრავალ წარმომადგენელს. ამ ქვეყანაში, რომელიც „სოციალური პროპაგანდის უმაღლეს სკოლადაც“ მიიჩნეოდა, სრულიად თავისუფლად შეიძლებოდა ზიარებოდი ლიბერალურ, ანარქისტულ, დემოკრატიულ თუ სოციალისტურ იდეებს.

შეიძლებაოდა შეხვედროდი და გაცნობოდი გამოჩენილ მოაზროვნეებს, დასწრებოდი მათ მოხსენებებს, ლექცია-საუბრებს, მონაწილეობა მიგელო დისკუსიებში ფართოდ რომ იმართებოდა ჟენევისა და ციურიხის სხვადასხვა საჯარო სივრცეში.

ამ ატმოსფეროს გავლენამ „უღელის“ წევრებზეც იმოქმედა. ჩამოყალიბებიდან სულ რღაც სამიოდე თვის შემდეგ საზოგადოების წიადში ორი ტენდენცია გამოიკვეთა. ერთი, რომლის მიმდევართა აზრით, „უღელის“ მიზნები სწავლა-განათლებით უნდა შემოფარგლულიყო (ივ. მესხი, აღ. სუმბათაშვილი, ვლ. ინანაშვილი, დ. ქადაგიძე და სხვ.) და მეორე - უმრავლესობის თვალთახედვა, რომლის თანახმად, საზოგადოებას უფრო ფართო მიზნები უნდა დაესახა. სახელდობრ, ამოცანად უნდა ექციათ არა მხოლოდ დასავლეთ ევროპის დემოკრატიული იდეების გაცნობა და სოციალური მოძრაობის კურსში ყოფნა, არამედ ეს მოძრაობა ეროვნულ იდეასთან უნდა შეეხამებინათ, კავკასიის ერთა სოლიდარობის დამყარებასა და ქართულ მწერლობაში დემოკრატიულ-პროგრესული ნაკადის შემოტანაზე ეზრუნათ. სხვაგვარად, მეორე ტენდენციის მომხრენი თვითგანვითარების პარალელურად, აქცენტს პრაქტიკულ საქმიანობაზეც აკეთებდნენ. „უღელის“ წევრებს შესწავლილი აქტუალური სოციალური და პოლიტიკური საკითხები საქართველოში უნდა გაეგრძელებინათ და ისინი ქვეყნის სატკივართან, მის სამომავლო საზრუნავთან უნდა დაეკავშირებინათ. ამ თვალსაზრისს იზიარებდნენ: გიორგი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, ბესარიონ ჯაფარიძე, დავით მიქელაძე, ოლღა გურამიშვილი, პეტრე იზმაილოვი, ეკატერინე ნიკოლაძე და სხვ.

მალე ამ ჯგუფის წევრები ციურიხიდან ჟენევაში გადავიდნენ, სადაც 1873 წლის ნოემბერში ახალი საზოგადოება - ჟენევის „უღელი“ დააფუძნეს. დასახელებულთა გარდა, მასში გაერთიანდნენ: ალესანდრე სარაჯიშვილი, პეტრე მელიქიშვილი, ვასილ პეტრიაშვილი, ივანე თარხნიშვილი, ძმები ალექსანდრე და ვლადიმერ ჯანდიერები, ეკატერინე მელიქიშვილი, ანა დომბროვსკაია, ოლიმპიადა ნიკოლაძე და მაშოკო წერეთელი (აბზიანიძე 1959: 465). საზოგადოებას სათავეში გიორგი წერეთელი ჩაუდგა.

ციურიხში დარჩენილმა „უღელმა“ გათიშვის შემდგომ მხოლოდ ერთი წელი გასდლო და 1874 წლის ბოლოსათვის არსებითად დაიშალა. რაც შეეხება ჟენევის „უღელს“, მან 1876

წლამდე იარსება და მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივ-ლიტერატურულ მუშაობა გასწია (აბზიანიძე 1959: 469).

ჟენევაში მოქმედ „უღელის“ საზოგადოებასთან მჭიდროდ ურთიერთობა გააჩნდათ შემდეგში რუსეთის იმპერიის მასშტაბით ცნობილ ნაროდნიკებს ივანე ჯაბაძარსა და ნიკოლოზ ჩიკოიძეს, რომლებიც მოგვიანებით მოსკოვში დააპატიმრეს და გახმაურებულ „50-ის პროცესის“ მონაწილეებთან ერთად გაასამართლეს. საგულისხმოა, რომ ორივე ქართველი ხალხოსანი მონაწილეობდა 1874 წლის აგვისტოში ჟენევაში ჩატარებულ „უღელის“ კონგრესის მუშაობაში.

კონგრესზე ევროპაში მყოფი კავკასიის სხვა ხალხთა წარმომადგენლებიც იყვნენ მიწვეულნი, მათ შორის დაღესტნელი დოღვატი და სომეხი პ. ალიბეგოვი. კონგრესის პირველ სხდომებს ესწრებოდა რამდენიმე ფრანგი კომუნარი, ცნობილი რუსი ნაროდნიკი პეტრე ტკაჩოვი, ჟურნალისტი და გამომცემელი მიხეილ ელპიდინი და სხვ. კონგრესს გიორგი წერეთელი თავმჯდომარეობდა, მდივან-მომხსენებელი კი ალექსანდრე სარაჯიშვილი ყოფილა.

მთავარი თემა, რომელზეც კონგრესმა იმსჯელა, იყო ქართველების მონაწილეობის საკითხი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლაში. სახელდობრ, გარკვევა იმისა, ეს ბრძოლა უფრო შედეგიანი იქნებოდა კავკასიის ერებთან მჭიდრო გაერთიანებით თუ საერთო რუსულ რევოლუციურ მოძრაობასთან კავშირში.

უმცირესობა, რომელთა შორის აღმოჩნდნენ ქართველი ხალხოსნებიც, მხარს უჭერდა ცარიზმის დასამხობად საერთო ბრძოლის წარმოებას. მათი აზრით, კავკასიის ცალკე გამოყოფა დაასუსტებდა ერთიან ფრონტს და რუს ხალხთანაც ანტაგონიზმს გამოიწვევდა. უმრავლესობამ უპირატესობა მიანიჭა კავკასიის ხალხთა საბრძოლო ძალების შეკავშირებას და კავკასიის ფედერაციის იდეას (აბზიანიძე 1959: 493).

არსებობს ამ კონგრესის მონაწილის, ნიკო ნიკოლაძის დის, ეკატერინე ნიკოლაძის საგულისხმო მოგონება, რომელშიც შთამბეჭდავადია აღწერილი ქართველი და სომეხი ახალგაზრდების დაძმობილების ამბავი. ავტორი იხსენებს ჟენევაში გამართულ ერთ საახალწლო შეხვედრას, რომლის მთავარი საგანი ყოფილა ქართველი და სომეხი ინტელიგენციის მჭიდრო შეკავშირება, ქართველ და სომეხ მასებში საერთო შეგნების შეტანა, საერთო მტრის, თვითმპყრობელობის

წინააღმდეგ მათი ამხედრებისა და თავისუფლებისათვის ბრძოლის საკითხი. შეხვედრის მონაწილეებს სათანადო პირობა შეუდგენიათ და მასზე ხელი მოუწერიათ. გიორგი წერეთელს უარი უთქვამს მეღწიო ხელმოწერაზე, თითი გაუჭრია, კალამი სისხლში ამოუწია და პირობაზე ხელი ასე მოუწერია. „გიორგის მოქმედებამ განცვიფრებაში და მერე აღტაცებაში მოიყვანა ყველა იქ მყოფნი, რომელთაც აღთქმა დასდეს, რომ ამ ანდერძს შვილთა და შვილიშვილთ გადასცემენ“, გადმოგვცემს ე. ნიკოლაძე (აბზიანიძე 1959: 496).

საყურადღებოა „უღელის“ ზოგიერთი წევრის გატაცება კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის მიერ დაფუძნებული პირველი ინტერნაციონალით და მათი მონაწილეობა ამ ორგანიზაციის შენევის სექციის მუშაობაში. შემორჩენილია მემუარული და ეპისტოლარული მასალა, რომლიდანაც მკაფიოდ ჩანს, რომ ინტერნაციონალთან დაკავშირებულ საკითხებს დროდადრო ინტერესით განიხილავდნენ „უღელის“ სხდომებზე. ამასთან, ბესარიონ ჯაფარიძე, ოღდა გურამიშვილი, მაშეო წერეთელი და ეკატერინე ნიკოლაძე სისტემატურად ესწრებოდნენ ინტერნაციონალის კრებებს (მოროზოვი 1933: 189-190).

ოღდა გურამიშვილის სიტყვით, „ინტერნაციონალის კრებებით ჩვენები ძალიან დაინტერესებულნი იყვენ. აქ ირჩეოდა სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური საკითხები, რომელთა შესახებ ჩვენ პასუხს გაფაციცებით ვეძებდით. ჩვენს გულისყურს განსაკუთრებით იპყრობდა საკითხები, რომლებიც პარიზის კომუნამ წამოაყენა. ...ქონების კომუნიზაციის, ქალთა ემანსიპაციის, ეროვნული თანასწორუფლებიანობის საკითხები და განსაკუთრებით მომავალი თავისუფალი პოლიტიკური წყობის ფორმები, რომლებიც ინტერნაციონალის მონაწილეთა სიტყვებში წარმტაცი ფერებით იყო დახატული, - ჩვენ თავბრუს გვასხამდნენ და შემდეგ მთელი კვირის მანძილზე წარმოადგენდნენ დებატების საგანს ჩვენს წრეში“. მემუარისტი დასძენს, რომ „უღელში“ ყველას ერთნაირი შეხედულება არ ჰქონია ინტერნაციონალის კრებებზე წამოჭრილი საკითხების ირგვლივ, მაგრამ „ყველა ჩვენგანის გონებით გახსნას ძალიან შეუწყო ხელი იქ მოსმენილმა სიტყვებმა. ჩვენ მთელი ევროპის წარმატების კურსში ვიყავით“ (აბზიანიძე 1959: 477).

„უღელის“ წევრთაგან ზოგიერთი განსაკუთრებით დაინტერესდა ქალთა უფლებების საკითხით. მაგალითად, ეკატერინე მელიქიშვილი, რომელიც 1874 წელს შენევიდან

საქართველოში გამოგზავნილ ერთ კერძო წერილში შენიშნავდა: „მე ძალიან მინდა ვრცლად გავიცნო ქალების საქმე და ყველა მათი მომხრეების და მოწინააღმდეგეების ნაწერები ვიკითხო“. ე. მელიქიშვილმა სიტყვა შეასრულა, ღრმად გაეცნო ქალთა მოძრაობის ისტორიას და მნიშვნელოვანი წვლილიც შეიტანა საქართველოში ქალთა ემანსიპაციის საქმეში. იგი ქართულ პერიოდულ პრესაში ხშირად აქვეყნებდა პუბლიკაციებს ამ თემაზე და გაზეთ „დროებაში“ რუბრიკასაც უძღვებოდა სახელწოდებით: „დედა-კაცების აზრი დედა-კაცებზედ“ (ტაბატაძე 2013:).

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ნიკო ნიკოლაძე „უღელის“ დაარსებასა და საქმიანობას „სასარგებლო და მომავლიან“ საქმედ განიხილავდა (აბზიანიძე 1959: 461). დარწმუნებული იყო, რომ ამ წრიდან გამოსული ახალგაზრდები წარმატებით შეაგებდნენ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა არცთუ ფართო კოჰორტას.

ნიკოლაძის წინასწარხედვა ახდა. „უღელის“ წევრთა უმეტესობა აქტიურად ჩაერთო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ქართული მწერლობისა და პუბლიცისტიკის განვითარებაში, როგორც ილია ჭავჭავაძე იტყოდა, თავისი „გონებითი და ზნეობითი ძალ-ღონე“ (ჭავჭავაძე 1991: 416) შემატა ქვეყანას. დასავლეთ ევროპის სოციალური სინამდვილის, ეროვნული თუ რევოლუციური მოძრაობის, კულტურის, ხელოვნებისა და სხვა საკითხებზე 70-იანი წლების ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში დაბეჭდილი პუბლიკაციების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ „უღელის“ წევრთა კალამს ეკუთვნის. „უღელთან“ დაკავშირებულმა არაერთმა პიროვნებამ დიდად შეუწყო ხელი ეროვნული თვითშეგნების გაღვიძებას. ევროპის ინტელექტუალურ მიღწევათა მშობლიურ ნიადაგზე გადმონერგვით მათ გაამდიდრეს ქართული კულტურა, ხოლო ლიბერალური და დემოკრატიული იდეების გავრცელებით გააფართოეს XIX საუკუნის 80-90-იანი წლების ქართული საზოგადოებრივი აზრი.

„საქართველოს თავისუფლების ღიგა“. 1888 წლის 2 თებერვალს ჟანდარმერიამ ქუთაისში ოდესის უნივერსიტეტის სტუდენტი გიორგი ღასხიშვილი დააპატიმრა. მოგვიანებით გიორგი იგონებდა: „ჩამსვეს ეტლში; გვერდით მომიჯდა ჟანდარმის ოფიცერი, წინა სკამზე ორი ჟანდარმი. ორივე მხარეს ეტლს მისდევდა ორი ცხენოსანი კაზაკი, უკან მეორე ეტლი

პოლიციელებით და ასე გავემართეთ ჟანდარმთა მართველობისაკენ, რომელიც მაშინ სამოქალაქო, ბაღის („ბუღვარის“ როგორც ქუთაისში ეძახიან) გვერდით იმყოფებოდა.

შუადღე იყო. თბილი დღე და ქუჩებში ბევრი ხალხი მიდი-მოდიოდა. ქუთაისში ასეთი უცნაური კორტეჟი არა ჩვეულებრივი რამ იყო და ხალხში დიდი სენსაცია გამოიწვია „სტუდენტი, (სტუდენტის სერთუქი მეცვა) სტუდენტი დაუჭერიათო!“ (ლასხიშვილი 1988: 26).

როგორც ზემოთ აღინიშნა, რევოლუციური საქმიანობისათვის ქართველი სტუდენტები რუსეთის იმპერიის საუნივერსიტეტო ქალაქებში ადრეც დაუკავებიათ, მაგრამ გიორგი ლასხიშვილის შემთხვევა ქუთაისში, ჩვენს სინამდვილეში პოლიტიკურ ნიადაგზე ქართველი სტუდენტის დაპატიმრებისა და ციხეში ჩასმის პირველი ფაქტია. ქართველი საზოგადოებისათვის უჩვეულო იყო ამგვარი რამ. ხალხი სტუდენტებს ინტელიგენციის წარმომადგენლებად აღიქვამდა, მათ მიმართ სიმპატიით იყო განწყობილი და ქვეყნის წინსვლა-დაწინაურების იმედსაც მნიშვნელოვანწილად ამ ახალგაზრდების წარმატებას უკავშირებდა.

თუ როგორ წარმოედგინა ქართველ საზოგადოებას სტუდენტობის როლი და მნიშვნელობა თავისი სამშობლოსათვის, კარგად ჩანს ქვემოთ მოხმობილ მაგალითზე. საქმე ასე იყო: 1897 წლის ინავარში ოსმალეთის მფლობელობაში მყოფ კუნძულ კრეტაზე აჯანყება დაიწყო. თანამომქმე ქრისტიანებს მხარდაჭერა აღმოუჩინა საბერძნეთმა, რომლის ათასხუთასკაციანი სამხედრო შენაერთი კუნძულზე გადასხდა და თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაერთო. დაიწყო საბერძნეთ-ოსმალეთის პირველი ომი, რომლის შეჩერებაც მხოლოდ ევროპის დიდი სახელმწიფოების ჩარევით გახდა შესაძლებელი.

მოსკოვის უნივერსიტეტის ქართველმა სტუდენტებმა, რომლებიც ხსენებული მოვლენის დიდ საერთაშორისო გართულებაში გადაზრდას, ომში რუსეთის ჩაბმას და გარკვეულ პოლიტიკურ ცვლილებებს მოელოდნენ, მოინდომეს სტუდენტობის სახელით თანაგრძნობის წერილი გაეგზავნათ ბერძნებისათვის. ამ განზრახვის გამო მათ შეკითხვებით მიმართეს ილია ჭავჭავაძესა და გიორგი წერეთელს,

აინტერესებდო, რა რჩევას მისცემდნენ ეს სახელოვანი მამულიშვილები. სტუდენტებს ორივემ უპასუხა.

გიორგი წერეთელი ახალგაზრდების თაოსნობას მიესალმა და წერილის გაგზავნაც მისაღებად მიიწნია. მანვე გამოთქვა მოსაზრება, რომ უმჯობესი იქნებოდა თუ ახალგაზრდები იმოქმედებდნენ არა ერთი წრის, არამედ მთელი ქართველი სტუდენტობის სახელით და ურჩია, სიფრთხილისათვის, წერილიდან ზედმეტად რადიკალური ფრაზები ამოეღოთ. იქვე მწერალი წუხილსაც გამოხატავდა, რომ საქართველოს არ შეეძლო „ნამდვილი საქმით“ მიშველებოდა დაჩაგრულ ხალხს და საბერძნეთში ქართველ მებრძოლთა რაზმი გაეგზავნა (ჭავჭავაძე 1961: 521).

ილია ჭავჭავაძე კმაყოფილებით შეხვდა ქართველი სტუდენტების „ყოვლად პატიოსან“, „მშვენიერ“, „თაემოსაწონებელ“ და „კეთილშობილებით აღსავსე გულთა-ძგერას“, გამოსარჩლებოდნენ ჩაგრულ ხალხს, მაგრამ მოუწოდა გრძნობასა და ემოციასზე წინ გონება დაეყენებინათ. ილია მიუთითებდა: თქვენი განზრახვა თუ ასრულდა, შესაძლოა იგი მტრებმა „ჩვენდა თავში საცემლად“ გამოიყენონ და ამით რაიმე ზიანი მოგადგეთ. „თქვენი ზიანი, თქვენი შეფერხება, ჩვენი ქვეყნის ზიანი და შეფერხებაა.“ „მთელი სასოება ჩვენი ქვეყნისა თქვენზეა დამოკიდებული. ჩვენი ხვალე, ჩვენი მერმისი თქვენა ხართ. თქვენ რომ თქვენი პირდაპირი საქმე არ შეგასრულებინონ და ამის გამო შესაფერისის სწავლა-ცოდნით და განათლებით არ მოუხვიდეთ თქვენს ქვეყანას, ვისის-ღა იმედზედ დარჩეს?“

დიდად შთამაგონებელი იყო ბრძენკაცის შემდგომი ფრაზებიც სტუდენტებისადმი გაგზავნილი პასუხიდან: „თქვენ თქვენის ქვეყნისათვის ხართ საჭირონი ... სასწავლებლად წასულხართ, ისწავლეთ, ცოდნა შეიძინეთ, ჯერ ხანათ ნურც იქით გადიხედავთ, ნურც აქეთ, მარტო სწავლა-ცოდნას შეალიეთ თქვენი დღენი და ამ ორის უძლიერესის ფარ-ხმლით მოდით და დაეპატრონეთ თქვენდა მოსავ ქვეყანასა, რომელსაც ჯერ სხვა სავედრებელი თქვენს წინაშე არა აქვს-რა და რომელიც ამ გზით მოელის თქვენგანა ხსნასა და ბედნიერებას“ (ჭავჭავაძე 1961: 141-143).

ამ ამბავთან დაკავშირებით სამსონ ფირცხალავა გადმოგვცემს: „გიორგი წერეთელი მოკლედ გვწერდა: თქვენი - ახალგაზრდების გული მუდამ იქ უნდა იყოს, სადაც ბრძოლაა თავისუფლებისთვისო. ილიამ კი ვრცელი ბარათი

გამოგვიგზავნა: გვიწონებდა განზრახვას, მაგრამ გვაფრთხილებდა, ქართველებს საკუთარი საქმე გვაქვს, ამისთვის უნდა შევინახოთ თავი, მოვემზადოთ“ (ფირცხალავა 1988: 26-27).

აღწერილ შემთხვევაში სტუდენტებმა ილია ჭავჭავაძის რჩევა გაითვალისწინეს, ზოგადად კი, ისინი ცდილობდნენ უნივერსიტეტებში სწავლა ეროვნული ან რევოლუციური საქმიანობისათვისაც შეეხამებინათ. ამ მხრივ დიდად საყურადღებოა სტუდენტური ორგანიზაცია „თავისუფლების ღიგის“ ისტორია, რომელიც XIX საუკუნის 90-იან წლებს განეკუთვნება.

სტუდენტი-ახალგაზრდობის დაინტერესება საზოგადოებ-რივ-პოლიტიკური მოღვაწეობით და მათი ჩაბმა რევოლუციურ მოძრაობაში ამ პერიოდის მნიშვნელოვანი სიახლე იყო.

როგორც აღნიშნული გვქონდა, მოსკოვის, პეტერბურგის, კიევის, ხარკოვის, ოდესის, ვარშავის უნივერსიტეტებში მოსწავლე ქართველმა სტუდენტებმა ფარული წრეები 60-70-იან წლებში ჩამოაყალიბეს. მათი საქმიანობა სხვადასხვა ინტენსივობით შემდგომ ხანებშიც გაგრძელდა. 1889 წელს პეტერბურგის წრის წევრებმა იმპერიის მასშტაბით მოქმედი ქართული სტუდენტური წრეების ერთ ორგანიზაციად შეკავშირების იდეა წამოაყენეს, მაგრამ მას არ ეწერა განხორციელება. აღსანიშნავია, რომ 1891 წელს დაწყებული გაერთიანების მოძრაობის თაოსნებიც „პეტერბურგელები“ იყვნენ.

უანდარმერიის მასალების თანახმად, პეტერბურგის ქართველთა წრეში უნივერსიტეტელების გარდა დედაქალაქის სხვა უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებიც შედიოდნენ, რომელთა რაოდენობა ორ ათეულს აღემატებოდა. მათ შორის: არჩილ ჯორჯაძე, ვარლამ ჭიჭინაძე, იოსებ ჩარექიშვილი, ილია ჯიშკარიანი, გიორგი დეკანოზიშვილი, ნიკოლოზ ჯაყელი და სხვ. შემორჩენილია ამ წრის ორი მოწოდება იმპერიის სხვა უმაღლესი სასწავლებლების თანამემამულე სტუდენტებისადმი, რომლებიც საერთო ყრილობის მოწვევისა და ერთიანი პროგრამის საფუძველზე გაერთიანების წინადადებას შეიცავდა (შეგლიძე 1969: 15).

ასეთივე შინაარსის მოწოდებები ოდესის წრესაც დაუგზავნია. მოწოდებებმა მხარდაჭერა ჰპოვა და 1892 წლის ზაფხულის არდადეგებზე ქუთაისში ქართველ სტუდენტთა ყრილობის ჩატარებაც გადაწყდა.

შეთანხმების მიხედვით, თითოეულ წრეს ყრილობაზე ხუთ-ხუთი წარმომადგენელი უნდა გამოეგზავნა. დათქმულ დროს დელეგატები ადგილზე შეიკრიბნენ. ყრილობა 26 ივლისს გაიხსნა და 29 ივლისამდე გაგრძელდა. თავმჯდომარედ მიხეილ ხელთუფლიშვილი აირჩიეს, მდივნობა კი ვახტანგ ღამბაშიძეს მიანდეს.

ჯანდარმერიის მასალებში მითითებულია, რომ ქუთაისის ყრილობას 20 დელეგატი დაესწრო, თუმცა ყველა მათგანის გვარი დასახელებული არ არის. გამოძიებას მხოლოდ 12 სტუდენტის ვინაობა დაუდგენია. ესენი იყვნენ: მიხეილ ხელთუფლიშვილი, იოსებ ჩარქიშვილი, ანტონ გელაზაროვი, გიორგი დეკანოზიშვილი, ილია ჯიშკარიანი, არქიფო მუსხელიშვილი, ივანე ელიაშვილი, გიორგი გვაზავა, ვახტანგ ღამბაშიძე, იაკობ ფანცხავა, დავით მდივანი და ნიკოლოზ ჯაყელი (გიორგაძე 1929: 103-104; შველიძე 1969: 47-48).

ღამატებითი კვლევებით გაირკვა, რომ ქუთაისის ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობა მიუღიათ: ვარლამ ჭიჭინაძეს, სამსონ ბაქრაძეს (შველიძე 1969: 49), კიტა აბაშიძეს (აბაშიძე 1964: 26), ანდრია დეკანოზიშვილსა (გრძელიძე 2000: 27-28) და ივანე ზურაბიშვილს (ზურაბიშვილი 1962: 154). „თავისუფლების ლიგის“ წევრთა შორის თედო სახოკია მოიხსენიებს საკუთარ თავს, შიო დედაბრიშვილსა (არაგვისპირელი) და ალექსანდრე მიქაბერიძეს (სახოკია 1984: 176; 206). „ლიგასთან“ დაკავშირებულნი იყვნენ აგრეთვე მიხეილ მირიანაშვილი (გიორგაძე 1929: 112-113; შველიძე 1969: 80), ნოე ჟორდანია, ფილიპე მახარაძე (შველიძე 1969: 4; 25; ბენდიანიშვილი 1980: 162), ნიკოლოზ ნაკაშიძე, ივანე აბაშიძე, მიხეილ მელიქიშვილი, სიკო ლარიძე, ჩიქოვანი, მაჩაიძე და მაყაშვილი (ბენდიანიშვილი 1980: 161-162). ორგანიზაციასთან თანამშრომლობდნენ იმ დროს უკვე ფართოდ ცნობილი მოღვაწენი კირილე ლორთქიფანიძე, დავით მიქელაძე (მეველე), სილოვან ხუნდაძე და სხვანი (ურუშაძე 2009:).

ფილიპე მახარაძის გადმოცემით, „თავისუფლების ლიგა“ არჩილ ჯორჯაძეს ჩამოუყალიბებია და საზოგადოებაში მხოლოდ ნაციონალისტურად განწყობილი ქართველი ახალგაზრდები გაერთიანებულან. თავის თავს ფილიპე „ლიგასთან“ არ აკავშირებდა, მეტიც, ემიჯნებოდა მას როგორც „ნაციონალისტურ“ და „წვრილბურჟუაზიულ“ ორგანიზაციას და წერდა, რომ ის მხოლოდ „მარქსისტული წრის“ წევრი იყო (მახარაძე 1923: 49-51). არჩილ ჯორჯაძეს „ლიგის“ მთავარ იდეურ

ხელმძღვანელად მიიწინეს ისტორიკოსი ვ. გურულიც, მაგრამ უფრო მართებულია რ. გრძელიძის თვალსაზრისი. რ. გრძელიძის თანახმად, ამ ცნობილი მოღვაწის აქტიური მონაწილეობა „თავისუფლების ლიგის“ საქმიანობაში, მისი ავადმყოფობის გამო, საეჭვოდ ჩანს. მიუხედავად იმისა, რომ არჩილ ჯორჯაძე ერთხანს შედიოდა ვარშავის ქართული წრის შემადგენლობაში და იგი თავისი ცოდნა-მომზადების მხრივაც გამორჩეული ახალგაზრდა იყო, არსებობს დოკუმენტური წყარო, საიდანაც მკაფიოდ ჩანს, რომ ჯორჯაძე ამ წრეს ჩამოშორდა. აღსანიშნავია, რომ მისი გვარი „ლიგის“ საქმესთან დაკავშირებით არც გამოძიების მასალებში ფიგურირებს (გრძელიძე 2000: 17).

„თავისუფლების ლიგასთან“ თავის ურთიერთობაზე არაფერს ამბობს არც ნოე ჟორდანიას. მის მემუარებში „ლიგა“ საერთოდ არ არის ნახსენები, აღნიშნულია მხოლოდ, რომ „ჩემი ამხანაგები ვარშავაში, ქართველი და არაქართველი, ყველა დაიჭირეს, მოსალოდნელი იყო ჩემი დაჭერაც, რადგან მათთან მქონდა მიწერ-მოწერა.“ ამის გამო ბათუმიდან ევროპაში გავემგზავრე. ორი თვის შემდეგ კი ლანჩხუთში ბრძანება მოსულა ჩემი დაჭერის შესახებ. „კარგ დროზე გავასწარი“ - იგონებდა ნ. ჟორდანია (ჟორდანია 1990: 25).

ქუთაისის ყრილობამ 8 საკითხი განიხილა. მათგან გამოვეყოფთ რამდენიმე პრიორიტეტულს: უნდა შეიქმნას თუ არა ქართველ სტუდენტთა საერთო წრე; ესაჭიროებათ თუ არა სტუდენტებს თავიანთი ბეჭდვითი ორგანო და როგორი უნდა იყოს მისი შინაარსი; როგორ ესმით სტუდენტებს ეროვნული საკითხი; როგორი დამოკიდებულება უნდა ჰქონდეთ ქართველებს სომხებისადმი და როგორი პოზიცია უნდა დაიკავოს ქართველმა სტუდენტებმა რუსეთის საქმეებისადმი (გიორგაძე 1929: 101; შველიძე 1969: 50).

საერთო სტუდენტური წრის შექმნის საკითხზე დელეგატები ვერ შეთანხმდნენ. უმრავლესობამ მიიჩნია, რომ სტუდენტების იმპერიის მასშტაბით გაფანტულობის გამო მათი ერთ ორგანიზაციად მუშაობა პრაქტიკულად შეუძლებელი იქნებოდა. გადაწყდა, სხვადასხვა ქალაქში არსებულ წრეებს ემოქმედათ დამოუკიდებლად, განსაკუთრებით მნიშვნელოვან საკითხებზე ურთიერთშეთანხმებისათვის საკმარისი იქნებოდა, ყოველწლიურად, არდადეგების პერიოდში, სამშობლოში ჩამოსული სტუდენტების საერთო კრების გამართვა. ამ საქმის

ორგანიზებისათვის ყოველ წრეს თითო მუდმივი წარმომადგენელი და ორ-ორი კანდიდატი უნდა გამოვეყო.

სტუდენტთა ბეჭდვითი გამოცემის საჭიროებას ყრილობაზე კამათი არ გამოუწვევია. შეთანხმდნენ ლიტერატურული კრებულის დაარსებაზე, რომელსაც ორი განყოფილება ექნებოდა: 1. ბელეტრისტიკა და 2. მეცნიერება. კრებულში უმთავრესად სტუდენტთა პუბლიკაციები უნდა დაბეჭდილიყო, თუმცა არ იკრძალებოდა არც გარეშე პირების ნაწარმოებების გამოქვეყნებაც.

აქ აუცილებელია აღვნიშნოთ ის აზრთა შეურიგებლობა, რომელიც ხსენებულ საკითხზე სტუდენტთა შორის ყრილობის წინა პერიოდში გამართული მიმოწერისას გამოიკვეთა. ოდესის წრის წევრებს სურდათ სტუდენტურ ჟურნალში თანამშრომლობა ეთხოვათ ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ნიკო ხიზანიშვილისა და უფროსი თაობის სხვა მწერალ-მოღვაწეთათვის. ამ მოსაზრების წინააღმდეგ კატეგორიულად გაილაშქრეს ვარშავის წრის წევრებმა. განაცხადეს, რომ სტუდენტურ გამოცემაში ვინმეს მოწვევა საჭირო არ არის, გარეშე პირებს შეუძლიათ გამოგვიგზავნონ თავიანთი სტატიები, მაგრამ მათი გამოქვეყნება რედაქციის შეხედულებაზე იქნება დამოკიდებული (შველიძე 1969: 28).

ეროვნული საკითხის განხილვისას სტუდენტებმა დიდი ყურადღება დაუთმეს ერის ცნებასა და ერის დამახასიათებელ ნიშნებზე მსჯელობას. საბოლოოდ მივიდნენ შემდეგ ფორმულირებამდე: „ერი არის სულიერი ერთობა ადამიანთა ჯგუფებისა, რომელთა საერთო ხვედრია მიზნის ერთობლიობა, რომლებიც შეკავშირებული არიან საერთო ენით, ურთიერთსიყვარულით, ჩვევებით, თვისებებითა და წარსულით“. ყრილობის მონაწილეებს უდავოდ უღიარებიათ, რომ ერისათვის „მთავარი მნიშვნელობა აქვს ტერიტორიას“. პიროვნების ეროვნული კუთვნილების განსაზღვრაში რასას ან დინასტიას არსებითი როლი არ უნდა მიენიჭოს. ამ მხრივ მნიშვნელობა დაკარგა აგრეთვე სარწმუნოებამაც. დელეგატების აზრით, სარწმუნოება ხალხის ცხოვრების უარყოფით მხარედ იქცა და იგი არ შეიძლება განხილულ იქნას ერის დამახასიათებელ ნიშნად (ბენდიანიშვილი 1980: 155).

სომხებთან დამოკიდებულების საკითხში ყრილობამ რაიმე სავალდებულო გადაწყვეტილება ვერ მიიღო, მსჯელობისას კი აზრი ორ ნაწილად გაიყო. უმრავლესობის წარმოდგენით,

ქართველებსა და სომხებს სხვადასხვა ეროვნული მიზნები გააჩნდათ. სომხების მთავარი მისწრაფება - ოსმალეთის უღლისაგან განთავისუფლება, ცარიზმის კოლონიური ბატონობის წინააღმდეგ ქართველი და სომეხი ხალხების ერთობლივი ბრძოლის პერსპექტივას არ თანხვდებოდა. უმცირესობა ძირითად აქცენტს სოციალური თავისუფლებისათვის ბრძოლაზე აკეთებდა და მიიჩნევდა, რომ კლასობრივი მტრის - თვითმპყრობელობის დასამარცხებლად საჭირო იყო სომეხი და ქართველი ხალხების ჩაგრული ფენების ძალთა გაერთიანება (შველიძე 1969: 58-59).

„რუსეთის საქმეებში“ ქართველების ჩართვა-არ ჩართვის საკითხმაც ქუთაისის ყრილობაზე ცხარე დისკუსია და კამათი გამოიწვია. ხანგრძლივი მსჯელობის შემდეგ კენჭი უყარეს წინადადებას: „რომელი უფრო სასარგებლო იქნება: რუსეთის ორგანიზაციებში მონაწილეობა თუ პირიქით, სამშობლოში დამოუკიდებლად მუშაობა?“

15-მა დელეგატმა ხმა რუსეთის ორგანიზაციებში მონაწილეობის წინააღმდეგ მისცა, ხუთმა კი საპირისპირო პოზიცია გამოხატა. უმრავლესობის გადაწყვეტილება ეფუძნებოდა შეხედულებას, რომ „ქართველებს არ შეგვიძლია მივემხროთ რუსეთის ამბებს, რადგან ჯერჯერობით თვით რუსეთის ინტელიგენციასაც არ ესმის გარკვევით თავისი მიზნები და ამოცანები“ (შველიძე 1969: 61).

ყრილობის დასრულების შემდეგ შედგა მისი მუშაობის ამსახველი ვრცელი ანგარიში, რომელიც ყველა ქართულ სტუდენტურ წრეს დაეგზავნა. ყრილობის გადაწყვეტილებით, წრეებს წინადადება მიეცათ, ამ ანგარიშის საფუძველზე მოემზადებინათ ერთიანი პროგრამა და წესდება.

ქუთაისის ყრილობაზე მიღებული გადაწყვეტილება, რომ სტუდენტურ წრეებს შეერჩიათ მუდმივი წარმომადგენლები საერთო საქმიანობის გასაძლელად, მკვედვართა ნაწილს საშუალებას აძლევს ქართველ სტუდენტთა „საერთო წრის“ ჩამოყალიბება მომხდარ ფაქტად მიიჩნიოს და იგი „ფართო პოლიტიკური ორგანიზაციის ან თუნდაც პარტიის შექმნის თვალსაზრისით სერიოზულ ცდად“ აღიქვას (შველიძე 1969: 54).

ზოგიერთი უფრო დაბეჯითებითაც აცხადებს: „ყრილობის მთავარი შედეგი ის იყო, რომ შეიქმნა სტუდენტთა ფარული ორგანიზაცია - „საქართველოს თავისუფლების ლიგა.“ ეს იყო ეროვნული მიმართულების პოლიტიკური ორგანიზაცია,

რომელმაც თავის უპირველეს მიზნად საქართველოს სახელწიფოებრივი დამოუკიდებლობა გამოაცხადა (შველიძე, გაფრინდაშვილი 2010: 8).

მეტი სიზუსტისათვის უმჯობესია დავეყრდნოთ გამოძიების მასალებს, რომლებშიც ხაზგასმულია, რომ ქუთაისის ყრილობა შეადგენს „საქართველოს თავისუფლების ლიგის“ საფუძველს. ამ მასალების მიხედვით, ქუთაისში მიუღიათ დადგენილება, რომ სტუდენტთა ყრილობები ყოველწლიურად უნდა მოეწეოს და, რომ ახალგაზრდების მიზანს შეადგენს სამშობლოს სამსახური, რომელიც „უნდა გამოიხატოს საქართველოს განთავისუფლებაში რუსეთის ბატონობიდან“ (გიორგაძე 1929: 102), მაგრამ არ მიუღიათ ორგანიზაციის ფუძემდებლური დოკუმენტები - პროგრამა და წესდება. მათი შემუშავება, როგორც ჩანს, მიენდო ვარშავის წრეს, რაც კიდევაც განახორციელა წრის წევრთა მიერ საგანგებოდ შექმნილმა კომისიამ (შველიძე 1969: 69).

წარმოდგენილი ორივე დოკუმენტის პროექტი ვარშავის ქართველ სტუდენტთა წრის საერთო კრებამ 1893 წლის მარტის დასაწყისში განიხილა და დაამტკიცა. სახელწოდება „საქართველოს განთავისუფლების ლიგა“ პირველად სწორედ ამ დოკუმენტებში გვხვდება.

ლიგის პროგრამა და წესდება დაეგზავნათ ქართველ სტუდენტთა სხვა წრეებს. დოკუმენტურად ვიცით ასევე, რომ ოდესის წრემ ისინი ძირითადად მოიწონა (ბენდიანიშვილი 1980: 156-157).

ცნობილია, რომ 1893 წლის ივლისში თბილისში „ლიგის“ მეორე ყრილობა გაიმართა. ჟანდარმერიის მასალებში ამ ყრილობის შესახებ ბევრი არაფერია ნათქვამი, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ, რომ მის მოწვევას წინ უსწრებდა მომავალი ორგანიზაციის ფუძემდებლური დოკუმენტების შემუშავება, რომლებიც ზოგიერთმა წრემ მოიწონა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ თბილისის ყრილობა ლიგის პროგრამასა და წესდებას დაამტკიცებდა (მსგავსი თვალსაზრისი ადრეც იყო გამოთქმული. იხ. გრძელიძე 2000: 25).

როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, „ლიგის“ მთავარი მიზანი საქართველოს განთავისუფლება იყო. საქართველო დაჩაგრულია, ქართველ ხალხს ემუქრება მშობლიური ენის, ადამ-წესების, თავისი მიწა-წყლის დაკარგვის საფრთხე - ნათქვამია „ლიგის“ პროგრამაში. ქართველობა თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის განმავლობაში არაერთგზის ყოფილა მძიმე

მდგომარეობაში, მაგრამ გამოსავალი მოუწახავს. მას არც ახლა დაუკარგავს იმედი. „ლიგა“ ეცდება შეუქმნას საქართველოს ბედნიერი მომავალი, ხელი შეუწეოს მის გამოსვლას სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარების ფართო გზაზე, დარაზმოს ქართველი ხალხი თავისუფლებისათვის საბრძოლველად, აღნიშნულია იქვე (გრძელიძე 2000: 41-43).

„ლიგის“ პროგრამიდან ირკვევა, რომ სტუდენტთა ნაწილს სამშობლოს დამოუკიდებლობა იმპერიის ჩაგრულ ერებთან შეკავშირებითა და ერთობლივი ძალისხმევით წარმოედგინათ. ახალგაზრდებს ბრძოლის დროშა იმ მომენტში უნდა აღემაართათ, როცა რუსეთი რაიმე „საშინაო ან საგარეო მიზეზით დასუსტდებოდა“, მანამდე კი მთავარი ყურადღება ხალხის გონებრივ განვითარებას, სუვერენული ცხოვრებისათვის ერის მომზდებას უნდა დათმობოდა.

ლიგა არა მარტო ქართველი ხალხის განთავისუფლებას ესწრაფვოდა კოლონიალიზმის ბორკილებისაგან, არამედ კავკასიის ხალხების მიერ დამოუკიდებლობის მიღწევის და ერთიან ფედერაციაში მათი შეკავშირების მიზანსაც ისახავდა (შველიძე 1969: 73; გრძელიძე 2000: 38).

ზოგიერთი ავტორის აზრით, ორგანიზაციის წევრთა „მსოფლმხედველობითი სხვადასხვაობა იყო იმის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რომ „საქართველოს თავისუფლების ლიგა“ ვერ გადაიქცა მონოლითურ ორგანიზაციად, ერთიან პარტიად“ (ბენდიანიშვილი 1980: 163). არსებობს სრულიად საპირისპირო შეხედულებაც, რომლის მიხედვით, „თავისუფლების ლიგა“ „სწორედ რომ მონოლითურ ორგანიზაცია იყო“ (ურუშაძე 2007: 11).

წინააღმდეგობრივია ასევე „ლიგის“ იდეური მიმართულების შეფასების საკითხიც. ისტორიკოსი ზაქარია შველიძე მიიჩნევდა, რომ „საქართველოს თავისუფლების ლიგა“ იყო „რაზნოჩინელი ახალგაზრდების უკანასკნელი ხალხოსნური ფარული საზოგადოება“ და „სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობისაკენ მიმავალი პირველი ორგანიზაცია საქართველოსა და ამიერკავკასიაში“ (შველიძე 1969: 6). იმავე ავტორის ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში დაბეჭდილი სტატიის თანახმად, „ლიგამ“ თვალსაჩინო როლი ითამაშა ამიერკავკასიაში განმათავისუფლებელი მოძრაობის რაზნოჩინული ეტაპიდან პროლეტარულზე გადასვლაში (ქსე , ტ. 4, გვ. 569).

ლევან ურუშაძის აზრით, „საქართველოს თავისუფლების ლიგა“ ეროვნული სულისკვეთებით გაუღენთილი, მარქსისტული და სოციალ-დემოკრატიული დოგმებისგან თავისუფალი პოლიტიკური ორგანიზაცია იყო (ურუშაძე 2009:). ა. ბენდიანიშვილს „ლიგა“ „ეროვნულ-რევოლუციური პარტიის ჩანასახად“ წარმოედგინა (ბენდიანიშვილი 1980: 163). ვ. გურულის მიხედვით, „ლიგა“ არ იყო პარტიული ორგანიზაცია, არ გამოდიოდა რომელიმე კლასის იდელოგად“ (გურული 1993: 182) და სხვ.

უფრო სწორი იქნება თუ „ლიგას“ ფორმირების პროცესში მყოფ სტუდენტურ არაღლეგალურ ორგანიზაციად განვიხილავთ. იგი დაეფუძნა როგორც ქართულ (საზოგადოება „უღელი“), ისე რუსეთის იმპერიის სტუდენტური მოძრაობის გამოცდილებას და არსებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სინამდვილის თანადროულ აღქმებს. ძირითადად ამ აღქმათა ნაირგვარობა განაპირობებდა „ლიგის“ წევრთა შეხედულებების სხვადასხვაობას დასახეული მიზნის მიღწევის გზების, ფორმებისა და საშუალებების შესახებ. იგივე უნდა მივიჩნიოთ იმის მიზეზადაც, რომ „საქართველოს თავისუფლების ლიგის“ პროგრამა, როგორც განსხვავებულ მსოფლმხედველობათა კომპრომისული შერწყმის ნაყოფი, ერთგვარი ეკლექტიზმით გამოირჩევა.

„თავისუფლების ლიგის“ იდეური პროფილის უფრო ზუსტი განსაზღვრა ძნელდება, რადგან „ლიგას“ პრაქტიკული მუშაობის გაშლა არ დასცალდა. ჟანდარმერიამ მალევე მიაგნო მის კვალს და ორგანიზაციის საქმიანობა თითქმის ჩანასახშივე აღკვეთა. ამის შესახებ მოგვიანებით პარიზში გამოძავალ ფრანგულ პერიოდულ გამოცემაში, გაზეთ „ევროპენ“-შიც კი იყო აღნიშნული (საქართველო 1903: 6). „ლიგის“ საქმესთან დაკავშირებით 20-ზე მეტი ქართველი სტუდენტი დააპატიმრეს. მათ ბრალად ედებოდათ სახელმწიფო ღალატში, არსებული წყობილების დამხობის მიზნით ფარული ორგანიზაციის შექმნასა და „მაგნე აზრების“ გავრცელებაში. ძიება ერთ წელზე მეტ ხანს გაგრძელდა, რის შედეგადაც, იმპერიის იუსტიციის სამინისტროს დასკვნაში ერთმნიშვნელოვნად აღინიშნა, რომ „თავისუფლების ლიგის“ ყველა გადაწყვეტილება, „უღაოდ მთავრობის საწინააღმდეგოა“ (შველიძე, გაფრინდაშვილი 2010: 21). მიუხედავად ამისა, მეფის ხელისუფლება მოერიდა საქმის ზედმეტ გახმაურებას, იგი რეაგირებისათვის სასამართლოს არ

გადასცა და სტუდენტებს მხოლოდ ადმინისტრაციული სასჯელი აკმარეს.

„თავისუფლების ლიგაში“ მონაწილეობა ბევრი ქართველი სტუდენტისათვის ერთგვარი წრთობა აღმოჩნდა სამომავლო საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური მოღვაწეობისათვის. ლიგის წევრთა მნიშვნელოვანი ნაწილი XX საუკუნის დამდეგიდან აღმოცენებულ სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიაში გაერთიანდა, ხოლო ზოგიერთი მათგანი ამა თუ იმ ორგანიზაციის ლიდერადაც მოგვევლინა.

დამოწმებანი:

აბაშიძე 1964: აბაშიძე გ. კიტა აბაშიძის ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა, ნაკვ. 1, თბ., 1964.

აბზიანიძე 1959: აბზიანიძე გ. ნარკვევები XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან, თბ., 1959.

ბენდიანიშვილი 1980: ბენდიანიშვილი ა. ეროვნული საკითხი საქართველოში. 1801-1921, თბ., 1980:

გიორგაძე 1929: გიორგაძე გ. თვითმპყრობელობა და რევოლუცია. საბუთები რევოლუციური მოძრაობის ისტორიისათვის საქართველოში (1870-1902), წგნ. 1, ტფ., 1929.

გუკოვსკი 1945: Гуковский Г. А. Университет в 1835-1863 гг. - წიგნში Ленинградский университет 1819-1944, М., 1945.

გურული 1993: გურული გ. პოლიტიკური აზროვნების ისტორიიდან (მეცხრამეტე საუკუნის დასასრული და მეოცე საუკუნის დამდეგი), ჟურნ. „განთიადი“, 1993, 9-10.

გუსიატნიკოვი 1971: Гусятников П. С. Революционное студенческое движение в России 1899-1907, М., 1971.

ზურაბიშვილი 1962: ზურაბიშვილი ივ. კარგ ქართველთა ხსოვნისათვის, პარიზი, 1962.

ლასხიშვილი 1988: ლასხიშვილი გ. მემუარები, თბ., 1988.

მანსვეტაშვილი 1936: მანსვეტაშვილი ი. მოგონებანი. ნახული და გაგონილი, თბ., 1936.

მახარაძე 1923: მახარაძე ფ. როგორ გაეხდი მარქსისტი, თბ., 1923.

მესხი 1940: მესხი დ. მოგონებები, თბ., 1940.

მოროზოვი 1933: Морозов Н.А. Повесть моей жизни, т. 2, М., 1933.

ნიკოლაძე 1873: ნიკოლაძე ნ. ახალი ახალგაზრდობა, უკრ. „ერეული“, 1873, №1.

ნიკოლაძე 1984: ნიკოლაძე ნ. მოგონებები, თბ., 1984.

ნიკოლაძე 1932: ნიკოლაძე ნ. რჩეული ნაწერები, II, თბ., 1932.

ჟორდანია 1990: ჟორდანია ნ. ჩემი წარსული, თბ., 1990.

საქართველო 1903: გაზეთი „საქართველო“, პარიზი, 1903 წ., 4.

სახოკია 1984: სახოკია თ. ჩემი საუკუნის ადამიანები, თბ., 1984.

ტაბატაძე 2013: ტაბატაძე ე. ქალთა ემანსიპაცია მე-19 საუკუნეში
<http://megobariblogi.wordpress.com/2013/06/21/>

ურატაძე 1939: ურატაძე გ. საზოგადოებრივი მოძრაობა საქართველოში. 1821-1921, პარიზი, 1939.

ურუშაძე 2009: ურუშაძე ლ. რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობათა რაობისათვის
<http://burusi.wordpress.com/2010/04/28/levan-z-urushadze-3/>

ურუშაძე 200: ურუშაძე ლ. გიორგი დეკანოზიშვილის პოლიტიკური ბიოგრაფიისათვის („საქართველოს თავისუფლების ღიგა“ და „საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია.“ 1890-1906 წწ.), უკრ. „საისტორიო ვერტიკალები“, 2007, № 13.

ფირცხალავა 1988: ფირცხალავა ს. მოგონებათა ფურცლები, თბ., 1988.

შველიძე, გაფრინდაშვილი 2010: შველიძე დ. გაფრინდაშვილი გ. გიორგი დეკანოზიშვილი. მამულიშვილის დაბრუნება, თბ., 2010.

შველიძე 1969: შველიძე ზ. რევოლუციური ორგანიზაცია „თავისუფლების ღიგა“, თბ., 1969.

ჭავჭავაძე 1961: ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად, ტ. X, თბ., 1961.

ჭავჭავაძე 1991: ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული ოც ტომად, ტ. V, თბ., 1991.

ყაზბეგი 1873: ყაზბეგი ე. პეტერბურდიდან, გაზ. „დროება“, 1873 წ., 11 მაისი.

ქალთა ლიტერატურული საქმიანობა საქართველოში

(მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარი)

მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში ევროპის ქვეყნებსა და რუსეთის იმპერიაში ზოგადი განათლების რეფორმამ, აგრეთვე, სხვადასხვა წერილობითი და ბეჭდვითი ლიტერატურული პლატფორმების (წიგნი, პერიოდული პრესა) განვითარებამ მსოფლიო ახალი კულტურული გამოწვევების წინაშე დააყენა. მეხსიერების, ცოდნის, აზროვნებისა და სიტყვიერების განვითარების ზეპირი ტრადიცია ლიტერატურულმა, წიგნიერმა ფორმამ ჩაანაცვლა. აღნიშნული პროცესი საქართველოში მე-19 საუკუნის შუა წლებიდან დაიწყო და განსაკუთრებული მასშტაბები შეიძინა საგლეხო რეფორმის შემდეგ, ფეოდალური საზოგადოების რღვევის პირობებში.

ქალს საქართველოში, სხვა კულტურულფუნქციებთან ერთად „განმანათლებლის“ როლი ეკისრებოდა, მისი მისია იყო ნაციონალური იდენტობის დაცვა და შენარჩუნება. ქალები საუკუნეების მანძილზე ზეპირად ფლობდნენ „ვეფხისტყაოსანს“, სადაც აკუმულირებული იყო ჩვენი კულტურული იდენტობა – ქართული ენა და გარკვეული ღირებულებათა სისტემა. საქართველოში რუსთაველის პოემა ავტორიტეტულობის თვალსაზრისით, ბიბლიის შემდეგ მოიაზრებოდა და „წმინდა წიგნად“ ითვლებოდა. ამ ტექსტს კი, როგორც კულტურის მეხსიერებას, ქალები დაიუნჯებდნენ და თაობიდან თაობას ზეპირად გადასცემდნენ.

ქალის ამ ფუნქციის ინტერპრეტაციისთვის შეგვიძლია, მივმართოთ „დედაბოძის“ ეთნოკულტურულ პარადიგმას, საყრდენს, რომელზედაც დაშენებულია ოჯახის, უფრო ფართო გაგებით კი - კულტურის სტრუქტურა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ქალის ეს ფუნქცია შუა საუკუნეებში, უმეტესად, კერძო სფეროზე, ოჯახის „მოედანზე“ ვრცელდებოდა. მე-19 საუკუნეში საქართველოში განათლებაოჯახურ საზღვრებს გასცდა და საჯარო სფეროში განვითარდა. ქალები ახალი გამოწვევის წინაშე დადგნენ – შეინარჩუნებდნენ თუ არა „განმანათლებლის“ ისტორიულ ფუნქციას.

მე-19 საუკუნეში ქართველი ქალები აქტიურად იყვნენ ჩართულნი ყველა იმ საქმეში, რაც საყოველთაო, საჯაროგანათლების ახალი ფორმის – წიგნიერების განვითარებისკენ იყო მიმართული. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მმართველ ორგანოში – გამგეობაში –მამაკაცი ინტელექტუალების გვერდით წარმოდგენილნი იყვნენ ქართველიქალები. ისინი ჩართულნი იყვნენ, ან წარმართავდნენ საბიბლიოთეკო და პედაგოგიურ საქმიანობებს, თანამშრომლობდნენ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებთან, როგორც კარგი მწერლები, კრიტიკოსები, პუბლიცისტები.მართალია, ისინი არ ქმნიდნენ პოლიტიკას, მაგრამ წარმოადგენდნენ, უდავოდ, ანგარიშგასაწევ ძალას განათლების სფეროში. როგორც ჩანს,მათმა ისტორიულმა ფუნქციამ ხელი შეუწყო ქალებს, განათლების არხებს გადაჰყოლოდნენ კერძო, პრივატული სიბრტყიდან საჯარო სფეროში. სხვა გზითმათ, სავარაუდოდ,გაუჭირდებოდათსაზოგადოებრივ ცხოვრებაში თავის დამკვიდრება.

ქალთა სპეციალური გაზეთები საქართველოში მოგვიანებით, მე-20 საუკუნის დასაწყისიდან გაჩნდა. თუმცა, ქალები მე-19 საუკუნეშიც აქტიურად თანამშრომლობდნენ პერიოდულ პრესასთან - პოპულარულ გაზეთებთან: „დროება“, „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „მნათობი“, „კვალი“ და სხვ. თუკი გაზეთი „დროება“ გამოირჩეოდა ქალთა საკითხების გარშემო აქტუალური, ხშირ შემთხვევაში მწვავე პუბლიკაციებით, საინტერესო კორესპონდენციებით, რომლებიც ზედმიწევნით ასახავდა მსოფლიოში ქალთა ემანსიპაციის პროცესებს, გაზეთები - „ივერია“ და „კვალი“ განსაკუთრებით წახალისებდა და თანამშრომლობისკენ მოუწოდებდაქალ ავტორებს. ქართული

ლიბერალური პრესა ქალებს შეუზღუდავად უთმობდა ბეჭდვით პლატფორმას. ისინი მუშაობდნენ, როგორც ჟურნალისტები და მიმოიხილავდნენ ქალთა მოძრაობებს მსოფლიოს მასშაბით, ერთვებოდნენ ქალთა საკითხების გარშემო მწვავე პოლემიკაში, როგორც პუბლიცისტები, გამოაქვეყნებდნენ თავიანთ ორიგინალურ თუ თარგმნილ ლიტერატურას.

ჯერ კიდევ „ცისკარმა“ 1850-იანი წლების ბოლოდან ხელი შეუწყო ბარბარე ერისთავ-ჯორჯაძეს, ჩამოყალიბებულიყო, როგორც პირველი ქართველი პუბლიცისტი ქალი და ერთ-ერთი პირველი, როგორც მწერალი ქალი. ის ჯერ კიდევ 1858 წლიდან თანამშრომლობდა ჟურნალთან და 90-იან წლებში უკვე თავისი ორიგინალური პროზაული ნაწარმოებებითა და პუბლიცისტიკით გახეთქა - „დროება“, „კვალი“, „ივერია“ და „ჯეჯილი“ წარდგებოდა მკითხველის წინაშე. ბარბარე ჯორჯაძეს ეკუთვნის პოპულარული პუბლიცისტური წერილი „ორიოდე სიტყვა ყმაწვილი კაცების საყურადღებოდ“, რომელიც საუკუნის მიწურულს, 1893 წელს გახეთი „კვალის“ აპრილის ნომერში (№ 16) დაიბეჭდა და ლექსი „კაცებს“, რომელიც 1894 წლის ამავე გამოცემის 47-ე ნომერში გამოქვეყნდა. ორივე ზემოაღნიშნული ტექსტი ფემინისტური იდეების გავლენითაა დაწერილი და მიუხედავად იმისა, რომ არ გამოირჩევა ესთეტიკური ღირებულებით, ქალთა საკითხის შესწავლის ისტორიაში უდავოდ საინტერესო ნიმუშებს წარმოადგენს. ბარბარე ჯორჯაძემ თავისი აქტიური და მრავალმხრივი ლიტერატურული საქმიანობით დაიმკვიდრა ადგილი ქართული საზოგადოებრივობისა და ლიტერატურის ისტორიაში.

საინტერესოა შვეიცარიაში განათლების მისაღებად წასულ ე.წ. „ურს სტუდენტ ქალთა“ - ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთლის, ეკატერინე (კეკე) მელიქიშვილი-მესხის, ოღდა გურამიშვილი-ნიკოლაძისა და მათი თანამოაზრეების – ეკატერინე გაბაშვილის, ელენე ყიფიანისა და სხვათამიერ 1872 წელს დაარსებული ქალთა წრის მუშაობა. ორგანიზაცია, სწორედ, ქალთა ლიტერატურული საქმიანობის განვითარებაზე იყო მიმართული. წრის თაოსნობით, ანასტასია თუმანიშვილის ხელმძღვანელობით მომზადდა და გამოიცა კრებული „თარგმანნი საამურთა საკითხავთა (თხზულებათა) – თარგმნილი და გამოცემული ქართველი ქალებისგან“. ეს კრებული ქალ მწერალთა და მთარგმნელთა დამოუკიდებელი ლიტერატურული საქმიანობის პირველი პროდუქტი იყო. კრებულში

წარმოდგენილი იყო სხვადასხვა ენებიდან თარგმნილი მსოფლიო ლიტერატურის საინტერესო ნიმუშები. აღნიშნულ პერიოდს გაზეთ „დროების“ 1872 წლის მე-2 ნომერში იხსენებს ეკატერინე გაბაშვილი: „რაგვარი ენერგიით და როგორი ხალისით შევეუდექით საქმეს! როგორი გამჭრიახობი გვხელმძღვანელობდა ტასო, როგორ გვაჩქარებდა და როგორ თავდადებას იჩენდა თარგმანების გამოცემაში. შემდეგ დავიწყე სახალხო საკითხავი წიგნაკების და სხვათა გამოცემა, რაც ისე საჭირო და დროული იყო მაშინ“. აღსანიშნავია ისიც, რომ კრებული დაიბეჭდა ეკატერინე მელიქიშვილის სტამბაში. კეკეცნობილი გამომცემლის, სტეფანე მელიქიშვილის და იყო და ხელმძღვანელობდა საკუთარი ოჯახის კერძო სტამბას. ის იყო პირველი ქართველი მესტამბე ქალი საქართველოში. ეკატერინე მელიქიშვილი თანამშრომლობდა გაზეთ „დროებასთანაც“, სადაც მან 1871 წელს გამოაქვეყნა შელარესკის მოხრობის „ქალის შრომის“ საკუთარი თარგმანი, 1872 წელს კი – მიმოხილვითი კვლევა - „მეთვრამეტე საუკუნის ამერიკელი ქალები“. ამავე ხასიათის ნარკვევია ნინო ყიფიანის „ქართველი ქალების მოღვაწეობის მიმოხილვა“, რომელიც საუკუნის მიწურულს, 1896 წელს დაიბეჭდა.

საინტერესოა მე-19 საუკუნის 70-80-იანი წლების მოღვაწე ქალის - ელენე ყიფიანის ლიტერატურული საქმიანობა. მან 1885-1886 წლებში გამოაქვეყნა ჰიუგოს „პარიზელი ბიჭის“, როსელის „უკანასკნელი წლების“, მოლიერის „პრანჯია ქალების“, ლუიზა განიორის „მამულის სამაგალითო შვილის“ საკუთარი თარგმანები. მისი ინიციატივით 1889 წელს გამოვიდა ჟურნალი „ქართული ბიბლიოეკა“, რომელმაც ერთ წელიწადს იარსება.

მე-19 საუკუნის ქართველ ლიტერატორ ქალთა შორის გამორჩეულად საინტერესო ფიგურაა დომინიკა ერისთავი, იგივე განდევილი (ფსევდ.), რომელსაც ქართველ ჟორჟ სანდს უწოდებდნენ. განდევილმა სამწერლობო საქმიანობა ლექსების წერით დაიწყო და მისი პირველი პოეტური ტექსტი - „ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენების გამო“ 1893 წელს ილია ჭავჭავაძემ „ივერიაში“ გამოაქვეყნა. მანვე დომინიკა ერისთავი გაზეთ „ივერიის“ სარედაქციო კოლეგიის თანამშრომლადაც მიიწვია. დომინიკა ერისთავი გაზეთთან თანამშრომლობდა, როგორც კორექტორი, რადგან ის ქართული ენის კარგი მცოდნე იყო. მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში განდევილმა დაწერა რამდენიმე ორიგინალური პროზაული ტექსტი - „გოგია“, „ის

კონა“, „გვირგვინი“, „საშინელი ღიმილი“, „ურწმუნო ბოშა“ და სხვ. თუმცა, აღიარება მოუტანა მოთხრობამ „მარინე“. ამის შემდეგ, 1902 წელს ღომინიკა ერისთავმა თარგმნა და ცალკე წიგნად გამოსცა გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“, ილია ჭავჭავაძის რედაქტორობით. განდევილს, ასევე, თარგმნილი აქვს ჰაინეს, რილეევის, ტურგენევის, გორკის, კუპრინის, მარკიზ სონიესა და სხვათა ნაწარმოებები. იგი იყო აქტიური პუბლიცისტიც და „ივერიის“ გარდა თანამშრომლობდა გამოცემებთან - „ცნობის ფურცელი“, „კვალი“, „თემი“, „ფასკუნჯი“, „სახალხო ფურცელი“, „აღმანახი“, „ჯეჯილი“, „ნაკადული“ და სხვ. ღომინიკა ერისთავის საინტერესო ცხოვრებიდან ვიცით ერთი მნიშვნელოვანი დეტალი - მას მიმოწერა ჰქონდა ცნობილ ინდოელ პოეტთან, რაბინდრანათ თაგორთან, რომელთან შეხვედრა არ დასცაღდა ავადმყოფობის გამო.

მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში საინტერესო პროზაულ ლიტერატურას ქმნის ანასტასია ერისთავი-ხოშტარია. მისი შემოქმედება ინოვაციურია იმ თვალსაზრისით, რომ მის გამოჩენამდე ქალთა პრობლემები საკმაოდ ფრაგმენტულად და არამიზანმიმართულად გაკრთებოდა ქართულ პროზაულ ჟანრებში. ამ მწერალმა ქალმა კი შეძლო და აღნიშნული საკითხების რეფლექსიას მთელი თავისი შემოქმედება მიუძღვნა. ის წერდა ქალის უუფლებო მდგომარეობაზე, შრომით ჩაგრვასა და დაუცველობაზე. ანასტასია ერისთავი-ხოშტარიამ ლიტერატურული მოღვაწეობა თარგმანებით („ბესო“, „ბიძია თომას ქოხი“) და იწყო 80-იან წლებში, შემდეგ ორიგინალური ლიტერატურის შექმნას მიჰყო ხელი. თავდაპირველად ისპროზაულ მცირე ჟანრებში მუშაობდა („პატარა ნუცას სათხოვარი“, „ბატონებმა არ დაიწუნეს“, „ლაზარემ გადააჭარბა“), 1896 წელს კი ჟურნალ „მოამბეში“ მან დაიწყო რომანის „მოლიპულ გზაზე“ გამოქვეყნება. შემდეგი რომანი - „ბედის ტრიალი“ - მან 1901 წელს დაასრულა.

ყურადღებას იმსახურებს დრამატურგი ქალის, ეროვნებით სომეხი ნატალია აზიანი-დონდაროვას ლიტერატურული საქმიანობაც. 1897 წელს მან დაწერა პიესა „ინჯილერი, ან დოხტური“, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ გამოაქვეყნა იმავე წლის „ივერიის“ მეშვე ნომერში. 1898 წელს ილიამ ეს ნაწარმოები გადასცა დრამატულ საზოგადოებას, რომელმაც პიესა ქართულ სცენაზე ქართველ მაყურებელს წარუდგინა. ნატალია აზიანი-

დონდაროვას სხვა პიესებია – „ფული და ხარისხი“, „გაცრუებული იმედები“, „ხან ისე და ხან ასე“, „ვაი კალმისგან“, „პოლიტიკური დურაჩკა“, „სამშობლოს ბურჯნი“, „ცოდვა“, „დეზერტიკა“, ის წერდა, სატირულ ფელეტონებსა და მოთხრობებსაც. განსაკუთრებით საინტერესოა ორიგინალური ფორმით შესრულებული ტექსტი - „ინტერვიუ ქალბატონ დემოკრატიასთან“, რომელიც უკვე მე-20 საუკუნეში, 1920 წელს გამოქვეყნდა გაზეთ „საქართველოს“ დეკემბრის (№ 173) ნომერში.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოში ქალის ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია განმანათლებლობა იყო.მე-19 საუკუნის ქართველ ინტელექტუალთა უმეტესობა მიიჩნევდა, რომ ქალისთვის მისაღები პროფესია შეიძლება, იყოს მასწავლებლობა მაშინ, როდესაც ევროპის ბევრ ქვეყანაში ქალებს პედაგოგიური საქმიანობა ეკრძალებოდათ. როგორც ჩანს, საბავშვო ლიტერატურის შექმნა და საყმაწვილო პერიოდიკის ორგანიზებაც საქართველოში ქალთა საქმიანობის დასაშვებ საზღვრებს არ სცდებოდა და, შეიძლება ითქვას, წახალისებულები კი იყო. სწორედ ამიტომ, ქალთა ყველაზე მასშტაბური წარმომადგენლობა გვხვდებოდა პროვინციების დაწყებით სასწავლებლებსა და საბავშვო ჟურნალების - „ნობათის“ (1883-1885), „ჯეჯილისა“ (1890-1923) და „ნაკადულის“ (1904-1927) სარედაქციო ჯგუფებში. იყო ცალკეული შემთხვევებიც, მაგალითად, ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთელის მაგალითი, რომელიც, როგორც რედაქტორ-გამომცემელი 1893-1904 წლებში, უძღვებოდა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ გაზეთ „კვალს“.

პირველი ქართული საბავშვო ჟურნალი „ნობათია“, რომლის დაარსებაშიც დიდი წვლილი მიუძღვის იაკობ გოგებაშვილს. ეს გამოცემა მცირე ისტორიას ითვლის – სულ ორი წლის მანძილზე, 1883-1885 წლებში გამოდიოდა და მისი რედაქტორ-გამომცემელი ანდრია ღულაძე იყო. თუმცა მას დიდი ამაგი დასდო ქართველმა საბავშვო მწერალმა ქალმა – ეკატერინე გაბაშვილმა, რომელიც ინტენსიურად თანამშრომლობდა გამოცემასთან. ეკატერინე გაბაშვილმა ანასტასია თუმანიშვილთან ერთად, ჟურნალ „ჯეჯილის“ დაარსებაშიც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა. იგი ქმნიდა ორიგინალურ ქართულ საბავშვო ლიტერატურას. მისი მცირე მოცულობის პროზაული ნაწარმოებები, რომლებიც ჰუმანისტური,

ლიბერალური და სოციალისტური იდეების გავლენას განიცდის, ეთმობა დაბალი ფენების, გლეხთა, ეკონომიკურად შეჭირვებულ და მიუსაფარ ბავშვთა პრობლემებს. მისი შემოქმედების ერთ-ერთი მთავარი სახია მიუსაფარი და დაუცველი ცხოველების ამბები, რომლებიც აღბეჭდილია უსახდვრო კეთილშობილებითა და ჰუმანური დამოკიდებულებებით.

მე-19 საუკუნის დასაწყისში ქართული საყმაწვილო ლიტერატურა წარმოდგენილია საბავშვო ჟურნალ-გაზეთების ფურცლებზე და რამდენიმე კრებული სახით. ანასტასია თუმანიშვილ-წერეთელმა 1890 წელს დააარსა საბავშვო ჟურნალი – „ჯეჯილი“, სადაც ის 1923 წლამდე მუშაობდა. მან 1887 წელს გამოსცა პირველი ქართული საყმაწვილო კრებული „მოღალური“. წიგნი 46 გვერდს მოიცავდა და აერთიანებდა ფრანგული საბავშვო ლიტერატურის თარგმანებს. ანასტასია თუმანიშვილმა განაგრძო საბავშვო ლიტერატურის თარგმნა და მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში გამოსცა ამავე სერიის რამდენიმე კრებული - „თაიგული“ (1921), „კონა“ (1923) და „ყვავილი“ (1926).

საბავშვო-საყმაწვილო ჟურნალი „ნაკადული“ 1904 წელს გამოვიდა და მისი დამაარსებლები იყვნენ ერთ-ერთი პირველი ქართველი ექიმი ქალი, სოციალისტი - მარიამ ივანიშვილი-დემურია და ქართველი საბავშვო მწერალი - ნინო ნაკაშიძე, რომელიც გამოცემას ყველაზე ხანგრძლივი პერიოდის (1910-1928) განმავლობაში რედაქტორობდა. ნინო ნაკაშიძე იყო პირველი ქართული საბავშვო თეატრის დამაარსებელი და, ამასთანავე, წლების მანძილზე, საქართველოს მწერალთა სახლში უძღვებოდა ქართული საბავშვო ლიტერატურის განყოფილებას. „ჯეჯილთან“ და „ნაკადულთან“ თანამშრომლობდნენ აკაკი წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, იროდიონ ევდოშვილი, შიო მღვიმელი, ბაჩანა, გიორგი ქუჩიშვილი და სხვები. ჟურნალებს დიდი ამაგი დასდო მასწავლებელ ქალთა საზოგადოებისა და ქალთა პირველი ქართული სკოლის დამაარსებელმა, მარიამ-ჯამბაკურ-ორბელიანმა.

ქართულ საბავშვო ჟურნალებში ორიგინალური ლიტერატურის გვერდით, არანაკლები ინტენსივობით წარმოდგენილი იყო თარგმნილი ლიტერატურაც. მაგ., ძმები გრიშების ზღაპრები, ჩარლზ დიკენსის „სკრუჯი და მარდლი“, ჰარიეტ ბიჩერ-სტოუს „ბიძია თომას ქოხი“ და სხვ. დომინირებდა იგავ-არაკის ენა, როგორც პედაგოგიკური ნარატივის ყველაზე რელევანტური ჟანრი. საბავშვო ჟურნალებში წარმოდგენილი

საკითხავი რესურსები კონცეპტუალურად ეფუძნებოდა ერთი მხრივ, ლიბერალიზმისა და სოციალიზმის ფუნდამენტურ ღირებულებით წანამდგრებს: თავისუფლება, თანასწორობა, შეწყნარება, პატივისცემა, მეორე მხრივ – ზნეობრივ ფასეულობებს: სიკეთე, ერთგულება, მზრუნველობა, კეთილსინდისიერება და მისთ.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საბავშვო ლიტერატურას საქართველოში საწყის ეტაპზე, გარდა წმინდად, ესთეტიკური ტკბობისა, ორგვარი, გამოყენებითი, ფუნქცია ჰქონდა: ტექსტები იყო სასწავლო მასალა დამწყებ მკითხველთათვის და ეს იყო, ერთგვარი, „ბიბლიოთერაპიული რესურსი“, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელი იყო დაბალი ფენებისა და სხვადასხვა თემების (მაგ. უკანონოდ შობილები) წარმომადგენელი დაუცველი ყმაწვილების, დაავადებების მატარებელი ბავშვებისა და სხვადასხვა ხასიათის პრობლემების მქონე პატარების ტრავმების რეფლექსია, მათი განცდების იზოლირებულობის რედუცირება. მხოლოდ ამგვარად შეიძლება აიხსნას ტრაგიკული სიუჟეტების სიუხვე, რომელიც მე-19 საუკუნისა და მე-20 საუკუნის პირველი ნახევრის ქართულ საბავშვო ლიტერატურას ახასიათებს.

ქართველ ინტელექტუალ და საზოგადო მოღვაწე ქალთა აქტივობა მე-20 საუკუნის 10-იანი წლების ბოლოს დაგვირგვინდება ფემინისტური გაზეთით – „ხმა ქართველი ქალისა“, რომელსაც ხელმძღვანელობს ბრიუსელის უნივერსიტეტის სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კურსდამთავრებული – კატო მიქელაძე. გაზეთში თანამშრომლობენ ქუთაისის ქალთა კლუბის წარმომადგენლები – ბარბარე სულხანიშვილი, ნინო ნადირაძე, საფო მგელაძე, ეკატერინე ღორთქიფანიძე და სხვები. გაზეთი „ხმა ქართველი ქალისა“, შეიძლება იქვას, რომ ქალთა სამოქალაქო განათლების დონის ამაღლებასა და მათი საზოგადოებრივი აქტივობის წახალისებას ისახავდა მიზნად. გაზეთი ქალთა ფართო საზოგადოებისთვის იყო განკუთვნილი და უფრო მეტად სოციალისტურ უღერადობას ინარჩუნებდა. ამის გამო აღნიშნული გამოცემა ჩვენი კვლევის არეალში არ მოგვიქცევია.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ქართველი ქალების ლიტერატურული მოღვაწეობა მოიცავს საგამომცემლო, ჟურნალისტურ, პუბლიცისტურ, ორიგინალურ სამწერლობო და მთარგმნელობით საქმიანობას. ქალები საქართველოში

პასუხობდნენ კულტურის უახლეს გამოწვევებს და, ცდილობდნენ, საზოგადოებრივ სტრუქტურაში მოექცნათ ის ორგანული პოზიცია, რაც მათ საჯარო სფეროში თვითგამოხატვისა და დამკვიდრების საშუალებას მისცემდა.

XIX საუკუნის 80-90-იანი წლების ქართველ მოღვაწეთა მსოფლმხედველობის საკითხისათვის

1881 წლის 1 მარტს ნაროდოვოლცებმა რუსეთის იმპერატორი ალექსანდრე მეორე სიცოცხლეს გამოასალმეს. ტახტზე მოკლული მეფის შვილი - ალექსანდრე მესამე ავიდა. მან სასწრაფოდ შეაჩერა მიმდინარე ლიბერალური რეფორმები პროცესი, რომელიც „საბედისწერო შეცდომად“ გამოაცხადა და გეზი თვითმპყრობელობის განმტკიცებისაკენ აიღო. ქვეყანაში სამხედრო-პოლიტიკური რეჟიმი გაბატონდა. დაიწყო პოლიტიკური რეაქცია. ხელისუფლებამ მიზნად დაისახა ორი „ბოროტი“ ძალის დათრგუნვა: 1. რევოლუციური ორგანიზაციების განადგურება და 2. განაპირა ქვეყნებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის აღმოფხვრა.

შეკვეცილ იქნა პოლონეთისა და ფინეთის ისედაც მოჩვენებითი სუვერენობა, ხმარებიდან ამოიღეს პოლიტიკური ცნებები უკრაინა, ბელორუსია, საქართველო და სხვ. ფართო გასაქანი მიეცა დიდმპყრობელურ შოვინიზმს, გამძაფრდა კოლონიური ჩაგვრა. ცარიზმი იმპერიის სრული რუსიფიკაციის გზას დაადგა.

ახალმა იმპერატორმა გააუქმა კავკასიის ადმინისტრაციული ავტონომიაც და 1882 წელს მეფისნაცვლის თანამდებობის ნაცვლად მთავარმართებლობის აღდგენის ბრძანება გამოსცა.

კავკასიის მეფისნაცვალი მიხეილ ნიკოლოზის-ძე რომანოვი 1882 წლის დამდეგს რუსეთში გაიწვიეს. მთავარმართებლის პოსტზე დაინიშნა გენერალი დონდუკოვ-კორსაკოვი, რომელიც 1890 წელს თავადმა შერემეტიევმა შეცვალა, ამ უკანასკნელის ნაცვლად კი 1896 წელს თავადი გოლიცინი გამოიგზავნა. მათი მმართველობის დროს უკიდურესად შეიზღუდა სახელმწიფო და

სასამართლო დაწესებულებებში ადგილობრივი კადრების მიღება. აქამდეც ბიუროკრატიული სახელისუფლო სტრუქტურები ხალხისათვის სრულიად დაიხშო, უცხო და მიუწვდომელი გახდა.

გაფართოვდა საქართველოს კოლონიზაცია და მასობრივი ხასიათი შეიძინა უცხოტომელთა ჩამოსახლებამ. გამძაფრდა იერიში ქართული კულტურის, ზოგადად სულიერების წინააღმდეგ. რუსიფიკატორებმა გამაღებით შეუტყეს ყველა იმ ბასტიონს, რომელიც ეროვნული იდეოლოგიის სიმტკიცეს განაპირობებდა. რეაქციის გამორჩეულ სამიზნედ იქცა ქართული სკოლა, ეკლესია, თეატრი, პრესა, მეტადრე კი ქართული ენა, - ფუძე და ბაღავარი ეროვნული ცნობიერებისა.

ხელისუფლების რეაქციულმა პოლიტიკამ საქართველოში ვერ შეანელა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა. პირიქით, კოლონიური ჩაგვრის გაძლიერებამ მისი ახალი აღმავლობა განაპირობა.

მოძრაობას 80-იან წლებშიც თერგდალეულები მეთაურობდნენ. მართალია, ამ დროიდან ტერმინი „თერგდალეულობა“ თანდათან გამოვიდა ხმარებიდან, რადგან იგი უკვე აღარ შეეფერებოდა ამ მოძრაობის შინაარსს, მაგრამ მიმდინარეობა დარჩა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სახელწოდებით (სურგულაძე 1973: 394-395). ამ მოძრაობას აღექსანდრე ყაზბეგის, ვაჟა-ფშაველას, ივანე მაჩაბლისა და სხვათა სახით ახალი თვალსაჩინო წევრები შეემატნენ. ყაზბეგი და ვაჟა მხატვრული სიტყვით, ივანე მაჩაბელი კი პუბლიცისტური კალმით ემსახურებოდა ეროვნული იდეალების განმტკიცებას. პატრიოტი მოღვაწეები არამარტო იდეურად უპირისპირდებოდნენ ცარიზმის კოლონიურ რეჟიმს, არამედ ცდილობდნენ, შეექმნათ და გაეფართოებინათ საგანმანათლებლო, კულტურული, სამეურნეო და სხვა დაწესებულებანი, ხელს უწყობდნენ ქართველი ხალხის სულიერი ძალების შემჭიდროებას, ეროვნულ კონსოლიდაციას, საზოგადოების ზნეობრივ გაჯანსაღებას, ქვეყნის ეკონომიკურ აღორძინებასა თუ პოლიტიკურ გააქტიურებას, მშობლიური ენის, ეროვნული ტრადიციების, კულტურული მემკვიდრეობის დაცვასა და განვითარებას.

განთავისუფლებული სამშობლო და გაბედნიერებული საზოგადოება იყო აღექსანდრე ყაზბეგის იდეალი, „ეროვნული

დამოუკიდებლობა და ადამიანური ღირსება, პატრიოტიზმი და ჰუმანიზმი - უპირველესი და უმაღლესი საწყისები“.

ვაჟა-ფშაველას იდეალად ეროვნულ-სოციალურად თავისუფალი საქართველო ესახებოდა. „თავისუფალი უნდა იყოს არა რომელიმე ერთი წოდება, არამედ მთელი ერი. ქვეყანაც მხოლოდ მაშინ იქნება ბედნიერი, როცა მოისპობა წოდებრივი უპირატესობანი, ყველა წოდება იქნება თავისუფალი, ესე იგი ბედნიერი“, წერდა იგი (გაფრინდაშვილი 2002: 523).

საზოგადოებრივი ცხოვრების აქტიური მონაწილე და მრავალი წამოწყების თაოსანი იყო ივანე მაჩაბელი. თავისი საქმიანობით მან შესამჩნევი კვალი დატოვა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, დრამატული საზოგადოების, წიგნის გამომცემელი ქართველი ამხანაგობისა და სხვა დაწესებულებების ისტორიაში. მაჩაბელმა სახელი შექსპირის ქართულ ენაზე უბადლო ამეცყველებითაც უკვდავყო, რასაც მთელი თავისი ლიტერატურული შემოქმედება მიუძღვნა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ივანე მაჩაბლის საბანკო მოღვაწეობა. სათავადაზნაურო-საადგილმამულო ბანკის დანიშნულება მას ილია ჭავჭავაძისაგან განსხვავებულად წარმოედგინა, რასაც ამ ორი მოღვაწის შეურიგებელი დაპირისპირება მოჰყვა.

ილია ჭავჭავაძესა და ივანე მაჩაბელს შორის ამ თემაზე გაშლილმა დისკუსიამ 90-იან წლებში საზოგადოების ცხოველი ინტერესი გამოიწვია. ეს ხანგრძლივი პაექრობა, რომელიც ფართოდ შუქდებოდა პერიოდულ პრესაში, ქართველთა გონებრივი თვალსაწიერის გაფართოებაზე, ინტელექტუალური ცხოვრების აშკარა გააქტიურებაზე მიანიშნებდა.

ქართული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლაში, ხალხის ეროვნული თვითშეგნების ამაღლების, საზოგადოებრივი აზრის გაცხოველების, პატრიოტული შემართებისა და მებრძოლი სულისკვეთების გაღვივებაში ფასდაუდებელი ღვაწლი მიუძღვის ილია ჭავჭავაძის „ივერიას“, რომელიც „დროების“ დახურვის შემდეგ, 1886 წლიდან, ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთდა. „ივერია“ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურთა ერთადერთი ორგანო იყო, რომელიც მთელი საქართველოს ფიქრსა და გულისთქმას გამოხატავდა. ცენზურის მძლავრობის პირობებშიც კი იგი ახერხებდა, საკადრისი პასუხი გაეცა ქართველი ერის

ყველა ავისმოსურნესათვის, მართალი და იმედიანი სიტყვა ეთქვა ერთგული მკითხველისათვის.

ეროვნულ ძალთა აღიარებული ლიდერი კვლავაც ილია ჭავჭავაძე იყო. იგი განუხრელად ერთგულებდა და მისდევდა ჯერ კიდევ 60-იან წლებში არჩეულ საქართველოს თავისუფლების გზას. ილიას სჯეროდა, რომ ეროვნული თავისუფლება ერთი ხელის დაკერით ვერ მიიღწეოდა, ამიტომაც მიზნისკენ ნაბიჯ-ნაბიჯ სვლას, „დინჯ, დარბაისულ და მშვიდობიან მოქმედებას“ ამჯობინებდა. ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამოსაგრენი ერს იმაზე მეტ პრაქტიკულ ამოცანას არ უსახავდნენ, რისი განხორციელებაც კონკრეტულ ვითრებაში იყო შესაძლებელი. სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის პირველ საფეხურად გონიერმა მოღვაწემ 80-იან წლებში პოლიტიკური ავტონომია წამოაყენა, რომელსაც სხვა, უკეთეს პირობებში ქვეყნის დამოუკიდებლობის აღდგენა უნდა მოჰყოლოდა.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურთა ნამდვილი მიზანდასახულობა შეუმჩნეველი არ დარჩენია მეფის ხელისუფლებას. კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია განსაკუთრებით მტრობდა ილია ჭავჭავაძეს, მასზე 1884 წლიდან პოლიციის ფარული მეთვალყურეობა იყო დაწესებული. საყურადღებოა ისიც, რომ ცარიზმმა ქართველ საზოგადოებრიობას ნება არ დართო, 1897 წელს აღენიშნა ერის ღირსეული შვილის დაბადებიდან 60 წლის იუბილე.

მთავრობას არ დაუშლია და 1895 წელს თბილისში დიდი ზეიმით მოეწყო მხცოვანი პოეტის, რაფიელ ერისთავის საიუბილეო საღამო. უფრო ადრე, 1893 წელს უდიდეს საზოგადოებრივ მოვლენად იქცა განჯიდან ნიკოლზ ბარათაშვილის ნეშტის გადმოსვენება, რომელსაც საქართველოს ყველა კუთხის წარმომადგენლები დაესწრნენ.

თავისი მიზანდასახულობით ერთობ საგულისხმოა 1882 წელს მომხდარი ფაქტიც. ამ წელს თბილისში ალექსანდრე ბატონიშვილის ვაჟი, ერეკლე ბაგრატიონი გარდაიცვალა, - პიროვნება, რომელმაც, უარი თქვა იმპერიის სამსახურზე, არ მიეყიდა დამპყრობელთ და იცხოვრა თავისუფლებაწართმეული სამშობლოს ხვედრით, - შეჭირვებით, მაგრამ ღირსებით. ერეკლე ბაგრატიონი სიონიდან მცხეთას მეფური პატივით წაასვენეს, დაკრძალვის წინ კი ცხედრისათვის საიდუმლო მეფედაკურთხევა გაუმართავთ. ამ პატრიოტული მანიფესტაციით ხალხი პატივს მიაგებდა თავის ზნეობრივ გმირს, მასთან ერთად ეროვნული

თავისუფლების სიმბოლოდ მიჩნეულ ალექსანდრე ბატონიშვილსა და კარგა ხნის წინ დაკარგულ სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობასაც (ჯანელიძე 2009: 56).

ეროვნული ერთობის შთამბეჭდავი დემონსტრაცია იყო კრწანისის ომისა და მეფე ერეკლე მეორის გარდაცვალებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი ხალხმრავალი ღონისძიებები და სხვ. ყველაფერი ეს ცხადყოფდა, რომ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აღმავალი გზით მიემართებოდა, ქართველი ხალხის მოქალაქეობრივი თვითშეგნება საგრძნობლად ამაღლდა და გაიზარდა.

XIX საუკუნის 80-იანი წლების ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სინამდვილეს ხალხოსნური (ნაროდნიკული) მოძრაობაც ავსებდა. მათი პერიოდული პრესა (გაზეთი „შრომა“, ჟურნალი „იმედი“) ინარჩუნებდა ნაროდნიკულ პროფილს, მაგრამ, მას შემდეგ, რაც ეს გამოცემები ადმინისტრაციამ აკრძალა, ქართულმა ხალხოსნობამაც დამოუკიდებელი იდეური მიმდინარეობის ელფერი დაჰკარგა. ამ მსოფლმხედველობის მიმდევართა ნაწილი, როგორც აღნიშნული გვქონდა, სხვადასხვა საზოგადოებრივ დაჯგუფებაში გაერთიანდა, ნაწილმა კი თერგდალეულთა ბანაკში გადაინაცვლა.

XIX საუკუნის 90-იან წლები ქართული საზოგადოებრივი განვითარების ისტორიაში მეტად მნიშვნელოვან ხანას წარმოადგენს. „ეს იყო ერთგვარი უღელტეხილი, სადაც დაიწყო ჩვენი კულტურული ენერგიის ახალი ფორმაცია: (კოტეტიშვილი 1959: 484). ამ პერიოდში მოღვაწე ახალგაზრდების პატრიოტულმა თაობამ „შემდგომ ათწლეულებში ნამდვილი ეროვნულ-პოლიტიკური რენესანსის ეპოქა შექმნა საქართველოს უახლეს ისტორიაში“ (შველიძე, გაფრინდაშვილი 2010: 21).

საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფრონტი კიდევ უფრო გაფართოვდა. სამოციანელთა თაობას სიტყვაკაზმული მწერლობის ნიჭიერი ოსტატები დავით კლდიაშვილი, ანასტასია ერისთავ-ხოშტარია, ნაროდნიკული მოძრაობის წიადიდან გამოსული კალმოსნები სოფრომ მგალობლიშვილი, ეკატერინე გაბაშვილი, შიო არაგვისპირელი და სხვები შეუერთდნენ.

ამავე პერიოდში საზოგადოებრივი აზრი ერთგვარად გააცხოველა ახალმა დაჯგუფებამ, რომელიც გაზეთ „კვალის“ ირგვლივ ჩამოყალიბდა.

1893 წელს დაარსებული „კვალი“ ლიბერალური მიმართულების ორგანო იყო, რომლის ოფიციალური რედაქტორობა ანასტასია თუმანიშვილს ეკისრებოდა, სინამდვილეში კი გაზეთის მთელ საქმიანობას გიორგი წერეთელი უძღვებოდა. რედაქციამ სათანამშრომლოდ პროგრესული ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო ძალები მოიწვია. პერიოდულ გამოცემაში აკაკი წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, იაკობ გოგებაშვილისა და სხვების მონაწილეობამ „კვალს“ მალე გაუთქვა სახელი და პოპულარობაც მოუპოვა. „კვალის“ მესვეურებმა წინა პლანზე წამოწიეს მრავალი საქვეყნო პრობლემა და მკითხველს მათი გადაჭრის მეცნიერულ ნააზრევზე დაფუძნებული გზები და საშუალებები შესთავაზეს.

„კვალი“ თავდაპირველად „ივერიის“ სულისკვეთებას არ ეწინააღმდეგებოდა, პირიქით, ეს გამოცემები რამდენადმე ერთმანეთს ავსებდა კიდევ. მაგრამ მას შემდეგ, რაც გიორგი წერეთელმა გაზეთში გზა გაუხსნა მარქსისტული მიმართულების ქართველ პუბლიცისტებს (ეგნატე ნინოშვილი, სილიბისტრო ჯიბლაძე, მიხა ცხაკაია და სხვ.), „კვალი“ „ივერიას“ დაუპირისპირდა და მასთან პოლემიკაში ჩაერთო.

გიორგი ლასხიშვილი აღწერს ამ პერიოდის საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სინამდვილეს და შენიშნავს, რომ სალიბერალურ ასპარეზზე ორი ბანაკი გამოირჩეოდა: „ერთის მხრით ძველი, ეროვნული, უმთავრესად თავად-აზნაურული ინტელიგენცია, მეორის მხრით, ახალი დემოკრატიული ნაკადული - ეგრეთწოდებული „მესამე დასი“. პირველი ბანაკის ორგანო იყო ილია ჭავჭავაძის „ივერია“, ხოლო მეორის გიორგი წერეთლის „კვალი“ (ლასხიშვილი 1992: 45).

საზოგადოებრივ ასპარეზზე გამოსვლისას ქართველი მარქსისტები აცხადებდნენ, რომ ისინი არა რომელიმე წოდების, არამედ მთელი ერის ინტერესებს გამოხატავდნენ, რაც ნაკლებად შეეფერება სინამდვილეს. მესამე დასელებს, წოდებათა განურჩევლად, მართლაც, ერის საერთო ინტერესების დაცვა რომ ეტვირთათ, ისინი ილია ჭავჭავაძის გვერდით, მისი დროშის ქვეშ უნდა დამდგარიყვნენ, რადგან მთლიანი „ერის იდეოლოგი“ სწორედ ილია იყო (ვაჟა-ფშაველა). ნოე ჟორდანიას მოგონების თანახმად, ილია ჭავჭავაძეს კიდევაც უცდია მასთან თანამშრომლობა და ახალგაზრდა პუბლიცისტისათვის „ივერიის“ რედაქტორობა შეუთავაზებია. ნოე ჟორდანია გაემიჯნა ილიას, „ივერიის“ ნაცვლად იგი სათავეში ჩაუდგა „კვალს“,

რომელიც 1898 წლის პირველი ნომრიდან მთლიანად ქართველი მარქსისტების ხელში გადავიდა და მათი ლეგალური ორგანო გახდა (ჟორდანიას 1990: 33-34).

ხსენებულ ორ ბანაკს შუა განცალკევებით იდგა ქართველ ინტელიგენციის პატარა ჯგუფი, რომელიც აერთიანებდა გიორგი ზდანოვიჩს (მაიაშვილი), ალექსანდრე ნანეიშვილს, სტეფანე ჭრელაშვილს, რომანოზ და იაკობ ფანცხავეს და სხვ. მალე ამ ჯგუფს კიტა აბაშიძე, ვასილ წერეთელი, ილია ნაკაშიძე და სხვანი შეემატნენ. თერგდალეულთა ტრადიციებზე აღზრდილი ქართული კულტურის ამ ახალგაზრდა წარმომადგენელთა ერთი ნაწილი გიორგი ლასხიშვილის, ვასილ წერეთლის, ილია ნაკაშიძის, იაკობ ცინცაძის, გიორგი დეკანოზიშვილის, კიტა აბაშიძის, გიორგი ჟურულისა და სხვათა შემადგენლობით, „ივერიის“ გარშემო დაჯგუფდა. ჩვენს ისტორიოგრაფიაში მათ „ახალგაზრდა ივერიელებსაც“ უწოდებენ (საქართველოს 2004: 214). ჯგუფის წევრები საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური განვითარების შესახებ რამდენადმე განსხვავებულ შეხედულებებს გამოთქვამდნენ. დააპირეს თერგდალეულთა პროგრამის კიდევ უფრო დაკონკრეტება და გაზეთის ამ მიმართულებით განახლება, მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა. ადმინისტრაციამ 1896 წლის მაისში „ივერია“ დახურა და მისი გამოცემა 8 თვით შეაჩერა.

გიორგი ლასხიშვილმა, კიტა აბაშიძემ, იაკობ ცინცაძემ და ზოგიერთმა სხვა ახალგაზრდა პუბლიცისტმა ჟურნალ „მოამბეში“ გადაინაცვლა, რომელიც 1894 წლიდან ალექსანდრე ჭყონიას რადაქტორობით გამოდიოდა.

„მოამბე“ ლიტერატურული ჟურნალი იყო, თუმცა მისი ფურცლები სოციალური უღერადობის პუბლიცისტურ წერილებსაც ეთმობოდა. ახალი გამოცემის ირგვლივ დარაზმულ პატრიოტულ მოღვაწეთა შორის გამოირჩეოდა გიორგი ზდანოვიჩისა (მაიაშვილი) და იაკობ ფანცხავას ნაწერები, რომლებშიც დასაბუთებული იყო ქვეყნის კაპიტალისტური განვითარების აუცილებლობა, ეროვნული ბურჟუაზიის გაძლიერებისა და განმტკიცების საჭიროება და სხვ.

„მოამბის“ ჯგუფი ცდილობდა სოციალური და ეროვნული პრობლემის მორიგებას, ესწრაფვოდა საზოგადოების ცნობიერებაში წინ პლანზე წამოეწია ეკონომიკური ფაქტორი, ზრუნავდა, რომ ქართველ გლეხობასა და წვრილ აზნაურობაში დაემკვიდრებინათ ახალი აზროვნება. ჯგუფის წევრები ამ

უკანასკნელთ მოუწოდებენ, „დაეწოთ შრომა და ვაჭრობისკენ ექციათ პირი“. ამით ქვეყანაში ჩამოაყალიბდებოდა ეროვნულ ბურჟუაზია, შეიქმნებოდა ეროვნული კაპიტალი, რომელიც კონკურენციას გაუწევდა საექვოდ მომძლავრებულ უცხოური კაპიტალს..

წარსულში აშკარა ხალხოსანი გიორგი ზდანოვიჩი (მაიაშვილი) 90-იანი წლებისათვის უკვე ეროვნული და სოციალური საკითხებისადმი თანაბარ დაინტერესებას იჩენდა. იგი „ბურჟუაზიულ-ეროვნული პოზიციებიდან ქადაგებდა საქართველოსათვის კაპიტალიზმის განვითარების საჭიროებას“ (შველიძე 1993: 40-41). გიორგი ზდანოვიჩისათვის „სოციალისტური იდეოლოგია ქართველი ხალხის ხსნად, მისი ეკონომიკისა და პოლიტიკური ცხოვრების აღორძინებად გაიაზრებოდა“ (ჭუმბურიძე 2008: 133).

ქართველი საზოგადოება გიორგი ზდანოვიჩს კარგად იცნობდა და აფასებდა. როგორც ცნობილია, „ორმოცდაათის პროცენტის“ გამო გ. ზდანოვიჩი თითქმის 7 წელი გადასახლებაში იმყოფებოდა, საიდანაც მხოლოდ 1889 წელს გამოაღწია. მემუარების წიგნში „რაც გამახსენდა“ შალვა დადიანი წერს, რომ გიორგი ზდანოვიჩის დაბრუნებას ყველა სიხარულით ეგებებოდა, მასზე დიდ იმედებს ამყარებდნენ და მის სადღეგრძელოს სვამდნენო (დადიანი 1959).

1889 წელს გახეთ „ივერიაში“ დაიბეჭდა გ. ზდანოვიჩის მეტად საყურადღებო სტატია „ძველი და ახალი თაობა და მათ გამო ლაპარაკი ჩვენი“. ამ ვრცელმა პუბლიკაციამ, რომელსაც გახეთის 6 ნომერი დაეთმო, საზოგადოების ცხოველი ინტერესი გამოიწვია. სტატია მიზნად ისახავდა თერგდალეულთა ღვაწლის განსჯა-შეფასებასა და თაობათა დაპირისპირების გააზრებას. ავტორის თვალსაზრისით, „სამოციანი წლების მოღვაწეებმა იმდენად გააკეთეს ჩვენი ღარიბი და მოუწვობელი ქვეყნისათვის, ისეთი ღრმა და წარუშლელი კვალი დააჩნიეს ჩვენი ზნეობისა და გონების წარმატების ისტორიას, რომ თვით გაბოროტებულნი და შეურიგებელნი მათნი მტერნიც კი იძულებულნი იყვნენ, მცირედენი ხნის შემდეგ, დადუმებულიყვნენ და პატივისცემით მოედრიკათ მუხლი მათ წინაშე“ (ხომღელი 1922).

ზდანოვიჩი არ კმაყოფილდებოდა მხოლოდ თეორიული აზროვნებითა და პუბლიცისტური საქმიანობით. „ის იყო ქართულ სინამდვილეში ბურჟუაზიული ეროვნული მიმართულების იდეოლოგი და პრაქტიკული მოღვაწე“ (შველიძე

1993: 16). როგორც საზოგადო მოღვაწე, გიორგი ზდანოვიჩი სათავეში ედგა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის განყოფილებას და უნარიანადაც უძღვებოდა მის არცთუ იოლ მუშაობას. პრაქტიკულ სფეროში კი იგი არჩეული იყო ჭიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭოს თავმჯდომარედ და, თანამედროვეთა შეფასებით, „მისი ენერგიის, გამჭრიახობისა და ნიჭის წყალობით დადგა ფეხზე და გაიზარდა ეს ჩვენი ქვეყნისათვის დიდმნიშვნელოვანი საქმე“ (ლასხიშვილი 1992: 137).

განსახილველი დროის საყურადრებო მოღვაწეა იაკობ ფანცხავა, რომელიც უფრო „ხომელელის“ ფსევდონიმითაა ცნობილი. სტუდენტთა მღელვარებაში მონაწილეობის გამო 1887 წელს ოდესის უნივერსიტეტს ჩამოშორებული ფანცხავა სამშობლოში დაბრუნდა და აქტიურად ჩაერთო პუბლიცისტურ საქმიანობაში. მისი სტატიები, რეცენზიები თუ ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები სისტემატურად ქვეყნდებოდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. შეიძლება ითქვას, რომ ხომელელი ქართულ სინამდვილეში კაპიტალიზმის ერთ-ერთი მთავარი აპოლოგეტი იყო. წერდა და ასაბუთებდა, რომ „თუ არა კაპიტალიზმი, ჩვენს ქვეყანას და ერს სხვა ძალა ვერ უშველისო“. იაკობ ფანცხავას (ხომელელი) აზრით: „კაპიტალიზმს შეუძლია თანდათან წინ წასწიოს ნივთიერად ჩვენი ხალხი. ... ის წინ წასწევს ჩვენ ხალხს გონებითაც ..., ის ჩვენ ხალხს სამოქალაქო დისციპლინასა და შნოსაც შეაჩვევს“ (ხომელელი 1963: 93).

ქართული საზოგადოებრივი ძალების კიდევ ერთი გადაჯგუფება 90-იან წლებში ვალერიან გუნიას მიერ დაარსებული გაზეთის, „ცნობის ფურცლის“ აღექსანდრე ჯაბადარის ხელში გადასვლამ და გამოცემის პროგრამის გაფართოებამ გამოიწვია.

„ცნობის ფურცლის“ მრწამსი გიორგი ლასხიშვილმა ასე განსაზღვრა: „60-ანი წლების თაობამ აღმართა ეროვნული დროშა. ჩვენ ამ დროშას ვიღებთ ხელში, მაგრამ გვინდა ის ახალ ნიადაგზე გადავიტანოთ. ეს ნიადაგი არის ახალი სოციალისტური სტრუქტურა, რომელიც მოჰყვა გლეხთა განთავისუფლებას. ძველი ფეოდალური ურთიერობა იშლება და ახალ წესწყობილებას უთმობს ადგილს; ქვეყანა გავერობიელების გზას დაადგა და საისტორიო არენაზე გამოდის თვით ხალხი, მშრომელი ხალხი. ჩვენი ცდა იქნება ეროვნული იდეა შეუფარდოთ ამ ახალ სოციალურ ნიადაგს, ეროვნული

დროშა გადავიტანოთ ახალ ელემენტში - ხალხში...” (ლასხიშვილი 1992: 82).

საზოგადოების ნაწილი ამ გაზეთის პლატფორმამ მიიზიდა. სამსონ ფირცხალავს სიტყვით: „ქართველი საზოგადოებრიობა მაშინ თავმოყრილი იყო სამი პერიოდული გამოცემის გარშემო. „ივერიაში“ შემოკრებილნი იყვნენ უმთავრესად ძველი მოღვაწეები, ლიბერალები, ზომიერი ნაციონალური მიმართულების, არსებული სოციალ-ეკონომიკური წყობილების დამცველნი. „კვალი“ ეკუთვნოდა „მესამედასელებს“ ..., ხოლო „ცნობის ფურცელი“ გამოხატავდა იმ ახალგაზრდების მისწრაფებას, რომელიც არც „ივერიას“ ეთანხმებოდა და არც „კვალს“, და ბრძოლა ჰქონდა ორ ფრონტზე. იყო ამ სამ გამოცემაში მუდმივი პოლემიკა და ერთმანეთის წინააღმდეგ გალაშქრება, ხშირად მეტად გამწვავებული“ (ფირცხალავა 1988: 37).

დავა და კამათი რამდენიმე მნიშვნელოვან საკითხის გარშემო მიმდინარეობდა, კერძოდ: კაპიტალიზმის არსზე, რუსეთსა და საქართველოში მისი განვითარების პერსპექტივებზე, ეროვნულ იდეალებზე, სოციალიზმზე და სხვ.

ახალი მიმდინარეობის - სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენლები კლასთა ბრძოლისა თუ მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის იდეებს ძირითადად მუშათა წრეებში ქადაგებდნენ. „მესამე დასელების რწმენით ჩვენში ამ დროს სწრაფად იზრდებოდა კაპიტალიზმი, რომელიც მალე გააპროლეტარებდა სოფელს და გამოხარშავდა გლეხს ფაბრიკის ქვაბში“ (ლასხიშვილი 1992: 48).

მარქსიზმის ქართველი პროპაგანდისტები წიგნიერებას და პოლიტიკურ კულტურას მოკლებულ მუშებს მხარდაჭერისაკენ მოუწოდებდნენ და წარმატების შემთხვევაში მიწიერ სამოთხეს აღუთქვამდნენ. მთელ რიგ ობიექტურ გარემოებებთან ერთად, ამ სოციალური დემაგოგიით ახალი მიმდინარეობის მესვეურებმა მუშებზე საგრძნობი გავლენა მოიპოვეს.

სოციალ-დემოკრატებმა შეძლეს მუშათა კლასი პოლიტიკური ბრძოლის ველზე გამოეყვანათ. მუშათა ეკონომიკურ მოთხოვნებს მძაფრი პოლიტიკური ღოზუნგები ჩაენაცვლა, მშრომელთა სტიქიურმა მღელვარებამ ორგანიზებული გაფიცვების, ხალხმრავალი დემონსტრაციებისა და ხელისუფლებასთან მკვეთრი დაპირისპირების ხასიათი შეიძინა.

„ივერია“ და მისი პუბლიცისტები წინანდებურად მთელი ერის ინტერესების გამოხატვას ცდილობდნენ, თუმცა აზრთა სხვადასხვაობა მათ წიადშიც შეიმჩნეოდა, განსაკუთრებით ეკონომიკური საკითხების გაშუქებისას. ამ მხრივ აღსანიშნავია კამათი სოციალურისა და ეროვნულის ურთიერთმიმართების, ეროვნული პროგრესის მეთაური ძალის განსაზღვრის შესახებ, ერთის მხრივ, ილია ჭავჭავაძესა და ნიკო ნიკოლაძეს, მეორე მხრივ ილია ჭავჭავაძესა და გიორგი წერეთელს შორის და სხვა.

თავის მკითხველსა და თანამოაზრეებს იჩენდა გაზეთი „ცნობის ფურცელი“.

ქართველი სოციალ-დემოკრატების „ივერიის“ ბანაკთან მწვავე დაპირისპირებისა და „ცნობის ფურცლის“ განახლების გარდა, XIX საუკუნის მიწურული საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ერთგვარი ცვლილებებით აღინიშნა. „ცხოვრების ფერისცვალება“ თავისებურად აისახებოდა ამ მოძრაობაზე, რომლის წიადში თავს იჩენდა იდეური გამიჯვნისა და ძალთა გადანაწილების მკაფიო ნიშნები. იმდროინდელ ახალგაზრდობაში „მოქმედების ტალღა იძვროდა და ახალი, უფრო პრაქტიკულად მოაზროვნე ინტელიგენციის ჩანასახი იზრდებოდა ახალი სიტყვის სათქმელად და ახალი საქმის დასაწყებად“ (კოტეტიშვილი 1959: 615). ეს „ახალი საქმე“ კი საქართველოში პოლიტიკური პარტიების ჩამოყალიბება იყო, რომელიც ძირითადად XX საუკუნის დამდეგს დაემთხვა.

დამოწმებანი:

გაფრინდაშვილი 2002: გაფრინდაშვილი მ. ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორია უძველესი დროიდან მეოცე საუკუნემდე, თბ., 2002.

დადიანი 1959: დადიანი შ. რაც გამახსენდა, თბ., 1959.

<http://www.bu.org.ge/x3643>

კოტეტიშვილი 1959: კოტეტიშვილი გ. ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX საუკუნე), თბ., 1959.

ლასხიშვილი 1992: ლასხიშვილი გ. მემუარები, თბ., 1992.

საქართველოს 2004: საქართველოს ისტორია. XIX საუკუნე, თბ., 2004.

სურგულაძე 1973: სურგულაძე ა. ქართული საზოგადოებრივი აზრი XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, თბ., 1973.

ჟორდანიას 1990: ჟორდანიას ნ. ჩემი წარსული, თბ., 1990.

ფირცხალავა 1988: ფირცხალავა ს. მოგონებათა ფურცლები, თბ., 1988.

შველიძე 1993: შველიძე დ. პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში. ფედერალისტები. ნაკვეთი I, თბ., 1993.

შველიძე, გაფრინდაშვილი 2010: შველიძე დ. გაფრინდაშვილი გ. გიორგი დეკანოზიშვილი. მამულიშვილის დაბრუნება, თბ., 2011.

ჭუმბურიძე 2008: ჭუმბურიძე დ. ისტორიული პორტრეტები. დასაწყისი XX საუკუნისა, თბ., 2008.

ხომღელი 1963: ხომღელი, რჩეული ნაწერები, თბ., 1963.

ხომღელი 1922: ხომღელი, ზოგიერთი ფიქრი.

<http://www.bu.org.ge/x3643>

ჯანელიძე 2009: ჯანელიძე ო. საქართველოს ახალი და თანამედროვე ისტორია, თბ., 2009.

**პოლიტიკური ორგანიზაციები საქართველოში
XIX-XX საუკუნეთა მიჯნაზე**

პოლიტიკური პარტიები, როგორც თანამედროვე დემოკრატიის უცილობელი ატრიბუტი, პოლიტიკურ მეცნიერებაში ცივილიზაციის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიღწევად გაიაზრება. ძირითადად მათთანაა დაკავშირებული საზოგადოების პოლიტიკური განვითარება, პოლიტიკური აზროვნების ფორმირება და სხვა არაერთი მნიშვნელოვანი ფასულობა, რომელიც დღეს ლიბერალური დემოკრატიის საფუძველს შეადგენს.

პირველი პოლიტიკური ორგანიზაციების წარმოშობა ანტიკურ სამყაროსთანაა დაკავშირებული. ე. წ. პროტოპარტიები სწორედ ძველ საბერძნეთსა და რომში აღმოცენდნენ. მართალია, ისინი უფრო კავშირების ან ჯგუფების სახეს ატარებდნენ, მაგრამ მაინც პოლიტიკური პარტიების ჩანასახად არიან მიჩნეული. სახელწოდება „პარტიაც“ ლათინური წარმომავლობის სიტყვაადა „ნაწილს“ ნიშნავს. ჩვეულებრივ, მასში იგულისხმება რომელიმე კლასის ან სოციალური ფენის უფრო აქტიური და ორგანიზებული ნაწილი, რომელსაც ძალუძს გამოხატოს და დაიცვას თავის თანამოაზრეთა მისწრაფებები. პოლიტიკური პარტიის მრავალი განსაზღვრება არსებობს. მაგალითად, ბენჟამენ კონსტანის სიტყვით, „პარტია არის პიროვნებეთა ერთობა, რომელიც საჯაროდ აღიარებს ერთ და იმავე პოლიტიკურ დოქტრინას“ (Политические 2014:). ედმუნდ ბერკის მიხედვით, პარტია არის „ადამიანთა ერთობა შექმნილი საერთო კეთილდღეობის მიღწევაზე მიმართული რაიმე პრინციპის ცხოვრებაში გასატარებლად (Бёрк 2001: 217). პარტიებს უწოდებენ დიდ სახალხო ორგანიზაციებსაც, რომლებიც

ჩაბმულნი არიან სახელმწიფოს პოლიტიკურ სისტემაში და მის მთავარ მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენენ.

ლიბერალური თვალთახედვით, პოლიტიკური პარტია უწინარეს ყოვლისა განიხილება, როგორც იდეოლოგიური გაერთიანება (Дюверже 2000: 11). იდეოლოგიის საზოგადოებაში გაერცვლების გზით პარტია ცდილობს შეტანოს და დაამკვიდროს მასებში მის მიერ არჩეული პოლიტიკური მიმართულება, ამასთან, მიიმხროს სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელი ადამიანები და უზრუნველყოს მათი კონსოლიდაცია თავის პირველად ორგანიზაციებში, როგორიცაა უჯრედი, სექცია და სხვ.

შუა საუკუნეების პერიოდის პოლიტიკურ პარტიებად განიხილავენ გველფებსა და გიბელინებს (იტალიაში), უფრო მოგვიანებით, კავალერებს, მრგვალთავიანებს, ლევერელებს, ინდეპენდებს, ასევე ვიგებსა და ტორებს (ინგლისში), ლიბერალებსა და კონსერვატორებს (სამხრეთ ამერიკის ქვეყნებში) და სხვ.

პოლიტიკური ორგანიზაციების მოღვაწეობის ასპარეზი გაფართოვდა ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლის დროიდან, როდესაც, ინდუსტრიალიზაციისა და ურბანიზაციის კვალდაკვალ, გაჩნდნენ ახალი კლასები (ბურჟუაზია, პროლეტარიატი), გამრავალფეროვნდა მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურა და უფრო მკაფიოდ გამოიკვეთა საზოგადოების ინტერესები თუ ღირებულებები. პარალელურად, ამდლდა ხალხის განათლებისა და კულტურის დონე, ცალკეულ სახელმწიფოში შემოდებულ იქნა საყოველთაო საარჩევნო უფლება, რამაც პოლიტიკურ ცხოვრებაში ფართო ფენების ჩაბმა გააიოლა და სხვ.

პარტიების აღმოცენებას ხელი შეუწყო აგრეთვე მუშათა მოძრაობის აღმავლობამ და კოლონიური ხალხების ეროვნული თვითშეგნების გაძლიერებამ, თუმცა ჯერ კიდევ 1850 წელს მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში (აშშ-ს გარდა), პოლიტიკური პარტია, ამ ამ ტერმინის თანამედროვე მნიშვნელობით, არ არსებულა (Дюверже 2000: 21).

კიდევ უფრო დაგვიანდა და რიგი თავისებურებით წარიმართა პოლიტიკური პარტიების ფორმირების პროცესი რუსეთის იმპერიაში. ამ ქვეყნისათვის დამახასიათებელი თვითმპყრობელობის შეუხლუდავი ბატონობა, კაპიტალიზმის სუსტი განვითარება, წოდებრივი წყობილების გახანგრძლივება,

მოსახლეობის პოლიტიკური უუფლებობა, მკაცრი ცენზურის არსებობა და სხვა არაერთი ფაქტორი აფერხებდა პოლიტიკური პარტიების წარმოშობას.

პარტიების შესახებ ბევრი ცნობილი მოაზროვნის, პოლიტიკური მოღვაწისა და საერთოდ, განათლებული საზოგადოების შეხედულება წინააღმდეგობრივი იყო. თუ ერთნი პარტიების მოწოდებას საერთო ეროვნული ინტერესების გამოხატვაში ხედავდნენ (ედმუნდ ბერკი), მეორენი პარტიებს თავისუფალი მთავრობების გარდაუვალ ბოროტებას უწოდებდნენ (ალექსი ტოკვილი). აღსანიშნავია, რომ ამერიკის დამფუძნებელ მამათა ზოგიერთი წარმომადგენელიც პოლიტიკურ პარტიებს, უკეთეს შემთხვევაში, „აუცილებელ ბოროტებად“ მიიჩნევდა. მაგალითად, აშშ პირველ პრეზიდენტს ჯორჯ ვაშინგტონს ისინი დესტრუქციულ, საზოგადოების ერთობისა და სტაბილურობის დამანგრეველ ძალად წარმოედგინა. თავის „გამოსათხოვარ მიმართვაში“ იგი პოლიტიკურ პარტიებს ხელისუფლების დასამხობად და ძალაუფლების უზურპაციისათვის „გამზადებულ იარაღს“ აღარებდა (Основные 2011).

ქართული სინამდვილისათვის უარყოფით მოვლენად მიაჩნდა პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა ილია ჭავჭავაძესაც. ფილიპე გოგინაიშვილის გადმოცემით, სხვა, არაერთი ქართველი პატრიოტიც „პარტიობას“ სამშობლოს დამღუპველად სთვლიდა (გოგინაიშვილი 1906).

მრავალი ნეგატიური შეფასების მიუხედავად, დრომ პოლიტიკური პარტიების სასარგებლოდ იმუშავა. პარტიებმა ფართოდ დაიმკვიდრეს ადგილი სახელმწიფოთა ცხოვრებაში. ისინი თანდათან საზოგადოებისა და სახელმწიფოს დამაკავშირებელ რგოლად მოგვევლინენ. პარტიებს დაუკავშირდა პოლიტიკური აზროვნების ფორმირება, საზოგადოების პოლიტიკური განვითარება და სხვა, რამაც ძირეულად შეიცვალა მათდამი დამოკიდებულებაც. თანამედროვე რეალობა პოლიტიკური პარტიების გარეშე ძნელად თუ წარმოიდგინება.

სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების წარმოშობა საქართველოში

თვითმპყრობელობის დესპოტიზმის ვითარებაში, მით უფრო იმპერიის ისეთ კოლონიურ მხარეში, როგორიც საქართველო იყო, პოლიტიკური საქმიანობისათვის ნიადაგი ნაკლებად არსებობდა. პოლიტიკური პარტიები აქ ასპარეზზე მხოლოდ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX ასწლეულის დასაწყისისათვის გამოჩნდნენ. აღსანიშნავია ისიც, რომ რუსეთსა და საქართველოშიც პირველი პოლიტიკური ორგანიზაციები იატაკქვეშეთში აღმოცენდნენ და არალეგალურად მოქმედებდნენ. დასაველეთ ევროპისაგან განსხვავებით, სადაც ჯერ კონსერვატიული, შემდეგ ლიბერალური და ბოლოს სოციალისტური ორიენტაციის პარტიები ჩამოყალიბდნენ, რუსეთის იმპერიაში ეს პროცესი უკუღმა წარიმართა. რუსეთში სხვებზე ადრე სოციალისტური მიმართულების პარტიები შეიქმნა, მომდევნო ეტაპზე წარმოიშვნენ ლიბერალური და სულ ბოლოს კონსერვატიული მსოფლმხედველობის პოლიტიკური ორგანიზაციები.

რუსეთზე მეტად ეს მოვლენა ანომალიური საქართველოსათვის იყო. მ სახელმწიფოებრიობა წართმეულ და ეროვნულად ჩაგრულ ქვეყანაში პირველი პოლიტიკური ძალა მარქსისტული სოციალიზმის იდეით, მუშათა განთავისუფლებისათვის დაირაზმა და არასაქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თავისუფლებისათვის.

პირველი ასეთი ჯგუფი სამოღვაწეო ასპარეზზე მესამე დასის სახელწოდებით გამოვიდა. იგი იმთავითვე პოლიტიკური გაერთიანება იყო, თუმცა კარგა ხანს პარტიად არ გარდაქმნილა. XIX საუკუნის 90-იან წლებში ამგვარი წრეები და ჯგუფები იმპერიის სხვადასხვა სამრეწველო ცენტრებშიც მრავლად აღმოცენდნენ. მათ შორის იყო 1895 წელს პეტერბურგში დაარსებული „მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის კავშირი“ (ვ. ულიანოვი, ა. ვანეკვი, ო. მარტოვი და სხვ.), რომელიც დაუკავშირდა მოსკოვის, კიევის, ვილნიუსის,

ნიჟნი ნოვგოროდისა და სხვა ქალაქების სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებს და მათი გაერთიანების მეთაურობაც იკისრა. ამ საერთო მიმართულების ჯგუფების დელეგატები 1898 წლის 1 მარტს ქ. მინსკში მოწვეულ ყრილობაზე შეიკრიბნენ. ყრილობამ ერთიანი მარქსისტული პოლიტიკური ორგანიზაციის – რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (რსდმპ) შექმნა გამოაცხადა. აქვე არჩეულ იქნა ცენტრალური კომიტეტიც, მაგრამ, პოლიციური დევნის გამო, პარტიის ფუძემდებლური დოკუმენტების - პროგრამისა და წესდების დამტკიცება ვერ მოხერხდა (Тютюрин 2000: 198).

გაზეთ „კვადის“ გარშემო შემოკრებილ მესამედასელებს (ნოე ჟორდანია, კარლო ჩხეიძე, ვლადიმერ დარჩიაშვილი, მისა ცხაკაია და სხვ.) ხსენებული ყრილობის მუშაობაში მონაწილეობა არ მიუღიათ. ისინი ცდილობდნენ, შეენარჩუნებინათ დამოუკიდებელი ორგანიზაცია, რაც მცირე დროით კიდევაც მოახერხეს. აღსანიშნავია, რომ მესამე დასის წიაღში გამოიკვეთა ორი დაჯგუფება: პირველი რამდენადმე დასავლეთ ევროპის სოციალ-დემოკრატიის იდეებს იზიარებდა, ხოლო მეორე უპირატესობას რუსული სოციალ-დემოკრატიის შეხედულებებს ანიჭებდა.

1901 წლისათვის თბილისში, მესამე დასისაგან დამოუკიდებლად, წმინდა რუსული სოციალ-დემოკრატიის მიმდევარი „რევოლუციონერ სოციალ-დემოკრატთა დასი“ ჩამოყალიბდა (იოსებ ჯუღაშვილი, ლადო კეცხოველი, აბელ ენუქიძე და სხვ.), რომელმაც ბაქოში იატაკქვეშა სტამბა მოაწყო და არალეგალური გაზეთი „ბრძოლა“ დააფუძნა. ამ დასის ძალისხმევით 1901 წ. შემოდგომაზე შეიქმნა თბილისის საქალაქო სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია და არჩეულ იქნა მისი კომიტეტი (გ. ცაბაძე (თავმჯდომარე), ი. ჯუღაშვილი, ს. ჯუღელი, ზ. ჩოდრიშვილი და სხვ.) (გურული, ვაჩნაძე 1999: 103-104).

ი. ჯუღაშვილის თაოსნობით იმავე წლის ბოლოს ასეთივე ჯგუფი ბათუმშიც ჩამოყალიბდა. 1902 წ. დამდეგისათვის თბილისისა და ბათუმის ორგანიზაციები რსდმპ დაქვემდებარებაში გადავიდნენ. რუსულმა ორიენტაციამ იმძლავრა მესამე დასშიც, რაც იმითაც გამოიხატა, რომ 1903 წ. მარტში მესამე დასელებმა მონაწილეობა მიიღეს რსდმპ კავკასიის კავშირისა და მისი კომიტეტის ფორმირებაში. მაღე ამ კავშირის შემადგენლობაში ახლადჩამოყალიბებული გურიისა და იმერეთ-

სამეგრელოს
გაერთიანდნენ.

სოციალ-დემოკრატიული

კომიტეტებიც

რუსი მარქსისტები ვ. ულიანოვი (ლენინი), გ. პლეხანოვი, ი. მარტოვი და სხვ. კავკასიისა და მთელი რუსეთის მასშტაბით სოციალ-დემოკრატიული კომიტეტების, ჯგუფებისა და წრეების გაერთიანებას ესწრაფვოდნენ. მათ 1901 წ. ქუენევაში გაზეთი „ისკრა“ დააარსეს და იმპერიის ფარგლებში მუშათა ერთიანი პარტიის შექმნისათვის იწყეს სამზადისი. ასეთი ტიპის პოლიტიკურ ორგანიზაციას რსდმპ-ს სახელწოდებით საბოლოო სახე 1903 წ. ზაფხულში მიეცა, როდესაც ღონდონსა და ბრიუსელში პარტიის მეორე ყრილობა გაიმართა. მის მუშაობაში მესამე დასის წარმომადგენლებიც იღებდნენ მონაწილეობას. ყრილობაზე მესამე დასი ორგანიზაციულად ახლად შექმნილი პარტიის შემადგენლობაში გაერთიანდა და ფაქტობრივად მასვე შეერწყა (გურული, ვაჩნაძე 1999: 161, 174).

რსდმპ დაარსებისთანავე ორ ფრთად – ლენინის მომხრე ბოლშევიკებად და მარტოვის მიმდევარ მენშევიკებად გაითიშა. შიდა ფრაქციული დაპირისპირებისა და მწვავე პოლემიკის მიუხედავად, პარტია 1912 წლამდე ფორმალურად ერთიანი იყო.

ბოლშევიზმი თავს მარქსიზმის ერთ-ერთ ჭეშმარიტ გამგრძელებლად აღიარებდა. მისი მესვეურები მიიჩნევდნენ, რომ XX საუკუნის დამდეგიდან საერთაშორისო რევოლუციური მოძრაობის ცენტრმა რუსეთში გადმოინაცვლა. ასეთ პირობებში რუსეთის მუშათა კლასს, გლეხობასთან ერთად, ცარისტული რეჟიმის დამხობის ამოცანა უნდა ეკისრა. წარმატების შემდეგ ქვეყანაში პროლეტარიატის დიქტატურა დამყარდებოდა. რუსეთიდან პოლიტიკური რევოლუცია მთელ მსოფლიოს მოედებოდა, კლასობრივი წყობილება ყველგან მოისპობოდა და სოციალიზმი საყოველთაოდ გაიმარჯვებდა.

კლასობრივ ბრძოლას უმაღლეს პრინციპად სახავდა მეშენევიზმიც, რომელიც ასევე თვითმპყრობელობის გასაუქმებლად ირაზმებოდა. მეშენევიკების საბოლოო მიზანიც საზოგადოების სოციალისტურად გარდაქმნა იყო, ოღონდ ისინი არ გამორიცხავდნენ, რომ სოციალიზმის მიღწევა, რევოლუციურის გზის გარდა, მშვიდობიანი – საპარლამენტო ბრძოლითაც შეიძლებოდა.

ბოლშევიკებიცა და მენშევიკებიც დაუფარავად ილაშქრებდნენ ეროვნული თანხმობის საზიანოდ, აღვივებდნენ სოციალურ შუღლსა და კლასობრივ დაპირისპირებას, იდეური

განადგურებით ემუქრებოდნენ ყველა იმ საზოგადოებრივ თუ პოლიტიკურ მიმდინარეობას, რომელიც წინ ედგებოდა საქართველოში სოციალ-დემოკრატიული შეხედულებების გავრცელებას.

სოციალ-დემოკრატიის ორივე ფრაქცია კოსმოპოლიტურ იდეოლოგიას ეფუძნებოდა და ეროვნულ საკითხში ნიჰილიზმს იჩენდა. ერთა თვითგამორკვევას ისინი მხოლოდ სიტყვით აღიარებდნენ. ბოლშევიკები გადაჭრით უპირისპირდებოდნენ ყოველგვარ ავტონომიას და ებრძოდნენ მის მომხრეებს. საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის იდეა მიუღებელი იყო მენშევიკთათვისაც, რომლებიც უფრო „კულტურულ-ნაციონალური ავტონომიისაკენ“ ისრებოდნენ. ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის ერთგულებით ქართველ მენშევიკთა ერთობ მცირერიცხოვანი ჯგუფი გამოირჩეოდა (ლადო დარჩიაშვილი, აკაკი ჩხენკელი, ივანე გომართელი და სხვ.).

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიაში თავდაპირველად უმრავლესობა ბოლშევიკებმა მოიპოვეს, მაგრამ 1905 წლიდან, როგორც რაოდენობრივად, ისე მასებზე გავლენის თვალსაზრისით, მენშევიკები დიდად აღემატებოდნენ ბოლშევიკ-ლენინელებს.

აღსანიშნავია, რომ არც ერთი ეს მიმდინარეობა საქართველოში დამოუკიდებელი არ ყოფილა და ორგანიზაციულად საერთო საიმპერიო პარტიის ცენტრალურ სტრუქტურებს ექვემდებარებოდა.

ქართველი ბოლშევიკებიცა (ი. ჯულაშვილი (სტალინი), მ. ცხაკაია, პ. ჯაფარიძე და სხვ.) და მენშევიკებიც (ნ. ჟორდანი, ი. რამიშვილი, კ. ჩხეიძე, ე. გეგეჭკორი, ი. წერეთელი) თვალსაჩინო როლს ასრულებდნენ რსდმპ-ში, ბევრი ქართველი სოციალ-დემოკრატი იმპერიის მასშტაბით აღიარებულ პარტიულ ლიდერად და პოლიტიკურ ფიგურად ჩამოყალიბდა.

სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებს დიდი წვლილი მიუძღვის მუშა ხალხის გათვითცნობიერებაში, მათ შეკავშირებასა თუ პოლიტიკურად გაწაფვაში, მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში მარქსისტული იდეოლოგიის დამკვიდრებამ, ბოლშევიკ-მენშევიკთა პრაქტიკულმა მოღვაწეობამ დიდად ავნო ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, შეაფერხა ერის კონსოლიდაციის პროცესი, უკანა პლანზე გადასწია და გააჭიანურა ბრძოლა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის.

სოციალისტ-რევოლუციონერთა ორგანიზაციები საქართველოში

ახალი პოლიტიკური მიმდინარეობის – სოციალისტ-რევოლუციონერთა იდეოლოგიები ნაროდნიკული მოძრაობის ადრინდელი მიმდევრები ან მათი იდეური მემკიდრენი იყვნენ. პარტიის საფუძველი XIX საუკუნის ბოლოს იმპერიის სხვადასხვა ქალაქში აღმოცენებულმა ნეონაროდნიკულმა წრეებმა შეადგინეს, რომლებიც ნაროდნიკულ სოციალიზმს ქადაგებდნენ. რუსეთის სოციალურ-ეკონომიკური გარდაქმნის მთავარ საყრდენ ძალად ნეონაროდნიკები ხალხს, პირველ რიგში გლეხობას მიიჩნევდნენ, ხოლო მომავალი სოციალისტური საზოგადოების საფუძველს ისინი კოოპერაციაში ხედავდნენ (Васильева 2013: 15).

თბილისში, ქუთაისსა და ბათუმში დაარსებულ ამგვარ წრეებში ქართველების გარდა (მიხეილ ყიფიანი, ივანე ჯაბადარი, სტეფანე ჭრელაშვილი და სხვ.) რუსი ნეონაროდნიკებიც შედიოდნენ.

ნეონაროდნიკები, თავიანი წინაპარი ნაროდნიკების მსგავსად, წინა პლანზე არა ეროვნულ საკითხს, არამედ სოციალური თავისუფლებისათვის ბრძოლას აყენებდნენ, ამიტომ მათ მიმდევართა რიცხვი საქართველოში დიდი არ ყოფილა.

ქართველმა ნეონაროდნიკებმა (იგივე სოციალისტ-რევოლუციონერებმა) ვერ შეძლეს დამოუკიდებელი პოლიტიკური პარტიის ჩამოყალიბება. მათი ნაწილი სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში გაერთიანდა, ნაწილი კი 1902 წელს რუსეთში დაარსებული ესერთა (სოციალისტ-რევოლუციონერთა) პარტიის შემადგენლობაში შევიდა ადგილობრივი ორგანიზაციების სახით. ესერთა პარტიის რიგებში ინტელიგენციის წარმომადგენლები ჭარბობდნენ, მათ შორის ადვოკატები, ინჟინრები, მასწავლებლები და სხვ. პარტიის თეორეტიკოსი და ხელმძღვანელი ვიკტორ ჩერნოვი იყო.

ქართველი ესერები რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას მხოლოდ საქართველოს სახელმწიფოებრივი

დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ გამოეყვნენ და 1918 წლის ივნისში ცალკე პარტიად ჩამოყალიბდნენ. საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა თვალსაჩინო წარმომადგენლები იყვნენ ლეო შენგელაია, გიგო ნათაძე, ივანე ლორთქიფანიძე, ივანე და იოსებ გობეჩიები და სხვ.

ესერები ქვეყნი გლეხური მოსახლეობის ინტერესებს გამოხატავდნენ. ისინი გმობდნენ კაპიტალისტურ სინამდვილეს და რუსეთის სოციალისტური გარდაქმნისათვის იღწვოდნენ. არ უარყოფდნენ მუშათა და გლეხთა მასობრივი მოძრაობის როლს, მაგრამ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლის მთავარ საშუალებად პოლიტიკურ ტერორს მიიჩნევდნენ. აგრარულ სფეროში ესერები მხარს უჭერდნენ მიწის სოციალიზაციას, რაც მიწის განზოგადოებას, მის სასოფლო თემებისათვის გადაცემას გულისხმობდა შემდგომის ამართლიანი გადანაწილების მიზნით.

განსხვავებით რუსეთისაგან, სადაც ესერები ერთ-ერთ მრავალრიცხოვან და ანგარიშგასაწევ პარტიას წარმოადგენდნენ (1917 წლისათვის წევრთა რაოდენობით მილიონს გადააჭარბა, გაიმარჯვა დამფუძნებელი კრების არჩევნებში), საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაზე სოციალისტ-რევოლუციონერთა გავლენა უმნიშვნელო იყო. ისინი იდეურ დაპირისპირებაში კონკურენტ პარტიებს ტოლს ვერ უდებდნენ.

ესერთა საბრძოლო რაზმებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღეს 1905-1907 წლების რევოლუციაში. მომდევნო პერიოდში მათ მოღვაწეობას ცხოველმყოფელური ხასიათი და გაქანება აღარ ჰქონია.

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია

XX საუკუნის დამდეგის საქართველოში ფართოდ ვრცელდება, ერთობ მოდური და პოპულარული ხდება სოციალისტური მოძღვრება. 1901 წლიდან გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ გარშემო თავმოყრილმა ქართველი დემოკრატიული ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა გიორგი ლასხიშვილმა, კიტა აბაშიძემ, არჩილ ჯორჯაძემ, თედო სახოკიამ, სამსონ ფირცხალავამ, გრიგოლ რცხილაძემ და სხვ. სცადეს ამ კოსმოპოლიტური იდეოლოგიის ეროვნულ, ქართულ საფუძველზე გადაყვანა, სოციალისტურისა და ეროვნულის „შერიგება-შეთანხმება“. ეს იყო ერთგვარი შუალედური ჯგუფი თერგდალეულთა ეროვნულ მიმართულებასა და მარქსიზმის მიმდევარ მესამე დასს შორის, რომელიც, გ. ლასხიშვილის სიტყვით, „პირველს უახლოვდებოდა ეროვნული იდეალით, ხოლო მეორეს სოციალური მისწრაფებით“.

ხსენებული ჯგუფის წინამძღოლის როლს ფართო ევროპული ცოდნა-განთლებით აღჭურვილი მოღვაწე-მოაზროვნე არჩილ ჯორჯაძე ასრულებდა. ა. ჯორჯაძეს ეკუთვნის „საერთო მოქმედების ნიადაგის“ თეორია, რომელიც ერის შეკავშირება-გამთლიანების ილია ჭავჭავაძისეული იდეის გაგრძელება იყო ახალ პირობებში. ეროვნული კონსოლიდაცია, ერის თანხმობა საქართველოს სუვერენიტეტისა და აღორძინების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენდა. ა. ჯორჯაძის აზრით, სწორედ საერთო მოქმედების ნიადაგს შეეძლო გადაეჭრა ისეთი პრობლემები, როგორიც იყო: ქართული ენისა და კულტურის დაცვა, საქართველოს მიწის ფონდისა და მეურნეობის ქართველთა ხელში შენარჩუნება, ვაჭრობა-მრეწველობის განვითარება და სხვ.

„ცნობის ფურცელთა“ მთავარი მისწრაფება საქართველოს ეროვნული თავისუფლება, მისი სახელმწიფოებრიობის აღდგენა იყო. ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროდ მიიჩნიეს პოლიტიკური ორგანიზაციის – პარტიის ჩამოყალიბება. მომავალი პარტიის ხელმძღვანელი ბირთვი 1901 წლის შემოდგომისათვის შეიქმნა

არჩილ ჯორჯაძის, გიორგი ლასხიშვილის, ვლადიმერ ლორთქიფანიძის, ანდრია და გიორგი დეკანოზიშვილების შემადგენლობით (ლასხიშვილი 1992: 87).

თავდაპირველად არალეგალური გაზეთის თბილისში დაარსების საკითხს განიხილავდნენ, მაგრამ შემდეგ საკუთარი ბეჭდვითი ორგანოს დაფუძნება უცხოეთში ამჯობინეს და საამისოდ წარმომადგენლები საფრანგეთში გაგზავნეს.

1903 წლის 1 მაისს, ა. ჯორჯაძისა და გ. დეკანოზიშვილის თაოსნობით პარიზში დაიწყო გაზეთ „საქართველოს“ გამოცემა. ეს იყო ეროვნულ-პოლიტიკური მიმართულების ორკვირეული ორგანო, რომელიც ქართულ და ფრანგულ ენებზე გამოდიოდა და საქართველოშიც აღწევდა. გაზეთი ძირითადად საქართველოს ავტონომიის პროპაგანდას ეწეოდა, აშუქებდა სხვადასხვა სოციალურ და პოლიტიკურ პრობლემას, აფართოვებდა თანამოაზრეთა წრეს, რაზმავდა ეროვნულ ძალებს.

„საქართველოს“ მესვეურთა ძალისხმევით 1904 წ. აპრილში ქ. ქუენევაში მოწვეულ იქნა ქართული რევოლუციური ჯგუფებისა და იდეურ-პოლიტიკური მიმდინარეობების წარმომადგენელთა კონფერენცია. მის მუშაობაში გაზეთ „საქართველოს“ რედაქციის წარგზავნილთა გარდა, ანარქისტები, ესერები და ეროვნულ-დემოკრატები მონაწილეობდნენ. მათ შორის იყვნენ: ა. ჯორჯაძე, გ. დეკანოზიშვილი, ვ. ჩერქეზიშვილი, მ. წერეთელი და სხვ. (შველიძე, გაფრინდაშვილი 2014: 37). კონფერენციის გახსნას ქართველ სოციალ-დემოკრატთა დელეგაციაც დაესწრო ნ. ჟორდანიას მეთაურობით, მაგრამ სოციალ-დემოკრატებმას ხვებთან საერთო ენა ვერ გამოჩინეს და სხდომა მიატოვეს.

კონფერენციამ მრავალი პრობლემა განიხილა: იმსჯელეს საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის შესაძლებლობაზე, აგრარულ საკითხზე, იმპერიის მასშტაბით რევოლუციურ ორგანიზაციებთან დამოკიდებულების შესახებ და სხვ. ქუენევის კონფერენციის უმთავრესი მიღწევა „ქართველ სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის“ შექმნა იყო.

პარტია ინტელიგენტური და წვრილბურჟუაზიული წრეებისაგან შედგებოდა. ახლად ჩამოყალიბებული ეს პოლიტიკური ორგანიზაცია სოციალისტური მიმართულებისა იყო, თუმცა თავდაპირველად ქართველ ეროვნულ-დემოკრატებსა და ანარქისტებსაც აერთიანებდა. 1906-1907 წწ. ეროვნულ-

დემოკრატები და ანარქისტები პარტიის რიგებიდან გავიდნენ და მოღვაწეობა დამოუკიდებლად განაგრძეს.

ფედერალისტური პარტიის პროგრამაში ცენტრალური ადგილი საქართველოს ეროვნულ-ტერიტორიული ავტონომიის მოთხოვნას ეკავა. პარტიის იდეოლოგები მიიჩნევდნენ, რომ ეროვნული თავისუფლების უფლება იმპერიის მარწუხებში მოქცეულ ყველა არარუს ხალხს გააჩნდა. თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ ეს ხალხები პოლიტიკური ავტონომიების სახით რუსეთის სახელმწიფოში ფედერალური პრინციპით უნდა გაერთიანებულიყვნენ.

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია აღიარებდა და იყენებდა ბრძოლის როგორც ლეგალურ, ისე არალეგალურ საშუალებებს, თანამშრომლობდა სხვა ოპოზიციურ და რევოლუციურ დაჯგუფებებთან, მონაწილეობდა შეიარაღებულ გამოსვლებშიც და მიზნის მიღწევას მშვიდობიანი გზით – რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროში თავისი დეპუტატების მეშვეობითაც ცდილობდა.

ანარქისტები

ანარქიზმი სოციალიზმის ერთ-ერთი მიმდინარეობაა. იგი უარყოფდა სახელმწიფოს, უპირისპირდებოდა ადამიანური თავისუფლების შემზღუდველ სისტემებსა და ნორმებს, ასაბუთებდა კერძო საკუთრების აუცილებლობას და იდეალად თავისუფალი კომუნებისაგან შემდგარი ფედერაციული კავშირი მიაჩნდა.

ქართველი მოღვაწეები ამ მოძღვრებას ევროპაში გაეცნენ და აქტიურად ჩაერთნენ მის პროპაგანდაში.

დასავლეთ ევროპის ანარქისტულ წრეებში ფართოდ იყო ცნობილი ვარლამ ჩერქეზიშვილი, რომელიც საერთაშორისო ანარქისტული მოძრაობის ერთ-ერთ თვალსაჩინო ლიდერად იქცა. ვ. ჩერქეზიშვილმა რევოლუციური ნათლობა ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში მიიღო, იყო მოსკოვში მოქმედი იშუტინისა და კარაკოზოვის ნაროდნიკული წრის წევრი, შემდეგ ნენაევის საიდუმლო ორგანიზაციაში მოღვაწეობდა, რისთვისაც ციმბირში გადაასახლეს. ახალგაზრდა რევოლუციონერმა გადასახლებიდან გაქცევა მოახერხა, ევროპაში გაემგზავრა და პეტრე კროპოტკინს დაუკავშირდა. ვ. ჩერქეზიშვილს სახელი გაუთქვა 1896 წელს პარიზში, ფრანგულ ენაზე გამოცემულმა ნაშრომმა „ფურცლები სოციალიზმის ისტორიიდან“, რომელიც მრავალ ენაზე ითარგმნა (შველიძე 2009: 48).

ქართველი ანარქისტის მტკიცებით, მარქსისზმის კლასიკოსებმა არაერთი თეზისი საზოგადოების განვითარების კანონზომიერებათა შესახებ წინამორბედი მოაზროვნეებისაგან თავად მიისაკუთრეს, ხოლო ზოგიერთი მეცნიერული მიღწევა კ. მარქსსა და ფ. ენგელსს მათმა მიმდევრებმა მიაწერეს. ვ. ჩერქეზიშვილი მარქსსა და ენგელსს პლაგიატშიც ადანაშაულებდა. ასაბუთებდა, რომ ცნობილი „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ არ არის ორიგინალური ნაწარმოები, იგი გადაწერილია ფრანგი სოციალისტის ვ. კონსიდერანის წიგნიდან „სოციალიზმის პრინციპები“ და სხვ.

ეს სერიოზული დარტყმა იყო მარქსიზმზე, რომლის დასაცავად ვ. ჩერქეზიშვილთან პოლემიკაში ამ მიმდინარეობის ბევრი ავტორიტეტული წარმომადგენელი ჩაება, მათ შორის კ. კაუცკი, გ. პლехანოვი, ი. სტალინი და სხვ.

ანარქისტული მოძღვრების გავრცელების პარალელურად, ვ. ჩერქეზიშვილი დიდ ძალისხმევას ახმარდა საქართველოს ეროვნულ უფლებათა დაცვას საერთაშორისო არენაზე, გაბედულად იბრძოდა თვითმპყრობელობის კოლონიური უღლისაგან საკუთარი სამშობლოს გასანთავისუფლებლად.

ძირითადად უცხოეთში მოღვაწეობდა აგრეთვე ცნობილი ქართველი ანარქისტი კომანდო გოგელია. მან 1903 წელს ჟენევაში დააფუძნა რუსულენოვანი ანარქისტული გაზეთი „Хлебиволя“, რითაც დიდად შეუწყო ხელი რუსეთში ანარქისტული იდეების გავრცელებას.

განსხვავებით ვ. ჩერქეზიშვილისაგან, კ. გოგელია კომუნისტურ პოზიციაზე იდგა. საქართველოში ჩამოსვლისას, იგი გაემიჯნა ანარქისტ-კომუნისტებს და ანარქო-სინდიკალიზმის მიმდევარი გახდა.

ანარქისტული შეხედულების დამკვიდრებაში მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვის ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწესა და მეცნიერს მიხაკო წერეთელს. ვარლამ ჩერქეზიშვილისა და მისი თაოსნობით თბილისსა და ქუთაისში გამოიცემოდა ანარქისტული გაზეთები: „მუშა“, „ნობათი“, „ხმა“ და „ძალა“. პრესის ამ ორგანოებში დაბეჭდილი მრავალრიცხოვანი პუბლიცისტური წერილების გარდა, მ. წერეთელი ქართველ საზოგადოებას იღია ჭავჭავაძის დაკრძალვაზე წარმოთქმული მგზნებარე სიტყვითაც დაამახსოვრდა. 1910 წელს თბილისში დაისტამბა მისი მეცნიერული გამოკვლევა „ერი და კაცობრიობა“. ამ დროიდან მ. წერეთელი ანარქისტულ მოძრაობას ჩამოშორდა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისათვის აქტიურ მებრძოლთა რიგებში გადაინაცვლა.

ქართველ ანარქისტებს დამოუკიდებელი პოლიტიკური ორგანიზაცია არ შეუქმნიათ. ბევრი ანარქისტი ორგანიზაციულად სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიაში ირიცხებოდა, თუმცა გააჩნდათ თავიანთი სტამბა, გამოსცემდნენ ანარქისტულ ჟურნალ-გაზეთებს, ბეჭდავდნენ პროკლამაციებს, ბროშურებსა და სხვ.

ეროვნულ-დემოკრატები

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ორგანიზაციულად ძალზე გვიან, 1917 წელს გაფორმდა, არადა, ამ მსოფლმხედველობის თეორიული წანამძღვრები ქართველ სამოციანელთა ნააზრევში ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ყალიბდებოდა.

ეროვნულ-დემოკრატიზმი საქართველოში ეროვნულ-პოლიტიკური თავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეოლოგიად იქცა, რომლის განმსაზღვრელ ნიშანს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისაკენ მისწრაფება წარმოადგენდა დემოკრატიზმისა და კერძო საკუთრების პრინციპთა საფუძველზე.

დაპრობილი, კოლონიური ერის პოლიტიკურ პარტიათა დანიშნულება, მიზნები და ამოცანები, ეროვნულ-დემოკრატიზმით, განსაკუთრებული უნდა ყოფილიყო. „იქ, სადაც ეროვნული სახელმწიფოებრიობა არ არის, მის მაგივრობას ეროვნული და დემოკრატიული თვალსაზრისით აღჭურვილი პარტია უნდა ეწეოდოს“, – მიიჩნევდნენ ისინი. ასეთი მისიის შესრულება შეეძლო არა ცალკე აღებულ კლასის ან სოციალური ფენის წარმომადგენელ პარტიას, არამედ ზოგადეროვნული ინტერესების გამომხატველ პოლიტიკურ ძალას. სწორედ ამგვარი ზეკლასობრივი, მთელი ერის მისწრაფების შესაბამისი პოლიტიკური ორგანიზაციის შექმნას შეეცადნენ ეროვნულ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობის მოღვაწენი 1905-1906 წლებში. მანამდე მათი ნაწილი „ივერიის“ გარდა გახეთ „ცნობის ფურცლის“ ირგვლივ იყო გაერთიანებული და 1901 წლიდან პროკლამაციებს „ეროვნულ-დემოკრატიული კომიტეტის“ სახელით ავრცელებდა. ეროვნულ-დემოკრატიულ ნაწილი ფედერალისტებსაც მიეკედლა, თუმცა არ თანაუგრძნობდა მათ სოციალისტურ იდეოლოგიას და პარტიის მემარჯვენე ფრთას შეადგენდა.

რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში ეროვნულ-დემოკრატებმა (გიორგი გვახავა, ექვთიმე თაყაიშვილი, პავლე

თუმანიშვილი, სიმონ ყიფიანი, ნიკო თავდგირიძე და სხვ.) ილია ჭავჭავაძის მონაწილეობით შეიმუშავეს, დაბეჭდეს და გაავრცელეს მომავალი პარტიის ფუძემდებლური დოკუმენტები – პროგრამა და წესდება, მაგრამ ამას პოლიტიკური ორგანიზაციის დაარსება არ მოჰყოლია. რევოლუციის დამარცხებამ და ილია ჭავჭავაძის ტრაგიკულმა აღსასრულმა ამ განზრახვის ხორცშესხმა რამდენიმე წლით გადასწია (ჯანელიძე 2002: 67, 72). საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ოფიციალურად მხოლოდ 1917 წლის ივნისში დაფუძნდა (თავმჯდომარე სპირიდონ კეღია).

პარტიად ჩამოყალიბებამდე ეროვნულ-დემოკრატიზმი მიმზიდველ იდეურ მიმდინარეობად რჩებოდა, ძალას იკრებდა და მოსახლეობის სხვადასხვა ფენიდან გამოსულ პატრიოტ მოღვაწეთა ახალ ჯგუფებს თავის დროშის ქვეშ აკავშირებდა.

ეროვნულ-დემოკრატებმა ფართო მუშაობა გააჩაღეს ქართველი ერის ისტორიული, პოლიტიკური თუ იურიდიული უფლებების დასაცავად. ამ მიმართულების პრესის ორგანოებმა („ერი“, „კლდე“, „თავისუფალი საქართველო“, „იმერეთი“, „სამშობლო“, „საქართველო“ და სხვ.) ხელი შეუწვეეს ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას, განამტკიცეს ხალხში ეროვნული სახელმწიფოებრიობისა და თავისუფლების სულისკვეთება.

რუსეთში სახელმწიფო სათათბიროს მოწვევის გადაწყვეტილებისა და განსაკუთრებით მეფის 1905 წლის 17 ოქტომბრის მანიფესტის გამოქვეყნების შემდეგ, რომელმაც პოლიტიკურ გაერთიანებათა ლაგალურად დაარსებამოღვაწეობის უფლება დაუშვა, საქართველოს პოლიტიკურ სპექტრს რამდენიმე ახალი ორგანიზაცია შეემატა. მათგან ზოგი დამოუკიდებლად აღმოცენდა (საქართველოს რადიკალური პარტია, ქართული დემოკრატიული პარტია, ქართველ ავტონომისტთა კონსტიტუციურ-დემოკრატიული პარტია, პატრიოტული პარტია), ზოგი კი რუსეთის ამა თუ იმ პარტიის ადგილობრივ ფილიალ ს წარმოადგენდა (მაგალითად, კადეტთა პარტიის თბილისის ორგანიზაცია და სხვ.). ეს ორგანიზაციები ძირითადად რუსეთის სახელმწიფოს სათათბიროს არჩევნებში მონაწილეობის მიზნით ჩამოყალიბდნენ და დიდხანს არ უარსებიათ.

საქართველოში მოქმედებდნენ ეთნიკურ ნიადაგზე შექმნილი აზერბაიჯანული მუსავატის ფილიალი, სომხური დაშნაკცუთიუნისა და ჰნაჩაკის პარტიებიც.

პოლიტიკური ორგანიზაციების წარმოშობამ გამოაცოცხლა ერის მიყუჩებული მაჯისცემა, ბიძგი მისცა საზოგადოებრივი ცხოვრების აღმავლობას, ხელი შეუწყო მოსახლეობის ფართო ფენების გააქტიურებასა და სხვა, მაგრამ განსხვავებული იდეური ორიენტაციისა და მიზანდასახულობის პარტიების შექმნამ ეროვნულ-საზოგადოებრივი ძალების გათიშვა, მათი ერთმანეთთან დაპირისპირებაც გამოიწვია და ეროვნული კონსოლიდაციის მიმდინარე პროცესი საგრძნობლად შეაფერხა.

კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია ესწრაფვოდა, ჩამოეშორებინა ქართველი ხალხის, განსაკუთრებით მისი საზოგადოებრივად აქტიური ნაწილის – ინტელიგენციის ყურადღება ეროვნული პრობლემებიდან. რუსეთის იმპერიის შედარებით ხანგრძლივი სტაბილურობისა და მშვიდობიანი განვითარების პირობებში ხელისუფლება თითქოს აღწევდა კიდევ საწადელს: სოციალურად დიფერენცირებული, ერთმანეთთან დაპირისპირებული საქართველოს მოსახლეობის სხვადასხვა ფენები თვითმკერობელობის წინააღმდეგ მებრძოლ ერთიან ეროვნულ ძალას აღარ წარმოადგენდა. საზოგადოების ერთ ნაწილში კონფორმიზმს ემძლავრა, სხვა ნაწილს კოსმოპოლიტური სოციალ-დემოკრატიული იდეოლოგიის მოძალების გამო ეროვნული ნიჰილიზმის გრძნობა დაუფლებოდა. ამის მიუხედავად, ქართულ აზროვნებასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებას გამოღვიძება ემჩნეოდა. ერის უმეტესობის ცნობიერება კვლავაც ჯანსაღი რჩებოდა, ქართველობას თავისი ეროვნულ სახე შეერჩინა.

დამოწმებანი:

გოგიჩაიშვილი 1906: გოგიჩაიშვილი ფ. არჩევნების წინ, გაზ. „ივერია“, 1906 წ., 23 აპრილი.

გურული 1999: გურული ვ. ქართული სოციალ-დემოკრატიის ისტორია (1892-1918), თბ., 1999.

ეგნატე ნინოშვილის 1894: ეგნატე ნინოშვილის (ინგოროყვას) გარდაცვალებისგამო, გაზ. „კვალი“, 1894 წ., №22, მაისი.

ლასხიშვილი 1992: ლასხიშვილი გ.მემუარები, თბ., 1992.

შველიძე 2001: შველიძე დ. აი ვინ იყო, ქართველნო, ვარლამ ჩერქეზიშვილი! თბ., 2001.

შველიძე, გაფრინდაშვილი 2014: შველიძე დ. გაფრინდაშვილი გ. „საქართველო“ - პირველი ქართული ეროვნულ-პოლიტიკური გაზეთი საზღვარგარეთ“, ჟურნ. „ქართული ემიგრაცია“, № 2 (5), 2014.

ჯანელიძე 2002: ჯანელიძე ო. ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002.

Бёрк 2001: БёркЭ. Правление, политикаиобщество. М. 2001.

Васильева 2013: ВасильеваЕ.В. Политические партии Россииконца XIX начала XX вв. Омск, 2013.

Дюверже 2000: ДювержеМ. Политическиепартии. Пер. сфранц. - М., Академический Проект, 2000.

Тютюрин 2000: ТютюринС. В. Политическое пробуждение России на рубеже XIX–XXвв. Политические партии России: историяи современность. М., 2000.

Основные 2011: Основные вехи формирования партий.

<http://www.irbis.vegu.ru/repos/11356/HTML/129.htm>

განთავსებულია 2011 წლიდან.

Политические 2014: Политическиепартии.

[http://www.e-reading.link/chapter.php/1034489/183/Olshanskiy_-](http://www.e-reading.link/chapter.php/1034489/183/Olshanskiy_-_Psihologiya_mass.html)

[_Psihologiya_mass.html](http://www.e-reading.link/chapter.php/1034489/183/Olshanskiy_-_Psihologiya_mass.html) განთავსებულია 2014 წლიდან.

პიროვნული თავისუფლება და პასუხისმგებლობა ქართულ პროზაში

პიროვნული თავისუფლება ლიბერალური ღირებულებების კონტექსტში უმნიშვნელოვანესი ფასეულობაა, რომელსაც ცივილიზებული კაცობრიობა აღიარებს. ქრისტიანული სწავლების მიხედვით, ღმერთმა ადამიანი თავის მსგავსებად და ხატებად შექმნა. ამგვარად, წარმოჩნდა სამყაროში ადამიანის, როგორც ღვთის შემოქმედების გვირგვინის, რაობა. ქართული მწერლობა, ოდიოგანვე ბიბლიური იდეალებით ნასაზრდოები, პიროვნების, როგორც განუმეორებელი, ინდივიდუალური, ფუნდამენტური ფასეულობის, წარმოჩენას ემსახურება.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული მწერლობა გამოირჩევა პიროვნულად თავისუფალი პერსონაჟებით, რომლებიც იტანჯებიან იმის გამო, რომ ერს დაკარგული აქვს დამოუკიდებლობა. ეს განსაკუთრებით მძაფრად ჩანს ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებაში. აქ პიროვნული და ეროვნული თავისუფლება ერთმანეთზეა გადაჯაჭვული და ერთმანეთს განსაზღვრავს. ეს ორივე კი წარმოჩენილია პასუხისმგებლობის კონტექსტში. სწორედ პასუხისმგებლობაა ის კრიტერიუმი, რომელიც პიროვნულობის ხარისხს, მის ღირსებას, მის მნიშვნელობას აფასებს.

პიროვნება თავისუფალია, რადგან მას აქვს პასუხისმგებლობა მშობლების, გვარის, საზოგადოების, ერის, წარსულისა თუ მომავლის წინაშე. პიროვნებამ იცის, რომ მისი საქციელი გამოძახილს პოვებს საზოგადოებაში, ამიტომ უნდა „დაიტანჯოს“ (როგორც ხევისბერი გოჩა ამბობს: „კაცი ტანჯვისთვის არის გაჩენილი“), რომ იყოს თავის უფალი, ესე იგი, მართოს და აკონტროლოს საკუთარი თავი.

„ყველაფერი ნებადართულია ჩემთვის, მაგრამ ყველაფერი როდია სარგო. ყველაფერი ნებადართულია ჩემთვის, მაგრამ მე ვერაფერი დამიმონებს“, – წერს პავლე მოციქული „კორინთელთა მიმართ“ პირველ ეპისტოლეში (პავლე, 6,12). ადამიანის შინაგანი წონასწორობისათვის, რაც მის ზნეობრიობას განსაზღვრავს, აუცილებელია პასუხისმგებლობის მუდმივი განცდა, რომელიც ააცილებს წარმატებულ ფასეულობათა მონობას და მარადიულ ღირებულებათა ერთგულ დამცველად აქცევს.

სწორედ ეს ჭიდილი გულსა და გონებას შორის არის წყარო გარკვეულ დროსა და სივრცეში არსებობის ტკივილისა, რომელიც ადამიანს საკუთარ თავსა და სამყაროს შეამეცნებინებს.

„ქართველთა ომბროს არს“– ასე შეაფასა გრიგოლ ორბელიანმა ყაზბეგის შემოქმედება. მან ქართველი მწერალი ჰომეროსთან დააკავშირა უპირველესად იმიტომ, რომ მის შემოქმედებაში სწორედ ეს წარმონხდება: არჩევანი – წარმატებასა და მარადიულს შორის მარადიულის სასარგებლოდ– სახელისათვის ზრუნვა და უკვდავების წყურვილი. ამ თვალსაზრისით, რა თქმა უნდა, ყაზბეგის გმირები „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟებს ჰგვანან. ისინი ღაღნი, თამამნი, სიკვდილთან შეთამაშებული პერსონაჟები არიან, რომლებსაც პამლეტივით შეუძლიათ თქვან: „ოჰ, ღმერთო ჩემო, მე თუნდა კაკლის ნაჭუჭში მომწყვდეული ვიყო, ჩემი თავი დაუსრულებელის სივრცის მფლობელი მეგონებოდა“ (შექსპირი 2014: 59).

რა ტიპის პასუხისმგებლობა აღელვებთ და აფიქრებთ ალექსანდრე ყაზბეგის პერსონაჟებს? ამ კითხვაზე პასუხი შეიძლება ამგვარად კლასიფიცირდეს:

პასუხისმგებლობა:

1. ღვთის;
2. სამშობლოს (ერის);
3. საზოგადოების (თემის);
4. ოჯახის;
5. მეგობრის;
6. სატრფოს წინაშე.

ნიკო ნიკოლაძე წერდა: „სადაა იმისთანა საუცხოო პირი, იმისთანა ქვეყნის კეთილისმყოფელი, რომელმაც დაანახოს ამ დაბნეულ საზოგადოებას, რომ საზოგადო სიკეთე ჩვენი შენი და ჩემი სიკეთეა, რომ რაც უფრო მკვიდრი და ვრცელია საზოგადო

სარგებლობა, მით უფრო მკვიდრ და შეურყეველ საფუძველზე დამყარებულია ყოველი კერძო პირის სიკეთე და კეთილდღეობა. ვინ ჩაგვიდგამს ჩვენ ამ „საზოგადო სულს?“ ვინ გვიჩვენებს საზოგადო მიზანს, ვინ გაგვიმაგრებს ხასიათს, ვინ აგვიმადლებს გრძნობას, ვინ არ შეუშინდება დაბრკოლებას და წინააღმდეგობას და მიგვაწვევინებს საზოგადოების მაღალ მიზანს - ყველას და თითოეულის ბედნიერებას?...“ (ნიკოლაძე 1933: 76)

თანამედროვე პოლიტიკურ-საზოგადოებრივი იდეოლოგიების მკვლევრის, ენდრიუ ჰეიუდის აზრით, „ინდივიდუალიზმი – ლიბერალური იდეოლოგიის ძირითადი პრინციპია, რომლის თანახმადაც, არც ერთი ცალკეული პიროვნების ინტერესები არ შეიძლება სოციალური ჯგუფისა თუ კოლექტივის ინტერესებს შეეწიროს. ადამიანები, უპირველეს ყოვლისა, პიროვნებად განიხილებიან – ნებისმიერი მათგანის სიცოცხლე ერთნაირად ფასეულია, თუმცა ყველა უნიკალურია და განუმეორებელი. ამიტომ ლიბერალიზმი იმგვარი საზოგადოების შექმნას ესწრაფვის, რომელიც ინდივიდის კეთილდღეობას უზრუნველყოფს. ნებისმიერ პიროვნებას უნდა მიეცეს შესაძლებლობა, სრულად გამოავლინოს საკუთარი შესაძლებლობები და თავად განსაზღვროს, რა არის მისთვის სასიკეთო. ამასთან დაკავშირებით, ზოგჯერ იმასაც ამბობენ, რომ, ზნეობრივი თვალსაზრისით, ლიბერალიზმი მიუკერძოებელია: იგი იმ წესების ერთობლიობაა, რომელთა მიხედვით, ინდივიდს საკუთარი ზნეობრივი არჩევანის ნება ეძლევა.

პიროვნული თავისუფლება ლიბერალიზმის უმთავრეს ღირებულებათაგანია და მას, ზოგჯერ, თვით თანასწორობასა თუ სამართლიანობაზე მაღლაც კი აყენებენ. ეს თავისთავად გამომდინარეობს ინდივიდისადმი რწმენიდან – მას საშუალება უნდა ჰქონდეს, საკუთარი შეხედულებებისა და არჩევანის კარნახით იმოქმედოს. თუმცა, ლიბერალები „კანონის ფარგლებში თავისუფლებას“ ქადაგებენ, რაკილა კარგად ესმით, რომ ერთი კერძო ადამიანის სრული თავისუფლება, შესაძლოა, სხვათა თავისუფლებას დაემუქროს და წრეგადასულ თავნებობად იქცეს. ამიტომაც, ინდივიდი თავისუფლების იმ მაქსიმუმს უნდა ფლობდეს, რომელიც სხვის თავისუფლებას არ შეზღუდავს“ (ჰეიუდი 2004: 67).

ამჯერად, ზემოთ ჩამოთვლილ პასუხისმგებლობათაგან, ალექსანდრე ყაზბეგის გმირებისთვის გამორჩეულ და უპირველეს პასუხისმგებლობად აღიარებულ, ღვთისა და ერის წინაშე პასუხისმგებლობას შეეხებით, რომელიც, იმავედროულად, გულისხმობს წარსულისა და მომავლის წინაშე პასუხისმგებლობასაც. საზოგადოების წინაშე პასუხისმგებლობა კი იმ წეს-კანონების აღსრულებას მოითხოვს, რომლებიც განსაზღვრავენ გარკვეულ დროსა და სივრცეში საზოგადოების სახესა და რაობას.

ღვთის წინაშე პასუხისმგებლობა ყაზბეგის გმირებისთვის ადამიანურობის საზომია. ამ შემთხვევაში, იოანე მოციქულის სიტყვები „სცანით ჭეშმარიტება და ჭეშმარიტება განგათავისუფლებთ თქვენ“ (იოანე 8, 32) მათთვის ცხოვრების წესის გამომხატველია.

ამგვარი პასუხისმგებლობით არის გამსჭვალული ხევისბერი გოჩა, რომელიც მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს სამების ტაძარში განმარტოებული, ლოცვითა და მარხვით განწმენდილი იღებს: „გოჩა იყო მშობელი მამა თავის ხალხისა... მას სწამდა, რომ ხალხისაგან ამორჩეული, ღმერთისაგანაც ამორჩეული უნდა ყოფილიყო, რადგანაც, აღზრდილს ხალხის ჩვეულებათა შორის, ანდაზად გარდაქცეული რწმუნებაც, „ხმა ღვთისა და ხმა ერისა“, სისხლსა და ხორცში გასჯდომოდა. გოჩა დარწმუნებული იყო, რომ მისს გულწრფელს ვედრებას უზენაესი შეისმენდა და, რწმუნებით დაიმედებული, იმ კაცის სახე, გულმხურვალე ლოცვის დროს, რაღაც ძლევამოსილს, ხალხის დამმორჩილებელს სურათს წარმოადგენდა“ (ყაზბეგი 2013: 67).

დამნაშავეთა გასამართლებისას გოჩა უდიდეს პასუხისმგებლობას გრძნობს ღვთის წინაშე, როდესაც გუგუას მოკვეთის წინ ამბობს: „ღმერთო, მოგვიტყევე, თუ ვცდებით რაშიმე!.. რაც შენ გვაგონე, იმას წარმოვსთქვამთ...“ (ყაზბეგი 2013: 77). ონისეს დანაშაულის შეფასებისას კი მისთვის ის არის მნიშვნელოვანი, რომ: „მოძმეთ სისხლი ცაში ღმერთს შესწუხწუხებს და სამართალს ითხოვს“ (ყაზბეგი 2013: 79). გოჩასთვის ონისე კაენური ცოდვის ჩამდენია. „შენი ძმის სისხლი მიწიდან შემომდღაღდებს“ (დაბ. 4:10). ღმერთმა კაენი ამგვარად შეაჩვენა: „ამიერიდან დაწყევლილი ხარ მიწისაგან, რომელმაც გახსნა პირი, რათა მიეღო შენი ძმის სისხლი შენი ხელიდან... დევნილი და მიუსაფარი შეიქნები ამ ქვეყანაზე“ (დაბ. 4:10,11). გოჩა კი თუმცა ღმერთს ჰგავდა ზეადამიანური შინაგანი

ძალით, მაგრამ მაინც მხოლოდ ადამიანი იყო და საკუთარმა სასჯელმა თვითონვე გაანადგურა. არაცნობიერად ან ცნობიერად, მან შვილი ამ სიკვდილით დევნილობის, მიუსაფრობისა და თვითმკვლელობის ცოდვისგან იხსნა (გუგუას თვითმკვლელობა ამას გვაგვარაუდებინებს). განა, თვითონ გოჩა არ ეკედრებოდა ღმერთს: „ღმერთო, ჩემი შვილი პირნათლად ატარე!.. ადრევე მოუსპე სიცოცხლე, სანამ გაწბილდებოდეს, ქუდი მოეხდებოდეს!“ (ყაზბეგი 2013: 56).

ამ მხრივ, საგულისხმოა ღინჯასა და სვიმონის დიალოგი „ელგუჯადან“. ღინჯა ეუბნება სვიმონს: „რასაც მოსამართლე ვერ შეუნდობს, - კაცმა უნდა შეუნდოს, მოძმემ მიუტეოს“. სვიმონს უკვირს და შეეკამათება: „აგრე იქნებოდა, ღმერთი რომ ვიყვნეთ, მაგრამ რაი ვქნათ, რომ კაცი ვართო“. მაგრამ ღინჯა უკან არ დაიხევს: „ჰაი, ჰაი, რომ ღმერთი არა ვართ, შენი კენესა-მე! მაგრამ ღვთის სახეს ვატარებთ და იმის სიტყვას უნდა ვაღსრულებდეთ, მას ვბაძავდეთ“ („ელგუჯა“). ეს ისეთი წყაღებაა საბუთია, რომლის წინააღმდეგ სვიმონი ვეღარაფერს იტყვის. მისი კაცობაც ხომ იმით იზომება, როგორ ბაძავს ღმერთს, როგორ ასრულებს მის მცნებებს. შემოკრებილ ხალხს იგი ასე მიმართავს: „გახსოვდესთ, რომ თემის სურვილი, - უფლის სურვილია... მე მომხედეთ და ხალხის სურვილს თქვენც ასე ადასრულებდეთ... ამასვე ანდერძად დაუდებდეთ თქვენს შვილებს... თემის სიტყვას ყველა ისე უნდა დამორჩილდეს, როგორც ღმერთის ბრძანებას“ (ყაზბეგი 2012: 65).

აღექსანდრე ყაზბეგის მოთხრობების უმეტესობაში მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისის მძიმე წლები იხატება, როდესაც იმპერიალისტური რუსეთი თავისი წეს-კანონების დამკვიდრებას ცდილობს და ქართველი მთიელების მხრიდან ღიდ წინააღმდეგობას აწყდება. აქ უფრო მძაფრად წარმონჩდება, ერთი მხრივ, პიროვნების, მეორე მხრივ, ხალხის თავისუფლება.

ადამიანი თავისუფალია კეთილისა და ბოროტის არჩევანში. თუმცა ხშირად ბოროტი იმდენად მძლავრობს, რომ ადამიანი ცოდვის მონა ხდება. დავით აღმაშენებელი აღიარებდა: „ვნებათა ბილწთა მონებად მივჰყიდე თავი, რამეთუ რომლისაგანცა ვინ ძლეულ არნ, მისდაცა დამონებულ არიან“ („გალობანი სინანულისანი“). პავლე მოციქული ამბობს: „ვინაიდან არ მესმის რას ვაკეთებ: იმიტომ, რომ იმას კი არ ვაკეთებ, რაც მსურს, არამედ იმას, რაც მძულს. ხოლო თუ იმას ვაკეთებ, რაც არა

მსურს, მაშასადამე, ვაღიარებ, რომ რჯული კეთილია. ასე რომ, მე კი არ ვაკეთებ ამას, არამედ ცოდვა, რომელიც მკვიდრობს ჩემში. რადგანაც ვიცი, რომ ჩემში, ესე იგი, ჩემს სხეულში არ არის კეთილი; არის ჩემში სიკეთის ნდობა, მაგრამ როგორ აღვასრულო სიკეთე, ამას კი ვეღარ ვპოულობ ჩემში. ვინაიდან კეთილს კი არ ვაკეთებ, რომელიც მსურს, არამედ ბოროტს, რომელიც არ მსურს. ხოლო თუ იმას ვაკეთებ, რაც არა მსურს, მე კი არ ვაკეთებ მას, არამედ ცოდვა, რომელიც მკვიდრობს ჩემში“ (რომ. 7:15-20).

ღვთის წინაშე უდიდეს პასუხისმგებლობას გრძნობენ ყაზბეგის სხვა პერსონაჟებიც: ონისე: „ღმერთს არ მოეტყუების“, „იყოს თავდებად ზევით ღმერთი“ – ამბობს იგი, როცა ხელისმომკიდებობის მოვალეობას გრძნობს. მოხვევებისთვის მთავარია რწმენა: „ჩვენ ღმერთთანაც და კაცთანაც მართალნი ვართ“ (ყაზბეგი 2013: 67).

ხშირად ღვებიან პერსონაჟები მტანჯველი არჩევნის წინაშე, როგორ მოიქცნენ. მაგალითად, გულმოწყალე ჯათია იტანჯება: „დედაკაცს ეტყობოდა, რომ მის არსებაში ორს მოპირდაპირე გრძნობას ბრძოლა ჰქონდა და არ იცოდა, რომელს მიჰკედლებოდა. ერთის მხრით რწმუნება, რომ თემის დებულება უნდა შეესრულებინა და მის დარღვევისთვის პასუხისმგებელი უნდა შექმნილიყო კაცისაცა და ღმერთის წინაშე; მეორე მხარეს კი უბედური, რომელსაც მშველელი ხელი ეჭირვებოდა, უამისოდ ადამიანი იღუპებოდა და ქრისტიანი სული იკარგებოდა!.. მეტად ძნელი იყო გადაწყვეტა, მეტად ძნელი იყო უცნობისთვის არჩევა. ქვრივი ჯათია ობლისშვილისა მთელს გუდამაყარში გულკეთილობით განთქმული იყო, მისი მოძღვარი პირველს ქრისტიანად სთვლიდა და მართლაც რომ ქრისტიანული თავგანწირულებაც საკმარისი ჰქონდა.

- რა ეუყოთ, მაყვალაისი! - ბოლოს დაყვავებით უთხრა ჯათიამ. - ხალხი ცოდვილია და მხოლოდ ღმერთი - შეუცდომელი... ქრისტიანს ეგრე ვერ დავაგდებ, წავიდეთ“ („მოძღვარი“) (ყაზბეგი 2013: 79).

ღვთის წინაშე პასუხისმგებლობა განსაზღვრავს ონოფრეს ცხოვრებას: „როგორც ღვთის მლოცველს და უანგარო ქრისტიანს, ონოფრეს სწამდა, რომ ღმერთის უნებურად თმაც არ შეიძროდა თავზედ. რასაკვირველია, ამგვარი კაცი მაყვალას გადარჩენას და მასთან მთაში შეხვედრას განგებას მიაწერდა. კაცობრივის გულკეთილობის გრძნობის გარეშე, მოძღვარს

უბედური ისე მიეღო, როგორც ღვთისაგან დანიშნულს, რომელსაც გულმოდგინე სამსახურით მაშვრალი უნდა გამოეხსნა. განდგეილი ღოცულობდა, უქადაგებდა ჯვარცმის წინაშე და ნათლად უხატავდა იმ კაცის ცხოვრებას, რომელმაც ხორცი განუტევა და სისხლი დაანთხია მოსატყეველად ცოდვით“ („მოძღვარი“) (ყაზბეგი 2013: 123). კატორღამისჯილი ონოფრე ხალხს მიმართავს: „დამსაჯეთ, მაგრამ. ვიმეორებ, შესცდით-მეთქი, და ამ შეცდომისთვის მოგიტეოსთ უზენაესმა! - აქ მოხუცს ხმა აუმაღლდა, სახე გაუბრწყინდა და ხელებ-მაღლა-აღპყრობილმა დიდებულად წარმოსთქვა:

- მეუფეო, ცხოვრებისა ჩვენისაო! მიუტევე შემცდართა, რამეთუ არა იციან, რასა იქმენ!.. (ყაზბეგი 2013: 126).

თემის, საზოგადოების წინაშე ნებისმიერი პიროვნების პასუხისმგებლობას კარგად წარმოაჩენს სიტყვები: „ყველანი სამებისკენ გამართნენ; ისინი მიეშურებოდნენ იმ ტაძრისაკენ, სადაც თემის ყრილობა უნდა მომხდარიყო, სადაც თემის საბჭო იყო გამართული და სადაც ერთხელ ხალხისაგან გადაწყვეტილებას ყველა მთიელი ემონებოდა და განუკითხველად ასრულებდა“. ამიტომაც ეუბნება გოჩა გუგუას: „თემი და მისი საქმე შენხედაც დიდია და ჩემხედაც“ (ყაზბეგი 2013: 123).

თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობა ხშირად იწვევს ადამიანის შინაგან კონფლიქტს, ერთგვარ გაორებულობას. ამგვარ ჭიდილი კარგად წარმოიდება სვიმონ ჩოფიკაშვილის სახეში. მისთვის თავისუფლება უმაღლესი ფასეულობაა, მაგრამ გადაწყვეტილებას იღებს არა საკუთარი თავისუფალი ნების, არამედ დროისა და ვითარების შესაბამისად წარმოქმნილი პასუხისმგებლობის კარნახით. მას სჯერა, რომ მეფის მორჩილება ქვეყანას სახელმწიფოდ აქცევს, მთავარია ერთანობა არ მოიშალოს, ქვეყნის გამაერთიანებელი კი მის თვალში მხოლოდ მეფეა. ამ თვალსაზრისს არ იზიარებს ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომლისთვისაც თავისუფლება უმთავრესია, ამიტომაცაა, რომ მეფეს ეწინააღმდეგება და სწორედ ამ უკომპრომისო წინააღმდეგობამ იგი თავისუფლებისათვის ბრძოლის სიმბოლოდ აქცია. პავლე ინგოროყვა სწორედ მას მიიჩნევდა ბარათაშვილის „მერნის“ ღირიკულ გმირად, რომელმაც „მოძმეთათვის“ თავისუფლებისაკენ სავალი გზა გაკვალა.

პიროვნული თავისუფლებისა და პასუხისმგებლობის თვალსაზრისით, ყურადღებას იქცევს შამილის სახე „მამის მკვლელიდან“, რომელშიც ჩანს მთიელი არწივის შინაგანი თავისუფლება როგორ ერწყმის ხალხის წინაშე პასუხისმგებლობასა და მოვალეობას: „ის დაუფიქრებლივ მამულის კეთილდღეობას შესწირავდა პირველიდგან უკანასკნელს კაცამდინ. თითონაც შიგ ჩაენაცებოდა წამლად, მაგრამ, რა შეხედავდა სიცოცხლით და მშვენიერებით სავსე თავის მამულიშვილებს, რომელთაც სიყმაწვილე ნებას არ აძლევდა მხიარულს და ბედნიერს ცხოვრებაზედ, რა მოაგონებოდა, რომ რომელიმე გზადაკარგულს ტყვიას შაუძლიან გაუხუნოს ღალისფერი ტუჩები, გაუქროს აღგზნებული სიცოცხლით სავსე თვალები, მოძრავნი, მოტიტივნენი. ერთბაშად უძრავს და უსულო საგნად გადააქციოს – შამილს გული უდუღდა, მწარის ოხვრით წარმოათქმევინებდა ღვთის სახელს და წარმოუდგენლად სტანჯავდა. შამილი მამა იყო – დანარჩენნი იმის შვილები: შამილი გრძნობდა იმას, რასაც ჰგრძნობს მშობელი, როდესაც თავის თვალთა უყურებს მებრძოლს შვილს და იმის ყოველი დაკვრა, ყოველი ტკივილი მშობელს მწარე ხაზად ესმება გულში! მაგრამ სამშობლოს სამსახურს, მამულის თავისუფლებას ის მაღლა აყენებდა თავის მშობლიურ გრძნობაზედ, თავის პირად შეხედულებაზედ. შამილი იბრძოდა იმისთვის, რომ თავის, სამშობლოს დღეგრძელობას და ბედნიერებას თავისუფლებაში ხედავდა, და დღესვე რომ დაერწმუნებინათ, რომ მოძმეთათვის მეტი საბედნიერო სხვა რიგი მოქმედება იქნებოდა – ის ბრძოლას თავს დაანებებდა, აიღებდა ყავარჯენს და მწყემსად ცხვარს მოუდგებოდა“ (ყაზბეგი 2012: 120).

ყაზბეგის ნაწარმოებთა იმ გმირებისთვის, რომლებიც პიროვნულ თავისუფლებას პასუხისმგებლობას უთანხმებენ, მნიშვნელოვანია ფროიდისეული სუპერეგოს უზენაესობა. მათს არსებაში იგი-დან მომავალი ინსტიქტები თითქმის მთლიანად კონტროლდება მე-ს მიერ და მიიღწევა იმგვარი შინაგანი გაწონასწორებულობა, რომელიც გრძნობებზე გონების აღმატებულობას გულისხმობს.

თუმცა ისეთი პერსონაჟებისთვის, როგორებიც არიან ონისე „მოძღვრიდან“, ან გირგოლა „მამის მკვლელიდან“, ამგვარი წონასწორობა უცხოა და ისინი მთლიანად „იგის“, ინსტიქტების, ტყვეობაში არიან.

„ვეფხისტყაოსნისეული“ მეგობრობის გრძნობა ყაზბეგის პერსონაჟებს დაუვიწყარ ზნეობრივ არჩევანს აკეთებინებს. პასუხისმგებლობა მეგობრის წინაშე მათთვის უპირველესია. სწორედ ამით გამოირჩევა კობა „მამის მკვლედიდან“. საგულისხმოა, რომ სწორედ ამ პერსონაჟის სახელი შეარჩია ახალგაზრდა რევოლუციონერმა, იოსებ ჯულაშვილმა, თავის ფსევდონიმად, თუმცა შემდგომში, როდესაც ტოტალიტარული რეჟიმის მთავარ ბურჟუაზ იქცა, მასში ყაზბეგის პერსონაჟისეული პიროვნული თავისუფლება მთლიანად ჩანაცვლდა და დაითრგუნა ბოლშევიკური იდეოლოგიური წნეხით.

„თვითონ ყაზბეგი იყო პიროვნულად თავისუფალი ადამიანი და ეს ჯერ კიდევ მაშინ გამოხატა, როდესაც მეფისტოლა კაცის შვილმა კარიერის ნაცვლად მეცხვარეობას მიჰყო ხელი. ეს იყო ერთგვარი პროტესტი „რუსის სამსახურში მოხვეჭილი ქონებისა და ავტორიტეტის მიმართ“ (ჩხეიძე 2005: 66).

პიროვნულ თავისუფლებას ყაზბეგის პერსონაჟები ამჟღავნებენ არა მხოლოდ საზოგადოებაში თვითდამკვიდრების გზის ძიებისას, არამედ ქრისტიანული მორალის – გიჟვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი თვისის – აღსრულებისას, ამავე კონტექსტში მოიაზრება პასუხისმგებლობაც, რომელიც სხვა ადამიანში ღვთის ხატებისა და მსგავსებას გაფრთხილებას გულისხმობს.

დამოწმებანი:

აღმაშენებელი 1989: აღმაშენებელი დავით. გალობანი სინანულისანი, თბილისი, 1989

ბიბლია (დაბ.4:10,11): 1989 ბიბლია, საპატრიარქოს გამოცემა, თბილისი 1989

ენდრიუ ჰეიგუდი, პოლიტიკა, გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“, 2013

ნიკოლაძე 1933: ნიკოლაძე ნ., რჩეული ნაწერები, ტ.2, პუბლიცისტური წერილები 1870-1877, „ვედერაცია“, თბილისი, 1933

პავლე მოციქული 1989: პავლე მოციქული, რომაელთა მიმართ ეპისტოლე, ბიბლია, საპატრიარქოს გამოცემა, თბილისი 1989

პავლე მოციქული 1989: პავლე მოციქული, კორინთელთა მიმართ პირველი ეპისტოლე, ბიბლია, საპატრიარქოს გამოცემა, თბილისი 1989

იოანეს სახარება 1989: იოანეს სახარება, ბიბლია, საპატრიარქოს გამოცემა, თბილისი 1989

შექსპირი 2014: შექსპირი უილიამ, პიესები, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი 2014

ყაზბეგი 2012: ყაზბეგი ა. ჩემი რჩეული, ტ.I. თბილისი 2012

ყაზბეგი 2013: ყაზბეგი ა. ჩემი რჩეული, ტ.II. თბილისი 2013

ყაზბეგი 2013: ყაზბეგი ა. ჩემი რჩეული, ტ.III. თბილისი 2013

ჩხეიძე 2005: ჩხეიძე რ. ყაზბეგიანა, თბილისი, 2005

ჰეიუდლი 2004: ჰეიუდლი ე. პოლიტიკური იდეოლოგიები. თბ.: „ლოგოსი“, 2004.

პიროვნება და მორალური მართლმსაჯულების ფენომენი

მორალური მართლმსაჯულების ფენომენი მრავალმნიშვნელოვანია. მისი არსი განისაზღვრება პიროვნების არჩევნით. პიროვნება მორალური მართლმსაჯულების სისტემაში მთავარი ფიგურაა. ოდითგანვე ადამიანური საზოგადოება ყალიბდებოდა და ვითარდებოდა ტრადიციების, ჩვევების, დაწერილი თუ დაუწერელი წეს-კანონების მიხედვით.

ადამიანი მორალური არსებაა, რაც იმას გულისხმობს, რომ იგი, უპირველესად, იმ უზენაეს ზნეობრივ კანონებს ემორჩილება, რომლებსაც მას სინდისი კარნახობს. ეს „კარნახი“ კი შეიძლება სრულიად განსხვავდებოდეს, ან ეწინააღმდეგებოდეს საზოგადოებაში დამკვიდრებულ წეს-კანონებს.

ბიბლიური წიგნებია ქართული კულტურის მასაზრდო-ებელი და, ბუნებრივია, ზნეობის მთავარი ორიენტირიც.

მორალური მართლმსაჯულების კლასიკური მაგალითია სახარებისეული იგავი მეძავი ქალის შესახებ. იოსე ქრისტემ ხალხს, რომელმაც დასასჯელი მეძავი ქალი მიუყვანა, უთხრა, ვინც თქვენ შორის უცოდველია, პირველი ქვა იმან ესროლოსო. ვერც ერთმა ვერ გაბედა ქვის სროლა. ეს მეტყველებს ხალხის მაღალ ზნეობაზე. „ნუ განიკითხავთ“ – სახარებისეული ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სწავლებაა. ადამიანი სხვის ნაკლსა და ხინჯს უფრო იოლად ხედავს, ვიდრე თავისას, შესაბამისად, სხვის დასასჯელად დაუყოვნებლივ მზადაა, მაშინ, როდესაც საკუთარ სულში ჩახედვა და თვითდასჯა ემძიმება.

მსოფლიო ლიტერატურა მდიდარია ამგვარი მაგალითებით. გავიხსენოთ მეფე ოიდაბოსი, დანაშაულის შეგრძნებისა და მისი გამოსყიდვისთვის თვალებს რომ ითხრის. ვაჟა-ფშაველას

გველისმჭამელი მინდია თავს იკლავს, ხალხის წინაშე საკუთარ დანაშაულში დარწმუნებული:

„ან აქ რა პირით ვიცოცხლო?

თავს რით ვიმართლებ ღმერთთან?

ვეელასთან შარცხვენილი ვარ -

ცოცხლებთანა და მკვდრებთანა“.

თემის წინაშე დანაშაულის შეგროვება თავს აკვლევინებს აღაზასაც („სტუმარ-მასპინძელი).

თვითდასჯა- მორალური მართლმასაჯულების მთავარი გამოხატულებაა.

ამ შემთხვევაში, პიროვნება და საზოგადოება უპირისპირდება ერთმანეთს. საზოგადოებას ყოველთვის წარმოადგენს ვინმე - მეფე, ბელადი, ხევისბერი თუ, უბრალოდ, ნდობით აღჭურვილი ადამიანი.

დამნაშავე შეიძლება დასაჯოს საზოგადოებამ გარკვეული ზნეობრივი შეხედულების მიხედვით, ან ადამიანმა დაისაჯოს თავი ამავე მიზეზით. ცნობილი ლინჩის წესი ადამიანთა მიერ ქოტურ, ინსტიქტებზე დაყრდნობილ შურისძიებას გულისხმობს, რაც მიუღებელია ზნეობრივი ადამიანისთვის, ამიტომაცაა, რომ მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობაში სხვისთვის ნასროლი ქვა ეშმაკის ქვადაა მოხსენებული („ეშმაკის ქვა“).

აღექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედება მდიდარ მასალას იძლევა ამ თვალსაზრისით კვლევისათვის.

„ხევისბერი გოჩას“ მთავარი ზნეობრივი ფორმულაა: „გახსოვდეს, ვისი გორისა ხარ“. ეს გულისხმობს კერძო პიროვნების ზნეობრივ პასუხისმგებლობას საკუთარი თავის, მამის, წინაპრების, გვარის, თემის, ერის წინაშე. პასუხისმგებლობათა ველი პიროვნულობის ზრდასთან ერთად ფართოვდება და მთელ სამყაროში გაიშლება.

„იდელური ბედნიერება, აბსოლუტური ჰარმონია შეუძლებელია, მაგრამ არსებობს ისეთი რამ, რაც ადამიანისთვის აუცილებელია. ეს არის თავისუფლება, სამართალი, ადამიანური ღირსება, კეთილშობილება და სინდისი და თუ ძველი თემობა შესანიშნავი იყო, ეს არა იმის გამო, რომ იგი უზრუნველყოფდა ცალკეულ პიროვნებათა ბედნიერების აბსოლუტურ პირობებს, არამედ იმიტომ, რომ მასში შენარჩუნებული იყო ადამიანურობის ეს მაღალი პრინციპები“ (ასათიანი 2004: 196).

გერონტი ქიქოძე წერილში „ცხოვრება და ზნეობრივი იდეალი“ აღნიშნავს: „სადაც მოქმედებას წინ არჩევანი არ

მიუძღვის, იქ არ არსებობს შეგნება თავისუფლებისა და სადაც თავისუფლების შეგნება არ არის, იქ არ არის განსხვავებაც ბოროტებასა და სიკეთეს შორის“.

ერთი მხრივ, დგას პიროვნება, თავისი მისწრაფებებით, სურვილებით, ვნებებით და, მეორე მხრივ, საზოგადოება, განსახიერება ტრადიციებისა, წეს-ჩვეულებებისა, წინაპრებისა.

ხევისბერ გოჩასაც და ონისესაც არჩევანი აქვთ გასაკეთებელი: ხევისბერ გოჩას რჩევით, შვილმა არჩევანი უნდა გააკეთოს წარსულის სასარგებლოდ – მომავლისათვის, რომელშიც მას წილი არ ექნება. ონისემ უარი უნდა თქვას ძიძიაზე და საზოგადოებას ზნეობრივი საფრთხე არ დაემუქრება, სხვისი ოჯახი არ დაინგრევა, ცოლი ქმარს არ უღალატებს და ყველაფერი თავისი რიგით წავა. თუ ონისე დაუჯერებს მამას, ტანჯვის გზას აირჩევს, თუ არ დაუჯერებს, მაინც დაიტანჯება – მართალია, ტანჯვის წყარო და მიზეზი სხვადასხვა იქნება, მაგრამ ეს სულიერი ტკივილის ხარისხს არ განასხვავებს.

ონისემ თეორიულად სწორედ მამის მითითებული გზა აირჩია, მაგრამ ბოლომდე ვერ მიჰყვა. სასამართლომდე მან ჩადენილი დანაშაულისთვის (ძიძიასთან გატარებულმა ღამემ მისი მოძმენი შეიწირა) მორალურად დაისაჯა თავი, როდესაც მტერს მარტოდმარტო ეკვეთა. მაგრამ გადარჩა და თვითდასჯა ვერ განხორციელდა. სასამართლოზე, როდესაც მან აღიარა თავისი დანაშაული, ფაქტობრივად, თვითმკვლელობა ჩაიდინა, ესეც მორალური მართლმსაჯულების გამოხატულება იყო, მას სინდისი არ აძლევდა ნებას, გაჩუმებულიყო. სინდისს, როგორც ილია ამბობს, პატარა ღმერთს, ვერსად გაექცეოდა. ასე რომ, სანამ მამა მოუსპობდა სიცოცხლეს, მან ეს თვითონვე განახორციელა თეორიულად, ხევისბერის მოქმედება მხოლოდ პრაქტიკული განხორციელება იყო ამ განზრახვისა. მამა სწორად მიუხედა შვილს და ამ მკვლელობით ის სულიერი სიკვდილისგან (შერცხვენილი სიცოცხლისგან) გადაარჩინა. ის ხმამღლა ამბობს ონისეს სათქმელს, როდესაც აღელვებული, აცახცახებული სათემო შეკრებაზე აცხადებს: „მომმეთ მოღალატე სიცოცხლის ღირსი არ არის“.

ის ამგვარად თავსაც ისჯის, მართალია, აკაკის „გამზრდელივით“ არ იკლავს თავს. ასე რომ მომხდარიყო, მაშინ გამოვიდოდა, რომ ვერ გაუგო შვილის გულის ძახილს, მაგრამ ესეც იგივე თვითმკვლელობაა. ამიტომაც არის, რომ სასჯელის

განხორციელების შემდეგ გოჩა ჭკუიდან იშლება და მალევე იღუპება.

რატომ მოკლა გოჩამ შვილი? ჩვენი აზრით, იმიტომ, რომ ესნა ორივეს (თავისი და შვილის) სულები ტანჯვისაგან. მას, ამ შემთხვევაში, როგორც ხევისბერს, არ ჰქონდა შორს მიმავალი გეგმები სამაგალითო დასჯისა – (ხევისბერმა, მამამ, თემის კაცებთან შეუთანხმებლად (როგორც ცნობილია, ისინი გამოესარჩლნენ ონისეს) მოუსპო სიცოცხლე საკუთარ შვილს. ის მოქმედებდა, როგორც მშობელი (თავზე მეტად რომ უყვარდა შვილი) და ზრუნავდა მის მომავალზე. ამგვარი „ზრუნვა“ გასაგებია იმ კულტურის საზოგადოებისთვის, რომელიც აღზრდილია „ვეფხისტყაოსნის“ იდეალებზე, „ნადრახ სიცოცხლეს“ სიკვდილს რომ არჩევს.

გუგუამ, რომელიც ონისესავით ეჭვიმიტანილი იყო ღალატში, თავი მოიკლა ცოტა ხნით ადრე კი ონისეს დანაშაულებით უთხრა: „სიკვდილს არ ვნანობ, მაგრამ ვაი ამითი, რომ ყველასთვის მოძმეთ მოღალატე დავრჩები“. მანამდე ის გოჩამ თემისგან მოკვეთა. ხევისბერმა რატომ არ გამოუტანა მას იმგვარივე განაჩენი, ხომ ამბობს, რომ ისიც შვილივით უყვარს? ამ შემთხვევაში, არ მოხდა მის გონებაში გუგუასა და მისი გულისთქმის იმგვარი შეხვედრა, ერთგვარ აფეთქებას რომ გამოიწვევდა.

გერონტი ქიქოძე ზემოთ დასახელებულ წერილში წერს: „წინააღმდეგობა აუცილებლობასა და თავისუფლებას შორის იგივე წარსულისა და მომავლის წინააღმდეგობაა ადამიანის ხელში, ის დისკარმონიისა და ტრაგიზმის უდიდეს წყაროდ უნდა ჩაითვალოს“ (გერონტი ქიქოძე).

ამ წინააღმდეგობის ველი კი აწმყოა, რომელიც, მრავალთა აზრით, არც კი არსებობს, რადგან ყველწამიერად კვდება და იბადება. აწმყო ტრანსფორმირდება წარსულად და, იმავდროულად – მომავლად. ეს არის ყოველწამიერი გზაჯვარედინი, რომელსაც წარსულისა და მომავლის გზების გადაკვეთა ქმნის. სწორედ ამ გზაჯვარედინზე აღმოჩნდება ხოლმე პიროვნება, ერთგვარი „აფეთქების“ წერტილში, რომელიც მას უბიძგებს, ერთი შეხედვით, გაუგებარი, მოულოდნელი, აფექტური გადაწყვეტილებისაკენ. სწორედ ამგვარ გზაჯვარედინზე აღმოჩნდა ხევისბერი გოჩა და მის გონებაში აუცილებლობისა და თავისუფლების შეჯახებამ საოცარი

ენერგია ამოაფრქვია, ენერგია, რომელიც ერთდროულად სპობდა და აღორძინებდა სიცოცხლეს.

ონისე მოკვდა და დაიბადა როგორც ლევენდა, ისევე როგორც ხევისბერი მოკვდა და დაიბადა, როგორც ლევენდა. სწორედ ამიტომაც აქვს ამ ამბავს ასეთი დიდი გამოძახილი ადამიანის გულში და უფრო გასაგები ხდება კანტის ცნობილი გამოთქმა „პრაქტიკული გონების კრიტიკიდან“: „ორი რამ ავსებს სულს მუდამ ახალი და მით უფრო ძლიერი გაკვირვებით, რაც უფრო ხშირად და დაბეჯითებით ვფიქრობ მათზე. ესენია ვარსკლავიანი ცა ჩემს ზემოთ და მორალური კანონი ჩემში“.

უამრავი რამ დაწერილა ხევისბერ გოჩას საქციელის ასახსნელად, მათ შორის გამოვარჩევთ აკაკი ბაქრაძის თვალსაზრისს. მან ერთმანეთს შეადარა „ხევისბერი გოჩა“, პროსპერ მერიმეს „მატეო ფალკონე“ და ნიკოლაი გოგოლის „ტარას ბულბა“. იგი წერს: „თუ ზნეობრიობის თვალთშეუხებლად ვაზიგებთ, გოგოლის, პროსპერ მერიმეს აღწერილ შემთხვევებს, უნდა ვთქვათ, რომ არ არსებობს უფრო დიდი უზნეობა, ვიდრე მამის მიერ შვილის მოკვლა (ან შვილის მიერ მამის მოკვლა), მაგრამ ხევისბერმა გოჩამ ზღო ეს დანაშაული, გამოწვეული ელდისდაცემით. მან გონება დაკარგა. თავადვე შეიქმნა თავისივე საქციელის მსხვერპლი. ტარას ბულბასა და მატეო ფალკონეს სულიერ სამყაროში შვილისადმი თანაგრძნობის მისხალიც კი არ აღმოჩნდა“. „შვილის მოკვლით მამა არსებითად თვითმკვლელობას სჩადის, რადგან ანადგურებს საკუთარ მომავალს, ეს ნათლად იხატება მოთხრობაში, როდესაც ონისეს მოკვლის შემდეგ გოჩა გიჟდება“ „მამამ, რომელმაც შვილი მოკლა, დაარღვია ბუნების კანონი (მამა უნდა მოკვდეს, შვილი დარჩეს) და გაწყვიტა დროთა კავშირი. ლიტერატურაში ამ პრობლემას ეწოდება ანტიდაბადება ან არსებობის მარადისობის დარღვევა. აკაკი წერეთლის გამზრდელი სჯის დანაშაულს, მაგრამ არ არღვევს არსებობის მარადისობის კანონს, წარსულის სახელით არ კლავს მომავალს“. „დიდი მნიშვნელობა აქვს, რა პრინციპით ცხოვრობს ადამიანი – დანაშაულის გამოსყიდვისა თუ შურისგებისა? ცალკეული პიროვნება იქნება თუ მთელი საზოგადოება, არ შეიძლება ცხოვრობდეს შურისგების პრინციპით. ასეთი პიროვნება და საზოგადოება უმომავლოა. დანაშაულის შენდობა-პატიებისა და გამოსყიდვის პრინციპი კი მეტყველებს მოყვასის

სიყვარულზე. სიყვარულით შედუღებული საზოგადოება კი მტკიცეა და მომავლიანი.

„გამზრდელის“ პერსონაჟებისთვის პრინციპია შენდობა და დანაშაულის გამოსყიდვა. აკაკის აზრით, დანაშაულის ზნეობრივი გამოსყიდვა ადამიანს შეუძლია მონანიებითაც (საფარ ბეგი), პატიებითაც (ბათუ) და თვითდასჯითაც (ჰაჯი-უსუბი). შურისძიებით კი დანაშაული არ გამოისყიდება, მხოლოდ დანაშაულის ერთი სახეობა შეიცვლება მეორეთი. ამიტომ ჰაჯი-უსუბის ზნეობრივი პრინციპი გაცილებით უფრო მაღალია, ვიდრე ხევისბერის, ტარას ბულბასა და მატეო ფალკონესი“ (ბაქრაძე 2008: 328).

გია არგანაშვილის აზრით: „მსაჯულები თავს არიდებენ მიძიმე პასუხისმგებლობას და უკვე აშკარად დაღატობენ თავიანთ მოვალეობას.

უმრავლესობის მხრიდან მოვალეობისადმი თავის არიდება ცალკეული ადამიანისგან თავის გაწირვას ითხოვს. ახლა გოჩამ უნდა გაწიროს თავი, რათა, თემის უპასუხისმგებლო საქციელი საკუთარი თავგანწირვით გადაფაროს.

„-გოჩაუ,- სცადეს მოხუცის შეყენება..... გოჩა გაცეცხლებულია, კიდევ უფრო მეტად მსაჯულთა საქციელით...

„-უნდა მოკედეს, შეუბრალებლად...“ დრო აღარ ითმენს, კიდევ მცირედი დაყოვნება და ტრაგედია შეიძლება ფარსად იქცეს. „და თუ თქვენ ვერ გაგიბედნიათ სამართლიანად მოიქცეთ... მე მიყურეთ...“. მსაჯულებმაც ნახეს, რომ გოჩამ ის გაბედა რაც მათ ვერ გაბედეს. თემმა, თავისი გაუბედაობით, ხევისბერი დაღუპული თანამოძმეების, შერცხვენილი გვარის და ოჯახის, შეურაცხყოფილი მამის შურისმაძიებლად აქცია. მოხუცის შეჩერება ვერავინ შეძლო.

აქვე შევნიშნავთ, რომ არც ონისეს უცდია მახვილის არიდება.

იღუპება ონისე, გოჩა, ძიძია, გუგუა... რჩება თემი და მისი რჩეული წარმომადგენლობა (ბომონდი), რომელიც მანამდე ამუღავნებს ბელადისადმი პატივისცემას, ვიდრე ის საბედისწერო ზღვარს გადალახავს, ვიდრე ის ქვეყნის სასაცილო გახდება, რათა შემდეგ, ისეთივე წარმატებით დააყაროს თავზე ნაცარი, როგორც მანამდე გუნდრუკს უკმევდა“.

გურამ ასათიანის აზრით, ამ მოთხრობაში შვილის მოკვლის მოტივი აშკარად აქცენტირებულია: „ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით ამაღლებს და თავისებური შარავანდედით

მოსაეს გოჩას სახეს. სწორედ ეს მოქმედება და არა რაიმე სხვა აქცევს მას ხვეისბერ გოჩად, რადგან ამ აქტით იხსნება მთლიანად მისი ხასიათი. მაგრამ სწორედ აქვე ხდება უადრესად ნიშანდობლივი გარდატეხაც. ამ აქტის აღსრულების შემდეგ გოჩა კარგავს მთელ თავის სიდიადეს. იგი შეიშლება, ხდება უმწეო, შესაბრაღისი – სრული ანტიპოდი თავისივე ხასიათისა. რით უნდა აიხსნას ასეთი გარდატეხა გოჩას ხასიათში? ჩვენი ფიქრით, ამ კითხვაზე მხოლოდ ერთი პასუხის გაცემა შეიძლება: ის, რაც გააკეთა გოჩამ, აღმატება ადამიანის ძალას და ბუნებას. ის მწვერვალი, რომელზედაც მან ფეხის შედგმა გაბედა, ძალზე ციცაბო აღმოჩნდა უბრალო მოკვდავი ადამიანისათვის, რათა მას თავი შეეკავებინა ამ სიმაღლეზე. ყაზბეგი აღტაცებულია თავისი გმირით, მისი ხასიათის განსაცვიფრებელი მთლიანობით და სიძლიერით, მისი ურყევი რწმენით და ნებისყოფით, მაგრამ, ამავე დროს, იგი თითქოს ჩვენთან ერთად შეძრწუნებულია ამ ზეადამიანური ხასიათის მოქმედებით“ (ასათიანი 2004: 195).

როსტომ ჩხეიძის დაკვირვებით, ხვეისბერ გოჩას სიტყვები სასამართლოზე ბიბლიას ეხმიანება, ღმერთი რომ ეუბნება კაენს: „შენი ძმის სისხლი მიწიდან შემომღალადებს“. „ეს ჭეშმარიტება ადამიანისთვის ყოველთვის ნათელი ყოფილა, გამოუთქვამს თუ არ გამოუთქვამს, მკვლელობისა თუ ხოცვა-ჟლეტის შემსწრეს, ყოველთვის ეს უგულისხმია, რომ სისხლის მიწაში კი არ ჩაიდვრება, ზეცაში ადის უხილავი ბილიკით – ადამიანისათვის ეს უკვე აღარ არის ბიბლიური ფრაზის გამეორება, მისთვის ეს თანდაყოლილი ცოდნაა, წინაპართაგან ნაანდერძევი. გოჩასთვისაც ასევე შესისხლბორცებულია – მას სჯერა, რომ იმ შემთხვევაშიც, როცა ღალატმა თუ უგულისყურობამ არაერთი მოხევე გასწირა, – ყველაფერი უზენაესმა ძალამ უნდა განაგოს, თვითონ კი ღვთის ნება უნდა გააცხადოს, როგორც ხვეისბერმა, ვინც შუამავალია ზეცასა და ხალხს შორის.

„მოძმეთ სისხლი ცაში ღმერთს შესწუხწუხებს და სამართალს ითხოვს!“

ვიდრე შვილსაც არ დაინდობდეს, ვისმა თავდავიწყებამ უნებლიეთ დაღუპა ამდენი ვაჟკაცი, გოჩა სასტიკ სასჯელს დაადებს გუგუას, ვისაც ღალატი ტყუილუბრალოდ ბრალდება, სასჯელს – არა სიკვდილს, არამედ მოკვეთას თემისაგან, განდევნას, მიუსაფრობას. ეს რატომღა გავიხსენებ? კაენსაც ეს სასჯელი ერგო უფლისაგან. ასე მიეზღო პირველ ცოდვილს

წუთისოფელში: „ამიერიდან დაწყებული ხარ მიწისაგან, რომელმაც გახსნა პირი, რათა მიეღო შენი ძმის სისხლი შენი ხელიდან. დაამუშავე მიწას, მაგრამ აღარ მოგცემს იგი თავის ძალას, დევნილი და მიუსაფარი შეიქმნები ამ ქვეყანაზე“ (ჩხეიძე 2004: 188).

გუჩა კვარაცხელია ფიქრობს, რომ გოჩას, როგორც მამას, შვილის – ონისეს სიცოცხლის დაცვა ევალებოდა, მაგრამ სიცოცხლე ორია: ფიზიკური და სოციალური. „ხევისბერი გოჩა, როგორც მამა, ორივე სიცოცხლის სადარაჯოზე დგას, მაგრამ უფრო მეტად დაჰკანკალებს მისი სწორედ სოციალურ სიცოცხლეს („ვინმე ქვეყანა არ გააცინო“. „თუ სიკვდილი შეგემთხვევა, ისიც უფლის ნებაა... ერთხელ ნაშობი ერთხელ მოკვდები! მაგრამ ვაჟაცურად კი მოკვდი... ისე მოკვდი, რომ ხევს შენი დამარხვა არ ეთაკილებოდეს“. „ღმერთო, ჩემი შვილი პირნათლად ატარე, ადრევე მოუსპე სიცოცხლე, სანამ გაწბილდებოდეს, ქუდი მოეხდებოდეს“).

– ონისე ესხავე მეკდარია! – ამბობს ზარდაცემული ხევისბერი, როცა ონისეს მარცხს შეიტყობს, მან, როგორც მსაჯულმა, იცის, რომ ონისე მოღალატე არ არის, მაგრამ როგორც მამა, გრძნობს უსაშინლეს სიმართლეს – ონისე უნდა მოკვდეს; ეს ერთადერთი გამოსავალია უბედური შვილისათვის, უნდა მოკვდეს ახლავე და უნდა მოკვდეს მამის ხელით, სხვა ამ ცოდვას ვერ დაიდებს და სხვისი გაჩენილის მიმართ ვერც იმ ჯოჯოხეთურ სიბრალულს იგრძნობს, რომლის გამო ხევისბერი ვერ იმეტებს ონისეს უღირსი არსებობისთვის, გაუნელებელი სატანჯველისთვის.

ამგვარად, თუ ხევისბერ გოჩას, როგორც მსაჯულს, ონისეს მოკვლის უფლება არ ჰქონდა, მას, როგორც მამას, რომელიც ვერაფრით ააცდენდა შვილს სოციალურ სიკვდილს, ისღა დარჩენოდა, შეეწყვიტა მისი ნაძრახი სიცოცხლე, რომელიც ფიზიკურ სიკვდილზე უფრო მტანჯველია, რადგან საკუთარ ფიზიკურ სიკვდილს ონისე უკვე ვეღარ განიცდიდა. მას განიცდიდა სხვა – მის სოციალურ ტომში ყველაზე ახლოს მდგომი – მამა. ამ განცდის შედეგიც – გოჩას ჭკუაზე შეშლა – ლოგიკური და ბუნებრივია“ (კვარაცხელია 2004: 207).

ამგვარად წარმონდება პიროვნება და მორალური მართლმსაჯულება აღექსანდრე ყაზბეგის „ხევისბერ გოჩაში“.

დამოწმებანი:

ასათიანი 2004: 196 ასათიანი გურამ, ალექსანდრე ყაზბეგი, ქართველი მწერლები სკოლაში, ტ.1, თბილისი 2004

ბაქრაძე 2008: ბაქრაძე აკაკი, აკაკი წერეთელი, ქართველი მწერლები სკოლაში, ტ.1, თბილისი 2008

კვარაცხელია 2004: კვარაცხელია გუჩა, ალექსანდრე ყაზბეგი, ქართველი მწერლები სკოლაში, ტ.1, თბილისი 2004

ჩხეიძე 2004: როსტომ ჩხეიძე, ყაზბეგიანა, თბ. 2008

გია არგანაშვილი, ხევისბერი გონა აიძულეს საკუთარი შვილი მოეკლა, <http://lib.ge/book.php?author=394&book=9592>

თავისუფალი პიროვნების სახე ქართულ ეპიკურ პოეზიაში

ინდივიდის თავისუფლების ყველაზე რთული, ყველაზე ძნელად ხორცშესახმელი ნაირსახეობა სულიერი თავისუფლებაა, ცრურწმენებით, დოგმებით, სტერეოტიპებით დამძიმებული საზოგადოებრივი აზრის წნეხისთვის თავისდაღწევაა. ვაჟა ფშაველას განსაკუთრებით თავისუფლების ეს ნაირსახეობა და მისი რეალიზება აღუძრავს მძაფრ მხატვრულ-ანალიტიკურ, ინტელექტუალურ ინტერესს და ამას უპირველესად „აღუდა ქეთელაური“ და „სტუმარ-მასპინძელი“ მოწმობს.

*** *** ***

ადამიანის სულიერი ფერისცვალება, რომელიც „აღუდა ქეთელაური“ წარმოსახული, უცნაურია თავისი რადიკალურობით – გამოცდილი, მრავალი მტრის მომკვლელი მეომარი, მტრული ეთნოსის და სარწმუნოების მიმართ ფანატიკური სიძულვილით და ზიზღით გაჟღენთილი კაცი მორიგი მხედრული ფათერაკის შემდეგ უცაბედად იმსჯელება ადამიანთა მოდგმის ერთიანობის შეგნებით და უნივერსალური რელიგიურობით; შეიძაგებს ცხოვრების აგრესიულ წესს, სისასტიკეს, სისხლისღვრას, რაც მანამდე არამარტო სრულიად ბუნებრივი იყო მისთვის, არამედ სიქველედაც ეთვლებოდა, და მკაცრი ტრადიციებით, დოგმებით შემოსაღტვლი, ერთსახოვანი საზოგადოების ორგანული ელემენტი დამოუკიდებელ, ჰუმანურ პიროვნებად გარდაიქმნება...

და მაინც, უცნაურობის მიუხედავად აღუდას ფერისცვალება მთლიანად დამაჯერებელია. როგორ მიიღწევა ეს? რაღაც ხდება

არაჩვეულებრივი, რაც ალუდას ცნობიერებას ისე შეცვლის, რომ მასზეც შეიძლება ითქვას „გველის მჭამელში“ მინდიას შესახებ ნათქვამი: „ახალად სული ჩაედგა, ახალად ხორცი აესხა, გულის ხედვა და თვალების, როგორც ყრუს და ბრმას გაეხსნა“. რაღაც განსაკუთრებული იმპულსია აუცილებელი იმისთვის, რომ მკვლელს მოკლული – „ურჯულო“, თითქმის არაადამიანი – ისე ძლიერად შეებრალოს და შეუყვარდეს, რომ „თავის ღამაზე ძმად“ მიიჩნიოს იგი.

ალუდას მეტამორფოზის ძირი ის არის, რაც მან მუცალთან ორთაბრძოლისას იგრძნო. მკვლევარები ხაზს უსვამენ იმას, რომ ალუდა მოხიბლა მუცალის ვაჟკაცობამ და ასე დაინახა მტერში ადამიანი, თავისი მსგავსი. მუცალის ვაჟკაცობა მართლაც დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს ალუდაზე, მაგრამ ეს არ უნდა იყოს ალუდას შინაგანი გარდაქმნის მთავარი სტიმული.

იმის გარდა, რომ ალუდა და მუცალი ერთნაირად ძლიერი, უშიშარი და შეუპოვარი მებრძოლეები არიან, ისინი ერთნაირ შეურიგებლობას და მძულვარებას იჩენენ მოწინააღმდეგის სარწმუნოების მიმართ. ამ ნიშნით მათი პარადოქსული მსგავსება იმდენად სრულია, რომ თითქოს ერთმანეთის ორეულებად აქცევს მტრებს. ორთაბრძოლის პარალელურად მიმდინარე სიტყვიერ დუელში მათი რეპლიკები აბსოლუტურად ურთიერთმსგავსია. ყველაზე მეტად ამ რეპლიკებს ამსგავსებს მიმართვა „რჯულ-ძაღლო“ – ალუდა და მუცალი ერთი და იმავე სიტყვით გამოხატავენ ერთნაირ, შეუწყნარებელ და ზიზღიან დამოკიდებულებას მტრის რელიგიისადმი. ეს საშინელი სიტყვა ტყვიასავით ზუზუნებს და ტყვიების მოძრაობას სდევს თან.

„... – არა გჭირსაა, რჯულ-ძაღლო?! – მუცალი ეუბნებოდა. – ნუ გგონავ, მჭირდეს, რჯულ-ძაღლო, ყმასა გუდანის ჯვრისასა... – არ მოგხედაუა, რჯულ-ძაღლო? – ისევ ყმახის იმასა. – მუცალს არა სჭირს, რჯულ-ძაღლო, ნამტვრევს მაშლიდა კლდისასა...“

მუცალთან ორთაბრძოლის შემდეგ ალუდას მსოფლხედვაში მომხდარი გარდატეხის შინაარსს უპირველესად იმის შეცნობა შეადგენს, რომ ადამიანების გამიჯვნა – რჯულიანებად და ურჯულოებად, ღმერთის მადლით მოსილებად და ღმერთისგან მოძულებულებად, სრულფასოვნებად და არასრულფასოვნებად – არასწორია. და ალუდა ამ დასკვნას აკეთებს იმის საფუძველზე, რომ მისი და მუცალის დამოკიდებულება ერთმანეთის რელიგიისადმი სავსებით მსგავსია, ერთნაირია:

მუცალი ისევე სასტიკად იცავს თავისი სარწმუნოების უპირატესობას და ძულს მტრის რელიგია, როგორც ალუდა იცავს თავის ერთადერთ ჭეშმარიტ რწმულს და ძულს მუცალის რელიგია; მტრების პოზიციათა ეს აბსურდული მსგავსება, ერთგვარობაა სამყაროსთან ასეთი მიმართების სისწორეში დამაქცეველი, მისი შემარეველი.

შატილში დაბრუნებული ალუდა ხევესურებს მოუთხრობს მუცალთან ბრძოლის ამბავს და მისთვის მტკივნეული გასახსენებელია, რომ მუცალი თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წამსაც რწმულს უგინებდა მას: „სულს არ აცლიდა ამოსვლას, კიდევ მიხსენა რწმულია“. ალუდა თავისთავს ცნობს მუცალში, თავის მცდარ თვალთახედვას ცნობს მუცალის თვალთახედვაში – მან ხომ თვითონაც არაერთხელ ზუსტად ასევე აუბად „უხსენა რწმული“ მუცალს. ამიტომ მოსდევს უშუალოდ ამას დაკანონებულ თვალსაზრისში ღრმა დაქცევის და ამასთანავე ახალი მრწამსის კონტურის გამოძეგვით ალუდას განსჯა: „ჩვენ ვიტყვი, კაცნი ჩვენა ვართ, მარტოთ ჩვენ გვხვდებიან დედანი; ჩვენა ვსცხონდებით, ურწულოთ კუბრში მიეღის ქშენანი. ამის თქმით ვწარამარობთ, ღვთისშვილთ უკეთეს იციან. ყველანი მართალს ამბობენ, განა ვინაცა ჰფიციან?!“

აქეთკენ ალუდას ცნობიერებას, უპირველესად კი ქვეცნობიერებას კიდევ უფრო მძლავრად წარმართავს აგრეთვე სხვა რამ, რაც მუცალთან ორთაბრძოლისას იხილა და განიცადა. ეს არის მუცალის აგონია.

ლიტერატურისმცოდნეებს შემჩნეული აქვთ ამ მომენტის განსაკუთრებული მნიშვნელოვნება (თამაზ ჩხენკელი, გურამ ასათიანი). ეს მნიშვნელოვნება დასტურდება იმით, რომ ალუდა თავიდან ვერ იცილებს მოგონებას მუცალის სიკვდილის შესახებ – იგი დრამატულად გახშიანდება ალუდას საუბარში ხევესურებთან, მტკივნეულად ამოტივტივდება ალუდას სიზმარში.

რით არის ეს მომენტი საგანგებო მნიშვნელობის მქონე, როგორ აძლევს იმპულსს ალუდას ფერისცვალებას?

„მუცალს არ სწადის სიკვდილი, ფერს არა ჰკარგავს მგლისასა. მაჰგლეჯს, დაიფევს წყლულშია მწვანეს ბალახსა მთისასა...“

აი, ეს სურათი ახსენდება ხოლმე შემდეგ ალუდას – არამარტო იმიტომ, რომ იგი შთამბეჭდავად ავლენს მუცალის ვაჟკაცურ შეუპოვრობას (მომაკვდავი მუცალი ადრინდელი ჟინით აგრძელებს ბრძოლას); კიდევ უფრო მეტად ის დაუვიწყარია იმის

გამო, რომ საშინელი სიცხადით აჩენს სიცოცხლის უმძაფრეს წყურვილს, ნებას და სიკვდილის ასევე უმძაფრეს არნდომას, სასტიკ სასიკვდილო ტანჯვას. მუცალის უჩვეულო, სასოწარკვეთილი ჟესტი – ბალახის მოგლეჯა და ჭრილობაში ჩაფენა – სულისშემძვრელია, მასში ერთბაშად ხდება თვალხილული სიცოცხლესთან განშორების ტკივილის განუზომელი სიღრმე. და ეს არაჩვეულებრივად მეტყველი, ტრაგიკული ჟესტი დაანახებს და აგრძნობინებს ალუდას, – პირველად მის ცხოვრებაში – რა საზარელია სიკვდილი, სიცოცხლესთან გაყრა. ამიტომ იგი იგრძნობს იმასაც, რა საშინელებაა სიცოცხლე წაართვა სხვა ადამიანს, იყო მკვლელი. ხოლო ყოველივე ეს მითუფრო მკვეთრად განიცდება ალუდას მიერ, რომ კვდება მასავით ძლიერი ადამიანი, გამორჩეული მეომარი.

სწორედ ამ მიმე შეთბეჭდილებით არის სიღრმისეულად მოტივირებული, მასთან კავშირშია ბუნებრივი და გასაგები ალუდას შინაგანი მეტამორფოზის ისეთი არსებითი მხარე, როგორიცაა კაცისკვლის, სისხლისღერის შეზიზღება. მტრობაზე, აგრესიაზე, სისხლიან შურისძიებაზე დამყარებული ცხოვრებისადმი ალუდას ზიზღი მჟღავნდება მის კოშმარულ ხილვებში და სიზმარში. მუცალის მოკვლის შემდეგ შატილისკენ მიმავალ ალუდას ადამიანების აგრესიული არსებობა ასე წარმოესახება: „ვისაც მტერობა მოსწყურდეს, გააღოს სახლის კარია, სისხლ დაიგუბოს კერაში, თვითანაც შიგვე მდგარია. ღვინოდაც იმას დაჰლევედეს, პურადაც მოსახმარია. პირჯვარი დაიწეროდის, მითამ საყდარში არია. სისხლშია ჰქონდეს ქორწილი, იქ დაიწეროს ჯვარია, დაიპატიოს სტუმრები, დაამწკრიოდის ჯარია, სისხლში დაიგოს ლოგინი, გვერდს დაიწვინოს ცალია, ბევრი იყოლოს შვილები, ბევრი ვაჟი და ქალია. იქვე საფლავი გათხაროს, იქ დაიმარხოს მკვდარია. შენ რო სხვა მაჰკლა, შენც მოგკვლენ, მკვლელს არ შაარჩენს გვარია!“

ასეთია უწინარესად თვით ალუდას ცხოვრება, აგრეთვე მისი ყველაზე მოსალოდნელი დასასრული და ამაზე მას მუცალის მოკვლის შემდეგ ეხილება თვალი. ეს შემზარავი ხილვები ბუნებრივად აღმოცენდება იმ კაცის ქვეცნობიერებაში, ვინც ახლახან მოკლა სხვა კაცი, სიცოცხლესთან განშორების ტანჯვის მოწმე გახდა და შეადრწუნა მკვლელობის ცოდვამ. ალუდას კოშმარი ამ მწვავე განცდების უშუალო ანარეკლია.

სიზმარში კი აღუდას, რომელიც კვლავ საღაშქროდ წასვლას, ანუ სისხლისღვრის, კაცისკვლის გაგრძელებას აპირებს, თავისთავი ადამიანის ხორცის მჭამელად ევლინება; კაცისკვლა ესახება მას კაციჭამიობად და ეს დაკავშირებულია მუცალის მოკვლის, მისი აგონიის საშინელ ხსოვნასთან. „ერთ წამს ხელ ვინამ დამტაცა, ტარი ჩამიდგა ხანჯრისა. შავხედენ, მუცალი იყო, ტანთ ეცვა ჯაჭვი რვალისა, გულზედ ემწივა ნიშანი მე-დ იმის ბრძოლის წამისა, ეფინა ნატყვიარშია ღევა საფევი ბრძამისა. კლდედ იდგა, გაუტეხლად, ცრემლ არ ჩამოსდის თვალისა. მინდა სიკვდილი, არ ვკვდები, მამკალო, მითხრა ხვეწნითა. თქვენ დაგრჩეთ წუთისოფელი, მე კი წავიდე ქვეყნითა, დაძელით, ხვესურთ შვილებო, ღაშქრობით, ხმლების ქნევითა“.

მუცალი სიზმარში ჩნდება იმ სახით, რომელიც აღუდას ზარავს – ჭრილობაში ჩაფენილი ბალახით, რაც კიდევ ერთხელ აგრძნობინებს აღუდას, რომ იგი მუცალისთვის სასიკვდილო ტანჯვის მიმყენებელია, მისი სიცოცხლის მომსპობია. ეს გრძნობა აუტანელი სიმძიმით თრგუნავს აღუდას: მუცალი მას ხელში ხანჯალს უდებს და, როგორც გაწაფული და სისხლმოწყურებული მკვლელისაგან, სიკვდილს ითხოვს მისგან (აქ, ალბათ, მომაკვდავი მუცალის მიერ აღუდასათვის თოვის დატოვებაა გარდატეხილი). ასე რომ, სიზმარში აღუდამ ხელმეორედ უნდა ჩაიდინოს ის, რაც ასე აწამებს, ხელახლა უნდა მოკლას მუცალი, რომლის აგონია, სულთმობრძაობის ტანჯვაც თითქოს უსასრულოდ გრძელდება, აღარ მთავრდება („მინდა სიკვდილი, არ ვკვდები“). აქ რელიეფურად ჩანს, რა ღრმა ტკივილით განიცადა აღუდამ მუცალის აგონია, როგორ აწუხებს, რომ მუცალისთვის სიცოცხლის წამრთმევია.

სიზმარში ნანახი მუცალი არსებითად განსხვავდება ნამდვილისგან. რეალობაში „მუცალს არ სწადის სიკვდილი“, სიმწრით, ტანჯვით ებღაუჭება სიცოცხლეს და მომაკვდავიც აგრძელებს ბრძოლას, სიზმარში კი იგი თვითონ ეძებს სიკვდილს, რათა სხვებს (ხვესურებს) დაუტოვოს ეს სამყარო – სისხლისღვრის ასპარეზი. აღუდას სიზმარში მომხდარი მუცალის გარდასახვის ეს ზედმიწევნით ზუსტი კონტრასტულობა რეალობის მიმართ სწორედ იმას მოწმობს, რომ ორთაბრძოლისას აღუდა გულისტკივილით ამჩნევს მომაკვდავი მოწინააღმდეგის მიერ სიცოცხლის მძლავრი ნების გამოვლენას, სიკვდილისგან მის მძლავრ განზიდვას.

აღუდა არამარტო თვითონ განიცდის ზნეობრივ კათარზისს, არამედ მუცალსაც უფრო აკეთილშობილებს, ამაღლებს. არ ღირს ისეთ სიცოცხლეზე გამწარებით მოჭიდება, ისეთ სიცოცხლესთან განშორების გამო ტანჯვა, ისეთ სიცოცხლეში მონაწილეობა, რომლის არსიც „ლაშქრობით, ხმლების ქნევით ძღომაა“, კაციჭამიობაა – ასეთია მუცალის სიზმრისეული მეტამორფოზის აზრი. მუცალი აქ აღუდას ორეულია, რომელიც მის იდუმალ სათქმელს ამბობს, მისი შინასამყაროს საუკეთესო საწყისს – სინდისს განასახიერებს. ისინი ერთნი არიან, ერთ არსებას ქმნიან. ასე ახლობელი გახდა მუცალი აღუდასთვის მისი სასიკვდილო ტანჯვის გაზიარებამ. ეს გაზიარებული ტანჯვა თავისთავშივე, თავის არსებაშივე აღმოაჩენინებს აღუდას მცნებას „არა კაც ჰკლა“, გააუცხოვებს და განწმენდს მას კაცისკვლის საზარელი ცოდვისგან.

მუცალთან აღუდას სულიერი გამოთლიანება სიზმრამდევ, ცხადშიც მუღაუნდება. აღუდა უამბობს ხევსურებს, როგორ მოკვდა მუცალი:

„... მეგრზე ნაკრავმა ტყვიამა გაუნადომა გულია, ნატყვიარს ბრძამით იფვედა, ისრე დაღია სულია“.

დიდი ტკივილი, თანაგრძნობა გამოსჭვივის აღუდას თხრობაში. განსაკუთრებით სიტყვა „გაუნადომა“ აღიჭურვება ტკივილიანი ექსპრესიით. აღუდა შინაგანად განიცდის მუცალის კვდომას, შინაგანად შეიგრძნობს იმას, რაც არ შეიძლება ფიზიკურად შეიგრძნოს ან დაინახოს – როგორ უგლეჯს, უფლეთს მუცალს ტყვია გულს. აღუდაზე, როგორც ჩანს, მძაფრი ემოციური ზემოქმედება მოახდინა სასიკვდილოდ დაჭრილი მუცალის განწირულმა შეძახილმაც: „გულში მჭირს, გულში, რჯულ-ძაღლო...“ ეს შეძახილი იმასვე გამოხატავს, რასაც ჭრილობიდან სისხლდენის შეკავების სასოწარკვეთილი ცდა – სიცოცხლესთან გაყრის სიმწარეს.

შოპენწაუერის თვალსაზრისის მიხედვით, თანაგრძნობა, თანაღმობა ადამიანთა სიღრმისეული ერთობის ინტუიტიური წვდომაა; თანაგრძნობის საზრისი იმის უშუალო განჭვრეტაა, რომ სიცოცხლის ნება, რომლის შეფერხება და დათრგუნვა იწვევს ტანჯვას, ადამიანებში ერთიანია, საერთოა.

სიცოცხლის წყურვილი, ნება და ამ ნების აღკვეთის ტანჯვა, რომელიც ვლინდება მუცალის სულისშემძრავ აგონიაში, მუცალის ვაჟკაცობასთან ერთად, აგრძნობინებს აღუდას მომაკვდავთან შინაგან ერთიანობას, არსისმიერ ნათესაობას და

მსგავსებას. ამის გამოა, რომ მუცალის სიკვდილისთანავე, თანაგრძნობის ცრემლით მისი დატირებისას, ალუდა მას თავის მსგავს სრულფასოვან ადამიანად აღიარებს – „ვაჟაკო, ჩემგან მოკლულ, ღმერთმა გაცხოვნოს მკვდარია“ – და არ ასრულებს მის მიმართ მარჯვენის მოჭრის უადამიანო წესს. „ურჯულოს“, „რჯულდადლის“ ცხონება სწორედ იმას ნიშნავს, რომ ისიც ისეთივე ღვთისშვილია, როგორიც ალუდა, რომ ორივენი ეკუთვნიან ადამიანთა ერთიან მოდგმას, რომელსაც ერთი ღმერთი ჰყავს. შემდეგ ალუდა ამ გუშანიტ ნაგრძნობ, ჯერ კიდევ მკაფიოდ გაუცნობიერებელ და განუზოგადებელ ჭეშმარიტებას უკვე მკვეთრად გააზრებული და განზოგადებული სახით გამოთქვამს ხევესურებთან დიალოგში („ჩვენ ვიტყვი, კაცნი ჩვენა ვართ...“), ხოლო საბოლოოდ „თავის ღამაჲ ძმას“ უწოდებს მუცალს; ანუ იგი უახლოესი ადამიანივით შეიყვარებს მტერს და შეძლებს თავისებურად შეასრულოს განსაკუთრებით ძნელად შესასრულებელი ქრისტიანული მცნება: „გოყვარდეთ მტერნი თქვენნი“.

სიცოცხლის ნება და სიკვდილის ტკივილი ადამიანთა უღრმესი, ყველაზე უნივერსალური თვისებებია. ვაჟა-ფშაველა წერს: „ბუნებას თავისივე კანონი აქვს კაცთა ცხოვრებისათვის დამყარებული... მთელი კაცობრიობა, ჩვენი პლანეტის მცხოვრებნი, რამდენიმე მოდგმად განიყოფებიან, ხოლო მოდგმანი ერებად. ყოველივე ერთი შესდგება ადამიანებისაგან, რომელნიც განირჩევიან ისევე ერთიერთმანეთისაგან სახიერებით, გონებრივი და სულიერი თვისებებით. საერთო თვისებაც სუფევს მათ შორის, და არა მარტო ერთი ერის ინდივიდებს, არამედ მთელს ხმელეთის მცხოვრებთაც შეგვიძლიან უპოვნოთ საერთო რამ, აი, თუნდაც, მაგალითად, სიყვარული სიცოცხლისა და მწუხარება სიკვდილისა გამო...“

უპირველესად სიცოცხლის საყოველთაო ნებასთან და სიკვდილის საყოველთაო ტრაგიკულობასთან – მთელი კაცობრიობისთვის საერთო ფენომენებთან შეხებით აღმოაჩენს ალუდა „ურჯულო“ მტერში ადამიანს, აღმოაჩენს ადამიანთა ერთიანობას და ყველასთვის ერთ, ქრისტიანულად კაცთმოყვარე ღმერთს, რომლისთვისაც ეთნოსის და კონფესიის განურჩევლად ყველა ადამიანი ძვირფასია. ეს აქცევს ალუდას შინაგანად თავისუფალ, სულიერად ღრმა პიროვნებად.

„სტუმარ-მასპინძლის“ დასაწყისში ჯოყოლას და ზვიადაურს შორის თითქოს კონფლიქტი უნდა წარმოიშვას, მაგრამ ასე არ ხდება და ეს ერთადერთი არშემდგარი, ჩანასახშივე ჩამქრალი კონფლიქტია ამ სასტიკი კონფლიქტებით სავსე პოემაში.

კონფლიქტის თავიდან აცილება ჯოყოლას დამსახურებაა. მოულოდნელია გულისხმიერება და სულის სიუხვე, რომელსაც ჯოყოლა იჩენს უცნობი ხევსურის მიმართ – ჯოყოლასთვის ყოველი ადამიანი, მისი ეროვნების და სარწმუნოების მიუხედავად, უპირველეს ყოვლისა სწორედ ადამიანია; მისთვის ზვიადაური არ არის მტერი უბრალოდ იმის გამო, რომ ის ხევსურია; იგი ხევსურთა მთელ მოდგმაში მტრებს აპრიორულად არ ხედავს და ეს უჩვეულოა იმ სამყაროში, რომელშიც დაპირისპირებულ საზოგადოებათა ურთიერთობა „მტრის ხატზეა“ დამყარებული. ამით განიარაღებული ზვიადაური დაეგება ჯოყოლას ნებას და დიდ რისკს წევს, სტუმრად მიდის თავისი მტრების ბანაკში.

ქისტურ თემში ნებისმიერი ხევსურის სტუმრად მიყვანა, თუნდაც ის ქისტების გამორჩეული მტერი არ იყოს, უცნაური, გამომწვევი საქციელია. როგორც ჩანს, თავისი ამგვარი არაორდინარულობის გამო ჯოყოლა თემისთვის ადრეც ძნელად დასამორჩილებელი ადამიანი იყო (მოგვიანებით თემი მასზე ამბობს: „წინად ხომ ბევრჯერ აგვრია“). ეს არის იმის მიზეზი, რომ თემი თავიდანვე არ ენდობა მას, ინიღბება, ხრიკებს მიმართავს მასთან ურთიერთობაში. თემის და ჯოყოლას ურთიერთდამოკიდებულებაში ადრევე არსებული დაძაბულობა ზვიადაურის გამო უცვბ იფეთქებს, მწვავე კონფლიქტში გადაიზრდება.

ჯოყოლას ადამიანური ბუნების სირთულე ჩანს იმ მორალური გრძნობების მრავალგვარობაში, რომლებიც მას ზვიადაურთან აკავშირებს მათი ხანმოკლე, მაგრამ ღრმა ურთიერთობის საფუძველზე. სიმპათიის და სულიერი ნათესაობის გრძნობის გარდა ეს არის მოვალეობის გრძნობა – მან უნდა უზრუნველყოს ამ ადამიანის ხელშეუხებლობა, რომელიც

თავისთან სტუმრად თვითონ წაიყვანა; ეს არის თანაგრძნობა, სიბრალული: ჯოყოლას უმძიმეს იმის ხილვა, როგორ ჯაბნიან ბევრნი ერთ, უმწეო მდგომარეობაში ჩავარდნილ ადამიანს („უიარაღოს აწვალეთ, გული რასა ჰგრძნობს თავადა“); ეს არის სირცხვილის გრძნობა – ჯოყოლას რცხვენია ზვიადაურის თავის თანატომელთა ქცევის გამო, მითუმეტეს არ სურს თვითონ შეეღახოს ღირსება ზვიადაურის თვალში, რაიმე ისეთი გააკეთოს, რაც ზვიადაურის წინაშე მორალურად დააკნინებს.

ნაწარმოებში ყველაზე დიდი ზნეობრივი განსაცდელის პირისპირ ჯოყოლა აღმოჩნდება. ამ განსაცდელმა მას შეიძლება დააკარგვინოს ის, რაც უპვირფასესი აქვს: პიროვნული სახე, ღირსება, შინაგანი თავისუფლება და დამოუკიდებლობა, პუმანურობა. მთელი სამყარო იმისკენ უბიძგებს ჯოყოლას, რომ გაწიროს ზვიადაური, ყველაფერზე მეტად კი ის, რომ თუ ასე მოიქცევა, სოციალური მორალის თვალსაზრისით მართალი იქნება, რამდენადაც ზვიადაურმა მოატყუა, თავისი ვინაობა დაუმაღა. მაგრამ არჩევანის გაკეთებისას ის ემორჩილება არა სოციალურ მორა ღს, არამედ მხოლოდ საკუთარ პიროვნულ ზნეობას, ყურს უგდებს მხოლოდ საკუთარი სინდისის, ღირსების გრძნობის, ადამიანურობის უღრმეს ხმას და გადარჩება როგორც ზნეობრივი პიროვნება.

ჯოყოლა ზნეობრივ გამოცდას უძლებს მაშინაც, როცა აღაზა უმხელს, რომ ზვიადაური დაიტირა. აღაზას აღსარებაზე ჯოყოლას პასუხში არსებითია ის, რომ ჯოყოლა – დამოუკიდებელი და ღირსეული პიროვნება – პატივს ცემს მეორე ადამიანის დამოუკიდებლობას და ღირსებას; მკაცრი, უხეში სამყაროს მკვიდრი, მტკიცე და შეუპოვარი ჯოყოლა ამასთანავე სულიერად ფაქიზია, დახვეწილია და არ იჭრება სხვის ინტიმურ სამყაროში, აღიარებს ამ სამყაროს ხელშეუვალობას („მე რა გამგე ვარ მაგისა?“). ეს არის ადამიანის მიერ სხვა ადამიანის თავისუფლების აღიარების უმნიშვნელოვანესი გამოხატულება ქართულ ლიტერატურაში.

ჯოყოლას ბუნება, მორალი და მსოფლხედვა დოგმებით და ცრურწმენებით შეუზღუდავია, მისთვის სულის სიმაღლე ზოგადადამიანური სიქველეა („ღიაცს მუდამაც უხდება გლოვა ვაჟკაცის კარგისა“).

ჯოყოლას პასუხში ჩანს მისი ღრმა სიყვარული აღაზასადმი, რადგან ჭეშმარიტი სიყვარულის ერთ-ერთი ძირეული ნიშანი საყვარელი ადამიანის დამოუკიდებლობის აღიარებაა. ჯოყოლა

რომ ბოლომდე არ იჯერებს შინ დაბრუნებული ალაზას ნაამბობს, ეს არ არის ცოლისადმი მისი უნდობლობის გამოვლინება – მას სურს, რომ ალაზა სავსებით გულახდილი იყოს მის მიმართ, არაფერს უმაღლედეს და ერთმანეთის წინაშე სრული გულახდილობის, სიწრფელის ეს მოთხოვნილებაც ღრმა სიყვარულის ნიშანია.

სულიერი სიღრმით და სიფაქიზით, ისევე როგორც პიროვნული ავტონომიით და საკუთარი პრინციპებისთვის თავის გაწირვის უნარით ჯოყოლა ახლოსაა ალუდა ქეთელაურთან, თუმცა ალუდას შინაგანი სამყარო მაინც უფრო რთულია, მტკივნეული ფიქრით, აზრით უფრო მდიდარია. ალუდა დიდ სულიერ ცვლილებებს განიცდის, ახალ რელიგიურ და ეთიკურ ფასეულობებს მიაკვლევს, რასაც ჯოყოლაზე ვერ ვიტყვით – ის, რომ მოწინააღმდეგე ეთნოსის წარმომადგენლები „რჯულძაღვები“ და არაადამიანები არ არიან, რაც ალუდამ ძლიერი შინაგანი ძვრების შედეგად აღმოაჩინა, ჯოყოლასთვის თავიდანვე და თავისთავადვე ცხადია. ჯოყოლას ადამიანური არსი კი არ იცვლება, არამედ ვლინდება დაძაბულ სიტუაციებში.

სულის სირთულის, სიფაქიზის მიუხედავად ჯოყოლა მონოლითური პიროვნებაა, რომელსაც ბოლომდე მყარად წამს საკუთარი პოზიციის სისწორე თემთან კონფლიქტში. მისგან განსხვავებით ალაზას შინაგან ძალასთან ერთად სისუსტეც ახასიათებს, ის როგორც ქალი უფრო მეტად არის დამოკიდებული სხვების, საზოგადოების აზრზე, რაც მისი სახის მხატვრული სიმართლის და ინდივიდუალურობის საყრდენია. ალაზა თავისთავში ატარებს თემის ცნობიერებას, მის თვალთახედვას და ამ თვალთახედვითაც აღიქვამს და აფასებს საკუთარ ფიქრებს, განცდებს, ქმედებებს. თემის შიში, თემის წინაშე სირცხვილი მას თავისი შინასამყაროს სიღრმიდან ეძლევა და ტანჯავს, ფანტასმაგორიის სახეს იღებს და ასე ატყდება თავს. მისი სულიერი თავისუფლება, მოკლული ზვიადაურისადმი მისი თანაგრძნობა და მზრუნველობა მითუფრო ნამდვილი და ფასეულია, რომ ხორცს ისხამს დიდი შინაგანი წინააღმდეგობების გამოვლის, კონფლიქტების გადატანის ხარჯზე. ალაზას საშინელი მარტოობა, მის მიერ თავისი საქციელის მონანიება, ამ სათუთი არსების უმწეობა და სასოწარკვეთა ავი, უღმობელი სამყაროს პირისპირ, რომელსაც მდინარის საზარელი ხატი ასახიერებს, ყველაფერზე უფრო მტკივნეულად გვაგრძნობინებს ამქვეყნად ჰუმანისტური

ღირებულებების და იდეალის ტრაგიკულ განწირულებას. პოემის პერსონაჟთა შორის ყველაზე მრავალფეროვანი ემოციების აღმძვრელი ალაზას სახეა – ეს არის არამარტო სიმპათია და აღტაცება, არამედ მწვავე სიბრალული და დანაწევაც. ალაზას ბუნებას და ხვედრს ირეკლავს უფსკრულის პირას ამოსული პირიმზის ხატი – ცხოვრების სისასტიკე განადგურებით ემუქრება ფაქიზ ადამიანურობას, კეთილშობილ, მშვენიერ ადამიანურ გრძნობებს და მისწრაფებებს.

თუ ჯოყოლა და ალაზა ძნელი ზნეობრივი არჩევანის წინაშე დგებიან, – როგორ მოექცნენ კაცს, რომელსაც მათ უმასპინძლეს, ის კი მათი უახლოესი ადამიანის მკვლელი გამოდგა, ზვიადაურის წინაშე მარტივი არჩევანია – გარდაუვალი სიკვდილის პირისპირ სიმტკიცის შენარჩუნება ან სულიერი დაცემა. რეალურად ასეთი აღტერნატივა ზვიადაურისთვის არც არსებობს. იმისთვის, რომ საშუალება არ მისცეს თავის მტრებს არამარტო ფიზიკურად, არამედ სულიერადაც მოკლან, მას მხოლოდ ის ჭირდება, იყოს ვინც არის – ძლიერი, უშიშარი, მტრის მოძულე მეომარი. შესაძლოა, ზვიადაურს შინაგანი ძალა და გამძლეობა შემატა ჯოყოლას თავგანწირულმა ერთგულებამ მის მიმართ; სხვა რომ არაფერი იყოს, იგი ჯოყოლას ვერ ჩამორჩება ვაჟკაცობაში, მის თვალში ვერ შეირცხვენს თავს. ზვიადაურის სახე ყველაზე უფრო ჰეროიკულია და ყველაზე ნაკლებად ტრაგიკულია ნაწარმოებში.

ზვიადაურის სიკვდილის ეპიზოდში უფრო რთულად გამოიკვეთება მასის სახე, რომელიც ჯოყოლას ოჯახზე თავდასხმისას ერთმნიშვნელოვნად წარმოიჩნდება როგორც აგრესიული, შურისძიების უნით შეპყრობილი ბრბო. ზვიადაურის მსხვერპლად შეწირვის სცენაში ვლინდება, რომ ქისტთა თემისთვის მტრის სიძულვილი, მტერზე შურისძიება უზენაესი და შეუვალი რელიგიურ-ეთიკური კანონია („მაგრამ მტერს მტრულად მოექე, თვითონ უფალმა ბრძანაო“) და მისი შეუთავსებლობა პუმიანურ პრინციპებთან შეადგენს კიდევ ნაწარმოების გამოუვალ, ტრაგიკულ კონფლიქტს.

ამ სცენაში მასა აგრესიის და შურისმაძიებლობის გარდა მტრის ვაჟკაცობის დაფასების და თავისი ქმედების გამო სინანულის განცდის უნარსაც ავლენს. მაგრამ იგი ადვილად იხშობს კეთილშობილ იმპულსებს იმიტომ, რომ საკუთარ თავში კვლავ მტრის სიძულვილს აღვივებს – ვაჟა ხედავს, რომ მასას ზნეობრივი განწმენდა და გარდაქმნა, სინდისის კარნახით

არსებობა არ შეუძლია; ეს შეუძლია მხოლოდ ავტონომიურ პიროვნებას; ხოლო მასა ამგვარ პიროვნებათა ზეგავლენის წყალობით თუ განიცდის სასიკეთო ზნეობრივ ცვლილებას. ზვიადურის მოკვლის ეპიზოდი ცხადყოფს დიდი, დესტრუქციული ფიზიკური და ფსიქიკური ძალით აღჭურვილი მასის უძლურებას ღირსეული პიროვნების წინაშე.

ღრმა პიროვნებათაშორისი თანაზიარობის და ერთგული სოლიდარობის უმაღლეს ფასეულობად დასახვა „სტუმარ-მასპინძელს“ გენეტიკურად „ვეფხისტყაოსანთან“ აკავშირებს. „სტუმარ-მასპინძელში“, ისევე როგორც რუსთაველის პოემაში, ეთნიკური განსხვავებულობა ხელს არ უშლის ადამიანებს, სწრაფად გადალახონ სიუცხოვე იმის წყალობით, რომ ერთბაშად გრძნობენ სულიერ ნათესაობას ერთმანეთთან და ერთმანეთისთვის შეუცვლელად ძვირფასები ხდებიან. „სტუმარ-მასპინძელში“ ტრაგიკული კუთხით გარდატეხილი, ამქვეყნად განუხორციელებელი სახით წარმოდგება ადამიანთა საყოველთაო, უნივერსალური სოლიდარობის და სიყვარულის იდეალი, რომელიც „ვეფხისტყაოსანში“ ხორცშესხმულ და ძლევამოსილ რეალობად გვევლინება.

„დედათა საკითხის“ რეფლექსია ქართულ პრესაში

მე-19 საუკუნეში საქართველოში, მსოფლიოს სხვა ქვეყნების მსგავსად „დედათა საკითხი“ განსაკუთრებულ აქტუალურობას იძენს. ქალის როლის, მისი სოციალური ფუნქციებისა და სტატუსის შესახებ მსჯელობა ქართულ პრესაში მე-19 საუკუნის 60-იანი წლებიდან იღებს სათავეს. ეს პროცესი მსოფლიოს ქალთა მოძრაობების გაშუქებითა და გამოჩენილი ქალების ბიოგრაფიების აღწერით იწყება, შემდგომში კი გადაიზრდება ქალთა პრობლემის გარშემო წარმართულ მასშტაბურ და მწვავე პოლემიკაში. დედათა საკითხის რეფლექსია, შეიძლება ითქვას, ქართული პრესის საინფორმაციო პოლიტიკაა, რითიც ის ავლენს ევროპული კულტურის კონტექსტში გაერთიანების მზაობას.

საინტერესოა ქალის სოციო-კულტურული მოდელი, რომელსაც აყალიბებს მე-19 საუკუნის ქართული მხატვრული ლიტერატურა. გავრცელებული ლირიკული მეტაფორაა „პყრობილი“ სატრფო, რის მიღმაც იკითხება ნაციონალური კონტექსტი, საქართველოს ისტორია. ეპიკურ ჟანრებში ტიპური სახეა მოძალადე ფეოდალის, ან ბურჟუას მსხვერპლი ქალი. საინტერესოა, რამდენად წარმოაჩენს მე-19 საუკუნის საქართველოს რეალური ყოფის რეპრეზენტაციულ სურათს ქალთა მიმართ სექსუალური ძალადობის ფაქტები, რაც ლიტერატურამ ასეთი ინტენსივობით აღბეჭდა. ქართული პრესა ამ პრობლემის გარშემო რაიმე საყურადღებო ცნობებს არ გვაწვდის. შესაძლოა, ეს არის პატრიარქალურ საზოგადოებაში ქალთა ჩაგვრისა და შევიწროების მეტაფორა.

ქალთა მიმართ სექსუალური ძალადობის პარადიგმა ვრცელდება ჭონქაძის „სურამის ციხიდან“ ჯავახიშვილის „ჯაყოს ხიზნებამდე“. ეს მოტივი გვხვდება აღნიშნული ეპოქის,

თითქმის, ყველა ეპიკურ ტექსტში ართული ლიტერატურის კანონიდან. ის შეიძლება წარმოდგენილი იყოს, როგორც ნაწარმოების ცენტრალური კონფლიქტი, ან ქმნიდეს ეპიზოდურ სახეს და გაკრთებოდეს ანტურაჟის მეორეხარისხოვან პლასტებში.

როგორც აღვნიშნეთ, ქალთა მიმართ სექსუალური ძალადობის პარადიგმის ინტერპრეტაცია შესაძლებელია ნაციონალურ დონეზეც და ამ მოდელის მიღმა უდავოდ იკითხება საქართველოს ისტორიის ის ეტაპი, როცა იმპერიის მიერ კოლონიზებულ სახელმწიფოს დაკარგული აქვს ეროვნული სუვერენიტეტი, ნაციონალური იდენტობა. ცნება „სამშობლოს“ სემანტიკაც (მშობელი, შობა) ცხადყოფს, რომ ქართულ კულტურაში ის მდედრობითი სქესის სუბიექტთან გაიგივდება. ამ მოსაზრებას კიდევ უფრო გაამყარებს მისი მეწყვილე ეპითეტი – „დედა“ („დედა-სამშობლო“). აქედან გამომდინარე, მართებული იქნება, თუ ლიტერატურაში ქალთა მიმართ ძალადობის მოტივებზე მსჯელობისას ფსიქოანალიზის მეთოდს მივმართავთ. ტექსტში, როგორც სიხმარში, პროეცირდება ის მოდელები, რომლებიც, ამ შემთხვევაში, აყალიბებს კოლექტიურ არაცნობიერს. ქალთა მიმართ ძალადობის ლიტერატურული ფაბულა კი სწორედ ის მოდელია, სადაც ალეგორიზებულია ნაციონალური ხასიათის კოლექტიური ტრავმები.

„მსხვერპლი ქალის“ სახეში არა მხოლოდ ლოკალური ეროვნული, ან, თუნდაც, სოციალური პრობლემა აირეკლება, არამედ ეს ხატი გარკვეულწილად საზრდოობს საკუთრივ ლიტერატურის წიაღიდან. აშკარაა, რომ აღნიშნული პერიოდის ქართულ პროზაულ ტექსტებზე დიდი გავლენა აქვს ინგლისური და ფრანგული სენტიმენტალური, ბურჟუაზიული რომანის ძირითად მოტივებს. აღნიშნულ ლიტერატურას ქართველი მწერლები იცნობდნენ და ზოგჯერ, თარგმნიდნენ კიდევ. თუკი გენეტიკური სტრუქტურალიზმის მეთოდს მივმართავთ, არაერთი ნიშნის საფუძველზე შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ კეთილშობილი, მსხვერპლი ქალი, რომლიც მეტაფორა მე-19 საუკუნის ქართულმა ლიტერატურამ გამოიძერწა, ტიპოლოგიურად ევროპული სენტიმენტალური ლიტერატურის იმედგაცრელებულ, ზნეობრივ ქალს ენათესავება.

მოძალადე ბატონის/ბურჟუას მსხვერპლი ქალის გვერდით მხატვრულ ლიტერატურაში თავს იჩენს ცბიერი, ხარბი ქალის

სახეც. ეს შესაქმისეული მეტა-ნარატივი განსაკუთრებით ნაყოფიერ ნიადაგს პოვებს რომანტიზმში და ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში იჭრება, უმავრესად ბაირონისა და ლერმონტოვის ტექსტების გავლით. საინტერესოა, რომ ეპიკური ტექსტები უმთავრესად, „ჩაგრული ქალის“ მოდელს წარმოგვიდგენს, მაშინ, როდესაც ღირიკა ცბიერი ქალის პარადიგმას აიტაცებს. როგორც ჩანს, აქაც მოქმედებს ლიტერატურული გამოცდილების ფაქტორი – ქანრობრივი ტრადიციები. ნიკოლოზ ბარათაშვილი, რომელიც განიცდის ინგლისური რომანტიზმის გავლენას და თვითიდენტიფიკაციას ახდენს ინგლისელ და რუს რომანტიკოს მწერლებთან (ბაირონი, ლერმონტოვი), განავითარებს, სწორედ „მაცდური ქალის“ ბიბლიურ-შესაქმისეულ და მითოლოგიურ პარადიგმას. ამ ლიტერატურულ ფაქტს ისედაც ჰქონდა საფუძვლები მე-18 საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში სპარსული პოეზიის გავლენების შედეგად.

ქალთა საქმიანობის შეზღუდვა შემდეგი იმპერატივის მიხედვით – კაცებს – სახელმწიფო, ქალებს – ოჯახი, ვიქტორიანული პერიოდიდან დაიწყო. ინდუსტრიული კაპიტალიზმის პირობებში ქალის საასპარეზო მოედანი მხოლოდ კერძო სფეროთი, ანუ, ოჯახით შემოიფარგლებოდა სწორედ იმიტომ, რომ ამ სივრცეში უფრო მოხერხებულად ხდებოდა ქალთა შრომითი ექსპლუატაცია. მსოფლიოში კერძო საკუთრების გაჩენისა და კაპიტალიზმის განვითარების პროცესებმა ქალის შრომასა და ყოფაზე კონტროლი გაზარდა, რადგან ხშირად მათი შეუფასებელი კონტრიბუციის ხარჯზე ხდებოდა კაპიტალის დაზოგვა და შემოწმება.

მსოფლიოს ინტელექტუალთა ის ნაწილი, ვინც ქალთა საზოგადოებრივი სფეროსგან იზოლირების მომხრე იყო, მიიჩნევდა, რომ სქესთა შორის განსხვავება არა სოციო-კულტურული, არამედ ფიზიოლოგიური ხასიათისაა და ქალის ინტელექტუალური შესაძლებლობები მკვეთრად ჩამოუვარდება მამაკაცისას. ამ მოსაზრებას, როგორც „მეცნიერულ“ არგუმენტს, საქართველოშიც ხშირად მოიშველიებდნენ, უმეტესად, ის ადამიანები, ვინც თავიანთი დამოკიდებულებებით გენდერულ თანასწორობას ეწინააღმდეგებოდნენ.

პირველი ტალღის ფემინისტი მოაზროვნეების, ე.წ. „ლიბერალური ფემინიზმის“ ბრიტანელი წარმომადგენლების - მერი უოლსტონკრაფტის (მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარი), ჯონ

სტიუარტ მილის, ჰარიეტ ტეილორ-მილისა (მე-19 საუკუნის შუა წლები) და სხვათა უპირველესი ამოცანა იყო, სწორედ იმ მტკიცებულების გაბათილება, რომ მამაკაცები თავიანთი ინტელექტუალური შესაძლებლობებით აღემატებიან ქალებს. ამის საპირისპიროდ, ქალთა ემანსიპაციის მომხრეები მოითხოვდნენ მათთვის განათლებისა და საარჩევნო ხმის უფლებების მოპოვებას. ჯონ სტიუარტ მილმა ქალების არჩევნებში თანამონაწილეობის საკითხს მიუძღვნა სპეციალური კანონპროექტი, რომელიც დიდი ბრიტანეთის თემთა პალატაში წარადგინა. მისივე ფუნდამენტური მონოგრაფია „The Subjection of Women“, რომელიც ქორწინებაში მყოფ ქალთა უფლებრივ მდგომარეობას შეეხებოდა, ფუნდამენტური ფემინისტური კვლევის ერთ-ერთი პირველი ნიმუშია. ეს ნაშრომი თითქმის, ყველა ევროპულ ენაზე ითარგმნა, მათ შორის, რუსეთშიც, სადაც წიგნმა დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია.

ქალთა საარჩევნო ხმის უფლების მოთხოვნა გახდა მსოფლიოში სუფრაჟისტული მოძრაობების წამოწყების საფუძველი. ქალების პროტესტს იწვევდა ის ფაქტი, რომ საკანონმდებლო ორგანოებში წარმოდგენილი მამაკაცების აბსოლუტური უმრავლესობამათს ინტერესებს უგულვებელყოფდა. ისინი საჭიროებდნენ წარმომადგენლობით პარლამენტს, სადაც კანონშემოქმედებისას ქალთა პრობლემები იქნებოდა გათვალისწინებული. სუფრაჟისტული მოძრაობები დაიწყო დიდ ბრიტანეთსა და აშშ-ში, მე-19 საუკუნის შუა წლებში, თუმცა მალე არამხოლოდ ევროპისა და ამერიკის კონტინენტებს, არამედ მთელ მსოფლიოს მოედო. ქალთა მოძრაობების მთავარი წანამძღვრები ლიბერალური ღირებულებებიდან (თანასწორობა, თავისუფლება) ამოიზრდებოდა.

მსოფლიოს ქალთა მოძრაობების გაშუქებას ქართული პრესა დიდ ყურადღებას უთმობს. არაერთი კორესპონდენცია და სტატია ეთმობა აღნიშნულ მოძრაობებთან დაკავშირებულ მოვლენებსა და გამოჩენილ მოღვაწე ქალთა ცხოვრებას. მაგ. 1866 წლის აგვისტოს „დროება“ (№23) მკითხველს გააცნობს გარიბალდის მებრძოლი ქალის, 20 წლის კაპრალის, ერმინია მანელლის გმირულ ისტორიას. 1863 წლის აპრილის „ცისკარში“ (№ 4) კი იბეჭდება ანტონ ფურცელაძის სტატია „პოლშელი პატრიოტი-ქალი გენრიეტა პუსტოვიტოვა“, რომელიც ეძღვნება პოლონეთის ნაციონალური აჯანყების ადიუტანტ ქალს. 1867 წლის სექტემბრის იგივე გამოცემა (№ 36) გვაცნობს

ახალგაზრდა რუს ექიმ ქალს, სუსლოვას, რომელმაც მედიცინის სფეროში უმაღლესი განათლება მიიღო ჯერ პეტერბურგის, შემდეგ კი – ციურიხის უნივერსიტეტებში. სუსლოვას მაგალითი ქალის მიერ უმაღლესი განათლების მიღების პირველი შემთხვევაა რუსეთში. ცხადია, ქართულ ჟურნალში აღნიშნული პრეცედენტების გაშუქება სტრატეგიული მნიშვნელობისაა და მიზნად ისახავს ქართველი ქალების გააქტიურებას სამოქალაქო სფეროში და მათდამი მოწოდებას უმაღლესი განათლების მიღებისაკენ.

ქალთა განათლების საკითხებს არაერთი პუბლიკაციით ესმიანება გაზეთი „ივერია“. საინტერესოა 1894 წლის 84-ე ნომერში გამოქვეყნებული მიმოხილვა „დედათა უმაღლესი განათლება სხვადასხვა სახელმწიფოში“. პუბლიკაციაში შეჯერებულია აშშ-სა და ევროპის სხვადასხვა ქვეყნების (საფრანგეთი, გერმანია, ბელგია, ირლანდია, შოტლანდია, ინგლისი) მაგალითები, წარმოდგენილია სტატისტიკური მონაცემები ქალთა საქმიანობის სფეროებისა და მათი წარმომადგენლობის შესახებ უმაღლეს სასწავლებლებში.

„ცისკრის“, „დროების“, „ივერიის“, „ცნობის ფურცელის“ ჟურნალისტები ძალისხმევას არ იშურებდნენ, რომ თავიანთი პუბლიკაციების საშუალებით ქართველი მკითხველისთვის გაეცნოთ ტექნიკოსი, სამხედრო, ექიმი, ტელეგრაფისტი, მასწავლებელი ქალები მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან. ამის საინტერესო მაგალითია ჯერ კიდევ 1857 წლის მაისის „ცისკარში“ გამოქვეყნებული ერთ-ერთი მიმოხილვა, რომელიც მიეძღვნა სიამის (ახლ. ტაილანდი) ქალთა ჯარს. აგრეთვე, 1862 წლის ამავე ჟურნალის სექტემბრის ნომრის წერილი ლენხუმიდან - „ქალთა ექიმობასა ზედა“, რომლის ავტორი პეტრე ჩარეჟოვი, მიმოხილავს სიკვდილიანობის მაღალ მაჩვენებლებს საქართველოში ქალთა პოპულაციაში. ავტორი მიიჩნევს, რომ ეს პრობლემა გადაჯაჭვულია ქალთა პროფესიულ შეზღუდვებთან - მათთვის საექიმო საქმის აკრძალვასთან. „დროების“ 1870 წლის ივნისის (№ 24) ნომერში დაბეჭდილი სტატია – „ქალებზედ“, წარმოაჩენს ტელეგრაფში მომუშავე ქალების ყოველდღიური ცხოვრების წესს ევროპის ქვეყნებსა და რუსეთში. 1890 წლის თებერვლის „ივერიის“ (№ 41) ერთ-ერთი პუბლიკაცია ე.წ. York World-ის ჟურნალისტი ქალის, ნელი ბეილის შესახებ მოგვითხრობს. 1892 წლის „ივერიაში“ (№ 93) გამოქვეყნებული წერილი კი – გერმანელი ფემინისტის, ელენე

ლანგის მოსაზრებების შესახებ, ქალთათვის სამხედრო სამსახურის (მედლის სპეციალიზაციით) აუცილებლობაზე. ამავე პრობლემას შეეხება 1898 წლის 118-ე ნომერში გამოქვეყნებული კორესპონდენცია – „ამერიკელი ქალების მონაწილეობა ყოველგვარ საქმეში. ქალების და ვაჟების ერთად სწავლება. ქალები პროფესორებად და რექტორებად“ რუბრიკაში „უცხოთა ამბები“ (კავკაველი შ.); ასევე, 1897 წლის აპრილის „ცნობის ფურცელში“ დაბეჭდილი (№ 164) წერილი, სათაურით – „ბრმა-ერუ სტუდენტი ქალი...“, რომლის ავტორიც არის შაქრო, სავარაუდოდ, „ცნობის ფურცელის“ ავტორი, შაქრო ვანნაძე. პუბლიკაციაში საუბარია ჰარვარდის უნივერსიტეტის სტუდენტ გოგონაზე, რომელიც მიუხედავად დიდი სირთულეებისა, რასაც მას უქმნის უსინათლობა და სმენის დაქვეითება, მნიშვნელოვან წარმატებებს აღწევს სასწავლებელში.

ქალთა საგანმანათლებლო საქმიანობებსა და საზოგადოებრივაქტივობებს გააშუქებს 1869 წლის ივნისის (№ 25) „დროება“, სადაც მიმოხილულია ჟურნალების -, ეს როიცს ლეს ფემმე“, (საფრანგეთი), „ჟოურნალ ეს ფემმეს“ (შვეიცარია), „Revolucion“ (აშშ), „La donna“ (იტალია) და „Avoz feminina“ (პორტუგალია) - საქმიანობა და ის საზოგადოებრივი ორგანიზაციები, რომლებიც აღნიშნულ ჟურნალებთან თანამშრომლობდნენ დაწახალისებდნენ ქალთა საზოგადოებრივაქტიურობას. ქალთა განათლების პრობლემისადმი მიძღვნილი კორესპონდენცია ციურიხიდან - „რუსი ქალები ციურიხში“, სადაც მიმოხილულია რუსი სტუდენტი ქალების მიერ ევროპის სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებლებში (ციურიხი, ბერნი, ლაიპციგი) სწავლის შემთხვევები. განსაკუთრებული ყურადღება გამახვილებული, იმ ქალების მაგალითებზე, რომლებიც ეუფლებოდნენ აკრძალულ პროფესიებს - მედიცინას, ბუნებისმეტყველებას, იურისპრუდენციასა და პედაგოგიკას. ამავე საკითხებს ეთმობა 1870 წლის „დროების“ აპრილის ნომერში (№ 13) გამოქვეყნებული მიმოხილვაც „ქალებზე“. ავტორი მკითხველს აცნობს ევროპისა და ამერიკის შეერებული შტატების უნივერსიტეტებს (კემბრიჯი, ვენის, კოპენჰაგენის, დუბლინის უნივერსიტეტები), სადაც ვაჟებთან ერთად ირიცხებიან სტუდენტი გოგონები.

ქალთა ლოკალურ თუ საერთაშორისო მოძრაობებთან დაკავშირებული მოვლენების ასახვას, პერიოდული გამოცემების სიხშირიდან გამომდინარე, ჟურნალებთან შედარებით,

გაცილებით ინტენსიურად ახერხებდა გაზეთები. გაზეთ „დროებაში“ პირველივე ნომრებიდან ბრჭდეოდა ეთნოგრაფიული ხასიათის ნარკვევები საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში ქალთა ყოფისა და სოციალური მდგომარეობის შესახებ, ამასთანავე მნიშვნელოვანი ყურადღება ეთმობოდა ევროპისა და აზიის ქვეყნებში ქალთა უფლებებთან დაკავშირებული საკითხების გაშუქებას.

გიორგი წერეთელი ჯერ კიდევ 1866 წლის 1 აპრილს გამოქვეყნებულ სტატიაში „დედა-კაცის აზრი დედა-კაცზედ“ (№5, გვ. 1-2) მიმოიხილავს ქალთა პრობლემებს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ავტორი გვაცნობს აღნიშნული საკითხების შესახებ საკუთარ პრინციპულ დამოკიდებულებასაც. მისი აზრით, ქალთა ასპარეზი მხოლოდ ოჯახით არ უნდა შემოიფარგლებოდეს. მათ უნდა ჰქონდეთ პროფესია და დაკავებულნი იყვნენ მათთვის სასურველი საქმიანობით. იგი იზიარებს ბერძენი პუბლიცისტი ქალის, ღორა დისტრიას (ელენე კალცოვა-მასალსკაია) მოსაზრებებს, რომ ქალის სოციალური სტატუსი მამაკაცისას უნდა გაუთანამრდევს, ის უნდა იყოს თანამონაწილე როგორც სახელმწიფოს მართვაში, ასევე, საზოგადოებრივ საქმეებში.

ამავე პრობლემას ეხება „დროებაში“ 1869 წლის 19 ივნისს (№25) გამოქვეყნებული საინფორმაციო მიმოხილვა „ჩინოვნიკი - დედაკაცები ამერიკის შეერთებულ შტატებში“. პუბლიკაცია წარმოაჩენს ამერიკის შეერთებული შტატების შრომით ბაზარზე ქალთა არჩევანის თავისუფლებას. ქალთა საკითხების განხილვას დიდ ადგილს უთმობს 1886 წლიდან უკვე ყოველდღიური გაზეთი „ივერია“. ამავე წლის 9 თებერვალს (№32) იბეჭდება დავით ერისთავის მიმოხილვა „უცხოთა შორის“, რომელიც ეხება მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში ქალთა საზოგადოებრივი სტატუსის საკითხს. პუბლიკაციის ავტორი საუბრობს იმ პროგრესის შესახებ, რაც, ევროპის ქვეყნებთან შედარებით, ქალთა ემანსიპაციის საკითხებში განიცადა ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა. პუბლიცისტის დაკვირვებით, ევროპის სახელმწიფოებში ქალთა საკითხების გარშემო პოლემიკა ჯერ კიდევ, ეხება მათს თანამონაწილეებას პოლიტიკურ მოვლენებში მაშინ, როდესაც ჯერ აქტიურად არც კი განიხილება ქალთა საზოგადოებრივი განვითარების პროცესებში ჩართვის საკითხი.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ 1897 წლის მაისში (№ 88) დაბეჭდილი წერილი „ქალების საყურადღებოდ: ქალის აზრი ქალებზე“. სტატიაში ვრცლად არის განხილული მიმართვა, რომელიც ბერლინის ქალთა საერთაშორისო კონგრესმა მიიღო პოლონელი მწერალი ქალის, ელიზა ოქეშკოსგან. თუკი ამ პერიოდის პრესაში ქალთა საკითხი მეტწილად თავისუფლებასა და თანასწორობასთან ღირებულებრივ კავშირში განიხილება, აღნიშნული უბლიკაცია მორალური დაზნეობრივი პათოსით აფასებს ქალთა მდგომარეობას. ავტორის საკმაოდ სტერეოტიპული შეხედულებები და მისი იმპერატიული რიტორიკამიმართულია იმ აზრის განსამტკიცებლად, რომ ქალის ფუნქცია არის არამეცნიერებასა და საზოგადოებრივ საქმიანობაში საკუთარი შესაძლებლობების რეალიზება, არამედ მამაკაცთა მიერ წარმართული გაუთავებელი ომებისა და ქიშპობისჩაცხრობა და ქვეყნად მშვიდობის დამყარება.

გაზეთი „დროება“ დიდ ყურადღებას უთმობს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში ქალთათვის საარჩევნო ხმის მინიჭების საკითხს. 1866 წლის აპრილის(№ 5)ერთ-ერთ პუბლიკაციაში განხილულია ქალთა სამოქალაქო უფლებები შვედეთში და გადმოცემულია ამერიკის შეერთებული შტატების ქალთა პეტიციის შინაარსი, რომელიც შეეხება მათთვის პოლიტიკური უფლებების მინიჭებას. იმავე წლის დეკემბრის (№ 42) სტატია ვრცლად მიმოიხილავს დიდ ბრიტანეთში მომზადებულ მსგავს დოკუმენტს, რომელიც ადგილობრივ ქალთა თემმა წარუდგინა ინგლისის საკანონმდებლო ორგანოს. არჩევნებში ქალთა თანამონაწილეობის საკითხს ეხება იმავე გაზეთში 1868 წლის 24 მაისს (№21) გამოქვეყნებული სტატია - „დმორჩევითი (კენჭის) სიმართლის მინიჭება ქალთათვის“, სადაც ავტორი ქალთა უფლებების საკითხს და მათს საზოგადოებრივ საქმიანობას განიხილავს ინგლისურ გაზეთ ორდ-ის მასალებზე დაყრდნობით. აღნიშნულ პუბლიკაციაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ქალთა უფლებების აქტიური დამცველის ინგლისელი ფილოსოფოსისა და ეკონომისტის ჯონ სტიუარტ მილის საქმიანობას. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა Wasiani W.-ს (ვარლამ ჩერქეზიშვილი) მიმოხილვები, რომლებიც 1894 წლის ივლის-აგვისტოშია დაბეჭდილი (№ 135, 146), სადაც აღწერილია ინგლისელ ქალთა მოძრაობა და ლონდონში მათ მიერ გამართული საპროტესტო მიტინგები.

ქალთა ყოფასა და მათ პრობლემებს ასახავს გაზ. „დროების“ 1867 წლის ივლისში (№ 27, 28, 29) გამოქვეყნებული სტატიების ციკლი - „მუშა ხალხის ქალის და ოჯახის მდგომარეობა ევროპის წინა-სახელმწიფოებში“, ფილიპე დათეშიძის ავტორობით. პუბლიკაციაში წარმონეწილია ქალთა შრომითი პირობები დასავლეთის ქვეყნებში და გაანალიზებულია მათი სიკვდილიანობისა და რეპროდუქციულობის მაჩვენებელთა სტატისტიკა. საგულისხმოა ამავე გაზეთში 1872 წლის 27 მაისს (№ 20) დაბეჭდილი სტატია „მუშა ქალების გაფიცვა ლონდონში“. 1899 წელს ქალთა მდგომარეობას საფრანგეთში, გერმანიასა და პოლონეთში ეხმიანება გაზ. „კვალში“ გამოქვეყნებული სტატიებიც სათაურით „ქალთა კითხვა“ (№17, 19, 24).

ქარული პრესა დიდ ადგილს უთმობს ქალთა მოძრაობებს (მათს პეტიციებს, მიტინგებს, მანიფესტაციებს, კონგრესებს) მსოფლიოს მასშტაბით. 1873 წლის სექტემბერში გაზეთი „დროება“ (№35) სპეციალურ მიმოხილვას უძღვნის პარიზში გამართულ ქალთა კონგრესს. პუბლიკაცია ხელმოწერილია „უღელდელის“ სახელით, რაც, როგორც ჩანს, ამავე წელს შვეიცარიაში დაარსებული ორგანიზაცია „უღელის“ რომელიმე წარმომადგენლის ფსევდონიმია. პუბლიკაციაში საუბარია არამხოლოდ კონგრესზე, არამედ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებში ქალთა ყოფასა და უფლებრივ მდგომარეობასთან დაკავშირებულ საკითხებზე, მათს პროტესტსა და საზოგადოებრივ აქტივობებზე.

მე-19 საუკუნის ბოლო წლებში გამართული ქალთა საერთაშორისო კონგრესების შესახებ საინტერესო მიმოხილვები იბეჭდება გაზეთ „ივერიაში“. იხ. „წერილები ინგლისიდან: „დედათა კონგრესები“ (1898, № 159) და კორესპონდენციები რუბრიკით - „უცხოთა შორის“: „როგორ იმარჯვებენ თანდათან ქალები“, „დედათა საერთაშორისო კონგრესი ლონდონში“, „პარიზის ქალთა კლუბები“, „კლუბების სიმრავლე ლონდონში“. (1899, №95, 134, 145). პუბლიკაციების ავტორები არიან ვარლამ ჩერქეზიშვილი (მარველის ფსევდონიმით) და ილია აღლაძე. პირველ წერილში ილია აღლაძე საუბრობს აშშ მოქალაქის, ბოსტონის უმაღლესი სასწავლებლის კურსდამთავრებული მღვდელი ქალის, ანნა ჰოვარდ შოუს შესახებ, რომელიც ქადაგების განსაკუთრებულ უნარს ფლობს და უანგაროდ ემსახურება ამერიკის შეერთებული შტატების პროვინციათა ღარიბ თემებს. მიმოხილვაში დაწვრილებით არის აღწერილი,

ასევე, ევროპის ქალთა ერთ-ერთი პირველი კლუბები პარიზში, ბერლინსა და ლონდონში (lexandra Club, Empress Club, Sesame Club, Pioneer Club, Writers' Club). აღნიშნული ორგანიზაციები იმითაც იყო საინტერესო, რომ აქინტეგრირებულნი იყვნენ სხვადასხვა სოციალური ფენის წარმომადგენელი ქალები. შესაბამისად, აქაურ ცოცხალ დისკუსიებსა და განსჯას განსაკუთრებული სიბლი ჰქონდა.

„ივერიის“ იმავე წლის № 185-ში გამოქვეყნდა ილია აღლაძისავე მიმოხილვა - „კიდევ დედათა კონგრესი. ქალების მდგომარეობა ამერიკაში ამ 50 წლის წინად და ახლა. ჟურნალისტი ქალები“. სტატიაში საუბარია ცნობილი ფემინისტი მოაზროვნის, „ქალთა თანასწორუფლებიანობის ეროვნული ასოციაციის“ ერთ-ერთი დამაარსებლის - სიუზან ენტონის მიმართვაზე ლონდონის ქალთა საერთაშორისო საბჭოსადმი.

გერმანიის ქალთა საერთაშორისო კონგრესს შეეხება ივანე რამიშვილის კორესპონდენციები გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ - „ქალთა მეორე საერთაშორისო კონგრესი“ და „ქალთა კონგრესი ბერლინში“ (1904, № 2549; 1905 №358). იგივე გაზეთი პუბლიკაციით „ქალთა კლუბები ამერიკაში“ (1905, № 356) მიმოიხილავს ამერიკის შეერთებულ შტატებში ქალთა კლუბების საქმიანობას.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ქართული პრესა დიდ ყურადღებას უთმობს როგორც ქართველ ქალთა საზოგადოებრივ საქმიანობას, ისე მათი საჭიროებებისადმი მიძღვნილ სხვადასხვა ღონისძიებებს. პრესა ყურადღებით აშუქებს ქალთა სასწავლებლების დაარსების შემთხვევებს, იხ. „ქალების სახელოსნო შკოლა თფილისში“ („დროება“, 1870, № 3), ასევე, ი. მ. ახალციხელის კორესპონდენცია „ქალების უფასო შკოლის გახსნა ახალციხეში“ („დროება“, 1871, № 18), ანა თუმანიშვილის წერილი „ქალების პროფესიონალური ხელსაქმის სკოლა თბილისში“ („დროება“, 1884, № 23) ბარბარე მამაცაშვილის სტატია „ახალციხის ქალების უფასო სასწავლებელი“ („დროება“, 1872, № 25) და სხვ.

ჟურნალ-გაზეთები არამხოლოდ აქტიურად გააშუქებდნენ ქალთა საქმიანობებს, მათ მიერ და მათი ინტერესებისთვის ორგანიზებულ აქტივობებს, არამედ მათი წვლილი დიდი იყო ქალთა საჭიროებების შეფასების საქმეში. ისინი ხშირად მოუწოდებდნენ კიდევ საზოგადოებას, ამა თუ იმ ღონისძიების აუცილებლობის შესახებაც და, ცხადია, მათს პუბლიკაციებს

დიდი რეზონანსი მოჰყვებოდა. ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია „ქართველი ქალის“ (ელისაბედ ჩერქეზიშვილი) ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატია „ქართველ ქალთათვის განზრახული სკოლის გამო“, რომელიც 1889 წლის მარტში გამოქვეყნდა გაზ. „ივერიაში“ (№ 48). ავტორი საუბრობს ქალთა საზოგადოებრივი საქმიანობის მნიშვნელობის შესახებ და თვლის, რომ ქალთა უინიციატივობა და უმოქმედობა დიდ პრობლემას წარმოადგენს ისეთი მნიშვნელოვანი გამოწვევის წინაშე, როგორიც არის მათთვის სპეციალური სკოლის დაარსება. ელისაბედ ჩერქეზიშვილის აზრით, ქალებს ამგვარი უპასუხისმგებლობის გამოსყიდვა სამომავლოდ მხოლოდ აქტიური საზოგადოებრივი საქმიანობითა და რიგიანი განათლებით შეუძლიათ.

სერგეი მესხი სტატიაში „ქალები – მასწავლებლები“, რომელიც 1875 წლის „დროების“ 66-ე ნომერში გამოქვეყნდა, აყალიბებს საკუთარ ხედვას ქალთა როლისა და ფუნქციის შესახებ განათლების სფეროში. მისი აზრით, ქალებზე მორგებული პროფესიაა პირველდაწყებითი სკოლის მასწავლებლობა პროვინციებში, რასაც მესხი მეტად საინტერესო ახსნას უძებნის. მისი თქმით მამაკაცთა დიდი ნაწილი ამ საქმიანობას თავს არიდებს სამუშაოს არა პრესტიჟულობისა და დაბალი ანაზღაურების გამო, ეს კი აძლევს ქალებს იმის საფუძველს, რომ დაწყებითი განათლების სფეროს განვითარებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანონ. არ ვიცით, რამდენად შეიძლება ეს წერილი მივიჩნიოთ ქალთა ინტერესის დასაცავად გამოქვეყნებულ ტექსტად, მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს პუბლიკაცია იმდროინდელ ინტელექტუალთა შეხედულებების რეპრეზენტაციაა. შედეგად, მე-19 საუკუნიდან დღემდე, ქალთა ყველაზე მნიშვნელოვანი წარმომადგენლობა სწორედ, დაწყებითი განათლების სფეროში შეინიშნება.

ქართული პრესა იშვიათად, მაგრამ მაინც გააშუქებს ქალთა უფლებების დარღვევის ცალკეულ ფაქტებსაც. ამ მხრივ ყურადღებას იმსახურებს „ცნობის ფურცელში“ თამარ ფალავანდიშვილის მიერ გამოქვეყნებული „წერილი რედაქციის მიმართ“ (1905, № 2840), სადაც ავტორი გამოხატავს უკმაყოფილებას თავდაზნაურთა სხდომაზე მომხდარი ინციდენტის გამო. ავტორის ცნობით, კრებაზე დასასწრებად მისულ ქალებს პოლიციის მუშაკებმა შეურაცხყოფა მიაყენეს და დარბაზში შესვლის საშუალება არ მისცეს. სტატიის ავტორი,

ქალთა მოძრაობის აქტივისტი, მოითხოვს შესაბამისი ორგანოების მიერ საკითხის შესწავლასა და შესაბამისი ზომების მიღებას.

ქართველ ქალთა ყოფისა და უფლებრივი მდგომარეობის ასახვას ეძღვნება სპეციალური ეთნოგრაფიული წერილები. მათ შორის განსაკუთრებით საინტერესოა „თავისუფალი სვანის“ (ბესარიონ ნიჟარაძის) სტატია - „ქალების მოტაცება სვანეთში“, რომელიც 1882 წელს „დროებაში“ (№ 49) გამოქვეყნდა. მნიშვნელოვანია 1884 წელს „დროებაში“ კოწია მაჭავარიანის მიერ გამოქვეყნებული ნარკვევი - „ეთნოგრაფიული წერილები. ქალის ბედი აფხაზეთში“ (№ 266) და ეკატერინე გაბაშვილის პუბლიკაცია „ივერიაში“ 1889 წელს - „ზემო-ქართლელ დედაკაცის საკუთრება გლეხ-კაცის ოჯახში“ (№ 97). განსაკუთრებული სიმძაფრით გამოირჩევა ნ. ტატიშვილის ეთნოგრაფიული ჩანაწერი - „ერთი კვირა ოსებში“, რომელიც 1869 წელს (№ 45) „დროებაში“ გამოქვეყნდა. ავტორი აღწერს ოს ქალთა გაუსაძლის ყოფას, რთულ შრომით პირობებსა და უუფლებო მდგომარეობას. 1868 წლის ივლისში (№ 30) გაზეთ „დროებაში“ „უდროოთ გათხოვილი ქალის“ ფსევდონიმით წარმოდგენილი ავტორი აქვეყნებს საინტერესო ტექსტს - „რამდენიმე შენიშვნა ერთის უდროოთ გათხოვილის ქალისა“, რომელიც ორიგინალური სტილით (პირველი პირის ნარაცია) არის შესრულებული პუბლიცისტური და მხატვრული ჟანრების მიჯნაზე. ტექსტი წარმოაჩენს ქალთა უუფლებობას, რაც გამოიხატება მათთვის განსაკუთრებით მტკივნეულ პრობლემაში, მე-19 საუკუნის რეალობისთვის საკმაოდ სიმპტომურ ფაქტში - მშობლების მიერ ახალგაზრდა გოგონას ძალით გათხოვებაში.

როგორც აღვნიშნეთ, მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში ქართული პრესა ინტენსიურად წარმოაჩენდა ქალთა მოძრაობების, მათი ყოფისა და უფლებების ამსახველ ფაქტებს, თუმცა, გარდა ამისა, ჟურნალ-გაზეთები მკითხველს სთავაზობდა პრობლემაში სიღრმისეული წვდომისა და კულტურის ისტორიაში ჩადრმავების საინტერესო მცდელობებსაც. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ჯერ კიდევ 1860 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ (№ 4) დიმიტრი ბაქრაძის მიერ გამოქვეყნებული ისტორიული მიმოხილვა - „ქართველი ქალები“, რომელიც ქართულ კულტურაში ქალის როლისა და ისტორიული ფუნქციების შესწავლის ერთ-ერთ პირველ მცდელობას წარმოადგენს. ავტორი მოიშველიებს დიმიტრი

ყოფიანის მოსაზრებას, რომ ქალის როლი საზოგადოებაში ემყარება იმ რელიგიურ ფუნდამენტს, რაზეც დაშენებულია ესა თუ ის კულტურა. ამ პოზიციით ხსნის დიმიტრი ყოფიანი ისლამურ ქვეყნებში ქალთა უფლებების განსაკუთრებულ შეზღუდვას, განსხვავებით, ქრისტიანულისგან, სადაც ქალი ყოველთვის დიდი პატივისცემით სარგებლობდა. პუბლიკაციაში რამდენადმე იდეალიზებულია ქართველი ქალის კულტურული ხატი – ხაზგასმულია მისი ახოვანება-სიამაძე და, ყველაზე მეტად – ზნეობა.

საქართველოს ისტორიასა და ქართულ კულტურაში ქალის ფუნქციების შესწავლა-წარმოიწინას ემსახურება ინგილოს (დიმიტრი ჯანაშვილის) პუბლიკაციები გაზ. „დროებაში“ 1875 წელს - „ქართველები, ასურეთის მეფე ნინი და სემირამიდა, 1250 წლიდან 1143 წლამდე, ამორძალები (ამაზონკები) და ქალის მნიშვნელობა საქართველოში“ (№ 62, 63) და 1880 წელს - „წერილი ქართველ ქალთან“ (№ 207). იმავე საკითხებს – მსოფლიოსა და საქართველოში ქალის ისტორიულ ფუნქციებს ეთმობა 1889 წლის 2-11 მაისს „ივერიაში“ მ. ვ-შვილის მიერ გამოქვეყნებული ვრცელი ნარკვევი - „დედათა უფლების საქმე“ (№91-97). ავტორი უდრამატიკო ადგილობრივ კულტურულ გარემოს დააფასებს მას დასავლურ და აღმოსავლურ კულტურათა გადაკვეთის კონტექსტში. პუბლიკაციის პირველ ნაწილში ის განიხილავს ქალთა მდგომარეობას დასავლური ცივილიზაციის უძველეს კულტურებში (ძველ რომსა და საბერძნეთში) და შუა საუკუნეების ევროპაში, შემდეგ, იმდროინდელი სამართლის ძეგლებზე დაყრდნობით, შეეხება შუა საუკუნეების საქართველოში ქალთა უფლებრივ მდგომარეობას, კერძოდ, საკუთრების უფლებას. პუბლიკაციის მომდევნო ნაწილებში ავტორის აზრობს ევროპასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში ქალთა ემანსიპაციის პროცესზე - ქალთა მოძრაობებზე, მათ მიერ კლუბებისა და სალონების დაარსებასა და მათს უფლებებზე ევროპის სხვადასხვა ქვეყნების კანონმდებლობებში.

ქალთა განათლების საკითხებს შეეხება პეტრე ჩარექოვის წერილი - „რამდენიმე სიტყვა ქალის აღზრდაზე“. ტიპიზაციის მეთოდის გამოყენებით ავტორი ცდილობს, წარმოაჩინოს მათი თანამედროვე ქალის ორი სახე – მორჩილი მეოჯახე ქალები და თამაში ქცევის, ევროპული ჰაბიტუსის ქალები, რომლებსაც შეუძლიათ „ფრანციცულად ტარტარი“, ფლობენ „ტურფად მიხრა-მოხრის“, „აკელუცად ტანცაობისა“ და ფორტეპიანოს

ხელოვნებას. ავტორის აზრით, ამ უკანასკნელთა ცოდნა და ქცევები მიუხედავად იმისა, რომ ფორმობრივად, თითქოს, შეუზღუდავია, არსებითად, მოკლებულია თავისუფლებას, განათლებას. პეტრე ჩარექოვი აყალიბებს ქალთა განათლების საკუთარ კონცეპციას, რომელიც სამი ძირითადი მიმართულებით უნდა წარიმართულიყო - ფიზიკური, გონებრივი და ზნეობრივი ასპექტით, მაგრამ, მისი აზრით, საქართველოს იმდროინდელი განათლების სისტემა ამ მოდელის ამოქმედებას ვერ უზრუნველყოფდა.

ქალთა განათლების საკითხი აღელვებს ქართველ ინტელექტუალთა უმრავლესობას. თუმცა, თვით განათლების ცნებაც, ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილების“ ერთი გმირისა არ იყოს, თითოეულ მათგანს თავისებურად ესმის. ამ პრობლემაზე საჭირობოროტო ჩივილი და ვაება, ზოგჯერ, ერთგვარად-გროტესკულ სახესაც კი იძენს. მაგალითად, ვინმე გ.ტ.ა.-ს სტატიაში - „ჩუენი ცოლები და ქალები“, რომელიც სომხური ენიდანაა თარგმნილი და დაიბეჭდა „ცისკრის“ 1864 წლის მე-4 ნომერში. ავტორი წერს: „სწავლა რომ ექნება ახალგაზდა ქალსა, მაშინ გაიგებს, რომ მორთულობისათვის და ქრმებთან ჩხუბისა და შფოთისათვის არ არის გაჩენილი. მაშინ გაიგებს, რომ ის უნდა იყოს კაი ტანდიკინი (სახლის მომღელი) თავის ქრმის სახლში, ქმრის მორჩილი და შვილების კარგათ მომღელი“.ეს მაგალითი რამდენადმე უტრირებული ფორმით, თუმცა არსებითად წარმოაჩენს ხალხში გავრცელებულ დამოკიდებულებას, რომ ქალს განათლება მხოლოდ ოჯახში, ქმართან ურთიერთობისა და შვილების აღზრდისათვის სჭირდება.

საქართველოში ქალთა სამოქალაქო აქტივობისა და განათლების ისტორიაში ზღვარდამდები მოვლენა იყო მე-19 საუკუნის 70-იან წლებში ქართველიახალგაზრდა ქალების გამგზავრება შვეიცარიაში (ციურიხი, ჟენევა) მედიცინის სფეროში უმაღლესი განათლების მისაღებად. საზოგადოებაში ამ ფაქტს საკმაოდ დიდი რეზონანსი მოჰყვა – მაშინდელი გამოჩენილი მწერლებისა და საზოგადოებრივი მოღვაწეების ცოლებმა, დებმა - მაშო წერეთელმა, ოლიმპიადა ნიკოლაძემ, ოლღა გურამიშვილმა, ეკატერინე მედიქიშვილმა, ანასტასია თუმანიშვილმა და სხვებმა საზოგადოების მხრიდან მწვავე კრიტიკა დაიმსახურეს. ისინი შევიწროებულნი იყვნენ თავიანთი ოჯახების მხრიდანაც კი, თუმცა განათლების მოშურნე ქალები

არ ურიგდებოდნენ წინააღმდეგობებს და სხვისი პირადი დოკუმენტაციით ჩუმად მიემგზავრებოდნენ ევროპაში.

ეს უმნიშვნელოვანესი მოვლენა შთამბეჭდავად აქვს აღწერილი დავით ერისთავს პიესაში „წასვლა ევროპაში“. ამავე ფაქტს გამოუმხაურა სერგეი მესხის პუბლიკაცია - „ჩვენი ქალები და უმაღლესი განათლება“, რომელიც 1872 წლის „დროების“ აგვისტოს ნომერში (№ 32) გამოქვეყნდა. პუბლიცისტი გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ სწავლას მოწყურებული ქალები, რომლებმაც განიზრახეს ევროპის უნივერსიტეტებში განათლების მიღება, საქართველოში კრიტიკის ქარ-ცეცხლში გაეხვნენ. ხალხმა მათ მალევე მოარგო დამამცირებელი იარაღი - „თბილისელი ნიგილისტკები“, როგორც ერთ დროს, „თერგდალეულებად“ „მონათლა“ მათთვის მიუღებელი, მათგან განსხვავებული ადამიანების ტიპი. „პანსიონი დაუშთავრებიან, ქმარი შეირთონ და მოისვენონო“ - მოუწოდებდნენ „ნიგილისტკებს“ თბილისელი თავად-აზნაურები და მათი ცოლები. მეტიც, ზოგიერთნი ამ მოვლენაში მეორედ მოსვლის ნიშნებს ხედავდნენ და ძრწოლით აცხადებდნენ ქვეყნიერების ბორბალი უკუდმა დატრიალდაო.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, საქართველოში ქალთა უფლებრივი მდგომარეობის შესახებ დისკუსიები, ხშირად, ცხარე დაპირისპირების ფორმას იღებდა. განსხვავებით სხვა პრობლემებზე გაჩაღებული პაექრობებიდან, სადაც ერთმანეთს, როგორც წესი, კონსერვატორი „მამები“ და ლიბერალი „შვილები“ უპირისპირდებოდნენ, ქალთა საკითხის გარშემო პოლემიკაში თვით, ლიბერალი სამოციანელების მნიშვნელოვანი ნაწილი კონსერვატორულ პოზიციაზე დადგა, როგორც ჩანს, მათი უმრავლესობა ვერ ითავისებდა ქალთა პრობლემას მთელი სისავსით. თერგდალეულები, მიუხედავად იმისა, რომ დეკლარირებულად ლიბერალურ ღირებულებებს იზიარებდნენ, საკმაოდ ხშირად მეტისმეტად მწვავე და სატირული მანერით დაუნდობლად აკრიტიკებდნენ ქალებს. პუბლიცისტების დიდი ნაწილი ქალების პასუხისმგებლობას ხედავდა საზოგადოების ზნეობრივ და ინტელექტუალურ კრიზისში და თვით, ეროვნული იდენტობის რღვევაშიც. საბოლოოდ ჩვენს კოლექტიურ მეხსიერებაში ქალთა პრობლემა საზოგადოებრივი აზრის განვითარების ამ პერიოდში ისე გაფორმდება, როგორც საუკუნის პირველ ნახევარში იტყვის ნიკოლოზ ბარათაშვილი: „ჰოი, დედანო, მარად ნეტარნო, / კურთხევა თქვენდა,

ტკბილსახსოვარნო! / რა იქნებოდა, რომ ჩვენთა დედათ / სულიცა თქვენი გამოჰყოლოდათ?” (ნიკოლოზ ბარათაშვილი. „ბედი ქართლისა“, 1839).

პრესის ფურცლებზე ქალთა ემანსიპაციის საკითხებთან დაკავშირებული პოლემიკა, რომლებშიც მონაწილეობდნენ ქართველი ინტელექტუალები, რამდენიმე ეტაპს მოიცავს.

პირველი დაპირისპირება ეკატერინე გაბაშვილის სტატიას მოჰყვა, რომელიც მან 1880 წ. ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საქმიანობის კრიტიკას დაუთმო. მწერალი აღნიშნავდა, რომ ეს ორგანიზაცია ბიუჯეტის დაგეგმვისას არც კი მოიაზრებდა ქალთა სასწავლებლების ფინანსურ ხელშეწყობასა და ქალთა განათლების მხარდაჭერას. პუბლიკაციას ვინმე ს. მ. გამოეხმაურა, ვინც იზიარებდა ეკატერინე გაბაშვილის მოსაზრებებს და მიიჩნევდა, რომ ქალთა განათლების საკითხს საქართველოში გავლენიანი ორგანიზაციები ჯეროვან ყურადღებას მართლაც არ უთმობდნენ.

დაპირისპირების მეორე ტალღა აკაკი წერეთლის პუბლიკაციას მოჰყვა, რომელიც მან 1882 წელს გამოაქვეყნა და სადაც ის ქართველ ქალთა გადაგვარებასა და უპასუხისმგებლობაზე საუბრობდა. აკაკის აზრით, მაშინდელი ქალები მამაკაცთა საგანგებო ყურადღებასაც კიარ იმსახურებდნენ. აკაკის ამ წერილს გამოეხმაურა ვინმე „ქუთაისელი ქალი“, რომელიც პოეტს ნაწილობრივ ეთანხმება შეფასებაში. ის მიიჩნევს, რომ ქართველი ქალების გაუნათლებლობა მართლაც წარმოადგენსმათთვის საბედისწერო პრობლემას, თუმცა ამ საკითხის წინაშე სწორედ აკაკი წერეთლისა და მისი თანამოაზრეების პასუხისმგებლობას ხედავს. „ქუთაისელი ქალის“ პასუხი უყურადღებოდ არ დაუტოვებია არც აკაკის და არც „კვალის“ მეფელეტონეს, დავით კეხელს, რომლის პათოსიც უფრო ახლო იდგა პერსონალურ შეურაცხყოფასთან, ვიდრე საღ განსჯასა და პოლემიკასთან.

დედათა საკითხის გარშემო წარმართულ პოლემიკაში ერთ-ერთი საინტერესო ეტაპია ილია ჭავჭავაძისა და ბარბარე ჯორჯაძის ყველასათვის ცნობილი დაპირისპირება, რომელიც მოჰყვა მწერალი ქალის ერთ-ერთ პუბლიკაციას - „ორიოდე სიტყვა ყმაწვილი კაცების საყურადღებოდ“. ილია ჭავჭავაძე ჩვეული ირონიით და ზოგიერთ შემთხვევებში საკმაოდ თამამი

სარკაზმით აკრიტიკებს ბარბარე ჯორჯაძესა და ქართველ ქალთა მნიშვნელოვან ნაწილს.

ქალთა საკითხისადმი ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულების ინტერპრეტაციისათვის მნიშვნელოვანია ისაია ბერლინისეული „პოზიტიური თავისუფლების“ ცნების გააზრება. ილია ჭავჭავაძე თავის პუბლიკაციებში ქართველ ქალებს მუდამ მოუწოდებს ამერიკელ და ევროპელ ქალთა მსგავსი მოქალაქეობრივი აქტიურობისკენ. მწერალი წაახალისებს პოლიტიკურ, სამეცნიერო და საზოგადოებრივ საქმეებში მათს თანამონაწილეობას. მეორე მხრივ, დაუნდობლად აკრიტიკებს ქართველ ქალებს გაუნათლებლობისა და უინიციატივობის გამო.

„თავისუფლების“ ილიასეული გაგება გულისხმობს ინდივიდის გაცნობიერებულ აუცილებლობას, იყოს საკუთარი თავის ბატონ-პატრონი. ეს არის ღელთ ღუნიას „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“, რაც მხოლოდ ნაციონალურ სუვერენიტეტს არ უნდა ითვალისწინებს. ილია მუდამ პიროვნების პასუხისმგებლობას, მის მოქალაქეობრივ ღირსებასა და მოვალეობას უსვამს ხაზს და იშვიათად საუბრობს გარეშე წინააღმდეგობებზე. საპირისპიროდ, თავისუფლება, ილია ჭავჭავაძის თანამედროვე ქართველი ქალების ინტერპრეტაციით, არის ქალთათვის სოციო-კულტურული და პოლიტიკური გარემოს მიერ დაწესებულისხვადასხვა შეზღუდვებისა და დაბრკოლებების არარსებობა.

ქალთა საკითხის გარშემო ფართო მასშტაბის პოლემიკა მოჰყვა 1894 წელს „ივერიის“ ფურცლებზე - „ჩიორას“ (არტემ ახნაზაროვი) ავტორობით გამოქვეყნებულ პუბლიკაციას, რომელსაც თერთმეტმა პუბლიცისტმა და მწერალმა ქალმა უპასუხა - ბარბარე სულხანიშვილმა, ბარბარე ხერხეულიძემ, ეკატერინე გაბაშვილმა, „ახალგაზრდა მხედარმა“, ნინო ყიფიანმა და სხვებმა. სტატიებში გამოთქმული დამოკიდებულებები იმ პერიოდის ქალთა და მამაკაცთა სამყაროებს შორის დაპირისპირების რეპრეზენტაციაა.

ქალთა ემანსიპაციის მოწინააღმდეგენი, როგორც წესი, თვლიდნენ, რომ ქალებმა ვერ შეინარჩუნეს, ენა/იდენტობა; ისინი დახარბდნენ სიმდიდრეს და დაემონენ სოციალურ სტატუსს; ქალებმა ვერ მოახერხეს ქართველი მამაკაცების ღირსების დაცვა; ისინი იმ მოედანზე იჭრებიან, სადაც მათი ბუნებრივი ადგილი არ არის; ქალის გონებრივი შესაძლებლობები საგრძნობლად ჩამოუვარდება მამაკაცისას. ამ ბრალდებებს,

როგორც წესი, გაახმოვანებდნენ ძველი თაობის მოღვაწენი, მამათა ბანაჲის წარმომადგენლები. თერგდალეულებს კი ქალებთან სხვა პრეტენზიები ჰქონდათ – ისინი მათ, ძირითადად, განათლების ნაკლებობას უწუნიებდნენ.

ამის საპირისპიროდ, ქალები თვლიდნენ, რომ პირველად მუნიციპალიტეტის სწორედ, ქართველმა მამაკაცებმა მოიხდინეს. მათ გაფლანგეს მეუღლეების ნამზითვი მამულები და მამა-პაპის მიერ დაგროვილი ქონება; მამაკაცებმა შეუზღუდეს ქალებს სამოღვაწეო ასპარეზი და არ მისცეს მათ სრულფასოვანი განათლების მიღების საშუალება.

პოლემიკური წერილების მეხუთე ნაკადი აზვითდა მე-19 საუკუნის იტალიელი პუბლიცისტის, გულიელმო ფერეროს კონცეპციის გარშემო. ეს თეორია ექვთიმე ვაშაკიძემ გადმოაქართულა და „საქართველოს მოამბის“ 1895 წლის ნომერში განიხილა თავის წერილში - „დედათა კითხვა თანამედროვე მეცნიერების წინაშე“. ფერეროს მოსაზრების მიხედვით, ქალის გონებრივი შესაძლებლობები მკვეთრად ჩამოუვარდება მამაკაცისას, რის გამოც მისი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, პოლიტიკურ პროცესებში, მმართველობით პოზიციებზე თანამონაწილეობა გაუმართლებელია. ვაშაკიძე თავის პუბლიკაციაში მოიშველიებდა, ვითომდა, მეცნიერულ მტკიცებულებას, როგორც უტყუარ საბუთს. ამ მოსაზრების დეკონსტრუქცია მალევე მოახერხა ვინმე „ოლ-დამ“ – გაზეთ „კვალის“ ფურცლებზე. პუბლიკაციას, ასევე, გამოეხმაურა უცნობი ავტორი (ფსევდონიმით „ვინც უნდა ვიყო“) გაზ. „ივერიაში“ გამოქვეყნებული სტატიით.

ქალთა საკითხს მე-19 საუკუნის ქართულმა პრესამ დიდი ყურადღება დაუთმო. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი გამოცემა განსაკუთრებულ პრიორიტეტად სახავდა აღნიშნული პრობლემის გარშემო ინტენსიური და მასშტაბური საინფორმაციო პოლიტიკის წარმართვას. ამ მხრივ ცხადია, გამორჩეულია ქართული ლიბერალური პრესა, გაზეთები - „ივერია“, „დროება“, „კვალი“. ჟურნალი „ცისკარიც“ დიდ დაინტერესებას გამოხატავს დედათა პრობლემის გარშემო. მნიშვნელოვანია, რომ ცისკარში, რომლის მმართველი ბირთვი კონსერვატორი „მამებისგან“ შედგებოდა, თანამშრომლობდა პირველი ქართველი პუბლიცისტი და ერთ-ერთი პირველი ქართველი მწერალი ქალი – ბარბარე ჯორჯაძე.

დიალოგი ქალთა საკითხის გარშემო საქართველოში, ისევე, როგორც ევროპის სახელმწიფოებსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში, საკმაოდ დიდი ვნებათაღელვით წარიმართა. ზოგიერთ შემთხვევაში, ეს დაპირისპირება დიალოგის საზღვრებსაც გასცდა და პერსონალური დაპირისპირების სახე მიიღო. გასაკვირი არ არის, რომ პრობლემა განსაკუთრებულად მწვავედ მიიღო საქართველოს საზოგადოებამ, სადაც დღემდე ყველაზე გავლენიან და ღირებულ ინსტიტუტებად რჩება ოჯახი, რომლის ბურჯად ქალი მოიაზრება და პატრიარქალური ქრისტიანული ეკლესია.

ქართულმა ლიბერალურმა პრესამ, თავისი პრობლემაზე ორიენტირებული მიდგომით, დედათა საკითხის გარშემო მსჯელობისა და ანალიზის მნიშვნელოვანი ნება გამოავლინა. საყურადღებოა, რომ ჟურნალ-გაზეთების საინფორმაციო პოლიტიკა მიმართული იყო მსოფლიოს ქალთა მოძრაობების აქტუალური მოვლენების გასაშუქებლად, რაც ამაღლებდა ქართველი ქალების სამოქალაქო განათლებას, ინტერესს უღვივებდა მათ საზოგადოებრივ საქმეებში მონაწილეობისადმი და, საბოლოო ჯამში, ხელს უწყობდა ევროპულ სააზროვნო სივრცეში ქართული საზოგადოებრივი აზრის ინტეგრაციას.

დამოწმებანი:

გენდერი 2007: გენდერი, კულტურა, თანამედროვეობა: შემდგ. ლელა გაფრინდაშვილი: თბილისი 2007

თანამედროვე... 2000: თანამედროვე დემოკრატია: ღირებულებები და იდეალები: საზოგადოების კვლევის ცენტრი: თბილისი 2000

საბედაშვილი 2006: საბედაშვილი თამარ: ქალთა უფლებების ისტორიული ასპექტები: თბილისი 2006.

ქალთა 2011: ქალთა საკითხი საქართველოში XIX-XX

საუკუნეების მიჯნაზე: წინათქმა – ლელა გაფრინდაშვილისა: თბილისი 2011

ხომერიკი 2005: ხომერიკი ლელა, გაფრინდაშვილი მანანა: ქალთა საზოგადოებრივი საქმიანობა საქართველოში XIX საუკუნის მეორე ნახევარი და XX საუკუნის დასაწყისი: თბილისი 2005

„ლიბერალიზმის ეპოქის პირმშონი“

(ლიტერატურული პორტრეტები)

ილია ჭავჭავაძე

„იქნება არც ერთს მსოფლიო გენიოსს არა ჰქონდეს იმოდენა მსოფლიო მნიშვნელობა თავისი ერისათვის, რამოდენაც აქვს ილია ჭავჭავაძეს საქართველოსთვის. ეს უმაღალითო მნიშვნელობა დამოკიდებულია, ერთი მხრივ, ილიას განსაკუთრებულ ნიჭზე, მეორე მხრივ, ჩვენი ქვეყნის დაცემაზე...“ („ილიას...“ 1988: 10) – წერდა იაკობ გოგებაშვილი. და მართლაც, სწორედ ილიას ხვდა წილად თითქმის ორმოცდაათი წლის განმავლობაში ყოფილიყო ერისათვის გულმტკივან თანამოაზრეთა გარსშემოკრებული ანდამატი და ბოლოს, უკვე მეოცე საუკუნი ზღურბლზე, – იმავე ერის მოღალატეთაგან განგმირულს, ორი ნიშანსვეტი დაეტოვებინა ქართული ისტორიის გზაზე: საქართველოს მარადიულ „თანამდევ სულად“ და მფარველ ანრდილად გარდასახული ცხოვრება ადა ყოველი ჭეშმარიტი ქართველისათვის გულს წვეტიან მახვილად მიბჯენილი წიწამურის ობელისკი.

ჭაბუკი ილიას წარმოსახვა ისევე ძნელია, როგორც ჭაბუკი მოსესი. ეს სულიერი მამა ერისა, თითქოს უკვე სიყრმიდანვე ბრძენკაცი უნდა ყოფილიყო, ზეგარდმო ნიშნით სხვათაგან გამორჩეული, თავისი დიდი მიზნისა და განსაკუთრებული მისიის თავიდანვე გამცნობიერებელი...

ილიას თანამედროვეთა მოგონებები დაგვეხმარება გავარკვიოთ – რა არის ამ პორტრეტში ნამდვილი, ჭეშმარიტი

და რა – ჩვენი წარმოსახვის შედეგი, უკვე ილია-მართლის კანონზომიერებული ხატის შემკობის სურვილით ნაკარნახევი.

გავეცნოთ ჯერ ილიას ბავშვობისდროინდელ პორტრეტს, მისივე გამდელის – საღომე ღოლაძის მიერ დამახსოვრებულს: „ილია ანგელოზივით ბავშვი იყო. ცეკვობა და თამაშობა აგრე რიგად არ უყვარდა. ძრიელ მეცადინეობა და კითხვა უყვარდა, მეტის მეტი ჯანმრთელი იყო, ძრიელ სრულიც, ასე, რომ ეშინოდათ კიდევ მშობლებს ამის გადაჭარბებულ სიმსუქნისა.

პატარაობიდანვე ლექსებს გამოსთქვამდა ხოლმე. მასსოვს ძალიან კარგი ლექსები გამოსთქვა კოშკზე, მარანზე...“ (ღოლაძე 1987: 403).

ეს ის კოშკია ყვარელში, ჭავჭავაძიანთ ეზოში ლეკთა შემოსევისაგან თავდასაცავად აგებული, რომელშიც დაიბადა ილია 1837 წლის 27 ოქტომბერს.

ილიას მამა – გრიგოლ ჭავჭავაძე, ბრძოლებში ნაწრთობი, გულუშიშარი მეომარი, იმხანად უთუოდ საღმე ყვარელის შემოგარენში იქნებოდა ლეკთა მოსალოდნელი თავდასხმის მოსაგერიებლად.

სწორედ მამა უყვებოდა ილიას გარდასულ ბრძოლებზე და საქართველოს წარსულზე. თვით ეს რიტუალი – საოჯახო თხრობისა, ილიას ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში – „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილშია“ აღწერილი, ხოლო ბავშვურ მეხსიერებაში აღბეჭდილ ისტორიულ სიუჟეტებსა და პერსონაჟებს მწერალი არაერთხელ მიუბრუნდება.

წერა-კითხვა ილიას დედამ შეასწავლა – მაგდანა (გათხოვების შემდგომ – მარიამ – ზ. ა.) ბებურიშვილმა. ჭავჭავაძეებს ძვირფასი საგვარეულო ბიბლიოთეკა ჰქონდათ. თავის მხრივ, მაგდანასაც წამოეღო მზითვად თბილისიდან ჩინებული წიგნები (აქვე ვიტყვი, რომ მისი ოჯახი, მიუხედავად გრიგორიანელობისა, ქართულ ტრადიციას მისდევდა – ზ. ა.), ისე რომ, მარიამი, თვითონაც ყმაწვილი ქალი (იგი 14 წლისა გათხოვდა – ზ. ა.), წრფელი ინტერესით უკითხავდა გარს შემოკრებილ შვილებს სულისა და გონების გასავითარებელ ძველ ამბებს, ლეგენდებს, მოთხრობებსა და ლექსებს.

შემდგომი მასწავლებელი ილიასი უკვე სოფლის მთავარდიაკვანი იყო – ნიკოლოზ სეფაშვილი. ილიასსავე მოგონებით, „მთავარმა ძალიან კარგად იცოდა ქართული და სახელი ჰქონდა განთქმული საღმრთო წიგნების კარგი მკითხველისა. ხოლო უმთავრესი ღირსება მისი ის იყო, რომ

მომხიბლავი თქმა იცოდა ამბებისა. გვიამბობდა მდაბიურად და ბავშვისთვის ადვილად გასაგების ენით უფრო საღმრთო და სამშობლო ქვეყნის ისტორიის ამბებსა, ვის რა გმირობა მოემოქმედნა, ვის რა ფალავნობა გაეწია, ვის რა ღვაწლი და სიკეთე დაეთესა სამშობლოსა და სარწმუნოების სასარგებლოდ და დასაცველად.

ბევრი ამ ამბავთაგანი ღრმად ჩამრჩა გულში და ერთი მათ შორის – „დიმიტრი თავდადებული“ – თემად გამოვიყენე მრავალი წლის შემდეგ. ერთი კიდევ პატარა ამბავი საშობაო მოთხრობად დავწერე. ჩემ „გლახის ნაამბობში“ ზოგიერთს ადგილს ცხადად ამჩნევია კვალი მთავრის ამბების გავლენისა“ (ჭავჭავაძე 1957: 307).

თხუთმეტი წლის შემდეგ, პეტერბურგიდან ყვარელს მობრუნებულ ილიას, ამ მზესა და ცას დანატრებულს, გრძნობა მოეძალება და მოუნდება ლექსში გააცხადოს სიყრმეში ერთხელ და სამუდამოდ შთანერგილი სიყვარული მამულისადმი:

მას აქეთ, რაკი შენდამი ვცან მე სიყვარული,
ჰოი, მამულო, გამიკრთა ძილი და შევბა!
შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული,
ღამე თენდება ეგრეთ ჩემი და დღე ღამდება.
დაჟინებითა ფიქრი ფიქრზედ მოდის, გროვდება,
გრძნობა გრძნობაზედ შეუპოვრად იძვრის ჩემს გულში,
და მე არ ვჩივი, – მიხარიათ, რომ ეგრეთ ჰშვრება
ჩემი ცხოვრება შენსა ფიქრში, შენს სიყვარულში.
მაგრამ, მამულო, ჩემი ტანჯვა მხოლოდ ის არის,
ის არი მხოლოდ სავალალო და სამწუხარო,
რომ შენს მიწაზედ, ამდენ ხალხში, კაცი არ არის,
რომ ფიქრი ვანდო, გრძნობა ჩემი განუწიარო!...
(ჭავჭავაძე 1914: 70)

ეს არ არის მხოლოდ პოეტური პირობითობა: ერთი შესხედვით, ილიას არც მეგობრები აკლდა, არც თანამოსანგრენი, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ჰქონდა მას ხასიათში რაღაც ისეთი თვისება, რომელიც უახლოეს ადამიანებთანაც კი გარკვეულ, მოწიწებით დისტანციას ქმნიდა, ხოლო ეს რიდი, პირველ ყოვლისა, შელაზღანდარავებისაგან დამცველი, მეორე მხრივ, როგორც ჩანს, სრულ გულგადახსნასა და განდობას გამორიცხავდა. ეტყობა, ასეთია დიდი ადამიანების ხვედრი.

ილიას სიყრმის მეგობარი, კოსტა აბხაზი იგონებდა, რომ „ილია პატარაობიდანვე, მართალია, როგორღაც მიუკარებელი და უფრო ჩუმი იყო, მაგრამ ამასთანავე მაშინადვე ოხუნჯობის დიდი უნარი ემჩნეოდა. მეტის მეტი ხუმრობა იცოდა და თუ კი ვისმე სასაცილოდ აიგდებდა, მართლაც რომ მიწასთან გაასწორებდა...“ (აბხაზი 1987: 181).

თანამედროვეთა მოგონებებიდან ისიც ვიცით, რომ თვისებათა ეს შეხამება – სხვათაგან განრიდების, მდუმარე განმარტოებისა და, ამასთანავე, სიმწარენარევი იუმორის, – ილიას შთამომავლობით ჰქონდა მამამისისაგან გამოყოფილი.

იმ ადამიანთათვის, რომელთაც თავდაპირველად თავისი მარტოსულობა და გამორჩეულობა სტიქიურად აქვთ შეგრძნებული და მხოლოდ მერეღა გაცნობიერებული, ადამიანთა იმ ტიპისათვის, რომელთაც ილია ეკუთვნოდა, ზემოთჩამოთვლილი თვისებები, იმავდროულად, ერთგვარ თავდაცვით საშუალებადაცაა გადაქცეული, პიროვნული ავტონომიის შესანარჩუნებლად. ისიც საფიქრებელია, რომ ბავშვობიდანვე თანდაყოლილი ეს თვისებები, კიდევ უფრო გაამძაფრა ილიას ადრე დაობლებამ. ათი წლისას, როდესაც ის-ის იყო, თბილისში ჩაიყვანეს და კერძო პანსიონში მიაბარეს – დედა გარდაეცვალა, ხოლო თხუთმეტი წლისას – უკვე თბილისის გიმნაზიაში სოწავლისას – მამა.

სწორედ იმ ხანებში წერს ილია თავის ერთ-ერთ პირველ ლექსს – „მოთქმა საწყლისა“, ისეთივე უმწეოსა და წრფელს, როგორც უეცარი დაობლებით დაზაფრული ყრმა ავტორი:

სად მოვასვენო საწყალმან თავი,
არცა მაქვს სახლი, არც ქოხი ავი,
მზისგან დამწვარი მაქვს ტანი შავი,
ქვეყნად არვინ მყავს მე შემნახავი.
ერთხელ მეც მქონდა ბედნიერი დრო,
როს დედ-მამასთან მე მქონდა ყუდრო.
მამა, სიკვდილმა იგი წამართო,
ჭმუნვითა დამყო, წყეულმან მარტო.
(ჭავჭავაძე 1914: 538)

ქვეყნად მაინც მოიძებნა ერთი ღვთისნიერი არსება, რომლის დღეისებრი მზრუნველობა ილიას სიკვდილამდე არ ავიწყდებოდა: ეს გახლდათ მამიდამისი – მაკრინე ჭავჭავაძე,

ქერივი ივანე არაგვის ერისთავისა. ილიას დედა რომ მოუკვდა, მაკრინე, ძმის თხოვნით, ყვარელში გადმოსახლდა ქისტაურიდან და იკისრა ხუთი ობოლი ძმისშვილის მოვლა-პატრონობა. გრიგოლ ჭავჭავაძის გარდაცვალების შემდეგ კი, იგი უკვე დედაც უნდა ყოფილიყო ამ ბავშვებისათვის და მამაც – მათი სწავლა, განათლება, გათხოვება თუ დაცოლშვილება – მისი საზრუნავი შეიქნა.

როგორც ცნობილია, ილიამ თბილისის გიმნაზია დაამთავრა. გიმნაზიაში გატარებულმა ხუთმა წელმა, გარდა კლასიკური განათლებისა, მას არაერთი ამხანაგი და თანამოაზრე შესძინა – ნიკო ღოდობერიძე, პეტრე ნაკაშიძე, რომელსაც ილიამ თავისი „ქართვლის დედა“ და „დიმიტრი თავდადებული“ უძღვნა, ივანე პოლტორაკი, ილია წინამძღვრიშვილთან ერთად – „აწრდილის“ ადრესატი, ნიკოლოზ ჯაბაღარი, ზაქარია მამაცაშვილი, დიმიტრი ყაზბევი.

ყველაზე ახლო მეგობრად ილიასი, გიმნაზიაშიც და პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწავლის დროსაც, მაინც მასთან თანაშემზრდილი კოხტა აბხაზი რჩებოდა.

სწორედ კოხტა აბხაზის მოგონებებით ვიცით ცოტა რამ ილიას სატრფიალო გატაცებების შესახებ. როგორ გამოიხატება იმჟამინდელი 13-14 წლის ყმაწვილის ტრფიალი: მიდიან ის და მისი მეგობარი კოხტა აბხაზი, „სატრფოს“ სახლთან და საათობით ელოდებიან, ვიდრე იგი სარკმელში გამოიხედავს და გაიღიმებს. ამ „სატრფოთაგან“ (წინწკლებში რაღა თქმა უნდა – ზ. ა.) ერთი თბილისის მოქალაქის – ტერ-ასატუროვის ასული გახლდათ, მეორე – გიმნაზიის მასწავლებლის – დემენტიევისა. მესამე – ყვარელში ილიას მეზობლად მოსახლე სოლომონ ჭავჭავაძისა. სოლომონი ბიძაშვილად ეკუთვნოდა ილიას მამას, მაგრამ ამ გარემოებას ხელი არ შეუშლია არც ყმაწვილი ილიას გატაცებისათვის მომხიბლავი ელისაბედით ანუ ლიზათი და არც ლიზას მამისათვის, რომელმაც სერიოზულად განიზრახა ახალგაზრდების დაქორწინება. სოლომონმა ილიას ზურგსუკან, მამიდამისთან მოილაპარაკა და როგორც მომავალ სიძეს, ილიას სწავლის ფულს უგზავნიდა პეტერბურგში.

ამ ზურგსუკან მოლაპარაკებამ გაანელა ილიას ტრფობა, თუ იყო კიდევ სხვა რამ მიზეზი, მაგრამ მამიდამისი მაკრინე, ძმისშვილის დაუინებელი თხოვნით, სოლომონს გასტუმრებული ვადით დაემშვიდობა, ხოლო თვით ილია ლიზას - ლექსით, რომელიც პასტორალური სურათით იწყება:

გახსოვს, ტურფავ, ჩვენს დიდ ბაღში
მე და შენ რომ ერთად ვრბოდით?
ნეტავ იმ დროს!.. სიყვარულის
მეტს არაფერს ჩვენ არ ვგრძნობდით!..
(ჭავჭავაძე 1914: 67)

– და მთავრდება გულნატკენი ჭაბუკის მტკიცებით, რომ სატრფოს პირველი კოცნა გესლად შემოუბრუნდა.

ეს ლექსი – „გახსოვს ტურფავ...“ ილიამ უკვე პეტერბურგში დაწერა, 23 წლისამ, 1860 წელს. ყვარელში, ჭავჭავაძეთა დიდ ბაღში ღიზასთან იდუმალი პაემნები უკვე სამი წლის წინანდელი ისტორია იყო – 1857 წლის ზაფხულისა... ბევრი რამით არის ღირსშესანიშნავე ეს წელი ილიას ცხოვრებაში: იანვარში ჟურნალმა „ცისკარმა“ მისი პირველი პოეტური თარგმანი გამოაქვეყნა – „ჩიტ“; იმავე წელს გადაწედა პეტერბურგში სასწავლებლად გამგზავრება ილიასი. ამ მოსალოდნელი გამოსაღმების განწყობილებითაა შთაგონებული მისი პოეზიის პირველი შედეგები – „ყვარლის მთებს“:

სამშობლოს მთებო, თქვენი შვილი თავსა განებებ,
მაგრამ თქვენს ხსოვნას დავიწყებას ვერ მივანებებ:
თქვენ ჩემთან ივლით, თუმც აჩრდილად, ვით ჩემი გული,
თქვენთან, ჰე, მთებო, ბუნებითა შეუღლებული,

ეს პირველი ვარიანტია ლექსისა, 1857 წლის 16 აპრილით დათარიღებული. ის სტრიქონები, რომლებიც, ვგონებ, ყველას გაახსოვს:

სამშობლოს მთებო თქვენი შვილი განებებთ თავსა,
მაგრამ თქვენს ხსოვნას ვერ მივცემ მე დავიწყებასა...
(ჭავჭავაძე 1914: 3)

უკვე ხანდაზმულმა პოეტმა ჩაასწორა.

მაგრამ, იქამდე, სასურველია, თუნდაც ზოგადი სურათი მაინც წარმოვისახოთ ილიას სტუდენტური ცხოვრებისა, იმ წლების, რომლებიც ილიასავე თქმით, საძირკველად დაედო მთელ მის მოღვაწეობას.

1857 წლის 20 ივლისს ილია თხოვნით მიმართავს პეტერბურგის უნივერსიტეტის რექტორს: „მსურს რა განათლების დასასრულებლად მოვისმინო სრული კურსი ს.-პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის კამერალურ განყოფილებაზე, უმორჩილესად გთხოვთ, თქვენო აღმატებულებაზე, უნივერსიტეტში შესასვლელად დაწესებული გამოცდების ჩაბარების შემთხვევაში, მიმიღოთ საკუთარი ხარჯით მოსწავლე სტუდენტთა რიცხვში. ამასთან მაქვს პატივი გაახლოთ ჩემი კუთვნილი საბუთები: 1. მეტრიკული მოწმობა და 2. თქმის ასლი ჩემი თავადური წარმომავლობის შესახებ.

თავადი ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძე“ (შარაძე 1987: 95).

დღეს, სულიერი ინტერესების საყოველთაო დაკნინების ჟამს, უკვე გვიკვირს ილიასდროინდელი სტუდენტობის პათოსი და ცნობისწადილი. „კალმით ვერ ავწერ იმ აღტაცებას, რომელიც ჩვენ გამოვცადეთ მაშინ, როცა უნივერსიტეტში მიგვიღეს, – წერდა ნიკო ნიკოლაძე, იმავე პეტერბურგის უნივერსიტეტის შესახებ, – საერთო ფეხის ხმას ჩვენც ავეყვით: დავდიოდით არა იმ პროფესორების ლექციებზე, რომელთა მოსმენაც ფაკულტეტის წესებით სავალდებულო იყო ჩვენთვის, არამედ მთელი სტუდენტობის საყვარელ პროფესორების ლექციებზე... მათ მოსასმენად იმდენი სტუდენტობა გროვდებოდა, რომ უდიდესი აუდიტორია, მეთერთმეტეც – კი ვერ იტევდა ყველას: ნახევარი საათის შემდეგ სუნთქვა აღარ შეიძლებოდა. ზოგჯერ პროფესორი იძულებული იყო სააქტო დარბაზში გასულიყო, სადაც სტუდენტთა უმრავლესობა ფეხზე ისმენდა ლექციას“ (ნიკოლაძე 1931: 107).

იმხანად პეტერბურგის უნივერსიტეტში ოცდაათამდე ქართველი სტუდენტი სწავლობდა და ნიკო ნიკოლაძისსავე თქმით, სწორედ ილია წარმართავდა ქართული სათვისტომოს ცხოვრებას.

პეტერბურგელი ვაჭრის, კოლჩინის ცოლს, რომელთანაც დაბინავდა ილია, ქართველები უზრუნველ დარდიმანდებად წარმოედგინა და გული ტკიოდა, რომ ეს ახალგაზრდა კაცი, თავადი, ესოდენ ხელმომჭირნედ ცხოვრობდა, აუცილებელს იკლებდა და შუაღამეს, წიგნის კითხვისას, ავისმომასწავებელი ხველა აუტყდებოდა.

ილიას მართლაც აღმოაჩნდა ჭლექის ნიშნები და 1859 წლის ზაფხული კახეთში გაატარა. შემდგომ, ეტყობა, ავადმყოფობამ კვლავ შეახსენა თავი და ამით თუ აიხსნება, რომ 1861 წლის

გაზაფხულზე იგი აღარ დაელოდა უნივერსიტეტის გამოსაშვები გამოცდების დამთავრებას და სამშობლოში დაბრუნდა.

სხვაზე ადრე თვითონ ილიამ შეაფასა, თუ რამდენს ნიშნავდა მისთვის, რომ სწორედ სამოციანი წლების მიჯნაზე სწავლობდა პეტერბურგში. გავიხსენოთ მისი ცნობილი პასაჟი „მგზავრის წერილებიდან“, სადაც იგი ამბობს, რომ „... ეგ ოთხი წელიწადი ცხოვრების საძირკველია, ცხოვრების წყაროს სათავეა, ბეწვის ხიდია, სიბნელისა და სინათლის შუა ბედისაგან გადებული. მაგრამ ყველასათვის კი არა, მარტო იმათთვის, ვინც რუსეთში წასულა, რათა ჭკუა ავარჯიშოს, ტვინსა და გულს მოძრაობა მისცეს, – ფეხი აადგმევინოს...“ (ჭავჭავაძე 1950: 10).

ამ კეთილშობილი მიზნით რუსეთში წასულ ქართველ სტუდენტთაგან, ილიას დროს, პეტერბურგში სწავლობდნენ აკაკი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე, ნიკო ღოღობერიძე, ბესარიონ ღოღობერიძე, ილია სერებრიაკოვი, ნიკოლოზ ჯაბადარი, ალოიზ მიზანდარი, კოხტა აბხაზი. აქედან, ერთნი ილიასთან უკვე თბილისის გიმნაზიიდან იყვნენ შეამხანაგებულნი, მეორენი – სწორედ პეტერბურგში დაუახლოვდნენ მას.

ილიას ცხოვრების სტუდენტურ პერიოდზე ცოტა იქნებოდა ცნობილი, კოხტა აბხაზის (ოფიციალურად ალექსანდრე ერქვა – ზ. ა.) მოგონებები რომ არა.

„ზაფხულობით, – იგონებდა კოხტა აბხაზი, – ჩვენი ქართველი სტუდენტობა პავლოვსკში ატარებდა დროს და ჩვენც, მე და ილია, ზაფხულობით იქ ვიმყოფებოდით ხოლმე. მახსოვს, ერთხელ პავლოვსკიდან ცარსკოე სელოში წავედით და იქ ვეწვიეთ ქალბ. დადიანისას, სამეგრელოს მთავრის ასულს. ქ. დადიანმა გამოიტანა და მოგვცა წასაკითხად ბარათაშვილის ლექსები, რამდენადაც მახსოვს, ბარათაშვილის საკუთარი ხელნაწერი. ეს ლექსები იყო: „ბედი ქართლისა“ და „მერანი“, ვერ წარმოიდგენო, რა შთაბეჭდილება მოახდინეს ამ ლექსებმა ილიაზედ. თითქმის მთელი ერთი კვირა ყმაწვილი ჰბოდავდა ბარათაშვილით“ („ილია“ 1987: 182).

არ არის გამორიცხული, რომ ილიას „აზრდილის“ პირველი, პეტერბურგის დროინდელი ვარიანტის მიმართვაში არაგვისადმი:

ჩვენო არაგვო! რა-რიგ მიყვარხარ!
ქართველის ცხოვრების მოწამედ შენ ხარ!
შენს კიდებზედ ჩემი მამული,

იყო ერთ დროსა გამშვენებული...
(ჭავჭავაძე 1914: 515)

– ექოდ მოისმოდეს „ბედი ქართლისას“ შეძახილი – „ჰოი, ნაპირნო არაგვის პირნო, მობიბინენო, შევებით მომზირნო...“

აქვე დავძენო, რომ პეტერბურგის პერიოდი ილიას ცხოვრებისა – იმავდროულად, მისი მხატვრული ინდივიდუალობის მკაფიო ჩამოყალიბების ხანაა: სწორედ აქ გამოიკვეთა საბოლოოდ მისი ღირიკული ინტონაცია და მისი პოეზიის თემატიკური არეალიც. ამ წლებითაა დათარიღებული „აჩრდილის“, დრამატული პოემის „ქართველის დედას“, „აკაკო-ყაჩაღის“ პირველი ვარიანტები და მთელი წყება ილიას უკვე ქრესტომათიულად ცნობილი ლექსებისა – „გუთნის-დედა“ („ერთ ბედ ქვეშა ვართ, ლაბავ, მე და შენ/ წილად გვარგუნეს შავი მიწა ჩვენ...“), „ლოცვა“, „დაე თუნდ მოვკვდე, არ მეშინიან...“, „ქართველის დედას“ („ქართველის დედაო, ძუძუ ქართველისა უწინ მამულსა უზრდიდა შეილსა...“), „ნანა“, „გაზაფხული“ („ტყემ მოისხა ფოთოლი, აგერ მერცხალიც ჭყივის...“) „პოეტი“ – ილიას საპროგრამო ლექსი, „ელეგია“ – მონატრებითა და ტკივილით აღსავსე შორიდან დანახული სურათი მძინარე სამშობლოსი:

მკრთალი ნათელი სავსე მთვარისა
მშობელ ქვეყანას ზედ მოჰფენოდა
და თეთრი ზოლი შორის მთებისა
ლაჟვარდ სივრცეში დაინთქმებოდა.
არსაიღამ ხმა, არსით ძახილი!..
მშობელი შობილს არრას ეტყოდა,
ზოგჯერ-კი ტანჯვით ამოძახილი
ქართველის ძილშია კვნესა ისმოდა!
ვიდექ მარტოკა.. და მთების ჩრდილი
კვლავ ჩემ ქვეყნის ძილს ეაღერსება...
ოხ, ღმერთო ჩემო! სულ ძილი, ძილი,
როსღა გვეღირსოს ჩვენ გაღვიძება?!
(ჭავჭავაძე 1914: 46)

იმავე სულისკვეთებით იყო დამუხტული გამოძახილი იტალიის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ბელადის ჯუზეპე გარიბალდის გამარჯვებებზე – „მესმის, მესმის...“

ილია აღმერთებდა გარიბალდის, ერთხანს მის არმიაში მოხალისედ წასვლასაც კი აპირებდა და ამ ჭაბუკური გატაცების ნიშნად, მის კაბინეტში, რუსთაველის და ერეკლე მეორის სურათების გვერდით, უცვლელად ეკიდა იტალიის ეროვნული გმირის პორტრეტი.

ადვილი წარმოსადგენია, როგორი პათოსით წაუკითხავდა ილია ამ ლექსს ახალი იმედებით ატაცებულ თავის მეგობრებს:

მესმის, მესმის სანატრელი
ხალხთ ბორკილის ხმა მტვერვეისა!
სიმართლის ხმა ქვეყნადა ჰქუხს
დასათრგუნვლად მონობისა.
აღმიტაცებს ხოლმე ის ხმა
და აღმინთებს იმედს გულში...
ღმერთო, ღმერთო! ეს ხმა ტკბილი
გამაგონე ჩემს მამულში!
(ჭავჭავაძე 1914: 55)

რამდენიმე წლის შემდეგ, თავის ჟურნალში, „საქართველოს მოამბეში“, ილიამ გამოაქვეყნა იტალიის განმათავისუფლებელი მოძრაობისადმი მიძღვნილი წერილი ნიკოლოზ დობროღუბოვისა, რომლის პოლემიკური მახვილიც ცარიზმის წინააღმდეგ იყო მიმართული.

ილიას ბიოგრაფი, გრიგოლ ყიფშიძე წერდა: „რუსეთის მაშინდელმა მწერლობამ ხომ უაღრეს აღფრთოვანებამდე მიაღწია. პოეზიასა და პოეტურ პროზაში მეფობდნენ: ჯერ გოგოლი და ლერმონტოვი, ლევ ტოლსტოი, ტურგენევი, ნეკრასოვი და მერე მათი ჩამოდგმა: გრიგოროვიჩი, გონჩაროვი, დოსტოევსკი – ეს მოციქულნი ახალის წეს-წყობილებისა; პუბლიცისტიკაში ბრწყინავდნენ: ჩერნიშევსკი, დობროღუბოვი, პისარევი. პეტერბურგის უნივერსიტეტი სავსე იყო პირველ-ხარისხოვან პროფესორებით: კოსტომაროვი, პიპინი, კაველინი, სტასულევიჩი, სპასოვიჩი – აი ვინ იყვნენ მოძღვარნი და ხელმძღვანელნი მაშინდელ ახალგაზრდობისა და, მაშასადამე, ილიასიც“ (ჭავჭავაძე 1914: 25).

ამავე დროს, ილია ყოველთვის ხაზს უსვამდა, რომ რუსეთში აღმოცენებული იდეებისა და კონცეფციების ქართულ სინამდვილესთან მისადაგებას დიდი სიფრთხილე და დაფიქრება ჭირდებოდა: „ჩვენს ქვეყანას სულ სხვა ტკივილი აქვს, – წერდა

იგი, – სულ სხვა ფათერაკი სდევს... ჩვენებური დღევანდელი დღე სულ სხვასა თხოულობს, სულ სხვას დაჟღერებს... ის „სხვა რამეა“ ჩვენის დაცემულის ვინაობის აღდგენა, ფეხზედ დაყენება და დაცვა ყოვლის მოსალოდნელის ფათერაკისაგან. რომ ეგ ფათერაკი მოსალოდნელი იყო და დღესაც თავიდანვე ვერ აგვიცდენია – ეგ ცხადზედ-ცხადია...“ (ჭავჭავაძე 1955: 95).

მაგრამ, რაც არ უნდა იყოს დაკავებული კაცის ფიქრი და გონება საზოგადო საქმით, თუ ეს კაცი 20-23 წლისაა, და ამასთანავე პოეტი, მის გულში ყოველთვის მოიძებნება ერთი პატარა კუნჭული, რომელიც მხოლოდდამხოლოდ სიყვარულისთვისაა განკუთვნილი.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ილია პეტერბურგიდან ლექსით დაემშვიდობა თავის ბოლო გატაცებას – ლიზა ჭავჭავაძეს და ნევის ნაპირებზე, მისი გულის ის, გამონთავისუფლებული ადგილი ახლა გენერალ ჩაიკოვსკის ასულმა დაისაკუთრა, უმცროსმა დამ დიდი რუსი კომპოზიტორისა. ილიას ინიციალებით აღუნიშნავს თავისი ახალი სიმპატიისადმი მიძღვნილი ორივე ლექსი და, აქედან გამომდინარე, კარგა ხანს ითვლებოდა, რომ მათი ადრესატი – სოფიო ჩაიკოვსკაია იყო. მაგრამ, როგორც პროფესორმა გურამ შარაძემ დაადგინა – ეს გახლდათ არა სოფიო, არამედ საშა ანუ ალექსანდრა ჩაიკოვსკაია, რომელიც ხალისით მასპინძლობდა ქართველ თავყანისმცემელს, მაგრამ ცოლად სხვას გაჰყვა და გულგაბზარული დატოვა ჩვენი პოეტი.

ალექსანდრა ჩაიკოვსკაიასადმი მიძღვნილი ილიას ლექსები 1860 – წლის ზაფხულითაა დათარიღებული. შეუდარებლად მწარე იყო ილიასათვის გაზაფხული იმავე წლისა, როდესაც იქვე, პეტერბურგის კადეტთა კორპუსში ჩარიცხული მისი უმცროსი, საყვარელი ძმა – თეიმურაზი გარდაიცვალა.

„...რა დაუშავეთ ეგრეთი ღმერთსა, რომ ეგრე უწყალოთ და შეუბრალებლათ გვიწამდავს დღეებს ამთვენ ტანჯვით. ჩემი პატარა თემურა სადღა არის, მამიდაჯან! დაეკარგე საუკუნოთ პირველი და უკანასკნელი ძმა, მერე რა ძმა? ვედარ გნახავთ ის საწყალი და უბედური...“ – წერდა ილია მამიდამისს (ჭავჭავაძე 1961: 19).

ერთი წლის შემდეგ, ილია საქართველოსაკენ გამოემართა. რკინიგზა იმხანად მხოლოდ პეტერბურგსა და მოსკოვს შორის იყო გაყვანილი და მგზავრობას თბილისამდე თვეზე მეტი ჭირდებოდა.

უკვე მესამე წელი იყო, რაც ივანე კერესელიძის „ცისკარი“ მის ლექსებსა და თარგმანებს ბეჭდავდა, მაგრამ ილია გრძნობდა, რომ ეს ჟურნალი „მამებისა“ იყო, ახალი თაობის მიზანსწრაფვას ვერ უთანაგრძნობდა და შესაძლოა ამიტომაც, პეტერბურგში დაწერილი მისი ლექსების უკეთესი ნაწილი „ცისკრის“ ყურადღების მიღმა დარჩა.

ამ ზამთარს ილიამ უკვე სულ სხვა ქანრის ნაწარმოები გაგზავნა „ცისკარში“ გამოსაქვეყნებლად – კრიტიკული წერილი „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შაღვას ძის ერისთავის მიერ კოზლოვიდგან „შეშლილის“ თარგმნაზედა“ და თავდაპირველად არც კი უნდოდა ეს წერილი მისი გვარით გამოქვეყნებულიყო... მაგრამ ილიას სტატია მისივე ხელმოწერით გამოქვეყნდა „ცისკრის“ აპრილის ნომერში, იმთავითვე იშვიათი ვნებათაღელვა გამოიწვია, „მამათა და შვილთა“ ლიტერატურული ბრძოლის მიზეზი შეიქნა და სამუდამოდ დაუკავშირა ილიას სახელი ქართული სალიტერატურო ენისა და მწერლობის განახლებას.

ჩვენ ისე ხშირად ვიმეორებთ ილიას ცნობილ მონოლოგს „მგზავრის წერილებიდან“, რომ, ვგონებ, სინედლე დაგუპარგეთ სამშობლოსთან მოსალოდნელი შეხვედრით შემერთალი ოცდაოთხი წლის ჭაბუკის განცდას, რადგან ილიას ისტორიულ რეტროსპექტივში აღვიქვამთ – უკვე განდიდებულსა და გაღმერთებულს. ამ რეტროსპექტივას თუ დავივიწყებთ და „მგზავრის წერილებს“ ავტორის თანამედროვეთა თვალით შევხედავთ, ილიას მოკრძალება კი არ გაგვიკვირდება, არამედ ის თავდაჯერება, რომელიც მის შეერთობას ენაცვლება და რომლითაც ეს კურსდამთავრებული სტუდენტი, რამდენიმე ლექსისა და ერთი სტატიის ავტორი, ერის სულიერი მოძღვრის მონოლოგს წარმოსთქვამს.

თუკი საქართველოს მართლა პყავს ზეგარდმო მფარველი, სწორედ მან ჩასჩურჩულა ყურში პეტერბურგიდან სამშობლოში გამომგზავრებულ ჭაბუკს ეს სიტყვები: „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე, ვიფიქრე. რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე? ვინ იცის: იქნებ მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამკციოს, როგორც უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა? იქნება ზურგიც არ შემომამკციოს, იქნება მიმითვისოს.

...გადავწყვიტე, რომ ჩემი ქვეყანა მიმიღებს და მიმითვისებს კიდეც, იმიტომ რომ იმისი სისხლი და ხორცი ვარ; იმის

სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულის სიტყვას მამულის-შვილი ყურს უგდებს განა მარტო ყურითა, გულითაცა, რომლისთვისაც ღუმილიც გასაგონია; ჩემს სიტყვასაც გაგებებინებ, იმიტომ, რომ შვილის სიტყვა მშობელს ყოველთვის ესმის“ (ჭავჭავაძე 1950: 10).

იმავე, 1861 წლის შემოდგომაზე ილია ახლა უკვე ლექსად გააცხადებს მთელი თავისი ცხოვრების მრწამსს:

ჩემო კალამო, ჩემო კარგო, რად გვინდა ტაში?
რასაც ვმსახურობთ, მას ერთგულად კვლავ ვემსახუროთ,
ჩვენ წმინდა სიტყვა უშიშარად მოვფინოთ ხალხში
ბოროტ საკლავად, – მათ სულ-ხდომის სეირს გუყუროთ.
თუ კაცმა ვერ სცნო ჩვენი გული, ხომ იცის ღმერთმა,
რომ წმინდა არის განზრახვა და სურვილი ჩვენი:
აგვიყოლია სიყრმიდანვე ჩვენ ქართულის ბედმა,
და დაე გვძრახონ, – ჩვენ მის ძეგლით დავლიოთ დღენი.
ჩემზედ ამბობენ: „ის სიავეს ქართულისას ამბობს,
ჩვენს ცუდს არ მაღავეს, ეგ ხომ ცხადი სიძულვილია“,
ბრიყვნი ამბობენ, კარგი გული კი მაშინვე სცნობს –
ამ სიძულვილში რაოდენიც სიყვარულია!
(ჭავჭავაძე 1914: 72)

ამ „კარგმა გულმა“, თვითონ მიაგნო ილიას, როდესაც მას ოღლა თადეოზის ასული გურამიშვილი გააცნეს.

1863 წლის 10 აპრილს სამების ეკლესიას თბილისში ორი ეტლი მიადგა. მღვდელი ნიკოლოზ არღაზიანი ფრიად გაკვირვებული იყო, რომ ჯვარდასაწერად მოსულ წარჩინებულ ოჯახიშივით – ჭავჭავაძესა და გურამიშვილს – მხოლოდ მეჯვარენი ახლდნენ, მაგრამ გუმანით მიხვდა, რომ ქორწინება საიდუმლო იყო და ბედნიერ, ოდნავ შეცბუნებულ ახალგაზრდებთან დამშვიდობებისას, გულში ღმერთს შეავედრა რაღაც იშვიათი სიკეთისა და სათნოების შეუქით სახეგანათებული ეს წყვილი.

გამზრდელი მამიდა ილიასი ყვარელიდან ილოცებოდა:

„ჩემო სიცოცხლე, შვილო ილიავ!

ბევრს გაკოცებ ღამაზს თვალებზედ და ღმერთსა ვთხოვ
შენის ცოლით თქვენ ბედნიერებას და შვილიერობას, კიდევ
გილოცავ, შვილო ქორწინებას ღმერთმან აღგავსოს
ბედნიერებით, როგორც თქვენი და ჩემის სურვილი იყოს.

მომიტყვე, ცალკე ვერ მოგწერე, კიდევ არ შემძლიან. ეხლა შენ და შენის ცოლის წიგნს შეუძლიან ჩემი კურნება და პოტრეტებს.

შენი ჭირიმე, ილიავ!

შენი მამიდა

მაკრინე ერისთავი“

(შარაძე 1987: 169).

გურამიშვილიანთ მხარე სდუმდა: საგურამოს მფლობელი, გულგოროზი თავადი თადეოზი, ჭავჭავაძეთა იმჟამინდელი შეჭირვების გამო, ქორწინებას უთანასწოროდ თვლიდა და გულში ეჭვობდა – ვაითუ სიძეს ჩემს მამულებზე უჭირავს თვალიო. უფროსი დაი ოლღასი – ეკატერინე, გენერალ სტაროსელსკიზე გათხოვილი, დარცხვინილი იყო, რადგან ოლღას საიდუმლო გათქვა, შესაძლოა, ილიას „მეამბოხეობის“ შიშით და დიდად გაურთულა მიმოწერა და იდუმალი შეხვედრები შეეყვარებულთ. სხვათაშორის, ეს მიწერ-მოწერაცა და ეს შეხვედრებიც, ცხრამეტი წლის გულცთომელი ოლღას ინიციატივით დაიწყო.

გამოხდა ხანი და თადეოზ გურამიშვილმაც დაინახა თავისი სიძის ღირსებანი, ხოლო დიმიტრი სტაროსელსკი, მეფისნაცვლის კანცელარიის უფროსად ყოფნის დროს, დიდად დაეხმარა ილიას წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსებაში.

თვით ოლღას შესახებ ილიას ბიოგრაფი გრიგოლ ყიფშიძე წერდა, რომ „ოლღა აღმოჩნდა ყოვლად კეთილი, სათნო ხასიათის ადამიანი, ქვედისმომქმედი, ყოვლის კეთილის თანამგრძნობელი, დიდად მოსიყვარულე თავისი სახელოვანი ქმრის და მალმერთებელი მისის ნიჭისა“ (ჭავჭავაძე 1914: 31).

ოლღასა და ილიას შვილი არ მისცემიათ და მათ პირმშოდ, ზოგჯერ ხუმრობით, ზოგჯერ სერიოზულად, ილია იმავე 1863 წელს დაარსებულ თავის ჟურნალს – „საქართველოს მოამბეს“ თვლიდა.

„ვის არ ახსოვს ეს წელიწადი (1863 წ.), როცა ილია ჭავჭავაძემ დაიწყო „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა, – წერდა ნიკო ნიკოლაძე, – იმხანად, როცა ერთის მხრით ჩვენი ცხოვრება, უწინდელ კალაპოტს სცვლიდა და ახალში შესვლას აპირებდა... რაც კი რაიმე იყო ჩვენში ახალგაზრდა, მხნე, ახალი წესის და ცხოვრების მოყვარე, ყველამ იცნო ის პატიოსანი მომავლის დროშა, რომელიც მხნედ ეკავა ილია ჭავჭავაძეს. ძველმა წესმა, ძველმა კაცობამ თავი შეაფარა „ცისკარს“ და

ამნაირად იმ ბრძოლაში, რომელიც გაიმართა „საქართველოს მოამბესა“ და „ცისკარს“ შუა, ჩანდა ის ნამდვილი და ძლიერი ბრძოლა, რომელიც იმ დროს სდებოდა ძველსა და ახალს შუა ჩვენს ცხოვრებაში...“ (ერებული 1872: 1.1)

აქვე უნდა ითქვას, რომ ნებართვისათვის, ჟურნალის დასაარსებლად, ილია უნდა მისულიყო სწორედ „მამათა“ ბანაკის ერთ-ერთ მესვეურთან, გრიგოლ ორბელიანთან, რომელიც იმხანად კავკასიის მეფისნაცვლის მოვალეობას ასრულებდა. ორბელიანმა პეტერბურგში იშუამდგომლა და გამოითხოვა კიდევ ეს ნებართვა.

ნახევარი საუკუნის შემდეგ, ილიას მტრებს, უკვე მართლა მტრებს, წინააღმდეგობის გარეშე, პროლეტარიატის ქომაგებს და სულით მათხოვრებს ირონიულად ეღიბებოდათ გრიგოლ ორბელიანის არისტოკრატიულ მანერებზე.

მართალია, „საქართველოს მოამბე“ მხოლოდ ერთ წელს იარსება, მაგრამ ილიას მაინც შეეძლო თავი ენუგეშებინა იმით, რომ ქართულ საზოგადოებას არაერთი ახალი სახელი და ნაწარმოები გააცნო, ხოლო მის საპროგრამო ლექსში „ჩემო კალამო“, ასევე საპროგრამო წერილში – „საქართველოს მოამბეზე“, ნაწევრებში „კაკო-ყაჩაღიდან“ და „აჩრდილიდან“ და ბოლოს – ჯიმშერიძის ფსევდონიმით გამოქვეყნებული „კაცია-ადამიანში?“ – იყო ნათქვამი ყველაფერი, რაც კი იმხანად მას უნდოდა მკითხველისათვის ეთქვა.

„იმ დროის გამგეთა, იმ ხანის უფალთა სურათია „კაცია-ადამიანი?“, – წერდა კიტა აბაშიძე, – პირუტყვად ქცეულ კაცს იმდენად დაუკარგავს ყოველი თვისება ადამიანობისა, რომ მათი ადამიანობა საკითხავ საგნადაც კი გადაქცეულა. მათი ღმერთი მარტო მათი მუცელია, მათი იდეალი – არტალი და ბოზბაშია, მათი საქმიანობა და გონების ვარჯიში ბუზების თვლაში გამოიხატება...“ (ჭავჭავაძე 1914: 10).

დღესაც კი, „თათქარიძეობის“ გენის ძიება, სიმამდრის კულტზე და ქართულ თვითკმაყოფილებაზე ლაპარაკი, აშკარა გაღიზიანებას იწვევს – როგორი გაბედულება უნდა ჰქონდეს ოცდახუთი წლის ახალგაზრდა კაცს, რომ, ათიოდე თანამოაზრის გამოკლებით, მთელ თავის გარემოცვას, თავის კლასს საჯაროდ სილა გააწნას, ქეჩოში ხელი ჩაავლოს და ძალით ჩაახედოს იმ წუმპეში, რომელშიც გასიებული, გაგომბეშოებული ღუარსაბები და დარეჯანები ზიან და კიდევ

ერთხელ შეაგონოს: „კმაყოფილება კაცის მომაკვდინებელი სენია!“

„საქართველოს მოამბის“ ბოლო, მეთორმეტე ნომერი 1864 წლის იანვარში გამოვიდა, იმავე წლის გაზაფხულზე ილიამ იმერეთის თავადაზნაურობა აღაშფოთა – ამჯერად ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორთან მივლინებულმა, მომავალი რეფორმის წინ, საგანგებო მინდობილობათა მოხელემ, რომელსაც უნდა გაერკვია – რა ურთიერთობანი სუფევდა გლეხკაცობასა და მემამულეთა შორის.

შემდგომი თანამდებობა ილიასი დუშეთის მაზრის მომრიგებელი შუამავლობა გახლდათ. სწორედ აქ, დუშეთში გაატარა მან თითქმის ათი წელი და იმდროინდელი შთაბეჭდილებანი – ჯერ შუამავლისა, მერე უკვე მოსამართლის, – ხშირი მოგზაურობა მთის სოფლებში, როგორღაც აწონასწორებდნენ იმ უსიამოვნო ტვირთს, რომელიც ილიასწაირ ადამიანს აწევს სახელმწიფო სამსახურში ყოფნის გამო.

როდესაც ოღლა დუშეთში არ იყო, ილია განსაკუთრებით იწყენდა და სწორედ ასეთ წუთებში მადლობას სწირავდა ღმერთს, რომ მისი ხელობა – მწერლისა, – არა თუ ასატანს ხდიდა, გულისხმობდა კიდევ ამ სიმარტოვესაც, ამ ტკივილსაც, ამ გადაკარგულობის შეგრძნებასაც... ჭეშმარიტი ხელოვანი აბსოლუტურად მარტო ხომ არასდროს რჩება, რადგან უხილავი და მარადიული თანამოსაუბრე ჰყავს...

ილიას „მომრიგებლობითი მოღვაწეობის“ პირველი შთაბეჭდილებანი აისახა მის „ოცნებაში“ უკვდავი გლაზა ჭრიაშვილით (სრული სათაური, მოგეხსენებათ, ასეთია – „გლეხთა განთავისუფლების პირველადი დროების სცენები“ – ზ. ა.).

დუშეთშივეა დაწერილი ილიას ცნობილი ლექსი „1871 წელის 23 მაისი (კომუნის დაცემის დღე)“, „მამათა“ ბანაკის გამამწარებელი „გამოცანები“ და „კიდევ გამოცანები“, რომლებშიც იმხანად საქვეყნოდ ცნობილ პიროვნებათაგან (გრიგოლ ორბელიანის, პლატონ იოსელიანისა და მიხეილ თუმანიშვილის ჩათვლით – ზ. ა.), ერთადერთი, ვისაც, ილიას აზრით, „ქვეყანა ფეხებზე არ ჰკიდია“, – დიმიტრი ყიფიანი გახლდათ.

„მამათა და შვილთა“ ბრძოლის განახლებისთანავე, აკაკი თავისი ძველი თანამოსანგრის მხარდამხარ იდგა (გავიხსენოთ მისი – „ხარაბუზა გენერალს“), მაგრამ ილიასათვის

განსაკუთრებით ძვირფასი იყო რამდენიმე წლით ადრე „ცისკარში“ გამოქვეყნებული წერილი აკაკისა, რომელშიც ის, ბედის ნებიერის გულუხვობით, ადგილს უმკვიდრებდა ილიას ქართული პოეზიის ოლიმპზე: „ბარათაშვილი და ჭავჭავაძე სწორეთ ერთ ტახტზე სხდომის ღირსები არიან, ერთგვარი დამსახურება აქვთ ჩვენს ლიტერატურაში, ერთ გვარათ დაუფიქრებელი არიან, ერთს გაუწყვეტლის ჯაჭვით გადაბმულები ერთის მეორეზედ; ერთის უმეორისოდ გაგება ძნელია“ (ცისკარი 1865: 94).

თვითონ ილია, რაღა თქმა უნდა, გრძნობდა, რომ ჭაბუკური რომანტიზმი, მის ცხოვრებაშიც და მის პოეზიაშიც, ნელინელ ადგილს უთმობდა უღმობელ რეალიზმს, გრძნობდა, რომ საზოგადოებრივ სცენაზე მან პათეტიკური გმირის და არა თვალცრემლიანი შეყვარებულის როლი დაისაკუთრა. ამის დასტური იყო ილიას ლირიკის შეთხელებული რვეულიც და გამიზნული პათოსიც მისი ლექსების უმეტესობისა: უკანასკნელი სატრფიალო ლექსი ჭაბუკმა ილიამ ოცდასამი წლისამ დაწერა და ამის შემდეგ მხოლოდ ერთხელ, უკვე ორმოცი წლისა, დაივიწყებს იგი ჩვეულ გულწათხრობილობას და ტკბობა-ტკივილით ლექსში გააცხადებს თავის საიდუმლოს:

მე მისი ვარ, ის კი არ არის ჩემი,
ის სხვას ასმევს ნეკტარს ნეტარებისას;
სხვას თავს ევლის, სხვას შეჰხარის, სხვას ეტრფის,
მე კი ვწყევლი დღეს ჩემი გაჩენისას...
(ჭავჭავაძე 1914: 106)

ილიას ერთი, მეტად საინტერესო განმარტება აქვს პოეზიისა: „პოეზია მადლია, ნიჭია, რომელიც ეძლევა მხოლოდ კაცთა, ღვთით რჩეულთა. მადლია, მაგრამ ამასთანავე ტვირთიც არის, – რადგანაც იგი მოვლენილია, რომ ჭრილობიდან სისხლის შეწყვეტილი დენა კაცთა სიცოცხლეს შეუყენოს“ (ჭავჭავაძე 1978: 39).

ახლა, ერთი წამით კვლავ დუშეთში თუ დავბრუნდებით, დავინახავთ ილიას „კრებულით“ ხელში. ილიას იმიტომაც მოწონდა ეს ჟურნალი, რომ მისი „საქართველოს მომბის“ ტრადიციას განაგრძობდა და, ამასთანავე, რედაქტორებიც – ჯერ ნიკო ნიკოლაძე და მერე გიორგი წერეთელი, ილიასადმი განსაკუთრებულ მოწიწებას იჩენდნენ: ილიას ლექსების,

პოემების, თარგმანების, ფოლკლორის შეგროვილი ნიმუშების დიდი ნაწილი სწორედ „კრებულში“ გამოქვეყნდა; ასევე – ილიას ერთი ყველაზე მწარე ლექსი, – „ბედნიერი ერი“:

ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!
ყველა უნჯი,
ყველა მუნჯი,
გულჩვილი და ღმობიერი;
თვალებმული,
თავაკრული
პირს ღაგამი ზომიერი;
ყველა ყრუი,
ყველა ცრუი,
ჭკვადამჯდარი, გულხმიერი;
მცირე, დიდი
ყველა ფლიდი,
ცუდლუბი და მანკიერი.
ჩვენისთანა ბედნიერი
განა არის სადმე ერი?!
მტვერწაყრილი,
თავდახრილი,
ყოვლად უქმი, უდიერი;
უზღუდონი,
გზამრუდონი,
არ გამტანი და ცბიერი;
მტრის არ მცნობი,
მოყვრის მგმობი,
გარეთ მხდალი, შინ ძლიერი;
არ რის მქონე,
არ რის მცოდნე,
უზრუნველი და მშიერი.
ჩვენისთანა ბედნიერი
კიდევ არის სადმე ერი?!
(ჭავჭავაძე 1914: 85-86)

ამ ლექსის დაწერიდან ორი წლის შემდეგ, 1873 წელს, ილია გამოეთხოვა დუშეთს, სახელმწიფო სამსახურს და თბილისში

დაბრუნდა. მისი ბიოგრაფიის შემდგომი პერიოდი სათავადაზნაურო ბანკისა და „ივერიის“ დაარსებით აღინიშნება.

თუ უფრო ზოგადად შევხედავთ ილიას ცხოვრების ქარგას, უთუოდ დავინახავთ, რომ მისი მოღვაწეობის ყველა სფეროს აერთიანებს სიჭაბუკიდანვე გაცნობიერებული მიზანსწრაფვა – თვისტომი გამოაფხიზლოს, თათქარიძეთა კარ-მიდამოში მოცხებული ტალახი ჩამორეცხოს, სიმართლის სარკეში ჩაახედოს და მიასწავლოს „ბედნიერი ერის“ უღმობელი განაჩენისაგან თავდახსნის გზა.

რაც უფრო დიდია ისტორიული ფიგურა, მით უფრო მეტ ინტერესს იწვევს მისი პიროვნული თვისებები, ჩვევები და მიდრეკილებანი. თითქოს რამდენი რამ ვიცით ილიაზე და ამ დროს ძალზედ ძნელია წარმოვისახოთ მისი რეალური პორტრეტი: „წვეული ხასიათი მაქვს, – უთქვამს როგორღაც, – გულში რაც გინდა დარდი მქონდეს, არავის გაუზიარებ. მოხდება ხოლმე, რომ მთელი კვირაობით ჩემს ფიქრებს მარტო ვატარებ, ვარ გაჩუმებული და დამუნჯებული, არავინ იცის, რა მტკივა და რა მომდის; არც მიყვარს ამაზე სხვები დამეკითხონ, თუნდ ეს სხვები მახლობლებიც იყვნენ. ამისთანა ხასიათის ადამიანის გაძლება ძალიან ძნელი უნდა იყოს შინაურებისათვის“... (ჭავჭავაძე 1966: 74).

იაკობ მანსვეტაშვილი იგონებდა: „ბევრისაგან გამიგონია, ილია მკაცრი, სასტიკი და ხშირად მკვახე ადამიანიაო, ტყუილად ხომ არ ამბობდნენ, რომ „ოთარაანთ ქვრივი“ თვით ილიაა, მხოლოდ კაბაში გადაცმულიო. რამდენადაც მე ვიცნობდი ილიას, ვერ ვიტყვი, რომ ეს სავსებით მართალი იყო. ილია უფრო გულჩათხრობილი კაცი იყო, მაგარი, გაუტეხავი, ცოტა ჯიუტიც, მაგრამ სასტიკი კი არა. გულს ძნელად გაუხსნიდა ადამიანს და თუ გაუხსნიდა კიდევ, თავი მაინც ისე შორს ეჭირა, რომ გაკადნიერებას ვერვინ გაუბედავდა. და თუ ვინმე გაკადნიერდებოდა, ძვირად დაუჯდებოდა ასეთი თავხედობა“...

„ილია მაგარი იყო, როგორც სალი კლდე, და ღრეკა ვერ უყვეს. ვერც ხმლის ელვარებით, ხანჯლების ტრიალით, ვერც დამბაჩების გულზე მიბჯენილ ლულით ვერ შეაშინეს, ვერ მოახრევინეს ქედი. ვერასოდეს ვერ გადაათქმევინებდნენ ხოლმე იმას, რაც მას მართლად მიაჩნდა. ილიამ უკან დახევა არ იცოდა: მეომრის უკან დახევა, გამოქცევა ბრძოლის ველიდან – სიმუხთლეა, ღალატიაო, – იტყოდა ხოლმე ილია, როცა უსაყვედურებდნენ ხოლმე, ჯიუტობას, სიკერპეს, სიმკაცრეს.

ასეთი სიმაგრე, შეუპოვრობა, სიმკვახე და მოურიდებლობა იყო მიზეზი იმისი, რომ ილია არა ერთხელ ყოფილა ბარიერთან მდგომი, არა ერთხელ ყოფილა მისი სიცოცხლე ბეწვზე დაკიდებული“ (მანსვეტაშვილი 1936: 119).

აქვე შევნიშნავთ, რომ უკანასკნელი დუელი ილიას უნდა ჰქონოდა სიკვდილამდე ორი წლით ადრე – 1905 წელს, უკვე 68 წლისას, მაგრამ მოწინააღმდეგეს ბოდიში მოუხდია და დუელი არ შემდგარა. ასევე სისხლისდაუღვრელად, იმდროინდელი ტრადიციის თანახმად, დამთავრდა ილიას დანარჩენი ექვსი დუელი.

იმავ მოგონებებში, ილიას გარეგნობაცაა აღწერილი: „ილია დაბალი ტანისა იყო, ჩასხმული, კარგად ჩასქელებული, კისერი ჩარგული, ერთი სიტყვით, „ბურთივით მრგვალი“, როგორც მოსწრებულად დაახასიათა გრ. ორბელიანმა. მაგრამ ამ ტანზე, რომელსაც ვერ დავსწამებთ სილამაზის ნიშნებს, იჯდა თავი, რომელიც საბერძნეთში ღირსი და დამამშვენებელი იქნებოდა ფიდიუსის ქანდაკებისა. წარმოიდგინეთ მაღალი, გაშლილი, გადატკეცილი შუბლი, სწორე, თითქოს საგანგებოდ ჩამოსხმული, გამოქანდაკებული ცხვირი, მრგვალი, მოძრავი ნესტოებით, მოკუმული ტუჩებით, მოკუმული ისე მაგრად, რომ კბილებს არასოდეს არ გაჩვენებდათ. შემორგვალებული, ცოტად წინ წამოწეული ნიკაპი და თვალები, ჭკვიანი, მეტყველი, ილიას თვალები, ხან ღმობიერნი, სათნოიანი, როდესაც მეგობრულად გამოიყურებოდნენ; ხან არა ამ ქვეყნიური, ზეციური, როდესაც შემოქმედების სივრცეში დაცურავდნენ; ხან მრისხანენი, ცეცხლის მფრქვეველნი, როდესაც მტერს შეებრძოდა, – წარმოიდგინეთ ყველა ეს და თქვენ თვალწინ გეყოლებათ ცოცხალი ილია“ (მანსვეტაშვილი 1936: 84).

ეს სიტყვიერი პორტრეტი თუ მართლაც გაცოცხლდება ჩვენს წინაშე, არც იმის წარმოდგენა გაგვიჭირდება, როგორი შინაგანი ღირსებით კითხულობს უკვე ჭაღარაშერეული ილია სიტაბუკეში დაწერილ ამ სტრიქონებს:

მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის,
მიწიერი ზეციერსა;
ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ,
რომ წარუძღვე წინა ერსა...
(ჭავჭავაძე 1914: 62)

მაგრამ ღმერთთან ლაპარაკი ილიას სულ უფრო და უფრო ნაკლებად უწევს პოეზიის ენაზე, რადგან დუშეთიდან თბილისში დაბრუნების შემდეგ, მისი ენერგიის, დროისა და ყურადღების უმეტესი ნაწილი, საადგილმამულო ბანკისა და „ივერიის“ გაძღოლას ხმარდება.

ასეა – „რომ წარუძღვე წინა ერსა“ – ოცდაათი წელი თბილისის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკს უნდა შესწირო, რათა ქართულმა უღარდებლობამ მთლად არ გააღატაკოს შენი ერის რჩეული ნაწილი; მადლიერების ნაცვლად – მღუშრა და საყვედური „პილპილმოყრილი მადლისათვის“, ძველ თანამშრომელთა გულგაციება და რაც ყველაზე უფრო საწყენია, მტრობა ივანე მაჩაბელთან; იმ ივანე მაჩაბელთან, რომლის სხვისგან ძაგებას ილია მანიც ვერ იტანდა, რადგან ამ დაწყევლილი ბანკის მიუხედავად, სათუთად მოსაგონარი ჰქონდა მათი ერთობლივი მუშაობა პეტერბურგში შექსპირის „მეფე ლირის“ თარგმანზე და „ივერიის“ თანარედაქტორობის პირველი წლები.

დღეს ხომ შეიძლება უკვე დაბეჯითებით ითქვას, რომ მე-19 საუკუნის არცერთ ჟურნალ-გაზეთს ისე გამიზნულად არ წარუმართავს საზოგადოებრივი ცხოვრების კალაპოტი, როგორც ილიას „ივერია“, 1877 წელს დაარსდა, როგორც გაზეთი, მერე ჟურნალად გადაკეთდა, ხოლო 1902 წელს, როდესაც ილიამ რედაქტორობა მიატოვა, – კვლავ გაზეთი იყო. სხვას რომ არა, მარტო ილიას სტატიები: „ოსმალის საქართველო“, „წერილები მეცხრამეტე საუკუნის ქართულ ლიტერატურაზე“, „ქვათა ღაღადი“, „რა გითხრათ, რით გაგახაროთ“, „მეცხრამეტე საუკუნე“ და ამ ბრწყინვალე მწკრივის გამაგრძელებელი მთელი წყება წერილებისა ისტორიის, სამართლის, ეკონომიკის, პოლიტიკის საკითხებზე ნათელყოფენ, რომ არ იყო არცერთი სფერო იმდროინდელი ცხოვრებისა, რომელსაც ვერ გასწვდა „ივერიის“ რედაქტორის გამჭრიახი თვალი და გონება.

იმავე „ივერიაში“, უკვე იშვიათ, ობოლ მარგალიტებად ჩანან ილიას მხატვრული ქმნილებანი – „განდგეილი“ და „მეფე დიმიტრი თავდადებული“, „ოთარაანთ ქვრივი“ და „სარჩობელაზედ“...

სხვა საკითხია, თუ როგორ დაუფასდა ყოველივე ასეთ რედაქტორს და ასეთ ავტორს „ივერიის“ კოლეგათაგან.

„ივერიაში“ 1906 წლის აპრილში დაუზარებლად გადმოებუდა სოციალ-დემოკრატების ჟურნალ „მოგზაურიდან“ ამაზრზენი,

ცილისმწამებლური წერილი, ილიასაგან ვითომდა შევიწროებული გლეხობის შესახებ, თვალთმაქცური სარედაქციო მინაწერით: „ნუთუ „გლახის ნაამბობის“ ავტორს მართლა ასეთი დამოკიდებულება აქვს გლეხებთან? ჩვენ არ გვინდა ეს დავიჯეროთ“ და ა.შ., მაგრამ ილიას პასუხი, – მისი პუბლიცისტის შედეგური, – „ნუ თუ“ მაინც არ გამოაქვეყნა თავის ფურცლებზე და ცალკე, დამატების სახით დაბეჭდა.

„ივერიის“ იმჟამინდელი რედაქტორი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, მოგვიანებით უბადრუკად იმართლებდა თავს, რომ „რედაქციაში ბევრნი იყვნენ თანამშრომლები, რომლებიც მოითხოვდნენ, რომ თუ ილიას პასუხი დაიბეჭდებოდა გაზეთში, მაშინვე გაფიცვას მოვაწყოთო...“ (გუგუშვილი 1938: 29).

აქ, ალბათ, სჯობს მივუბრუნდეთ ილიას იმ მოთხრობას, რომელიც „ივერიის“ ფურცლებზე გამოქვეყნდა და დედამიწაზე ყველაზე სევდიან ადგილზე მიგვიყვანს – „სარჩობელასთან“.

ყველას გეხსოვს, განაჩენის საჯარო აღსრულებაზე ცნობისმოყვარეობით მისული უბირი მეურმე, ბიბლიური სახელით – პეტრე, თავის ჭაბუკ თანამგზავრს რომ ვერ იცნობს. მეტიც, – ის, შესაძლოა, ერთადერთია მთელი ამ ბრბოდან, ჩამოსრჩობის ამაზრზენ რიტუალს ჯამბაზობად და სასეირო სანახაობად რომ მიიჩნევს: ეშაფოტი მას სცენა ჰგონია, სიკვდილმისჯილი, ჯალათი, მღვდელი კი – მსახიობები.

მოთხრობის ფინალში, როდესაც პეტრე ჩამოსრჩობილი ავაზაკის უმცროსი ძმის წერილიდან სიმართლეს გაიგებს, დაბნეული შემოთვლილი ბრალდებით, – „განა შენ არ მიიყვანე ჩემი ძმა სარჩობელამდეო?“ – გაოგნებული გვეკითხება – „მე რა შუაში ვარო?“

სწორედ აქ სვამს ილია წერტილს და მკითხველს თავის გმირთან ერთად ტოვებს ამ მარადიული კითხვის წინაშე: არადა, მართლაც, რა შუაში ვართ ჩვენ, თუ გარშემო სამყარო შეიშალა, თუ კაცის კვლა, ქურდობა და ავაზაკობა ლამის წესად იქცა; ანდა, ეგების, მაინც არის ჩვენი წილი გარშემო დატრიალებულ ცოდვაში?... და ბოლოს – როგორ უნდა ვიცხოვროთ, რა უნდა მოვიმოქმედოთ იმისათვის, რომ გულდაჯერებით ვუპასუხოთ ამ კითხვას და მხოლოდ ამის შემდეგ გავაწყოთ ჩვენი ურემი და გავუდგეთ ჩვენს გზას...

იმავე „ივერიაში“, როგორც აღვნიშნეთ, გამოქვეყნდა ილიას „ჩემო კარგო ქვეყანავ...“ – ლექსი, აგერ ერთი საუკუნეა,

განსაკუთრებული პათოსით რომ წარმოითქმის და იმდერება, როდესაც ქართველობა მომავალი თავისუფლების რწმენითაა გაერთიანებული და რიტუალური ჰიმნის ჟღერადობას იძენს მაშინათვე, როგორც კი ეს ერთიანობა ირღვევა, ხოლო თავისუფლების პოეზიას ყოველდღიურობის პროზა შთანთქცავს...

კიდევ ერთი ცნობილი, შესანიშნავი იმდროინდელი ლექსი ილიასი – „ბაზალეთის ტბა“ მოგვიანებით გამოქვეყნდა, 1890 წელს, მაგრამ ჟურნალ „ჯეჯილში“ და არა „ივერიაში“. ილია ამ დროს უკვე 53 წლისაა, არცთუ ხანდაზმული, მაგრამ თავდაუზოგავი ცხოვრების წესით ჯანმრთელობაშერყეული – უჩივის ღვიძლს, დიაბეტს, გულის ხუთვას...

ამისდა მიუხედავად, გულუხვი მასპინძელია, სტუმრებთან ერთად, თვითონაც კარგად მოილხენს ხოლმე და ექიმების აკრძალვებს ვერ ეგუება...

ილიას განსაკუთრებით საგურამოში უყვარდა სტუმრების მოპატიუება. ყოველ – ივლისს, ილიაობას, აქ ხომ საერთოდ ტევა არ იყო...

იშვიათი სითბოთი იხსენებდნენ საგურამოს ილიას უცხოელი მეგობრები – არტურ ლაისტი, და-ძმანი უორდროპები... ილიას ბიოგრაფიულ ქრონიკას თუ გადავხედავთ, ვნახავთ, რომ იმდროინდელ ქართველ მოღვაწეთაგან თუ ჩვენი ქვეყნის გამორჩეულ სტუმართაგან ცოტა იყო ისეთი, რომელსაც ასცდენოდეს საგურამოში სტუმრობის პატივი.

ეს მხოლოდ ილიას განსაკუთრებული სტუმართმოყვარეობით როდი აიხსნება. ილია იმდენადაა მოქცეული საზოგადოებრივი ცხოვრების ეპიცენტრში, რომ მისი სახლი, მისდაუნებურადაც კი, მაინც მიიზიდავდა ილიასთან საერთო საქმით, ინტერესებითა თუ გატაცებებით დაკავშირებულ ადამიანებს.

ილიას მოღვაწეობის მასშტაბი დღესაც განცვიფრებას იწვევს. ბანკისა და „ივერიის“ პარალელურად, იგი ხელმძღვანელობს მისივე ინიციატივით დაარსებულ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას და ქართულ დრამატულ საზოგადოებას. უთუოდ იდეალური კანდიდატურა გახლდათ: პოპულარული „სცენების“ ავტორი, მისივე თარგმნილ „მეფე ლირში“ კენტიის როლის განმასახიერებელი და ქართულ დრამატულ დასში რეჟისორობანაცადი.

სხვათაშორის, ილია ჩინებული დეკლამატორიც ყოფილა და ლიტერატურულ სადამოებზე, თავისი ნაწარმოებების გარდა, გრიგოლ ორბელიანის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებს კითხულობდა ხოლმე, ნაწყევტებს „ვეფხისტყაოსანიდან“.

ამგვარი ლიტერატურული სადამოები იმხანად, მეტწილად, ცნობილი მეცენატის, დავით სარაჯიშვილის სალონში იმართებოდა. გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტი ასე აღწერდა დავით სარაჯიშვილის სახლში გამართულ ერთ-ერთ სადამოს: „ერთს კერძო სახლში, ამ სახლის პატრონის მოწვევით, შეიყარნენ გუშინ, 8 თებერვალს (ეს 1883 წელია – ზ.ა), ოცამდინ თანამგრძნობნი და მოყვარულნი ქართულის მწერლობისა და აქ. თ. ილ. გ. ჭავჭავაძემ წაიკითხა თავისი ახალი პოემა „განდგეილი“. ჩინებული შთაბეჭდილება მოახდინა ყველა იქ მყოფზედ ჩვენი პოეტის ახალმა ნაწარმოებმა. სიამოვნებით დავრწმუნდით, რომ „ყაჩაღის ცხოვრების“ და „აჩრდილის“ ავტორს, რომელიც ამ უკანასკნელ წლებში ერთობ იშვიათად ემუსაიფება მუზას, არც ძველი ნიჭი დაჰკლებია, არც ძველი ხელოვნება და არც საზოგადოდ ლექსთა-თხზვის მოხერხება; დავრწმუნდით, რომ თ.ი.ჭავჭავაძე ჩვენს პოეზიას ჯერ კიდევ არ დაჰკარგვია და შემდგომშიც უნდა მოველოდეთ ამგვარ იმის კალმის ნაწარმოებსა...“

სამწუხაროდ, „განდგეილი“ ილიას უკანასკნელი პოემა აღმოჩნდა, ხოლო ბოლო ოცდათხუთმეტმა წელმა ცხოვრებისა, მის ლირიკულ რეპერტუარს სულ შვიდადშვიდი ლექსი შემატა. აქედან მხოლოდ ერთი – „ბაზალეთის ტბა“ სამომავლო ნუგეშად შემორჩა თაობათა მესხიერებას. თუმცა კიდევ ეს, მრავლისმეტყველი სტრიქონები:

კარგი რამა ხარ, ჩემო ქვეყანავ,
ლამაზად მორთულ და მოკაზმული;
მაგრამ რამდენადც მშვენიერი ხარ,
იმდენად უფრო მიკვდება გული...
(ჭავჭავაძე 1914: 115)

ვაი რომ, ეს მხოლოდ მეტაფორა არ იყო და ილიას მტკივან გულს ვერ შეეღიან ვერც თბილისელი ექიმები, ვერც კიევის უნივერსიტეტის პროფესორი ვაგნერი და ვერც პროფესორი ლეიდენი, რომელსაც ილია და ოღლა ჭავჭავაძეებმა 1903 წლის ზაფხულში ბერლინში ჩააკითხეს.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ილიას ყოველი გადაადგილება და, რაღა თქმა უნდა, საჯარო გამოსვლა, 1884 წლის გაზაფხულიდან, პოლიციის საიდუმლო მეთვალყურეობის ქვეშაა და თბილისის პოლიცემისტური ჩინოვნიკური პუნქტუალობით ატყობინებს ქალაქის გუბერნატორს ილიას ყოველ ნაბიჯს. ეს მეთვალყურეობა შეწყდა მხოლოდ 1906 წელს, როდესაც ილია იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს წევრად აირჩიეს.

ნიშანდობლივია, რომ თავისი პირველი გამოსვლა სახელმწიფო საბჭოში (სავარაუდოდ – 1907 წლის 17 აპრილს – ზ. ა.) ილიამ მიუძღვნა სიკვდილით დასჯის აკრძალვას. აქ, რაღა თქმა უნდა, კვლავ მისი „სარჩობელაზედ“ გვახსენდება. ილიას არგუმენტები ითვალისწინებდა არა მარტო ქრისტიანულ გულმოწყალებას, არამედ იმასაც, რომ სასჯელის სიმკაცრეს ზნეობის საყოველთაო გაუხეშება მოსდევდა და დამნაშავეობის ეს მოჯადოებული წრე დამდუპაველი აღმოჩნდებოდა თვით საზოგადოებისათვის.

ვინძლო, დიდი ქართველი პუმანისტი, რომელიც ცდილობდა მოეღბო იმპერიის ხელისუფალნი, იმავდროულად, სიცოცხლეს უნარჩუნებდა თავის მომავალ მკვლელებს. ამ თვალსაზრისით, სიმბოლური იყო, რომ ილიას მკვლელობის შემდგომ, კენიანოლდამ იშუამდგომლა თბილისის გენერალ-გუბერნატორთან, დამნაშავენი არ ჩამოეხრჩოთ: „ეს საზარელი სასჯელი დაარღვევს იმ დეაწლს სიყვარულისას, ცხოვრების მასწავლებელ ქრისტეს იმ საუკუნო მცნებას, რომლითაც ცოცხლობდა ჩემი განსვენებული ქმარი...“ – წერდა იგი. ილიას ქვრივის ამ პუმანურ უესტს დიდი გამოძახილი ჰქონდა და ყველაზე ღირსშესანიშნავი, ლევ ტოლსტოისა.

კალენდარულ სიზუსტეს თუ არ მივეყვებით, შეიძლება ითქვას, რომ მეოცე საუკუნე საქართველოსათვის 1907 წლის 30 აგვისტოს დაიწყო – წიწამურთან ილიას მკვლელობის დღეს. გალაკტიონმა – მეოცე საუკუნის პირმშომ და მსხვერპლმა, პირველმა ინტუიტურად იგრძნო ეს ისტორიული პარადოქსი:

წიწამურში რომ მოჰკლეს ილია,
მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი...
(ტაბიძე 1977: 251)

ერთმა საუკუნემ განვლო წიწამურის ტრაგედიის შემდეგ და მთელი ამ ხნის განმავლობაში, ილიას დიდებული აზრდილი, ვითარც მხსნელი და მფარველი, თან სდევს მის მშობელ ერს.

დამოწმებანი:

აფხაზი 1987: აფხაზი კ. მოგონებები. წიგნში: ილია (მოგონებები გარდასულ დღეთა). თბ.: „მერანი“, 1987.

გუგუშვილი 1938: გუგუშვილი პ. ილია ჭავჭავაძის მკვლელობა. თბ.: „სახელგამი“, 1938.

ჭავჭავაძე 1914: ილია ჭავჭავაძის თხზულებანი. ტ. I. მის, გედევანიშვილის გამოცემა, ტფ.: 1914

ჭავჭავაძე 1950: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. II. თბ.: „სახელგამი“, 1950.

ჭავჭავაძე 1955: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. V. თბ.: 1955.

ჭავჭავაძე 1957: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. IX. თბ.: 1957.

ჭავჭავაძე 1961: ჭავჭავაძე ი. თხზ. სრული კრებული. ტ. X. თბ.: 1961.

ჭავჭავაძე 1978: ილია ჭავჭავაძე ი. აფორიზმები. თბ.: „მერანი“, 1978.

ჭავჭავაძე 1996: კრებული „ილია ემიგრანტთა თვალი“. ტ. I, თბ.: გამომცემლობა „ლომისი“, 1996.

„ილია“ 1987: „ილია“ (მოგონებები გარდასულ დღეთა). თბ.: 1987.

„ილიას...“ 1988: „ილიას სამრეკლო“ (მოგონებათა კრებული). თბ.: გამომცემლობა „განათლება“, 1988.

კრებული 1872: ჟურნ. „კრებული“, №№10-12, თბ.: 1872.

ლოლაძე 1987: ლოლაძე მ. მოგონება. წიგნში: ილია (მოგონებები გარდასულ დღეთა). თბ.: „მერანი“, 1987.

მანსვეტაშვილი 1936: მანსვეტაშვილი ი. „მოგონებები. ტფ.: გამომცემლობა „ფედერაცია“, 1936.

ნიკოლაძე 1931: ნიკოლაძე ნ. რჩეული ნაწერები. ტ. I, თბ.: გამომცემლობა „ქართული წიგნი“, 1931.

ტაბიძე 1977: ტაბიძე გ. რჩეული. შეადგინა და რედაქცია გაუკეთა რ. თვარაძემ. თბ.: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1977.

შარაძე 1987: შარაძე გ. ილია ჭავჭავაძე. ცხოვრება და მოღვაწეობა. შემოქმედება. წიგნი I, თბ.: გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1987.

ცისკარი 1965: ჟურნ. „ცისკარი“, № 9, თბ., 1865.

აკაკი

ას სამოცდათხუთმეტი წელი გავიდა აკაკი წერეთლის დაბადებიდან და დღეს უკვე თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არც მანამდე და არც შემდეგ, ქართველ კაცს ამგვარი ერთსულოვნებით არ დაუსახავს ერთი რომელიმე პოეტი მთელი თავისი სათქმელის გამომხატველად – ფარული ტრფობა იქნებოდა ეს თუ დაუფარავი ირონია, არსებულით აღშფოთება თუ მომავლით შთანერგილი იმედი.

ჩვენ კიდევ ერთხელ ვუბრუნდებით აკაკის პორტრეტს, ვაკვირდებით მის იერს და ნაკვეთს, თვალს მივადევნებთ მის „აღმართ-აღმართ“ მიმავალ გზას იმიტომაც, რომ სწორედ ამ ფენომენის ამოხსნა გვაინტერესებს.

აკაკის ხიბლი მისი გარეგნობით იწყებოდა. სერგო კლდიაშვილმა თავის დროზე ზუსტად შენიშნა: „აკაკი ყოველთვის და ყველგან მომხიბლავ სანახაობას წარმოადგენდა. თავის სინდისად თვლიდა ერი აკაკის და ყველა თავისი კარგი თვისების ცოცხალ გამოხატულებად. უკეთეს გარეგნობას ვერ ინატრებდა ხალხი პოეტისათვის, რომელიც თავისი ქვეყნის სახედ მიაჩნდა“ (მოგონებები 1990: 267). კიდევ ერთი შთაბეჭდილება, ამჯერად იოსებ იმედაშვილისა – „მუდამ მღიმარე, სახენათელი, გულდია, ზეადმტაცი!“

დაწვრილებით აქვს აღწერილი აკაკის იერი ილია ზურაბიშვილს: „მეტისმეტად იმპოზანტური ფიგურა ჰქონდა, ნამდვილი სასკულპტურო. მარტო იმიტომ კი არა, რომ ბრგე აგებულებისა იყო. იმაზე ბუმბერაზულ ტანადობისას სხვასაც ნახავდით, მაგრამ ისინი აკაკისებურ შთაბეჭდილებას არ ახდენდნენ. იმიტომ, რომ იშვიათი ჰარმონია სუფევდა მის ტანსა და თავს შორის. საკვირველი მოყვანილობის თავი ჰქონდა: მრგვალი, თარაზოში გამოსული, არსად შეზნექილი ოდნავადაც, არსად ზედმეტად გამოწეული, თმაც რომ არა ჰქონოდა, მარტო ეს იშვიათად სწორი მოყვანილობა ყურადღებას მიიქცევდა.

ხშირი, მეტისმეტად გრუზი თმა. ისე ხშირი და ერთმანეთში ისე გადახლართულ-გადატმასნილი, რომ ნაპენტი მატყლი

გეგონებოდათ. აკაკის თმის ფერი, თვით სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში იმ სითეთრემდე არ მისულა, რომელსაც თოვლის სისპეტაკეს უწოდებენ. იგი უფრო ჭაღარა იყო, ვიდრე თეთრი. ეს ბუნებრივი თმა შარავანდედივით ადგა მის საკვირველ – არა მარტო მაღალ, განიერ – არამედ სწორედ დიად შუბლს, რომელიც ერთსა და იმავე დროს ბრძენისაც იყო და პოეტისაც. სახე... მსხვილნაკეთიანი, დიდრონვალება. მკვეთრად მოხაზული ბაგე, მაგრამ ვნებიანობის არმჩენი ტუჩები... არც ირონიისა (მოგონებები 1990: 190).

რა საინტერესო დეტალია: სახე, რომელშიც ხასიათის ორი უმთავრესი თვისება არ მუდავნდება! ასეთივე კონტრასტია აკაკის დაუდგრომელ, ცოცხალ, ცვალებად ხასიათსა და მის გარეგნულ მანერებს შორის: „აკაკის, თითქოს თავისი ბუნების უნებურად, – განაგრძობდა თავის თხრობას ილია ზურაბიშვილი, – მართლა ოლიმპიური სიდიდჯე ახასიათებდა: წყნარი მიხრა-მოხრა, მძიმე ნაბიჯი, თითქმის სრულიად შეზღუდული ექსტიკულაცია და თითქოს რაღაც ზევსურ გარინდებაში ყოფნა სიჩუმის დროს“ (მოგონებები 1990: 191).

მხოლოდ გერმანელი მეგობრისა და კოლეგის – არტურ ლაისტის დაკვირვებულ თვალს შეუნიშნავს გარეგნული გამოვლენა აკაკის ტემპერამენტისა და ისიც, ილიას განსაკუთრებული სიდიდჯის ფონზე...

აკაკის ხასიათი – ესაა ურთიერთგამომრიცხავი თვისებებისა და მიდრეკილებების ნაზავი: იშვიათი უდარდებლობისა და პრაქტიციზმის, გულუშუერველობისა და ეგოცენტრიზმის, სულიერებისა და ავხორცობის, გონიერებისა და ზედაპირულობის...

უცნაური სიჭრელე გასდევს მთელ მის ცხოვრების გზას და მის ლიტერატურულ მემკვიდრეობასაც, რომელშიც მომაჯადოებელ ჰანგებთან მეზობლობს ამგვარი ნიჭისათვის უცხო და ყურისმომჭრელი სტრიქონები.

ამ კონტრასტს თავის ხასიათში, ცხოვრების ნირში, პოეზიაში აკაკი, რაღა თქმა უნდა, სხვაზე უკეთ გრძნობდა და აკი გამოთქვა კიდევ:

ხან უგნური ვარ, ხან ბრძენი,
ხან არც ისა ვარ, არც ისა!
გარემოების საყვირი,
არც მიწისა ვარ, არც ცისა.

ნუ მკიცხავ, მნახო უგნურად,
ნურც გაიკვირვებ ბრძნობასა:
სულ სხვა ჰყავს ხელისუფალი
ამ ჩემს გონება-გრძნობასა.

(წერეთელი 1950ა: 168)

გაგვევთ ამ გზას – სხვიტორში, წერეთელთა სასახლეში რომ იწეება, გზას, რომელსაც ის ზენაარი, „სულ სხვა ხელისუფალი“ დაჰყურებს, ამქვეყნიურ ხელისუფალთა ნება-სურვილს ანგარიშს რომ არ უწევს, და თავისი რჩეული, ხელჩაკიდებული, მთაწმინდისაკენ მიჰყავს...

1840 წლის 9 ივნისს, სისხამ დილით, სხვიტორში, თავად როსტომ წერეთლის აივნიდან თოფის ხმა გაისმა: როსტომსა და მის მეუღლეს – ეკატერინე ივანეს ასულ აბაშიძეს, მეოთხე შვილი შეეძინათ, ვაჟი, აკაკი.

„მე ცოტაოდნად კიდეც ძველ-ქართულად გაზრდილს, ეროვნულ იგავ-არაკებითა და ზღაპრებით მაქვს გული სავსე“, – წერდა შემდგომ აკაკი თედო ჟორდანიას. ამ „ძველ-ქართულ“ გაზრდაში ის „გაძიძავებაც“ იგულისხმებოდა სოფელ სავანეში, რომელიც აკაკიმ ესოდენი სითბოთი აღწერა თავის მხატვრულ ავტობიოგრაფიაში – „ჩემ თავგადასავალში“ და დედისაგან მოსმენილი ლექსებიც, ზღაპრებიც, ლეგენდებიც და საგმირო ისტორიებიც. ზოგჯერ, ამ საგმირო ისტორიათა პერსონაჟები თავად აკაკის წინაპრები იყვნენ – ქველი და დავით წერეთლები, იმერთა მეფე სოლომონ პირველი და მისი შვილიშვილი ივანე აბაშიძე – პაპა აკაკისა.

შემდგომ, აკაკის პოემებში – „გამზრდელში“, „თორნიკე ერისთავში“, „ნათელაში“, მის პროზაში – „ბაში-აჩუკში“, მის დრამებში („პატარა კახში“ პირველ ყოვლისა) ყოველთვის მოისმოდა ამ ისტორიული იდეალების გამოძახილი, ხოლო აკაკის ლექსების მომხიბლავ სისადავეში და მელოდიკაში ის პანგი, რომელიც ხალხურ ზეპირსიტყვიერებას ჰქონდა შენარჩუნებული და რომელიც სწორედ აკაკიმ, პირველმა, ესოდენ ბუნებრივად შეუკავიირა ქართული კლასიკური პოეზიის საუკუნოვან ტრადიციას.

გავიხსენოთ მისი ერთ-ერთი ადრინდელი ლექსის სტრიქონები:

გაბრწყინდი, ჩემო კანდელო,
მინათლე ბნელი ღამისა!..
მინათლე, რადგანც დაგირჩა
სინათლე მცირე ჟამისა!..

(წერეთელი 1950: 59)

ანდა აკაკისავე “საიდუმლო ბარათი” - პირველი მისი ლექსი, ავტორის ნებისა და საწინააღმდეგოდ, ინიციალების ნაცვლად, უკვე მისი გვართ ხელმოწერილი რომ გამომეყენდა იმჟამინდელი “ცისკრის” 1859 წლის პირველ ნომერში:

საიდუმლო ბარათო!
გითხრეს: „ექმენ მარადო
სიხარულის მიმნიჭედ
და სევდისა ფარადო...“

(წერეთელი 1950: 66)

„იმ ხანებშივე ამ ლექსის გამოისობით ორი წერილი მივიღე, – იგონებდა აკაკი, – ერთი ჩემი უცნობის ანჩისხატის დეკანოზის ეფრემის იყო... მეორე წერილი იყო თ. ირაკლი ღორთქიფანიძის. ისიც მაქებდა და მთხოვდა ძველი ენითა სწერეო. ამ წერილებმა, ცოტა არ იყოს გამაყოფოჩეს. ცხრამეტი წლის ახალგაზრდას, სულსა და გულს მიტკობდა ის, რომ „ქალები იმღერიანო“ და მეც გადავსწვეიტე, რომ თავი დავუდვა მწერლობას, მაგრამ სახალხო ენით და არა დარბაისლურად ვსწერო“.

როგორც ვიცით, აკაკი იმხანად პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლური ენების ფაკულტეტის თავისუფალი მსმენელია. სრულუფლებიან სტუდენტობაში მას ხელი შეუშალა ქუთაისის გიმნაზიის დამამთავრებელი ატესტატის არქონამ. ეტყობა, აკაკის ერთი სული ჰქონდა, გასცლოდა ამ გიმნაზიას, რომლიდანაც, „ჩემი თავგადასავლის“ მონათხრობს თუ ვენდობით, ნათელ მოგონებად მხოლოდდა პოლონელი მასწავლებლის – რადზიევიჩის საუბრები გამოჰყოლოდა მიცკევიჩის პოეზიაზე.

ყმაწვილ აკაკის უთუოდ წარმოესახა თავისი თავი მიცკევიჩის ცნობილი პოემის „კონრად ვალენროდის“ გმირად – ლიტველ გიორგი სააკაძედ, ტევტონთა მთავარსარდლის აბჯარქვეშ სამშობლოსათვის შეწირული გული რომ უცემდა.

არაა გასაკვირი, რომ აკაკი სამხედრო კარიერაზე ოცნებობდა და თავდაპირველად, 1859 წლის ზაფხულის დამდეგს, პეტერბურგში სწორედ ამ ოცნებამ ჩაიყვანა.

ახლა, აკაკის ბიოგრაფიის იმ მომენტს მივადექით, როდესაც მკაფიოდ მჟღავნდება, რომ სწორედ ეს ერთია – ბედის რჩეული და რომ ეს გამორჩეულობა თანაბრად ატყვია მის პოეტურ ნიჭსაც და მის არაორდინარულ ხასიათსაც.

დიდი ქალაქის უნახავი, სამხედრო კარიერაზე მეოცნებე 19 წლის ბიჭი პეტერბურგში ჩადის, აქ იმპერატორის „კანვოიში“ გამწესებულ, თავის უფროს ძმას ხვდება და ილიკოს მაცოუნებელ მონათხრობს უსმენს: ქეიფი, კარტი, ქალები... დროდადრო – აღლუმები... აკაკი, როგორც შემდგომ აღმოჩნდა, მშვენიერი მომღსენიც იყო (თუმცა, თვისტომთა უმეტესობისაგან განსხვავებით, ღვინის სმაში ძალზე ზომიერი), კარტის მოყვარულიც და არც ქალებისადმი დარჩენილა გულგრილი.

ილიკოს ნაამბობმა ცოუნების ნაცვლად, უმცროსი ძმა გააღიზიანა და გადაწყვეტილება შეაცვლევინ. აკაკიმ ზურგი შეაქცია „კონვოის“ სიბარიტებს და პეტერბურგის უნივერსიტეტის თავისუფალი მსმენელის ასკეტური ყოფა ირჩია.

რით აიხსნება, რომ „ბუნებისა და ბედის ნებიერი“ (ეს არტურ ლაისტის სიტყვებია), თითქოსდა მხოლოდ სიცოცხლით ტკბობისა და სიღალისათვის გაჩენილი, უზრუნველ ცხოვრებაზე მეოცნებე, სწორედ ამ დარდიმანდულ ყოფაზე ამბობს უარს ყოველთვის, როდესაც კი ხელახალი არჩევანის წინაშე დგება.

ქუთაისში, 1889 წელს (ეს ის დროა, აკაკი ხუთ-ხუთ მანეთს რომ აგროვებს საჩხერეში წასასვლელად), საადგილ-მამულო ბანკის საერთო კრებამ ერთხმად შესთავაზა მას ბანკის ღირექტორი გამხდარიყო. ახლა აკაკის პასუხს მოვუსმინოთ: „მე რომ ღირექტორობა ვიკისრო, საკუთრად მე მოხელეობას უნდა დაეუდვა გული და ეგ იქნება ჩემთვის ბორკილი, თუმც ოქროს ბორკილი ჩემთვის პირადად სასარგებლოა, მაგრამ მაინც ბორკილია და იმ საქმეში ხელის შემშლელი, რომელსაც მე ამდენი ხანია ვემსახურები“.

გვიქრობ, ჩვენს მიერ დასმულ კითხვას აკაკიმ თვითონ უპასუხა. ახლა, კვლავ „ცივი ქვით მოსიპულ და უზარმაზარ“ პეტერბურგში თუ დაგვბრუნდებით, ვასილიევის კუნძულზე, სადაც აკაკი სხვა ქართველ სტუდენტებთან ერთად ქირაობს იაფფასიან ოთახს, შეგვიძლია ისიც წარმოვიდგინოთ, როგორი მოუთმენლობით ფურცლავს იგი „ცისკრის“

მორიგ ნომერს, რომელშიც თავისი ლექსი ეგულება – „ქართლის სალამი“ და ამ ლექსში რედაქტორის – ივანე კერესელიძის კალმით ჩამატებულ სტრიქონებს აღმოაჩენს:

ჰხედავ რუსეთსა? რუსეთს შენს მხსნელსა?
ვით ზრუნავს შენთვის, გიმართავს ხელსა?
და ა.შ.

(გურგენიძე-გორგაძე 1989: 23)

ამის თაობაზე გულნატკენი აკაკი მიწერს დედამისს ივანე კერესელიძეზე – „ლექსები წამიხდინაო“. სხვათა შორის, აქვე აღსანიშნავია, რომ მიწერ-მოწერა აკაკის სწორედ დედასთან აქვს, – მას ანდობს თავის გულისნადებს. მამა, როგორც წესი, მხოლოდ პოსტ-სკრიპტუმში გამოჩნდება ხოლმე: „მამა ბატონს მოწყაღეს ხელებს ვეამბორები“. ეს არის და ეს.

შემდგომ, როდესაც როსტომ წერეთელმა მისი შვილის ლექსებით განაწყენებული ახლობელ-ნათესავების წერომას თავისი რისხვაც შეუერთა (ეგებ წაქეზებითაც – „ფარისეველში“ შენა ხარ გამოყვანილიო), მამა-შვილის ურთიერთობა საერთოდ გაფუჭდა და როსტომი ისე გარდაიცვალა 1876 წელს, რომ აკაკიზე გული არ მობრუნებია.

ისე, როსტომისაც არ უნდა გაგიკვირდეს კაცს. როგორია, თავმომწონე თავადისათვის ნათესავისაგან ამგვარი წერილის მიღება: „ძმავ როსტომ! – იწერებოდა თავადი კონსტანტინე აბაშიძე, – შენი შვილი რომ რუსეთიდან დაბრუნდა, ჩვენ ყველა სიხარულით მივეგებეთ: გვეგონა, რომ ოჯახს ფეხზე დააყენებდა და ჩვენც, მისიანებს, ბევრად გვარგებდა, მაგრამ მის ნაცვლად, რომ სამსახურში შესულიყო და წინ ნაბიჯი წაედგა, ან ადვოკატობით სხვებსავეთ სახელი მოეხვეჭა რამე, ეგ დალოცვილი მესტვირობას გამოუღბა და ლანძღვით ქვეყანა გადაიკიდა!”

რადაც მოჯადოებული წრე იკვრება: გასაგებია, როდესაც აკაკის, პეტერბურგიდან გამოყოფილი რადიკალური იდეების გავლენით, სურვილი ებადებოდა გაელიზიანებინა ქუთაისის თავადაზნაურობის მარშალი, დიდად გავლენიანი თავადი ნესტორ წერეთელი; სამიოდე წლით ადრე, გლეხთა განთავისუფლების ჟამს, აკაკიმ „იმერული ნანინათი“ უკვე

ისედაც გაიფუჭა ურთიერთობა თავის „მემამულურ“ გარემოცვასთან. ეს ყველაფერი გასაგებია.

გაუგებარია, როდესაც, იმავდროულად, აკაკი თავისსავე თანამოაზრეებს და თანატოლებს ამასხრებს და 1861 წელს პაროდიას წერს ილიას პათეტიკურ ლექსზე „ქართველ სტუდენტთა სიმღერა“.

ორად-ორ კაცთან მეგობრობდა აკაკი სტუდენტობისას პეტერბურგში – ნიკო ნიკოლაძესთან და კირილე ლორთქიფანიძესთან. დანარჩენებმა იმდენად აითვალისწინეს მწარე და გამჭირდავი ენის გამო, რომ სტუდენტობის წლებიდან მხოლოდ რამდენიმე ეპიზოდი აგონდებოდა სიბოთით. სიტყვაზე, შეხვედრა ტარას შევჩენკოსთან, სტუმრობა ჩერნიშევსკის ოჯახში... მაგრამ, საზოგადოდ, მისსავე სიტყვით – „ის სანატრელი დრო, როცა ადამიანს ეკალიც კი ვარდად ეჩვენება“, - სამაოდ ჩაუშხამდა.

1863 წლის ზაფხულში აკაკიმ დაიცვა სადიპლომო ნაშრომი (მაშინ „საკანდიდატო“ ერქვა ამას) – „ვეფხისტყაოსნის“ ორიგინალობის შესახებ და სამშობლოსაკენ გამოეშურა.

ასე დამთავრდა პირველი, სტუდენტური პერიოდი აკაკის ცხოვრებისა.

პეტერბურგის უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ, აკაკი ერთხანს უცხოეთისაკენ მიიწევს „ჰსწავლის შესამსებლად“, მაგრამ ამის ნაცვლად, სრულიად მოულოდნელად, 1864 წელს მოსკოვში ცოლს ირთავს – ნატალია პეტრეს ასულ ბაზილევსკაიას.

„ნურვინ ნუ დაიჩემებს: მომავალში ამას ვიზამ, თუ იმასო, – წერდა აკაკი, – მე გადაწყვეტილი მქონდა გუნებაში, რომ ცოლი არ შემერთო და მერე ისიც უცხოელი, მაგრამ შემთხვევას ყოველიფერი შესძლებია!“

ერთი წლის შემდეგ, აკაკი ისევ მოსკოვშია და ებმება გაუთავებელ სასამართლო პროცესში ცოლის ბიძასთან – ოქროს მრეწველ ბაზილევსკისთან ცოლის მემკვიდრეობის თაობაზე. ამგვარმა პროცესებმა – მარგანეცის საბადოს გამო, – თბილისელ მილიონერ მადათოვთან, საჩხერის ტყისა – თავისსავე ნათესავთან, აკაკის სისხლი გაუშრეს და, რაც მთავარია, კაპიკი არ მოუტანეს.

აკაკის შემოქმედებაში ნატალია ბაზილევსკაია ერთი ფერმკრთალი აკროსტიქითა და რუსულად დაწერილი პატარა ლექსით დარჩა. აი, რაც შეეხება ბიოგრაფიას – მათ ცალკ-

ცალკე ცხოვრებას, გაუთავებელ ურთიერთპრეტენზიებს, გადარუსებულ ვაჟიშვილს – ყოველივე ეს ცალკე თხრობის თემაა...

ერთი საუკუნის შემდეგ, სერიოზული განსჯა იმის თაობაზე, თუ ვინ უნდა შეერთო ცოლად აკაკის ან ვინ არ უნდა შეერთო, დაახლოებით იგივეა - კაცმა „თორნიკე ერისთავის“ წერა თავიდან რომ დაიწყო.

ბედმა ინება, რომ აკაკი – მისი რჩეული, ამ მხრივადაც გამორჩეული ყოფილიყო: კიდევ ყოლოდა ცოლ-შვილი, მაგრამ, ამასთანავე, მარტოხელა დარჩენილიყო და თავისუფალი მამაკაცის ცხოვრებით ეცხოვრა...

აკაკის ბიოგრაფიიდან ვიცით, რომ მკვირცხლი და ტანწერწეტა ნატალია სულ მალე ფარფაშა და აბეზარ დედაკაცად გადაიქცა. მაგრამ, აბა თქვით, რომელ ცოლს გაუხარდება ამგვარი წერილის მიღება: „ახალგაზრდობას ჩემსას ვგრძნობ მხოლოდ იმ ახალგაზრდა ქალიშვილებთან, რომლებიც თავის დაუსრულებელი აღერსით მხიბლავენ და არა იმასთან, ვისაც ნესტოები არაბული ცხენივით ებერება და შხამიან სიტყვებს ბომბებივით ისვრის პირიდან“. გადის რაღაც ხანი და აკაკი სხვა გუნებაზე დგება: „მოელი ჩემი სწრაფვა და მიზანი ის არის, რომ სიბერის წლებში მაინც განვახორციელო ჩემი იდეალი: ვიცხოვრო ჩემს ოჯახში, აღტაცებას ვეძლეოდე ჩემი იდეალური ნატაშათი...“ და ა.შ.

აკაკისავით პარადოქებით აღსავსე ხასიათი უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ ორი ამგვარი წერილი შეუთავსოს ერთმანეთს და თან ორივეგან გულწრფელი იყოს.

ცოლ-ქმრის დროდადრო ერთობლივ ცხოვრებას, ეტყობა, ამგვარივე ცვალებადი ელფერი ჰქონდა: ასე მაგალითად – ჩამოდის ნატალია პეტრეს ასული თბილისში. აკაკი აღფრთოვანებული ეგებება და პირველი რამდენიმე დღე თავს ევლება. ცოტა ხნის შემდეგ, აკაკის მოთმინება ელევა. ილევა ფულიც, რადგან ქ-ნ ნატალიას შვიდი ოთახი უჭირავს სასტუმროში და მოახლის გარდა, ცალკე მზარეული ჰყავს. თვითონ აკაკი თავმოებზრებულია წერილმანი ზრუნვით: ეს უნდა ჩაიცვას, ეს არა! კლუბში კარტის სათამაშოდ არ უნდა იაროს და ა.შ.

საბოლოო ჯამში, აკაკი სესხულობს ფულს ცოლის პეტერბურგში გასამგზავრებლად, გადადის იმავე სასტუმროს ერთ ოთახში და შვებით ამოისუნთქავს...

ყოველივე ამის შემდეგ, ცხადია, რომ ოცნება მყუდრო სავანეზე – ოცნებად რჩება... აკაკი, ეტყობა, მართლაც არ იყო შექმნილი ოჯახური

იდილიისათვის: ერთ ქალთანაც ბეზრდებოდა დიდხანს ყოფნა და ერთ ადგილზეც: ხან სხვიტორში იყო (აქ, აკაკის დედის გარდაცვალების შემდეგ, მისი უფროსი და – ანეტა დიასახლისობდა), ხან ქუთაისში, ხან თბილისში, ხან კიდევ პეტერბურგში ცოლ-შვილთან ან ბაქოში – ივანე ელიაშვილთან.

აკაკის გადაადგილებების რუკა რომ შედგეს, ამ გეოგრაფიას ვერასოდეს ვერ ჩავწვდებით პოეტის მხოლოდღა საქმიანი ინტერესების გათვალისწინებით. ბევრი მარშრუტი იდუმალი და რომანტიული ხასიათისაა...

არის მამაკაცის ტიპი, რომლისთვისაც ყოველი ახალი რომანი ერთგვარი თვითდამკვიდრების ფორმაა – ამიტომაც ცდილობს ხოლმე თავის გატაცებათა აფიშირებას. აკაკი სწორედ რომ საპირისპირო ტიპს ეკუთვნოდა. აკი დაწერა კიდევ: „საიდუმლო ტრფიალება ლოცვაა და აღსარება...“. მისთვის ეს იდუმალების ხიბლი იყო მთავარი, თვით ეს მარადიული თამაში, ის უთქმელი შეთანხმება – ქალსა და მამაკაცს შორის რომ მყარდება ხოლმე... ამიტომაც არც ღონ-ჟუანური სია დაუტოვებია პუშკინის მსგავსად და არც სატრფიალო ლექსების უმეტესობისათვის მიუწერია ჭეშმარიტი ადრესატების სახელები.

განა საინტერესოა არაა – ვის ეძღვნება “გაუბედავი სიყვარულის” ეს სტრიქონები, 1873 წელს დაწერილი:

ორთავ ვიცით,
ფიცით მტკიცით
გრძნობა ჩვენი შეგვიტყვია!
თუმც კი ვხედავთ,
თქმას ვერ ვხედავთ,
გულზედ გვაწევს როგორც ტყვია!
ათი წელი,
მეტად მწველი,
გულზე გვაქვს ეს ნეტარება!
ვუგდებთ-რა ყურს,
ორივეს გვსურს
და ვერ გვითქვამს აღსარება!

(წერეთელი 1950: 279)

მაშ, ასე, მაინც ვის ეძღვნება ეს სტრიქონები – ანასტასია (ანიკა) ნიკოლაძეს, ათი წლის წინ, ესოდენი ინტერესით რომ მიანათა თვალები პეტერბურგიდან ქუთაისში მობრუნებულ მეგობარს თავისი უფროსი ძმისა, ხოლო შემდგომ, ისევე იდუმალად ატარა მთელი სიცოცხლე გულში აკაკის სიყვარული, როგორც სასთუმალქვეშ – მისი წერილები? თუ ვისმე სხვას?..

ისიც ხომ საინტერესოა, ვინ შთააგონა ოცდაათ წელს მიტანებულ აკაკის „ციცინათელა“ დაეწერა, შემდგომ კი უკვე – „ჩემო თავო ბედი არ გიწერია“, „ადმართ-ადმართ“ ან „სულიკო“ – ესოდენ ტკიბილხმოვნად რომ ამღერებდა გიტარაზე ვარინკა მაჭავარიანი-წერეთლისა...

და კიდევ ერთი კითხვა, რომელიც ყოველთვის თანსდევს აკაკის ლირიკული დღიურის თვალმიდევნებას: ყოველთვის სამშობლო იგულისხმებოდა პოეტის ამ ლირიკულ მიმართვებში, როგორც ამას ჩვენი სახელმძღვანელოები გვასწავლიდნენ, თუ მას თვალწინ, ლექსის წერისას, მაინც საყვარელი ქალის სახე გამოკრთოდა ხოლმე...

აკაკის ინტიმური ლირიკის ადრესატების სახელები მეტწილად სწორედ მაშინ ვიცით, როდესაც ეს ტრფოზა ან მართლაც პლატონურია, ან უკვე უსასო და უიმედო – როგორც მაგალითად ახალგაზრდა და მომხიბლავი ლოლო ნიკოლაძისადმი პარიზში მიძღვნილი ექსპრომტი სამოცდაათ წელს მიტანებული თავყანისმცემლისა (ეს ლოლო გახლდათ ნიკო ნიკოლაძის უფროსი ქლიშვილი პირველი ცოლიდან).

რადგან ნიკოლაძეებზე ჩამოვარდა სიტყვა, უთუოდ, ისიც უნდა ითქვას, რომ ამ ოჯახმა საზოგადოდ ძალზე მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა აკაკის ცხოვრებაში: ნიკო ნიკოლაძესთან მეგობრობა („მტერ-მოყვრული“, როგორც თვითონ პოეტი ამბობდა), აკაკის ბიოგრაფიის განუყოფელ ნაწილად იქცა, ხოლო ნიკოს დების – ეკატერინე და ანასტასია ნიკოლაძეების პანსიონი ქუთაისში აკაკის ძირითადი თავშესაფარი იყო. „ს

აკაკის, როგორც მოგეხსენებათ, სახლი მხოლოდ სხვიტორში ჰქონდა – სხვაგან ყველგან სტუმარი იყო: ქუთაისში, გარდა ნიკოლაძეებისა, –ხელთუფლიშვილების, ხოლო თუ განმარტოება უნდოდა – სასტუმრო „კოლხიდას“ მეპატრონის, გიორგი ჭილაძისა; თბილისში – ნიკო დიასამიძის, სერგეი მესხის, ნიკო დადიანის; აგრეთვე, მაკო საფაროვა-აბაშიძისა და

ტასო მაჩაბლის, რომელიც, აკაკისსავე მსახურის, სპირიდონ ზამბახიძის თქმით – “ძალიან გატაცებით უყვარდა”...

სოფრომ მგალობლიშვილი იგონებდა, რომ „აკაკის უბით დაჰქონდა რვეული, დაფზე გამობმული ფანქარი ედო შიგ. უცებ ღამე სანთელს აანთებდა და რვეულში ჩასწერდა ლექსს ან სხვა რამე გაგონილს ამბავს ხალხურსა...” (მოგონებები 1990: 308). აქ ისიც უნდა ითქვას, რომ აკაკიმ განსაკუთრებული ღვაწლი დასდო ხალხური ზეპირსიტყვიერების შეგროვებას და არაერთი ბრწყინვალე ფოლკლორული ნიმუში გამოაქვეყნა თავის ჟურნალში.

მით უფრო გასაკვირველია, რომ ხალხის წიაღში შობილი ძარღვიანი სიტყვის ისეთმა დამფასებელმა, როგორიც აკაკი იყო, ძალად დაიხშო ყურთასმენა ვაჟა-ფშაველას გამოჩენისას. ჩვენ ყველას გვახსოვს მისი – „ენას გიწუნებ ფშაველო...“. აკაკიმ, ფაქტობრივად, არ გაიკარა ის ვაჟა, რომელიც, სოფრომ მგალობლიშვილისსავე თქმით, გორის საოსტატო სემინარიაში სწავლისას, აკაკის სადამოებს არ აცდენდა და მონუსხული შესცქეროდა თავის იმჟამინდელ კერპს.

ეტყობა, აკაკი პოეზიაში ისევე ვერ იტანდა მეტოქეს, როგორც სიყვარულში – რაყიფს. ამით თუ აიხსნება, რომ მან ასევე ვერ, თუ არ შენიშნა ახალგაზრდა გალაკტიონი, ხოლო იმავდროულად, მეთეხარისხოვანი პოეტის – თურდოსპირელის ლექსებით იყო აღტაცებული.

აკაკის ლიტერატურული სადამოები ვახსენე. შეუძლოთ თუ არ იყო, იგი არასოდეს უარს არ ამბობდა ამგვარ შეხვედრასადამოებზე. თანამედროვეთა თქმით, ლექსებზე უკეთ თავის იუმორისტულ პროზას კითხულობდა, მაგალითად – „სცენას საპატიმროში“.

აკაკის გამოჩენა, მისი ხმის გაგონება, უკვე თავისთავად აჯადოებდა მსმენელებს და დარბაზი ტაშით ინგრეოდა, – იგონებდნენ თვითმხილველნი.

არ არის გასაკვირი, რომ აკაკის სახელი იმდროინდელი ქართული ლიტერატურული პრესისათვის წარმატების გარანტიად იქცა. ეს გარემოება უთუოდ გასათვალისწინებელია, როდესაც ვხედავთ, როგორ ითმენენ აკაკის კაპრიზებს მისი „მტერ-მოყვარე“ რედაქტორები, როგორი დელიკატურობით იწვევს მას „ივერიაში“ სათანამშრომლოდ ილია ჭავჭავაძე.

ილიას ეს წერილი, საზოგადოდ, ისეთივე ნიმუშია გასული საუკუნის ორი უდიდესი ქართველი მწერლისა და მოღვაწის

ურთიერთობის ნათელსაყოფად (ყველა ჩრდილოვანი მხარის მიუხედავად), როგორც აკაკის ბრწყინვალე სიტყვა ილიას დაკრძალვაზე და მისივე – „ნუ მიწამღათ მოხუცს გრძნობას...“

აქ ერთ ნაწევრს მოვიხმობ ილიას ზემოხსენებული წერილიდან: „მძაო აკაკი! მე შენ ვერ გაგიკადნიერდი და ვერ მოგართვი ის დაბეჭდილი წერილი, რომელიც სხვებს გაეუგზავნე. სხვები სხვანი არიან და შენ ერთადერთი აკაკი ხარ. ამიტომაც, გარდა ჩემის საკუთარის წადილისა, მოვალეობამ მამულიშვილობისა მაიძულა ჩვენის ქვეყნის „რჩეულისათვის“ რჩეული, განსაკუთრებული წერილი მომერთმია და მეთხოვნა გაგემშენიერებინა ჩვენი გაზეთი შენის ნიჭის ნაშუქითა...“ (მოგონებები 1990: 178).

განსაკუთრებით ხანგრძლივი და ნაყოფიერი თანამშრომლობა აკაკის მიანც გაზეთ „დროებასთან“ ჰქონდა – გიორგი წერეთელთან, სერგეი მესხთან, ივანე მაჩაბელთან.

თუ რა ფასად უჯდებოდათ ეს თანამშრომლობა „დროების“ რედაქტორებს, კარგად ჩანს სერგეი მესხის ერთი წერილიდან: „ეს მგონი მეხუთედ არის, – წერდა სერგეი მესხი თავის საცოლეს, კეკე მედიქიშვილს აკაკის შესახებ, – რომ რაღაცა უბრალო მიზეზს მონახავს და გამომიცხადებს, ყველაფერს თავი უნდა დავანებოვო, გაზეთშიაც არავითარ მონაწილეობას აღარ მივიღებო და საზოგადოდ ყველა საქმეს და ლიტერატურას ვეთხოვებით. შენ ვერ წარმოიდგენ, რამდენ წვალებად მიღირს მე ამის თანამშრომლობა!...“

მაგრამ, სერგეი მესხს ნამდვილად უღირდა ეს წვალება. აქ ჩამოთვლაც კი შეუძლებელია იმ ლექსების, წერილების, ფელეტონების, რომლებიც „დროებაში“ აკაკიმ სწორედ სერგეი მესხის რედაქტორობისას დაბეჭდა: აკაკის „ცხელ-ცხელი ამბებით“ – მახვილგონიერი ფელოტენების ციკლით – XIX საუკუნის 70-იანი წლების ქართული სინამდვილის მთელი პანორამა წარმოჩნდა. იმასაც თუ დავსძენთ, რომ ამ ფელეტონებში მარგალიტებივით იყო ჩასმული ვთქვათ – „ციცინათელა“, ან „ჩემო თავო, ბედი არ გიწერია!“,

– უთუოდ მიგხვდებით, რას ნიშნავს გაზეთის რედაქტორისათვის აკაკისნაირი ავტორი.

აკაკის თანამშრომლობა „დროებაში“ 80-იან წლებსაც გადაწვდა (გაზეთი ხელისუფლებამ 1885 წელს დახურა), მაგრამ საუბარი აკაკის შემოქმედებაზე XIX საუკუნის 80-იან წლებში, მის მოქალაქეობრივ იერზე, რომლის ფონზეც მკრთალდება

ყველა მისი ადამიანური სისუსტე თუ ნაკლი, საუბარი აკაკის პოეზიის ზენიტზე – ცალკე თემაა.

არიან პოეტები, რომელნიც სიჭაბუკეშივე ქმნიან თავის შედეგებს – ბარათაშვილი მაგალითად. აკაკის ნახევარი ცხოვრება დასჭირდა იმისათვის, რომ „განთიადი“ დაეწერა – ჭეშმარიტი მწვერვალი ქართული პოეზიისა.

რატომ გამობრწყინდა ეს „განთიადი“ მაინცდამიანც პოეტის ცხოვრების შუადღეს? როგორი იერი აქვს ამ დროიდან აკაკის – იმდროინდელი ქართული პოეზიის პატრიარქს და ერის სულიერი ცხოვრების უკვე ჭაღარამოსილ მეგზურს? მივყევით ამ კითხვებს...

1887 წელს, როდესაც სტავროპოლში მოკლეს იქ გადასახლებული დიმიტრი ყიფიანი, აკაკისათვის, ისევე, როგორც მთელი იმდროინდელი ქართული საზოგადოებრიობისათვის, ნათელი იყო, რომ ამ მკვლელობაში მთავრობის ხელი ერია.

აკაკის გამოსათხოვარი სიტყვა დიმიტრის ყიფიანის დაკრძალვაზე არ შემონახულა, არსებობს მხოლოდ პოლიციის აგენტის რუსული ჩანაწერი ამ სიტყვისა და მრავლისმეტყველი პატაკი იმდროინდელი მთავარმმართველის დონდუკოვ-კორსაკოვისა, იმპერიის შინაგან სამმეთა მინისტრისადმი წარდგენილი: „...Погребальный кортеж с музыкою и молодыми людьми в национальных костюмах направился, вопреки протесту полиции, кружным путем по главным улицам города к назначенному для погребения месту, где тело предано было земле после краткой речи грузинского поэта и присяжного надгробного оратора Церетели...“ („საისტორიო მოამბე“, ტ. III, თბ., 1947, გვ. 514).

ეს წერილი ორიგინალში მომყავს, რათა თარგმანში არ დაიკარგოს ის ირონიულ-ქედმაღალი ინტონაცია, რომლითაც მეფის მოხელე ლაპარაკობს უდიდეს ქართველ პოეტზე.

აკაკი, ცხადია, იმთავითვე გრძნობდა, რომ დიმიტრი ყიფიანის მკვლელობა მხოლოდ გზიდან ჩამოცილება კი არ იყო გამოჩენილი მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის – ერთგვარი გამოწვევაც იყო და დაშინებაც ხელისუფლების მხრიდან.

საპირისპირო რამ მოხდა და XIX ს. 80-იანი წლების დასასრულს აკაკის შემოქმედებამ ნათლად ასახა ქართული საზოგადოების ზნეობრივი რეაქცია ამ გამოწვევაზე.

დიმიტრი ყიფიანის მკვლელობიდან ორი თუ სამი თვის შემდეგ, აკაკი წერს და შემდგომ უკვე „ივერიაში“ აქვეყნებს ლექსს „ქართველები სპარსეთში“ („ძველი ამბავი“), რომელშიც აღწერილია სტავროპოლში მომხდარი ტრაგედიის ფინალური აქტი:

ამ დროს გაიღო კარები,
მის წინა წარსდგა სკვითელი!
და მირონ-ცხებულ მოხუცსა
მტრულად შეახო მან ხელი....
და ა.შ.

(გურგენიძე, გორგაძე 1989: 208)

სხვა პოეტი, ანდა, შესაძლოა თვითონ აკაკიც (ოღონდ სიყმაწვილის ჟამს), ალბათ ამ გამოძახილით დაკმაყოფილდებოდა და თავის მოქალაქეობრივ ვალს შესრულებულად ჩათვლიდა.

თითქმის ხუთი წელი დაჭირდა აკაკის იმისათვის, რომ სრულყოფილად გამოეჩატა თავისი მიმართება დიმიტრი ყიფიანისადმი, მისი ღვაწლისა და მოწამებრივად დასრულებული ცხოვრებისადმი:

მთაწმინდა ჩაფიქრებულა,
შეჰყურებს ცისკრის ვარსკვლავსა;
მნათობი სხივებს მადლით ჰფენს
თავდადებულის საფლავსა.
დადუმებულა მთაწმინდა,
ისმენს დუდუნსა მტკვრისასა;
მდინარე ნანას უმღერის
რაინდსა, ურჩსა მტრისასა...
მთაწმინდა გულში იხუტებს
საშვილიშვილო სამარეს,
მამადავითსა ავედრებს,
აბარებს ქვეყნის მოყვარეს...

მაგრამ ცხადია, რომ აკაკისათვის დიმიტრი ყიფიანის გახსენება იმავდროულად თავის მისიაზე და ბედზე დაფიქრებაც იყო: „განთიადით“ აკაკიმ რაღაც იშვიათი მხატვრული მირაჟი შექმნა – უხილავად თვითონ ამოუდგა გვერდით დიმიტრი

ყიფიანის ღანდს და მისი დაწეებული მონოლოგი სრულიად
ბუნებრივად განაგრძო:

მგოსანი გრძნობამორევით
თვალს ავლებს არემარესა
და გულის-პასუხს ნარნარად
უძღერის ტურფა მხარესა:

ავტორის ბოლო თხოვნაც „განთიადში“ ხომ აშკარად
ამჟღავნებს აკაკის გულისწადილს:

„დედა-შვილობამ, ბევრს არ გთხოვ;
შენს მიწას მიმაბარეო!..
„ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო!“

(წერეთელი 1950ა: 238)

რამდენჯერაც არ უნდა გადავიკითხოთ აკაკის ეს ლექსი,
ალბათ ყოველთვის ჩავეკითხებით ჩვენს თავს – რა ზეგარდმო
ძალამ დაახატინა აკაკის ეს სურათი, საქართველოს სიმბოლოდ
რომ იქცა:

„ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,
ჩემო სამშობლო მხარეო!“

ალბათ, თუკი გვჯერა იმ ზეგარდმო ძალის, კიდევ ამიტომაც
გვჯერა...

“განთიადის” საეტაპო მნიშვნელობას ქართული ლირიკის
ისტორიაში ხაზგასმით აღნიშნავდა გიორგი აბზიანიძე აკაკი
წერეთლისადმი მიძღვნილ თავის მონოგრაფიაში (აქვე უნდა
აღინიშნოს, რომ იგი გახლდათ აკაკის ბიოგრაფიის უბადლო
მცოდნე და პოეტის თხზულებათა აკადემიური 15-ტომეულის
მთავარი რედაქტორი):

„განთიადი“ ახალი ქართული ლირიკული პოეზიის
გვირგვინია. მასში დახატულია კონკრეტული პიროვნება,
ქართველი ერისათვის წამებული

„ურჩი რაინდი“ დიმიტრი ყიფიანი, რომლის ნეშტი
ქართველმა ხალხმა მიაბარა თავის პოეტურ პარნასს –
მთაწმინდას. მაგრამ ლექსის მნიშვნელობა გაცილებით ფართეა,

რამდენადაც პოეტი მასში განაზოგადებს ქართული ხალხის გაუტეხელ ნებისყოფას თავისუფლების ძიების გზაზე“ (აბზიანიძე 1960: 59).

„განთიადით“ დასრულდა ერთი, განსაკუთრებულად ნაყოფიერი პერიოდის აკაკის შემოქმედებისა – 1880 წელს „დროებაში“ „ავადმყოფის“ გამოქვეყნებით რომ დაიწყო.

სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა მისი „თვალს მიხვევენ, ენას მგლეჯენ“ და „ღამურა“ – თაობათა მეხსიერებიდან წარუხოცელი განაჩენით:

კრულია მისი ხსენება
ვინც დაჰგმობს დედა-ენასა,
თვის ტომს დაღატობს და მითი
თვით ფიქრობს მაღლა ფრენასა...

(წერეთელი 1950: 21)

ამავე წლებით აღინიშნება აკაკის თეატრალური მოღვაწეობის ყველაზე მჩქეფარე პერიოდი: ქართული დასის ხელმძღვანელობა, 1880 წლის სექტემბერში კი მისივე „კულურ-ხანუმი“ პრემიერა.

მომდევნო წელს აკაკი გოგოლის „რევიზორს“ დგამს და ბრწყინვალე ანსამბლს უყრის თავს: ვასო აბაშიძეს, კოტე ყიფიანს, ნატო გაბუნიას, მაკო საფაროვას... თანამედროვენი აღნიშნავენ, რომ ყველაზე სუსტი ამ სპექტაკლში – „ფონტანისტერი იყო“ – ალექსანდრე ყაზბეგი.

„აკაკი და თეატრი“ – ცალკე თემაა და ხატოვან ენაზე თუ გადავალთ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ „პოეზიამ აკაკი სცენას მოსტაცა“. მართლაც, ეტყობა, პოეტური ნიჭი რომ არა, აკაკი სწორედ თეატრალურ კარიერას აირჩევდა. საბოლოოდ იგი კომპრომისის” გზას დაადგა და ქართულ თეატრს “დიდძალი ხარკი” გადაუხადა, როგორც იშვიათად ნაყოფიერმა დრამატურგმა, და უფრო მოკრძალებული კი – როგორც რეჟისორმა და მსახიობმა.

ანა ნიკოლაძის სტატიაში – „აკაკი წერეთელი და ქართული თეატრი“ (რომელიც თბილისის უნივერსიტეტის მიერ აკაკის დაბადებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო კრებულშია გამოქვეყნებული) ერთი

ნიშანდობლივი დეტალია აღნიშნული: „როდესაც ქართული მუდმივი თეტრის დაარსების 10 წლის იუბილე გადაიხადეს 1889

წელს, გამოფენილი იყო მხოლოდ სამი დრამატურგის სურათი. ესენი იყვნენ: გიორგი ერისთავი, რაფიელ ერისთავი და აკაკი წერეთელი“. აქვე ვეცნობით აკაკის „სამსახიობო კარიერასაც“: „აკაკი არა მარტო თეატრის ერთი პირველი ორგანიზატორთაგანია 60-70-იან წლებში. იგი გატაცებული აქტიორიცაა. როდესაც პირველად 1862 წელს აკაკის ინიციატივით, ქუთაისში დაიწყო წარმოდგენების გამართვა, მათში ახალგაზრდა პოეტიც ღებულობს მონაწილეობას. აკაკი წერეთელი, როგორც მსახიობი, მონაწილეობას ღებულობს აგრეთვე 1868 წ. ქუთაისში რაფიელ ერისთავისა და მისი თაოსნობით დაარსებულ სცენის მოყვარულთა წრის წარმოდგენებში“ (აკაკი 1940: 336)

80-იან წლებში, მრავალ სხვა საზოგადო და ლიტერატურულ საქმიანობასთან ერთად, აკაკი მონაწილეობს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის მუშაობაში. შედეგი ამ მუშაობისა გახლდათ 1888 წლის ქართველიშვილისეული გამოცემა რუსთაველის პოემისა. ქართველ მეცენატს თითქოს საგანგებოდ ეწადა, რათა ამ წიგნის ნახვისას, აკაკის გახსენებოდა რამდენიმე წლის წინ მწარედ ნათქვამი: „აბა მიწვენეთ ერთი მაგალითი, რომ მდიდარ ქართველს რაიმე სასახელო საქმე ექნასო?“

1904 წელს, როდესაც აკაკის პირველად დაეცა დამბლა, ქართველობამ თითქოს ერთბაშად აღმოაჩინა, რომ ეს ოლიმპიური გარეგნობის მოხუცი უკვდავი არ არის და რომ მის ღვაწლსა და ამაგს სათანადო დაფასება სჭირდება. მაგრამ ამასობაში 1905 წელიც დადგა და ქვეყანა აირია.

„თქვენ წარმოდგენა არა გაქვთ კავკასიაზე და აქაურ ამბებზე, – წერდა აკაკი ცოლ-შვილს, – რომ დღემდე თქვენთან ვერ ჩამოვსულვარ და რომ ასეთი ტერორის დროს წერილები თქვენამდე ვერ აღწევს, გასაკვირველი არაფერია. არ არის დღე, რომ სიკვდილს არ ველოდე. ჩვენი ნაცნობებიდან ნახევარი ამოხოცილია ბარბაროსულად. ხოცავს ყველა პარტია და გარდა ამისა პროფესიული ყაჩაღებიც – ისინი საშინლად მომრავლდნენ და დაუსჯელად მოქმედებენ. ჯერჯერობით მე ღმერთი მწყალობს და ეს სასწაულია!“ (წერეთელი 1966: 126).

იმავე, 1905 წლის სექტემბერში ცოლ-შვილისადმი გაგზავნილ წერილში ნათქვამი დამამშვიდებელი ფრაზა: „მთავარი ის არის, რომ მე არავის საქმეში არ ვერევი და ვარ ჩემთვის“, –

ნამდვილად არ შეეფერებოდა სინამდვილეს. გავიხსენოთ აკაკის ცნობილი „ძირს“ – აშკარა მოწოდება ბარიკადებისაკენ:

ძირს, მთავრობავ უსამართლო!
„ველარ ვიტანთ გასაჭირსო“, –
ყოველი მხრივ გეძახიან:
„ძირს მთავრობავ!.. აწ-კი ძირსო!“

(წერეთელი 1954: 164)

ეს მეამბოხური პათოსი რაღაც არ ესადაგება განწყობას იმ კაცისა, რომელიც რამდენიმე დღის წინ ესოდენ გონივრულად უხსნიდა ცოლ-შვილს ქვეყანაში არსებულ მდგომარეობას.

როგორც მოგახსენეთ, აკაკის ცხოვრება და შემოქმედება ამგვარი ამოუხსნელი პარადოქსებითაა აღსავსე.

იმავ, 1905 წელს აკაკიმ პირველად იმოგზაურა ევროპაში: შევიცარია და საფრანგეთი მოინახულა. როდესაც 1909 წლის ზაფხულში იგი პარიზში მეორედ ჩამოვიდა, ფრანგი ჟურნალისტების ჯგუფმა კამპანია წამოიწყო აკაკისათვის ნობელის პრემიის მისანიჭებლად.

პარიზში აკაკი თავის ცოლ-შვილთან ცხოვრობდა. ალექსის, რომელსაც ინერციით, ბავშვობისას შერქმეულ მეტსახელს – „ლოლიას“ ეძახდნენ, აქ საგასტროლოდ საოპერო დასი ჰყავდა ჩამოყვანილი პეტერბურგიდან. საერთოდ, როგორც ეტყობა, ანტრეპრენიურობას იგი თავის მოწოდებად თვლიდა (აქ, უთუოდ, პარიზში სერჟ დიაგილევის მიერ ორგანიზებული „რუსული სეზონების“ წარმატებამაც შეასრულა თავისი როლი) და ლიტერატურასთან (მით უმეტეს, ქართულ) ცოტა რამ აკავშირებდა...

თვით აკაკი ამ დროისათვის უკვე ჯანგატეხილი ჩანს, შთაგონებასაც უჩივის... „ის აღარა ვარ რაც ვიყავ, – შესწივლებს მოგზაურობიდან გამოგზავნილ წერილში თავის ერთგულ მეგობარს იაკობ გოგებაშვილს, –

გუშინ დავამთავრე პოემა „ვორონცოვი“ და შევატყვე თავს, რომ ძალიან შორს ჩამოვეგორებულვარ თავდადმართში...“

ეს უკმარისობის განცდა, ცხოვრებისაგან დაღლა და უიმედობა აკაკიმ ლექსადაც გამოთქვა:

გული გამიტყდა ამ სიბერის დროს,
რომ ვერ მოვესწარ, რასაც ველოდი.
მსოფლიურ ზრახვებს და ჩემს გულისთქმას
მაღე დაფარავს საფლავის ღოდი.

(წერეთელი 1954: 280)

კიდევ ერთი მწარე იმდროინდელი გამონათქვამი აკაკისა, ცოლისათვის მიწერილი: „არ არის იმაზე უსასტიკესი სასჯელი ღვთისა, როგორც ხელმოკლეობა სიბერის წლებში“.

ამ საერთო, დამთრგუნავ ფონზე, აკაკისათვის უთუოდ დიდი შვება უნდა ყოფილიყო 1908 წელს მისი მოღვაწეობის 50 წლის იუბილეს აღნიშვნა – ჯერ თბილისში, საზეიმო პარაკლისით სიონში, შემდეგ საოპერო თეატრში, სადაც სავანელმა გლეხებმა აკაკის მისივე აკვანი მიართვეს... ჯერი „სავარდო და სამაისო“ ქუთაისზე მიდგა, სადაც ყმაწვილკაცები ეტლში შეებნენ და ისე მიიყვანეს თეატრში მსცოვანი პოეტი.

XX საუკუნის ათიანი წლებიდან აკაკის სახელი საქართველოს ფარგლებს გაცდა: ერთნი მას ქართველ პუშკინს უწოდებენ, მეორენი – ქართველ შევჩენკოს, მესამენი – ქართველ ბერანუეს... „სულიკოს“ უკვე შორეულ ქვეყნებშიც მდებრიან. ეს სიმღერა ერთგვარი ჰიმნის მოვალეობას ასრულებს და ბედნიერების გრძნობით ავსებს გულს იმ ჭაღაროსანი პოეტისა, თავის დროზე რომ დაწერა:

ჩემი ხატია სამშობლო,
სახატე – მთელი ქვეყანა...

(წერეთელი 1950ა: 303)

აკაკის, უთუოდ, მაშინაც განსაკუთრებით გაუთბა გული, როდესაც იანვრის ერთ ყინვიან დღეს, პეტერბურგიდან მოსკოვში ჩასულმა, ნახა აქაური გაზეთი „Утро России“ მეტყველი სათაურით – „Некоронованный король Грузии в Москве“.

და მაინც, თანამედროვეთ რაღაც განსაკუთრებულად ჩარჩენიათ მეხსიერებაში აკაკის მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში, რომელიც საერთო-სახალხო ზეიმში გადაიზარდა. ყველგან, სადაც კი ჩადიოდა აკაკი, მას ყვავილოვანი თაღები და ასობით თაყვანისმცემელი ხვდებოდა... (საბედნიეროდ, ეს მოგზაურობა, რომელიც 1912 წლის 21 ივლისიდან 2

აგვისტომდე გაგრძელდა, ფირზე აღბეჭდა პირველმა ქართველმა კინოდოკუმენტალისტმა ვასილ ამაშუკელმა და ჩვენ დღესაც შეგვიძლია ეს უნიკალური კადრები ვიხილოთ).

საოცარი, პათეტიკური, მაგრამ გულის სიღრმიდან წამოსული სიტყვები ჩაესმოდა პოეტს: „ქართველი ერი, კერძოდ კი რაჭა, დღეს თქვენ გაჯილდოვებთ ღრმა და გულწრფელი სიყვარულით, ბუნება კი უკვდავებით. საუკუნები გაჰყვებიან საუკუნეებს, თქვენ კი ყველა თაობაში ახლად და ახლად აღმოცენდებით“.

ამაზე უფრო მრავალრიცხოვანი აუდიტორია აკაკიმ უკვე მხოლოდ თავის დაკრძალვაზე შეკრიბა 1915 წლის 9 თებერვალს: ასი ათასი კაცი მიაცილებდა თავის სათაყვანებელ პოეტს მთაწმინდისაკენ... გზად, ახლანდელ თავისუფლების მოედანზე, სახელდახელო სამგლოვიარო მიტინგზე გამოსათხოვარი სიტყვა მსცოვანმა ნიკო ნიკოლაძემ წარმოსთქვა.

ყოველივე დანარჩენი, მთაწმინდის კალთაზე სასოებით ატანილი, ერთადერთი გვირგვინის წარწერაში იყო ნათქვამი – „აკაკის – საქართველო“!

თავის უკანასკნელ ლექსში აკაკი განგებას მიმართავდა:

..... მაგრამ ეს შენთვის ერთია:
ცოცხალი ვიყო გინდ მკვდარი,
ადარ აენთვის აწ სხვისგან
ჩემი ჩამქრალი ლამპარი?!

(წერეთელი 1960: 255)

ეს უმართებულო საყვედური იყო, რადგან სწორედ იმ ჩაუქმრალმა ლამპარმა მიიყვანა იგი მთაწმინდაზე და იმავე ლამპრის შუქზე ვკითხულობთ ჩვენ დღეს აკაკის უკვდავ სტრიქონებს.

დამოწმებანი:

წერეთელი 1950: წერეთელი აკაკი, თხზულებათა სრული კრებული თხუტმედ ტომად, ტომი I, თბ, სახელგამი, 1950

წერეთელი 1950ა: თხზულებანი..., ტომი II, თბ, სახელგამი, 1950

წერეთელი 1954: თხზულებანი..., ტომი III, თბ., სახელგამი, 1954

წერეთელი 1960: აკაკი წერეთელი, ასი ლექსი, თბ., „საბჭოთა მწერალი“, 1960

აკაკი 1940: აკაკი წერეთელი (საიუბილეო კრებული), თხუ-ს გამოცემა, თბ., 1940

მოგონებები 1990: მოგონებები აკაკიზე, გამ-ბა „საქართველო“, 1990

აბზიანიძე 1960: აბზიანიძე გიორგი, აკაკი წერეთელი, თბ., გამ-ბა „საბჭოთა მწერალი“, 1960

წერეთელი, 1966: წერეთელი, აკაკი, წერილები ცოლ-შვილთან, თბ., გამ-ბა „ლიტერტურა და ხელოვნება“, 1966

ნიკო ნიკოლაძე

ლიბერალიზმის ეპოქის კიდევ ერთი დიდი წარმომადგენლის – ნიკო ნიკოლაძის სახელს საქართველოში განსკუთრებული მოწიწებით წარმოსთქვამენ. ეს არცაა გასაკვირი, რადგან სწორედ ნიკო ნიკოლაძესთან, – მის ნაწერებში, მის ნააზრევში, მის პრაქტიკულ საქმიანობაში ვპოულობთ ჩვენ პასუხს დღევანდელობის ყველაზე სასიცოცხლო კითხვებზე.

ნიკო ნიკოლაძის კრედოს საქართველისადმი მიმართული მისი ერთი პათეტიკური აღსარება წარმოგვისახავს: „...მე დამივლია მთელი ევროპა და ბევრ ჩინებულ ქვეყნებში, ბევრ აღმტაც საზოგადოებაში გამიტარებია თვეები და წლები, მაგრამ ყველგან და ყოველთვის, სადაც კი ვყოფილვარ, ერთი საგანი მქონია... შენთვის სამსახური, შენი სარგებლობა“.

ნიკო ნიკოლაძე (უნდა ითქვას, არაჩვეულებრივი პიროვნული ხიბლის წყალობითაც) ბევრი რამ გააკეთა იმისათვის, რომ მისი „ერთი ნამცეცა ქვეყანა“ და „ყველასაგან უცნობი ხალხი“ (ეს მისივე გამოთქმებია) ღირსეულად წარედგინა რუსეთის იმპერიაშიც და იმდროინდელ ევროპაშიც. მას ნაცნობობა, თანამშრომლობა თუ მიწერ-მოწერა აკავშირებდა ჯუზეპე გარიბალდისთან და ვიქტორ ჰიუგოსთან, ალფონს დოდესთან და ემილ ზოლასთან, ლუი ბლანთან და ემილ ჟირარდენტთან, ჟან ჟორესთან და პოლ ლაფარგთან. სხვათა შორის, ამ უკანასკნელის სიმამრმა – კარლ მარქსმა ნიკოლაძეს შესთავაზა პირველი ინტერნაციონალის წარმომადგენელი ყოფილიყო ამიერკავკასიაში, რაზედაც დელიკატური უარი მიიღო.

ნიკო ნიკოლაძის უშრეტი ენერგია არ ცნობდა არანაირ საზღვრებს: შენევაში, 1868 წელს გამოცემული მისი სადიპლომო ნაშრომი (მაშინ „სადოქტოროს“ უწოდებდნენ) – „განიარაღება და მისი ეკონომიკურ-სოციალური შედეგები“ დღესაც კი ინტერესს იწვევს; შენევაშივე, 1873 წელს მისი აქტიური მონაწილეობით დაარსდა ქართული საგანმანათლებლო საზოგადოება „უღელი“; პარიზში, 1875 წელს ნიკოლაძემ

ფრანგულსავე ენაზე გამოსცა წიგნი – „დეკადენტური პრესა, უცხოელი ჟურნალისტის დაკვირვებანი“, რომელსაც ლიუ ბლანი ასე გამოეხმაურა: „თქვენი წიგნი იმ წიგნთაგანია, ყოველმა ფრანგმა ჟურნალისტმა რომ უნდა წაიკითხოს და კარგს იზამს, თუ მას ჩაუფიქრდება“.

გეროპაში ნიკო ნიკოლაძე განაგრძობდა თანამშრომლობას რუს რადიკალებთან, რომელთა იდეებითაც იგი ჯერ კიდევ სტუდენტობისას მოიხიბლა პეტერბურგში – როგორც იმდროინდელი რუსული რადიკალური ახალთაობის კერპის – ნიკოლოზ ჩერნიშევსკის უმცროსი მეგობარი და ჟურნალ „სოვრემენიკის“-ის ახალი ავტორი. სიმბოლურია, რომ სწორედ ჩერნიშევსკის თხზულებათა პირველი ტომი გამოსცა ნიკოლაძემ 1868 წელს, ხოლო შემდგომ, უკვე 80-იან წლებში, გადამწვევტი როლი ითამაშა ამ დევნილი მოაზროვნის გადასახლებაზე დაბრუნებისათვის.

ნიკო ნიკოლაძის დამოუკიდებლობა იმდროისათვის ახალთაობის მეორე კერპთან – გერცენთან ემიგრანტულ „კოლოკოლ“-ში 22 წლის ქართველი პუბლიცისტის გახმაურებული გამოჩენით დაიწყო (ეს იყო 1865 წელს გამოქვეყნებული მისი სტატია – „გლეხთა განთავისუფლება საქართველოში“) და ერთი წლის შემდეგ განხეთქილებით დამთავრდა, რადგან ნიკო ნიკოლაძემ გაბედა გაეკრიტიკებინა გერცენის ერთი, ფრიად საჩოთირო პოლიტიკური ნაბიჯი.

საზოგადოდ, ნიკო ნიკოლაძის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, – „რომანი რუსეთთან“ საკმაოდ დრამატულად წარიმართა.

„ობზორ“-ის რედაქტორობისათვის სტავროპოლში არც თუ ხანგრძლივი გადასახლება 1880 წელს პიროვნული თვალსაზრისით, იბღლიანი აღმოჩნდა ნიკო ნიკოლაძისათვის: აქ ჩამოაკითხა მას ოლღა გურამიშვილმა, იმ წარმტაცმა ქალიშვილმა, რომელიც შეიდი წლის წინ ნიკომ მშობლებისაგან დაუკითხავად სასწავლებლად წაიყვანა შვეიცარიაში თავის დამმასთან ერთად.

გარეშე თვალით ნიკო ნიკოლაძე ერთ მომხიბვლელ ქალს ეთხოვებოდა და მეორეს თხოულობდა. სტავროპოლში ყოფნისას იგი ჯერ კიდევ არ იყო ოფიციალურად განქორწინებული თავისი პირველ ცოლთან ბოგუმილა (ბოტია) ზემიანსკაიასთან – ქუთაისში ჩასახლებაზე პოლონელთა ოჯახის ულამაზეს ასულთან (მოგესხენებოთ, იმ დროს ცოლ-ქმრის გაყრა ძნელი

საქმე იყო და საეკლესიო სინოდის საგნგებო ნებართვას საჭიროებდა).

ნიკოლაძეთა ოჯახის მთელმა შემდგომმა ბიოგრაფიამ ცხადყო, რომ ოღლა გურამიშვილში ნიკომ არა მხოლოდ თავდადებული მეუღლე და შვილების დედა, არამედ ჭეშმარიტი მეგობარი და თანამოაზრე ჰყოვა.

ნიკოლაძეთა კერის მშენებმა მათივე შვილები იყვნენ: პირმშო – რუსუდანი, თვალსაჩინო მეცნიერი და პედაგოგი, ქართველ ქიმიკოსთა რამდენიმე თაობის აღმზრდელი, მამისის მემკვიდრეობის მომაგე და შესანიშნავ მოგონებათა ავტორი; გიორგი ნიკოლაძე – სორბონის უნივერსიტეტის დოქტორი, ქართული მათემატიკური სკოლის, მეტალურგიის, სპორტული მოძრაობის სულისჩამდგმელი, სულიერი და ფიზიკური სრულყოფის ანტიკურ იდეალს მიმსგავსებული, დაბოლოს – იშვიათი ქალური და ადამიანური ხიბლით დაჯილდოებული თამარი, – ჩინებული ფიზიოლოგი, უფროსი ძმის ერთგული თანამდგომი ყველა მის საზოგადოებრივსა თუ სპორტულ წამოწყებაში.

ნიკოლაძეთა ოჯახს რუსუდანმა მიხეილ პოლიევქტოვი დაუკავშირა, – შესანიშნავი ისტორიკოსი, არქეოგრაფი, ხოლო თამარი ცოლად გაჰყვა მაშინ ახალგაზრდა მათემატიკოსს, შემდგომ კი საყოველთაოდ ცნობილ მეცნიერს, აკადემიკოს ნიკო მუსხელიშვილს. გიორგის ცოლი პარიზელ

ქართველთაგან ჰყავდა – ჟორჟეტა ღამბაშიძე, – კეთილშობილი ოჯახური და ადამიანური ტრადიციებისა და თვისებების გამაერთიანებელი...

ნიკოლაძეთა კერა თავდაპირველად ქუთაისში იყო, ნიკოს მამის – იაკობის სახლში, მდინარე რაიონის პირას, შემდგომში, 1887 წლიდან ამ კერამ სოფელ დიდ ჯიხაიშში გადაინაცვლა, მერე ქალაქ ფოთში და საბოლოოდ თბილისში – თბილისელთათვის კარგად ნაცნობ სახლში განოვის (აწ გალქტიონ ტაბიძის) ქუჩაზე.

დიდ ჯიხაიშში, თავის დედულეთში, ღორთქიფანიძეთა ნასახლარზე ნიკო ნიკოლაძემ ევროპული დონის, საჩვენებელი მეურნეობა გამართა: საქართველოში პირველად ჩამოტანილი კარაქის სადღვეები რძის სეპარატორითა და იმდროინდელი ტექნიკის სხვა სიახლეებით. აქვე გააშენა მან ეგზოტიკური მცენარეებით სავსე შესანიშნავი ბაღი... დღეს, იმერელი და გურული კაცი აივნიდან ტრიფოლიატიტ შემოღობილ თავის

ეზოს რომ გადახედავს, შესაძლოა არც იცოდეს, რომ ეს ტროფოლიატი (რომელსაც თავის დროზე „ნიკოლაძის ეკალს“ ეძახდნენ), ბევრ სხვა ეგზოტიკურ მცენარესთან ერთად, საქართველოში სწორედ ნიკო ნიკოლაძემ შემოიტანა.

მაგრამ ნიკო ნიკოლაძის მოღვაწეობა დიდ ჯიხაიში მხოლოდ მისი სანიმუშო მეურნეობის მოწყობა-დამშვენებით არ შემოფარგლულა: მისი დაუინებით გაიხსნა რკინიგზის სადგური სოფელ იანეთში, რაც ასე უადვილებდა გადაადგილებას იქვე მცხოვრებ ჯიხაიშელებს; მისივე თაოსნობით სოფელში დაარსდა სკოლა, გაიხსნა საფოსტო განყოფილება,

საექიმო ამბულატორია და აფთიაქი.

ნიკო ნიკოლაძის პრაქტიკულ საქმიანობაზე მონოგრაფიებია დაწერილი. მან ყველაფერი გააკეთა, რათა ჭაბუკური ოცნებებისა და უტოპიების სანაცვლოდ (თუ სახსოვრად) განეხორციელებინა ის კონკრეტული ჩანაფიქრები, რომელნიც მის მშობელ ქვეყანას გაუადვილებდა გზას ღირსეული და თავისუფალი არსებობისაკენ.

აქ, ცხადია, პირველ ყოვლისა უნდა ვახსენოთ ნიკო ნიკოლაძის ოცწლიანი ქალაქის თაობა (ანუ მერობა) ფოთში.

აღექსანდრე დიუმამ (უფროსმა), კავკასიაში მოგზაურობის აღწერისას, ფოთი მოიხსენია, როგორც ერთი მიყრუებული, დაჭაობებულ ადგილზე თავმოყრილი ქოხმახებისაგან შემდგარი დასახლება – ბნელი და ატალახებული ქუჩებით. დიუმას ჩანაწერი 1858 წლით თარიღდება. (ერთი საინტერესო თანხვედრა: სწორედ ამ დროს ფოთში ნეგოციანტ იაკობ ნიკოლაძის (რომელსაც ამ ქალაქში თავისი სავაჭრო სახლი აქვს გახსნილი) მაღარით გაწამებული 15 წლის ვაჟი, ნიკო ღმერთს ევედრება, რომ ახლა გადაარჩინოს და ცხოვრებაში აღარ გაეკარება ამ ავადგასახსენებელ ქალაქს).

მაგრამ განგებამ სხვანაირად ინება. 1894 წელს ნიკო ნიკოლაძე ფოთის ქალაქის თავად აირჩიეს. ამ დროისათვის საქართველოში მას უკვე ჰქონდა მოხვეჭილი სახელი, როგორც ევროპული ორიენტაციის პრაგმატულ მოღვაწეს და პრინციპულ პუბლიცისტს, რომელიც განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებს.

ისე რომ, ქალაქის მერის თანამდებობაზე შედგომისას, ნიკო ნიკოლაძე უკვე გათვითცნობიერებული იყო იმ პრობლემათა უმეტესობაში, რომლების მას ფოთში დახვდა.

თანამშრომლებთან ურთიერთობისას ნიკოლაძეს თავისი კრედიტქონდა, რომელიც მან ასე ჩამოაყალიბა:

„ვინც ფოთის ქალაქის გამგეობას ცოტაოდნავ მაინც იცნობს, მან ჩინებულად იცის, რომ არც ერთს თანამდებობის პირს ნებას არ ვაძლევ სამსახურში შემოაპაროს რაიმე პარტიული, რწმუნებრივი თუ ნაციონალური მიდრეკილება. ყველასაგან ვთხოვლობ მარტო ერთგულ სამსახურს ქალაქის სასარგებლოდ“.

ოცი წლის განმავლობაში ნიკო ნიკოლაძემ მოახერხა პატარა, დაჭაობებული დაბა თანამედროვე საპორტო ქალაქად გადაექცია: მისი თაოსნობით ფოთის გარშემო აშენდა დამცავი ჯებირი, რომელიც სათანადო სადრენაჟო სისტემასთან ერთად ქალაქს რიონის ადიდებისას მოვარდნილი წყლისაგან იცავდა; აშენდა რამდენიმე ხიდი; ქვით მოიკრწყლა ქალაქის ქუჩები, რომლებზეც ახლა უკვე „კონკა“ დადიოდა;

გაიყვანეს ტელეფონის ქსელი, ხოლო ახლადაშენებული ელექტროსადგურის სიმძლავრე ქალაქსაც ყოფნიდა და პორტსაც. კიდევ რომელი ერთი სიახლე უნდა დავასახელოთ: დიდებული ეკლესია; კაპიტალური შენობები სასწავლებლებისათვის; რკინიგზის სადგური; ელევატორი. ფოთშივე, ნიკოლაძის ინიციატივით, ქართულ სინამდვილეში პირველად დაბეჭდა ობლიგაციები და ლატარიის ბილეთები, რომელთა შემოსავალი ქალაქის კეთილმოწყობას ხმარდებოდა (არაა გასაკვირი, რომ ნიკოლაძის მერობისას ფოთის ბიუჯეტი ათმაგად გაიზარდა). დაბოლოს, უმთავრესი – თავად პორტის რეკონსტრუქცია, რომლის დროსაც პირველად საქართველოში გამოყენებული იყო ბეტონი და რომელმაც ფოთი შავიზღვისპირეთის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საზღვაო კარიბჭედ აქცია.

ნიკო ნიკოლაძეს დიდი წვლილი მიუძღვის ტყიბულის ქვანახშირის საბადოს (რომლის ერთი ნაწილის მფლობელიც გახდა 1873 წლიდან) განვითარებაში – ერთი მთავარი პრობლემა აქ უგზოობა იყო, რაც უპერსპექტივის ხდიდა მთელ ამ წამოწყებას. მაგრამ, აი, 1881 წელს ქუთაისის ქალაქის საბჭო ტყიბულში გასაცვანი რკინიგზის რწმუნებულად (ახლა იტყოდნენ – ლობისტად) ნიკოლაძეს ირჩევს და 1887 წლის ბოლოს ეს რკინიგზა უკვე ამოქმედდა. ორი წლის შემდეგ დაარსდა საზოგადოება „ნახშირი“, რომლის ერთ-ერთი დამფუძნებელი ნიკო ნიკოლაძე გახლდათ.

ნიკოლაძის პრაქტიკული ინტერესები დაუკავშირდნენ კიდევ ერთ საბაძოს, ამჯერად – მარგანეცისას, ქალაქ ჭიათურაში (უნდა ითქვას, რომ ამ საბაძოს აღმოჩენასა და ათვისებაში დიდი წვლილი ჰქონდა შეტანილი XIX საუკუნის ქართული პოეზიის უდიდეს წარმომადგენელს – აკაკი წერეთელს). აქაც, ჭიათურის შემთხვევაშიც, უმთავრეს პრობლემად რკინიგზის გაყვანა იქცა და კვლავ ნიკო ნიკოლაძის დაუოკებელმა ენერგიამ და ენთუზიაზმმა გაიტანა თავისი: 1891 წელს ჭიათურა-შორაპნის ვიწროლიანდაგიანი რკინიგზის მშენებლობის პროექტს იმპერატორმა

ხელი მოაწერა, ხოლო ოთხი წლის შემდეგ რკინიგზის ეს შტო მწყობრში ჩადგა (რკინიგზასთან დაკავშირებით: თანამედროვე ქართულში ისეთი სიტყვები, მაგალითად, როგორიცაა „ლიანდაგი“ ან „ორთქმავალი“ სწორედ ნიკო ნიკოლაძემ შემოიტანა).

კიდევ ერთი პრაქტიკული ინიციატივა ნიკო ნიკოლაძისა ბაქოდან ბათუმში რეგულარულ ნავთობგადაზიდვებსა და ამისათვის აუცილებელი წიფის გვირაბის (რომელიც აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს გამყოფ სურამის ქედს ქვეშ უნდა გაეყვანათ) პრობლემებს უკავშირდებოდა: 1883 წელს პეტერბურგის გაზეთ „ნოვოე ვრემიაში“ გამოქვეყნდა ნიკო ნიკოლაძის მიერ ბაქოდან ბათუმში ნავთობგადაზიდვის

დეტალურად დამუშავებული პროგრამა, რომელიც იმდენად შთამბეჭდავი აღმოჩნდა, რომ საქმეში ჯერ როტშიდლთა ფინანსური სახლი ჩაერთო, მერე თავად სახელმწიფოც დაინტერესდა ამ პროექტით და, შედეგად, 1886 წელს წიფის გვირაბი გაიხსნა კიდევ.

შესაძლოა იმიტომაც, რომ ქუთაისელი დიდვაჭრის შვილი იყო, ნიკო ნიკოლაძეს მიაჩნდა, რომ განვითარებულ მრეწველობასთან ერთად, ქვეყნის რეალური დამოუკიდებლობისათვის აუცილებელი იყო ცივილიზებული ვაჭრობა და იმდროინდელი ქართველობის დიდი ნაწილისაგან განსხვავებით, სათაკილოდ არ მიაჩნდა საქმიანობის ეს სფერო. მას სათაკილოდ და სამარცხვინოდ ესახებოდა მტაცებლური მეთოდები, რაც ქართველ ვაჭართა ახალთაობას აღარ უნდა გამოეყენებინა. ამიტომაც ადვილი ასახსნელია ნიკო ნიკოლაძის შეკითხვის სარკასტული ტონი: „ეხლა მიბრძანეთ, რატომ არ იცის ჩვენმა ახალგაზრდობამ, რომ ეს ვაჭრობა კი არა, ღმერთმა იცის, რაა?“

სოციალური პროგრესი, ნიკო ნიკოლაძის რწმენით, მხოლოდ ნაბიჯ-ნაბიჯ ევოლუციური გზით მიიღწევა. ჯერ კიდევ 1866 წელს ჟენევაში გამოცემული მისი ბროშურა – „მთავრობა და ახალი თაობა“ მკითხველს უსაბუთებდა, რომ რევოლუციის, ტერორისა და ძალდატეხების გზით თუნდაც საძულველი ხელისუფლების ჩამოგდება ქვეყანას სისხლიან მორევში ჩაითრევდა. (რაც გამართლდა კიდევც). ამიტომაც ნიკო ნიკოლაძე ყოველთვის კრიტიკულად უყურებდა ანარქისტებისა თუ სოციალ-დემოკრატების საქმიანობას, (მიუხედავად იმისა, რომ რუსული სოციალ-

დემოკრატების ერთ-ერთი ლიდერი – აკაკი (კაკი) წერეთელი, მისი დისშვილი გახლდათ), ხოლო ქართველი სოციალ-დემოკრატები „თავადაზნაურულ პოლენტარიატად“ მონათლა ამ პარტიის სოციალური წარმომავლობისადმი მიძღვნილ ერთ გონებამახვილურ წერილში.

ნიკო ნიკოლაძის სოციალური იმედების მეტი ნაწილი ერობის შემოდებასთან იყო დაკავშირებული. მას სურდა ქართულ სინამდვილეში ისევე დანერგილიყო ეს სოციალური ინსტიტუტი, როგორც ქართულ ენაში დაინერგა მის მიერ შემოტანილი ტერმინი ერობა (რუსული „Земство“-ს ანალოგიით). მაგრამ ერობის ნაცვლად ჩვენში ჯერ 1905 წლის შფოთი შემოვიდა, მას მერე კი განუწყვეტელი მოლოდინი, მომავალი ისტორიული გარდატეხისა. ამ მოლოდინმა თავისებურად ნიკო ნიკოლაძეც აიტაცა და 1913 წელს გამოცემული მისი ნაშრომი „ჩემ პოლიტიკაზე“ არა ამტკო თავის მართლებას ფოთში შექმნილი მტრების მოსაგერიებლად, არამედ ერთგვარი შინაგანი შემზადებაც მოსალოდნელი განსაცდელის წინაშე.

ვინ იცოდა უკეთ თავის თვისტომთა ზეატაცებული ხასიათი, თუ არა ნიკო ნიკოლაძე. ამიტომაც წინასწარ აფრთხილებდა „ქართველობის მიზნები მარტო ზომიერების გზით მიიღწევაო“.

თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ პირველი პუბლიკაციიდან, ხელახალი აქტუალობა შეიძინა ნიკო ნიკოლაძის ერთ-ერთმა ყველაზე მძაფრმა პუბლიცისტურმა წერილმა „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“,

რომლიც გაზეთ „საქართველოს“ 1918 წლის 22, 24 და 27 მარტის ნომრებში გამოქვეყნდა.

(შენიშვნა: „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“ სრული სახით დღეს მხოლოდ დიდ ჯიხაიშში, ნიკო ნიკოლაძის სახლ-მუზეუმში შეგიძლიათ იხილოთ. ბიბლიოთეკებში გაზეთ

„საქართველოს“ 1918 წლის კომპლექტებიდან ამოღებულია ან მთლიანად აღნიშნული ნომრები, ან სტატიის ყველაზე „ანტიბოლშევიკური“ ნაწილი (მაგალითად, ჩვენს საჯარო ბიბლიოთეკაში). თუ გავითვალისწინებთ, რა წყობა დამყარდა საქართველოში ნიკოლაძისეული სტატიის გამოქვეყნებიდან სამიოდე წლის შემდეგ, და რა საშიშ სამხილად აღიქმებოდა აქ წარმოდგენილი ტექსტი დიდი ქართველი სამოციანელის გულშემატკივართათვის, არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ისინი ყველანაირად ეცადნენ მალულად გააქროთ „გაზეთის ფურცლებში შეფუთული“ ეს „დამოკლეს მახვილი“).

გაზეთი „საქართველო“ ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ბეჭდვითი ორგანი გახლდათ და ნიკო ნიკოლაძის (როგორც ამ პარტიის ერთ-ერთი იდეოლოგის) იმჟამინდელი პუბლიცისტიკის უმეტესი ნაწილი, რომელშიც იმჟამინდელი საქართველოს და მის მეზობელ თუ შორეულ მტერ-მოყვარეთა პოლიტიკური გეზი იყო თვალმიდევნებული, სწორედ ამ გაზეთის ფურცლებზე გამოქვეყნდა.

„საქართველოს“ რედაქციაში ნიკო ნიკოლაძის ვიზიტების შემსწრე გერონტი ქიქოძე იგონებდა, რომ: „ეს მხრებში ოდნავ მოხრილი მოხუცი ქარიშხალივით იჭრებოდა... რედაქციის ოთახში, რუკას მივარდებოდა და ხელის ფართო მოძრაობით საერთაშორისო პოლიტიკის პერსპექტივებზე იწყებდა მღელვარე საუბარს. ეტყობოდა, რომ ის შეჩვეული იყო მსოფლიო მასშტაბით აზროვნებას“.

ამჯერად, სამშბლოს თავისუფლების წყურვილმა დიდ ქართველ „სამოციანელს“ სასურველი რეალობად წარმოუსახა და საქართველოს დამოუკიდებლობის რეალური აღდგენა რუსეთის სახელმწიფოს, მისი რწმენით, გარდაუვალ კრახს დაუკავშირა.

პარადოქსია, რომ „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“ ეკუთვნის კალამს იმ მწერლისა, რომლის მოღვაწეობაც დიდწილად რუსულ-ქართულ ლიტერატურულ სამყაროთა შემაერთებელ ხიდად აღიქმებოდა, რომელსაც არაერთი საყვედური მოუსმენია უცხოეთში (რუსეთის ჩათვლით) მრავალწლიანი მოღვაწეობის გამო და რომელსაც თავის მართლებაც კი დასჭირდა ამ „შეცოდებისათვის“: „მე იმ პირებს არ ვეკუთვნი, – წერდა ნიკო ნიკოლაძე, – რომელნიც ჰფიქრობენ, რომ შენთვის (აქ, ცხადია, საქართველოა ნაგულისხმევი – ზ.ა.) სარგებლობის მოტანა მარტო შენს

საკუთარ ენაზე შეიძლება, მარტო შენს საკუთარ სახლში, შენთან ჯდომით და ლაპარაკით...” („სალამი“, 1876 წ.).

ის სიმწარე, ის გამეტება, რომლითაც ნიკო ნიკოლაძე „რუსულ ფენომენზე“ ლაპარაკობს, აპოკალიფსური მასშტაბის ტრაგედიით თვალახელილი ადამიანის შეძრწუნებაა. პეტერბურგის უნივერსიტეტის ზეატაცებულ სტუდენტს (მისი „60-იანი წლების მოგონებები“ გავიხსენოთ), რუსული მწერლებისა და რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეალების მოტრფიალეს, ვერ წარმოედგინა, რომ ტოლსტოისა და დოსტოევსკის ქვეყანა გადაიქცეოდა კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე ამაზრზენი მასიური კაცთაკვლის ასპარეზად. მაგრამ ძველი ილუზიებისაგან თავისუფალ ნიკოლაძისეულ „პოლიტიკურ თვალსაწიერს“ ახალი ილუზია დაბინდავს – ილუზია იმისა, რომ რუსეთი უკვე დაიშალა, სულს დაფავს და საქართველოს ვეღარას ავნებს. ნიკო ნიკოლაძემ მალე იწვინა ამ „გაცოცხლებული გველეშაპის“ სუსხიანი სუნთქვა.

საქართველოს „გასაბჭოების“ შემდეგ, თავის შეიდვლიან ნებაყოფლობით „შინაპატიმრობაში“ იგი უთუოდ ფიქრობდა, რა ხშირად აღიქვამენ ადამიანები სასურველს – რეალობად და რა მწარე შედეგები მოაქვს „მხედველობის“ ამგვარ დეფექტს. ცხადია, ასევე მწარედ გამოემშვიდობა იგი იმ ილუზიასაც, რომ ოდესმე იარსებებს ქვეყანა, რომელსაც „გონიერი მწერლობა წინამძღვრობს“ და იმ მითსაც „ქართველთა უმარცხებლობის“ თაობაზე, რომლის სასწაულმოქმედ ძალაშიც XXX ესოდენი პათოსით არწმუნებდა თავის თავსაც და თავის თანამემამულეებსაც.

არც კი მეგულება ერთი საუკუნის წინ დაწერილი პუბლიცისტური წერილი, XXXასეთი ინტერესით რომ იკითხებოდეს და ასეთი ჭკუის სასწავლებელი რომ იყოს დღეს, როგორც ნიკო ნიკოლაძის „რუსეთის დამხობა და საქართველოს ბედი“. დიახ, ჭკუის სასწავლებელი – თავისი ისტორიზმის განცდითაც, XX თავისი ეროვნული ღირსების მამკვიდრებელი სულითაც, XX თავისი მწარე წვდომებითაც, თავისი აზროვნების მასშტაბითაც, მაგრამ, ვაი, რომ – თავისი „უკვდავი“ ილუზიებითაც...

როდესაც ამ დამოუკიდებლობის მიღწევა უკვე რეალური შეიქმნა, მაგრამ არანაკლებ რეალურად გამოიკვეთა ისიც, რომ ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის თანახმად, საქართველოს ბათუმ-ახალციხის ოლქების დაკარგვა ემუქრებოდა, ნიკო ნიკოლაძემ

1918 წლის აპრილ-მაისში თურქეთის მხარესთან საზავო მოლაპარაკებებში მიიღო მონაწილეობა. იქვე, ბათუმშივე შეადგინა მან ზ.ავალიშვილთან, ნ.ჟორდანიასთან, აკ. ჩხენკელთან და პ.სურგულაძესთან ერთად დამოუკიდებლობის აქტის პროექტი. მისმა პიროვნულმა წვლილმა დიდად განაპირობა მოვლენათა შემდგომი მსვლელობა: ისიც, რომ გერმანია საქართველოს იმჟამინდელი საზღვრების გარანტი გახდა და ისიც, რომ ეროვნულმა საბჭომ იმავე წლის 26 მაისს საქართველო დამოუკიდებელ რესპუბლიკად გამოაცხადა.

დღეს ვერავინ გეტყვით, რომ დამთავრდებოდა ბათუმის სამშვიდობო კონფერენცია, ნიკო ნიკოლაძეს რომ არ მიეღო მასში მონაწილეობა,

დარჩებოდა თუ არა ბათუმ-ახალციხე საქართველოს ფარგლებში, ან როგორ წარიმართებოდა საქართველოს ბედი, მის სათავეში ნოე ჟორდანიას ნაცვლად ნიკო ნიკოლაძე რომ მდგარიყო...

ნიკო ნიკოლაძის ისტორიული ღვაწლის სრულყოფილად წარმოსახვისათვის ერთი ციტატის მოხმობა მინდა 1913 წელს გახეთ „კლდეში“ (ეს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო გახლდათ) გამოქვეყნებული სტატიიდან, რომელიც ნიკო ნიკოლაძეს მომრავლებული მტრების გამოხედომებისაგან იცავდა: „ნიკოლაძე და რუსეთში ნასწავლი ინტელიგენცია, სულ სხვადასხვა ტიპები, ორი ანტიპოდი. ნიკოლაძე სულით და გულით ევროპელია, ევროპაში ნასწავლი, ევროპის იდეებით გამსჭვალული, ევროპის ტექნიკა-ინდუსტრიის მცოდნე, ინიციატივის კაცი, პრაქტიკი და საქმიანი. ჩვენი ინტელიგენცია კი უმთავრესად აღზრდილია

რუსეთის სკოლაში, ამ სკოლის მონური სულით, ჩინოვნიკური რუტინით და სხოლასტიკით გაჟღენთილი... აშკარაა, რომ ნიკოლაძე და ჩვენი ინტელიგენცია, სულ სხვადასხვა პოლუსზე დგანან, ცხოვრებას სხვადასხვა პრიზმით უცქერენ და ერთმანეთის პოლიტიკას გამოხევენ. ამან გამოიწვია ანტაგონიზმი ნიკოლაძისადმი, მისი დევნა და ქირღვა“.

გვიქრობ, დიდი ქართველი მოღვაწის თანამოაზრეთა ეს დახასიათება ერთი უმთავრესი, დომინანტური შტრიხით აგვირგვინებს მის პორტრეტს.

ვაჟა-ფშაველა

1922 წელს, შვიდი წლის შემდეგ ვაჟას გარდაცვალებიდან, პაოლო იაშვილი წერდა: „... გულშემზარავი იყო ბედი ვაჟა-ფშაველასი. ვაჟა-ფშაველაზე ძლიერი პოეტური სტიქია არ ახსოვს საქართველოს. ვაჟამ პირველმა მისცა იმედი ქართულ სიტყვას. მას ჰქონდა ღმერთების ენა და ჰომეროსის ნოყიერება. მაგრამ არწივად წოდებული საქართველოში დადიოდა, როგორც „ჩხიკვი ზაქარა“, თვალმოხეული, ყველის სუნით გაჟღენთილი, დაკონკილ ჩოხით, ფრჩხილებში მიწა გამოგლესილი, ნარმის საცვლებში, დასული სოფლის მეწვრილმანის ვაჭრობამდის, მიუღებელი, უგვირგვინო. ის ჭლეკით დააკვდა საავადმყოფოს ლოგინს, ისე ვით უბინაო და ქუჩის მათხოვარი“ (იაშვილი 2004: 255).

ჩვენ იშვიათად ვიხსენებთ ამ სიტყვებს - იმიტომაც, რომ მათში მწარე საყვედური ჟღერს, იმიტომაც, რომ სიმაღლის მოსმენა არ გვიყვარს და კიდევ იმიტომ, რომ საკუთარი პრობლემებით დაღლილნი, ვცდილობთ არ ვიფიქროთ სხვის ტკივილსა და გაჭირვებაზე - არც ამდღევანდელზე და არც ასი წლის წინანდელზე...

და მაინც, ვაჟა შეგვახსენებს ხოლმე თავს, შეგვახსენებს, როდესაც ერთადერთი მწვანე ტოტით სიცოცხლეს ჩაჭიდებულ ხეს ან ქუჩაში მოძუგძუგე სამფეხა ძაღლს, ერთი წამით, მისი თვალით შევხედავთ და გაგვახსენდება მისგანვე შთანერგილი აზრი, რომ ჩვენგან დასახიჩრებული ბუნება იმ სულიერი სიმახინჯისა და იმ დაუნდობლობის ანარეკლია, რომელიც, თუ მიუშვით, გაუსაძლისს გახდის ცხოვრებას ამ ქვეყანაზე.

ბუნების პირისპირ ამპარტავნად მდგარ ადამიანს ვაჟამ მუხლი მოადრეკინა ამ მარადიული სასწაულის წინაშე და პირიქით, ცხოვრებისაგან თუ ხელისუფალთაგან დაჯაბნოდა და დაჩოქილ თვისტომს ხელი შეაშველა, ფეხზე წამოაყენა, ღირსების გრძნობა და მომავლის რწმენა შთაუწერა.

იგი თვითონ იყო ამ ბუნების ღვიძლი შვილი, მის კალთაში გაზრდილი და რძესთან ერთად თავისუფლების გემოს ნაჩვევი...

ლუკა რაზიკაშვილი, რომელიც შემდგომში ვაჟა-ფშაველას სახელით გახდა ცნობილი, 1861 წლის 14 ივლისს დაიბადა სოფელ ჩარგალში, ფშავეში პავლე და გულქან რაზიკაშვილების ოჯახში. „დედა ჩემი იყო ივრელი ქალი, სოფელ სხლოვანიდან, ფხიკლიანთ გვარისა, სადაც მოსახლობენ დღესაც მისი ნათესავნი, - წერს ვაჟა თავის

ავტობიოგრაფიაში „ჩემი წუთისოფელი“ და განაგრძობს, - სათემო გვარი ფხიკელაშვილებისა არის გაბიდაური. ღვიძლი ბიბა დედაჩემისა პარასკევა პირველი მოლექსე იყო ფშავეში. იმან შექმნა სატირული ლექსები და დღესაც ყველა ფშაველი იმის

ჰანგზე „ლექსობს“. საუბედუროდ, წერა-კითხვა სრულიად არ სცოდნია... წერა-კითხვა არც დედა-ჩემმა იცოდა, თუმცა ბუნებით ფრიად ნიჭიერი იყო, შესანიშნავი მეოჯახე და მოწყალე, გლახის გამკითხველი, მეზობლის დამხმარე; დედა-ჩემის ქველობა დღესაც სამაგალითოდ არის დარჩენილი. ისე ჩავიდა საფლავში, რომ ერთს არავის ახსოვს იმას გაეჯავრებინოს...” (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 434).

ახლა ვაჟასავე თვალით დანახული პორტრეტი მამამისისა, პავლე რაზიკაშვილის: „მე როცა მამა-ჩემი ვიცანი მამად, მაშინ იგი მთავარ დიაკვანად იყო სოფ. მაღაროსკარში, ს. ჩარგალზე რვა ვერსზე დაშორებით. როცა კი შინ იმყოფებოდა, მუდამ მიაშობდა მოთხრობებს ძველი საღმრთო ისტორიიდან, წერა-კითხვას მასწავლიდა ძველებურს წესზე. ჩაუჯდებოდა ხორცს ხინკლისთვის საკეპლად ფიცარზე, იქვე ტახტზე მეც დაუჯდებოდი პირდაპირ და ვუგდებდი ყურს იმის ტკბილ საუბარს...” (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 436).

პავლე და გულქან რაზიკაშვილები 1890 წლის შემოდგომაზე გარდაიცვალნენ. წესის ასაგებად შეკრებილმა შვილებმა გადაწყვიტეს, რომ უფროსი ძმა - გიორგი თიანეთში დაბრუნდებოდა, სადაც იგი ვექილობდა; მომდევნო - ვაჟა ჩარგალში რჩებოდა; ნიკო (შემდგომში ბაჩანას სახელით ცნობილი), ფშავიდან გაცლას ამჯობინებდა, რადგან თავისი წაწალი ჰყავდა ცოლად შერთული და თემის ადათის დამრღვევად ითვლებოდა; ამიტომაც იმხანად ხევსურეთში, ბარისახოში მასწავლებლობდა; მასწავლებლობდა აგრეთვე თედოც -ხელთუბანში, გორის მახლობლად; ამათი უმცროსი ძმა

- სანდრო, ჯერ კიდევ სწავლობდა და უფროსი ძმები ინაწილებდნენ სწავლის ხარჯებს. რაზიკაშვილებს ჰყავდათ უფროსი დაც - მართა, ყვარელში გათხოვილი.

ნიკო და თედო რაზიკაშვილებმა, როგორც მოგეხსენებათ, მწერლობას მიჰყვეს ხელი და თავდაპირველად ვაჟას მეტოქეობას არა მარტო თიბაში, ნიშანში სროლაში და ჭიდაობაში უწევდნენ. თვრამეტი წლის ბაჩანამ ვაჟაზე ადრე გაითქვა სახელი მშვენიერი ღექსით - „მუხას“, მაგრამ ამ ნაადრევმა პოპულარობამ მას დათვური სამსახური გაუწია - ბოლომდე მეტოქედ თვლიდა ვაჟას.

რაზიკაშვილთა ახლო მეგობრის, ივანე ბუქურაულის თქმით, ბაჩანა ღვარდლიანი და დამცინავი იყო, ამასთანავე ფხუიანიც, ხუმრობას ვერ იტანდაო. ძმები ხშირად კამათობდნენ ლიტერატურის გარშემო. ეს არცაა გასაკვირი. გასაკვირი უფრო ისაა, მით

უმეტეს ქართული ტრადიციის გათვალისწინებით, რომ ლიტერატურულმა პაექრობამ ვაჟასა და ბაჩანას შორის პრესის ფურცლებზე გადაინაცვლა.

რაზიკაშვილთა ოჯახში ძმებს შორის ურთიერთობებს, როგორც ეტყობა, მაინც უფრო ვაჟა წარმართავდა. ვაჟას დისშვილი, მიხა რაზიკაშვილი იგონებდა, რომ როდესაც ბიძამისს „საზოგადოებაში ღექსის თქმას სთხოვდნენ, ჯერ ბაჩანას „მუხას“ იტყოდა და შემდეგ თავის „არწივსო“ (ყუბანეშვილი 1937: 272).

მოდით, ერთი წამით თხრობა შევწყვიტოთ და ჩვენც გავიხსენოთ „არწივი“ - ჩვენი სიყმაწვილის უცილობელი თანამგზავრი: ასზე მეტი წელი გავიდა ამ ღექსის დაწერიდან. როდესაც მას სკოლაში ვსწავლობდით და ვიზუალიზაციით (ჩემს თაობას ვგულისხმობ), უკვე დრო-ჟამით დანისლული და ისტორიის საკუთრებად ქცეული ქვეყნის სიმბოლოდ აღვიქვამდით ვაჟას არწივს და მხოლოდ დღეს, მართლაც „ფრთამოტეხილი და გულისპირს სისხლმოცხებული“ ქვეყანა რომ შეგვრჩა, თვალი აგვეხილა, - თურმე როგორ ჰგავს ერთმანეთს ჩვენი და ვაჟას გულისწადილი:

არწივი ვნახე დაჭრილი,
ყვავ-ყორნებს ეომებოდა,
ეწადა ბეჩავს ადგომა,
მაგრამ ველარა დგებოდა.

ცალს მხარს მიწაზე მიითრევს,
გულისპირს სისხლი სცხებოდა.
ვაჰ, დედას თქვენსა, ყოვებო,
ცუდ დროს ჩაგიგდავთ ხელადა,
თორო ვნახავდი თქვენს ბუმბულს
გაშლილს, გაფანტულს კელადა!

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 60)

ისე მგონია, ამ „ყვავ-ყორნების ველად გაფანტული ბუმბულის“ ნახვის იმედი კაცს თუ არა აქვს, მის ქართველობას ის ერთი ფერმენტი აკლია, საუკუნეობით რომ განასხვავებდა ქართულ ეროვნულ ხასიათს.

„არწივი“ 1887 წლითაა დათარიღებული. 26 წლის ვაჟა იმ დროს სოფელ დიდ თონეთში მასწავლებლობდა, მანგლისის მახლობლად და ეს წარუმატებელი მასწავლებლობა მისი პირველი და უკანასკნელი სამსახური იყო. მთელი დანარჩენი ცხოვრება მან უბრალო ფშაველი გლეხკაცის ცხოვრებით იცხოვრა.

მასწავლებლობის უფლებას ვაჟას აძლევდა გორის საოსტატო სემინარიის დიპლომი. აქვე უნდა ითქვას, რომ გასხვავებით თელავის სასულიერო სასწავლებლისა და თბილისის ორკლასიანი სამოქალაქო სასწავლებლისაგან, სადაც მანამდე მოუწია სწავლამ, გორის საოსტატო სემინარიას ვაჟა განსაკუთრებული სითბოთი იგონებდა.

სწორედ გორში სწავლისას (ეს 1879-1882 წლებია) გამოიკვეთა ვაჟას პიროვნული იერიცა და მისი ლიტერატურული ინტერესებიც: აქ დაუმეგობრდა იგი შიო მღვიმელს, ნიკო ლეონიძეს (მამას გიორგი ლეონიძისა), ლადო აღნიაშვილს. გორში იმხანად ხალხოსნური წრე ყალიბდებოდა - სოფრომ მგალობლიშვილი, მიშო ყიფიანი - მფარველი და საყვარელი მასწავლებელი ვაჟასი.

ვაჟას განსაკუთრებით მფარველობდა აგრეთვე სემინარიის დირექტორი დიმიტრი სემიონოვი. სწორედ მან უთხრა ალექსანდრე ხახანაშვილს, შემდგომში ცნობილ ლიტერატორს, ემაწილი ვაჟას წარდგენისას: “Запомните! Это высшая поэтическая натура!” (ყუბანეიშვილი 1937: 111).

სემიონოვისავე ხელშეწყობით გამოდიოდა სემინარიაში ხელნაწერი ჟურნალი - „რიჟრაჟი“. ბაჩანამ, რომელიც ამავე სემინარიაში სწავლობდა, საგულდაგულოდ გადაწერა

„რიურაჟის” ათი ეგზემპლიარი. ერთი ეგზემპლიარი აქედან მოწაფეებმა ილიას გაუგზავნეს, ერთი კიდევ - სერგი მესხს გახეთ „დროებაში”.

ვაჟას ყმაწვილური დებიუტი „რიურაჟში” - ჯერ კიდევ გაუბედავი კალმით ნაწერი ლექსი „ყარსის ბრძოლა” მაინც არ დარჩენილა ყურადღების გარეშე - ჟურნალმა „იმედმა” გამოაქვეყნა 1881 წელს. ამ დროისათვის ვაჟას ამავე ჟურნალში კიდევ ორიოდ ლექსი აქვს გამოაქვეყნებული, ხოლო გახეთ „დროებაში” - რამდენიმე კორესპონდენცია ფშავ-ხევსურეთიდან.

ვაჟასთან გორში დამეგობრებულ ალექსანდრე გარსევანიშვილს ასე დამახსოვრებია თავისი ფშაველი ამხანაგი: „რამდენადაც მე შევამჩნიე, ლუკა რაზიკაშვილი მეტად მგრძნობიარე პიროვნება იყო. სულიერი განცდა ხშირად ეცვლებოდა. ხან იყო მეტად მხიარული და საუბრის მოყვარე, ხან სულ ოცნებობდა და ასეთ დროს ლაპარაკიც ერიდებოდა, ხან ბრძოლას ნატრულობდა და ყველიერში კრიგშიც მონაწილეობას იღებდა. ამხანაგებს ხან ღმობიერად ექცეოდა, ხან დაცინვაც იცოდა”. (ყუბანეიშვილი 1937: 128).

ლუკა რაზიკაშვილის სიყმაწვილისდროინდელი ლექსები იმჟამინდელი ქართული პოეზიის ჩვეულ კალაპოტს მიჰყვებიან:

როდის იქნება, შევეიკრიბოთ, მმანო, ერთადა
და დავაყვიროთ კიდი-კიდეს მკენესი ნაღარა,
მის ტკბილსა ხმაზედ მხიარულად, გიჟმაჟურადა,
თავისუფლად ვთამაშობდეთ აღმარ-დაღმარა?!

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 419)

ეს პირველი სტროფია ჟურნალ „იმედში” 1882 წელს გამოაქვეყნებული ვაჟას ლექსისა „როდის იქნება”.

გადის რამდენიმე წელი და რაღაც ნათელხილვის წამს ვაჟა მიხვდება: ის, რისი თქმაც მას უნდა, ჟურნალ-გახეთებში ამოკითხული ლექსების ენით არ ითქმის, სხვაგვარად უნდა ითქვას, აკვანში რომ ჩაესმოდა ფანდურზე ნამღერი ლექსები, სწორედ იმ ენით, იმ ინტონაციით, იმ ხმოვანებით უნდა ამეტყველდეს... მაშინ მისი „ცვალებადი ხასიათიც” უკეთ გაბჟღავნდება და მისი ჩაგუბებული განცდებიც უფრო იოლად გამოითქმის:

თუ მამკლავ, ისევ შენ მამკლავ,
 ქალავ, თავდახრით მცინარო,
 დღეს ჩემის პირის მკოცნელო,
 ხვალ სხვისთვის ძუძუს მჩინარო.
 წყეული იყოს ღვთისაგან
 ის დღე, როდესაც ვნახეო
 შენი ფოფინა თვალები
 და მოეღვარე სახეო!..

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 51)

„ათი წლისა უკვე შეყვარებული გახდით, - წერდა ვაჟა თავის დაუმთავრებელ ავტობიოგრაფიულ ნარკვევში, - მაგრამ რამდენადაც ძლიერი იყო ეს ჩემი სიყვარული, იმდენად, გაუბედავი, დამალული, უსიტყვო, ისეთი, რომ ვგონებ ვინც მიყვარდა იმანაც არ იცოდა; მე კი თუ მუდამ დღე არ მენახა თვალთ, მოგვედებოდი, რის გამოც, როცა დროს ვიხელთებდი, უნდა გავქცეულიყავი იქ, საცა ჩემი „სატრფო“ მეგულებოდა, რომ თვალთ დამენახა, დავმტკბარიყავი მისი ცქერით. ჩემი სიყვარულისა მევე მრცხვენოდა, ეს სიყვარული დანაშაულად მიმაჩნდა და როგორ განუცხადებდი ჩემს სატრფოს,... ვიდრე არ დავვაჟკაცდი და იმისა, ვინც მიყვარდა, ცოლად შერთვა არ განვიზრახე, ვერც სიყვარულის გამოცხადება გავბედე...“ (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 439).

ის, ვისი ცოლად შერთვაც განიზრახა და სიყვარული გამოუცხადა 25 წლის ვაჟამ, ეკატერინე ნებიერიძე გახლდათ - უკანონო შვილი თავად ოთარ ამილახვარისა, ადრე გათხოვილი და ადრევე დაქვრივებული. ამ გარემოებას ხელი არ შეუშლია კეკესათვის, როგორც მას შინაურები ეძახდნენ, ბავშვივით ხალისიანი და გულდია დარჩენილიყო. ტანადაც პატარა ყოფილა და ვაჟას ძმები, რომლებსაც კეკე ძალზედ უყვარდათ, ხელში აყვანილს თოჯინასავით ათამაშებდნენ თურმე.

კეკე ვაჟამ ამილახვრების ოჯახში გაიცნო, ოთარაშენში, გორის მახლობლად. დაქვრივებული კეკე აქ მიბრუნდა, რადგან სხვა პატრონი არ ჰყავდა. კაცმა რომ თქვას, ვაჟაც უსახსრობამ მიიყვანა ამილახვრების ოჯახში შინამასწავლებლად. ახლადდებურებული იყო პეტერბურგიდან, სადაც უნივერსიტეტში სწავლის ხარჯებს ვერ გასწვდა და ეტყობა, სწორედ ამილახვრებთან ერთგვარი შესვენების დროს აპირებდა სამომავლო გზის არჩევას.

განგების ნებით, ერთი მთავარი არჩევანი მას სწორედ ამ ოჯახში ელოდა. მთელი შემდგომი თხუთმეტი წლის განმავლობაში კეკეს ხალისი და სითბო შეჰქონდა ჩარგალში გამომწვევადეული „რაზიკანთ დევის“ არცთუ იოლ ცხოვრებაში.

ვაჟა არ მიეკუთვნებოდა მამაკაცის იმ ტიპს, რომელსაც გული არ შეეკუმშება ღამაში ქალის დანახვისას. პირიქით, ადვილად ააღებადი და ეტყობა, ზოგჯერ ძნელი მოსათოიც ყოფილა. ისე რომ, კეკეს უთუოდ გაუჰქრებოდა ხოლმე მისთვის ჩვეული მხიარული გამომეტყველება, როდესაც ხატობაზე ან დღეობაში (წირვა-ლოცვაზე ვაჟა არ დადიოდა) ქმრის მრავლისმეტყველ მზეერას გააყოლებდა თვალს, ანდა შუბლშეჭმუსხნილი კითხულობდა მის გრძნობამოძალებულ სტრიქონებს და ვერ დაედგინა, მისდამი იყო მიძღვნილი ეს ლექსი, თუ ფარული მოქიშპე ჰყავდა და მეტი სიხიზლე მართებდა:

შენმა სურვილმა დამლია,
შენზე ფიქრმა და სევდამა,
შორს წასვლამ, ხშირად გაყრამა,
გულის თვალებით ხედვამა;
მაოცებს შენი გამზრდელი,
ვინც შენ გაგზარდა დედამა...

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 92)

ეს ლექსი, „სიყვარული“ 1891 წელსაა დაწერილი. ვაჟა ამ დროს ოცდაათი წლისაა: სისხამ დილით, მხარზე ცელგადებული მიდის იგი კურდღელაანთ-სულის გორაზე –

სათიბავად, ხოლო ღამ-ღამობით, ჭრაქის შუქზე პატარა საწერ მაგიდას უბრუნდება, სადაც განგების მადლიანი ხელი ატარებს მის კალამს.

სწორედ ამ კალმით გაკვალულ გზას მივადევნოთ თვალი.

როგორ უნდა იცხოვროს ადამიანმა ქვეყანაში, რომელიც სიყალბეზე და ძალმომრეობაზეა აგებული; როგორ უნდა იცხოვროს, რომ სულში სიკეთისა და თანაგრძნობის ნაპერწკალი შეინარჩუნოს; როგორ უნდა იცხოვროს, რომ წაქცეულის მიშველელებისას თვითონაც არ წაიქცეს; რომ სისუსტის წამს, ძლიერთა ბანაკს არ

მიეკედლოს - მათ მიტაცებულ ნადავლს დახარბებული; როგორ უნდა იცხოვროს, რომ შთამომავალთ არ რცხვენოდეთ

მისი სახელის და შორიდან არ უვლიდნენ მის საფლავს? - ამ კითხვებითაა დასერილი ვაჟას „ჩემი ვედრება“.

მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პოეზიის თემებისა და პრობლემების პოლიფონიაში სულ უფრო და უფრო მკვეთრად გაისმოდა ეს მარადიული კითხვები. კითხვები, რომელთათვისაც პასუხის გაცემას თვით ცხოვრება მოითხოვდა ადამიანისაგან, ხოლო ეს ადამიანი, თავის მხრივ, სულ უფრო და უფრო ხშირად ხელოვნებას, პოეტს აპყრობდა მზერას.

ამ კითხვებზე დაფიქრებისას, პოეტი უკვე ველარავის მიმართავდა დასახმარებლად. მხოლოდ ღმერთი თუ იქნებოდა მისი შემწე. ეგების, სწორედ ამიტომ, ვაჟა-ფშაველას ეს ლექსი სწორედ ღმერთისადმი მიმართვის ფორმითაა დაწერილი.

„ჩემი ვედრება“ აერთიანებს ვაჟას პიროვნულ და შემოქმედებით იდეალს; მისი კონცეფცია აქ მნიშვნელოვანწილად იმეორებს ილიასა და აკაკის მოქალაქეობრივ მიმართებას, მაგრამ, ამასთანავე, არის ერთი, წმინდა ვაჟასეული შტრიხი „ჩემ ვედრებაში“, რომელიც ესოდენ განსხვავებულ ელფერს აძლევს მის პროგრამულ ლექსს: ეს გახლავთ საგანგებოდ ხაზგასმული (შესაძლოა, ილიასა და აკაკის კონცეფციასთან რამდენადმე შინაგანად დაპირიპირებულიც კი) პოზიცია „უჩინარი“ და „თავმოდრეკილი“ შემოქმედისა.

პროგრამულ ლექსში ვაჟამ არ ისურვა ერის მოძღვარის პიედესტალზე მდგარიყო. არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს პიედესტალი უკვე დაკავებული იყო; სხვათა შორის, ვგონებ, არც იმიტომ, რომ არანაირი ამბიციაც არ გააჩნდა (ასე რომ იყოს, უფრო მარტივი სურათი იქნებოდა). ვაჟამ თავისსავე შინაგან ბუნებასთან მისადაგებული გზა აირჩია: სწორედ აქედან მოდის „ჩემი ვედრების“ თავმოდრეკა, „ბალახად ყოფნის“ სურვილი. რელიგიის რანგში აყვანილი ეს უპრეტენზიო რწმენა, ხელოვნებისათვის (და მოყვასისათვის) უჩინრად მსახურების მოწოდება იშვიათ და სამუდამოდ დასამახსოვრებელ ელფერს აძლევს ამ უსევალო სატევარივით სადა, მაგრამ ჟანგმიუკარებელ სტრიქონებს:

ღმერთო, მიიღე ვედრება,
ეს ჩემი სათხოვარია:
არ დამეკარგოს გულიდამ
მე შენი სახსოვარია!

გულს ნუ გამიტეს ტანჯვაში,
 მამყოფე შეუდრკელადა;
 ვფხიზლობდე, მუდამ მზად ვიყო
 დაჩაგრულების მცველადა.
 ბალახი ვიყო სათიბი,
 არა მწადიან ცელობა;
 ცხვრადვე მამყოფე ისევა,
 ოღონდ ამშორდეს მგელობა;
 არ წამიხდინო, მეუფევე,
 ეს ჩემი წმინდა ხელობა!
 მაშრომე საკეთილოდა,
 თუნდ არ მოვიმკო ნაყოფი,
 შვილთ საგმოდ არ გამიხადო
 ჩემი მუდმივი სამყოფი.

.....

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა:110)

- აი, ერთი იმ ლექსთაგანი, ჭრაქის შუქზე რომ იწერებოდა ფშაური ღამის სიჩუმეში, რომელშიც მხოლოდ ვაჟას მძინარე ცოლ-შვილის მშვიდი სუნთქვა მოისმოდა და დროდადრო, შორიდან - ტოტია-მგლის გაბმული ყმუილი...

ეს ყმუილი თუ დაუფრთხოვდა ძილს რომელიმე ბავშვთაგანს, გასუსული რომ იწვა დ და ჭრელი საბნის ქვეშიდან ცნობისმოყვარე თვალს არ აცილებდა პოეტ მამას.

ვაჟას უფროსი ქალიშვილი, თამარი იგონებდა: „ერთ ღამეს გვიანობამდე არ დამეძინა. ჩემად ვადევნებდი თვალყურს მამაჩემის წერას. ვხედავდი: ადგებოდა, ხან ერთ კედელს მიაჩერდებოდა, ხან მეორეს. მიმოდინდა ოთახში: მივიდოდა, დასწერდა, კვლავ გაივლ-გამოივლიდა. ხან ფანდურს ჩამოიდებდა კედლიდან, დაუკრავდა და დაამღერებდა:

თავის პატრონი ენაცვლოს,
 თავის თვალყვითელ ციცასა...

(რაზიკაშვილი 1961: 69)

გვიან ღამით, როდესაც უკვე ცნობისმოყვარე თამარიც კარგა ხნის ჩაძინებული იყო, ხოლო თვალყვითელა ციცა-კატა ჩოჩხონია დამბალი ხატოთი გამასპინძლებული, ვაჟა საწოლს მიაშურებდა.

„მამას საწოლზე დათვის ტყავი იყო გადაფარებული, - იგონებდა თამარი, - დათვის ტყავზე ნაბდის ქენა ეფინა. ქენაზე ვეფხვის ტყავი ეხატა. საწოლის თავთან კედელზე მიკრული იყო ირმის და ჯიხვის რქები. აგრეთვე არწივის მხრები, ბრტყალები ეკიდა. იქვე, კედელზე ჩამოკიდებული იყო ფარ-ხმალი, ორი თოფი: ერთი ბერდანკა და ერთიც აინალი. კედელზე ეკიდა დიდი ფანდური” (რაზიკაშვილი 1961: 68).

კეკეს, ვაჟას ცოლის, პატარა ტახტი, ფშაური ადათის მიხედვით, ცალკე უნდა მდგარიყო. და იყო კიდევ მოპირდაპირე კედელთან მიდგმული.

დილით, როცა მზის პირველი სხივი დაეცემოდა ივლიანთ გორას, ვაჟა პირზე წყალს შეისხამდა, თავლისფერ წვერზე გადაისვამდა ხელს და გახედავდა ჩარგლულას ხეობას, სამების მთას და სარაყდრის გორს - რამდენჯერ ჩასძინებია მის კალთაზე ხევსურეთიდან მობრუნებულს... მერე, ჩაფიქრებული, თავისთვის ჩაიდუღუნებდა:

მთას ვუცქერ ყელ-მოღერებულს,
მთელის ხმელეთის მფლობელსა,
თვის დღეში ცრემლ-დარდ უნახველს,
არვისთვის არრის მოხონეულსა...

იმეორებს ვაჟა ამ ლექსს და „ამჟამინდელი ხედვის სიამე” მომავალზე ფიქრით ეწამლება - „რით დასრულდება სიტურფე სიცოცხლის, მთისა, ბარისა?” - მერე, თითქოს გაურბის ამ კითხვას, თავისსავე თავს უბრუნდება, თავის მრწამსსა და მიზანს:

... ოღონდ მე ჩემი წადილი
და მღელვარება გულისა
ვასრულო, აზრს ვემსახურო,
ერთგული ვიყო რჯულისა:
ვაკეთო, რაცა მწადიან,
რაც მიყვარს, რაცა მწყურისა...

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 169-170)

ეს ლექსი - „მთას ვუცქერ ყელმოღერებულს” XIX საუკუნის მიწურულსაა დაწერილი - 1899 წელს. ვაჟა უკვე

ადიარებული პოეტია და ამ ადიარებაში დიდი წვლილია ილია ჭავჭავაძისა.

იაკობ მანსვეტაშვილს ჩაუწერია “ივერიის” რედაქციაში ვაჟას სტიქიური “ლიტერატურული სადამოს” (თავის “მოხუცის ნათქვამს” კითხულობდა თურმე) ილიასეული შეფასება: „ - არა, ჩვენ ძველებმა ახლა კალამი უნდა ძირს დავსდვათ! გზა ვაჟას უნდა დავუთმოთ!” (მანსვეტაშვილი 1936: 107).

არტურ ლაისტიც იგივეს წერდა თავის „საქართველოს გულში”: „... ილიას ჩემთვის უთქვამს: “ვაჟა-ფშაველა არის გენიალური ფიგურა და ყველაფრით განირჩევა თანამედროვე პოეტებისაგანო.” (ლაისტი 1963: 76).

ამ დროისათვის ვაჟას უკვე დაწერილი აქვს „გოგოთურ და აფშინა“, „აღუდა ქეთელაური“, “ბახტრიონი”, „სტუმარ-მასპინძელი”...

„შელის ნუკრის ნაამბობის” და „ქუჩის” გამოქვეყნებისთანავე თავისი ერთგული მკითხველი გაუჩნდა ვაჟას მოთხრობებსაც. იმ მოთხრობებს, ლექსებთან და პოემებთან

ერთად ხურჯინით რომ ჩამოჰქონდა ჩარგლიდან თბილისში. აქ ან პირდაპირ „ივერიის” რედაქციას მიადგებოდა, ან იოსებ იმედაშვილს ააკითხავდა მთაწმინდაზე. სადამოს კი მღეთის ქუჩისაკენ გასწევდა, სადაც ჩვეულებრივ ჩერდებოდა ხოლმე თავის უმცროს ძმასთან - სანდროსთან.

იოსებ იმედაშვილი ასე აღწერდა ვაჟას იერს: „შუა ტანისაზე უფრო მაღალი, წელში აშოლტილი, სახე გამხდარი, უფრო ხმელი, ბოლო ხანებში ციმბირის წყლულით ცალთვალატირებული, დინჯი, დარბაისელი, თავაზიანი. ხანდახან იფეთქებდა ხოლმე, მაგრამ სულის სიმშვიდეს მუდამ ინარჩუნებდა, არ ვიცი რათა, მაგრამ ვაჟას მიხრა-მოხრასა და ლაპარაკს რომ ვუკვირდებოდი, უნებლიეთ ზეზვა, ლუხუმი და სხვა მსგავსნი გმირნი წარმომიდგებოდნენ ხოლმე.

მეტად სადად იცვამდა, უბრალო, სოფლელი ფშაველი გლეხისაგან ვერ გაარჩევდით. მუქი ფერის მოშავო ან მოყავისფრო ჩოხა, შალის საკანჭეები, უკელო

ჩუსტები, ტყავის ქამარი, გალიბანდის ქუდი, მოყვითალო ყაბალახი, - აი, მისი მორთულობა, განუშორებელი ნაბდითა და ხანჯლით.

თბილისში ჩამოსვლისას, ყელზე მოგდებულ მაუდის ყაბალახში განუშორებლად ელაგა ღორის ღურთი, ხმიადის ღორის ქონიანი ნატეხი, სარედაქციოდ დაწერილი ლექსები,

პოემები, წერილები და ლესინგის „ლაოკოონი“. “ (იმედაშვილი 1978: 209).

თბილისში ვაჟა მეტწილად შობა-ახალწლებზე და საადღომოდ ჩამოდიოდა. ზოგჯერ, განსაკუთრებულ შემთხვევაში, ამა თუ იმ მწერლის, მსახიობის იუბილეზე ან დაკრძალვაზე. დედაქალაქში მას თავისი წრე ჰყავდა მეგობარ-ამხანაგებისა: ივანე ბუქურაული, ნიკო კურდღელაშვილი, შიო მღვიმელი, იროდიონ ევდოშვილი... თავშეყრა ისეთ სარდაფში უყვარდათ, რომელსაც უფრო უბრალო ხალხი ეტანებოდა - მირიანაშვილისა მაგალითად, ან „ქოსებთან“. აქ, კახური ღვინით შემთბარნი, ხან ქალაქის ამბებს უყვებოდნენ ვაჟას, ხან კი, თუ ძალიან ჩააჯინდებოდნენ, თავის რომელსამე ახალ ლექსსაც წააკითხებდნენ:

სიტყვა გადვადე ერშია,
სიტყვა, რა სიტყვა? - ეული,
ტანჯულის გულის ნაცრემლი,
ვარმით ნაკვები, სნეული,
გულ-გაგმირული, ბეჩავი,
თავს მანდილ-ჩამოხეული!
ასე წვა-დაგვით გაზრდილმა,
რას ვიფიქრებდი, იხარა...
წვერს მარგალიტი მოისხა,
ტანი ზურმუხტით იფარა...

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 128)

ვაჟა ლექსის კითხვას რომ ჩაამთავრებდა და პირველი აღტაცება ჩაცხრებოდა, ერთ-ერთი მის მეგობართაგან, უთუოდ, კითხავდა ეშმაკური ღიმილით: „კაცო, შენ ის ვაჟა-ფშაველა არა ხარ, ამ ორი წლის წინ “ივერიის” რედაქციას რომ მისწერეს - რა გააჭირეთ საქმე თქვენი ვაჟა-ფშაველათი, არ აჯობებს არტემ ახნაზაროვის ლექსები ბეჭდოთო?”

ახლა თვითონ ვაჟასაც ელიმებოდა ამ ანონომიურ წერილზე, მაგრამ უკანასკნელ ხანს „ივერიის“ თანამშრომლებს რაღაც გულგაციებას აშკარად ატყობდა: რამდენიმე შეთავაზებული ნაწარმოები არ გამოუქვეყნეს, გამოქვეყნებულში - ფული არ მისცეს... და, ამასთან ერთად, კიდევ საჯაროდ ჭკუას ასწავლიდნენ - პეტერბურგში სტუდენტური საღაროს ვალი რომ გადევს, რატომ არ უბრუნებო?

იცოდნენ კი, რომ რედაქციებიდან აღებული ათი თუ თხუთმეტი მანეთი ნავთსა და მარილზე ძლივს ყოფნიდა, ცოლ-შვილი ჩაუცმელ-დაუხურავი დაუდიოდა, თვითონ, რაც ეს

წყვეული ციმბირის წყლული შეეყარა - ჩამოხმა, გვერდს იტკიებდა და ძველებური ჯანი აღარ მოსდევდა...

არაა გასაკვირი, რომ ასეთ გუნებაგანწყობილებაზე დაწერილი ლექსი - „ნუგეში მგოსნისა“ ვაჟას „ივერიის“ რედაქციაში აღარ მიუტანია, ჟურნალ „მოამბეში“ გამოაქვეყნა:

ვნუგეშობ სწორედ სანუგეშოცა:
გულზე მედება ცეცხლის გენია,
ქვეყნის სარგოდა ფიქრით გამსჭვალულს
ავი მე არა ჩამიდენია;
ვინ რას გაიგებს, ან ვინ რა იცის,
რამდენჯერ ცხარე ცრემლი მდენია?!

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 129)

წყენა და გულისტკივილი აწერინებდა ვაჟას ამ სტრიქონებს. რამდენიმე კაცს ამაგს როგორ დაუვიწყებდა - ილიას, იოსებ იმედაშვილს, მარიამ დემურიას... მაგრამ სხვანი?... იმ

ცალი, სალი თვალთ შეუნიშნავს: - როგორ აწრიალდებოდნენ ხოლმე მასთან შეხვედრისას, როგორ ცდილობდნენ ჩქარა გასცლოდნენ - ემინოდათ მათთვის გული არ დაემძიმებინა.

ისევ მეგობარ მწერალს თუ შესჩივლებს: „ქართული ლიტერატურა აბა როგორ უნდა განვითარდეს, როცა მწერლებს ლუკმა-პურის ძებნაში სული ამოსდით, ჩემი დღენია ვწერ და რამდენადაც ვიცი, ქართულ საზოგადოებას მოსწონს ეს ჩემი ნაწერები, მაგრამ რა გამოვიდა, სული კბილით მიჭირავს. ჩემს ნივთიერ გაჭირვებას და შევიწროებას ბოლო არ უჩანს, ნავთი და მარილი რაა, ოჯახში თავისუფლად და გაბედვით ვერ შემომიტანია. მზის ჩასვლისას ქათამსავით თვალებს ვხუჭავ და ლოგინს თავს ვაფარებ. ცეცხლი არაა, ლობიოსათვის მარილის შოვნაც გექნებლობდეს, ასეთ პირობებში ვის სცალია ლიტერატურის განვითარებაზე იფიქროს. ზოგჯერ დიდი სურვილი მაქვს ჩავიმუხლო და რაიმე დავწერო, მასალა ბლომად მომეპოვება, მაგრამ განა შემიძლია გულდამშვიდებით

ვწერო, როცა თვალწინ სახრჩოებელასავით მეხატება ჩემი ნივთიერი უმწეო მდგომარეობა, ჩემი ცოლ-შვილის ლუკმა-პურის მოსაპოვებლად ყოველდღიურად ტანჯვა და ვაება. განა ვაჟა

ასეთ რამეებზე უნდა ფიქრობდეს, ასეთ წვრილმან საქმეებში უნდა აბანდებდეს თავის თავისუფალ დროსა და მოცალეობას! “ (ალექსანდრე მიქაბერიძის მოგონებიდან).

საკუთარი სულმოკლეობის შეგრძნება კაცს, ვაჟას ამ სიტყვებს რომ უსმენ. ამასთანავე როცა იცი, როგორ ახერხებს „რაზიკაანთ დევი“ მაინც ჩაიმუხლოს ლექსის საწერად, სძლიოს დაღლას, შიმშილს, სიცივეს, სიბნელეს და კვარი აანთოს, რათა

ზეშთაგონებით სულეთიდან გამოსმობილმა გმირებმა ადვილად მიაგნონ მის განათებულ სარკმელს...

ხანდახან, ძალზედ იმედგადაწურული რომ უყურებდა თავის თანამედროვეთ, ვაჟა იმასაც ფიქრობდა, ვერც ვერანაირი სასწაული, ვერც მითოლოგიური წარსულიდან გამოსმობილი რაინდები, „პიროფლიანები“, როგორც მათ ფშავში უწოდებდნენ, ვერც საკუთრივ მისი ჭირთათმენის მაგალითი, ვერ უშველიდა თავთავიანთ ნიჟარებში ჩამალულ ამ პატარა ადამიანებს, ვერ გააერთიანებდა, ვერც კაცური და ვერც ეროვნული ღირსების გრძნობას ვერ შთაუწერგავდა.

აკი წამოიწყებს კიდევ თავის სიმღერა-მოთქმას:

ბედს მომლოდინე უბედო დავრჩი,
გამწარდა ჩემი სიცოცხლე-ყოფა.
და უნუგეშოდ ასკვნის:
რა მივუტანო ამბავი გმირთა?
რით ვანუგეშო სამშობლოს მცველნი?
ნუთუ ის ვუთხრა: ძლეულ ვიქმენით,
საქართველოზე ხარობენ მტერნი?!
ვაი, რა ცუდ დროს ჯანღი დაგვეცა,
ვაი, რა ცუდ დროს გაგვიტყდა გემი;
ვაი, რა ფუჭად გული ვაძგერე,
უკვალოდ რჩება ნავალი ჩემი!

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 156)

ამ, ბოლო სიტყვების, მე მგონი, თვითონ ვაჟასაც არ სჯეროდა: შეიძლება იმიტომაც არ შეიტანა ეს ლექსი - „ბედს მომლოდინე უბედო დავრჩი“ თავის თხზულებათა პირველ

კრებულში, რომელიც ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ 1899 წლის დეკემბერში გამოსცა.

კარს იყო მომდგარი ახალი, მეოცე საუკუნე, ახალი, მომავლის იმედით თვალანთებული თაობა მოდიოდა და ვაჟა, რაღა თქმა უნდა, გრძნობდა, რომ სწორედ ამ თაობას სჭირდებოდა ახლა სხვაზე მეტად მისი შაგქარქაშიანი ხანჯლით გამოთლილი სიტყვაც და მისი ქედმოუხრელი ცხოვრების მაგალითიც.

ახალ, 1900 წელს და ახალ, მეოცე საუკუნეს თბილისი სახეიმო პარაკლისითა და მთავარმმართველის სასახლეში გამართული მეჯლისით შეეგება. ჩარგალში, ახალი წელი,

ცხადია, გაცილებით უფრო მოკრძალებით აღინიშნებოდა: პატარა ტაბლაზე ეწყო ხინკალი, ფრინველი, თევზი, ქადა, თხილი, პანტა, თედოს გამოგზავნილი თაფლი, დამბალი ხაჭო და ხავიწი - ვაჟას საყვარელი კერძები, ვაჟასსავე გამოხდილი პანტის არაყი...

ტაბლას ოთხნი უსხდნენ: ვაჟა, კეკე და მათი უფროსი ქალ-ვაჟი- თამარი და ლევანი. უმცროსს - მარიამს უკვე ეძინა. ლევანს და თამარს ეამაყებოდათ, რომ საახალწლო სუფრასთან დასვეს და ცდილობდნენ არ ჩათვლინათ. კეკეს ღამაზ სახეს დაღლილობა ემჩნეოდა - მთელი დღის ნაჯაფი იყო და ამასთანავე მეოთხე ბავშვზე ორსული.

აღათის გათვალისწინებით, რამდენიმე სადღეგრძელო შეისვა. კეკეს და ბავშვებს ქუთუთოები დაუშპიდათ, სტუმარი მეზობელთაგან ჯერ არ ჩანდა. და ვაჟა თავის საფიქრალს მიეცა: „ამ ახალ-წლის დამდეგს ეს ფიქრი მოდის ძალა-უნებურად, რომ ყველამ მოინანიოს წარსულის წლის შეცოდებანი და ახალს წელს მივეგებნეთ ახლის ძალით, მხნეობით, გულ-წრფელად და ჩავიჭიდოთ ღრმად გულში ეს მცნება: საცა ვცხოვრობთ, და რომლის ქვეყნის შვილებიცა ვართ, რომელი ქვეყნის პური, ღვინო, წყლით და ჰაერით ესაზრდობთ, იმას ვარგოთ რამ, ვაკეთოთ იმის სასარგებლოდ ჩვენის ძალ-ღონის დაგვარად რაც-კი შეგვიძლიან, რომელი ასპარეზიც უნდა იყოს...“ (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 409).

ეს ნაწევები თავისი საახალწლო წერილიდან ვაჟას ზეპირად ახსოვდა და ფიქრობდა, რომ მომავალში ლევანს აუცილებლად წააკითხვდა თავის ჩანაწერებს...

კიდევ კარგი, ვაჟა ისე წავიდა ამ ქვეყნიდან, რომ არ მოსწრებია მისი ვაჟიშვილის დახვრეტას 1923 წელს, ქაქუცა ჩოლოყაშვილისა და მისი რაზმელების ხელშეწყობის ბრალდებით.

ვაჟას უმცროსი ქალიშვილი გულქანი, სწორედ იმ 1900 წელს დაბადებული, შემდგომში, უკვე ხანდაზმულობისას მოთქმით ყვებოდა: “არც ერთ ქვეყანას არა ჰყავო,

იციან, ეგეთი ბუნების მგოსანიო. პოდა, ერთი ვაჟიშვილი ჰგვანდა და ისიც თავის ქვეყანამ მოუკლა ვაჟასა, ისიც ქართველებმა...” (რაზიკაშვილი 1991: 62).

კეკე გულქანის შემდგომ ფეხმძიმობას გადაჰყვა, - 1901 წლის მიწურულს. თივის ძნა მოუკიდებია ზურგზე და მუცელი მოშლია...

ვაჟა ამ დროს ყვარელში იყო დასთან და სიძესთან: იმედი ჰქონდა, რომ სანოვაგესა და ღვინოს წამოიღებდა საშობაოდ და ნათლობისათვის, თან მოინადირებდა რასმე... სწორედ ნადირობის დროს შეატყობინეს კეკეს ამბავი.

ცოლის დასაფლავებას ვაჟამ ვერ მოუხწრო და ეს დანაშაულის გრძნობაც ზედ ერთვოდა მის ელდას და ტკივილს, რამდენიმე ხნის შემდეგ ცრემლნარევი სტრიქონებად გამოთქმულს:

იას უთხარით ტურფასა:
მოვა და შეგჭამს ჭიო,
მაგრე მოხდენით, ლამაზო,
თავი რომ აგიღიაო!
შენ თუ გგონია სიცოცხლე
სამოთხის კარი ღიაო;
ნუ მოხვალ, მიწას ეფარე,
მოსვლაში არა ყრიაო.
ნუ ნახავს მზესა, ინანებს,
განა სულ მუდამ მზეაო!
მიწავ შენ გებარებოდეს
ეს ჩემი ტურფა იაო,
შენ უპატრონე, ემშობლე,
როგორაც შენი ზნეაო.

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 202)

იდგა თავჩაქინდრული ვაჟა კეკეს ობოლ საფლავთან და ათასი რამე აგონდებოდა: როგორ გაბმით კიოდა კეკე, ოთარაშენიდან ჩარგალში რომ მოჰყავდა მაყრიონს და გზად ვაჟას ჩხუბი რომ შეემთხვა (მაშინ იყო, ვიდაცამ უწმაწურად წამოიწყო - „უჩიტელს მოჰყავს ქალიო...“); ახსენდებოდა მისი

ხალისიანი სიცილი და მრავლისმეტყველი ამოხედვა... რაღაც, ძალზედ სუფთა და კარგი, ძალზედ სათუთო სამუდამოდ წავიდა მისი ცხოვრებიდან. ორმოცდამეცხრე წლისა არც იყო და ისეთი შეგრძნება ჰქონდა, რომ ცხოვრება

დამთავრდა და ეს ოთხი, საცოდავი ბავშვი რომ არა, ამ პატარა ბორცვთან თვითონაც სამუდამოდ მიიძინებდა...

ცხოვრება კი თავისას მოითხოვდა - სულ უფრო ჭირდა უდიასახლისო ოჯახის გაძღოლა. დროდადრო მადაროსკარიდან ბაჩანა ამოაკითხავდა - აი, მაშინ გენახათ ბავშვების სიხარული - ანებივრებდა ობლებს; ხან რომელიმე მეზობელი დატრიალდებოდა სახლში. მაგრამ ერთხელ, კეკეს გარდაცვალებიდან ორი წელი რომ იყო გასული, ვაჟა, თითქოს იმ

ქვეყნიდან უჩინარი დასტური მიიღო, სასაფლაოდან რაღაც განსხვავებული ნაბიჯით მობრუნდა და თავისი ცხენის - ნიკორის შეკაზმვას შეუდგა.

გეზი გუდამაყრისაკენ ეჭირა, სოფელ ხორხისაკენ. ერთი იქაური ახალგაზრდა ქალი ეგულებოდა, ქმართან უბრად მეოფი - თამარ დიდებაშვილი და ახლა უნდოდა მამამისის მოლაპარაკებოდა. ბაჩანაც თან ახლდა. “დიდებათ გიორგის” - თამარის მამას, გუდამაყრული სიჯიუტით რომ გამოირჩეოდა, არც ამჯერად უღალატნია თავისი თავისათვის: ფშაველებს რამე არ შეეშალოთ, აქედან ქალს არავის არ ვატან, თან ასეთ მეოჯახესო! მაგრამ ცოტა ჟიპიტაურმა ქნა თავის საქმე, ცოტა ბაჩანას დიპლომატიამ და, მოლაპარაკებისამებრ, მეორე ჩამოსვლაზე ფშაველმა სასიძომ ქალი თან გაიყოლა.

თამარი კი მართლაც კარგი მეოჯახე გამოდგა. ოღონდ, კეკესაგან განსხვავებით, უტეხი ხასიათისა იყო, ვერავინ დაჯაბნიდა და დროდადრო ვაჟას ისეთივე საყვედურების მოსმენა უწევდა, როგორც მისი პოემის - „გველის-მჭამელის“ გმირს - მინდიას, თავისი ცოლისაგან.

ახლა, ალბათ მართლაც დროა გავიხსენოთ ეს პოემა - “ვაჟა-ფშაველას ქმნილებათაგან ყველაზე მეტად ღრმა და მშვენიერი”, - როგორც გრიგოლ რობაქიძე წერდა, გავიხსენოთ, რა დაგვიხატა ისეთი ამ “განმჭვრეტმა მწყემსმა” და “მკვდრეთით აღმდგარმა ძემ მითოლოგიური წარსულისა”, XX საუკუნის ზღურბლზე, რომ მთელი საუკუნეა, სულგანაბულნი ჩავცქერით მის სიღრმეს და ბოლომდე ვერ ამოგვიხსნია მის ფსკერზე გამოსახული იდუმალი ქარაგმა...

დღეს, როდესაც ადამიანმა გარშემო მიმოიხედა, უეცრად აღმოაჩინა, რა უქნა გარე სამყაროს: როგორ გაჩეხა და ამობუგა ტყეები, დაღარა და დასერა მთის კალთები; სიცოცხლე ჩაკლა იმ ტბებში და მდინარეებში, რომელთა ამოშრობაც ვერ მოასწორო; გამოფიტა და მოწამლა ის მიწა, რომლის მადლითაც აქამდე არსებობდა; დაბოლოს - გაწყვეტის პირამდე მიიყვანა ყოველივე სულიერი, რაც კი დარბოდა, ცურავდა თუ დაფრინავდა ამ მიწაზე, ამ წყალსა და ჰაერში.

კაცობრიობის დიდ მასწავლებელთაგან მხოლოდ რამდენიმემ იწინასწარმეტყველა, რომ ბუნება როდესმე სამაგიეროს გადაუხდის თავის ყოვლისშემძლეობით გაამჰარტავნებულ ადამიანს და მარტოდმარტოს დატოვებს ცხოვრების დამშრალი მდინარის უსიცოცხლო, უხმო და უწრდილო ნაპირზე...

ქართველი კაცისათვის ასეთი მასწავლებელი ვაჟა-ფშაველა იყო.

ვაჟამ „გველის-მჭამელში“ იქადაგა, რომ ბუნება - ღვთაებრივი ჰარმონიის გამოვლინებაა, ადამიანი კი - ამ ჰარმონიის ნაწილი და როგორიც არ უნდა იყოს მისი საამწუთიერო ინტერესები, იგი საბოლოოდ განწირული იქნება, თუ ბუნების გრძნეულ ენას არ მიუგდებს ყურს, მის უხილავ სულიერებას არ იწამებს და მის ტკივილს არ გაიზიარებს.

ვაჟა არ მოითხოვდა მინდობასთან აბსოლუტურ მსგავსებას: სხვა რომ არაფერი იყოს, თვითონ უბადლო მონადირე იყო. მინდია - ესაა სახე-იდეა, მიუღწეველი ზნეობრივი მწვერვალი, რომლის წარმოსახულ არსებობასაც კი გარკვეული, ეთიკური განზომილება შემოაქვს გარემოსადმი ჩვენს მიმართებაში.

ასევე აღიქმება მთელი წყება ვაჟას ისტორიული და მითოლოგიური გმირებისა - იმედი საზიკაული, გიგნი, ხუზაურ გოგოლაური, ხირჩლა ბაბურაული, ხიმიკაური, ღაჭაური, სუმელჯი წოწკოლაური... - „კაი ყმის“ სახელით გაერთიანებული ძველი ყაიდის რაინდები, ხატობაში „საკარგემო“ ღუდს პირველებს რომ მიაერთმევენ და ვაჟასათვის მთელი მისი ცხოვრების განუშორებელ იდეალს რომ წარმოადგენენ:

კარგ ყმად ვინა ვსთქვათ, ვაჟებო,
ნათქვამი არა გვცხვენოდეს,
მსმენლის გულის აბორგოვებდეს,
არავის არა სწყენოდეს?

(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 282)

ვაჟამ „კაი ყმაში“ დასმულ ამ კითხვაზე მთელი თავისი ცხოვრებით გასცა პასუხი: ადვილია სამართლიანობაზე აბსტრაქტულად წერა, მაგრამ ვინ გაბედავდა, ვაჟას მეტი, სასამართლო დარბაზში მსაჯულის მიკერძოებით აღშფოთებულს, მისთვის სკამი გაექანებინა, ბოქაულისათვის სილა გაეწნა, გზირ-ნაცვალ-მამასახლისისათვის მედლები აეყარა, მაზრის უფროსს არ შეპუებოდა... მაშინდელი უფროსები ეგენი იყვნენ და იქით ეშინოდათ, რამით

არ გაენაწყენებინათ ვაჟა. მათაც გაუგებს კაცი - აბა მიდით და გაანაწყენეთ ასეთი დევგმირი: „ცხენზე იჯდა წყლისფერ ჩოხაში გამოწყობილი მხარბეჭიანი ვაჟკაცი, თოფით და ხმალ-ხანჯლით შეიარაღებული. მკერდზე უბის მასრები ეკეთა და თავზე მაღალი ფაფახი ეხურა“.

ახლა ხასიათს თუ იკითხავთ: „სოფელს მისი შიშით ვერავინ დაჩაგრავდა, მით უმეტეს ჩვენ, ახლო მეზობლებს, - იგონებდა ერთი მისი მეზობელთაგანი, - კატო ცქიფაშვილი, - ჩვენს ახლოს, ლუკას შიშით, ვერც ტყისმცველი გაივლიდა. ლუკა მთელი სოფლის იმედი იყო. ლუკას ხათრით ვერც მომიჯნავე სოფლები გვედავებოდნენ სათიბ-სახნავეებს.

სამართლიანი იყო და უსამართლობას არავის მოუთმენდა, დაჩაგრავს არავის შეარჩენდა.” (ყუბანეიშვილი 1937: 382).

ვაჟას ჯერ თვითონ რა ჰქონდა, მაგრამ თხოვნაზე უარის თქმა არ იცოდა და მომხდარა რომ გარდაცვლილი მეზობლის ქვრივისათვის თავისი ერთადერთი გამოსასვლელი

ტალავერი - ჩოხა-ახალუხი მიუცია, ზედ პური, ფული, სასუდრო დაუმატებია და ისე გაუსტუმრებია - „აჰა, წაიღე, შე ბეჩავო. იმ კაცს ტიტველს ნუ დამარხავთ“.

ახლა წარმოვიდგინოთ, როგორ დალოცავდა ვაჟას ის მეზობლის ქვრივი, წარმოვიდგინოთ ვაჟასსავე ეთნოგრაფიული ჩანაწერის მიხედვით: „შენამც შეგეწევა მამის სალოცავი, შენამც გიშველის ღმერთი. აგებ ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლ-შვილი. ისრე გიცოცხლოს, როგორც შენს გულს უნდოდეს. საცა გაიარო, ყველგან გამარჯვება მოგცეს. შენი ამჯობინოს შენის მტრისასა, ნურავისი თვალი და გული მოგერიოს. ჩვენის შველისადა ღმერთმა გიშველოს, ხელ-მხარი მშვიდობაში მოგახმაროს. ჩვენის დახედვისადა, მოხედვისადა, ღმერთმა კეთილად გადამახდევინოს. ღმერთიმც შეაწევა შენს ჯანსა. ღმერთიმც გიშველის - „აიქამც გაგემარჯვება, საცა ხმალნ იქმენ

გელვასა, მოციქულობენ ისარნი, შუბნი იქნევდენ ენასა...” (ვაჟა-ფშაველა 1961ე: 61).

მაგრამ ვაჟას მისამართით სხვა სიტყვებიც გაისმოდა: ასე მაგალითად, 1907 წელს ვინმე კაპიტანი სამონოვი, ფშავესეუსურეთში პოლიტიკური სიტუაციის დასაზვერად

მეფისნაცვლის კანცელარიიდან წარგზავნილი, წერდა, რომ „ვაჟა-ფშაველა, როგორც ჭკვიანი და მოქმედი კაცი, რომელიც განუსაზღვრელი გავლენით სარგებლობს მადაროსკარელთა შორის, რევოლუციური სიტუაციის შექმნას უწყობს ხელს და როგორმე უნდა უვნებელყოთო” (ყუბანიეშივილი 1937: 399).

თუ კარგად დაგუფიქრდებით, რას ნიშნავს ეს „უვნებელყოფა”, როდესაც ხელისუფლებას ვინმე ძვალივით ჰყავს ყელში გაჩხერილი, მაგრამ დაჭერაც არ უნდა, ხმაური რომ არ ატყდეს, - 1907 წელს ვაჟა „შემთხვევით” ტყვიას ან სხვა რამ ფათურაქს გადარჩენილად შეგვიძლია ჩავთვალოთ...

1905-1907 წლები - ის დროა, როდესაც ვაჟა, რომელიც არც მაინცდამაინც მალემრწმენია და არც პოლიტიკურ ვნებათაღელვებს ჩაუთრევია ოდესმე, მომავალი გამარჯვების იმედით განიმსჭვალა და ბრძოლასმოწყურებული ინტონაციით კითხულობს ლექსს, რომელსაც „მხედართა ძველი სიმღერა” ცენზურის თვალისასახვევად ჰქვია:

მიტომ გაგვზარდა დედამა,
მისთვის გვეტყოდა ნანასა -
ტანზე აბჯარი ავისხათ,
მუდამ ვლესავდეთ დანასა,
რომ შიშს ვუგდებდეთ გულშია
მეზობელს მეტიჩარასა.
(ვაჟა-ფშაველა 1961ა: 224)

სულ ორი წელი დასჭირდა ვაჟასა და მისებრი რომანტიკოსების ილუზიების გაფანტვას: ცხოვრება თავის კალაპოტს დაუბრუნდა - ნასაკირალიდან მადაროსკარამდე.

დაუბრუნდა ცხოვრების ჩვეულ ნირს ვაჟაც - ოღონდ ახლა ცოტა მეტს მიმოდრიოდა - ლიტერატურულ სადამოებზე - ფოთში, გორში, ჭიათურაში, ქუთაისში; ილიას, აკაკის, ლადო აღიქსი-მესხიშივილის იუბილეებზე... ილიას დაკრძალვაზე საგანგებოდ ჩამოვიდა თბილისში და იშვიათი ტკივილითა და მღელვარებით

გამსჭვალული სიტყვით დაემშვიდობა საქართველოს სულიერ მამას, თავის უფროს მეგობარსა და მფარველს.

თვითონ ვაჟსაც გადაუხადეს იუბილე სახაზინო, დღევანდელ ოპერის თეატრში, 1915 წლის 23 მაისს, მაგრამ, ისედაც ფერდატიებული, სწორედ იმდამინდელ ვახშამზე გაცივდა და მას შემდეგ მხოლოდ ორი თვე იცოცხლა...

იჭა ვაჟა წმინდა ნინოს ღაზარეთში (იქ, სადაც ახლა თბილისის უნივერსიტეტის პირველი კორპუსია), მარტოდმარტო დარჩენილი თავის მწარე ფიქრებთან: თავისუფლებისმამკვიდრებელი ილუზიები ხომ დაემსხვრა, თითქოს რაღაც მუხტი გამოეცალა მის ბოლოდროინდელ ნაწერებსაც და ამას თვითონაც გრძნობდა: „აღუდა ქეთელაური“ ოცდაექვსი წლისამ დაწერა; „გველის-მჭამელი“ - ორმოცისამ, მაგრამ ეს პოემა მის უკანასკნელი ეპიური შედევრი იყო. ბოლო ათი-თხუთმეტი წლის განმავლობაში დაწერილმა ლექსებმა კი გერონტი ქიქოძეს ათქმევინეს: „ნელნელა კომპოზიციის და რითმის

გრძნობა დაჰკარგა. ლექსის ვირტუოზი არასოდეს არ ყოფილა: შალაშინი ყოველთვის აკლდა, არასოდეს არ ჰგვანებია ზოგიერთ თანამედროვე მეოსანს, პირწმინდათ გაპარსულს, თმდახუჭუჭებულს, პარფიუმერით გამსჭვალულს, მაგრამ უკანასკნელ დროს უკიდურესობამდე მიიყვანა ტექნიკური ხალვათობა“ (გერონტი ქიქოძე, “ვაჟა-ფშაველა”, გაზ. “სახალხო ფურცელი”, 1915 წ., 6 სექტ.).

1915 წელს დაწერილ ამ წერილში კიდევ უფრო მწარე სიტყვებიცაა ნათქვამი, მაგრამ აქ ციტირებას შევწყვეტ - როგორდაც ყურს გჭრით. და იმიტომ კი არა, რომ უსამართლოა - განვლილმა საუკუნემ განსაკუთრებულ კვარცხლბეკზე აიყვანა ვაჟა და დღეს ჩვენ თითქმის ვეღარც ვამჩნევთ მისი ლექსების დიდი ნაწილის პოეტიკურ ხალვათობასა თუ

გაუმართაობას. ის, რაც დარჩა ვაჟასი, იმდენად გეხიბლავს და გვაღელვებს, რომ სწორედ ამ მწვერვალებს შევყურებთ და არა მათ ძირში განფენილ უსწორმასწორო ბორცვებს.

ჩაკვირვებით ვუცქერით ჩვენ ვაჟას შინაგანად გაუზარავი ცხოვრების იშვიათ მაგალითს, ჩავცქერით იმ ფოტოებს, რომლებმაც ახოვანი, იარაღასხმული “რაზიკანთ დევი” აღბეჭდეს. მაგრამ არის ერთი ფოტო, იშვიათად სულისშემძვრელი: ესაა სურათი სიცხით გათანგული, ფილტვებზეშუპებული ვაჟასი, წმინდა ნინოს ღაზარეთში

გადაღებული 1915 წლის ივლისში: ფოტოკამერის უღმობელმა თვალმა ყველაფერი აღნუსხა - სასოწარკვეთაც, გადარჩენის იმედიც, მიუსაფრობაც საბედისწერო ჟამს ცოლ-შვილს მოცილებული ადამიანისა, მეტწილად მოწყალების დის ხელს რომაა ჩაჭიდებული და სწორედ ამით უთქმელად ითხოვს შევლასაც და თანაღმობასაც...

ვაჟას სურვილი იყო ჩარგალში დაემარხათ, მაგრამ იგი ჯერ დიდუბეში დაკრძალეს, ხოლო ოცი წლის შემდეგ - მთაწმინდაზე. ჩარგალში მისი დაობლებული სახლი დარჩა. სადღაც იქვე, უთუოდ, ტრიალებს მისი სულიც, როგორც მფარველი და დარაჯი უკეთესი მემრისის მოლოდინით დაღლილი მისი ქვეყნისა...

დამოწმებანი:

ვაჟა-ფშაველა 1961ა: ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად, ტომი I, თბ., გამ-ბა “საბჭოთა საქართველო”, 1961

ვაჟა-ფშაველა 1961ბ: ტომი II;

ვაჟა-ფშაველა 1961გ: ტომი III;

ვაჟა-ფშაველა 1961დ: ტომი IV;

ვაჟა-ფშაველა 1961ე: ტომი V.

იაშვილი 2004: იაშვილი პაოლო, საიუბილეო-საარქივო გამოცემა ორ წიგნად, წიგნი პირველი, თბ., 2004

ყუბანეიშვილი 1937: ყუბანეიშვილი სოლომონ, ვაჟა-ფშაველა (დოკუმენტები და მასალები), თბ., “სახელგამი”, 1937

რაზიკაშვილი 1991: “გულქან რაზიკაშვილის ნაამბობი, ჩაწერილი ეთერ თათარაიძის მიერ”, თბ., “გულანი”, 1991

ლაისტი 1963: ლაისტი არტურ, საქართველოს გული, თბ., “ლიტერატურა და ხელოვნება”, 1963

იმედაშვილი 1978: იმედაშვილი იოსებ, ჩემი ცხოვრების წიგნი, (მოგონებები), თბ., “ხელოვნება”, 1978

მანსვეტაშვილი 1937: მანსვეტაშვილი იაკობ, მოგონებანი, თბ., “ფედერაცია”, 1936

უცნობი ყაზბეგი

1848 წლის 8 იანვრის გამოთენიისას, სტეფანწმინდაში, ხევის გამგებლის – მიხეილ ყაზბეგის საგვარეულო სასახლის აივნიდან თოფის გრილმა მოხვევთ ამცნო პირმშო-მემკვიდრის დაბადება. თოფის ხმას რუს ოფიცერთაგან ნაჩუქარი მაშხალების ზალპი დაერთო – პირველი და უკანასკნელი ფოიერვერკი ალექსანდრე ყაზბეგის ცხოვრებაში...

თუკი არსებობს რაიმე სიტყვა, რომლითაც შეიძლება ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიის სიმბოლური მახასიათებელი აღინიშნოს, ეს იქნება – „ფატალური უიღბლობა“. უმეტესობა მაიმედებელ ცხოვრებისეულ წამოწყებათაგან, როგორც წესი, საპირისპირო შედეგით მთავრდება და ნაბიჯ-ნაბიჯ, უღმობლად აახლოებს აღსასრულს.

ყაზბეგის ბიოგრაფიის ყველაზე გულმტკივანმა მოხრობელმა, ვახტანგ კოტეტიშვილმა მიანიშნა ამ უიღბლობის პირველმიზეზზე: „იგი განწირული ადამიანი იყო და მას ვერავითარი საშუალება ვერ იხსნიდა. შეიძლება უკეთეს პირობებში გარდაცვლილიყო, ან ერთი თუ ორი წელი მეტი ეცოცხლა, მაგრამ განა ეს შეანელებდა მისი სიცოცხლის თუ სიკვდილის საშინელებას? რასაკვირველია ვერა.

პიროვნულად ალ. ყაზბეგი ისეთივე ფატალური თოკით იყო შეკრული, როგორითაც ითანგებოდნენ მისი ატეხილი გმირები. მასაც იგივე სცილა და ქარიბდა ჰდუპავდა, რომელთაც ჩანთქეს მისი ძმად-ნაფიცები. და ვინ იცის, იქნებ ალ. ყაზბეგს პიროვნული ხსნა არც კი უნდოდა...“ (კოტეტიშვილი 1925: 10). ეს „ზეგარდმო სასჯელი“ (ყაზბეგისავე მტკიცებით, მამა-პაპათაგან ბაგრატიონთა ტახტის ღალატისათვის) მისი ბავშვობიდან იწყება და საფლავამდე გასდევს.

დავიწყოთ ბავშვობიდან, რომლის შესახებაც ბევრ ყურადსაღებს შევიტყობთ სანდროს გამზრდელის, ნინო ფიცხელაურისათვის გაგზავნილი წერილიდან (საერთო რვეულში თავმოყრილ მოთხრობებთან ერთად):

„ჩემო საყვარელო გამზდელო ნინო!

ჩემისთანა ღარიბ კაცს რა ექნება, რომ შენ დაგიგდოს ან სახსოვრათ და ან მოგიძღვნას?! ამაზედ უძვირფასესი მე არა მქონდარა და ამის გამოისობით შენ გიძღვნი ემ რამთვენიმე ჩემი გრძნობისა და სულის მოძრაობას, რომლის აღზრდაშიაც შენ ისეთს მონაწილეობას იღებდი. აბა, მოიგონე ის დროება, როდესაც მე ბავშვობაში მივლიდნენ ისე, როგორც მეფის შვილს. მანებიერებდნენ უკანასკნელ გარყვნილებამდინ. მასწავლიდნენ შურს, ამპარტავნობას და სიძულვილს! ხელის-ხელ ამასთან მოიგონე შენი ზდაპრები... რომლებსაც უფრო ვენდობოდი და რომლების შინაარსიც უფრო იბეჭდებოდა ჩემს თავში, ვიდრე დარიგება სხვა პირებისა. გახსოვს რა თანაგრძნობით მიაშობდი მოსამსახურის და ყმების მდგომარეობაზედ ბატონების ხელში?... გახსოვს შენმა სიტყვებმა რამთენჯერ დამაღვრევინა მღუღარე ცრემლები და თანამაგრძნობინა ტანჯული, ხალხის უსამართლობისაგან პირებისათვის.

შენი სიტყვები არ დაიკარგა მუქათთ და აქ დაიმარხა ჩემს გულში... და ეხლა ამთვენი ხნის განმავლობის შემდეგ, როდესაც შემოძლიან ანგარიში მივცე ჩემს მოძრაობას, შემოძლია სიამაყით გითხრა, შენს გაზდილში თუ იპოვება რამე რიგიანი ბავშვობიდგანვე ჩანერგილი, ამის მიზეზი შენა ხარ, რომლისათვისაც გმადლობს წარმოუთქმელად

შენი ა კ ა კ ი ა მ ო ჩ ხ უ ბ ა რ ი ძ ე.“ (ყაზბეგი 1950ა: 209).

ამ წერილით თუ ვიმსჯელებთ, ბავშვს დაბადებინავე ორი მტერი ჰყავს – **დედა და მამა**. გავეცნოთ ამ „მტრებს“, მათ ყოფას და შევეცადოთ გავერკვეთ, რა არის სანდრო ყაზბეგის ეგზომ დაუნდობელ დასკვნაში სიმართლე და რა – არა.

დედა: თავად ესტატე თარხნიშვილის ქალი – ელისაბედ (შინაურთათვის – კეკე), „თავადის თუმანიშვილის ნაჭერივალი“ (პირველი ქორწინებიდან ელისაბედს სამი ქალიშვილი დარჩა). ვახტანგ კოტეტიშვილის თქმით, ელისაბედი: „საკმაოდ სიმპატიურ შთაბეჭდილებას ახდენს, თუმც თავისი წრის მედიდურობა მასაც საკმაოდ ჰქონია...“ – და დასძენს, – „ეს არც თუ გაუგებარია, თუ მამით აღექსანდრეს დედა ეკუთვნოდა დიდი მოურავის, გიორგი სააკაძის მოდგმას, დედით – ბატონიშვილ სოფიოს, გიორგი XII-ის ქალის შვილის-შვილი იყო, და მასში

ჯერ კიდევ ცოცხლობდა სამეფო სახლის სიამპარტავნე“ (კოტეტიშვილი 1925: 15).

ალექსანდრეს ბიძაშვილისა (და მტერ-მოყვრის!) ელისაბედ (ლიზა) ყაზბეგის თვალთ დანახული „კეკე-ბიცოლას“ პორტრეტი გაცილებით უფრო კონტრასტულია: „...ლამაზებში ჩაითვლებოდა. შინაურათ, ქართულათ გაზრდილი ქალი იყო, ბუნებით ჭკვიანი... ძალიან ბევრი ღირსება ჰქონდა. მაგრამ საშინელი ბოროტი და შურიანი იყო. მეტისმეტად მედიდური ხასიათი ჰქონდა... ბიძაჩემზე ბევრად უფრო ჭკვიანი იყო და განვითარებული. ბუნებრივი ნიჭი შესწევდა და კითხვაც ძალიან უყვარდა“ (ყაზბეგი 1924: 313).

მამა: მიხეილ ყაზბეგი – ხევის გამგებლის, გაბრიელ ყაზბეგის (წარმომავლობით ჩოფიკაშვილები იყვნენ) უფროსი ვაჟი, რომელსაც თანამდებობა მემაკვიდრეობით ერგო, შემდგომ კი, დესპოტური ხასიათის მიუხედავად (ანდა – სწორედ ამიტომ), მამის კვალდა- კვალ, ადვილად შეეწყო რუსთ მმართველობას და გვარდიაში დაწეებული სამსახური გენერალ-მაიორობით დაამთავრა. მიხეილის ეპოლეტები, როგორც ჩანს, არანაირად არ ხიბლავდა მის ვაჟს, რომელმაც სარკასტულად ჩახატა მამის პორტრეტი თავის ყველაზე უსიმპათიო პერსონაჟთა შორის („...დაბალი, ჩასუქებული, კისერჩაძვრენილი, უშნო კაცი“). სამაგიეროდ, იმავე ღიზას სიტყვით, მიხეილ ყაზბეგს „...გაგიჟებით უყვარდა თავისი შვილი და მხოლოდ იმით ამტკიცებდა, რომ ანებივრებდა და მეტისმეტად რყვნიდა“ (ყაზბეგი 1924: 206).

ამ „სიყვარულის“ გამჟღავნების ერთი ოდიოზური მაგალითი თავად ღიზასაც მოჰყავს და ზაქარია ჭიჭინაძესაც: ერთ მშვენიერ დღეს, როდესაც „ბედის ნებიერა“ გუვერნანტმა ქალმა ფრანგულის სამეცადინოდ ვერაფრით ვერ დაიყოლია, სანდრომ აიჩემა – ჩვენს სახლთან მექარავენებმა რომ ჩაიარეს, იმათგან ერთ აქლემს თუ არ მიყიდით, არ ვიმეცადინებო! უყიდეს! მამის გულმა ვერ გაუძლო პირმშოს ცრემლთა ღვრას... არა და, რა გაააჟებელი გული იყო?! – არც შინაყმების დასჯა-დაწოკებაზე შეტოკებულა, არც მოხვევთა სასოწარკვეთილ საჩივრებზე... არ უყვარდათ ხევში „მრისხანე ბატონი“...

ძნელია, რამე სანუგეშო თქვას კაცმა, ამ „ოჯახური პორტრეტის“ შემყურემ. და არც რა იყო სანუგეშო: ორი ზრდასრული ადამიანი ფანატიკური მონღოლებით ცდილობდა თავისი პირმშოს „კეთილშობილ ბატონად“ გაზრდას იმ დროს,

როცა მთელი მათი ანტიპედაგოგიკა კლასიკურ ეგოცენტრიკს და განსხვავებულ სოციუმში არსებობისათვის სრულიად მოუმზადებელ ადამიანს ძერწავდა. მთლად უშედეგოდ მათ „მოწადინებას“ ნამდვილად არ ჩაუვლია: ალექსანდრე ყაზბეგის ზემოთ მოყვანილი აღსარება – ისევე, როგორც მისი სუსხიანი წერილები დედისადმი, ან სრულიად გამაოგნებელი საქციელი (თან ხევში!) – მამის საფლავზე ცხვრის საძოვრად წასხმისა, იმაზე მეტყველებს, რომ სხვაზე ადრე სწორედ მან გააცნობიერა თავის ხასიათში დედ-მამის ეს ავბედითი ნაძერწი და შემდგომ, ყველა თავისი მარცხი თუ წარუმატებლობა (შესაძლოა, უკვე გადამეტებითაც კი) სწორედ თავის საცოდავად ნეტარ მშობლებს გადააბრალა.

ყაზბეგთა სასახლეში: „სასახლე“ – მისი უმცროსი ბინადრის აღწერით, ესაა: „დიდი, ორსართულიანი სახლი, უხერხულად და უშნოდ აშენებული, როგორც ყველა ძველი მებატონის სახლები“, – მაგრამ, ასეა თუ ისე, მაინც ხევის მოურავისაა და ჩვენც „სასახლედ“ მოვისხენიოთ, როცა თვალს მივადევნებთ სანდრო ყაზბეგის პირველ ცხოვრებისეულ ნაბიჯებს. აქ ერთ-ერთ ყველაზე სანდო მეგზურად ალექსანდრე ყაზბეგის პირველი ბიოგრაფი დავით კარიჭაშვილი გვევლინება: „სანდრო... ხშირად გაუსხლტებოდა გადია-გამზრდელებს ხელიდგან და სოფლის ბიჭებში, უფრო ცხვარში, ამოყოფდა თავს... მოუსვენარი იყო და ამასთანავე ჟინიანი. ხშირად ეჩხუბებოდა შინაურებს – მოსამსახურეებს, ჭირვეულობდა, ამისათვის დედა მეტ სახელად ალექსანდრეს „მოჩხუბარიძეს“ ეძახდა“ (ყაზბეგი 1904: VI).

თბილისიდან ჩამოყვანილი შინამასწავლებლების (ფრანგული და რუსული ენები, საღმრთო რწული, მათემატიკა, მუსიკა, ცეკვა...) წვალბა-მოწადინების შედეგად, 11 წლის სანდრო მეტ-ნაკლებად ფლობდა რუსულ და ფრანგულ ენებს. ყოველ შემთხვევაში იმ დონეზე, რომ თბილისის რომელიმე კერძო პანსიონში გაეგრძელებინა სწავლა. საოჯახო თათბირზე გადაწყდა, ბავშვი სასწავლებლად ჰაკეს ვაჟთა კერძო პანსიონში მიებარებინათ.

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1859 წლის დასაწყისი – სანდრო მშობლებს ჩამოჰყავთ თბილისში და აბარებენ ჰაკეს ვაჟთა კერძო პანსიონში.

„...პანსიონს მაშინ განაგებდა მხოლოდ ერთი ჰაკე. ჰაკე გერმანელი იყო, ყოველმხრივ განათლებული კაცი... ჰაკე სასტიკი კაცი იყო, მაგრამ თან იმოღენად მამობრივს

მზრუნველობას იჩენდა თავის შეგირდების მიმართ, იმოღვნას სცდილობდა და ყურს უგდებდა მათს ზნეობრივსა და გონებრივ განვითარებას, რომ თითქმის მთელს თავისუფალ დროს, კლასში მეცადინეობის შემდეგ, იმათ ანდომებდა, ხან ემუსაიფებოდა, ხან ართობდა მუსიკით და მართავდა ხელდახელ კონცერტს როიალზედ, რომლის დაკრაც საუცხოოდ იცოდა“. ილია ჭავჭავაძე (ჭავჭავაძე 1957: 308-309).

ჰაკეს პანსიონი მართლაც საუკეთესო იყო თბილისში, მაგრამ ყაზბეგთა არჩევანი უფრო იმან განაპირობა, რომ ამ პანსიონში მასწავლებლობდა და იქვე, შორიახლოს, სახლობდა თავის პატარა ვაჟიშვილთან ერთად, სანდროს ყოფილი გუგერნიორი კორბო, რომელთანაც ბინა დაიდო მისმა შეგირდმა. სწორედ ეს კეთილისმყოფელი დამთხვევა აღმოჩნდება პირველი ყაზბეგის ბიოგრაფიის იმ ფატალურ უიღბლობათა მწკრივში, სადაც ნებისმიერ სასიკეთო ჩანაფიქრს საპირისპირო შედეგი მოაქვს: ერთ მშვენიერ დღეს სანდრო მიეპარა სადილის შემდგომ ჩათვლემილ კორბოს, ბალიშზე, მელოტ თავთან თოფის წამალი დაუყარა და ცეცხლი წაუკიდა...

როგორც მოსალოდნელი იყო, ყაზბეგთა ოჯახში არავის აღუქვამს ადამიანური ღირსების შეურაცხყოფად ეს ეპიზოდი; შემდეგაც სიცილით იხსენებდნენ და კორბოს ლანძღავდნენ – ბავშვის საცემად გაიწიაო... „უკონტროლო სიყვარულის“ ამ ინერციით, ვახტანგ კოტეტიშვილიც კი გულაჩუყებით წერს, რომ „აღექსანდრეს მოუსვენარ ბუნებას მონდომებია ახალი სიცვლქეო“. არა და, ამ „სიცვლქეში“ უკვე მკაფიოდ მოისმის რაღაც საგანგაშო ნოტა.... აღარაფერს ვამბობ იმაზე, რომ კორბოს შეურაცხყოფის საზღაურად, სანდრო ჰაკეს პანსიონს გამოეთხოვა, რითაც მთელ მის შემდგომ სწავლა-განათლებას მყარი საფუძველი გამოეცალა, ხოლო მის ხასიათს დააკლდა წრთობა, ესოდენ აუცილებელი სწორედ გარდამავალ ასაკში.

1862 წლის ოქტომბერში აღექსანდრე მშობლებს ქსენოფონტ კანონიჩის პანსიონში გადაჰყავთ, ხოლო ერთი წლის შემდეგ – თბილისის საგუბერნიო გიმნაზიაში. 1865 წელს, როდესაც ოჯახს თბილისში გადაბარება დაუგვიანდა, სანდრომ მეცადინეობის რამდენიმე თვე გააცდინა, გამოცდები ვეღარ ჩააბარა და გიმნაზიიდან გაირიცხა. ამჯერად საშინლად გამწარდა: შესაძლოა, გულის სიდრმეში კი უკავშირებდა ამ მარცხს „კორბოს ეპიზოდს“, მაგრამ მთელი თავისი რისხვა ისევ და ისევ მშობლებისაკენ მიმართა: „ჩემი შიში, რომ არ დაგვეგვიანებინეთ

გიმნაზიაში, და წადილი ისეთი ძლიერი იყო, რომ შინიდან ჩემოდანაკიდებული, ქვეითი გამოგეჰქცით, ცივს ყინვაში. თქვენ გამოგზავნეთ კაცები, დამიჭირეთ, მომათრიეთ და, მკაცრის მოქცევის შემდეგ იანვრამდინ დამაგდეთ. რა გამოვიდა იქითგან?... გამომრიცხეს გემნაზიიდან და როდესაც ისევ მინდოდა შესვლა, მაშინ ეგზამენია მომთხოვეს იმაში, რაც გაეგვლოთ ჩემს ამხანაგებს ჩემს იქ უყოფელობაში. ეგ აშკარა იყო, რომ 8 თვე ნადირობაში და უსაქმო გატარების შემდეგ, ყოვლათ შეუძლებელი იყო ეგზამენიის დაჭერა. ამ უბედურებას მიემატა მამიჩემის ავადმყოფობა, რომელსაც წადილი იმ სურვილათ გადაექცა, რომ გვერდიდან აღარ მოვშორებოდი. ასე რომ, არამცთუ თქვენის მიზეზით გემნაზიის სწავლა დავკარგე, ისიც კი აღარ იფიქრეთ, რომ სხვა რომელსამე გზაზედ დაგვეყენებინეთ“ (ყაზბეგი 1950ა: 175).

კითხულობ ამ წერილს და სულ რაღაც „დეჟავიუს“ განცდა გაქვს... ეს ხომ ადრეც ითქვა... რაღა თქმა უნდა, გაგახსენდება: დედა-მამის უგულისყურობას რომ შესწივის ნიკოლოზ ბარათაშვილი ბიბამისს – გრიგოლ ორბელიანს: „ვსთხოვე უნივერსიტეტში მაინც გაგზავნა, რომ თუ შტატსკი ვიყო, ვიყო... არც ეს შემისრულეს. უბედურების გამო, მამაც ამ დროს ავად შეიქნა და ავადმყოფი ჩემს თხოვნაზე ასე მეტყოდა: „შვილო, ხომ ჰხედავ შენის სახლის გარემოებასო, იქნება მე აღარც კი გავაწიო ამ სნეულებასო, შენს სახლს არ უპატრონებო?“ ამის შემდეგ გული აღარ იყო, რომ კიდევ შემეწუხებინა მამა ჩემის თხოვნით. დავრჩი ისევ ჩემს მამულში, განვწესდი სამსახურში და დავმორჩილდი ჩემს მკაცრს ბედსა, თუმცა ხანდისხან ჯავრით ვაპირებ მასთან შებმას...“ (ბარათაშვილი 1945: 76).

მელიტონ ბარათაშვილისაგან განსხვავებით, დასნეულებული მიხეილ ყაზბეგი, ეტყობა, მართლაც გრძნობდა მოახლოებულ აღსასრულს და გარდაიცვალა კიდევ წყალმანკით 1866 წლის 18 ივლისს.

მიხეილ ყაზბეგის პანაშვიდზე სანდრომ ერთი უცნაური მიზანსცენა გაითამაშა, რომელსაც ღიზა ყაზბეგი ასე აღწერს: „გულგადაღვლილი, საყელოჩაკეცილი, მოკუზული სანდრო ცხედარს გარს უვლიდა და მათრახს ძალზე იცემდა! ნინო თავპირში ცემით წინ მიუძღოდა, ძალუაჩემი თმაგაწეწილი, წინანდელზე უფრო თავგამოდებული ხმითა ტიროდა და დიდის უნარით ცხედარს ჩასძახოდა სანდროს თავგანწირულებას და

დიდს მწუხარებას. მაყურებლები ერთიანად ატირდნენ და საერთო ვაი-ვაგლახი გამართეს.

სანდრო ძლივს მოაშორეს კუბოს. დიდი მადლობით და ქება-დიდებათ შემოიყვანეს მეორე ოთახში კისერდასიებული, დასისხლიანებული. ჩვენ ჯერ გონს ვერ მოვსულიყავით, გაშტერებით ვყურებდით და ასჯერ ვეკითხებოდით, რათა ქნა ეს საქმე?..

– მართალია, მათრახით ტყავის გაძრობა დიდი მხეცობა არის, მაგრამ მე ასე მოვიქეცი ხალხის გულისათვის: ასე რომ არ მოვქცეულიყავ, იტყოდნენ, რომ მამის სიკვდილი უხარიანო!“ – თავს იმართლებდა ეს უცნაური ჭირისუფალი (ცხოვრება 1988: 82).

რა ხდება სინამდვილეში ამ 18 წლის ჭაბუკის გულში, რომელსაც, ამიერიდან, „ოჯახის უფროსი“ ერქმევა, მაგრამ დედა-ბატონის ბრძანებით, ღამდამობით ჭიშკარს უკეტავენ, – დილაშდენ რომ არ იჯდეს ლიტერატურულ საღამოებზე ლიზასთან, იმხანად, მის ერთადერთ მეგობართან და მესაიდუმლესთან (რაც ასე არ მოსწონს უფროს ელისაბედს!). და მაინც, რა ხდება?! რატომ არ შეუძლია დარბაისლური იერით იდგეს მგლოვიარეთა შორის და მისამძიმრებებს იღებდეს ყოველგვარი ექსცენტრულობის გარეშე, ისე, როგორც ამას ნებისმიერი სხვა ახალგაზრდა არისტოკრატი გააკეთებდა?!

დიახაც, რომ არ შეუძლია! არ შეუძლია ეგზომ „თეატრალიზებული“ რიტუალის ჩვეულებრივი მონაწილე იყოს, რადგან გაცნობიერებულად თუ გაუცნობიერებლად არ აიგივებს თავის თავს თავისივე გარემოცვასთან.

„–აკი არ გიყვარდათ მამაჩემი?! თეატრს აწყობთ?! თეატრს მე განახებთ!“ – იტყვის გულში და მართლაც გაითამაშებს პაროდიულ მიზანსცენას მათრახით, დასისხლიანებული ზურგითა და კისრით... კიდევ კარგი, განსვენებული ვერაფერს ამას ვერ ხედავს, წევს, ვაღმობდილი...

„მეფე მოკვდა. გაუმარჯოს მეფეს!“ – და, აი, აქ გაიფიქრებთ, რომ არის ამ წარმართულ, დასისხლიანებულ როკვაში განსვენებული მამის გარშემო, რაღაც ქვეცნობიერი პლასტი, გაცილებით უფრო ღრმა, ვიდრე ის პირველი, სიტუაციური გაღიზიანება... გაიფიქრებთ, რომ მემკვიდრემ უნებლიეთ დაუკავშირა სრულწლოვანების აღსანიშნავი სიმბოლური ინიციატია (სისხლსა და თვითგვემას რომ მოითხოვს) „ბელადის“

სიკვდილს და პრეისტორიული რიტუალი არქეტიპული სიზუსტით აღასრულა...

საქორწინო ხაფანგი: ელისაბედ ყაზბეგი საგონებელში იყო ჩაყარდნილი: თან უნდოდა, სანდროს სათანადო განათლება მიეღო, რისთვისაც ის რუსეთს უნდა გამგზავრებულიყო; თან გუმანი კარნახობდა, რომ არაფერი კარგი ამ წამოწეებიდან არ გამოვა და ჯობდა, ვაჟიშვილი აქვე დაექორწინებინა. ამ მიზნით, ნათესავ-მეგობრებთან ერთად, 1867 წლის გაზაფხულზე, მთელი საიდუმლო გეგმა შეიმუშავეს: სანდრო უნდა ჩასულიყო მამამისის გასესხებული ფულის ამოსაღებად გორში, სადაც მისი მასპინძელი და შემწე მისივე ბიძა (ელისაბედის ძმა) უნდა ყოფილიყო. სინამდვილეში, „ვალები“ მიზეზი იყო და და-ძმას სანდროსათვის „საბედოს“ გაცნობა ეწადათ. მაგრამ მასპინძლებმა რაღაც ნამდვილად ვერ მოზომეს და ყაზბეგისავე თქმით, ყოვლად უტიფრად ცდილობდნენ მის საქორწინო მახეში მომწველევას. ამ ეპიზოდზე იგი ძალიან სასაცილოდ ჰყვება: „ბიძაჩემის ცოლის დას ჰყვანდა ერთი ქალი, რომელიც უეჭველათ უნდოდათ ჩემთვის შეერთოთ და ამ აზრის აღსრულებისათვის ყველა წესიერს და უწესო მოქმედებას არა შურობდნენ. მატარებდნენ იმ ქალის საზოგადოებაში, ხმაში ღვინოს მაძაღებდნენ და იმ ქალს კი ამღერებდნენ, ააღერებდნენ ჩემთან, მელაპარაკებოდნენ იმის მზითეზზედ, სილამაზეზედ, სითეთრეზედ... და ერთის სიტყვით ცდილობდნენ, რომ როგორმე წავეცდინეთ და ეთქმევინებინათ, რომ მამწონს ანუ მიყვარს“ (ყაზბეგი 1950ა: 177). ეს „მამწონს ანუ მიყვარს“ კალმის წაცდენა არ გეგონოთ – ძალიან მრავლისმეტყველია და ჩვენ აუცილებლად დავუბრუნდებით ამ თემას. 19 წლის სანდრომ, მისდა სასახელოდ, ამჯერად გონივრულობა და ხასიათის სიმტკიცე გამოიჩინა და დამშვიდობებისას, მასპინძლების ხმაში გაუღერებული მუქარის პასუხად, თანხმებ მოხევესთან ერთად უკვე ცხენზე ამხედრებულმა, უკმეხად განუცხადა, რომ თავისი ნებით თუ არ გაუშვებს სახლიდან, ძალით გაიკაფავენ გზას: „...მაშინათვე თავი დაგვანებეს და, სწორე გითხრათ, კარგიცა ჰქნეს“, – იგონებს კმაყოფილი...

„საქორწინო ხაფანგს“ თავდაღწეული შვილის შინ მიბრუნებამ რამდენადმე გაანელა ელისაბედ ყაზბეგის „მატრიმონიალური პათოსი“ და ისევ „საგანმანათლებლო გეზს“ დაადგა: ბატონიშვილ დავით ბაგრატიის ძესთან (ენათესავებოდნენ ერთმანეთს) გაგზავნილ წერილს

სანდროსათვის მოსკოვში ხელშეწყობის თაობაზე, დელიკატური უარი მოჰყვა; ახლა უკვე თავად სანდრო ჩაერთო საქმეში და თავისი ერთადერთი(!) მეგობარი ალექსანდრე ბახუტაშვილი გაიხსენა: „მამიჩემის სიკვდილის შემდეგ, – იგონებდა ყაზბეგი, – მე დამრჩა მხოლოდ ერთი მეგობარი, ნამდვილი მეგობარი, ბ., რომელიც იყო მოსკოვის უნივერსიტეტში. მე მივსწერე მას ჩემს გამოურკვეველს მდგომარეობაზე და ვთხოვდი რჩევას. ჩემს წიგნში ჩაუმატე, რომ მსურდა რუსეთს წასვლა და შეჭველათ სწავლა...“ (ყაზბეგი 1950ა: 177).

პასუხი, ამ „ბ“-სი, მომავალი „სტუდენტის“ ხასიათის გათვალისწინებით, ყოვლად ადეკვატური იყო, მაგრამ პატივმოყვარე სანდროს მაინც საწყენად დარჩა და იქადავნიდა: „...მე მივეც ჩემს თავს სიტყვა, რომ წავიდე და დავუმტკიცო როგორც ბ-ს, ისე მთელ ქვეყანას, რომ ჩემმა წინანდელმა ნებიერთა აღზრდამ იმდენათ არ გამრყვნა, რომ სწავლის გაგრძელება არ შემეძლოს“ (ყაზბეგი 1950ა: 177).

მოსკოვში, ვაი, რომ ყველაფერი დაახლოებით ისე წარიმართა, როგორც ბახუტაშვილმა იწინასწარმეტყველა (სხვათა შორის, ოთხი თვე სანდროს თავისთან აცხოვრებდა – თან თავის სტიპენდიას უყოფდა). შემდგომში, ამ პერიოდს ვახტანგ კოტეტიშვილი ასე აღწერს: „...როგორც სჩანს, აღ. ყაზბეგი მოსკოვში მადა- აწყვეტილია, არაფერს არ ჰზოგავს, და „დიდი ცხოვრების“ ვნებიან ზღვაში თავდაყირა ეშვება დიდი განცდების მაძიებელი“ (კოტეტიშვილი 1925: 30).

„ვნებიან ზღვას“ ალექსანდრე ყაზბეგი ერთ დაუშთავრებელ მოთხრობაში („კაცის წადილი“) იხსენებდა: „მოსკოვში განთქმულს „ტვერსკოი“ ბუღვარზედ ჩვეულებისამებრ ურიცხვი ხალხი დასეირნობდა... აქ მოდიოდნენ გუნდ-გუნდათ ყმაწვილი მუშა ქალები... ყმაწვილობა გულდიაობა არის, მთვარე მომხიბლავად გამღვიძებელი გრძნობისა, გული დაუცხრომელი ტოლს ეძებდა, სული შფოთავდა და მიიბრძოლებოდა პატრონისაგან გაუგებარს საგნისკენ. ...ყველა ყმაწვილი კაცი დაეძებდა ტოლად ქალსა, ყველა მიდიოდა ღამაზ მუშა ქალებთან, მდაბლად, კოხტად. სიამოვნების დიმილით ეუბნებოდა: სადამო მშვიდობისა, -ღე, ნებას მომცემთ თქვენთან ვიარო?“ და პასუხად ესმოდა: „დიდის სიამოვნებით!“ და ცოტა ტიტინის შემდეგ, ქალი, კაცითგან მიპატიუებული, ხელგაყრილი კავალერის მკლავში, ჩაის დასაღვეად მიდიოდა. ჩაის მოსდევდა შტოფი არაყი და სელიოტკა, სიმღერა და შემდეგ... შემდეგ

დამეგობრება, რომელშიაც ილეოდა ყმაწვილობის მიღტოვებებსა!..“ (ყაზბეგი 1950: 245-246).

დმერთო, რამდენი წლის უნდა გახდეს კაცი, რომ მიაგნოს ამ „გაუგებარს საგანს“ და არ განიხიბლოს, „ყმაწვილურ გულდიაობას“ ცოტა გონიც დაატანოს და მართლაც „გაუგებრობის მსხვერპლი“ არ გახდეს, როგორც ეს რუსეთში ალექსანდრე ყაზბეგს დაემართა...

ახლა ჩავეხედოთ დავით კარიჭაშვილის იმ წინასიტყვაობას 1904-1905 წლებში გამოცემული ყაზბეგის ერთტომეულისათვის, რომელიც ამ წიგნის ბიბლიოთეკებში შემონახული ეგზემპლარების უმეტესობიდან საგულდაგულოდ ამოუხევეიათ „მორალისტ“ მკითხველებს: „1870 წელს რუსეთში ყოფნის დროს ყაზბეგი ავად გახდა ავის სნეულობით და საქართველოში დაბრუნდა ავადმყოფი. დედა მისი აღნიშნავს, რომ სანდროს მორჩენაზე თხუთმეტი თუმანი დაიხარჯაო“ (ყაზბეგი 1904: XXIX).

ყაზბეგის სიკვდილის შემდგომ ანტონ ფურცელაძე გაზეთ „ივერიაში“ იგონებდა: „მე ვიცნობდი ალ. ყაზბეგს პატარაობიდანვე, ვიცოდი რა აღზრდაცა ჰქონდა, რა გზაზედაც იყო დაყენებული. დედის-ერთა, ნებიერი, ხიჭიჭიდანვე ღამაზ გამზრდელელებში გათუღი...“ და მერე უკვე მის დაბრუნებას რუსეთიდან, საიდანაც: „...გამოისტუმრეს მთლად მოშლილი, ჩაფუშული სახით, მოშვებული ტანით, მოღებული ჯანით, ჩამქრალი თვალებით. ასე რომ, დაბრუნებული თავის ქვეყანაში, ის ჩრდილიც არ იყო იმ მშვენიერი, ცოცხალი და მაღხაზი ყაზბეგისა, რომელსაც ჩვენი ვიცნობდით წინად“ („ივერია“, 1898, № 52).

ეს ყოფითი დრამა ვახტანგ კოტეტიშვილმა შემოქმედებითი ფსიქოლოგიის იშვიათი წვდომით (განსწავულობითაც, რაღა თქმა უნდა), დიამეტრალურად განსხვავებულ განზომილებაში დაინახა: „მე მგონია, რომ ალ. ყაზბეგის მზგავს ადამიანებს, შემოქმედებამდე და შემოქმედების პროცესშიც, თუ არ დამეტვრათ ცხოვრება, ისე შეუძლებელიც არის მათი შემოქმედება“ (კოტეტიშვილი 1925: 40). როგორი გაბედულებაა საჭირო ამ ერთი პარადოქსული ფრაზის წარმოსათქმელად! ცხადია, მრავალი მაგალითი მოჰყავს და ღომბროზოს „გენია და შეშლილობაც“ მაგიდაზე უდევს, მაგრამ მაინც, როგორ გინდა ამდენ „ტოტემსა“ და „ტაბუს“ შორის მომწყვდეული მკითხველი დააჯერო, რომ სვებედნიერი და ამჩატებული ყმაწვილი სულისშემძვრელი ნაწარმოებების ავტორი გახდა მას შემდეგ,

რაც მთელი თავისი ილუზიები თავს დაემხო და, გარეშემოთავან ზურგშექცეულმა, სულის სიღრმეში ტკივილისაგან გადახსნილ ნაპრალში დაინახა თავისნაირად უიღბლო, შმაგი, საკუთარი თუ თვისტომთა ბედით გულდათუთქული, განკიცხული არსებანი...

სტეფანწმინდაში მოგვიწევს შეყოვნება მოსკოვიდან დაბრუნებულ სანდროსთან ერთად, რომელიც დედამისს გამაოგნებელ სიურპრიზებს უწყობს და ისეთ დრამებს აყურებიან, სცენაზე არაფრით რომ არ გამოუდიოდა...

ყაზბეგების სიძე, ივანე ფურმანი, რომელსაც 1870 წლის ნოემბერში სანდრო მოსკოვიდან სტეფანწმინდაში უნდა ჩამოეყვანა, გზიდანვე უგზავნიდა „ინსტრუქციას“ ცოლს: „...გააფრთხილე დედა, რომ მოერიდოს არამც თუ საყვედურს, არამედ მეტს კითხვებსაც. სთხოვე ჩემ მაგიერ, ასე მოიქცეს საერთო სარგებლობისათვის“ (ყაზბეგი 1904: XX-XXI).

მთავარი კითხვა, რომლის ამოთქმასაც ვერ ბედავდა ვერც ერთი შინაური, რაღა თქმა უნდა, სანდროს რუსეთში არშემდგარ დაქორწინებას ეხებოდა: მაინც რა მოხდა ისეთი ამ სოფელ ჩერვლენოეში (მოსკოვის სიახლოვეს) რომ უკვე დანიშნული ჯვარისწერა ჩაიშალა; ვინ იყო ის წარმატაცი ნინა ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვა, სანდრო რომ მოაჯადოვა; და, საერთოდ, იყო კი? თუ მთელი ეს ღამაზი ზღაპარი სანდრომ შეთხზა, დედისათვის ფულისა და ძვირფასეულობის გამოსატყუებლად?! მერამდენედ ფურცლავდა ღამდამოხრით ცრემლმორეული ელისაბედ ყაზბეგი სანდროს რომანტიკული წიაღსვლებით სავსე წერილს და პასუხი ვერ გაეცა ამ კითხვებისათვის – ხან ერთს დაასკვნიდა, ხან იმის საპირისპიროს, და განა მარტო ელისაბედი?! ყაზბეგის ბიოგრაფთა დიდი ნაწილი დააბნია ამ კითხვამ... საბოლოო პასუხი კი 1949 წელს ივანე ლოლაშვილის პუბლიკაციიდან გახდა ცნობილი („აღლ. ყაზბეგი სოფ. ჩერვლენოეში“, გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1949, 19 ივნ.), საიდანაც ჩანდა, რომ ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვის ქალის ისტორია სრული სიმართლეა; ლოლაშვილი პასუხს სცემდა მეორე კითხვასაც – თუ რატომ ჩაიშალა ეს ქორწინება და აქ ყაზბეგის ავტობიოგრაფიულ ნარატივს („საქართველოს ბომონდი“, 1870) იშველიებდა, რომელშიც ეროვნული თავმოყვარეობა მთავარ გმირს სიყვარულს დაათმობინეს. მართლაც ამ სცენარით წარმართა რომანტიკული დრამა ჩერვლენოეში, თუ იყო კიდევ რაღაც, ჩვენთვის უცნობი მიზეზები, დღესაც ინტერესს იწვევს და პირდაპირ მიყვარათ იმ თემასთან, რომელსაც ჰქვია:

შეყვარებული ყაზბეგი. პუშკინისაგან განსხვავებით, სანდროს თავისი „დონჟუანური სია“ არ დაუტოვებია. არც ჟან-ჟაკ რუსოსათვის მიუბაძავს და ნახევარი საუკუნის შემდეგ თავის „აღსარებაში“ არ გამოუმზეურებია „ბავშვური ეროტიზმის“ დაუჯერებლად დრამატული სამყარო... მისი პირველი ვნებების ისტორიას ხევში ჩამოწოლილი ნისლი ფარავს; სიჭაბუკის წლებზე კი ერთადერთი მონაცოლია შემორჩენილი და თან ძალიან სევდიანი: 18 წლის სანდროს შეყვარებია ძიძიშვილის მუღი – ძიძია, სოფელ გარბანიდან... აბა, რომელი 16-17 წლის სოფელელი გოგოს გული არ შესტოკებოდა, თვალებანთებული, მომხიბლავი ახალგაზრდა ბატონის დანახვაზე... ძიძიაც, რა გასაკვირია, სანდროს ყოვლისწამლევაკვი ემოციურობის ტყვეობაში მოექცა და მხოლოდღა უღმობელ ადათს დამორჩილებულმა, უფროსი ძმების დაჟინებით (ეგ შენი მომყვანი არ არისო!) გამოესალმა თავის სატროს... მალევე დაჭლექდა... „სანდროს სახელის ხსენებით დაღია სული ხვეის ჯულიეტამ“. იმავე გადმოცემით, მის საფლავზე სანდრომ ფიცი დასდო, რომ სხვას არავის შეირთავდა ცოლად... აკი შეასრულა (თუმცა, ვგონებ, სხვა მიზეზის გამო... ამაზე ქვემოთ). ერთი კი ნამდვილად შეიძლება ითქვას, რომ, ჩვენი პროზის „თავადიშილ“ პერსონაჟთაგან განსხვავებით, ყაზბეგი მართლაც შესძრა ამ ტრაგედიამ, რაც იგრძნობა კიდევ მის ნაწარმოებებში.

ყაზბეგის ახლობელთა მოგონებებში ვერაფერს ამოიკითხავთ ძიძიას გარეგნობაზე, მაგრამ აქ ის თვითონ შეეშველა „ბიოგრაფოსებს“ და დავგიტოვა ქვეყანაზე ყველაზე სასურველი, ყველაზე მაცდური, ყველაზე მომხიბლავი ყმაწვილი ქალის პორტრეტი, რომელიც ჩვენ სკოლის მერხიდან გვახსოვს: „ძიძია იყო თექვსმეტის წლისა, მაშასადამე ასაკზე მოსული ქალი, სრულიად გაშლილი და გადაფურჩქნული, სიტყვით, იმ ხანში, როდესაც ძარღვებში აღელვებული სისხლი ქაფდება, სდუღს და ჩუხჩუხით მომდინარეობს, როდესაც გული მიიღტვის რაღაცა ჯერედ უცნობი ბედნიერებისაკენ და თრთოლვით შესთამაშებს ყვავილებს და ბუნებას, სიცოცხლე ედემად ეშლება, ცხოვრება სიამოვნების ნექტარს ექადის. ის იყო ტანადი, ღამაზი, მშვენიერის დაკოკრებულის ღამაზის თხელის ტუნებით, რომელნიც თითქოს საკოცნელად მომზადებულიყვნენ. თეთრ-ყირმიზის, ატლასის მსგავს სახეზედ დასთამაშებდა მხურვალეების ნიშანი ეღფერი, რომელიც თავის დღეში გატყაპულს სიწითლედ არ გადადიოდა; მოჟუჟუნე, ლურჯი

ცისფერი თვალები მაცდურად უკამკამებდა და გულის გამგმირავს ისარტ ისროდა; შავი, გრძელი წამწამები გარს მცველებად მოსდგომოდა და წვრილი, ხავერდისებრივი წარბები გრძლად გადასჭიმოდა; სქელი შავი თმა ორს ნაწნავად ბროლივით ყელს სუროსავით შემოხვეოდა, – სიტყვით, ძიძია ნახატი მშვენიერება იყო...“ (ყაზბეგი 1948ა: 251).

ვახტანგ კოტეტიშვილის კვალში ჩამდგარს, ხანდახან გინდა ყაზბეგის ყოველ უიღბლობაში (ან დაუდევრობაში) რაღაც, საპირისპირო შედეგის მაუწყებელი ნიშანი დაინახო... აი, ახლაც, გაიფიქრებ: კიდევ კარგი, ის მუყაითობა, სანდრომ მწერლობაში რომ გამოიჩინა, სტუდენტობისას არ ჰქონია, თორემ ხომ შეგვარებოდა ხელთ მოსკოვის პეტროვო-რაზუმოვსკის სასოფლო-სამეურნეო აკადემიის (ტიმირიაზევის სახელი რომ მიენიჭა შემდგომ) კურსდამ-თავრებული აგრონომი ბრწყინვალე განათლებითა და შესატყვისი საქმიანობით, მაგრამ... არაფერი გვეცოდინებოდა ძიძიაზე.

„შეყვარებული ყაზბეგის“ ბიოგრაფიიდან მოსკოვური, „დარდიმანდული“ პერიოდი მეტ-ნაკლები მიახლოებით შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ; ჩერვლენოეზე მან თვითონ უამბო დედამისს რაღაც ინფანტილური გულგადახსნითა და აღტაცებით... აი, მთელი დანარჩენი მისი ინტიმური ბიოგრაფია ისეთი იდუმალია, ისეა ფრაგმენტებად მიმოხეული მისივე პროზაში და თანამედროვეთა მოკონებებში, რომ მხოლოდ წარმოსახვას თუ შეუძლია შეავსოს ის ავის მომასწავებელი სურათი, სადაც სულიერი სიფაქიზე და ავზნეობა უცნაურად და ამოუხსნელად მეზობლობენ ერთმანეთთან.

როდესაც გახსენდებათ ონისეს პირველი რეაქცია ძიძიას დანახვაზე, რაღა თქმა უნდა, 18 წლის გრძნობადაუოკებელი სანდრო ყაზბეგი წარმოვიდგებათ თვალწინ და გაიფიქრებთ, რომ ბევრი რამ ალექსანდრე ყაზბეგის ჭაბუკ გმირთა იმპულსურ ხასიათში უთუოდ ავტობიოგრაფიული შტრიხებია: აქ „მომეწონა“ – „შემიყვარდა“-ს სინონიმია, ხოლო სიყვარული ისეთივე აბსოლუტური ცნებაა, როგორც მასთან დაწყვილებული სიკვდილი. სასიყვარულო არჩევანი, როგორც წესი, ფატალურია, რადგან გამორიცხავს უკან დახევას ან გადაფიქრებას: როგორ წარმოვიდგენიათ ელბერდი, რომელიც განუცხადებს ენდის, რომ მისი შერთვა გადაიფიქრა და ნიშნად მიცემული დამბაჩის დაბრუნებას ითხოვს... ერთმანეთით დაინტერესებული ქალ-ვაჟის ურთიერთობის ის, ჯერ კიდევ უწყინარი, ეროტიკანარევი თამაში,

რომელსაც „ფლირტი“ ჰქვია და რომელშიც უკონფლიქტო უკან დახევა – ჩვეულებრივი რამაა, ყაზბეგის „კავკასიურ საგაში“ შეუძლებელია: ეს მთაა, რომელსაც არ უყვარს შეყოვნება და გადაფიქრება; ეს კავკასიაა და არა ვერსალი...

რამდენ კითხვას ბადებს ალექსანდრე ყაზბეგის ყოვლად უჩვეულო ბიოგრაფია?! ძიძიას საფლავზე დადებული აღთქმა ვახსენეთ. ახლა იმ აღსარებას მოვუსმინოთ, ოცი წლის შემდეგ რომ გაანდობს ზაქარია ჭიჭინაძეს: „რომ იცოდე, ზაქარია, თუ რანაირად მინდოდა ცოლის შერთვა, თუ რანაირად მიყვარს ყმაწვილები და როგორ მსურდა, რომ მე ჩემი საკუთარი შვილი მყოლოდა, მაგრამ, ჩემდა საუბედუროდ, ამ ბედნიერებას მოვაკლდი. ესლა ბევრს ვდარდობ, ბევრს ვნანობ, მაგრამ რაღა დროს? ვსწეველი მხოლოდ იმ პირებს, ვინც ჩემს ასე დარჩენას ხელს უწყობდნენ, ღმერთმა ჰკითხოს იმათ, ისინი იყვნენ ჩემი პასუხისმგებელი“ (ცხოვრება 1988: 41).

ვინ არიან ეს ანონიმი პერსონები? ეგებ მისი სიჭაბუკის დროის „ერთადერთი მეგობარი“ ალექსანდრე ბახუტაშვილი („ბ“), რომელმაც შეაგონა, რომ „...მდიდარი რუსის ქალი ქართველს ვერ შეეწეობა და მომავალი მოწამლული გექნება“-ო და ახლა ჩერგლენოეს მთელი დრამა იმას ჰბრალდებოდა; თუ ლიზა ყაზბეგი („განკიცხულში“ „სოფიოდ“ მონათლული), რომელიც ესოდენ უცერემონიოდ ერეოდა ბიძაშვილის ინტიმურ ცხოვრებაში; თუ ლიზას ძმა – დიმიტრი („მიტკა“), თავისივე ცქრიალა ოსმა მოახლემ შვიდი შვილი რომ გაუჩინა და ახლა სისხლს უშრობდა „ჯვარდაუწერლობის“ გამო; თუ... ეს მწკრივი, დაუსრულებელია. ადამიანი მისი ფსიქიკის არაცნობიერ სიღრმეში დაბუდებულ ირაციონალურ შიშებს და ფობიებს რომ აცნობიერებდეს და ადეკვატურ ახსნას უძებნიდეს, მაშინ ხომ ფობიებიც არ იარსებებდა... ყაზბეგის შემთხვევაში, იმ ფობიასთან ხომ არ გვაქვს საქმე, ოჯახური ცხოვრების პანიკურ შიშს რომ იწვევს და „გამეტოფობია“ რომ ჰქვია?!

ამ კითხვას, გოგოლის, მოპასხანის, კაფკას ანალოგიურ ფობიათა მაგალითების მოხმობით, დამაჯერებელი პასუხი გასცა როსტომ ჩხეიძემ თავის „ყაზბეგიანაში“: „ერთი წუთითაც არ შეიძლება დავეჭვდეთ მისი სიტყვების გულწრფელობაში, – წერს ავტორი ალექსანდრე ყაზბეგის შესახებ, – ჩაშლილ ქორწილს ეთნიკურ შეუთავსებლობას რომ დააბრალებდა, გვარტომობის სხვადასხვაობას, მაგრამ დამაფიქრებელი ისაა, რომ ნინო ჩერნიშოვ-კრუგლიკოვას ნაცვლად სასძლო ქართველი ქალი რომ

ყოფილიყო, ნიშნობა მაინც სავალალოდ დასრულდებოდა. მოტივი სხვა გამოიძებნებოდა, ცნობიერება სხვა მიზეზს მოიძებნა, მაგრამ სინამდვილეში იდუმალი ინსტინქტი წარმართავდა ყოველივეს და ის ააღებინებდა ხელს დანიშნულზე.

რუსი არა ყოფილა ძიძია, ვისი ხატებაც „ხევისბერ გოჩაში“ გადავიდოდა; რუსი არა ყოფილა მაკრო მაღალაშვილი; არც ის უცნობი ქალი ყოფილა რუსი, მარიდ რომ გარდაისახებოდა „განკიცხულში“ (ჩხეიძე 2005: 539).

სტეფანწმინდაში დავბრუნდეთ, სადაც ალექსანდრე ბავშვობიდან ნანატრი საქმიანობითაა გატაცებული. გავიხსენოთ მისი „ნამწყემსარის მოგონებები“: „მე 18[71] წელს გადავწვეტიე მეცხვარეობა დამეწყო. მომეწყო მთა და ბარი, გამეცნო ხალხი და გამომეცადა ის შიშით და სიამოვნებით სავსე ცხოვრება, რომელიც მწყემსს განუშორებელივ თან სდევს.

მე თვითონ, როგორც მთის კაცს, მყვანდა რაოდენიმე ცხვარი, ცოტაოდენი კიდევ ზოგიერთს მიწებში გაცვლით მოვაგროვე, მივუმატე ჩემს ფარას, ავიღე ჯოხი და თოფი და ამგვარად შევიქენ მეცხვარე.

რასაკვირველია, პირველი ჩემი ნაბიჯი ყველამ, განურჩევლად, ყველამ მასხრად აიგდო, რადგანაც ამბობდნენ, რომ მებატონეს და მასთან სახელიანი კაცის შვილს უბრალო მეცხვარეობა არ ეკადრებაო, მაგრამ მე ჩემი მიზანი მქონდა, ჩემი სურვილი და ეს იქამდის ძლიერი იყო, რომ არავითარს რჩევას ყური არ ვუგდვ; მე მიხლოდა მენახა ხალხი, მსურდა გამეგო იმათი სურვილი, მეცხოვრა იმათი ცხოვრებით, ჩემ თავზედ გამომეცადა ის მოთხოვნილება და გაჭირვება, რომელიც უკან სდევს მუშა ხალხს, და რაღა დამაყენებდა შინ“ (ყაზბეგი 1948ა: 443).

ყაზბეგის ყველაზე უღმობელმა ბიოგრაფმა, დავით კარიჭაშვილმაც კი არ გააბრიზავეს ეს პათეტიკური მონოლოგი: „...1871-1878 წლებში ყაზბეგი ტრიალებდა და მოქმედებდა მარტო ხევში... ხევის ბუნება, მისი სტიქიონურის მოვლენებით, მოხვევთა ზნე-ჩვეულებანი, მათი ჭირი და ღხინი, სიძულვილი მოხვევთა გაჭირვების და შეწუხების მიზეზებისა, ღრმად ჩაიბეჭდნენ ყაზბეგის გულსა და გონებაში და წაუშლელნი დარჩნენ მის სიცოცხლის დასრულებამდე...“ (ყაზბეგი 1904: XXII). თუმცა უღმობელი, რისი უღმობელია, თუ იქვე იმასაც არ დასძენს, რომ ალექსანდრეს „საქმიანი“ წამოწყებები სტეფანწმინდაში,

ყაზბეგის „მედუქნობა“ იქნებოდა ეს, თუ „ფოდრიადჩიკობა“ (როგორც მაშინ იტყოდნენ, ანუ იჯარა) – კატასტროფული შედეგებით დამთავრდა.

ეს სურათი ოდნავადაც არაა გამუქებული. სხვა მემუარისტებთან ისიც შევიძლიათ ამოიკითხოთ, როგორ დარჩა 1877 წლის ერთ მშვენიერ საღამოს, ძაუგის სასტუმრო „ლონდონის“ ბანქოს მაგიდის მწვანე მაუდზე არმიის საინტენდანტო სამსახურიდან თივის შესაძენ ავანსად აღებული 800 მანეთი...

„ყაზბეგიანთ სასახლეში“ სიტუაცია აშკარად დაიძაბა: მამულების მეტი წილი გაყიდული; ფოსტას ხან სასამართლოდან გამოგზავნილი უწყებები მოაქვს, ხან – მევაღეების წერილები (აქედან, ყველაზე უსიამოვნო, ჩერვლენოედანაა – სანდროს ოდინდელი კეთილისმყოფლის, მამუკა ჭავჭავაძისაგან – ათი წლის წინ ვალად აღებულ 2000 მანეთს ითხოვს); ღიზამ თავატკივებული და გესლად ქცეული „ბიცოლას“ შიშით, სტუმრობას უკლო; მოკლედ, „...ქალბატონო, სახლში სკუნრობაა!“ – როგორც ყაზბეგთა სახლიკაცი, იორდანე იმეორებს ხოლმე...

სანდრო, თავის ოთახში ჩაკეტილი, ერთსა და იმავე საფიქრალს უბრუნდება: როგორ მოახერხა, რამდენიმე წელიწადში ასე გაეპარტახებინა მამისეული დანატოვარი?! რითი აიხსნება ყოველივე ეს?! მასზე გადმოსული „შთამომავლობითი სასჯელით“, თავისივე არაპრაქტიკული ბუნებით, ქართულ ხასიათში ესოდენ ამოუძირკვავე დაუდევრობით, თუ ყოველივეთი ერთად?! მიდი და გაიგე...

ყველაფერი იმით დამთავრდა, რომ 1878 წლის გაზაფხულის ერთ საღამოს ალექსანდრემ ჩემოდნის ჩალაგება დაიწყო, რათა მეორე დღეს თბილისისაკენ მიმავალ დილიქანსს დამეზავრებოდა (წავიდა ის დრო, სამ-სამი ეტლი რომ ელოდებოდა სახლის კარებთან!) და სამუდამოდ ამ ქალაქში დამკვიდრებულიყო. თბილისში იქამდეც ჩადიოდა, ცხადია; უყვარდა ახალ ნაცნობებთან თავმოწონება – კეთილშობილი იერით, თეთრი ჩოხით, ხელგაშლილობით... მოსკოვიდან წამოყოლილი „ჩამოღვენთილობის“ აღარაფერი ემჩნეოდა; მისივე მთამ მოასუდიერა და დაუბრუნა ჩვეული ხიბლი; ისე რომ, ახლა „თბილისის დასაპყრობად“ მზად იყო...

თბილისში ჩამოსვლისას იგი ერთ-ერთ მეორეხარისხოვან სასტუმროში დაბინავდა ჩუღურეთში. მას მერე კიდევ რამდენიმე სასტუმრო და ბინის მეპატრონე გამოიცვალა, ვიდრე

საბოლოოდ, „დროების“ რედაქციაში, ზემო სართულზე არ დაიდო ბინა.

თეატრი: თბილისში იყო ერთი ადგილი, რომელიც ამ გამოუსწორებელ მეოცნებეს ანდამატივით იზიდავდა და ეს თეატრი გახლდათ. მიუხედავად იმისა, რომ მთელი მისი „რომანი თეატრთან“ ნებისმიერ სხვას გამოაფხიზლებდა, ყაზბეგი მთვარეულივით მიუყვებოდა ერთხელ და სამუდამოდ არჩეულ გეზს და არ იყო ქვეყნად ძალა, რომელსაც თეატრისადმი მისი ფანატიკური სიყვარული გაენელებინა...

ყაზბეგის თანამედროვეთა მოგონებებიდან გვახსოვს, როგორ ახალისებს პროვინციული ყოფის ერთფეროვნებას სანდროს „მონოსექტკლები“, როგორ უყვარს ეს მომენტალური გარდასახვანი: უბირი მწყემსიდან ან მეღუქნიდან – იმპოზანტურ არისტოკრატად, და როგორ ტკება მოხდენილი ეფექტით... დაუოკებელი წარმოსახვის პატრონს, ეტყობა, ნეტარების წუთებს ჰგვრიდა კოლოსალური ემოციური მუხტის სცენაზე გახარჯვა. როგორც ჩანს, რაღაც მსგავსი ექსტაზი წერის პროცესშიც ჰქონდა: გამაღებით, რაღაც შემოქმედებით ტრანსში რომ ავსებდა თავისი მორიგი შედეგების ფურცლებს... ალბათ, მართლაც უფრო ბედნიერი იყო იმ, წარმოსახული რაინდების გარემოცვაში, ვისთანაც ძმობა და მეგობრობა ეწადა ამ მარტოსულ და ნატანჯ იდალგოს...

თეატრში მოხვედრამდე, ჯერ კიდევ 14 წლის ემაწვილს (მშობლების წაქეზებით, ცხადია), ილიასათვის უჩვენებია თავისი პირველი პიესა – „აღმზრდელნი“. ნეტავ სცოდნოდათ ამ თავგადაკლულ აღმზრდელთ, რა დათვურ სამსახურს უწევდნენ მართლაც ზეგარდმო ნიჭით ცხებულ შვილს თავისი „პროტექტორობით“: ჯერ იყო და ივანე კერესელიძეს (ერთხანს ქართულში რომ ამეცადინებდა სანდროს) ჟურნალ „ცისკარში“ (1859 №11) დააბეჭდვინეს ბიძამისის სანდროსადმი მიძღვნილი ყოვლად უნიჭო ლექსი და ორი წლის შემდეგ, ასევე გაუწაფავი ლექსი თავად სანდროსი – „ნანა მიხეილ გიორგის ძე ყაზბეგზე“ („ცისკარი“, 1861, №12). ოჯახური პატივმოყვარეობა დაკმაყოფილებულია, ეფექტი, როგორც ყოველთვის – ჩანაფიქრის საპირისპირო! იმდროინდელი პატარა ტფილისის, კიდევ უფრო მცირერიცხოვანი ქართველი მკითხველი ხომ ყველაფერს იმახსოვრებს; ყველა ახალ სახელს თავისი პირველი წარმატება-წარუმატებლობის ელფერი ახლავს და, საფიქრებელია, „ჩვენი მწერლობის ალაყაფის კარების გაღებაში“

ალექსანდრე ყაზბეგს არც ეს უმწიფარი დებიუტი დახმარებია და არც ილიასთან მიტანილი „აღმზრდელნი“. პირიქით თუ იქნებოდა...

არანაკლებ წარუმატებელი იყო უკვე ზრდასრული დრამატურგის დებიუტი: აქ საცოდავ მშობლებს ველარაფერს გადააბრალებდი – სანდრო, თავისივე ინიციატივით, სავსე ხურჯინით მიაღდა „დრამატულ კომიტეტს“ და სტეფანწმინდიდან წამოღებული „ნობათი“ – თერთმეტი „დრამაკომედია“ (ზაქარია ჭიჭინაძის ნეოლოგიზმია!) გადმოუღაბა მაგიდაზე: „მათ განიხილეს პიესები, მაგრამ სასცენოდ არც ერთი არ მოიწონეს და ხელნაწერები უკან დაუბრუნეს, – იგონებდა ზაქარია, – ალ. ყაზბეგს დიდად ეწყინა, ამბობდა: აქ თუ მტრობა არ არის, ნუთუ თერთმეტ პიესაში ერთი პიესა მაინც არ აღმოჩნდა ღირებული: ეს მე არ მჯერაო!“ (ცხოვრება 1988: 34).

წარმოდგენაც კი გიჭირს ამ სურათისა: ამპარტავანი ახალგაზრდა მოხევე, დაზაფრული, როგორ დგას მაგიდასთან და დასტა-დასტად როგორ ალაგებს იმ თავის ხურჯინში დაწუნებულ პიესებს...

ქვეყნად ვერავინ და ვერაფერი დაარწმუნებდა ალექსანდრე ყაზბეგს, რომ მისი ავტორიტეტული შემფასებელნი ტენდენციურნი არ იყვნენ, – ზუსტად ისევე, როგორც იმათ ვერ გადარწმუნებდი, რომ კიდევ ერთ ახირებულ გრაფომანს გადააწყდნენ. ქვის გული უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ ამგვარ აღსარებაზე ცრემლი არ მოადგეს: „დავდიოდი ჩემს დედაქალაქში, ჩემს მოძმეთ შორის, ჩემს საყვარელთ შორის, რომელთაც ელტვოდა, ისე განუსაზღვრელად ეახლოებოდა მთელი ჩემი არსება და ამ ყოველს ჩემთა შორის დავდიოდი მარტო, განცალკევებული, როგორც გზადაკარგული უდაბნოსა შინა!“ (ყაზბეგი 1950ა: 189).

საბედნიეროდ, მაინც გამოჩნდა ერთი ღვთისნიერი არსება, რომელსაც გული აუწიყა ამ დიდი, გაბუტული ბავშვის ყურებას. რაღა თქმა უნდა, ქალი იყო – მაკო საფაროვა-აბაშიძისა: „გარეგნული შეხედულება ისეთი ჰქონდა სანდროს, რომ სილამაზით იმასთან ჩვენს დასში ვერავინ მოვიდოდა, – იგონებდა მაკო საფაროვა, – ტანადი, დიდრონი, მომცინარე, ჟუჟუნა თვალები, მშვენიერი ტუჩ-კბილი, ჩაცმული ხომ ისე იყო, რომ ჩვენს ღარიბ სცენას თავის დღეში არ ჰყოლია ისეთი მორთული არტისტი თვით წარმოდგენის დროსაც. ამასთანავე, წრეს გადასული ზრდილობიანი იყო. აი, ასეთი იყო

გარეგნულადაა ახალგაზრდა სანდრო, როდესაც ერთხელ, ჩემი ავადმყოფობის დროს, ჩემმა ქმარმა, ვასო აბაშიძემ შემოიყვანა ჩემთან საწოლ ოთხში და თან დაუმატა: – ეს არის სანდრო ყაზბეგი, რომელსაც ჩვენთან ერთად უნდა მუშაობა ქართულ თეატრში და, აბა, შენ იცი, როგორ შეუწყობ ხელსო... მე, ცოტა არ იყოს, ავიმრიხე, რომ ღოგინში მწოლარეს თავს დამაყენა ასეთი ფრანტი, მაგრამ შემდეგ, როცა შინაურულად გავიცანი, დილით სადამომდე ჩვენსა იყო ხოლმე, მიზიდავდა აუარებელ ხილს და ყოველის ღონით ცდილობდა ჩქარა მოვლონიერებულიყავ, რადგანაც უნდოდა, ჩემთვის წაეკითხა თავისი პიესა, არ მახსოვს „აღმზრდელები“ თუ „ცხოვრების თანამოგზაური“, ამ ორში ერთი. როდესაც წამიკითხა, არ ვიცი, პიესის შინაარსმა თუ ჩემი ორგანიზმის სისუსტემ, ისე იმოქმედა ჩემზე, რომ ისტერიკა მომივიდა. სანდრო წამოხტა აღტაცებული, ცრემლები გადმოსცივდა, თან ტიროდა და თან იძახოდა: – ღმერთო ჩემო, აი, როდის ვიგრძენ მე პირველი ბედნიერება, ჩემმა პიესამ ტირილი გამოიწვიაო“ (ცხოვრება 1988: 39).

მაკო საფაროვა მარტო ამ ერთი გულსაკლავი მიზანსცენისათვის სამუდამოდ ეყვარებოდათ ალექსანდრე ყაზბეგის თაყვანისმცემლებს; ეყვარებოდათ ქალური გუმანის გამო, რომელმაც უკარნახა, რომ ამ მოკრძალებულ, თეატრალთაგან განაწყენებულ ახალგაზრდა კაცს, მომხიბლავს, მაგრამ რაღაც ტრაგიკული ნაჭდევით დათრგუნულს, სწორედ იმ წამს სჭირდებოდა თანაგრძნობა და გამხნეება, მთლად რომ არ დაეკარგა რწმენა – თავის თავისადაც და ზოგადად – ადამიანებისადაც; პიესა როგორი იყო და რა ერქვა – ამას უკვე აღარც ჰქონდა მნიშვნელობა. ცრემლისმომგვრელი კი, რაღა თქმა უნდა, იყო ეს ყველაფერი...

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1880 წ. მაისის 13 – თბილისის საზაფხულო თეატრის შენობაში იმართება მაკო საფაროვას ბენეფისი. ქართული დრამატიული დასი პირველად წარმოადგენს ა. მოჩხუბარიძის ოთხმოქმედებიან დრამას „ერთი უბედურთაგანი“ (ქრონიკა 1998: 38).

ახლა მოვუსმინოთ, როგორ იხსენებს მართლაც რომ ერთი უბედურთაგანი იმ სადამოს და ოთხმოქმედებიან დრამას, რომლის „სცენისშემდგომი გაგრძელება“ სულ უფრო და უფრო ემსგავსება ტრაგედიას: „...პიესის გათავეების შემდეგ საზოგადოებამ კიდევ რამდენჯერმე გამომიწვია ტაშის ცემით. გამომიწვია და ამით გათავდა ჩემი სიამოვნება, რადგან ამ

გვარის მიღებით ჩემი მოწინააღმდეგენი კიდევ უფრო გააბრაზა და განაზრახა ლიტერატურაში, გაზეთების საშუალოებით, გამოეღაშქრათ ჩემზე. მე ჯერ კიდევ კულისებს უკან ვიდევ და ანგარიში ვერ მიმეცა ჩემის თავისთვის, როდესაც ერთბაშად გამოეფხიზლდი სცენის მოსამსახურეების ბრახა-ბრუხზედ... მარტოკა, სრულიად ობლად დარჩენილი ვიდექი მე... გულს რაღაცამ მოუჭირა, ვიგრძენ სიმარტოვე და ამოოხვრასთან ერთად გაეწიე შინისკენ“ (ყაზბეგი 1949: 621).

როგორ გვაგონებს ყაზბეგის ეს შინ დაბრუნება სახლისაკენ ეუღლად მიმავალ გალაკტიონს ელბაქიდის დადმართზე, მისივე საიუბილეო სადამოს დამთავრების შემდეგ (ოპერის თეატრში, 1958 წლის 29 დეკემბერს); როგორ ჰგავს ერთმანეთს ეს ორი უცნაური, მარტოსული და იჭვნეული პოეტი. რა გასაკვირია, რომ სწორედ გალაკტიონთან ამოვიკითხავთ ყაზბეგის სულიერი სამყაროს იშვიათად ფაქიზ ჩანახატს: „...არცერთს მის თანამედროვეთაგანს არ განუცდია ის შემაშფოთებელი სიცოცხლის დრამა, რომელიც წილად ხვდა ალექსანდრე ყაზბეგს, ნახევრად შეშლილს, ნახევრად წმინდანს. არავის უტარებია ისე, როგორც მას, ეკლის გვირგვინი, რომლის წვეტები ჩხვლეტენ მის გაფითრებულს, მაღალ, გონიერ შუბლს“ (ტაბიძე 1975: 67).

საზაფხულო თეატრის „დრამებს“ დაეუბრუნდეთ: 13 მაისს რომ იწინასწარმეტყველა ყაზბეგმა თეატრალური რეცენზენტების „გამოღაშქრება“, 16-ში აუხდა:

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1880 წ. მაისის 16 - გაზეთი „დროება“ (№103) ბეჭდავს მიმოხილვას – „საფაროვას ქალის ბენეფისი“, სადაც „მიმოხილვის“ ავტორი წერს: „...ესრედ წოდებული დრამა მოჩხუბარიდისა, ესრედწოდებული-მეთქი, რადგან ნამდვილად მოჩხუბარიდის პიესაში არავითარი დრამა არ მოიპოვება. თუ იყო რაიმე დრამატიული ნინოს ცხოვრებაში, ავტორმა დამალა ანტრაქტებში“. და იქვე რეცენზენტი დასძენს: „აქტიორებმა როლები კარგად იცოდნენ უფ. მოხევის გარდა“ (ქრონიკა 1998: 38).

ამ შემოტევებით დაბნეულმა ავტორმა ხუთჯერ გადააკეთა თავისი დრამა და, საბოლოოდ 1881 წ. 1 თებერვალს წარმოადგინა უკვე როგორც ორ-მოქმედებიანი კომედია. ამ დადგმას „დროება“ (1881 წ. №25) კიდევ უფრო სარკასტული რეცენზიით გამოეხმაურა, რასაც წყობიდან გამოსული ყაზბეგის გაღიზიანებული პასუხი მოჰყვა. ძნელი წარმოსადგენი იყო, რომ

ასეთი „ნაცნობობის“ შემდეგ სწორედ „დროება“ შეიფარებდა ამ აბაგრულ მოხევეს...

„დროების“ რედაქტორი სერგეი მესხი იყო მისი მწერლობის ნათლია, ლალაცა და წამქეზებელიც, – იგონებდა ყაზბეგთან იმ წლებში დაახლოებული ჟურნალისტი და მწერალი ილია ჭყონია, – პირველად სანდროს ნაწერებთან დაიბეჭდა „დროების“ ნომრებში მისი ეთნოგრაფიული მიმოხილვა ხევისა, რაც მაშინვე გადაითარგმნა რუსულად რაფიელ ერისთავის მიერ და გამოქვეყნდა „რუსეთის საიმპერატორო საგეოგრაფო საზოგადოების კავკასიის განყოფილების ცნობებში“. რამდენიმე ხნის შემდეგ დაიწყო მისი ბელეტრისტული ნაწარმოებთა ბეჭდვა და 1885 წლამდე მან დაწერა და დაბეჭდა ყველაფერი, რაც კი შექმნა მისმა ნიჭმა...“ შემდგომ ილია ჭყონია იხსენებს, როგორ აიძულა „დროების“ რედაქციაში „შემობოდილებული“ ყაზბეგი მორიგი ნომრისათვის სასწრაფოდ რაიმე დაეწერა: „...უცებ გამიელვა თავში აზრმა – შემეტყუებინა ის რედაქტორის კაბინეტში, ჩამეკეტა იქ და არ გამომეშვა, სანამ რამეს არ დამიწერდა გაზეთისათვის. ასეც მოვიქეცი.

ორი საათის შემდეგ მან გადმომცა სწორედ მაშინ დაწერილი ის პატარა, ერთი საუკეთესო მისი ესკიზთაგანი, რომელსაც სახელად ჰქვია „ციცკა“ (ცხოვრება 1988: 222).

ჩავთვალთ, რომ ის ორი საათი ყაზბეგი თავის „დაბადების მოწმობას“ ავსებდა, თავისი მწერლობის დასტურს, პირველ გაცხადებას იმ უბადლო ნიჭისა, რომლითაც, ბედის ყველა უკუღმართობის საზღაურად, დააჯილდოვა განგებამ.

ავტორზე არანაკლებ ბედნიერი, ვგონებ, სერგეი მესხი იყო: „უნდა შეგვეწიო, სანდრო! – პირველადმომჩენის პათოსით ამხნევდებდა იგი „დროების“ დებიუტანტს, – უნდა შეეწიო მამულს, საყვარელ ხალხს, ლიტერატურას, პრესას. შენ ბევრი ისეთი რამე იცი, ან დაწერილი გაქვს, როგორიც „ციცკაა“! დღეიდან ყველაფერი განზე უნდა გადასდო, ყოველივე პირადი დაივიწყო და წერო, წერო და მხოლოდ წერო!“ (ხუციშვილი 1967: 12).

ალექსანდრე ყაზბეგის ლიტერატურული დებიუტის (ეთნოგრაფიული მიმოხილვის ჩათვლით) რამდენიმე აღწერა არსებობს, მაგრამ ყველაზე გაწონასწორებული, ვგონებ, დავით კარიჭაშვილის მონათხრობია: „ციცკაში“, ...რა თქმა უნდა, ფრიად მცირე სამზღვრებში, მოთავსებულია პლანი, ხასიათი, მიმართულება და ღირსება მის საუკეთესო ნაწერებისა. ამ ორის

თხზულებითგან შეიძლება კაცს დაენახა, რა ღირსების და მიმართულების მწერალიც უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე ყაზბეგი, მაგრამ ბევრმა, ან უკეთ ვთქვათ, ვერაინ დაინახა და ყაზბეგის შესახებ ისევ იმავე აზრისა იყვნენ, როგორც წინად, ე. ი. წარმოდგინათ როგორც ერთი ფუქსავატი და ქარაფშუტა კაცი, რომელსაც არაფრის რიგიანის დაწერის შნო არა აქვს და არც არავითარი აზრი არ უტრილებს თავში. მხოლოდ ს. მესხი თუ გრძნობდა, რომ ა. მოჩხუბრიძეს შეეძლო „დროებისათვის“ სამსახური გაეწია თავის თანამშრომლობით და აკი ამიტომაც უყვავებდა და აქეზებდა საწერად. ამ წაქეზებამ გაჭრა და ყაზბეგმა 1881 წლის იანვრის 18-ითგან (უნდა იყოს: „ივნისის 18-ითგან“ – ზ. ა.) „დროებაში“ იწყო ბეჭდვა დიდის მოთხრობისა, რომელსაც ჰქვია **ელგუჯა**. ამ მოთხრობის მკითხველნი აღტაცებაში მოვიდნენ. ასეთის მარჯვე კალმით, ასეთის მხატვრობით და ასეთის ოსტატობით ჯერ კიდევ არ დაწერილიყო მოთხრობა ქართულს ენაზე“ (ყაზბეგი 1904: XXVI).

ელგუჯას სახელი სამუდამოდ დაამახსოვრდათ გაზეთ „დროების“ იმ მკითხველთ, რომელნიც სუნთქვაშეკრულნი ადევნებდნენ თვალს მოხევე რაინდის საბედისწერო თავგადასავალს და სულმოუთქმელად ელოდნენ გაზეთის მორიგი ნომრის გამოსვლას; ან მარტო ის ეპიზოდი რად ღირს, „დროების“ სტამბაში ასოთამწყობნი ელგუჯას სიკვდილს რომ ვერ შეგუვნენ და ავტორი აიძულეს, მოთხრობის გაგრძელება დაეწერა.

ლიტერატორთა გამოხმაურებათაგან ყველაზე ყურადსაღები გრიგოლ ორბელიანისა იყო. მისი აღტაცებული მინაწერები „დროების“ არშიებზე ასე მთავრდებოდა: „...დმერთმა გაკურთხოს, მოჩხუბარიძე, იმ გულის დატკობისათვის, რომელიცა მომეცა ამ მოთხრობის წაკითხვის ჟამს. ჯერ ქართულს ენაზედ მზგავსი არა დაწერილა რა“.

ერთი შეხედვით, ქართული მწერლობის პატრიარქის ესოდენ მაღალი შეფასება მაიმედებელი უნდა ყოფილიყო წახალისებას დანატრებული ყაზბეგისათვის, მაგრამ, არც ამგვარი აღტაცება იყო საყოველთაო: „ორბელიანს რა ჭკუა მოეთხოვება! დღეს ქართულ მწერლობას თვალი უნდა ეჭიროს ფსიხოლოგიურ სკოლაზე, დოდე, მოპასანი, ვუნდტი და ლომბროზო უნდა გეჰნდეს მაგალითად“, – „ინტელექტუალურობდა“ დავით კეზელი, ერთ-ერთი – „შეუბრალებელის უგულო ხალხისაგან“...

1882 წლის იანვრიდან „დროება“ იწვევს „მამის მკვლელის“ გამოქვეყნებას (კვლავ გრიგოლ ორბელიანი წააწერს საგაზეთო გვერდის არშიაზე – ქართველი ჰომეროსიაო!). იმავე წელს „დროებაში“ ერთიმეორის მიყოლებით ქვეყნდება „ფათი“, „ელბერდ“, „ჩინოვნიკი ელურიძე“, ხოლო ჟურნალ „ივერიის“ მეათე ნომერში კი – „ელისო“, რომლის განაწყობილება და გარემო ასე ესმიანებოდა ყაზბეგის „კავკასიური საგის“ მეორე შედევრს – „ელბერდს“.

სწორედ ამ პუბლიკაციების შეფასება იტვირთა ევროპიდან ახალდაბრუნებულმა იონა მეუნარგიამ, რომელსაც ევროპეიზმის ადებტად მიაჩნდა თავი და, თუმცა „ელგუჯას“ პუბლიკაციას კეთილგანწყობილი რეცენზიით გამოეხმაურა, ერთი წლის შემდეგ (თითქოს იმ, პირველი აღტაცების გატრიზავება უნდაო), გამოაქვეყნა უსიამოვნოდ მენტორული ტონით დაწერილი სტატია ყაზბეგის ბოლოდროინდელი შემოქმედების შესახებ („ალექსანდრე ყაზბეგი“, „ივერია“, 1883 №1).

გავა წლები და, იონა მეუნარგიასაგან განსხვავებით (ირონიულად რომ წერდა ყაზბეგზე: „მისი ნაწერების ტერიტორია ღარსით იწვება და ღუშეთში მთავრდებაო“), კიტა აბაშიძე „ელისოს“ ყაზბეგის საუკეთესო ნაწარმოებად ჩათვლის და დაწერს, რომ მოხვევ ვაჟიასი და ჩეჩენი ელისოს სიყვარული „ეჩვენება მთელი კავკასიის ხალხის შეერთების სიმბოლოდ“.

ეს კავკასიური ერთიანობა ხომ საერთოდ იდეა-ფიქსი იყო ალექსანდრე ყაზბეგისა, მხოლოდღა მის „კავკასიურ საგაში“ განხორციელებული... მარტო ის რად ღირს, სახელი „ელბერდ“ როგორ გასდევს მთელ მის ცხოვრებას: „გახსოვს ჩენწელი ელბერდ, – წერდა თავისი მეცხვარეობის დროინდელ მეგობარს, სეიმონ ჩეკიაშვილს („ჩეკიენტ სიმონას“), – ჩვენი მასპინძელი, გახსოვს იმისი სახლობა? გახსოვს ყაზახების სტანიცები, ჩეჩენტ სოფლები, გროზნა, მინდორი, მთა, ტყე? გახსოვს, რამდენ მშვენიერ სურათებად ეხატებოდა ჩვენს თვალებს და ისე აკვირვებდა ბუნების სიმდიდრე? მე ყველა ეს ისე ცხოვლად მეხატება თვალწინ, ისე ცოცხლად მაგონდება, თითქოს გუშინ იყოს მომხდარი!“ (ყაზბეგი 1950ა: 212-21).

„ციკოც“ „ივერიაში“ დაიბეჭდა, მომდევნო, 1883 წლის იანვარში. ამ მოთხრობის პროტოტიპების მოსაძებნად ყაზბეგს შორს წასვლა არ დასჭირვებია: გიორგი ნათაძის თქმით (რომელიც მასწავლებლობდა სტეფანწმინდაში ყაზბეგის გარდაცვალების შემდეგ), ციკოს ეტყობოდა, რომ

„ახალგაზრდობაში საოცარი სილამაზისა უნდა ყოფილიყო... თავის რძალ სალომესთან ერთად ხშირად იყო ყაზბეგიანთას, მიხეილის ოჯახში და არწევდა სანდროს აკვანს...“ (ყაზბეგი 1948ა: 510). მრავალი თაყვანისმცემელიც ჰყოლია...

თაყვანისმცემლები არც ლიტერატურულ „ციკოს“ აკლდა და აქედან პირველი, „ბოსლეველის“ ფსევდონიმს ამოფარებული, გაზეთ „შრომის“ მიმომხილველი ესტატე ჭედიძე იყო. ბედის ირონიით, ცოტა ხანში, სწორედ ეს, ქუთაისში გამოშვებული გაზეთი იქცევა მთავარ ტრიბუნად ილია ხონელისა და დავით კეზელისათვის ალექსანდრე ყაზბეგის ლიტერატურულ თუ თეატრალურ საქმიანობაზე საჭილიკოდ. ამ დუეტს ავქსენტი ცაგარელიც „წაეშველა“: ქართული ბომონდის ნებიერი „ასიკო“, „ხანუმას“ ავტორი, ნატო გაბუნიას ქმარი, რომელიც ასე უქებდა არსაქებ ლექსებს მიაბიტ მოჩხუბარიძეს და მეგრე თავს იმართლებდა: „სანდროს ერთი სპილოს ძვლის ხანჯალი აქვს, ოქროს ჩუქურთმიანი, მინდა ის დავცინცლოო...“ (სოსიკო მელიქიშვილის მოგონება, ჟ. „დროშა“, 1924, №№15-17).

მოჩხუბარიძე კი ამ დროს თან გზადაგზა იგერიებდა ოპონენტებს, თან ფანატიკური გატაცებით განაგრძობდა წერას და სცენაზე თამაშს. აქ, სცენაზე იგი უკვე „ა. მოხევის“ ფსევდონიმით იყო ცნობილი და ისედაც მგრძნობიარე ნატურა, ავადმყოფურად განიცდიდა, როდესაც თეატრალური რეცენზენტები ყოვლად უდიერად იხსენიებდნენ მის სახელს; ყოველი მსახიობისათვის ესოდენ ნანატრი აპლოდისმენტები და საქებარი სიტყვები პრესაში, როგორც წესი, „ქართული სცენის ტრფიალს“, მხოლოდ მოცეკვავის ამპლუაში ერგებოდა ხოლმე: „აღ. ყაზბეგს, როგორც ბავშვს, ცოტა რამ სწყინდა და ცოტა რამ ახარებდა, – წერდა იოსებ გრიშაშვილი, – რეცენზენტებისაგან უარყოფილი, იგი ცეკვით იმხიარულებდა თავის ჟინიან არტისტობის ბუნებას. მოწმეთა ჩვენებით, მას ცეკვაში ბადალი არა ჰყოლია“ (გრიშაშვილი 1948: 73).

დროდადრო თეატრალი კოლეგები მაინც უწყობდნენ ხოლმე თავიანთ „გერს“ პატარა დღესასწაულებს: ასეთი იყო 1882 საახალწლოდ მოწყობილი სადამო, როდესაც სცენაზე მისი პიესა „არსენა“ წარმოდგინეს. სტეფანე ჭრელაშვილმა, ყაზბეგის ერთგულმა გულ-შემატკივარმა, თავის რეცენზიაში „არსენა“ დავით ერისთავის „სამშობლოს“ შეადარა და ამ გაბედული პარადელით ბედნიერების ერთი დღე ნამდვილად აჩუქა ნირწამხდარ ავტორს. სხვათა შორის, ამ პიესას (დანარჩენთაგან

განსხვავებით) მართლაც ხანგრძლივი და საკმაოდ წარმატებული სცენური სიცოცხლე ჰქონდა.

1884 წლის საახალწლო დღეებში ალექსანდრე ყაზბეგს ერთი უსიამოვნო სიურპრიზი ელოდა: თეატრის მიერ უკვე დაანონსებული მისი ბენეფისი, რომელზედაც „წამება ქეთევან დედოფლისა“ უნდა წარმოდგენილიყო, გადაიდო, „რადგან სასულიერო მთავრობისაგან აკრძალული იქმნა“.

„განკიცხული“: სამაგიეროდ, მეორე სიახლე ყაზბეგისათვის მართლაც მნიშვნელოვანი გახლდათ (თუ რატომ, ცალკე მოსაყოლია): თებერვლის დასაწყისში გამოდის ჟურნალ „ივერიის“ პირველი ნომერი, რომელშიც იწყება მისი ავტობიოგრაფიული რომანის „განკიცხულის“ გამოქვეყნება. როგორც ჩანს, ამ ხერხით „საქართველოს ბომონდთან“ უნდოდა ანგარიშსწორება და, იმავდროულად, თუ შეიძლება ასე ითქვას, „თვითრეაბილიტაციაც“ იმ მკითხველის თვალში, რომელსაც (ყაზბეგის ვარაუდით, სწორედ „ბომონდის“ მცდელობით) ეგზომი შეზღუდულად წარმოესახა მისი ბიოგრაფია. ამიტომ იყო, რომ „განკიცხულში“ ავტორმა მინიმუმამდე დაიყვანა ლიტერატურული პირობითობები და პრაქტიკულად წაშალა ზღვარი რომანის პროტოტიპებსა და პერსონაჟებს შორის. ეს გარემოება ხაზგასმულია რომანის კომენტარებშიც: „პორფირუშკად ავტორის მიერ მონათლულია პორფირე ბარ-შვიდი, სოფიოდ – ელისაბედ ყაზბეგი და ლევანად – თვითონ ავტორი... აღ. ყაზბეგს შეჰყვარებია თავისი ნათესავი ქალი, მაგრამ ნათესავები ამხედრებიან მას და შერთვის ნება არ მიუციათ. ქალი კი გაუთხოვვებით პორფირე ბარ-შვილზე“ (ყაზბეგი 1948ა: 514).

მთავარი ინტრიგა ამ „პროტოტიპების ხლართში“ – „სოფიოდ“ მონათლული ღიზა ყაზბეგია, რომელიც ანტიკური ერინიების უღმობლობით ანგრევს „განკიცხულის“ გმირის ბედნიერებას... „განკიცხული“ 1883 წელსაა დაწერილი. ახლა კი, ყურადღებით გადავიკითხოთ ღიზა ყაზბეგის სტეფანწმინდიდან გამოგზავნილი წერილი მისი ბიძაშვილისადმი: «Я недавно получила один очень хорошенький подарок, дорогой Сандро, чернильницу и подсвечники. Письма не было. Я не знаю, от кого, но догадываюсь. Никто не может быть так внимателен и так много думает обо мне даже в дали, как мой милый Сандро. Если это ты, то премного благодарю. Подарок мне очень понравился и еще больше понравилось и обрадовало твое внимание; хотя всему этому

я была рада, но были и неприятности: это то, что ты должно быть думаешь, что ты и твои дела нисколько не интересуют меня, иначе ты написал бы и письмо с подарками. Впрочем, может быть ты хотел заинтересовать меня, а письмо напишешь отдельно. Я бы много хотела написать тебе, но торопят меня. Другой раз напишу подлинное письмо. Теперь напишу только то, что мы устраиваем спектакль, в котором я тоже участвую. Я была бы рада, чтобы и ты поспел к спектаклю... Целую тебя в лоб. Когда ждать тебя к нам. Наши целуют тебя. Твоя Лиза Казбек. » (აღწერილობა 1960: 165-166).

ეს წერილი, რომელიც 1877 წლის დეკემბრითაა დათარიღებული, საგანგებოდ მომყავს დედანში, რადგან თარგმანში, შესაძლოა, რაღაც ნიუანსი დაკარგულიყო. არადა, როგორი სიტოთი და ხალისიანი შეთამაშებით სავსე წერილია. რა შეიცვალა ბიძაშვილების ურთიერთობაში ისეთი ამ 5-6 წლის განმავლობაში, რომ ღიზა პირველი ახლობლიდან პირველ მტრად იქცა?! ეს არ უნდა იყოს დაკავშირებული მის უფროს ძმასთან – დიმიტრისთან და იმ ულამაზო ისტორიასთან, რომელიც ღიზამ სანდროს ცხოვრების დასაღიერზე დიმიტრის სახელს დაუკავშირა (ამაზე – შემდეგ). დიმიტრი 1880 წელს გარდაიცვალა; ორი წლის შემდეგ, ღიზა შეხვდება თბილისში თავის უმცროს ბიძაშვილს (ოთხი წელი იყო მათ შორის სხვაობა), რომელიც „...ძალიან მხიარული იყო, დიდი კმაყოფილებით იცინოდა და მახვილობდა“ და, თან თავის ბათუმელ მეგობარს, ჟაკოს გააცნობს.

ჟაკო – ცალკე თემაა. ახლა კი, თუ გავისვენებთ, რომ ღიზა ყაზბეგი თბილისში 1882 წლის ბოლოს ჩამოვიდა, ანუ ზემოთ მოყვანილი წერილის დაწერიდან 5 წლის შემდეგ, ნამდვილად შევამჩნევთ ნაკლებ სიტბოს და ოდნავ ირონიულ ტონს; ხოლო თავისი მოგონების მომდევნო ნაწილში ღიზა გააკვირვებული წერს, რომ სანდრომ ხელნაწერებს არ გააკარა, მაგრამ იქვე ამაყოფს „მოჩხუბარიდის“ წარმატებებით. რა მტრობაზეა ლაპარაკი?! აქედან გამომდინარე, ჩვენ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ბიძაშვილთა ურთიერთობის რადიკალური ცვლილება მომდევნო, 1883 წელს უნდა მომხდარიყო, სწორედ იმ წელს, როდესაც იწერებოდა ყაზბეგის ავტობიოგრაფიული რომანი... კიდევ ერთი საიდუმლო ყაზბეგის ბიოგრაფიაში, რომელშიც, ვგონებ, იმალება უმთავრესი მიზეზი „განეიცხულის“ შექმნისა.

„განკიცხული“ ერთგვარი ლაკმუსის ქაღალდივითაა: ან ძალიან მოსწონდათ, ან ყოველად გულგრილნი იყვნენ და, ისე მგონია, რომ ეს „ლაკმუსის ქაღალდი“ ამჟღავნებდა ლატენტურ სიმპატია-ანტიპათიას ყაზბეგის ბელეტრისტიკის რომანტიკული პათოსის მიმართ. კიტა აბაშიძე, რომელიც საერთოდ თვლიდა ყაზბეგს ქართულ ლიტერატურაში ნეორომანტიზმის წამომწყებად, „განკიცხულს“ ევროპული ყაიდის „ბულვარულ რომანად“ მიიჩნევდა და არასოდეს არ შეჰქონდა მისი კერპის საუკეთესო ნაწარმოებთა ნუსხაში. აი, დავით კლდიაშვილი კი ისე აღფრთოვანდა, რომ, წაკითხვისთანავე, 1884 წლის 14 აპრილს, ბათუმიდან მისწერა ყაზბეგს: „თუ არ გეწყინებათ, იმასაც მოგახსენებთ, რომ თქვენს ნაწერებში, რომლებიც მე თითქმის ყველა წაკითხული მაქვს, ერთი ვერ აჯობებს „განკიცხულს“ (ხელნაწერები 1960: 170). კლდიაშვილი, ამასთანავე, სთხოვდა ადრესატს, – ცენზურის მიერ ამოღებული ორი თავის შინაარსი მაინტერესებს და როგორმე მომწერე, რა ხდებოდა იქო...

ვახტანგ კოტეტიშვილმა როგორღაც შენიშნა, რომ ყაზბეგის გმირები არ იცინიან (აქ დავუმატებ – და, როგორც წესი, იუმორი არ ახასიათებთ). არ არის გასაკვირი, რომ ისეთი სევდანარევი იუმორის პატრონი, როგორიც დავით კლდიაშვილი იყო, ვერ ჰგუობდა ყაზბეგის ჰეროიკულ პათოსს და გულით მოსწონდა მისთვის ესოდენ ჩვეულ „ევროპულ ჩარჩოებში“ ჩასმული სასიყვარულო დრამის ისტორია (ისე, სამართლიანობისათვის უნდა ითქვას, რომ „მოძღვარსაც“ შეაწია საქები სიტყვა). ყაზბეგი, რაღა თქმა უნდა, მაინც დიდად ემაღლიერებოდა კლდიაშვილს, რაც მისი საპასუხო წერილიდანაც ჩანს. აი, „განკიცხულის“ გამოტოვებული თავების შინაარსი კი, რაღაც მიზეზების გამო, არ გაუგზავნია...

1884 წელს „განკიცხულის“ გამოქვეყნებას მოჰყვა „**ხევისბერი გოჩა**“, რომელსაც „დროების“ ერთგული მკითხველი აგვისტოდან ნოემბრამდე ეცნობოდა და, უკვე წლის ბოლოს – „ელეონორა“ – აქ ავტორი ცდილობდა, ერთგვარი ჟანრული სიმბიოზი შეექმნა ისტორიული მოთხრობის, მითისა და იგავისაგან (აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ „დროებას“ 1883 წლიდან, ჭლექისაგან გარდაცვლილი სერგეი მესხის ნაცვლად, უკვე ივანე მაჩაბელი რედაქტორობდა და ისიც, თავისი წინამორბედის მსგავსად, გამორჩეულად მეურვეობდა ყაზბეგს).

„ხვეისბერი გოჩა“, შეიძლება ითქვას, საკულტო ნაწარმოებად იქცა, ხოლო ხვეისბერის შეგონება, – გახსოვდეს, ვისი გორისა ხარო, – სამუდამოდ შთაინერგა ქართულ ცნობიერებაში. ყაზბეგის არც ერთ სხვა მოთხრობაში ასეთი ფატალური უღმობლობით არ წამოჩენილა დილემა, რომელიც მას ყველაზე უფრო აწუხებდა: არჩევანი გრძნობასა და მოვალეობას შორის. როცა კი დამდგარა მის წინაშე ეს არჩევანი, ყაზბეგში, როგორც ჩანს, გრძნობა იმარჯვებდა და არაა გასაკვირი, რომ მისთვის გაუნელებლად მტკივნეული იყო მარადიული კითხვები გრძნობისა და მოვალეობის (შესაბამისად – დანაშაულისა და სასჯელის) შესახებ. ეს კითხვა მან უპასუხოდ დატოვა „ელგუჯაში“ (რაც არ გამორჩენია კიტა აბაშიძეს!), სამაგიეროდ, მკაფიოდ პასუხობს „მოძღვარში“ – უკანასკნელ მოთხრობაში მის „დიდ ნაწარმოებათაგან“ და, ფაქტიურად, დასასრულში მისი განსაცვიფრებელი, ხუთწლიანი შემოქმედებითი ზეაღსვლისა.

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1885 წლის ივლისის ბოლო – გამოდის ჟურ. „ივერიის“ მეშვიდე ნომერი, რომელშიც ა. მოჩხუბარიძის ხელმოწერით იწყება „მოძღვარის“ ბეჭდვა (ქრონიკა 1998: 68).

„მოძღვარზე“ გამოხმაურებათაგან ყველაზე მოულოდნელი ანტონ ფურცელაძისა იყო, რომელიც, „არც გულითა და არც გონებით არ იყო ყაზბეგზე კარგი აზრისა“ და პრინციპულად არ კითხულობდა მის ნაწარმოებებს (?!). შემდგომ ანტონ ფურცელაძე იგონებდა, როგორ შემოათენდა ამ მოთხრობის კითხვისას: „იმავე დილით გავექანე ყაზბეგისაკენ. ის დამიხვდა რედაქციის კარებთან. მე აღტაცებით ვეცი მას და დავუწვევ კოცნა. სანდროს სიამოვნებისაგან მოერია თვალებში ცრემლი. იმას არა სჯეროდა, რომ მე, ანტონ ფურცელაძე, იმისი ნაწერებით ასეთს აღტაცებაში შევიდოდი“ (ყაზბეგი 1948ა: 530).

თვითონ ყაზბეგსაც გამორჩეულად ჰყვარებია „მოძღვარი“. დავით კლდიაშვილის თქმით: „ეს მოთხრობა უცნაურად უყვარდა სანდროს და განსხვავებული აღელვებით ალაპარაკდებოდა ხოლმე, როცა მოთხრობის შესახებ სიტყვა ჩამოვარდებოდა“.

იონა მეუნარგიამ ამჯერადაც არ დააკლო თავისი „შხამის წვეთი“: „...უკანასკნელს მოჩხუბარიძის მოთხრობაზე „მოძღვარზე“ ბევრს ვერაფერს ვიტყვი კარგს. გარდა ორისა თუ სამისა პოეტურის ფურცლისა... მე ვერაფერი ვიპოვე მოთხრობაში შესანიშნავი. ნაკლუვანება კი ცოტა არ არის...“ – კატეგორიულად ასკვნიდა იგი („ივერია“, 27 აპრილი, 1886).

ახლა მოვეუსმინოთ კიტა აბაშიძეს, რომელიც ერთ სულმოუთქმელ მონოლოგში გვაუწყებს იმასაც, თუ რა იყო ამ მოთხრობაში „შესანიშნავი“ (ამ ომონიმის ორივე მნიშვნელობით). თავის საკრამენტულ კითხვებს კიტა აბაშიძე ონისეთი იწყებს: „...ნუთუ ეს კაცი არ იყო ღირსი მაყვალასი, ნუთუ მარტო და მხოლოდ ამ კაცს არ ეკუთვნოდა მაყვალა? მაშინ, როდესაც, თვით მაყვალაც ამ გრძნობას დამონებოდა მთლად და უშიშრად, თამამად გაიძახოდა: „მე მინდა ონისესთან შეერთება, იმიტომ, რომ მიყვარს, ნამუსზედაც კი მეტად მიყვარსო“. ნუთუ ვისმე ჰქონდა ნება, მათ გრძნობაში გარეოდა? ნუთუ ან თემს, ან დედას, ან მამას, ან ქმარს ნება ჰქონდა, ხელი შეეშალა იმ უმწვერვალესი ნეტარებისათვის, რომლისკენაც მიისწრაფოდა მათი მშვენიერი სული და ხორცი? ან კი რა გამოვიდოდა ამ წინააღმდეგობიდან, თუ არ გაცამტვერება ამ ადამიანთა სიცოცხლისა, მათი ცხოვრების დასახიჩრება, მათი ბედნიერი არსებობის დამხობა და დაღუპვა? მაგრამ საზოგადოება, მახინჯ პრინციპებზე აგებული, დამპალი ზნეობის მოსარჩლე, თემია იგი თუ ინგლისის „ჰაილაიფი“, სულ ერთია, იგი იცავს ანტიბუნებრივ კანონს და უიმისოდაც ათასგვარად ბუნების ძალებისაგან განაწამებს ადამიანს სულს უხუთავს. ეს დარგი მოვლენათა – ქალ-ვაჟთა ურთიერთ შორის კავშირი – იმდენად ინტიმურია, იმდენად ინდივიდუალურია, რომ ამაში გარევის ნება არავის არ უნდა ჰქონდეს, მას უნდა აწესრიგებდეს ბუნება და ბუნებავე უნდა უდებდეს მას საზღვარსა და კანონს“ (აბაშიძე 1962: 325).

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: „1886 წლის თებერვლის 16 - ქართული დრამატიული დასი მაყურებელს წარუდგენს შექსპირის „მეფე ლირს“. წარმოდგენაში მონაწილეობს ილია ჭავჭავაძე. იგი ასრულებს კენტის როლს. დანარჩენ როლებს ახორციელებენ: ლირს - კოტე ყიფიანი, ხუმარას – კოტე მესხი, ედმუნდს – ა. მოხევე (ყაზბეგი), კორდელიას – მაკო საფაროვა-აბაშიძისა, ედგარს – ვასო აბაშიძე“ (ქრონიკა 1998: 73).

როგორი საზოგადოებაა?! საინტერესოა, სპექტაკლის დამთავრების შემდეგ, ყაზბეგმა თუ დაურიგა სახსოვრად პრემიერის მონაწილეებს იმ დროისათვის უკვე გამოცემული თავისი წიგნები – თხზულებათა პირველი ტომი, ან „ელგუჯა“, ან „მოძღვარი“, ან „განკიცხული“, ან „ელისო“, ან „ციკო“?! ეჭვი მეპარება... ისე კი, თანამედროვეთა თქმით, მართლაც, რაღაც ბავშვური მინდობით და მონდომებით ურიგებდა გარემოთ

თავის წიგნებს, თითქოსდა ამით მათ თავისი სულიერი ზეობის თანამონაწილეებად იწვევდა...

ვაგლახ, რომ სწორედ ახლა ჰქონდა უფლება 38 წლის ყაზბეგს, გაემეორებინა 18 წლის წინ დედამისისათვის მოსკოვიდან მიწერილი წერილის პათეტიკური დასარული: „...და შემოვალ საქართველოს კარებში დიდებით!“ (ყაზბეგი 1950ა: 198).

ელისაბედ ყაზბეგის უკანასკნელი წერილი: „საყვარელო შვილო ალექსანდრე! შენს დიდხანს სიცოცხლეს ყოვლის შემძლებელს დმერთსა ვსთხოვ, ყოვლის ბედნიერებით. შვილო... როგორ არ გებრალბები? სულ ავით ვარ, მთელი ზამთარი არის. რა სასოებით მოგელოდი და არ მოხვევ! წიგნის მოუწერლობა რაღა არის, რომ არა მწერ? შე დალოცვილო, რა ვქნა მე შენი სიყვარულით? და რა გიაძება? აღარა ვარ და შენ უფრო რითაც დამშორდე, იმისი მოწადე ხარ. მეც დაგებრდი ჯანითაც, სხეულითაც აღარა შემიძლიან რა. თვალთაც დამაკლდა ამთენი მწუხარებით და შენი ასე მოშორებით. რათა შეგები შვილო, რათ დადიხარ გარე-გარე? მოდი და ვიცხოვროთ ერთათ. რაც მამიშენის სისხლით ნაშოვნი პენცია მაქვს, შენც იხმარე და მეც. არც ტანთ დაგაკლდება, არც ფეხთ. ბევრი არიან და ყოფილან ღარიბნი. ჩვენ თუ ერთათ ვიცხოვრებთ და ერთმანეთს გაუგონებთ, ვიცხოვრებთ. განა აქ კი არ შეგიძლიან წერებათ... იცი, რომ მე შენთვის სიცოცხლეს არ დავიშურებ. დმერთი არის მოწამე, და მე შენ არც ჩაცმას, არც დახურვას არ დაგაკლებ, მაგრამ შენი ბრალდია, არ მატყობინებ, არა მწერ სად გამოგიგზავნო. რათა შვილო, რათ ამყარე აგრე გული? განა მე მაგისტანა უწყალო დედა ვარ შენი, რომ თუ ღონისძიება მექნება შენთვის დავიშურვო?... სხვებრ იყავ ბედნიერათ [და კარგათ] ჯანის სიმრთელით...

შენი დედა ე ლ ი ს ა ბ ე დ ყ ა ზ ბ ე გ ი ს ა ვ .

23 იანვარს, 1888 წელსა სტეფან წმინდით (ყაზბეგი 1950ა: 542).

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1888 წელი. ივნისის 23 - გაზ. „ივერია“ (№30) ბეჭდავს სამგლოვიარო განცხადებას - „ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგი აუწყებს გარდაცვალებასა დედისა თვისისა ელისაბედ ესტატეს ასულ ყაზბეგისას“ (ქრონიკა 1998: 86).

წავიდა ამ ქვეყნიდან უკანასკნელი ადამიანი, რომელიც დღემუდამ ფიქრობდა თავის ერთადერთ ვაჟიშვილზე და, მუხლმოყრილი უფალს ევედრებოდა, როგორმე დაენდო და არ

გაეწირა მამისეულ კერას განრიდებული უძღვები შვილი... დააკლდა ეს ღოცვები მის სანდროს, ნამდვილად დააკლდა და ჯერ კიდევ სიჭაბუკისას ნაგრძნობი „აწმყო დროის დედინაცვლობა“, ახლა, სიჭარმაგისას, უღმობლად შემოუბრუნდა...

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1890 წ. თებერვლის 20 – აღ.ყაზბეგს მიხეილის საავადმყოფოს სულით ავადმყოფთა განყოფილებაში ათავსებენ.

იენისის დასაწყისი – თითქოს გამოკეთებული და გამოჯანმრთელებული აღ.ყაზბეგი საავადმყოფოდან გამოჰყავთ (ქრონიკა 1998: 89).

ყაზბეგის ბიოგრაფიის სწორედ ამ მონაკვეთს (ფსიქიატრიულ კლინიკაში პირველად და მეორედ წაყვანას შორის) თედო სახოკია ასე იგონებდა: „...სრულებით უსახსროდ დარჩენილ აღ.ყაზბეგს, ღამე თავშესაფარებელი ბინა რა არის, ბინაც კი არა ჰქონდა!.. მართალია, სიძე ჰყავდა, დის ქმარი, საინტენდანტოს მოხელე, ვინმე ფურმანი, მრავალთახიანი ბინის პატრონი, მაგრამ იმ მრავალთახიან ბინაში ერთი, თუნდაც სულ პატარა ოთახი არ აღმოჩნდა ისეთი, რომ დაავადებულ ყაზბეგს ღამე გაეთია. ყოფილა შემთხვევა, რომ სიძეს კარზე მისდგომია, იმას კიდევ შინ არ შეუშვია, და ყაზბეგს სამზარეულოში ან პირდაპირ დერეფანში უთენებია ღამე, თავის ნაბდის ამარა ...დაავადებული მწერალი ყოველდღიური სტუმარი იყო სარძევესი, რომელიც მოთავსებული იყო მაშინდელ სასტუმრო „პეტერბურგის“ ნომრების ქვეშ. ამ სარძევის პატრონი იყო ვინმე ადამია... აღ.ყაზბეგი მოითხოვდა ჩაის ან მაწონს, შესატანებლად მისცემდნენ ფრანგულ ფუნთუშას... სულ ნახარჯი შეადგენდა სამ შაურს, მაგრამ არც ის სამი შაური გააჩნდა ყაზბეგს. ადამიას გაუგონია, რომ მისი ღარიბი მუშტარი ქართველი მწერალია, გაზეთში მისი ნაწერები იბეჭდებო. ხან გადაახდევინებს, ხანაც სამადლოდ არაფერს გამოართმევს, ხან კიდევ „დააწერს“. ასეთი „დაწერილები“ 3 მანეთამდე მოგროვდა. ყაზბეგს თავისი ხელნაწერი ლექსების რვეული მოაქვს გირაოდ: როცა ფული მექნება, მოგიტან და დამიბრუნეო... ადამიას გუმანი გაუმართლდა: თავისებური გირაო გირაოდ დარჩა და 3 მანეთის ვალი მისმა მუშტარმა საიქიოში თან წაიტანა“ (სახოკია 1984: 57-58).

ცხოვრების დასაღიერზე ყაზბეგს გაუჩნდა ერთი ბათუმელი მეგობარი, რომელიც თითქმის ათი წელი განუყრელად თან

ახლდა და ბევრი წყენისა და შეურაცხოვის გადატანა გაუადვილა. ყაზბეგის მკითხველთაგან ცოტაა ისეთი, ვინც არ იცოდეს ამ ერთგული არსების სახელი... ჟაკო.

ჟაკო ნამდვილად ღირსია, მასზე ცალკე შეგწერდეთ, რადგან ყაზბეგის ბიოგრაფიაში ამ არსებას სრულიად უნიკალური როლი ეკუთვნის. აკაკი წერეთლის თქმით, ჟაკო ყაზბეგმა ბათუმიდან თვითონ ჩამოიყვანა, სხვათა აზრით კი, იგი ბათუმიდან საჩუქრად ჩამოუყვანეს. ასეა თუ ისე, 1880-იანი წლების დასაწყისში საგანგებოდ შეკერილ ჟილეტში გამოწყობილი ჟაკო თბილისში დასეირნობს ყაზბეგთან ერთად, დადის რეპეტიციებზე და რედაქციებში, უზომოდ თავნება „ყმაწვილია“ და, სასაცილოა, მაგრამ, მისდამი დამოკიდებულება საინტერესო რაკურსით დაგანახვებთ პატრონის პორტრეტს: იაკობ მანსვეტაშვილი იგონებდა ყაზბეგის ნათქვამს: „რა ვქნა, მე უმაგისოდ გაძლება არ შემძლიან...“ ახლა, ალექსანდრე ყაზბეგის მეგობარსა და კოლეგას, პოლიევქტოს კარბელაშვილს (ცხვილოელს) მოვუსმინოთ: „...საწერი მაგიდა ცოცხმოსმული იყო; საწერელი, კალამი, ფანქარი, მელნის საშრობი ქაღალდები, წიგნები, რვეულები ერთნაირად აქეთ-იქით იყო ნატყორცნი და ნადრღენი, – სანდროს არა თუ ეწყინა ჟაკოს ასეთი თავხედობა, პირიქით დაუწყო კოცნა და გულში მიიკრა“ (ცხოვრება 1988: 276).

როგორ გვაგონებს ეს ყველაფერი სტეფანწმინდის „სასახლეს“, პატარა სანდროს მორიგ, ჭირვეულ „სცენას“, აფორიაქებულ დედ-მამას და უკმაყოფილო დეიდების ერთმანეთში გადალაპარაკებულს: „Infant terrible!“...

შესაძლოა, ჟაკოს სრულიად ბუნებრივად დაეკისრა პირადი ფსიქოთერაპევტის ფუნქცია. ისევ ცხვილოელს მოვუსმინოთ: „როდესაც გაჯავრებული იყო სანდრო, „ჟაკო“ გაქანდებოდა და აქეთ-იქიდან ახტებოდა ზედ, ხან ტანისამოსს ეწეოდა, ხელზედ სწვდებოდა, ხან წინ აემართებოდა ორ ფეხზედ და... უცინოდა, თუ ასე ვერ გააცინებდა სანდროს... თავის გრძელ, გაღეულ კუდს ხან წინ, პირისახეზედ გადმოუკიდებდა და ხან სხვა მხრივ. მხოლოდ მაშინ გაეცინებოდა სანდროს და დაუწყებდა ალერსს გონიერს ჟაკოს. როცა გაჯავრებული მოვიდოდა შინ და მე ვერ შევძლებდი მისს დამშვიდებას და გაჯავრებისაგან გამოფხიზლებას, განგებ სადმე მძინარე ჟაკოს ავუტეხავდი ხოლმე“ (ცხოვრება 1988: 276).

ისიც არაა გამორიცხული, რომ (თავდაპირველად, ყოველ შემთხვევაში) ეს ერთგვარად ეპატაჟური ჟესტი იყო: გროტესკული დეტალის შემოტანა აბსოლუტურად შეუსატყვის ატმოსფეროში; „მოწესრიგებულ საზოგადოებასთან“ თავისი განსხვავებულობის, არმსგავსების ხაზგასმა (თუ ასეა – ცეცხლთან თამაშია: სიტყვა „უმსგავსის“ სემანტიკას ჩაეუკუირდეთ!).

დაბოლოს, არსებობს კიდევ ერთი, ჟაკოს „რეპუტაციის შემლახავი“ (და, ამიტომაც, ნაკლებ სიმპათიური) მოსაზრება ფსიქიატრისა (ტიტე დლონტი), რომელიც გასული საუკუნის 20-იანი წლებიდან საგანგებოდ იკვლევდა ყაზბეგის ავადმყოფობის ისტორიას და მისი „მანიების“ ჩამონათვალს საწყალი ჟაკოც მიუმატა: „ასეთივე მნიშვნელობის ფაქტია ყაზბეგის უცნაური დამოკიდებულება „ჟაკოს“ სახელით ცნობილ მაიმუნთან. მთელი წლების მანძილზე აღექსანდრე უბით დაატარებდა ამ არასიმპატიურ პირუტყვს და თავს მშვენიერად გრძნობდა იმ სიბინძურეში, რომელსაც ეს უშნო ცხოველი ავრცელებდა მის ირგვლივ“ (დლონტი 1996: 173).

ახლა, დავივიწყოთ ამ უდანაშაულო არსებისადმი გამოვლენილი ანტიპათია და ერთ სერიოზულ თემაზე გადავიდეთ, სადაც ექიმ დლონტის სახელიც გაიჟღერებს, ოღონდ, ამჯერად, პოზიტიურ კონტექსტში. „სიუჟეტს“, რომლის პროტაგონისტი გახლდათ ღიზა ყაზბეგი და რომელიც მისი ბიძაშვილის სიცოცხლის ბოლო პერიოდში დაიწყო, ხოლო გარდაცვალების შემდეგ კიდევ გაგრძელდა, პირობითად ვუწოდოთ –

„ცრუ-დიმიტრი“: ერთი „ცრუ-დიმიტრი“ ხომ გვახსოვს რუსეთის ისტორიიდან, მეორე, ქ-ნი ელისაბედის ჩანაფიქრით, საქართველოს ისტორიაში უნდა დამკვიდრებულყო – უპრეცედენტო ლიტერატურული პლაგიატის ნიმუშად. ღიზა ყაზბეგის ვერსია ასეთი გახლდათ: მის „ძვირფას“ ბიძაშვილს 1880-იანი წლების დასაწყისშივე უკვე ისეთი ინტელექტუალური დეგრადაცია ემჩნეოდა, რომ ის ვერასეზით ვერ შექმნიდა იმ პერიოდში გამოქვეყნებულ ნაწარმოებებს და ბელეტრისტიკის ეს შედეგები, სინამდვილეში მის განსვენებულ ძმას – დიმიტრი ყაზბეგს (1838-1880) ეკუთვნოდა. ამ სიუჟეტში იყო დიმიტრის გარდაცვალებისთანავე მომენტალურად გატეხილი განჯინაც, საიდანაც სანდრომ ხელნაწერები გაიტაცა დიმიტრის მოურავის ალოშკა შადურის თვალწინ; დეტექტიური ჟანრის ყველა

კანონის დაცვით, რაღა თქმა უნდა, იყო მკვლევლობაც: შადური, როგორც არასასურველი მოწმე, უნდა გამქრალიყო და გაქრა კიდევ! სინამდვილეში მომხდარი მკვლევობა მართლაც შემადრწუნებელი იყო – ალოშკა 1888 წელს, ივლისის 30-ში, ღამით, მისივე მანიაკმა შეიღმა ვანია მოკლა. აი, ვისი დაკვეთით მოკლა, ეს უკვე ღიზა ყაზბეგის „მწერლური ტალანტის“ მიგნება იყო: „შესაძლებლად მიმაჩნია, ფსიქიკურად ძლიერის ხასიათის მქონე სანდროს დაემონავებინა სუსტი ხასიათის პატრონი ახალგაზრდა ჭაბუკი ვანია“, – ამტკიცებდა იგი თავის მოგონებებში და იქვე განმარტავდა, რომ ყაზბეგმა ეს ამაზრუნეი დანაშაული ჰიპნოზის საშუალებით განახორციელა... („მნათობი“, 1925, №11-12, გვ. 201).

აქვე, ალბათ, ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ ამ კრიმინალური დრამის ფინალში, როგორც ხდება ხოლმე, ღიზამ სენტიმენტალური ნიუანსი შეიტანა და ალექსანდრე ყაზბეგის „პროგრესირებადი დამბლის“ გამოვლინებები „სინდისის ქენჯნით“ ასხნა...

როგორი წასაკითხია ეს ყველაფერი საღ გონებაზე?! დიახ, ეს სანდროსთან თანშეზრდილი ღიზა ყაზბეგია, რომელსაც დიმიტრის სიკვდილიდან 14 წლის შემდეგ თვალი აეხილა და ირწმუნება, რომ მისი „მიტკას“ ხელნაწერთა მიმტაცებელი სანდრო – „ცრუ-დიმიტრია“! ნამდვილი დიმიტრი, ავტორი ამ შედეგებისა, უსამართლოდ დავიწყებული, განისვენებს სტეფანწმინდის სასაფლაოზე... პირდაპირ ცრემლის მომგვრელი ისტორიაა და, რაც მთავარია, გარემოებათა გამო, ფსიქოლოგიურად ზუსტად გათვლილი: დიმიტრიმ თავისი ბრწყინვალე სტუდენტობით პეტერბურგში, ისე დაამახსოვრებინა თავი იმდროინდელ მეგობრებს (ილია ამბობდა: „მთელი თავით მალლა იდგა ჩვენში“-ო), რომ სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, მისგან რაღაც განსაკუთრებულს ელოდნენ; ალექსანდრემ, როგორც ვნახეთ, პირიქით, ახალგაზრდობისას თავი ვერაფრით გამოიჩინა; სტეფანწმინდას შეფარებული დიმიტრი იდუმალ ფიგურად აღიქმებოდა; ირაციონალური და ფეთქებადი ალექსანდრე – აშკარად გამაღიზიანებელი იყო: დასაწყისში – განებივრებული ბავშვის მანერებით და „თეთრი ჩოხით“, ბოლოსაკენ კი – „უაკოთი“, ძველმანებით და წვრილმანი კლექტომანიით.

„ფიგურების“ ასეთი განლაგება ღიზა ყაზბეგისგან ერთადერთ სვლას მოითხოვდა: „უსიმპათიო კლექტომანს“ ხურდა

ფულსა და ფერად ნაჭრებთან ერთად, „სიმპათიური სტუდენტის“ ხელნაწერებისა და მწერლური სახელის მითვისება უნდა დაპბრალდებოდა! ლიზამ გააკეთა ეს სვლა, მით უმეტეს, იმდროინდელი საზოგადოების ერთი ნაწილი (ყაზბეგის ტერმინოლოგიით – „საქართველოს ბომონდი“) მზად იყო დაეჯერებინა მისთვის.

ამ მზაობის მექანიზმი კარგად ახსნა ვახტანგ კოტეტიშვილმა: „საქართველომ ყაზბეგის მოსვლა სხვანაირად მიიღო: შეიძლება ეს არ იყო შეგნებული, მაგრამ განცდილი კი იყო. ყველამ იგრძნო, რომ „ელგუჯას“ ავტორი დავიწყებული ქვეყნიდან მოდიოდა და როცა ნახეს ჩვეულებრივი ქართველი კაცი, ჩოხაში გამოწყობილი, ხანჯლებით მოცეკვავე, დარდიმანდი, აღარავის სჯეროდა მისი ავტორობა. ყველას უნდოდა, რომ ავტორი ვინმე სხვა ყოფილიყო, რომელიც არავის უნახავს და რომელიც აღარ არის. ეს გამოძახილი დღესაც ისმის, მაგრამ ამას თავის ახსნა აქვს. ადამიანი, რომელმაც დაწერა „ელგუჯა“, „მამის მკვლელი“, „ელისო“ და სხვა, თავის დროისათვის უცხო იყო და იქნებ ჩვენთვისაც ჯერაც არ იყოს დაახლოვებული“ (კოტეტიშვილი 1925: 77).

ალექსანდრე ყაზბეგის გარდაცვალებიდან უკვე ოცდაათი წელი იყო გასული, როდესაც ჟურნალმა „მნათობმა“ წამოიწყო ლიზა ყაზბეგის მემუარების ბეჭდვა (1924 წლის აპრილიდან – 1926 წლის იანვრამდე), ხოლო თბილისის „სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპედაგოგო ფაკულტეტის ნებართვით“, ამავე უნივერსიტეტის პროფესორმა მიხეილ ზანდუკელმა 1924 წელს გამოაქვეყნა წიგნი, სათაურით: „ალ. ყაზბეგის (ა. მოჩხუბარიძის) ორიგინალობა და ღიმ. ყაზბეგი“. ალექსანდრე ყაზბეგთან „ნაგვიანვეი ბატალიის“ წამომწყებ ავტორს, „საომარი არსენალი“, მემკვიდრეობით, ლიზა ყაზბეგისაგან დარჩა; თავის მხრივ, „მეტი სოლიდურობი-სათვის“ მან წიგნის მეორე ნაწილი ისეთ ლიტერატურათმცოდნეობით შტუდიებს დაუთმო, რომლებიც, მისი რწმენით, ამყარებდნენ ელისაბედის „ბიოგრაფიულ კომპრომატს“.

დღეს, თითქმის ასი წლის შემდეგ იმ პუბლიკაციებიდან, ეს „შტუდიებიცა“ და მთლიანად ეს წიგნიც, XIX სუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის დვაწდმოსილი მკვლევრის და „წითელი პროფესურისგან“ განსხვავებით, უზადო რეპუტაციის ადამიანის ერთგვარ „კაპრიზად“ აღიქმება. მაგრამ ნუ დავივიწყებთ, რომ ეს ყველაფერი 1924 წელს ხდებოდა, აქ,

საქართველოში, უკვე დაკარგული დამოუკიდებლობისათვის უკანასკნელი გაბრძოლების ჟამს.

ამიტომაც ალექსანდრე ყაზბეგის სახელის დაცვა ისეთივე პათოსს მოითხოვდა, როგორითაც იცავენ ხოლმე ეროვნულ სიმბოლოებსა და ინსიგნიებს. სწორედ ასეთი პათოსი აღმოაჩნდა ვახტანგ კოტეტიშვილს და ამის შესანიშნავი დასტურია მის წიგნის რეფრენი, რომ ყაზბეგის ბელეტრისტიკა: „...იყო და არის ქართული გზების, ფანტასტიკის და ტიპიკლების დაუშრეტელი აუზი, ეროვნული რომანტიკა, გმირობის აპოლოგია, და ადამიანურის, ნამდვილ ადამიანურის დაკარგვის გამო აგოდებული სული“ (კოტეტიშვილი 1925: 77).

ვახტანგ კოტეტიშვილის წიგნი „ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“ 1925 წელს გამოვიდა. საპასუხოდ, მიხეილ ზანდუკელმა იმავე წელს გამოსცა თავისი „ალექსანდრე თუ დიმიტრი ყაზბეგი“, რომელშიც არაფერი იყო ახალი, გარდა გულდასაწყვეტი „დამატებისა“, სადაც ნიკო ნიკოლაძე ავტორისადმი გამოგზავნილ წერილში (დათარიღებულია 1925 წლის 4 აგვისტოთი) სრულ სოლიდარობას უცხადებდა მას და მეტიც, საერთოდ იწუნებდა „ყაზბეგების“ პროზას (იმისდა მიუხედავად, ალექსანდრესი იყო ის თუ დიმიტრისა); ანაქრონიზმად, „გადაჭარბებით გაკოხტავენულად“ მიაჩნდა და, ვგონებ, მხოლოდღა „ზრდილობისათვის“ აღნიშნავდა, რომ ეს ნაწარმოებები „ენის სიმშვენითა და სიმდიდრით გამოირჩევაო“.

ის, რომ ქართველ „თერგდალეულთა“ სახელოვანი წარმომადგენელი, „უღმობელი საქმის კაცი“ (როგორც არჩილ ჯორჯაძე ამბობდა) და თავად რაციონალიზმის განსახიერება – აღმაცერად უყურებდა „ირაციონალურ ნეორომანტიკოსს“ – გასაკვირი არაა. გასაკვირი ისაა, რომ გარეშემოთა განწყობა ნიკოლაძისათვის უფრო მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა, ვიდრე ვახტანგ კოტეტიშვილის კონტრარგუმენტები პროფ. ზანდუკელის „თეორიის“ საპასუხოდ. მოკლედ, უზნადისეული „განწყობის თეორიის“ კიდევ ერთი მეტყველი ილუსტრაცია... როგორ არ დააფასებ აქ ილიას, რომელსაც, მიზეზთა გამო, პიროვნულად არანაირი სიახლოვე არ ჰქონია ყაზბეგთან (წერია კიდევ ამაზე იაკობ მანსვეტაშვილის მემუარებში), მაგრამ დიდად აფასებდა როგორც მწერალს, სათანამშრომლოდ მიიწვია „ივერიაში“ და ყველაფერს აკეთებდა, რათა შეემსუბუქებინა ყაზბეგის დუხჭირი ყოფა. რაც შეეხება „ცრუ-დიმიტრის სიუჟეტთან“ მის მიმართებას, როგორც ითქვა, ილია სტუდენტობის დროიდან

იცნობდა დიმიტრის და, ნიკო ხიზანიშვილისა არ იყოს, გული სწყდებოდა, რომ ესოდენ იმედის მომცემი ახალგაზრდისგან არაფერი გამოდნა...

სხვათა შორის, სწორედ ნიკო ხიზანიშვილს უნდოდა ალექსანდრე და დიმიტრი ყაზბეგების „პარალელური ბიოგრაფიების“ მაგალითზე, ახალგაზრდა მკითხველისათვის განკუთვნილი, ერთგვარი „მორალიტე“ შეექმნა ქართული დაუდევრობით მინავლებულ ნიჭზე (დიმიტრი) და თავდავიწყებული გზებით მიღწეულ მოულოდნელ გამონათებაზე (ალექსანდრე). „ავტორობასთან“ დაკავშირებული კითხვები მას ნამდვილად არ აწუხებდა: ჯერ ერთი, კარგად იცნობდა და „გრძნობდა“ ალექსანდრეს და, სულაც, თვითმხილველი იყო, როგორ „აცხობდა“ თავის მოთხრობებს გაზეთის სარედაქციო ორომტრიალში „დროების“ ეს „მოუთვინიერებელი“ ავტორი.

სწორედ ამ „პარალელური ბიოგრაფიების“ შექმნაში დახმარებისთვის მიმართა მან 1894 წელს ლიზა ყაზბეგს, რომელმაც ამ თხოვნაში „განგების ხელი“ დაინახა და შეუდგა მემუარების წერას, რასაც 18 წელი მოანდომა. სანდროს სიჭაბუკის წლებიდან მას მართლაც ბევრი რამ საინტერესო ახსოვდა და აღწერა კიდევ. მაგრამ შემდგომ, ხიზანიშვილის დაკვეთა დიამეტრალურად საპირისპირო მიზნისაკენ მიმართა.

ახლა, „ცრუ-დიმიტრის“ ისტორიულ-ლიტერატურულ ექსკურსი ძალიან რომ არ გაგვიგრძელებდეს, მოკლედ ვიტყვი, რომ ვახტანგ კოტეტიშვილის წიგნში მოხმობილი კონტრარგუმენტები ყოველგვარ საფუძველს აცლიდა ლიზა ყაზბეგისა და მას მინდობილი პროფ. ზანდუკელის „ბრალდებებს“.

იმავე წლებში გამოჩენილმა ქართველმა ფსიქიატრმა, მიხეილ ასათიანმა თავის ორ ახალგაზრდა ასისტენტს – ტიტე ღლონტსა და ლადო კოტეტიშვილს (ვახტანგის ძმას) დაავალა ფსიქიატრიულ ასპექტში შეესწავლათ „ყაზბეგთა ავტორობის“ საკითხი, რომელმაც იმაჟამად ეგზომ ააფორიაქა ქართული წიგნიერი საზოგადოება. ლადო საერთოდ ჩამოშორდა ამ თემას, ტიტემ კი კვლევა განაგრძო და გასული საუკუნის 40-იან წლებში დაასრულა ის გამოკვლევა, რომელიც მხოლოდ ნახევარი საუკუნის შემდეგ გამოქვეყნდა ჟურნალ „ცისკარში“ (1996, №9-10). ტიტე ღლონტი თავის ნაგვიანვე პუბლიკაციაში ადასტურებდა ყაზბეგისათვის დასმულ დიაგნოზს –

„პროგრესული დამბლისა“ (თანამედროვე ტერმინოლოგიით – „პროგრესირებადი დამბლის“) და ასახელებდა ერთადერთ მიზეზს ასეთი დიაგნოზისა: „აქ... თავის ბოროტ საქმეს შეუმჩნევლად აკეთებდა ტვინში ადრე ჩასახლებული მკრთალი სპიროქეტა. ჯანგაბეხილ ორგანიზმს მან უფრო ადვილად დარია ხელი. ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში დაიწყო საბედისწერო რღვევა, რომლის საგანგაშო ნიშნები შეერივნენ პიროვნების უკმარისობიდან გამომდინარე ქცევის უცნაურობებს. ამ მოვლენებში გაურკვეველობამ საბაბი მისცა და დიდხანს ასაზრდოვა ის უმართებულო აზრი, რომ ა. ყაზბეგი 1880 წლიდან პროგრესული დამბლით გონებაშერყეულ ავადმყოფს წარმოადგენდა. სინამდვილეში, ამ ავადმყოფობამ გაცილებით უფრო გვიან, არაუადრეს 1888 წლისა, იჩინა თავი. ამდენად, მას არ შეეძლო ა. ყაზბეგისათვის ხელი შეეშალა მის შემოქმედებით მუშაობაში“ (დლონტი 1996: 178).

დასაღიერზე: სიტყვა სიტყვას მიჰყვა, მოვლენებს გაეუსწართ და ჩვენი თხრობის მთავარი გმირი, ისედაც მიუსაფარი, ტფილისის ქუჩაში დავტოვეთ: „ყაზბეგს ხშირად ვხედავთ ქუჩაში: დახეული ჩოხა-ახალუხი აცვია, თავზე ბუხრის ქუდი ჰხურავს, ისიც შებერტყილი, ზემოდანაც ხანგრძლივი ხმარებისაგან შელანძღული ნაბადი წამოუსხამს. ბეც თავალებს, მორღვეულებს, უსიცოცხლოდ აცეცებს. ერთ დროს ღამაზ სახეზე ტანჯვის, განუსაზღვრელი ტანჯვის ბეჭედი აზის. ეტყობა, არც ხალისი აქვს და აღარც ღონე, რომ თავის გარეგნობისათვის იზრუნოს, და მით უფრო, არც სხვა ზრუნავს მისი არსებობისათვის“ (სახოკია 1984: 65).

ძნელია სიცოცხლეზე ხელჩაქნული ადამიანის ყურება და კიდევ უფრო ძნელია, როდესაც ერთს რომელსამე ჟესტში ან ქმედებაში თვითმკვლელობის ნაირსახეობას ხედავ. ისე მგონია, ყაზბეგისათვის ეს ჟაკოს გაყიდვა იყო: „იმისთანა გაჭირვებაში ჩავარდა, ა. ყაზბეგი, რომ ის თავისი საყვარელი ჟაკო თუმნად გაყიდა“, – წერდა აკაკი, რომელსაც მაინცადმინც არც ჟაკო ეხატებოდა გულზე და არც მისი პატრონი... ისე, ჟაკოს „გასხვისების“ რიცხვიც რომ დახსომებოდა, ჩვენც გვეცოდინებოდა, როდის დამთავრდა ალექსანდრე ყაზბეგის გაცნობიერებული სიცოცხლე... დანარჩენი, ჩანს, უკვე მცენარეული არსებობა იყო „ჰოშპიტლის“ კედლებში...

ერთმა ღამაზმა მითმა წამით გაანათა ეს დამთრგუნველი ერთფეროვნება: თითქოს ყაზბეგმა თანაგრძნობის ღეჟემა

გაუგზავნა პარიზში, მარიოს ფსიქიატრიულ კლინიკაში მწოლიარე მოპასანს, რომელიც იმავე დიაგნოზით 18 თვე ეთხოვებოდა სიცოცხლეს და ბოლოს, 43 წლისამ, განისვენა 1893 წლის 6 ივლისს.

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1893 წ., დეკემბრის 10 – გარდაცვალება ალექსანდრე მიხეილის ძე ყაზბეგისა, დაბადებიდან ორმოცდამეექვსე წელსა (ქრონიკა 1998: 96).

მოკვდა ყაზბეგი და ყველაფერი დაღაგდა – მისი პირველი მტრები პირველ გულშემატკივრებად იქცნენ: ყაზბეგის გამამწარებელი დავით კეზელი ხომ გვახსოვს? როგორ მოთქვამს „Тифлисский листок“-ში, უყურადღებოდ მიტოვებულ და უდროოდ გარდაცვლილ ყაზბეგზე?! გამოსათხოვარ წერილებშიც და სახელდახელოდ დაწერილ მოგონებებშიც ბევრი იყო ბადაგი და ნაკლები – გულწრფელობა...

ზოგადქართული მიმართება კი „ივერიამ“ გამოხატა: „ორჯელ დაბადებულს ერთი სიკვდილი ვერას უზამს. ყაზბეგი კი მეორედ მაშინ დაიბადა, როდესაც თავისი ნიჭიერი კალამი უძღვნა ქვეყანას, დაიბადა ისე, რომ მისი აკვანი ყოველი ქართველის გულში ირხეოდა, და ასეთს აკვანში გამოზრდილს ადამიანს კი სიკვდილი ხელს ვერ შეახებს“ („ივერია“, 1893, №269). სხვა, დანარჩენი, ყველაფერი წესითა და რიგით წარიმართა...

თუ როგორ წარიმართა, ამის შესახებ თედო სახოკია მოგვითხრობს: „დიმიტრი ყიფიანის შემდეგ საქართველოში ასეთი ამბით მარტო აღ. ყაზბეგს ეღირსა დასაფლავება. ზღვა ხალხი, ქალი, კაცი, შეგირდობა, მწერლობის მსახურნი, საზოგადო მოღვაწენი. კუკიის ხიდთან რომ იყო სამგლოვიარო პროცესიის თავი, ბოლო ისევ მიხეილის საავადმყოფოს სამლოცველოსთან ჩანდა. დიდი მთავრის ქუჩაზე. გვირგვინები, გვირგვინები და კიდევ გვირგვინები, მანდილოსნების ხელით მოტანილ ცოცხალ ყვავილთა შორის კუბო არც კი ჩანდა. პროცესიამ გაიარა კუკიის ხიდი, აუხვია ბარიატინსკის (ამჟამად ჯორჯიაშვილის) ქუჩას, გაიარა გოლოვინის პროსპექტი, დასაკრძალავად თავის სამშობლო ყაზბეგში მიასვენებდნენ საქართველოს სამხედრო გზით.

ვერაზე, ჯვართან კუბო დაასვენეს. პანაშვიდი გადაუხადა სამღვდელოებამ და მოსკდა სიტყვები... ქართველი ერი დაობლდა... გაფასებდით, გაფასებთ და კვლავაც დაგაფასებთ. მოიგონეს ყველაფერი, ხოლო არავის მოჰგონებია ფურმანი,

ყველას დაავიწყდა ადამიას სარძეო... სამ მანეთში ლექსთა კრებულის დაგირავენბა...“ (სახოკია 1984: 71).

ბიოგრაფიული ქრონიკიდან: 1893 წ., დეკემბრის 22 – დაკრძალვა სოფელ სტეფანწმინდაში, მამა-პაპის გვერდით, თავისივე სახლის ეზოში (ქრონიკა 1998: 97).

1886 წელს, „კრიტიკოსთაგან“ გაბეზრებული ალექსანდრე ყაზბეგი სასოწარკვეთით წერდა: „...რადღა გზას მიდობავთ? გამიშვით სხვაგან, იქნება იქაც სადმე შევხვდე ელგუჯას ან კიდეც მის პროტოტიპს, აწმყო სავაგლახ-სატირალს წარმომადგენელთ! გამიშვით დავიტირო ჩემი მკვდრები ამისთვის, რომ ჩემნი არიან და ჩემი გული მიიბრძვის მათკენ!..“ (ყაზბეგი 1950ა: 221).

ნეტა, თუ შეხვდა?! თუ შეხვდა იმათ, ვისზედაც ამნაირი ექსპრესიით ჰყვებოდა; იმათაც, რომლებსაც კარგად იცნობდა და რომლებთანაც ცხოვრების ყველაზე წარმტაცი დღეები აკავშირებდა, და იმათაც, ვინც თვალთ არ ენახა, მაგრამ არანაკლებ უყვარდა?!

იმ სამყაროში, სადაც ასე გაშინაურდა მოჩუბარიძის გვარით ცნობილი მისი ორეული, ალექსანდრე ყაზბეგს ეგულებოდა ოდენ იქ შემორჩენილი ქართულ-კავკასიური რაინდული პირველსაწყისი. სადღაც, სულის სიღრმეში სჯეროდა, რომ მთელ ცხოვრებას ამ საწყისის მსახურებას შესწირავდა, წმინდა გრაალის მაძიებელი რაინდის მსგავსად და საძულველ „საქართველოს ბომონდს“ სულიერი სრულყოფის შარავანდედმოსილი წარუდგებოდა; ოდესღაც, ჭაბუკური ამპარტავნების წამს, გაუმჟღავნებია კიდეც თავისი ეს ფარული მიზანი... მაგრამ მერე, ფრთამოტეხილს, სწორედ იმ ბომონდისაგან განკიცხულს და განრიდებულს (როდესაც მზალოსავით „სიცოცხლის ისევე ეშინოდა, როგორც სიკვდილის“), მხსნელ სავანედ ისევ და ისევ კავკასიის მთები ესახებოდა; ის მთები, სადაც თავის გმირებს მიუჩინა ბინა და სადაც მათთან მომავალ შეხვედრას ლამობდა...

ერთ თავის გაუგზავნელ წერილში განაწყენებული ყაზბეგი წერდა: „მე არც ცოლი, არც შვილი, არც თუ სხვა რომელიმე გულის შემატკივარი არ დამრჩება, თუ საქართველოში ჩვენი დროის პირველის ბელეტრისტიკის სახელი არ დამრჩა...“ (ყაზბეგი 1950ა: 161). ყოველივე ამას წერდა 1886 წელს, როდესაც მისი ბელეტრისტიკის ყველა შედევრი უკვე შექმნილი იყო, თვითონ კი, დაღმასვლის ნიშნებით დამფრთხალი, თავგანწირვით

ეבלაუჭებოდა იმ წარმოსახულ ქიმს, სადაც თავისი წიგნები ეგულებოდა და სადამდე ასვლასაც მთელი ცხოვრება მონადომა...

„ყოფნა-არყოფნის“ დილემა ალექსანდრე ყაზბეგს „აღიარება-არაღიარების“ კითხვად შემოუბრუნდა და არავინ უწყის, როგორი იყო თავად ყაზბეგის საბოლოო პასუხი... ეგების, იდუმალმა ხმამ მაინც ჩასჩურჩულა, რომ მისი სახელი – „თავისი დროის პირველი ბელეტრისტიკა“ სამარადისოდ დარჩება და ქართული პროზის ოლიმპს ყაზბეგის მწვერვალზე გადანაცვლებს.

დამოწმებანი:

აბაშიძე 1962: აბაშიძე კ. ეტიუდები. თბ.: თსუ-ს გამ-ბა, 1962.

აღწერილობა 1960: ალექსანდრე ყაზბეგის ხელნაწერები (აღწერილობა),

შეადგინა შ. გოზალიშვილმა, თბ.: „მეცნიერება“, 1960.

ბარათაშვილი 1945: ბარათაშვილი ნ. თხზულებანი. თბ.: სახელმწიფო გამ-ბა, 1946.

გრიშაშვილი 1948: გრიშაშვილი ი. ძველ თეატრში. თბ.: „ხელოვნება“, 1948.

კოტეტიშვილი 1925: კოტეტიშვილი ვ. ალექსანდრე ყაზბეგი და მისი

ავტორობის საკითხი. თბ.: 1925.

სახოკია 1984: სახოკია თ., ჩემი საუკუნის ადამიანები.

თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1984 (მეორე გამოცემა).

ტაბიძე 1975: ტაბიძე გ. თხზულებანი 12 ტომად. ტ. XII. თბ.: „საბჭოთა საქართველო“, 1975.

ღლონტი 1996: ტიტე ღლონტი, ალექსანდრე ყაზბეგის ავადმყოფობა, პიროვნების ნაკლი და ავტორობის საკითხი, ჟ. „ცისკარი“, 1996, №9-10.

ქრონიკა 1998: ბიობიბლიოგრაფიული ქრონიკა: ალ. ყაზბეგი – ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანე (1848-1893). შემდგენელნი – ი. გორგაძე, ნ. გურგენიძე. თბ.: 1998

ყაზბეგი 1904: ყაზბეგი ა. თხზულებანი. წინასიტყვაობის ავტ. დ. კარიჭაშვილი. თბ.: 1904.

ყაზბეგი 1948: ყაზბეგი ა. თხზულებათა სრული კრებული (თსკ), ტ. 1. თბ.: „საბჭოთა მწერალი“, 1948.

ყაზბეგი 1948ა: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 2. თბ.: 1948.

ყაზბეგი 1949: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 3. თბ.: 1949.

ყაზბეგი 1950: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 4. თბ.: 1950.

ყაზბეგი 1950ა: ყაზბეგი ა. თსკ. ტ. 5. თბ.: 1950.

ყაზბეგი 1924: ყაზბეგი ე. მოგონებანი. ჟ. მნათობი, 1924, №5.

ჩხეიძე 2005: ჩხეიძე რ. ყაზბეგიანა. თბ.: ალექსანდრე ორბელიანის საზ-ბა, 2005.

ცხოვრება 1988: ცხოვრება ალექსანდრე ყაზბეგისა (მის თანამედროვეთა მოგონებების მიხედვით). შეადგინა ე. ავსაჯანიშვილმა. თბ.: „განათლება“, 1988.

ჭავჭავაძე 1957: ჭავჭავაძე ი. თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად (პინგუროწყვას რედ.), ტ.IX, თბ.: „სახელგამი“, 1957.

ხუციშვილი 1987: ქართული ლიტერატურული კრიტიკის ისტორიისათვის (ქრესტომათია). შეადგინა ს. ხუციშვილმა. ტ. II. თბ.: 1956

The Epoch of Liberalism in Georgian Literature

The collection of articles titled *The Epoch of Liberalism in Georgian Literature* covering the period from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century, is the third monograph issued within the framework of the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature publishing programme “Georgian Literature: Periods and Tendencies”. This collection was developed by the group of academics representing three generations of literature scholars: Tamaz Vasadze, Maia Jaliashvili, Ketevan Elashvili, Ketevan Ninidze, under the supervision of Prof. Zaza Abzianidze and in cooperation with Prof. Otar Janelidze. Authors would like to mention with special gratitude the contribution of the project consultant Prof. Irma Ratiani who initiated the above-mentioned research programme of the Institute of Georgian Literature.

The goal of the monograph is to familiarize the readers, from the perspective of 21st century, with the process of creating and consolidating the Georgian public opinion oriented on liberal values that has continued in modern day Georgia after a 70-year long pause and revealed itself in the form of the confrontation between the trends of neo-liberalism and neo-conservatism. Therefore, studying this confrontation, with emphasizing its literary and historical aspects and reflecting on the advancement or failures of the Georgian liberal thinking is the sphere of not only academic but the vital interest to us.

To this end, it's important as well to have a more profound look at the term 'liberalism': In the Soviet era this term had an obviously negative connotation and, in the best-case scenario, was used to describe the merciful attitude of intellectual aristocrats towards oppressed social groups. For the first time in the history of Georgian literary studies, the work presented here will feature not only traditional social and national context but also cover the fundamental principles such as human rights, individual freedom, civil responsibility, gender equality, etc., being inseparable from classical liberalism.

The above-mentioned issues are analyzed in a socio-historical retrospective of the epoch of liberalism (Otar Janelidze); in the literary discourse of this epoch (Zaza Abzianidze, Tamaz Vasadze, Maia Jaliashvili), and in the analytical study of gender equality issues (Ketevan Ninidze). An entirely novel nature of this monograph is manifested as well in Ketevan Elashvili's study "Symbolic Figures of the Epoch of Liberalism" that will give readers a clear idea of 'geography' and those remarkable names of the epoch of liberalism.

Bringing to life these ambitious ideas of the 'perfectionist' team of Georgian academics would not be possible without the continuous support of Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature and Shota Rustaveli National Scientific Foundation.

შ ი ნ ა ა რ ს ი:

ზაზა აბზიანიძე - ლიბერალიზმის ეპოქა და მისი მნიშვნელობა ჩვენი თანამედროვეობისათვის-----

თამაზ ვასაძე - ლიბერალიზმის ზოგადსაკაცობრიო პოსტულატები-----

ოთარ ჯანელიძე - XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიული და სოციალური სინამდვილე -----

ქეთევან ელაშვილი - ლიბერალიზმის ეპოქის სიმბოლური პიროვნებანი: მაძინი, კოშუტი, გარიბალდი, კოსტიუშკო, ხოსე მარტი-----

რუსული აქცენტები-----

ზნეობრივი დისკურსი-----

ოთარ ჯანელიძე - ლიბერალური შეხედულებანი ქართველ „სამოციანელთა“ ნააზრევში-----

ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ძირითადი მიმდინარეობები XIX საუკუნის მეორე ნახევარში-----

ქართული სტუდენტობა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ასპარეზზე-----

ქეთევან ნინიძე - ქალთა ლიტერატურული საქმიანობა საქართველოში (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)-----

ოთარ ჯანელიძე - XIX საუკუნის 80-90-იანი წლების ქართველ მოღვაწეთა მსოფლმხედველობის საკითხისათვის-----

პოლიტიკური ორგანიზაციები საქართველოში-----

მაია ჯალიაშვილი - პიროვნული თავისუფლება და პასუხისმგებლობა პიროვნება და მორალური მართლმსაჯულების ფენომენი-----

თამაზ გასაძე - თავისუფალი პიროვნების სახე ქართულ ეპიკურ პოეზიაში -----

ქეთევან ნინიძე - „დედათა საკითხის“ რეფლექსია ქართულ პრესაში-----

ზაზა აბზიანიძე - „ლიბერალიზმის ეპოქის პირმშონი“

(ლიტერატურული პორტრეტები):

ილია ჭავჭავაძე-----

აკაკი წერეთელი-----

ნიკო ნიკოლაძე-----

ვაჟა-ფშაველა -----

ალექსანდრე ყაზბეგი-----

The Epoch of Liberalism in Georgian Literature (რეზიუმე)-----

გამოსაშვები ცნობები:

დიზაინი – ლაშა ხვიჩია
კორექტორი – -----

შპს „ლაშა ხვიჩიას სტამბა“
მის: ქინძმარაულის 17
ელ-ფოსტა: khvichia7@yahoo.com
ტელ: 599653962